

AZƏRBAYCAN NƏSRİ ANTOLOGİYASI

BEŞ CİLDDƏ

V CİLD

“ŞƏRQ-QƏRB”
BAKI-2006

Tərtib edəni:

Zaman  sg rli

894.361'3'008-dc22

AZE

Az rba yan nəsri antologiyası. Beş cildə. V cild. Bakı, “ arq-Qərb”, 2006, 352 səh.

Kitabda 1960-cı illərdən sonrakı dövr Az rba yan nəsrinin nümayəndələrindən Maqsud İbrahimbəyov, Rüstəm İbrahimbəyov, Əkrəm  ylisli, Anar, Çingiz Hüseynov,  fqan, Çingiz  l kb rzad , Fərman Kərimzadə, Sabir Azəri, Vaqif Nəsib, Elçin, Mövlud Süleymanlı, Məmməd Oruc, Mənzər Niyarlı, Firuz Mustafa, Aqil Abbas, Baba Vəziroğlu, Saday Budaqlı, Afaq Məsud, Elçin Hüseynbəyli, Rəşad Məcid v  Orxan Fikr to lunun nəsr əsərlərindən nümunələr verilmişdir.

ISBN10 9952-34-107-5

ISBN13 978-9952-34-107-2

  “ ARQ-QƏRB”, 2006

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
İLHAM ƏLİYEVİN
**“Azərbaycan dilində latın qrafikası
ilə kütləvi nəşrlərin həyata
keçirilməsi haqqında”**

12 yanvar 2004-cü il tarixli sərəncamı
ilə nəşr olunur və ölkə kitabxanalarına
hədiyyə edilir

NƏSRİMİZİN YENİ MƏRHƏLƏSİ

Azərbaycan ədəbiyyatında, o cümlədən nəsrində bədii gerçəkliyin yeniləşməsi və bir mərhələ xüsusiyyəti kəsb edib vıcdana, milli oyanışa, şüura və mentalitetə xıdmət etməsi missiyası keçən əsrin 60-cı illərində yenıdən təcəssüm tapdı. Əsrin əvvəllərində Cəlil Məmmədquluzadə, Əbdürrəhim bəy Haqverdiyev, Yusif Vəzir Cəmənzməinli kimi sənətkarların formalaşdırdığı bədii ənənələri 60-cı illərdə ədəbiyyata gələn nasirlər nəsli – Yusif Səmədoğlu, Anar, Əkrəm Əylisli, Elçin, Maqsud İbrahimbəyov, Rüstəm İbrahimbəyov, İsi Məlikzadə, Sabir Azəri və b. daha da əlvanlaşdırdılar. Mirzə Cəlilin “Vətən! Vətən! Vətən! Millət! Millət! Millət! Dil! Dil! Dil!” məramını yeni şəraitdə daha ucadan səsləndirən bu yazıçılar sovet rejiminin ideoloji prinsiplərini pozaraq insana məhəbbətın, haqqa, həqiqətə sədaqətın yeni nümunələrini yaratdılar.

Sonralar bu nəslin qanadında ədəbiyyata başqa nasirlər – nisbətən gənc yazıçılar gəldilər: Mövlud Süleymanlı, Məmməd Oruc, Azər Abdulla, Vaqif Nəsib, Baba Vəziroğlu, Afaq Məsud, daha sonralar Firuz Mustafa, Aqil Abbas, Mustafa Cəmənli, Saday Budaqlı, nəhayət, Orxan Fikrətoğlu, Səfər Alışarlı, Elçin Hüseynbəyli, Mənzər Niyarlı, Rəşad Məcid, Yaşar, Eyvaz Əlləzoğlu və neçə-neçə başqaları. Onların çoxu, xüsusilə bu gün artıq nəsrimizin ağsaqqalları səviyyəsinə yüksəlmiş Anar, Əkrəm Əylisli, Maqsud İbrahimbəyov, Elçin, Rüstəm İbrahimbəyov kimi nasirlər ədəbiyyata sovet dövründə gəlmiş, əsərlərinin çoxunu cəmiyyətdə ideoloji qadağaların, yasaqların mövcud olduğu dövrdə yazmışdılar. Buna baxmayaraq, onların yaradıcılığı ənənəvi “sovet ədəbiyyatı” deyildi. Tənqidçi Yazar Qarayevin doğru qeyd etdiyi kimi: “Mövcud total rejimi “dünyada ən azad rejim” kimi vəsf və tərənnüm edən külli miqdarda “bədii” məhsul meydana çıxsa da, ədəbi iqlimi və mövsümü müəyyən edən artıq onlar deyildi, ideoloji bir ərazi kimi “sosialist realizmi”nin bədii təcrübəsindən və nəzəri-estetik təlimindən çox-çox kənara çıxan əsərlər yaranırdı. Onlara artıq sözün ənənəvi mənasında xalis “Sovet ədəbiyyatı” və “sosialist realizmi” hadisəsi demək heç olmasa, yalnız ona görə mümkün deyildi ki, artıq bu yaradıcılıq metodunun iki mütləq metodoloji prinsipi təkzib və inkar olunurdu: gerçəkliyin mütləq pozitiv pafosu və total sinfilik, partiyalılıq stereotipi”.

İnsana və həyata yeni baxış, şəxsiyyətə, onun psixologiyasına daha həssas münasibət, humanist idealın güclənməsi, həyat ziddiyyətlərinin, ictimai

problemlərin təsvirdə daha çox mənəvi-əxlaqi aləmə keçməsi, insanla mühit, cəmiyyətlə fərd arasındakı əlaqələri çox zaman daxili-psixoloji müstəvidə göstərmək bu nəsrin görünən keyfiyyətləridir ki, təkcə yeni nəsrin banilərinin deyil, onlardan sonrakı nəslin də povest və hekayələrində aydın duyulur. Lakin XX əsrin sonlarında cəmiyyətin dəyişməsi ədəbiyyatın da inkişafına yeni istiqamət verdi; mövcud təcrübəyə yeni inikas üsulları, bədii təsvir formalarının gətirilməsi tələb olundu. Bu tələblərə ilk sənətkar cavabı verənlər də elə yeni nəsrin baniləri və onların davamçıları oldular. Anarın “Otel otağı”, “Vahimə”, “Qırmızı limuzin”, Əkrəm Əylislinin “Ətirşah masam”, Elçinin “Qırmızı qərənfil”, “Sarı gəlin”, Məmməd Orucun “Susuz gölün sonası”, “Ağ qarğa”, habelə Mövlud Süleymanlı, Baba Vəziroğlu, Mənzər Niyarlı, Afaq Məsud kimi XX əsrin 60-cı illərindən sonrakı Azərbaycan nəsrinin müxtəlif nəsilərlərini təmsil edən yazıçıların əsərləri meydana gəldi.

XX əsrin sonlarından ədəbiyyata gənc və istedadlı nasirlər gəlmişlər. Bu gün onların yeri ədəbiyyatda ləng də olsa müəyyənlənməkdədir. Hər bir ədəbi nəsil kimi bu nəsil də ədəbiyyatda öz sözünü deməyə, öz səsini və nəfəsini hiss etdirməyə, deməli, bir nəsil kimi formalaşmağa can atır. Ancaq onların arasında seçilən, fərqlənən, yaşından irəliyə baxan, yazıları ilə ədəbiyyatda bənzərsiz bir səsin varlığından xəbər verən müəlliflər çox deyil.

Mən cavab nasirlərin içərisində Orxan Fikrətoğlunu, Yaşarı, Fəxri Uğurlunu, İbrahim İbrahimi, Samir Sədaqətoğlunu, Əkbər Qoşalını, Xanəmiri, Rasim Qaracanı, Mehriban Kənanı fərqləndirmək istədim. Xüsusilə Orxan Fikrətoğlu daha maraqlı yazır. Onun hekayələrində hər şeyə, hətta adı insan münasibətlərinə belə baş vurmaq, mahiyyətə varmaq istəyi var. O, danışq dilimizin incəliklərinə yaxşı bələddir. Gənc nasirlərin müraciət etdikləri başlıca janr hekayədir. Çingiz Aytmatov məqalələrinin birində yazıb ki, “hekayəni damla ilə müqayisə etmək olar, lakin bu damlasız okean ola bilməz”. Fikrimizcə, hekayə dövrün mozaikasıdır. Mozaika isə, məlum olduğu kimi, xırda və zərif hissəciklərdən ibarətdir. Hekayə həmçinin qravüraya bənzəyir. Yazıçı əməyi də müəyyən mənada qravüracı sənəti ilə səsleşir, “ifadə vasitələrindəki zəriflik, maksimum yığcamlıq, detalların dəqiqliyi hər ikisinə aiddir”. Əlbəttə, burada söhbət hekayənin, daha doğrusu, bu janrın məxsusiliyindən və özəlliyindən gedir və bu baxımdan yanaşsaq kitabın bu cildinə yaxşı hekayələrin daxil edildiyini söyləmək olar...

Müasir Azərbaycan ədəbiyyatında nəsrə maraqlı poeziyaya marağı üstələmişdir. Yalnız nəslə məşğul olan müəlliflər xeyli artıb, bu sıraya indi şairlər də qoşulub. Məsələn, vaxtilə Rəsul Rzanın gözəl bir şair kimi xeyir-dua verdiyi və doğrudan da bir şair kimi bu adı doğrultmuş Vaqif Nəsimi, həm də professional bir nasir kimi tanınır. Onun hekayə və povestlərində əbədi bir

mövzu var: insan öz doğma kəndindən uzaqlarda, dünyanın müxtəlif şəhərlərində gəzib dolansa da, həyatı şən keçsə də, yaxud əksinə, puçluğa, mənəviyyatsızlığa sürüklənsə də son mənzili yurd yeridir, kənd qəbiristanlığıdır...

Göründüyü kimi müasir Azərbaycan nəsrini müxtəlif nəsillərin nümayəndələri təmsil edirlər. Onların hamısının əsərlərinin yalnız adını qeyd etməklə böyük bir kitab hazırlamaq olar. Təbii ki, belə “çoxluğ”un içərisindən “tək”ləri ayırmaq və o “tək”lərin özlərinin də “tək”lərini (yəni ən yaxşı əsərini) seçmək asan deyil... Buna baxmayaraq “Azərbaycan nəsr antologiyası”nın V cildinə bədii yaradıcılığa XX əsrin 60-cı illərində və ondan sonrakı dövrlərdə başlamış yazıçıların povest və hekayələrindən nümunələr daxil etməklə milli nəsrin son yarıməsrlik mənzərəsi canlandırılmışdır.

Vaqif Yusifli

1960-cı ildən sonrakı dövr

**AZƏRBAYCAN
NƏSRİ**

MAQSUD İBRAHİMBƏYOV

(1935)

Görkəmli nasir və kinodramaturq İbrahimbəyov Maqsud Məmməd İbrahim oğlu 1935-ci il may ayının 11-də Bakı şəhərində ziyalı ailəsində doğulmuşdur. Orta məktəbi qurtardıqdan sonra Azərbaycan Dövlət Politexnik İnstitutunun inşaat fakültəsində təhsil almış (1955–1960), Moskvada Ali ssenari (1962–1964) və Ali rejissorluq kurslarında müdavim olmuşdur (1971–1973).

Əmək fəaliyyətinə tələbəlik dövründə başlamış, xam torpaqlarda tikintidə çalışmışdır (1958–1959). İnstitutu bitirdikdən sonra Azərbaycan Tikinti Nazirliyində qulluqçu (1960–1962), Mərkəzi Televiziya və Radio Verilişləri Komitəsinin Azərbaycan üzrə xüsusi müxbiri (1964–1971) olmuş, 1995-ci ildə Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinə deputat seçilmişdir.

Ədəbi fəaliyyətə 1960-cı illərdə başlamış, nasir kimi şöhrətlənmişdir. Əsərləri dəfələrlə xarici dillərdə nəşr edilmişdir. “Bayquş gəlmədi” və “Bütün yaxşılıqlara ölüm” əsərlərinə görə 1976-cı ildə Azərbaycan Dövlət mükafatına layiq görülmüşdür. Bu kitaba daxil edilən “Bütün yaxşılıqlara ölüm” povesti yazıcının eyni adlı kitabından götürülmüşdür.

BÜTÜN YAXŞILIQLARA ÖLÜM

Bu andıra qalmış arxa çantası olmasaydı, hər şey lap yaxşı olardı. Yaxşı da sözdü? Hər şey dərhal gözəlləşər, hətta, mən deyərdim, füsunkar və maraqlı olardı. Bir yandan da bu isti. Hava da elə bil od tutub yanır. Bir şey var ki, bu çanta oldu-olmadı, günəş onsuz da bəs eləyir. Elə bil kimsə böyüdücü şüşəni başına, tərənin ortasına tuşlayıb, səndən əl çəkmir, gözləyir, görsün nə olacaq. Adamın başı o qədər qızır ki, bircə ağcaqanad da yaxın düşə bilmir, yəqin yanmaqdan qorxur. Amma mən başqa şeyə məəttəl qalmışam: görənlər insan niyə bu qədər qərribə yaranıb; bütün bədənin bayırdan tamam su içindədir, gözlərinin üstünü tor basıb, burnunun ucundan damcı-damcı yerə tökülür, amma dilin-ağzın qıpqqurudur. İçin-içalatın o qədər quruyub ki, boğazın qovuşur. Nə qədər əlləşsən, bir qırıq

tüpürəkədən savayı heç nə əlinə gəlməyəcək, o da ki acı, yapışqan kimi. Necə ki yerə түpürməmişən, elə bilirsən, rəngi yaşıldır. Bu andıra qalmış cığırın da nə ucu var, nə bucağı, elə hey yuxarı qalxır. Düşərgədən çıxandan bəri heç düz yeri olmayıb, əksinə, get-gədə daha da sıldırımlaşıb! Elə hey üzüyuxarı, dağlara dırmanmışıq. Özü də bilirsən hansına: Kiçik Qafqaz sıra dağlarına. Yaxşı ki, hələ böyüyü deyil, o yəqin bundan da çətin olardı. Aşırıma isə nə az, nə çox, on kilometr yol qalıb. Adam az qalır hər şeyə түpürsün, buradaca yerə döşənib, gözlərini yumsun. Addım atmağa heyim qalmayıb, axı insan nə liftdir, nə funikulyor! Axı, nə bu çantanı bu saat çiynimdən çıxarıb soldakı uçuruma tullayardım! Gör indi o, dərənin dibindəki daşlara dəyib necə danqıldayacaqdı?! Nə rəngli fənərə, nə də fotoaparata hayıfım gələrdi. Axı, mən niyə bu uşaqlara qoşuldum. Gərək hamı kimi avtobusla gedəydim. İki saatdan sonra evdə olacaqdım. Hələ gör indi evdə nə toy tutacaqlar mənə. Anam o dəqiqə deyəcək ki, Bakıya yola düşməyə bir gün qalmış, mən onun bütün istirahətinə soğan döğramışam. Elə avtobusda olmadığımı görən kimi, hövsələdən çıxacaq. Və Dimka ona, narahat olmasınlar, axşamacan gələcəyimi dediyimi bildirəndən sonra tamam dilxor olacaq. Başlayacaq deyinməyə: hamının uşağı avtobusnan gəlib, bircə mən özümdən hoqqa çıxarmışam, ata-anama yazığım gəlmir, kefim nə istəyir, onu da eləyirəm. Bir baxıb görəydi nə kefdəyəm! Atam, sözsüz, etiraz eləyəcək buna, deyəcək ki, nə pis iş olub axı, qoy uşaq müstəqil yaşamağı öyrənsin və s. Belə hallarda o, həmişə mənə qahmar çıxır. Anam isə bir az da hirsələnəcək. Deyəcək ki, elə atamın müstəqilliyi deyilmi onun canını boğazına yığan? O da hamı kimi başı sakit, qulağı dinc yaşamaq istəyir, tay bu cür əndişəynən yox, onun dərđini çəkməkdən vaxtından tez qocalıb, tay-tuşlarından iyirmi yaş böyük görünür. Onda atam qaqqanaq çəkib özündən gedəcək və deyəcək ki, anam nə dediyini heç özü də bilmir, çünki o nəinki rəfiqələrinin hamısından, hətta Bakıda, Azərbaycanda, bəlkə də bütün qonşu ölkələrdə yaşayan qadınların hamısından gözəldir. Doğrudan da anam çox gözəldir və qoca-zad da deyil. O özü qəsdən belə deyir, istəyir ki, atam indiki işindən əl çəksin, axı o, neftçidir, dənizdə işləyir. Hər dəfə dənizdə yeni bir polad ada tikiləndə atam öz briqadası ilə ora köçür, quyu qazır, neft tapanandan sonra onu istismarçılara təhvil verir. İndiyə kimi bütöv bir arxipelaq işə salıb. Mən onu xəritədə də görmüşəm. Atam hər dəfə söz

verir ki, yaxşı hava olan kimi, məni də özü ilə ora aparacaq, aparar da, amma anam qoymur, deyir, ovcumun içi kimi bilirəm ki, atam məni ora aparsa dənizdə güclü xəzri əsməyə başlayacaq, xəzri də başladı, nə vertolyotnan, nə də katernən sahilə qayıtmaq mümkün deyil. Ola bilər aylarla orda qalasan. Ancaq havalar sakit olanda atam hər on gündən bir evə gəlir, bir həftə qalıb dincəlir. Atamın maaşı çoxdur, amma bu da anama təsir eləmir, deyir, tək gecələr qulağı dinc, əndişəsiz yatım, o pullar mənə lazım-zad deyil. O elə doğrudan da buna görə deyingən olub, çünki atam dənizdə olarkən hər dəfə tufan başlayanda gecələr səhərə kimi yatmır. Atam hər şeydə anamla razılaşa da, bu işindən əl çəkmək istəmir. Anam nə qədər yalvarır, onu dilə tutur, heç cür razılaşmır.

Bir dəfə atam dənizdəydi. Vasif dayı arvadı Sona xala ilə bizə qonaq gəldi. O da neftçidir, institutu atamla bir yerdə qurtarıb, amma Vasif dayı quruda, Suraxanıda işləyir. Ordan-burdan söhbət eləyirdi, birdən dedi ki, o vaxt atama şəhərdə yaxşı bir iş – Neft Sənayesi Nazirliyində şöbə rəisi vəzifəsini təklif etdilər, özü razı olmadı. Düzdü, Vasif dayı bu söhbəti pis niyyətnən başlamamışdı, çünki o, atamın xətrini çox istəyir. Bilsəydi, axırı bu cür qurtaracaq, heç ağzını da açmazdı, ona görə ki, bunu eşidən kimi, anamın sifəti ağappaq ağardı və birdən-birə susdu, bayaqdan bəri deyib-gülən adamdan əsər-ələmət qalmadı. Vasif dayı da, arvadı da yaman pərt oldular. Sonra Vasif dayı söhbəti dəyişməyə çalışdı, dedi ki, bəlkə ona düz deməyiblər, bəlkə də heç belə şey olmayıb, atama heç kim heç nə təklif eləməyib. Amma çox gec idi. Hamı bilirdi ki, bundan sonra anamı inandırmaq mümkün deyil. Deyəsən, Vasif dayı da bu söhbəti başladığına yaman peşman olmuşdu. Ancaq atam evə qayıdıandan sonra bizim evdə qopan həngamənin yanında bunların hamısı boş şey idi. Onların bu cür möhkəm dalaşdıqlarını ömrümdə görməmişdim. O axşam gecəyə kimi bir-biriynən deyişdilər. Yəqin onların necə qışqırdıqları küçədə də eşidilirdi. Sonra anam şey-şüylərini çamadana doldurdu, məni də götürüb nənəmgilə – öz anasıgilə apardı. Atam arabir ora zəng vururdu, ancaq anam hər dəfə atamın səsini eşidən kimi, dəstəyi asırdı və hər dəfə də dəstəyi yerinə qoyandan sonra hönkürməyə başlayırdı. Düz bir ay atamın üzünə həsrət qaldım, onsuz yaman darıxırdım o bir ayı. Sonra barışdılar. Siftə elə bildim yuxu görürəm, ancaq tezdən mənə dedilər ki, atam doğrudan da gecə bizə gəlmiş. Bir onu başa düşmədim ki, atam anamı necə

yola gətirə bildi, axı o, iş yerini hələ də dəyişməyib, hələ də dənizdə işləyir. O vaxtdan il yarım keçib, ancaq bu günəcən bir dəfə də dalaşmayıblar. Elə burda, istirahət evində də hər şey sakit keçdi. Atam birinci gündən axırıncı günə kimi yanımızda qaldı. Əvvəllər belə olmurdu, bir də görürdün iki-üç günlüyə harasa çıxıb getdi. Bu dəfə isə ancaq bir-iki dəfə qəsəbədən Kislovodskaya getdi ki, Bakıya zəng vursun. Qalan günləri həmişə yanımızda idi.

Daha dözmürəm. Qıçlarım qırılır. Bəlkə uşaqlara deyim. Deyim ki, tay gücüm çatmır, addımı ata bilmirəm. Yox, heç nə demək lazım deyil. Bir də ki, dedim nə xeyri. “Dördgöz” – deyə məni lağa qoyacaqlar, bəlkə də lap döyəcəklər. Özü də Kəmalənin gözünün qabağında. Bilmirəm, niyə razı oldum bunlardan getməyə? Heç könlüm yox idi, elə istəyirdim Əliyevə deyəm ki, yox, mən getmək istəmirəm. Sabir söz atdı, guya mən bircə dərəcə gedəndə anamdan icazə almıram. Heç buna da məhəl qoymayacaqdım, ancaq birdən Kəmalə dilləndi: “Niyə ona yalvarırsınız, özü bizimlə getmək istəyir”. İstəyirə bax ey! İstəyib-eləməirdim. Amma gedirəm deyəndə özüm də qulaqlarıma inanmadım.

Bir bunlara bax, elə bil indicə xoda düşüblər. Düzdü, ta bayaqkı kimi danışib-gülmürlər, səslərini udublar, bir azca da tövsüylər. Yox, bunlar ta aşırıma çatmayınca dayanan deyillər. Bir də ki, gerek bir adam boynuna ala ki, yorulmuşam. Ölsələr də boyunlarına almazlar. Nə Əli, nə də Sabir. Hamısı də Kəmaləyə görə. Ən axmaq adam da bilər ki, ikisi də Kəmaləyə vurulub. Ancaq bir ona məəttələm ki, bəs Kəmalə niyə yorulmur? Əslinə qalsa, yaman şumal, boy-buxunlu qızdı, az qala Əliyevə bir boydadır, bir az Sabirdən gödəkdir. Məndən isə düz bir baş hündürdür. Bu sizə qəribə gəlməsin, mən onsuz da sinifdə boyca hamıdan kiçiyəm, ona görə ki, altı yaşından getmişəm məktəbə. Siftə götürmək istəmərdilər. Sonra birtəhər götürdülər, istisna kimi, RXMS-nin icazəsi ilə. Ona görə ki, sərbəst oxuyur, ikinci sinfin riyaziyyat məsələlərini həll eləyə bilirdim. İcazə verməmişdən qabaq məni RXMS-də yoxladılar da. Və bu qədər düzgün oxumağıma hamısı məəttəl qaldı. İndi də sinifdə heç kim məndən tez oxuya bilmir. Ancaq bunu heç kimə bildirmirəm, qəsəbədə bir neçə dəfə yavaş oxuyuram, çünki bu qədər sürətlə oxuya bildiyimə heç müəllimlər də inanmır. Kim istəyir ki, onu yalançı kimi tanıyırlar. Bir dəfə məktəbdə Sabirdən “Kapitan Bladın Odisseyi” kitabını aldım və sabahı gün də özünə qaytardım. Siftə elə

bildi ki, kitab xoşuma gəlməyib, ancaq mən ona “çox yaxşı kitabdır” deyəndə, bərk hirsələndi və dedi ki, oxumaq istəmirsənsə, düzünü de, daha gəpə basmaq nə lazım, bu boyda kitabı da bir gecəyə oxuyub qurtarmaq olar? And-aman elədim, inanmadı. Bütün kitabı başdan-ayağa mənə danışdırdı. Sonra özündən çıxdı, boynumun kökünə bir şapalaq ilişdirib dedi ki, indi də mənə dolmaq istəyirsən, yəqin əvvəllər oxumusan bu kitabı. Mən özüm o kitabı on günə gücnən oxuyub qurtarmışam. O, kitab oxuyanda sifəti codlaşır, bircə dodaqları tərpənir. O gündən bəri kimdən kitab götürürəmsə, oxuyub qurtardan sonra bir neçə gün də özümdə saxlayıb sonra yiyəsinə qaytarıram. Belə daha yaxşıdır, şapalaq-zad vuran olmur.

Birdən Kəmalə dayandı, nəfəsini dərib soruşdu:

– Yorulmamısan ki?

– Yox, – bunu Əli dedi, hətta başını da buladı. – Mənciyəz yorulub-eləməmişəm. – Ancaq ləhləyə-ləhləyə qalmışdı.

Sabirsə dönüb elə baxdı ki, elə bil dəvədə buynuz görmüşdü, yəni bu nə sözdü?

– Bəs sən? – Kəmalə üzünü mənə tutdu. Gözümün içinə baxa-baxa gülürdü.

Onun bu cür güldüyünü görəndə çənəmi əsməcə tutdu. Mənim də qəribə çənəm var e, heç gözləmədiyim bir vaxtda səyriməyə başlayır; bircə dəfə, özü də dörd tərəfə, amma nə olsun, yəqin kənardan baxan hiss eləyir. İstəyirdim deyəm ki, yorulmamışam, Kəmalə mənə qabaqladı:

– Elə mən də yorulmuşam. Ayaqlarım qırılır. O ağaca çataq, orda oturub dincimizi alırıq.

Ağacın kölgəsində, otluqda uzandıq. Adama elə ləzzət eləyirdi ki, deməyə söz tapmıram. Sonra Kəmalə öz çantasından bir neçə buterbrod çıxartdı və biz onları bir andaca udduq. Adama iki dənə qayğanaq buterbrodu. Öz çantamızdakıları da yemək istəyirdik, amma Sabir qoymadı, dedi ki, yoxuşa çıxmazdan qabaq çox yemək olmaz. Belə yaxmacın onunu da yesəm doymazdım. Ancaq Sabir-nən mübahisə eləməsən yaxşıdı. Başqasına da məsləhət görmürəm. Nahardan sonra ağacın altında yarım saat da oturub, əməlli-başlı dincimizi aldıq. Yorğunluğumuz tamam çıxdı. Kəmalə dedi ki, aşı- rıma çatanda yola çıxırıq. Bir maşın saxlatdırıb evə gedərik. Bu təklif mənim ürəyimdən oldu, amma mənə Sabir-nən Əlinin o qədər də xoşlarına gəlmədi. Ancaq bir söz demədilər, eləcə başlarını

tərpətdilər, çünki onlar onsuz da sözümə məhəl qoyan deyildilər. Sonra nədənsə söhbət düşdü – əvvəlinə qulaq asdım, dalına fikir vermədim, çünki bir şeir yadıma düşdü, o şeiri mən tez-tez xatırlayıram, özü də yadıma düşən kimi ətim ürəşir, hətta boğazım quruyur, nəfəs ala bilmirəm, qarnımı sancı doğrayır. Və o şeir hər dəfə yadıma düşəndə, xüsusən də tək olanda, heç cürə təkrar etməyə bilmirəm. Bir dəfə necə oldusa, bunu anama danışdım, o da dedi ki, yəqin mən çox həssas adamam, tez təsirə düşürəm, ona görə də bu cür şeirləri oxumaq mənim üçün hələ çox tezdir. Soruşdum ki, axı niyə? Niyəsini mənə başa salmadı, dedi: tezdi, vəssalam və narazılıqla başını buladı.

– Nə fikrə getmişən? – Kəmalə soruşdu.

– Heç, elə-belə, – dedim. – Yadıma bir şey düşmüşdü.

Elə baxdı ki, elə bil nə fikirləşdiyimi məndən də yaxşı bilirmiş, ancaq bir söz demədi. İntəhası, Əlinin dili açıldı. Mən elə hiss eləmişdim ki, o, bu dəqiqə nə isə xoşagəlməz bir söz deyəcək.

– Qorxusundan indi onun yadına heç nə düşməz. Fikri-zikri budur ki, axşam evə qayıdanda ata-anasına nə cavab verəcək.

Sataşır da mənə. Yaxşı ki, onun bu sözlərinə heç kim gülmədi, heç dodağı qaçan da olmadı. Sabir elə tərs-tərs onu süzdü ki, elə bildim bu saat vuracaq. Çünki onun nə vaxt dava eləmək istədiyini dəqiq bilirəm, amma bu dəfə yanıldım. Yəqin Kəmaləyə görə özünü saxladı.

– Yaxşı, – Kəmalə dedi və ayağa qalxdı. – Getdik, yoxsa gecə-yəcən də evə gedib çatmarıq.

Yola düzəldik. Yaman təəccüb qalmalı iş idi, heç biri dillənmirdi. Adətən, ikisi də Kəmaləni görəndə kimi, xoda düşürdülər, bir-birinə aman vermir, biri o birindən daha maraqlı danışmağa çalışır. Hələ bu nədi, vay odu ya lətifə danışmağa, ya da zarafat eləməyə başlayalar. Onda əhvalım tamam dəyişir, bilmirəm neynəyim, axı gərək güləsən, bu boyda adam lətifə söyləyir, amma, neynəyirəm, gülməyim gəlmir. Kəmalə isə uğunub özündən gedir. Siftələr elə bilirdim, onlar gülməli danışa bilmirlər, ancaq Kəmalənin necə uğunub özündən getdiyini görəndən sonra bu qərara gəlmişəm ki, yəqin mənim yumor hissini korlanıb.

Kəmalə də lal-dinməz yeri yirdi. Adətən, o, “Oyy, laləyə bax”, “Oyy, edelveys” – deyə qışqırardı, indi isə key kimi yidi, heç qabağından kərtənkələ qaçanda da qışqırmadı. Yəqin başdan xarab heyvan imiş, yoxsa, ayaq altına soxulmazdı. Sonra qabağımızdan bir neçə

kərtənkələ də qaçdı. Belə şey ömrümdə görməmişəm. Bunlar istidən başlarını itiriblər, nədi?

– Yaman bürküdü, – Kəmalə dedi və dodaqlarını yaladı.

– Deməli, tufan qopacaq, – deyərək Sabir əlindəki siqareti kənara tulladı. O da dodaqlarını yaladı. – Kərtənkələlər özlərinə yer tapmırlar, quşlar da susub. Görərsiniz, axşama bərk tufan qopacaq.

Birdən-birə ətrafın necə dərin bir sükuta qərq olduğunu hiss elədim. Heç bircə xışıltı da eşidilmirdi.

– Saat yarım aşırımdayıq, – Sabir dedi. – Mən sizi ən kəsə yolla gətirmişəm. Düzdü, hər yerdə yoxuş olub, amma bundan kəsəsini tapa bilməzsən.

Sabirin yaxşı yaddaşı vardı. Bir dəfə gördü, bəs eləyir, ən qarmaqarışlıq yol yadından çıxmır. Elə Bakıda da səni hardan-hara desən: istəyir sirkə, istəyir kinoteatra, gözüyumulu aparar. Və ömründə havayı söz danışmaz. Buna görə onun xətrini çox istəyirəm. Həm də yalnız buna görə yox. Hayıf ki, xasiyyəti çox tündüdür. Bir şey olan kimi, dava-dalaş salır. Sınıfdə hamı ondan qorxur. Əlidən də qorxurlar, ancaq o qədər yox. Əli turnikdə Sabirdən üç dəfə çox dartsınsa da, dəxli yoxdur, dalaşanda Sabir onun əngini əzir. Çörək zavodunun həyətinə tutaşmışdılar, bütün sinif tamaşaya yığılmışdı.

Əli bizə 174 nömrəli məktəbdən gəlmişdi, çünki bizim rayonda, məktəbimizin lap böyründə təzə mənzilə köçmüşdülər. O gələncən Sabir sınıfdə hamıdan güclü hesab olunurdu. Bir dəfə, bilmirəm nəyə görə, sözləri çəp gəldi, şərtləşdilər ki, dərstdən sonra görüşsünlər və ya biri bəsdə deyənəcən, ya da qan çıxanacan vuruşsunlar. Sabir Əlinin burnunu əzdi. O da aşağı əyilib, cib dəsmalı ilə burnunun qanını silə-silə dedi ki, eybi yox, səniyən bir də görüşərik. Qəfil Sabir qolunu qaldırıb var gücü ilə Əlinin təpəsinə bir yumruq ilişdirdi! Axı bu cür qayda yox idi. Uşaqlar tökülüşüb onları aralaşdırdılar. Sonra özləri barışdılar, ancaq mən ovcumun içi kimi bilirəm ki, onların bir-birindən zəhləsi gedir və haçansa bir də dalaşacaqlar. Bircə mənə işləri yoxdu, düzdü aradabir boynumun kökünə bir şapalaq çəkirlər, ancaq hər şey bununla da qurtarır. Çünki mənə dalaşmağı özlərinə sığışdırmırlar. Əsas da ona görə ki, mənə bədən tərbiyyəsi dərindən azad eləyiblər. Heç kəs azad eləməyib, bir bunu deyiblər ki, bədən tərbiyyəsi dərinsə dördüncü siniflə bir yerdə gedim, çünki öz sinfimizdə hamı məndən iki yaş böyükdür. Mən də o dərse gedə bilmirəm. Axı, necə gedim, birinci

gün onlara bədən tərbiyəsi olanda, bizdə riyaziyyatdır. Bir də ona görə ki, eynək taxıram.

Sabirin niyə həmişə mənə qahmar çıxdığını özüm yaxşı bilərəm, amma nə olsun, yenə mənim üçün xoşdur. Bir partada oturu-ruq. Hər dəfə yoxlama işi yazanda istəyir cəbrdən, ya tarixdən, ya da lap təbiətşünaslıqdan olsun – onun variantını da mən yazıram. Düzdü, siftə özümünkünü, sonra onunkunu. İkisinə də vaxt çatır. Ona görə yox ki, mən yaxşı oxuyanam və ya çox çalışqanam, yox, sadəcə bizə verilən yoxlama işləri çox asan olur. Hətta bəzən buna tamam təəccüb edirəm.

Sabir dedisə, deməli, axşam yəqin ki, tufan qopacaq. Amma baxıram ki, göydə bircə bulud da yoxdur, göy üzü apaydındı. Gündüzlər yatan deyiləm, amma indi nədənsə yuxu məni basır. Deyəsən, elə o biri uşaqları da. Kəmalənin də, Əlinin də, Sabirin də gözlərindən yuxu tökülür. Bircə aşırıma çatsaydıq, bircə bir maşına otursaydıq... bir saata evdəyik!

Külək əsməyə başlayan kimi, hava sərinləşdi. Həm də arxadan əsdiyinə görə bu andıra qalmış yoxuşu qalxmaqda yaman karımıza gəldi. Elə bil kimsə yüngülcə kürəyimizdən qabağa itələyirdi. Ancaq uzun sürmədi bu. Beş-on dəqiqə keçmişdi ki, külək güclənməyə başladı. İndi o bizə, əksinə, mane olurdu, az qalırdı adamı apara. Ömrümdə belə şey görməmişdim. Lap kinolardakı kimi oldu. Onu demək istəyirəm ki, baxırsan ekranda gecədir, ancaq heç bir dəqiqə keçmir, səhər açılır. İndicə günün günortaçağıydı. Gün adamın tərpsini yandırır, birdən qaranlıq çökdü. Göyə baxdım, ürəyim qopdu. Səmanı qara buludlar örtmüşdü və buludlar o qədər aşağıdan ötüb-keçirdilər ki, əl uzatsan çatardı. Dördümüz də dayandıq, yerimək mümkün deyildi. Əvvəlcə bir-birimizdən yapışıb durduq, sonra külək bizi aparmasın deyə, yerə çömbəlib böyürtkən kolundan yapışdıq. Tikanları əlimizə batsa da, kökü möhkəmdi. Kəmaləyə baxdım, qorxudan bənizi ağappaq ağarmışdı. Mən də onun kimi, çünki qorxurdum külək birdən bizi aşağıdakı uçuruma atar. Çox uzaq deyildi, cığırdan uçuruma iyirmi metr ancaq olardı. Hava o qədər soyudu ki, dişimiz dişimizə dəydi. Mənə desəydilər ki, avqustun axırında bu cür soyuq olar, ömrümdə inanmazdım. Böyürtkən kolundan yapışaraq bir-birimizə qısılmışdıq. Birdən altımızda yer tərpendi, sanki burda yox, vaqonda kupədə oturmuşduq, qatar yola düşdü. Sonra yerin təkindən qərribə bir uğultu gəldi, boğuş, zəif bir uğultu. Dalınca qar

yağdı, heç yan-yörəmişə boylanmağa macal tapmamış hər tərəf ağappaq ağardı. Soyuqdan əməlli-başlı donmuşdum, ancaq bunu heç kəsə bildirmədim. O biri uşaqlar kimi mən də bir şortı – qısa şalvar, bir köynək geymişdim. Çantada isti paltar adına heç nə yox idi. Nə qədər vaxt keçdi, bilmədim. Sabir başını yerdən qaldıranda hələ də qar yağdı. O, ayaq üstə durmadı, yoxsa külək aparardı, elə çömbəltmə də gücnən dayanmışdı.

– Mən gedim, – dedi, – daldalanmağa bir yer tapmaq lazımdı, yoxsa burda təmiz donarıq, qabaqdan gecə gəlir.

– Heç nə lazım deyil, – Əli dedi. – Görmürsən nə həngamədi? Uçuruma-zada düşərsən, onda vay halına. Yəqin dalımızca gələnlər olacaq.

– Bu havada bura heç kim gələ bilməz. Siz məni burda gözləyin. Özü də heç yana tərənməyin. – Sonra geriyyə dönüb kollardan tuta-tuta qabağa getdi.

Çox ürəyimdən keçdi ki, mən də durub onunla gedim, ömrümdə heç nəyi bu qədər arzulamamışdım, ancaq əlimi böyürtkən kolundan bir anlığa çəkən kimi, məni elə vahimə basdı ki, o dəqiqə kolundan ikiəlli yapışdım.

– Sabir, – Əli var gücü ilə qışqırdı. – Sabir!

Ancaq o, cəmisi on metr bizdən aralıda olsa da, eşitmədi.

– Mən də sənənlə gedirəm, gözlə!

Bilirdim ki, bu saat mən də durub onlarla getsəm, bu uşaqlar hər şeyi mənə bağışlayardılar və bir də heç vaxt mənə yuxarıdan aşağı baxmazdılar, ancaq böyürtkən kolundan əlimi heç cürə çəkə bilmirdim.

Kəmaləynən bir-birimizə qısılmışdıq, daha oturmağa da qorxurduq, ona görə də çantaları yerə atıb üstünə uzanmışdıq, ancaq yenə də soyuq idi, yenə də üşüyürdük. Birdən Kəmalə ağladı, sifət elə bildim yanaqlarında qar əriyib, sonra gördüm için-için hıçqırır. Ona yazığım gəldi, amma çaşıb qalmışdım, bilmirdim necə ovundurum onu.

– Qorxma, – dedim. – İndi görərsən, hər şey yaxşı qurtaracaq. Bu andıra qalmış külək də indi kəsər.

– Yəqin onlar azdılar, – dedi və bərkdən hönkürməyə başladı.

– Belə yerdə adam azmaz, – dedim. – Sol tərəf dağdı, istəsən də ora çıxma bilməzsən, sağ tərəf uçurum. – Uçurum yadıma düşəndə boğazım qurudu.

Bundan sonra nə o dindi, nə də mən. Sadəcə, yerdə uzanıb, donmağımızı gözləyirdik.

Deyəsən, mürgüləmişdim, çünki Sabir çiynimdən yapışıb məni qaldıranda, çaşıb qaldım, bilmədim hardayam.

– Budu ey, bu yaxında, – o, qulağıma qışqırdı, – bir qaya çatdağı var, birtəhər hamımız ora sığışarıq! Dalımca gəlin!

– Bəs Əli hanı? – Kəmalə soruşdu.

– Ordadır, gözləyir ki, biz o yeri itirməyək. Təsadüfən tapdıq. Elə yerdədir ki, heç bilinmir. Çantalarınızı götürün. Əlininkini mən apararam.

Kol-kosdan tuta-tuta sürüşkən yoxuşla üzüyuxarı qalxırdıq, tutmağa bir şey tapmayanda, gerçəkçə dizin-dizin sürünürdük. Mənə elə gəldi ki, Sabir o yeri itirib və bu yol heç vaxt qurtarmayacaq, düz aşırıma qədər elə-beləcə dizin-dizin, sürünə-sürünə gedəcəyik.

Birdən Əlini gördüm, divar kimi, sıldırım bir qayanın dibində durmuşdu və o qaya ortasından çatlamışdı.

– Gəlib çıxdıq, – Sabir dedi.

– Bəs tapdığımız yer hanı? – Kəmalə soruşdu.

– Budu ha! – Əli qayadakı ensiz çatı göstərdi. – Girin görək. İstəyirsiniz qabaqca mən girim. Gəlin, gəlin, hələ yer çoxdur, hamıya çatar.

Sabir olmasa, neyləyərdik? Düzdü, bu yarıq çox ensiz və çox narahat yer idi, oturmağa da yer yox idi, kürəyimiz bir divarına, bur-numuz da o biri divarına dirənmiş halda yan-yana ayaq üstə güclə dayanmışdıq, ancaq bayırdakı kimi soyuq deyildi, hətta mən deyərdim ki, istiydi, başlıcası, o andıra qalmış külək buranı tutmurdu. Və bu yarıqda havadan torpaq ətri gəlirdi, özü də adi torpaq yox, nəm torpaq ətri. Torpağın ancaq onu ağac əkmək üçün qazıyanda belə ətri olur və mən bu ətri çox sevirəm. Hər yaz uşaqlar məktəbin həyətinə ağac əkəndə o yadıma düşür. Qərribədir, bəs burda bu iy hardan gəlir.

– Yatırsan, Kəmalə? – Sabir soruşdu.

– Yox.

– Bəs onda niyə dinmirsən?

– Fikirləşirəm, – Kəmalə dedi. – Fənərimiz ola-ola niyə belə qaranlıqda qalmışıq?

Qaranlıqda qalmaq min dəfə yaxşıdı. Tutaq ki, fənərin işığını da yuxarı, ya irəliyə tuşladın, diş-diş qaya divarlarından savayı nə tapaçaqsan burda. Bayıra tərəf yönəldik – külək qarını dördnala çapırdı,

sağ tərəfdə qatı qaranlıq, deyəsən, bu çatdağın lap dərinliklərinə qədər işləyir.

– Görən, irəli getsək, nə olar? – Əli dedi.

Nahaq yerə dedi bunu, dərhal dalağım sancdı.

– Bilmək istəyirsən, get bax, – Sabir dedi. – Ancaq tələsmə, ayağının altına baxa-baxa yeri, gözlə, çalaya-zada düşərsən. Belə dur, yol ver görüm. – Sonuncu söz mənə aid idi.

Mən ona necə yol verə bilərəm? Yenə dovşan boyda, toyuq boyda olsaydı, təhri vardı, axı o nə ondandı, nə də bundan. Tutaq ki, birtəhər mənim böyrümdən sivişib keçə bildi. Bəs sonra? Kəmalənin yanından necə keçəcəydi? O da ki, maşallah, iki mən boyda.

– Gəlin, üçümüz də bir dəqiqəliyə bayıra çıxaq, – Sabir dedi, – sonra birinci mən girim. Əlinin dalınca gedim. Bəlkə bu yarıq irəlidə genişlənir, yoxsa, sabaha kimi ayaq üstə dayanmalı olacağıq.

– Əli getdi də, – mən dedim, – bir şey olsa, gəlib deyəcək.

– Yaxşısı budur, sən mumla. – Sabir üstümə çəmkirdi. – Qızındın deyəsən? Bayaقدan dilin batmışdı, indi başlamısan cükküldəməyə.

Bilir ki, Kəmalə eşidir, amma vecinə deyil, bəlkə də qəsdən məni onun yanında təhqir eləyir.

– Mən heç yana çıxan deyiləm, – Kəmalə dedi, – yəqin təmiz sətəlcəm olmuşam.

– Dedim ki, bircə dəqiqəliyə, – Sabir burnunun altında mızıldandı. O, Kəmalə ilə həmişə belə nəzakətlə davranır. Ondən başqa heç kəsnən. Həmişə də Kəmalənin yanında özünü oda-közə vurur. Ən axmaq adam da başa düşər ki, Sabir ona vurulub. – Bundən bir az geniş yer tapsaydıq. Ayaq üstə çox dayana bilməyəcəyik.

– Olsa, Əli tapar, – Kəmalə ötkəmliklə dedi.

– Hə, hə, elədi, Əli tapar, – Sabir yenə mızıldandı.

Əlimin içi kimi bilirdim ki, Sabir innən belə on gün də burada beləcə ayaq üstə dayanmağa razı olar, tək Əli onsuz heç nə tapmasın.

Birdən hiss elədim ki, Sabir ayağımdan yapışdı.

Deməli, o qərara gəlib ki, ayaqlarımın arasından sivişib keçə bilər. Yəqin gümüş əsgər heykəlciyi kimi, yanı üstə yerə tirlənib. Yavaş-yavaş irəli dürtülür, mən də dinib eləmirəm, nə olar, mənə nə ziyanı. Ancaq görüm Kəmalə də susacaqmı? Axı məndən sonra o gəlir, deyib-eləməmiş bu qaranlıqda onun ayaqları arasından necə sivişib keçə bilər? Bir hadisədən sonra mən qızlardan çox ehtiyatlı dolanıram. Bir dəfə Vasif dayımın qızı Məryəmlə bir yerdə dərindən

evə qayıdırdıq. Evləri bizimkinə yaxındı. Yolboyu ordan–burdan söhbət eləyirdik. Birdən ona bir fokus göstərmək istədim, o fokus hamının xoşuna gəlir və düzdü, siftə bir balaca qorxurlar, amma sonra özlərinə də ləzzət eləyir. Hə, deməli, Məryəmnən söhbət eləyə–eləyə evə qayıdırdıq. O məndən üç yaş böyükdür, özü də çox şumal, canlı–cəsədli qızıdır. İlboyu işi–gücü Azneft meydanındakı tennis kortunda tennis oynamaqdır. Mən də getmək istəyirdim ora, ancaq uzağı pis gördüyümə görə götürmədilər. Üzgüçülük istəyirsən, buyur, deyirlər. Kərimov Vaqifgilin qapılarına çatdıq, bu həyətdə çox yaman bir it var. Hamı da ondan qorxur, hətta o həyətdə doğulub böyüyən Vaqif Kərimovun özü də. Ora yaxınlaşanda Məryəm səkidən düşüb, yolun kənarı ilə getməyə başladı. Onu yarımca addım qabağa buraxdım və fokusu işlətdim. Çox sadə şeydi: it kimi zingildəyə–zingildəyə yanındakı adamın ayağından yapışırsan. O da gerçəkdən elə bilir ki, it düşüb üstünə. Məryəmdən əvvəl bu fokusu on adama göstərmişdim, onu da doyunca gülmüşdü. Ancaq bilsəydim ki, on birinci bu cür pis qurtaracaq, elə onuncuda da qalardım, on birinciyə keçməzdim. Var gücümlə zingildəyə–zingildəyə barmaqlarımın ucuynan Məryəmin baldırından yapışdım. Qızıdan bir qışqırığ çıxdı ki, gəl görəsən. Sonra da başladı küçənin ortasında hönkür–hönkür ağlamağa. Bu da sənə fokus! Yaxşı ki, onda Vaqifin anası qarıya çıxmışdı, bizi gördü, gəlib Məryəmi evə apardı. Yoxsa, təmiz pərt olmuşdum. O gündən Məryəmnən danışmırıq. Əvvəllər mən salam verirdim, gördüm almır, ona görə indi mən də vermərəm. İstəmir, heç istəməsin, mənə nə.

Sabir ayaqlarımın arasından təzəcə sivişib keçmişdi ki, Əlinin səsini eşitdik. Əvvəlcə soruşdu ki, onu eşidirikmi, biz də hamımız bir ağızdan qışqırdıq: “Yaxşı eşidirik”. Onda o bizi yanına səslədi, dedi ki, çox rahat bir mağara tapıb. Dalınca da əlavə elədi ki, arxayın ola bilərik, yolda heç bir çala–zad yoxdur, hər yeri yaxşı–yaxşı yoxlayıb. Kəmalə qabağa düşdü, onun dalınca Sabir, ən axırda isə mən yola düzəldik. Yazığım gəlirdi Sabirə, bu mağaranı gərək o tapaydı. Yaman ədalətsiz iş oldu. Zarafat deyil, o bizim hamımızı, demək olar ki, ölümdən qurtardı. İndi budur, mağaranı özgəsi tapıb. Niyə? Ona görə ki, Sabir bəlkə də alicənab, qayğıkeş adam olduğu üçün yarığa girəndə Kəmaləynən məni irəli buraxdı.

Bayaq Əli bizi səsləyəndə elə bildik, hardasa lap yaxındadı, heç demə çox uzaq imiş, xeyli yol getməli olduq. Əli bizi mağaranın

girəcəyində gözləyirdi. Mağaraya girdik, sonra mən geri dönüb gəldiyimiz yola işıq saldım. Elə bayırdan göründüyü kimiydi: divarları diş-diş olan ensiz bir yarıq. Ömrümdə birinci dəfəydi mağaraya düşmüşdüm, ancaq qəti deyə bilərəm ki, bu mağara çox böyük mağaraydı. Pıçıltıyan danışanda belə, dərhal əks-səda verirdi.

Çoxdan mağara görməyin arzusundaydım, həmişə də belə fikirləşirdim ki, ondan maraqlı şey ola bilməz. Tom Soyerin Bekki Teçerlə mağarada azdıqları yeri dönə-dönə oxumuşam. Sayrus Smitin, onun dostlarının başına gələnləri hələ demirəm. İndi özüm mağaraya düşmüşəm, ümidlərim alt-üst olub, heç demə o qədər də maraqlı deyilmiş. Dörd tərəf çılpaq divar və bir də qatı qaranlıq. Dördümüz də fənərlərin işığına daş döşəməyə salıb divardan tuta-tuta qabağa gedirdik. Birdən işığı yuxarı tuşladım, tavandan uzunsov ağ buz sırsrası sallanırdı. Nədənsə, buna yaman sevindim.

– Stalaktit, – deyə qışqırıb, tavanı göstərdim. – Bəlkə də stalaqmitdir. Nə qədər eləyirəm, yadımda saxlaya bilmirəm ki, bunların hansı stalaktitdir, hansı stalaqmit. Yadımdadır ki, ikisi də təqribən eyni şeydir: özü də əgər biri yuxarıdan üzəaşağı sallanırsa, eynilə o cür başqa birisi də hökmən aşağıdan üzüyuxarı, ona sarı qalxmalıdır. İntəhası hansının stalaktit, hansının stalaqmit olduğunu unutmuşam.

– Hökmən deyirsən? – Sabir tərs-tərs mənə baxdı. – Elədirsə, bəs onda o biri, o aşağıdan yuxarı qalxan hanı?

– Nə bilim, – dedim, – yəqin kimsə tapdayıb əzib onu.

– Bəs onda əziyi hanı?

– Hardan bilim, yəqin özləriynən aparıblar.

– Bu dar deşikdən deyirsən?

– Onda görünür, burdan başqa çıxış yolu da var.

– Gözlə, boğazında qalar. – Sabir yenə üstümə çəmkirdi. – Görürsən bura necə istidi? Başqa yol olsaydı, indi biz burda soyuqdan donmuşduq. Yoxsa bayırdakılar yadımdan çıxıb?! Sən bunları hardan bilirsən, nədi onun adı...

– Stalaktit və stalaqmit.

– Hə, onları deyirəm.

İş düşmədik, deyən gərək, nəyinə lazım idi bu sırsıra sənin? Bilmirsən, Kəmalənin yanında Sabir bir şeyi bilməyəndə tamam özündən çıxır.

– Sən özün də bilirsən də, – dedim, – yəqin yadımdan çıxıb. Coğrafiyadan keçmişik.

– Coğrafiyadan? – Əli irişdi. – Baa, coğrafiyanı o əzbər bilir. Nəyi soruşsan, gözüyumulu danışar.

Sabir də irişdi, çünki yaxşı bilirdi ki, bu söhbətdən Kəmalə heç nə başa düşmür, axı o bizim məktəbdə oxumur.

– Mən bilən biz onları kimyadan keçmişik, – Sabir dedi.

– Əhsən sənə, boş-boş şeylər yaxşı yadında qalır. Kəmalə, sən nə deyə bilərsən bu barədə?

– Mən heç nə bilmirəm. – Kəmalə yaman dilxor idi. – Mənim yuxum gəlir.

– Bir az da döz, – Sabir dedi. – Biz... – O, sözünün dalını gətirməyə macal tapmadı, çünki həmin anda Kəmalə elə qışqırdı ki, elə bil ətini kəsdilər.

Hövlək Əliynən mənə sarı atıldı, biz onda yanaşı durmuşduq və bərk-bərk bizə qısıldı. Tir-tir əsirdi. Hətta cığırda donanda titrədiyindən də möhkəm. Siftə elə bildim, qaranlıqda ayağını iti daşzad parçalayıb. Məncə, uşaqlar da elə bu fikirdəydilər. Soruşuruq, nə olub, dinmir ki, dinmir. İndi titrəmək nədir, bütün bədəni uçum-uçum uçunurdu. Qaranlıqda sifətini görməsək də, dişlərinin necə şaqqıltıyan bir-birinə dəydiyini eşidirdik. Sonra bu şaqqıltı bir anlığa kəsildi və kimsə onu boğurmuş kimi, gücənə-gücənə dedi:

– Orda skelet gizlənil! – Barmağını uzatsa da, üzünü o tərəfə çevirməyə qorxurdu. – Mənə baxırdı.

Yaman qorxdum. Düzdü e, aqlım kəsirdi ki, heç bir skelet adama baxa bilməz, mağarada gizlənməyi ondan betər. Bilirdim ki, Kəmaləni qara basıb, ancaq dəxli yoxdur, məni elə vahimə basdı ki, söznən deyiləsi deyil. Yerimdə qurumuşdum. Hiss eləyirdim ki, əl-ayağım soyuyur. Məncə Əli də qorxdı, danışığından hiss elədim.

– Sənə elə görünüb. Düz sözümdü, yəqin səni qara basıb, – desə də, özünün dili topuq vururdu.

Bircə Sabir qorxmadı. Heç gözünü də qırpmadı.

– İndi baxarıq. Görək bu nə skeletdi səni qorxudub. – Sabir fənərin işığına Kəmalənin göstərdiyi səmtə tuşladı.

O saat üçümüz də – Kəmalə, mən və bir də Əli var gücümüzlə bağırıq. Doğrudur, sonralar Əli deyirdi guya o bağırıb eləmədi, ancaq onun qorxudan necə zarıdığına hamımız eşitdik. Öz qulağımnan eşitdim: siftə möhkəm qışqırdı, sonra dili dolaşa-dolaşa “ay ana” dedi. Adam gərək sözün düzünü deyə, hamıdan bərk bağırən mən özüm oldum. Və o andaca harasa, burdan lap uzağa qaçmaq istədim,

qaçacaqdım da, ancaq hara baxdımsa zil qaranlıq idi, mən də ki qaranlıqdan yaman qorxuram, ona görə dayandım, heç yana qaça bilmədim. Ona görə qışqırdıq ki, skeleti biz də gördük, o da bizə baxıb gülümsünürdü.

– Ay sizə nə deyim, – Sabir dedi, – adam da skeletdən qorxar? Gəlin, gəlin bura. Qorxmayın. Baxın, bunun əynində nə isə hərbi forma var.

İstər-istəməz yaxına gəldik, üçümüz də işığı skeletin üstünə saldıq. Yerdə oturub, kürəyini divara söykəmişdi, sən demə bayaq biz onun ancaq kəlləsini görmüşük, çünki yaxınlaşandan sonra baxıb gördük ki, bu skeletin əynində nə isə çiyi paqonlu kombinezona oxşar bir paltar var. Qollarından ağ əl sümükləri sallanırdı. Yanyörəyə işıq saldıq, bura mənəcə emalatxanaya oxşar bir yer idi. Divarlarda stellajlar düzəldilmişdi, döşəmədə isə cürbəcür yeşiklər düzülmüşdü. Bütün yeşiklərin üstündə başa düşmədiyimiz bir dildə müxtəlif yazılar vardı. Məktəbdə biz ingiliscə keçirik. Kəmalə fransızca. Ancaq heç birimiz bu yazılardan heç nə başa düşmədik. Tək-tük tanış sözlər vardı: “maschine” və “motor” kimi. Bu cür sözlərsə bütün dillərdə eynidir. Sonra Əli bir tanış söz də tapdı, onu skeletdən bir neçə addım aralı, divardan asılmış iri bir şkafin qapısına yazmışdılar “Havarieschrank”. Əli dedi ki, bu qəza avadanlığı şkafidir. Belə şeyləri o yaxşı bilir, çünki atası taksomotor parkında baş mühəndis işləyir. Şkafi açdıq, içində heç bir qəza avadanlığızadı yox idi. Bir neçə gözdən ibarət idi, demək olar ki, hamısı da bomboş. Yalnız lap aşağıdakı gözdən karton şam qutuları tapdıq. Həmin göz bu cür karton qutularla doluydu. Hamısının da üstünə “100 Kerze” yazılmışdı: “Kerz”in şam demək olduğunu dərhal başa düşdük. Qutular beş-beş, on-on bir-birinə yapışmışdı, amma içindəki şamlara bundan elə bir xəttər dəyməmişdi, çox yaxşı yanırdılar. Şkafin başqa bir gözündən on-on beş konserv qutusu tapdım. Onların üstünə başa düşmədiyimiz dildə yazılmış yarlıqlar yapışdırılmışdı, ancaq balıq konservləri olduğuna şübhə yox idi. Çünki hərəsinin üstünə bir balığın şəkli çəkilmişdi. Hamısı xarab olmuşdu, həm üst, həm də alt qapaqların kənarları dombalmışdı. Karton qutuların birini açdıq, içindəki şamların hamısını birdən yandırdıq və demək olar ki, mağaranın hər yeri əməlli-başlı işıqlandı.

Şkafdan sonra gözümüzdə sataşan ilk şey yenə skelet oldu. Özü də bu dəfə üçü birdən. Onları görəni kimi yazıların hansı dildə

olduğunu başa düşdüm. Elə əvvəldən də bu, ürəyimə dammışdı, ancaq skeletləri görəndən sonra tamam əmin oldum. Üçünün də geyimi əvvəlki skeletdən fərqli idi: qolları yazılı, qara rəngli köynək geyinmişdilər. Hər birinin önündə yerə bir avtomat düşüb qalmışdı. Sən demə, elə kombinezonlu skeletin də önündə bir avtomat var imiş, biz görməmişik. İndi bizə hər şey aydın oldu, deməli, bu üçü, yəni esesçilər o biri kombinezonlu ilə atışmışlar və hamısı da yerində ölüb.

Əli dedi ki, yəqin kombinezonlu bizim kəşfiyyatçımız, yoxsa nəyə görə esesçilərlə atışmalıymış. Mən özüm Əlidən də qabaq bu fikirdəydim, sonra fikirləşdim ki, bunu sübut etmək çətin olacaq, axı o vaxtdan nə az, nə çox, düz otuz il vaxt keçib. Çox ürəyimdən keçirdi ki, onların ciblərini yoxlayım, görün sənədləri qalmayıb üstlərində, amma skeletə toxunmağa cəsərim çatmırdı.

– Hayıf ki, sənədləri-zadı qalmayıb, yoxsa kim olduqlarını öyrənə bilərdik, – mən bunu qəsdən Kəmaləyə bərkədən dedim ki, Sabir də eşitsin.

– Nədi, yoxsa sən almanca da bilirsen? – O, istehza ilə soruşsa da, skeletə yaxınlaşdı, əyilib əlini kombinezonun döş cibinə soxdu və ordan üzünə səliqə ilə sellofan çəkilmiş bir vəsiqə çıxartdı. Adı dərhal oxuya bildim. “Kurt Ştimmer” və onun leytenant olduğunu da başa düşdüm, ancaq “Panzergruppen” sözünün nə demək olduğunu heç cür anlamadım. Vəsiqədəki fotosəkildə gülürüz bir sifət düz adamın üzünə baxırdı, gülməsə də, hiss eləyirdin ki, gülmək istəyir. Şəkil başıaçıq çəkdirilmişdi, əynində çiyni paqonlu və sinəsi ordenli kitel vardı. Ordenlərdən biri – xaç ordeni isə düz ortada, çənəsindən bir az aşağıda lentdən asılmışdı. Bütün bunlardan – fotodan da, yazılardan da yuxarıda şahindimi, çalağandımı, bilmirəm, caynağında svastika tutmuşdu. Mən hələ də vəsiqəyə baxırdım. Sabir avtomatı yerdən götürdü. Lüləsini mağaranın uzaq qaranlıq küncünə tuşlayıb tətii çəkdi. Avtomatın içindən nə isə yavaşca xırıldadı. Amma açılmağına açılmadı. Kəmaləynən Əli yanıma gəldi və mən vəsiqəni onlara göstərdim. Bir yerdə dayanıb, nədənsə söhbət eləyirdik, – indiyə kimi də yadıma sala bilmirəm, çünki o vaxt qəfil açılan avtomat qatarının səmindən qulaqlarımız batdı. Ağıma gətirməzdim ki, avtomat atəşinin səsi bu qədər gur çıxarmış, lap qulaqlarımız cingildədi. Elə bildim mənə qara basır, sonra məlum oldu ki, gerçəkmiş, güllələr doğrudan da lap yanımızdan ötüşüb, çünki

Sabir yazıq esesçilərin birinin önündən götürdüyü avtomatın hara tuşlandığına heç fikir də verməyib. Elə bilib ki, bu da açılmayacaq. Dərhal yanımıza qaçdı, əlini sürtə-sürtə bir-bir hamımızı yoxladı və heç cür inana bilmirdi ki, hər şey öz qaydasındadır, heç kimi yaralayıb eləməyib. Sabiri ömrümdə bu qədər dilxor görməmişdim. Biz heç qorxmadıq da. Axı, bilmirdik ki, avtomatın lüləsi bizə tərəfdir, hər şey yaxşı qurtarandan sonra isə niyə qorxasan.

– İndi bir yer düzəldib yatarıq, – Sabir Kəmaləyə dedi. – İntəhası, altımıza salmağa bir şey lazımdı. Heç olmasa taxtadan-zaddan.

Amma onu da deyim ki, Kəmalə skeleti görəndən bəri “yuxu” sözünü bir dəfə də dilinə gətirməmişdi.

Rənginə görə, onu dərhal görə bilməmişdik. Zirehli avtomobili deyirəm. Bu maşına elə rəng çəkmişdilər ki, mağara divarlarından heç cür seçilmirdi. Yalnız yan tərəfindəki svastika zil qara rəngdəydi, elə ona görə, onu görə bildik. Mağaranın o başına, gəldiyimiz yarığın yanına qayıtmaq, bütün bu skeletlərdən, lazımsız yerə qəfil açılan avtomatlardan uzaq olmaq istəyirdik, onda gördük Kəmalə dedi, bu tankdır. Bəlkə heç zirehli avtomobil də deyildi, zirehli amfibiya-zad idi, ancaq tank olmadığına şübhəm yox idi. Dörd tərəfinə fırlanıb, hər yerini ətraflı gözdən keçirdik. Yaman yekəydi, birmərtəbəli ev boyda, bir pəncərələri çatışmırdı, tırtılların üstə dayanmışdı, hər tərəfdən kip bağlıydı, bircə ön tərəfdəki deşikdən və yanlarından pulemyot lülələrinin ucları görsənirdi. Birdən-birə bu cür zirehli avtomobil tapmağımıza məəttəl qalmışdıq. Dərhal başa düşdüm ki, bəxtimiz yaman gətirib. Hələ də yerimdə dayanıb, gözlərimi ondan çəkə bilmirdim, ancaq Sabir o vaxtacan qabaq qapını axtarıb tapdı və açdı. Əlini onun dəstəyinə güclə çatdırdı, sonra onu özünə sarı dartdı və qapı dərhal açıldı. Kəmaləynən Əli tələsik onun yanına qaçdılar. Mən isə heç cür anlaya bilmirəm ki, niyə gözümlü bu avtomobilə zilləmişəm, niyə ondan ayrılı bilmirəm. Məndə bəzən belə şeylər olur, qərribə bir şey görəndə onun qərribəliyinin nədə olduğunu heç cür dərk edə bilmirəm. Hiss eləməyinə, hiss eləyirəm, amma başa düşə bilmirəm.

Sonra bu fikirlərdən vaz keçdim və uşaqların yanına getdim. Girişin aşağı qırağından tutub, pilləkənlərlə yuxarı dırmaşdım. Ora həm çox qaranlıq idi, həm də dar. Sabir Əliyə dedi ki, gedib şam gətirsin. Əli durmuşdu ki, getsin, birdən dayandı. Dedi ki, Sabirə şam lazımdırsa, gedib özü gətirsin. Dedim, indi dava düşəcək, amma

yaxşı qurtardı. Əvvəlcə Sabir dinmədi, sonra acıqlı-acıqlı dedi ki, o, Əlidən yox, məndən xahiş eləyir. O dəqiqə aşağı düşüb qəza şkofına sarı yollandım. Hərçənd, o skeletlərin yanından keçmək heç ürəyimdən deyildi.

Şamları yandırıb dörd yanımıza sancdıq. İçəridəki pulemyotları, bir də ön tərəfdə pəncərə əvəzinə çox ensiz deşiyi nəzərə almasaq, burda hər şey “MAZ” kimi iri yük avtomobillərinin kabinəsini xatırladırdı. Eyni yumşaq oturmaqlar, sürəti dəyişmək üçün döşəmədə qoyulan eyni pedallar və linglər. Əli sürücünün yerində oturub, açarı axtarmağa başladı. O, maşın sürməyi bilir, atası öyrədib, hətta şəhərdən kənara çıxanda – çimərliyə-zada gedəndə, özü yanında oturub sükanı verir ona. Biz də axtarmağa başladığımızda, birdən gözü qabaq panelin üstündəki bir fotosəkilə sataşdı. Bir evin, çox güman ki, bağ evinin eyvanında qısaqol köynəkli bir kişiyənə öyninə sarafan geymiş bir qadın durmuşdu, ortalarında da balaca bir qız uşağı. İkisi də bu uşağın əlindən tutmuşdu. Üçü də gülümsəyirdi. Kişini dərhal tanıdım, vəsiqədə şəkli olan adamdı. Açarı tapdıq, sağ tərəfdə, sükanın lap altındaydı. Əli açardan yapışdı, ancaq onu burmamışdan qabaq dedi ki, motor çətin xoda düşər, çünki akkumulyator çoxdan yatıb. Belə şeylərdən onun yaxşı başı çıxır. Kəmalə o dəqiqə çiyimdən yapışdı, mən də elə bildim motor işə düşəcək. Kabinədə hər şey öz yerindəydi və o qədər səliqə-sahmandaydı ki, deyirdin, sürücü indicə bir dəqiqəliyə bayıra çıxıb, heç açarı da üstündən götürməyib. Əli açarı bir neçə dəfə burdu, ancaq özü dedi ki, bundan bir şey çıxmadı. Birdən bu zirehli avtomobilin niyə mənə bu qədər qəribə gəldiyinin səbəbini başa düşdüm. Onun hər yeri həm bayırdan, həm də içəridən tərtəmiz idi, bircə toz da tapmazdın, elə bil bir saat bundan əvvəl əsgilə silib-təmizləmişdilər. Yadıma düşdü ki, biz bu mağaranın heç yerində toz basmış yerə rast gəlmədik. Və fikirləşdim: yəqin ona görə bura toz düşmür ki, mağara dörd tərəfdən qapalıdır, biz gəldiyimiz yarıqdan isə bura çətin toz düşsün. Çünki o həm hədsiz dərəcədə ensiz və uzundur, həm də əyri-üyrü.

İstər-istəməz kabinədə oturmaqdan bezdik, keçdik arxa hissəyə. Burda oturmaq üçün bir neçə skamya qurulmuşdu və hər yan divarda iki pulemyot var idi. Həm skamyaların üstünə, həm də ortalarına səliqəylə taxta yeşiklər yığılmışdı, pomidor, qarpız yeşikləri kimi. Hamımızı maraqlı bürüdü: görən bunların içində nə var. Əli dedi:

yəqin ki, döyüş sursatı. Sabir isə o vaxtacan yeşiklərin birinə yaxınlaşmış üst tərəfdən bir barmaqlığı qopardı. Onun altından kağız çıxdı, şey bükmək üçün işlədilər sarı kağız. Taxta barmaqlıqların bir neçəsini də qopardı, onlar çox asan qopurdu. Hərəsinin hər başına iki xırdaca mıx vurulmuşdu. Sonra o kağızı cırdı. Yeşik pul bağluları ilə doluydu. Hamısı sovet pulu olsa da, ömrümdə belə pul görməmişdim. Bir-iki bağlı götürüb şam işığında baxdıq; qırmızı rəngli kağızların bir qisminin üstünə həm rəqəmlə, həm də sözlə “otuz manat”, bir qisminə isə “yüz” yazılmışdı. Sabir dedi: bunlar köhnə puldur və indi heç nəyə görə deyil, amma bunları tapmağımız çox yaxşı oldu, yatanda altımıza döşəyərək, çantaları isə başaltı eliyərək, daş kimi çılpaq qayanın üstə uzanmaqdan bu yaxşıdır. O biri yeşikləri də açmağa başladığımız, gördük ki, çoxundakı xarici puldu. Bəzilərinə ingiliscə “funt-sterlinq” və ya “dollar”, bəzilərinə isə, güman ki, almanca “reysmarka” yazılmışdı. Və hamısının da üstündə cürbəcür rəqəmlər – iyirmi, əlli, yüz var idi. Özü də hər pulu – manatı, dolları, funt-sterlinqi və ya reysmarkanı ayrı-ayrı yeşiklərə yığmışdılar. Sabir dedi ki, yəqin bu pullar da köhnəlib. Tarixlərinə baxdıq. Ən gec buraxılanı 1935 və 1937-ci ilə aid idi, amma üstündə 1901, hətta 1899-cu il yazılanlara da rast gəldik. Dalbadal bir neçə yeşik də açdıq və içindəki pulları pəncərə əvəzinə qoyulan ensiz deşikdən çölə tulladıq. Altımıza sərməyə kifayət qədər pul götürəndən sonra zirehli avtomobili tərək etməyə hazırlaşırıdığımız ki, birdən mən açdığım yeşikdən pul əvəzinə hər biri ərgin pendir və marqarin bükümü boyda olan sarı ağır plitkalar çıxdı. Hər birinin üstünə bir rəqəm basılmışdı. O saat bildik ki, bu qızıldır. Sabir dedi ki, avtomobildən də qiymətli tapıntıdır və bu tapıntıya görə, hamımızı “Artek”ə göndərər, mükafatlandırma da bilərlər.

Ona görə də bütün yeşikləri açdıq, ancaq üçündən qızıl çıxdı, qalanları pul yeşikləridi.

Avtomobildən azca aralı özümüzə yer saldıq. Pul bağlularını hər kəs öz boyuna görə, ikiqat yerə düzdü, çantalarımızı da başaltımıza qoyduq. Əvvəlcə, onların içindəki bərk şeylərin hamısını – fotoaparətləri, mineral kolleksiyaları, qalan yeməkləri çıxartdıq. Kəmalə qolundakı saata baxıb, gecə saat on ikinin yarısı olduğunu desə də, heç kəsin yuxusu gəlmirdi. Mağarada bir qədər də veylləndik, hamımız şirin xəyallara dalmışdıq: camaat bizim bu kəşfimizdən xəbər tutanda gör nə həngəmə qopacaq! Mağaranı ələk-vələk elədik – bir

yerdə, anbarda divardan bir qapı açılmışdı, ordan içəri girdik, heç demə bura tualet imiş, elə həmin otaqda sement novçadan su axırdı, bu su divardakı deşikdən tökülürdü, göz yaşı kimi dumduru və bum-buz. Yəqin bu ya yeraltı bulaq idi, ya da sısqa və kim isə döşəməni oyub onun üçün sementdən novça düzəltdi: uzunluğu beş metr olardı, novça qurtardıqı yerdə su şırıltıyla enli bir çalaya tökülürdü. O çalaya işıq saldıq, ancaq dibini görə bilmədik.

Yerimizə uzandıq, “döşəyimiz” yumşaq olmasa da, o qədər bərk də deyildi. Sabir Kəmalədən saati alıb öz yanına qoydu, dedi, səhər tez oyanıb hamımızı durğuzacaq. Belə qərara gəldik ki, sabah hava yaxşı olsa, ikimiz evə gedər, ikimiz mağarada qalıb keşik çəkərik. Məncə, kimin burda qalacağını bilmək hamının ürəyindən keçirdi, ancaq nədənsə bu barədə heç kim heç nə soruşmadı. Yəqin ki, Sabir Əliylə məni burda saxlayıb, özü Kəmaləylə qəsəbəyə gedəcəkdi. Bir tərəfdən bu çox yaxşı olardı, çünki birdən-birə anamla üz-üzə gəlməkdən qorxurdum, amma Kəmaləyən Sabir ona hər şeyi danışandan sonra o qədər də qorxusu olmazdı, o biri tərəfdən də onu sakitləşdirməkdən ötrü istəyirdim, mümkün qədər evə tez çatım. Yəqin deyəcəksiniz belə şey olmaz, bir adam eyni vaxtda iki şeyi birdən istəyə bilməz, ancaq belə şeylər məndə tez-tez olur və olanda da bundan heç bir ləzzət almıram.

Hamı susmuşdu, deyəsən, yuxulayırdıq. Birdən Kəmalə yerindən durdu və “yerini” yığışdırıb mənim lap böyrümdə döşəməyə düzməyə başladı. Dərhal hamımız qalxıb oturduq. Kəmalə də dayandı və bizə dedi:

– Nə gözüünüzü döyürsünüz, bəlkə biriniz kömək eləyəsiniz, təkbaşına mən bunu heç bir saata da daşıyıb qurtara bilmərəm.

Sabirən Əli yerlərindən dik atıldılar və bağlıları ordan daşıyıb böyrümə düzməyə başladılar. Heç nə soruşmasalar da, hiss eləyirəm ki, keyikə-keyikə qalıblar.

Daşıyıb qurtarandan sonra Kəmalə uzandı və dedi:

– Bu dəhşətli skeletlər olan yerdə tək heç cür gözümə yuxu getməz. – Və sonra üzünü mənə tutdu: – Xahiş eləyirəm, sən bir yanı üstə, üzünü mənə sarı yat, əlinin birini də ver mənə, bəlkə bu cür bir az sakitləşəm.

Əlbəttə, mən əlimi ona uzatdım. Uzanmışam, gözlərimi yumsam da, yatmamışam. Kəmalənin gəlib məhz mənim yanımda yatmasından, əlimi əlinə almasından yaman xoşhallanmışam. O qədər

xoşhallanmışam ki, nəfəsimi çəkməyə belə ürəyim gəlmir. Fikirləşirəm ki, Kəmalənin bu hərəkəti yəqin Əliynən Sabirin o qədər də ürəyincə olmadı. Görəsən, niyə onların yox, məhz mənim yanıma seçdi? Başladım bu barədə düşünməyə və o saat da başladığıma peşman oldum, çünki hər şeyi başa düşdüm. Başa düşdüm ki, Kəmalə Əlinin və ya Sabirin yanında ona görə yatmaq istəməyib ki, oğlan kimi onlardan utanıb, mənə isə elə-belə, mən bizim Pakizəyə yanaşdığım kimi yanaşır. Axı mən də anam axşamlar qonşuya gedəndə onu öz yanıma yatızdırırdım. Düzdür, mən evdə tək qalmaqdan qorxub eləmərdim, ancaq Pakizəynən yatmaq xoşuma gəlir: yorğanın altına girən kimi, elə xoruldamağa başlayır ki, elə bilirsən tək-cə boğazı yox, təpədən-dırnağa bütün bədəni xoruldayır.

Sonra anam yadıma düşdü.

Onun indi neylədiyini heç ağılıma da sığışdıra bilmirdim. Atam onu səhərəcən gözləməyə razı sala bilsəydi yaxşı olardı, yoxsa axşam da gəlmədiyimizi görüb, gecəynən düşərgəyə yollanacaq. Ancaq hər halda ümid eləyirəm, atam onu sakitləşdirəcək. O, ümumiyyətlə anamı yola gətirməkdə ustadır. Onsuz bəzən çox çətin olur. İndi o nəinki anamı, elə o biri valideynləri də – yəqin onlar da indi bizə yığışlıblar – başa salır ki, bizə heç nə ola bilməz, bəd ayaqda dörd nəfər az güc deyil, lap azıb-eləsək də, başımıza bir iş gəlməz; bu dağlarda hər on-on beş kilometrədən bir ya bir kənddir, ya da kurort qəsəbəsi, hələ turist düşərgələrini demirəm, ilin bu çağında onlar göbələk kimi, hər yana səpələniblər. Sözsüz, anam buna etiraz eləyəcək, deyəcək ki, bizim hələ güc olmağımıza çox var, biz çox körpəyik. Onda atam hövsələdən çıxacaq, deyəcək ki, bu yaşda da biz hələ körpəyiksə, vay halımıza, elə körpə olaraq da qalacayıq. Bu yerdə bütün valideynlər öz uşaqlarını xatırlayacaq, cürbəcür maraqlı əhvalatlar danışmağa başlayacaqlar. Kaş elə bu cür olaydı. Kaş anam gecə vaxtı düşərgəyə getmək fikrinə düşməyeydi. Getsə, lap dəli olacaq, çünki orda öyrənəcək ki, biz tufan başlayandan sonra geri qayıtmışıq. Onda heç atam da onu sakitləşdirə bilməz. Axı, kimin ağına gələr ki, biz burda, mağarada özümüz üçün sakitcə uzanmışıq. Çünki bu mağaradan bircə adamın xəbəri olsaydı, bu qızıllı-pullu avtomobili, silahları burdan çoxdan aparmış, bu almanları çoxdan basdırmışdılar. Sabah burdan çıxarmış, bu avtomobilin mağaraya girdiyi qapını axtarıb tapmaq lazımdı. Yəqin almanlar bayırdan o qapını elə ört-basdır eləyiblər ki, onun

qapımı, qayamı olduğunu bilməzsən. Ancaq çox qəribədir, necə olub ki, onlar biz girən yarığı bağlamayıblar, bəlkə də heç onu görməyiblər, axı o çox ensizdir. Bəs görəsən bir-birlərini niyə qırıblar? Ola bilsin, esesçilər, nəhayət, başa düşüblər ki, kombinezonlu hərbiçi bizim kəşfiyyatçıdır və onu elə oradaca öldürmək istəyiblər. Bəlkə də o, kəşfiyyatçı–zad deyilmiş, elə onlar kimi faşistin biriymiş və bir-birləriynən bu pulların, qızılların üstə atışıblar, axı hardan biləydilər ki, bir vaxt bu pullar dəyərdən düşəcək.

Hər halda bəxtimiz yaman gətirdi: gör müharibədən sonra bu qədər vaxt keçib, amma bu günəcən bu mağaranı heç kim tapa bilməyib, biz tapmışıq. Gör neçə ildi bu alman meyitləri burada kimsəsiz qalıb. İndi, otuz ildən sonra bura canlı adam gəlib çıxıb. Hətta bu barədə düşünməyin özü dəhşətlidir. Otuz il! O vaxt atam məndən kiçikmiş, bunlarsa burda bir-birlərini qırırlarmış. Qəribə dərddi: görən o kombinezonlu zabitin qızı indi haralardadır? Heç ağına da gəlməz ki, atasının meyiti otuz ildi Qafqaz dağlarında, bir mağarada yiyəsiz qalıb. Harda yaşayır–yaşasın, atasının başına nə gəldiyini bilmir. Amma mən bilirəm, bəs bu qəribə deyil? Hər halda bu almanların kim olduqlarını bilmək maraqlı olardı. Bəlkə elə çoxdan axtarılan müharibə caniləridirlər? Bu ki, məlum məsələdir, esesçidirlərsə, deməli, yalnız hərbiçi kimi vuruşmayıblar, həm də dinc əhalinin başına olmazın oyunlar açıblar. Günahsız yerə güllələyiblər. Min cür işgəncə veriblər... Birdən mənim babamı, anamın atasını bunlardan biri öldürmüş olar, axı onu elə bu tərəflərdə, Şimali Qafqaz ətrafında öldürüblər. Amma məhz kimin onu öldürdüyünü indən belə heç kim dəqiq öyrənə bilməz. Anam bizə danışmışdı ki, babamı müharibəyə gedəndən ikicə ay sonra vurublar. Könüllü gedibmiş. Anam həmişə bu barədə yana-yana danışır, deyir, onu heç vaxt çağırmaq deyildi, çünki o vaxt neftçiləri cəbhəyə aparmırdılar, babam isə heç kəs onu çağırmağa–çağırmağa, ərizə yazıb özü getdi. Ona görə də yazıq anam atasız böyüdü. Bir dəfə anam bunları atama danışanda mən eşitdim. Deyəsən, babamın cəbhəyə könüllü getməsi anamı yaman dilxor eləyib, çünki o, belə də dedi: onun ölməyi kimin nəyinə lazım idi? Onun bütün yoldaşları – mədəndə işləməyə qalanlar da, cəbhədən qayıdanlar da indi kefi kök, damağı çağ yaşayırlar, hələ babamın yaxın dostlarından biri hətta nazir olub, o isə həm özünü məhv elədi, həm də nənəmin həyatını qara günə caladı. Uşaqlar – anamın özündən başqa iki bacısı var

– bir nənəmin ümidinə qalıb, babam öləndən sonra bərk korluq çəkiblər, çünki nənəmin heç bir sənəti yox imiş, məcbur olub qən-nadı fabrikində işə girib, siftə çeşidləyici, müharibə qurtarandan sonra fabrik monopası və şirnidən başqa ayrı şirniyyat məhsulları da istehsal etməyə başlayanda usta vəzifəsinə təyin olunub, çünki nənəmin bişirdiyi paxlavanı, noğulu və s. heç kəs bişirə bilməzdi. Anam dedi, o çox ağılsız hərəkət eləyib, gərək babam belə bir addım atmamışdan qabaq öz ailəsi barədə düşünüyüdü. Babam cəbhəyə gedəndə anamın vur-tut iki yaşı olub. O, hər dəfə öz ailələrindən söhbət salanda, mən dərhal başa düşürdüm ki, bütün bunların hamısı atama görədir. Anam istəyir ki, bu yolla atamı dənizdəki işindən çəkəndirsin, quruya qaytarsın. Bəzən mənə elə gəlir ki, anam elə babama görə atamın, mənim bu cür bərk nigarançılığımızı çəkir. Hətta evimizdə bir yaxşı hadisə olanda da: kiminsə ad günündə və ya bahalı bir şey – pianodan, rəngli televizordan–zaddan alanda da anam özünü saxlamır: hamısı gözəldi, ancaq təkisi sağlıq olsun, təkisi Allah heç kəsin canına qıymasın. Bu, nənəmin sözləridi, anamın da dilinə düşüb, nənəm hər gün o sözləri öz-özünə mızıldanır, elə bil ki, namaz qılır. Atam da cavabında dedi ki, Allah rəhmət eləsin, görünür, kişinin ayrı əlacı olmayıb. Anam təəccübləndi, dedi:

– Ağzımda sənə demirəm ki, mədəndə işləyənləri cəbhəyə apar-mırdılar, heç almanlar Moskvaya yaxınlaşanda da onlara toxunma-dılar. Sən də başlamısan ki, ayrı əlacı olmayıb.

Ancaq mən dərhal başa düşdüm ki, babamın ayrı əlacı olmayıb deməklə atam tamam başqa şeyi nəzərdə tutur. Axır vaxtlar deyə-sən, anam atamla danışanda bəzən çox şeyi başa düşür.

– Mən sənənin atamı tanımırdım, – atam dedi, – ancaq mənə, o, cəbhəyə ona görə könüllü gedib ki, özüynən bacarmayıb. Bacar-saydı, getməzdi.

– Belə de də, – anamın qanı qaraldı, – bunu o saat hiss elədim, – deynən ki, müharibə başlayıb–eləsə, sənənin də yadına nə bu uşaq düşsək, nə də mən.

– Bir də müharibə olmayacaq, – atam gülə–gülə dedi.

– Birdən oldu?

Çox istərdim ki, atam bunun cavabında ona desin ki, heç bir müharibəyə–zadə gedən deyil, o ki qaldı könüllü ola. Təkisi bir də dalaşmaydılar. Axı, bəlkə doğrudan da heç zaman başlamayacaq bir müharibənin üstündə yox yerdən dalaşmaq gülünc işdir. Hələ

heç məlum deyil, bu müharibə kimmən olacaq, ancaq bunlar elə indidən bir-birləriynən dalaşmağa hazırdılar. Yaman ümidim var idi ki, bunu atam özü başa düşəcək və könüllü getməyi qərara alsada, anama bu barədə heç nə deməyəcək.

– Bilirsən nə var, – atam dilləndi. – Əslinə qalsa, mən o qədər də nümunəvi vətəndaş deyiləm. Fəal ictimaiyyətçiliyim də yoxdur, heç olmağını da istəmirəm. Hərçənd ki, heç bir məsələdə öz fikrimi açıq deməkdən çəkinmirəm. Bircə istehsalat müşavirələrində, o da ki, bizim idarənin işi ilə bağlı olanda iştirak eləyirəm. Hətta sonuncu dəfə nə vaxt nümayişə çıxdığımı da tamam unutmuşam...

Bax, bunu düz deyir, bayram günləri mən nümayişə çıxmaq üçün məktəbə gedəndə atam həmişə yatmış olur. Hər dəfə dənizdən qayıdandan sonra iki-üç gün günorta saat on ikiyəcən yerindən qalxmır.

– Amma Allah eləməsin, əgər müharibə olsa, elə birinci gündən əsgər gedərəm. Çünki insan bu dünyaya bir dəfə gəlir və bu müddət ərzində buraxdığı ən ağır səhvi də düzəldə bilər. Bircə bundan başqa. Bu cür səhvi adam ömrü boyu özünə bağışlaya bilər. Neynəmək olar, sənin atanın sadəcə olaraq bəxti gətirməyib, tez həlak olub, amma o biri tərəfdən çox düz iş görüb: əsl kişilik eləyib. Ən dəhşətli şey də budur: övladların sənin yerinə hamının yanında xəcalətli ola.

Atam tək-tük hallarda anamnan bu cür ciddi danışır, ümumiyyətlə o çox az danışan adamdır, amma indi gör necə ciddi, hökmlü, hətta mən deyərdim, təmtəraqlı danışır. O qədər təmtəraqlı danışır ki, səsinin tonundan ətim ürپəşdi. Sonra anam o biri otağa keçəndə mənə göz vurdu, ancaq nədənsə bu dəfə həmişəki kimi gülüm-səmədi və mənə elə gəldi ki, o bütün bunları həm də mənim adımdan danışmış. Sanki ovcunun içi kimi bilir ki, dinib-eləməsəm də, onun dedikləri mənim də ürəyimdəndir.

Necə yuxuya getdiyimdən heç xəbərim də olmadı. Oyananda da qəfil oyandım, çünki yuxuda mənə elə gəldi ki, altımda yer tərپənir. Deyəsən, bu təkçə mənə elə gəlməmişdi, gözümü açanda gördüm, Kəmalə də oyanıb. O, yuxuda da əlimi buraxmamışdı. Qorxa-qorxa ətrafa boylandı və sonra dedi:

– Oyy, mən hardayam? – Sonra deyəsən harda olduğu yadına düşdü, çünki özü sakitləşdi. Və bir daha soruşmadı ki, hardayam.

– Saat neçədir?

Durub Sabirin yatdığı yerə getdim. Çox bərk yatmışdı, ancaq yuxuda nə isə danışmışdı. Əli də oyanmamışdı. Saat üç idi.

– Səhər tez açılısaydı, – Kəmalə pıçıltı ilə dedi və o yan-bu yana boylandı, deyəsən, yenə skeletlər yadına düşmüşdü. – Yenə ordadılar? – Guya biz yuxuda olanda skeletlər harasa getməliymiş.

Yanımızdakı şamların ikisi qurtarmaq üzrəydi, onların oduna təzələlərini yandırıb yan-yana düzdüm. Sonra yerimə uzandım, yatmaq istəyirdim, hətta gözlərimi də yumdum, birdən hiss elədim ki, Kəmalə əlimi axtarır. O, ikiəlli əlimdən yapışib onu özünə sıxdı və dərin-dən köks ötürdü. Hətta əlimdən daha rahat tuta bilsin deyə bir az da mənə sarı qısıldı. Birdən-birə elə xoşhallandım ki, dünyada hər şey yadımdan çıxdı. O gecə Kəmalə mağarada bir əlimi sinəsinə sıxıb yuxuya gedəndə sevindiyimdən elə bildim ki, göyün yeddinci qatındayam. Nəfəsinin istisi ovcumu yalayır. Bəlkə o heç mənə Pakizə kimi uşaq saymır, bir qırıq da olsa, mənə də oğlan kimi yanaşır?

Elə yuxuya gethagetdə, ala-yuxulu yenə də uğultu səsi eşitdim, deyəsən, hardansa, yerin altından gəlirdi.

Səhər tezdən hamımızı Sabir yuxudan oyatdı. Heç durmağım gəlmirdi, amma neynəyəsən. Sabir çiyimdən yapışib mənə elə sil-kələdi ki, yuxum təmiz qaçdı. Saat yeddiydi. Sabir bizə elan elədi ki, düz saat səkkiz tamamda mağaradan çıxırıq, elə beləcə də dedi: düz saat səkkiz tamamda. O vaxta kimi isə mağaranın hər yerini yaxşı-yaxşı gəzib yoxlamalıydıq.

Sabir yekə kişilər kimi, çox ciddi tərzdə hər birimizdən ayrıca soruşdu ki, özümüzü necə hiss eləyirik, soyuqlayıb-ələməmişik? Sonra dedi: “Hamımız birdən getməyəcəyik, bir nəfər qalmalıdır, ona görə ki, biz burda olmayanda heç kəs bura yaxın düşməsin”.

Sabir bizi başa saldı ki, biz burda olmayanda bura gəlib çıxan olsa, onda bu mağaranı biz yox, o tapmış hesab olunacaq. Bizə heç qulaq asan da olmayacaq. Deyəcəklər, burda gecələmişiniz, çox əcəb, amma bu adam mağaranı tapan kimi, dərhal xəbər verib. Onda bütün şan-şöhrət bizə yox, özgə adamlara çatacaq.

Kəmalə dedi ki, bura kim gəlib çıxacaq, neçə ildi gələn olmayıb, indi deyirsən, elə bu bir günün içində bura bizdən başqa ayrı adamın da yolu düşər? Belə şey ola bilməz.

Sabir də ona cavab verdi ki, düzdü, Kəmalə haqlıdır, amma o, bir şeyi unudur. Ağına gəlmir ki, indi yəqin bizi axtarırlar və onlar hökmən biz gəldiyimiz cığırla gələcəklər, axı yerli adamların hamısı bu cığıra yaxşı bələddi. Düzdü, bu cığıra onların yolu az-az düşür, düşəndə də kimdir daş-qayaya baxan, ancaq indi bizi axtarıqlarına

görə, bütün dəlmə-deşikləri bitdə-bitdə gözdən keçirəcəklər və çox güman ki, ayrı vaxt fikir vermədikləri bu yarığa da girib baxmaq istəyəcəklər. Öz-özümə fikirləşdim ki, Sabir düz deyir, kiminsə burda iki-üç saat artıq qalmağından ötrü risk eləməyə dəyməz. Kəmalə soruşdu ki, bəs hansımız burda qalmalıyıq? Qorxdum ki, birdən Sabir məni burda saxlayar, heç ürəyimdən deyildi bu; əvvələn, ona görə ki, anam bircə məndən başqa uşaqların hamısının gəldiyini görüb, onlar ağızlarını açanacan, elə biləcək, başıma bir iş gəlib, ya qayadan uçmuşam, ya da çayda boğulmuşam; ikincisi də, sözün düzü, bu skeletlərnən bir yerdə tək qalmaq istəmirdim. Yenə uşaqlar yanında olanda cəhənnəm, tək qalmaq isə dəhşətdir. Sabir dedi ki, bu barədə də fikirləşib və belə qərara gəlib ki, mağarada Əli qalacaq.

– Bir buna bax, kişi qərara gəlib, – Əli dedi. – Mən də qərara gəlmişəm ki, sən qalasan. Sən niyə başqasının əvəzinə qərara gəlirsən?

– Ona görə ki, belə yaxşıdır. Özün fikirləş. Kəmaləni burda qoya bilmərik, qız uşağıdır. – Sonra başıynan məni göstərdi. – O da qalmağa qorxur. Qalsa, qorxudan dəli olar. Az qaldı qışqıram ki, mağarada özüm qalaram. Ancaq Sabir hələ danışırdı, o danışıanda, görək onun sözünü kəsməyəsən. Dedim, qoy qurtarsın, sonra deyərəm.

– Mən özüm də qala bilərəm, ancaq bu düzgün olmaz, çünki bu yolu hamınızdən yaxşı tanıyıram, bu cığırdan altı dəfə keçmişəm, dörd dəfə keçən il, iki dəfə də bu il, sən isə cəmisi bircə dəfə, o da keçən il. Yox, əgər qalmağa qorxursansa, bu başqa məsələ, bunu açıq de, onda heç başqa söz də lazım deyil, bunu üzrlü hesab eləyərək və mən özüm qalaram.

Əli mızıldandı ki, heç nədən qorxub-eləmir, sadəcə olaraq, istəyir ki, hər şey ədalətnən olsun. Ancaq hamımız bildik ki, qalmağa razıdır.

– Başqa təklifiniz-zadınız yoxdu ki? – Sabir dedi və növbə ilə bir-bir üzümü baxdı.

Heç kəs dinmədi, içi mən qarışıq. Fikirləşdim: desəm ki, qalmaq istəyirəm, Sabir məni lağa qoyacaq. Bunusa istəmirdim, özü də Kəmalənin gözü qabağında. Həm də hər dəfə mənə lağ eləyəndə, elə tikanlı sözlər tapıb deyir ki, eşidənlərin gülməkdən qarnı cırlır. Əlbəttə, bircə məndən başqa.

– İndi isə axtarısa başlayaq, – Sabir dedi. – O başdan başlayaq.

Mağaranın o başına yollandıq, dünən ora heç baxmamışdıq. Sabir-nən Əli əllərində fənər qabağa düşmüşdülər. Kəmaləynən mən də

ələmizdə şam onların dalınca gedirdik – Sabir belə əmr eləmişdi. Əli nə deyir–desin, ancaq afərin Sabirə, onsuz biz təmiz batardıq. Yarığı da o tapdı, axı çovğuna düşüb qalanda, birinci o durub getdi və burda da özünü çox ağıllı aparır. Hətta bu səhər, dünən söz verdiyi kimi, düz yeddidə oyandı. Xasiyyəti pis olsa da, çox qoçaq adamdı.

Nəinki mağaranın o başına, heç yarısına da çatmamışdıq, birdən–birə o qədər maraqlı şey tapdıq ki, nə sevinməyə, nə də təəccüb–lənməyə macalımız oldu.

Heç inanmaq olmurdu ki, bunların hamısını biz tapmışıq. Belə şey bir dəfə mənim başıma gəlib, bu il martın 21–də, ad günümdə. Bir gecənin içində mənə həm durbin, həm velosiped, həm də elektromexaniki konstruksiya bağışladılar. Çoxdan ürəyim gedirdi bu şeylərdən ötrü. Ancaq heç gözləməzdik ki, hamısını bir gündə bağışlayacaqlar. Desəydilər də, inanmazdım, amma bağışladılar, durbini valideynlərim, velosipedi nənəm, konstruksiyanı isə Sona xalaynan Vasif dayı gətirmişdi.

Bu gün də hər şey oğünkü bənzəyirdi. Hələ bir az da ondan yaxşıydı. Əvvəlcə divarda qara bir dəmir qapı gördük. O elə kip örtülmüşdü ki, qorxduq bağlı ola. Sabir qapının dəstəyini burdu, sonra onu özünə sarı çəkdi, qapı yavaş–yavaş, görünür, yaman ağır şey idi, açıldı. İçəri girib bir dəhlizə düşdük, orda bir neçə qapı vardı. Birdən mənə elə gəldi ki, biz yerin altında, mağarada yox, adi bir idarənin dəhlizindəyik. Burda döşəməyə əməlli–başlı parket döşənmiş, divarlara yağlı boya çəkilmişdi. Bircə fərqi var idi ki, bu dəhlizə açılan qapıların hamısı dəmirdən idi. Mən hələ istədim işığı da yandırmı, düyməni çaqqılatdım, ancaq tavandakı lampaların biri də yanmadı. Bir qapının üstünə almanca nə isə yazılmışdı, onu açıb içəri girdik, çox geniş bir otağıydı, bizim məktəbin direktorunun kabineti boyda. Bir başda üstündə ağır bürünc mürəkkəbqabı olan iri yazı stolu var idi. Stolun baş tərəfində divardan Hitlerin portreti, üz bəz divarda isə böyük bir xəritə asılmışdı. O xəritə bütün Şimali Qafqazı və Xəzər dənizini, hətta Qara dənizin lap bəri ucu ilə birlikdə bütün Zaqafqazıyanı əhatə edirdi. Üç tərəfdən – Türkiyədən, dağları kəsərək şimaldan və bir də Xəzər dənizinin cənubundan çəkilən qırmızı ox işarələri Bakıya tuşlanmışdı. Xəritədəki yazıların hamısı almancaydı. Otaqda bir seyf də var idi, amma nə qədər elədik, dəstəyini yerindən tərpədə bilmədik. Seyf də xəritə kimi, bütün yan divarı tutmuşdu və heç adi dəmir seyflərə oxşa-

mırdı, tamam divara hörülmüşdü. Onun lap böyründə isə dəstəyi qırmızı rənglə boyanmış yekə bir qapayıcı gördük. O, bütövlükdə elə bil şüşə qutunun içinə salınmışdı. Bu qutudan yuxarıda divara almanca nə isə yazılmışdı. Yazı nida işarəsi ilə qurtarırdı. Axırncı söz də böyük hərfə başlayırdı. Çox qısa olduğundan tez yadımda qaldı: “Tod!” Bu yazının qalan sözləri isə kiçik hərfə başlayırdı, bircə birinci sözdən başqa və ən qəribəsi də bu idi ki, həmin şüşə qutunu çox asanca vurub sındırmaq mümkün olduğu halda, onun ağzından kilid asılmışdı. Qutu kilidli idi!

Sabir dedi ki, burda təəccüblü heç nə yoxdur, adi şeydir. Belə şeyləri o, kinoda çox görüb. Bu qırmızı dəstək və bir də nida işarəsi ilə qurtaran o yazıya görə, belə güman etmək olar ki, qapayıcı ondan ötrüdür ki, mağaraya qəfil hücum olsa və ya geri çəkilməli olsalar, içində seyf saxlanan otağı təcili partlatmaq mümkün olsun. Görünür, bütün qiymətli şeylər və məxfi sənədlər o seyfdə saxlanmışdır. Hərbi məsələlərdə qırmızı rəng həmişə ən təhlükəli şeyləri bildirir. Bu şüşə qutunun da ağzı ona görə kilidlidir ki, heç kəs ağılsızlıq eləyib, bu yazını oxumamış qapayıcıya əl vurmasın. Əlbəttə, biz də əl vurmaq fikrinə düşmədik, başladığımız yazı stolunun gözlərini araşdırmağa. Onlar cürbəcür sənədlərlə doluydu və hamısı da almancaydı.

O biri otağa girib astanada dayandıq. Bu otaq komendantın kabinetindən də böyük idi və başdan-ayağa silahla dolu idi. Yəqin burda silah anbarı yerləşirmiş. Xüsusi taxta yuvalarda sıraynan avtomatlar, tüfənglər və bir də qırmızı başlıqlı, arxasında uzun dəstəyi olan, mərmiyə və ya raketəoxşar şeylər düzülmüşdü. Divar boyu rəflərdə patron yeşikləri yığılmışdılar və bir də xüsusi yuvalarda bir neçə qumbara qalmışdı. Sabir dedi ki, bunlar tank partlatmaq üçündür. Heç kim onunla mübahisə eləmədi, ancaq mən fikirləşdim ki, axı hardan bilir tank üçündür, yoxsa yox, axı kinoda bunu seçmək o qədər də asan deyil.

Üçüncü otağa da girdik, burda əsasən kağız qovluqları saxlanırdı. Bu vaxt Sabir dedi ki, saat doqquza lap az qalıb, tez yığışib getmək lazımdır. Gecə yatdığımız yerə qayıtdıq. Başladığımız Əliyənin vidalaşmağa. Sabir dedi, yükümüz yüngül olsun deyə, özümüzlə fənərdən başqa heç nə götürməyək, çantaları da burda qoyaq. Çünki onda yarıqdan keçməyimiz də asan olar. Əliyə də tapşırırdı ki, bizsiz bir avtomata da əl vurmasın. O, bütün bunları elə ciddi şəkildə deyirdi ki, hətta Əli də diqqətlə ona qulaq asırdı. Deyəsən, o da başa düş-

müşdü ki, Sabir nən mübahisə eləməyin xeyri yoxdu. Sabir axırda bir də onu dedi ki, biz bura qayıdanacan Əli bu adamların və maşının buraya hardan gəldiyini tapa bilsə, əla olar. O, bunu deyəndə Əli tez qulaqlarını şəkklədi. Növbə ilə bir-bir əlini sıxıb, yarığa sarı yollandıq, ancaq Əli də fənəri götürüb dalımızca düşdü və dedi ki, bizi çıxacağa kimi ötürəcək, çünki bilmək istəyir ki, görsün bayırda hava necədi. Amma mən bildim ki, Əli gün işığı üçün qəribəyib, çünki şamlar nə qədər güclü işıq saçsalar da, burdakı yarıqaranlıq artıq adamı əsəbiləşdirməyə başlamışdı.

Yolboyu hər üçümüz – mən, Kəmalə və Sabir söhbət eləyirdik, Əli isə dinmirdi. Lal-dinməz dalımızca gəlirdi və hətta mənə elə gəldi ki, o bu dəqiqə burda tək qalmaqdan boyun qaçıracaq. Yox, mən demək istəmirəm ki, o, qorxaqdır, qorxaq-zad deyil. Düzdü, çoxdan tanımasam da, hiss eləyirəm ki, igid adamdır. Sinfimizdə bunu hamı bilir və ona böyük hörmətlə yanaşırlar, əlbəttə, Sabir qədər olmasa da, hörmətini saxlayırlar. Demək olar ki, bu cəhətdən o, sinifdə Sabirdən sonra ikinci adamdır. Bizim sinfə il yarım bundan qabaq gəlib, o vaxtdan bəri xeyli dəyişib, tamam ayrı adam olub. Siftələr çox nəzakətli, lal-dinməz uşaqdı, heç kimə dəyib-dolaşmırdı, amma əfəl də deyildi, ona sataşanın cavabını verməyə o dəqiqə hazırıdı, amma özünün heç kimnən işi yox idi. Sonra tamam dəyişdi, Sabirin gününə düşdü. Mən əvvəllər arabir onlara qonaq da gedərdim, sonra tərgitdim, indi Əligilə qonaq getmək ağıma da gəlmir. Səbəbini bilmirəm. Onlar bizim evlə üz bəüz binaya, Vidadi, 156–ya köçüblər, bizimki – 149–dur. O ev elə gec tikilirdi ki, nə bir gün onun qurtaracağı, nə də orda mənə tanış adamların yaşayacağı ağıma da gəlməzdi. İndisə, əksinə, təsəvvürümə gətirə bilmirəm ki, bir vaxtlar burda heç bir bina olmayıb. Və Əligil də orda yaşamayıblar. İlk dəfə onlara gedəndə Əligil o binaya üç ay idi köçmüşdülər. Mənzilləri çox yaxşıdır, böyük, geniş otaqları var, amma içinə o qədər mebel doldurublar ki, tər pənməyə də yer tapmırsan, otaqların birinə isə iki yekə şifoneri birdən qoyublar, hələ iki enli çarpayını və hər çarpayının yanındakı bir trilyaj və iki tumbanı demirəm. Heç cür başa düşə bilmirdim ki, bu evdə mənə qəribə gələn nədir – əvvəl elə bildim günah Əlinin fotosəkillərindədir, bütün otaqlar onun lap körpəliyindən tutmuş bu günə kimi çəkirdiyi şəkillərlə doluydu: Əli çarpayıda, hamam vannasında və hətta qarşokda oturduğu halda. Özü də hər şəklin altında tarixi və çəkildiyi yerin adı göstərilmişdi:

Bakı, Kislovodsk, Lənkəran, Moskva, Soçi... Əgər Əli bir vaxt məşhur adam ola bilsə, bu şəkillər onun yaman karına gələcək. Sonra gördüm ki, yox, məsələ şəkillərdə deyil, nə isə başqa şeydir mənə qəribə gələn. Əliylə danışa-danışa elə hey bu barədə fikirləşirdim. O məni öz nənəsi ilə tanış elədi, onun mənim nənəmdən iki dəfə qoca olduğuna lap məəttəl qaldım. Amma Əlinin ata-anasıyan tanış olandan sonra gördüm ki, onlar da xeyli yaşlıdırlar. Heç demə, Əli çox gec doğulub, hətta bir vaxt valideynləri övlad sarıdan əllərini üzüblərmiş. Bunu mənə Əlinin özü danışdı, o vaxt hələ onuyun normal söhbət eləmək mümkün idi, indiki kimi hər şeydən ötrü bir şillə ilişdirmirdi adama, şit-şit zarafatlar eləməirdi. Adama elə sözlər deyir ki, utandığından bilmirsən başımı hansı kola soxasan, özü isə sırtıq-sırtıq hırıldayır. Nənəsi bizi mürəbbəli çaya, piroqa qonaq elədi. Sonra da bir qəzet gətirib xahiş elədi ki, istiqraz vərəqələrini yoxlayaq, bəlkə bir şey udduq. Lap qocaydı, ayaqlarını gücnən atırdı, amma sən bunun həvəsinə bax, pul udmaq fikrindədir. Səhv eləyərək deyə, düz iki dəfə yoxladıq, heç bir rəqəmi də düz gəlmədi, nə seriyadan, nə də nömrədən. Əli ona elə belə də dedi. Sonra da ağızından elə bir söz çıxartdı ki, mən mat qaldım; çox ciddi tərzdə dedi: “Nənə, səninki bu dəfə çalmadı, əksinə, uduzdu”. Nənəsi möhkəm pərt oldu, dedi ki, bu istiqrazların hamısı başdan-ayağa tamam pul tələsidir, sonra da soruşdu ki, bəs bu dəfə nə qədər uduzub? Əli dedi üç manat, sonra da mənə göz vurdu. Arvad gedib qara mücrüsünü gətirdi, onun içindəki puldan üç manat götürüb Əliyə verdi. Əli ona təsəlli verməyə başladı, dedi ki, niyə narahat olursan, keçən il qırx manat udmadın, ondan bəri nə uduzmuşan ki, cəmi-cümlətanı on iki manat. Sonra mənə danışdı ki, hər tiraj vaxtı bu yolla üç manat irəli düşür. Əvvəllər ata-anasından çəkinirmiş, amma hər şey yaxşı qurtarıb. Bir gün nənəsi onlara elə hey uduzduğundan gileylənəndə onlar buna uşaq kimi seviniblər və onun bu fərsətindən ağızdolusu dost-tanışlarına danışmağa başlayıblar. Biz o gün o üç manatın başına yaxşıca daş saldıq. Dənizkənarı bulvara getdik, bir qayıq prokata götürüb, buxtada xeyli gəzdik, lap “İnturist”ə kimi üzüb geri qayıtdıq. Bəxtimizdən qayıqçı da yaxşı adam çıxdı, bizə and içdirib öyrənəndən sonra ki, üzməyi bilirik, bizi tək buraxdı. Ancaq qayığa iki xilasedici kamera qoydu. Əslində buna heç bir ehtiyac da yox idi, çünki onun əlinin altında hazır xilasedici qlisser var, ikicə dəqiqəyə buxtanın harasına desən çata bilər. Belə çıxdı

ki, o üç manat Əlinin nənəsindən çox bizə lazım olmuş, axı, pul onun nəyinə gərəkdir, evdən bayıra çıxıb-eləmir, hər şeyi hazır gəlir: hər gün qulluqçu gəlib yır-yığış edir; ancaq dəxli yoxdur, mən onu xatırlayanda bapbalaca boyu, bükük beli, mehriban gözləri gəlib dururdu gözlərimin qabağında. Və o günü heç gözlərimin qabağından getmədi, nədənsə qəhər məni boğurdu, ona yazığım gəlirdi. Yəqin Sabir haqlıdır, bəlkə elə doğrudan da mən normal adam deyiləm. Sonra başa düşdüm ki, Əligilin mənzilində mənə qəribə gələn nəymiş; bunu başa düşənəcən iki dəfə də onlara getməli oldum: bu evdə bir dənə də kitab şkaflı yox idi! Otaqların heç birində! Şkaflı nədi, heç bir dənə kitab rəfi də yox idi, bircə Əlinin otağında, yazı stolunun üstündəki dərsliklərdən başqa! Mənə qəribə gələn də elə buymuş. Ancaq həmişəki kimi, bu dəfə də hər şeyi çox gec başa düşdüm. O vaxt ki, onda bu barədə heç düşünmürdüm də.

Mən bunu Əliyə deyəndə çox təəccübləndi, dedi, burda qəribə nə var ki, onların heç qabaqkı mənzillərində də kitab olmayıb. Hansı kitab ona lazım olsa, evlərinin böyründəki kitabxanadan götürə bilər. Axı onsuz da nə qədər eləsən, bütün kitabları alıb evə yığa bilməzsən. O bunu deyən kimi, dərhal məni şübhə bürüdü: bəlkə elə doğrudan da burda qəribə heç nə yoxdur, kitabdır da, evdə ola da bilər, olmaya da. Amma nədənsə bu, sifət mənə qəribə gəlirdi.

Sözsüz ki, Əli qorxaq olduğuna görə susmamışdı. Kimə desən ki, bu qaranlıq mağarada tək-tənha qalmalısan, istər-istəməz özünü pis hiss eləyər, başqası heç cür razılaşmazdı. Ancaq Əli razılaşdı. Yarığın girəcəyinə lap az qalmışdı, o isə hələ də fikrini dəyişməmişdi, eləcə susurdu, ancaq qaşqabağını yaman turşutmuşdu. Bəs neyləməli idi, onu bu dəhşətli skeletlərdən baş-başa qoyub getməyimizə sevinməyəcəkdi ki?

Lap fənərimiz-zadımız olmasa da, ən qatı qaranlıqda belə o yarığa çatdığımızı gözüyumulu bilərdim, iyinə görə. Nəm torpağın ətrinə görə. Nəinki nəm, həm də təzə-tər torpağın. Elə bil indicə qazmağa başlamışdılar. Mağarada burdan başqa heç yerdən bu cür iy gəlmirdi. O yarığın girəcəyinə çatdığımızı dərhal hiss elədim. Ancaq bax bu yekə qaya parçası, mənəcə dünən burda deyildi. Yaman zırpı daş idi bu, lap mənim qurşağımacan, qıraqları da kələ-kötür. Şübhəsiz, bu daş dünən burda yox idi. Ona görə dəqiq yadımda qalıb ki, dünən Sabir üçün salaktitin qalıqlarını axtararkən bu hündərvərdə bir dənə də daş-kəsək görmədim, hər yer dümdüz idi.

– Bəs bu yarıq necə oldu? – Qabaqdan Sabirin səsi gəldi və bunu nə isə, təəccüblü adam kimi soruşdu.

Bu anda daş da yadımdan çıxdı, torpaq da, tez qabağa qaçdım. Baxdım ki, hər yan divardır, elə bil heç burda çatlaq-zad olmayıb. Yuxuda görmüşdük, nədir? Ay götürüldük ha! O yana, bu yana qaçır, hər yanı bitdə-bitdə yoxlayırıq, amma heç nə tapa bilmirik. Deyəsən, hamımız bərk qorxmışduq, hətta mənim ayaqlarım soyumuş, yüpyüngül olmuşdu. Bir bərk qorxanda, bir də bərk həyəcan keçirəndə mən həmişə belə oluram. Onu heç yerdə tapa bilmədik. Amma bir şey bizə məlum oldu ki, dünən doğrudan da burda yarıq olub, çünki nəhayət, divarda döşəmədən tavana kimi uzanan, gözlə güclə sezilən nazik bir çat tapdıq. Ordan heç kibrit də keçməzdi. Başa düşdük ki, bu, elə biz bura gəldiyimiz yarığın yeridir. O qədər qorxmışdum ki, əvvəlcə aqlım heç nə kəsmədi, amma bir az keçəndən sonra gecə yerin altında qəribə uğultu eşitdiyim yadıma düşdü. Bəlkə bu heç yuxu deyilmiş, yer həqiqətən tərpənirmiş. Yəqin yeraltı təkan olub, ona görə də yarıq örtülüb, axı o çox ensiz idi.

Başımızı tamam itirmişdik. Kəmalə sakitcə ağlayırdı. Mən də onun yanında durmuşdum, söz deməyə qorxurdum, bilirdim ki, ağzımı açsam, ağlamaq məni tutacaq. Əli də dinmirdi, yəqin o da ağlamaqdan qorxurdu. Bilmirəm, Sabir olmasaydı, biz neyləyərdik. Sözsüz ki, o da qorxmışdu, amma dillənəndə bunu heç birimiz hiss eləmədik. Həmişəki kimi, sakit danışdı. Dedi ki, indi burdan çıxmağa yol axtarmaq lazımdı. O bizə başa saldı ki, bu mağaradan hökmən böyük çıxış yolu olmalıdır, çünki nə bu zirehli maşın, nə də bu adamlar bu mağaraya o müvəqqəti yarıqdan keçib gələ bilməzdilər. Ən axmaq adam da buna inanmaz. Hələ onlar cəhənnəm, o otaqlara nə deyəsən? Axı, onları buraya haradansa gətiriblər. Belədirsə, deməli, çıxış yolu var. O danışib qurtaranacan biz yavaş-yavaş özümüzə gəldik, qorxumuz sovuşdu. Mən özümdən götürürəm, qorxum təmiz çəkilməmişdi və artıq bu çıxışın harda ola biləcəyi barədə düşünməyə başlamışdım. Kəmalə də ağlamağını kəsdi. Kəsdi deyəndə, indi səsi çıxmırdı, ancaq arabir lap yavaşca içini çəkirdi.

Geriyə, gecələdiyimiz yerə qayıtdıq. Sabir qabağa düşmüşdü və deyirdi, ona elə gəlir ki, çıxış yolu o tərəflərdə, zirehli maşının durduğu yerdə olmalıdır. Sonra geri çevrilib, bizə tapşırırdı ki, fənlərimizi söndürək, onunku yanır, bədi, batareyalara qənaət eləmək lazımdı. Gör ha, birimizin də ağılı bunu kəsməyib. Yenə də Sabir!

Fikir verdim ki, Əli də öz fənərini dərhal söndürdü, daha əvvəlki kimi söz güləşdirmədi.

Əsas çıxışı o saat tapdıq. Daha doğrusu, onu bağlayan nəhəng sal dəmir darvazanı. Yaman hündür idi, iki zirehli maşın boyda, ondan da enli. Və hər yerdə kənarları qayaya elə kip bitişdirilmişdi ki, əl tutacaq bir santimetr də yer qalmamışdı. Dəmirdən olduğunu da ondan bildik ki, daşla onu döyəcəyəndə danqıldamağa başladı, amma bununla belə danqıldı o qədər boğuş çıxırdı ki, deyirdin bəs qalınlığı bir metrdir. Hətta buna görə az qalmışdı, fikrimizi dəyişək, əsas çıxışı başqa yerdə axtaraq, amma birdən döşəmədə maşın tırtıllarının izlərini gördük. Onlar qapının lap ağzında qurtarırdı. Sabir dedi ki, indi bircə şey qalır: bu darvazanın hardan bağlandığını tapmaq və ona açar axtarmaq. Açarlar hardasa bu mağarada, çox güman ki, bu skeletlərin birinin cibində olmalıdır. Dəmir darvazanın hər yerini qarış-qarış diqqətlə axtardıq; əvvəlcə aşağı hissəsini, orda bir şey tapmayandan sonra, yeşikləri ayağımızın altına qoyub yuxarısını bitdə-bitdə aradıq. Ancaq onun hardan kilidləndiyini heç cür tapa bilmədik. Onda Sabir dedi ki, başqa bir çıxış yolu axtarmaq lazımdı. Və axtarmağa başladıq. Divarboyu bütün mağaranı ələk-vələk elədik, otaqları və dəhlizi təzədən gözdən keçirdik, nə qapı tapdıq, nə də ona oxşar bir şey. Onda qəti surətdə bu qərara gəldik ki, mağaradan yeganə çıxış yolunu həmin dəmir darvaza bağlayıb.

Yaman yorulmuşduq, axtarışı qurtaranda Kəmalənin saatında iki tamam idi. Deməli, saat doqquzdan bəri, düz beş saat dalbadal bu andıra qalmış mağaradan çıxış yolu axtarmışdıq.

Sabir dedi ki, gəlin bir az dincələk və bundan sonra nə edəcəyimizi yaxşı-yaxşı götür-qoy eləyək. Birdən Kəmalə qışqırdı! Elə sevincək qışqırdı ki, dərhal ona sarı atıldıq. Çox uzaqda deyildi, soruşuruq nə olub, amma özümüz də bilirik ki, nə isə yaxşı bir iş olub, axı çox sevincəkdi. O isə bizə divarı göstərdi: orda, divarda dayaz bir oyuğa balaca, quru qutu bərkidilmişdi, üstündə də iki yastı düymə vardı: biri qırmızı, biri göy. Və yuxarıdakının – qırmızının üstünə almanca nə isə yazılmışdı. Sabir heç fikirləşməyə də aman vermədi, dərhal yuxarıdakı düyməni basdı, heç nə olmadı, aşağıdakını basdı, o da həmin cür. O düymələri barmaqlarımız keyiyənə qədər basdıq-buraxdıq, basdıq-buraxdıq, ancaq bir şey çıxmadı. Dedim yəqin ki, bu düymələr əvvəllər işləyib, çünki onda burda elektrik enerjisi olub, indi isə yoxdur, ona görə də işləmir. Sabir hirs-ləndi üstümə, dedi ki, sən yum ağzını, onu sənsiz də bilirik.

Kağız puldan düzəltdiyimiz döşəklərin üstündə oturub bundan sonra neyləyəcəyimizi fikirləşirdik. Sabir dedi ki, vəziyyət çox ciddidir, özümüz hökmən bir çıxış yolu axtarıb tapmalıyıq, ayrı heç nəyə ümid eləməyə ixtiyarımız yoxdur. Heç kim burda gəlib bizə kömək eləməyəcək. Bir də gərək öz aramızdan bir nəfəri başçı – komandir seçək və hər şeydə hamımız ona sözsüz tabe olaq, çünki bu vəziyyətdə hər kəs öz bildiyini eləsə, batdıq, heç bir iş görə bilməyəcəyik. Bax onda Əliyə lap məəttəl qaldım, o dərhal dedi ki, başçı Sabir olmalıdı. Bu da onun yaman xoşuna gəldi, sifətinə baxan kimi bildim, ancaq yenə də soruşdu ki, bəlkə başqa təklifi olan var? Biz də dedik ki, başqa təklifimiz yoxdu. Buna baxmayaraq o, hər halda səsə qoymağı xahiş etdi. Başqa cür guya o, razı olan deyil. Soruşdu: kim razıdır? – Ondan başqa hamı əlini qaldırdı. Sonra soruşdu ki, kim əleyhinədir, heç kəs əlini tərptəmədi, bəs kim bitərəf qalır, bircə özü əlini qaldırdı. Səsvərmədən sonra dedi ki, əgər istəyiriksə, hər şey yaxşıqla qurtarsın, gərək bu andan etibarən hamımız ona tabe olaq. Guya biz bilmirdik ki, səs verdik, səs vermədik, burda ondan böyüyü yoxdur.

Sonra o dedi ki, gərək qalan yeməyimizin dəqiq hesabını bilək. O saat da kimin çantasında nə vardı çıxarıb bir yerə yığdıq; üç kolbasa buterbrodu, yarım şokolad plitkası, bir dənə də pendir bükümü. Olub-qalan yeməyimiz buydu. O vaxtadan heç kəs acdım deməmişdi, səhər-səhər adama bir yaxmac yediyimiz idi, amma indi qalan yeməyin nə qədər az olduğunu görəndə ağzımız sulandı. Sabir dedi, gərək indən belə yeməyə möhkəm qənaət eləyək, buterbrodların birini xırda-xırda dörd yerə bölüb payladı. Sabir bildirdi ki, bu, bizim sabaha qədərki normamızdır. Kim haçan istəsə, yeyə bilər, – o, hələ sözünü qurtarmamışdı, amma biz əlimizdəkiləri o andaca udduq, qalan yeməyi isə o özündə saxlayacaq və müəyyən saatlarda aramızda bölüşdürəcək. Kibrit dənələrini də hesabladı, siqaretləri də, səkkiz kibrit çöpü qalmışdı, beş siqaret, hamısını cibinə qoydu, dedi ki, onları da bir-bir paylayacaq. Ancaq bunu yəqin xala-xətrin qalmasın deyər dedi, axı ondan başqa heç birimiz siqaret çəkən deyildik. Sonra mənə əmr elədi ki, qəza şkafindakı konservləri də gətirim. Gedib gətirdim. Hamısı salamat olmağına salamatdı, di gəl, hər iki tərəfdən qapaqları xeyli dombalmışdı, elə bil içində hava vurmuşdular.

Konservləri gətirən kimi, dedim ki, bunları yemək olmaz, görmürsüz necə dombalıblar, deməli xarabdılar. Balıq konservindən

adam yaman pis zəhərlənir, lap ölən də olur. Bizim həyətdə Vitya Şeqlov bundan öldü. Özü də o, hələ idman ustasıydı, voleybol üzrə Azərbaycan yığma komandasının üzvüydü.

Bir axşam ağ balıq yemişdi, sabahı gün ağırdan qıvrıla-qıvrıla öldü. Ona görə ki, gec həkim çağırmışdılar. Onu xəstəxanaya apar-dılar, bütün günü mədəsini yudular, min cür iynə vurdular, heç bir kömək eləmədi – öldü. Biz burda zəhərlənsək, bizə heç kömək elə-yən olmayacaq. Hamısı mənə diqqətlə qulaq asırdı. Mən sözümlü qurtaranda, hətta Sabir özü də dedi ki, heç kim bu saat bu konserv-ləri yemək niyyətində deyil, sonrasına isə baxarıq. Bax, o anda bir səhv elədim. Gərək ensiklopediya söhbətini araya salmayaydım. Orda oxumuşdum ki, qapağı qabarmış konservləri yemək olmaz, çünki bu onu göstərir ki, onlarda çox kəskin zəhər əmələ gəlib və ona botulizm deyirlər. Bu söz dəqiq yadımdaydı. Mən elə bu sözü dilimə gətirən kimi, Sabir yenə hirsələnib özündən çıxdı: onun bil-mədiyini bir şeydən danışdım, dəli olur.

– Kitab sığovulu! – Bu onun ən ağır söyüşüdü. – Oxumadığın şey qalmayıb. Əlindən bir iş gəlmir bundan başqa. Yalan deyirsən hamısını, bilirsən ki, burda dediklərini yoxlamaq mümkün deyil, gopa basırsan. Bura girəndən əllaməlik eləməyə başlamısan – stalak-tit söhbətinə eyham vurur – aman ver, fikirləşək, görək başımıza nə gəlir. Yum ağzını, elə et ki, bir də sənə səsini eşitməyim.

Ağzımı yummağına yumdum, neyləyə bilərdim, amma ürə-yimdə qəti qərara gəldim ki, acıdan ölsəm də o konservlərə əl vurmayaçağam. Sabir üstümə qışqıranda onlar mənə baxıb, dişlə-rini ağardırdılar. Düzdü, belə şeylər mənim o qədər vecimə deyil, onsuz da öyrəncəliyəm, ancaq istər-istəməz adamın xətrinə dəyir. Axı, onların xeyri üçün deyirəm. İstəmirsiniz, özünüz bilərsiniz, yeyin, zəhərlənin. Sonra Sabir dedi ki, bir dəqiqə də vaxt itirmək olmaz, durub mağaranı axtarmağa başlamaq lazımdı. Mənə əmr elədi ki, bütün skeletlərin ciblərini axtarım, nə tapsam, gətirib ona verim. Bildim ki, qəsdən deyir. Qəsdən deyir ki, mən etiraz eləyim, o da məni lağa qoysun. Mən də etiraz eləmədim, onun acığına. Gedib skeletləri axtardım və xeyli şey tapdım: hamısının üstündə bir tapança və bir vəsiqə, hər üç esesçinin cibində isə arvad-uşaqları ilə bir yerdə şəkilləri vardı. Onların ciblərindən nəyinsə açarı, cürbəcür cib dəsmalları və tapança və bir vəsiqə, hər üç esesçinin cibindən isə karton cildli kiçik bir kitabça tapdım. Və onu açan kimi, gördüm

ki, tapdıqlarımın içində ən maraqlı şey elə budur, çünki o, almanca-rusca danışq kitabçası idi. Əvvəldən bir neçə vərəqi bir-birinə yapışmışdı, heç nə oxumaq olmurdu, ancaq qalanları pis deyildi. Oxumaq olardı. Dərhal başladım vərəqləməyə, ancaq Sabir aman vermədi, yanlarına çağırırdı. Üçü də artıq dəhlizdəydilər. Tapdığım şeylərin hamısını onlara göstərdim. Sabir açarları – bir halqaya salınmış iki yoğun açarı görəni kimi, sevindi və dərhal onları qapıb əlimdən aldı. Amma yenə də özünü elə aparırdı ki, guya nədənsə narazı qalib və hirsələ soruşdu ki, yaxşı-yaxşı axtardınımı? Dedi ki, bunlar seyfin açarı olacaq, çünki çıxıntıları ikitərəflidir, hökmən onun açarlarıdır. Elə də oldu. Açarların hər ikisi seyfə düşdü və biz onu açdıq. İçi kağız-kuğuzla doluydu. Hamısı da almanca. Yaman pərt olmuşduq. Dördümüz də savadlı adam, amma bu kağızların birini də oxuya bilmirik. Lap kinodakı kimi. Elə bil ayrı planetdən gəlmişik. Heç nə başa düşmürdük.

Sonra Sabir üstdəki rəfdən dörd qatlanmış böyük bir vərəq çıxartdı. Açıb gördük ki, bizim mağaranın planıdır, dərhal tanıdıq. Bu planda hər şey vardı: mağara da, dəhliz də – hər şey. Ancaq təzə heç nə yox idi. Çox ətraflı plan idi. Divarlarda gördüyümüz bütün şkaflar, dəmir darvazanın yanındakı elektrik düymələri, bu dəhliz, bu otaqlar, hətta komendantın otağındakı qırmızı qapayıcı, seyf, bir sözlə, hər şey burda işarə olunmuşdu. Və mağaradan çıxış yolu da elə biz tapdığımız yerdəydi, hətta hara – deyəsən, dağ yollarından birinə çıxdığı da qeyd olunmuşdu. Ancaq onun da yazıları bizim üçün tamam anlaşılmaz idi. Bunun bizə nə faydası! Sabir danışq kitabçasını əlində o yan-bu yana çevirib, özümə qaytardı ki, saxlayım, bəlkə bir şeyə yaradı sonra.

Gecə düşənəcən hər yeri ələk-vələk elədik, dırmaşmadığımız yer qalmadı, hətta divarlardakı portretlərin altına da baxdıq, dedik, bəlkə onların altında gizli saxlancazad oldu. Gecədən keçmiş qurtardıq işimizi. Lap yorulub əldən düşmüşdük.

Artıq Sabir də ruhdan düşmüşdü, ancaq hələ də özünü o yerə qoymurdu. Dedi ki, sabah hökmən bir şey fikirləşib taparıq. Sonra ağına nə gəldisə, bir buterbrod da bölüşdü. Ömrümdə heç nəyi onun kimi, bu cür dəqiq bölüşdürə bilməzdim. Paylarımızı özümüzə verəndən sonra dedi: bu əlavə yemək payını ona görə verir ki, bu gün biz çox möhkəm işləmişik və ona görə də qarnımızı bərkitməliyik. Və hamımıza şirin yuxu arzuladı, çox rəsmi şəkildə, lap

ösl komandirlər kimi. Dərhal yerimizə uzandıq. Bu gecə Kəmalə yatanda əlindən tutmağı xahiş eləmədi, görünür, daha skeletlərdən qorxmur, yəqin öyrəşib. Bəlkə də Sabir onun gözü qabağında üstümə çığırdığına görə, məndən zəhləsi gedir. Ancaq bu, ağılabatan şey deyil, çünki Sabir əvvəllər də onun yanında mənim üstümə qışqırıb. Təhqir qaqaş deyir mənə. Hər dəqiqə heç kəs eşitməsin deyər pıçılıyla soruşur ki, öz variantımı hələ qurtarmamışam ki? Axırınıc rübdə həm mənə mane olmasın, həm də özü narahatçılıq keçirməsin deyər, siftdə onun variantını yazırdım, sonra özümünkünü. Ancaq bunun dəxli yoxdu, yenə mənə yuxarıdan-aşağı baxır. Sağ ol deməyinə deyir, amma həm də zəhləsi gedir.

Hələ də almanca-rusca danışmaq kitabçasını oxuyurdum. Hayıf ki, lüğət deyil, danışmaq kitabçasıdır. Lüğət daha çox karımıza gələrdi...

– Sən niyə yatmırsan? – Sabir yerindən dikəlib soruşdu. Görünür, əsil komandir kimi, gecə də hamının məsuliyyətini öz boynuna götürmək istəyir.

Dedim ki, yuxum gəlmir, ona görə də bu kitabçaya baxıram.

– Yenə siçovulluq eləyirsən ha! – O bu sözü elə tikanlı-tikanlı deyir ki, hirsindən bilmirsən neyləyəsən. Əlini yelləyib yerinə uzandı. Bu kitabçanı artıq bir dəfə oxuyub qurtarmışdım, indi isə elə bil başımı qatmaq üçün oxuyuram. Çünki oxumasam, o dəqiqə evimiz yadıma düşür. Gör indi orda nə həngamə qopub. Anam yəqin təmiz ağılımı itirib! Bu dəqiqə onun nə hala düşdüyünü təsəvvürümə gətirməyə belə qorxuram. Neynəyim, özümən bacarmıram da! Oxuya-oxuya yenə bu barədə fikirləşirəm. Düzünə qalsa, bu kitabçanı ona görə oxuyuram ki, vərmiş eləmişəm, oxumasam, dura bilmirəm. Ona görə də anam adıma kürt toyuq qoyub. Bəzən hətta kitabı əlimdən alıb atır, məsələn, çörək yeyəndə. Demək olar ki, xoşuma gələn kitabların hamısını iki-üç dəfə oxumuşam... Bu kitabçada isə həm qərribə və həm də gülməli şeylər çoxdur; əvvəlcə, almanca mətn verilir, sonra rusca. Bütövlükdə isə bu kitabça “Nəqliyyat”, “Hərbi əsir və ya partizanla söhbət”, “Eyş-işrət”, “Yerli əhali nümayəndəsinin cəzalandırılması barədə xəbərdarlıq” və s. kimi fəsillərə ayrılmışdı. Ümumiyyətlə, bütün həyat hadisələri nəzərə alınmışdı. Məsələn, “Alman zabiti freyleni qəhvəxanaya dəvət edir”. Mötərizədə isə “kinoya, teatra, restorana” sözləri əlavə olunmuşdu. Yaman fəndgir imişlər, deməli, hara getmək istəsə, o sözü yerinə qoyur, vəssalam. Və ya: “Bu kiçik hədiyyəmi qəbul edin”, mötərizədə isə

“ətriyyat, konfet, gül dəstəsi, zərgərlik məmulatları”. Bir sözlə, bu kitabçada nə desən vardı, ən maraqlı şeylərə isə “Cəza barədə xəbərdarlıq”, “Hərbi əsir və ya partizanla söhbət” fəsilərində rast gəldim. Başdan-ayağa hədə-qorxu ydu, hər şeydən ötrü ölüm cəzası – güllələnmə, ya dar ağacından asılma ilə qorxudurdular. “Axşam saat ondan sonra küçəyə çıxanlar yerindəcə güllələnməlidir”, “Evinde kommunist – mötərizədə “partizan, döyüşçü” – gizlədənlər ölümə məhkum olunacaqlar”. Heç demə, hər şeyə ölüm düşürmüş, hətta işə çıxmağa da. İndi başa düşdüm ki, qırmızı qapayıcının yanındakı yazıda gördüyüm “Tod” nə demək imiş. Onun “ölüm” demək olduğu bu kitabçadan aydın bilinirdi, çünki harda ölüm cəzasından söhbət gedirdisə, bu söz də orda işlənirdi. Hər xırda şeyin üstündə adamı ölüm cəzası gözləyirmiş, sanki bunlar üçün insan həyatının bir qara qəpikcə də qiyməti yox imiş. Deməli, birinin saati xarab olubsa, o da bundan xəbərsiz halda on birin yarısında küçəyə çıxıbsa, patrul onu yerindəcə güllələyə bilərmiş. Bu kitabçada oxuduqlarımdan belə çıxırdı. Bir az da oxudum, özüm də bilmədən yuxuya getdim.

Səhər tezdən hər şey təkrar olundu. Hər küncə bir neçə dəfə ayaq döydük. İndi mən o mağaranın harasına desən, gözübağlı gedərəm, hər yanı qarış-qarış, hətta barmaqlarımızla yoxladıq, amma bu dəmir darvazadan başqa heç yerdə çıxış yolu tapa bilmədik. Onu da açmağa gücümüz çatmırdı. Sabir dedi ki, kaş bu yararsız avtomatların, pulemyotların əvəzində burda bircə dənə top olaydı, onda o top atəşi ilə bu darvazanı dərhal vurub partladardı. Sözdü də, danışır, əvvəla, ona görə ki, burda top-zad yox idi, yoxdursa, onda heç ondan danışmağa da dəyməz. İkincisi, lap olsaydı da, Sabir onu atmağın təhərini bilmirdi axı. Bütün günü – səhər tezdən gecə keçənə qədər – mağarada təpik döydük, demək olar ki, daha danışib eləmir-dik, çünki başa düşmüşdük ki, işimiz fıırıqdı. Axşam qalan yeməyin hamısını – ərgin pendir bükümünü dörd yerə bölüb yedik və sonra nə edəcəyimizi fikirləşməyə başladıq. Yenə heç bir qərara gələ bilmədik və mən bekarçılıqdan kitabçanı götürüb oxumağa başladım.

Bu hərəkətim Sabiri lap hövsələdən çıxartdı və o əmr elədi ki, bu dəqiqə onu örtüb kənara qoyum. Dərhal onun dediyi kimi elədim, daha əsəbiləşdirmək istəmirdim. O, təmtəraqlı bir tonda bildirdi ki, sabah da çıxış yolunu axtaracaq, əgər tapmasaq, onda o, ya sabah axşam, ya da biri gün tezdən dəmir qapını qumbara ilə partlatmağa çalışacaq. Başqa əlac yoxdur. Fikirləşdim ki, ömrümdə,

kinodan başqa, heç yerdə qumbara görməyən bu adam onu necə partlada bilər?

– Sən heç onu partlatmağın təhərini bilirsən?

– Ona nə var, tullamazdan qabaq dəstəyini özünə sarı çəkib, burmaq lazımdı, – dedi. – Ancaq mən tullamayacağam, gərək qapının dabanında balaca bir çala qazaq, qumbaranı ora qoyub, zirehli avtomobilin arxasına qaçaq. Məncə, hər şey yaxşı olacaq. Onsuz da başqa əlacımız yoxdur. Yeməyimiz də qurtardı, sabahdan konservə keçməli olacağıq.

– Sabah niyə? – Əli dedi. – Elə bu gün də yemək olar.

O bu sözü deyən kimi, hamının gözü işıladı. Ağızlarının suyu axdı. Hamımız acından ölürdük. Elə əvvəldən də bərk acmışdıq, ancaq bu pəndir qırığından sonra lap ac canavara döndük. Lakin Sabir dedi ki, sabahacan konservlərə əl vurmayacağıq, gərək bir az qabağı da fikirləşsən. Konservlərin xarab olduğunu onların yadına salmaq istədim, ancaq elə ağzımı açmamış üçü də birdən üstümə qışqırdı.

– Sən istəmirsən, yemə, – Kəmalə dedi. – Heç kim sənə yalvarmır. Bizim işimizə də qarışma.

Bu sözləri deyəndə onun ağzı əyildi, sifəti pis hala düşdü, səsi də, sifəti də. Xüsusən də, sifəti yad və eybəcər şəkil aldı. Sifətinin bu günə düşə biləcəyi yuxuma da girməzdi. Kəmalənin bu sözlərindən elə bərk dilxor oldum ki, Əliyə Sabirin nə dediyinə heç qulaq da asmadım.

Hamı yerinə uzandı. Kitabçanı bir az da vərəqləyəndən sonra mən də yatmaq istədim. Yanı üstə uzanıb gözlərimi yumdum. Elə bu vaxt Kəmalə – heç demə, o da yatmayıbmış – mənə dedi:

– İncidin məndən?

Başımı buladım, guya ki, yox.

– İncimisən, incimisən, bəyəm görmürəm!

– İnciməmişəm.

– Elədirsə, əlini mənə ver, əlin əlimdə olanda rahat yuxuya gedirəm, – əlimi əlinə alıb susdu.

Baxdım ki, yuxulayıb. Mənsə o gecə heç cür yuxulaya bilmirdim. Elə hey sabah Sabirin bizə konserv paylayacağı barədə düşüncəyə düşürdüm. Əlbəttə, mən yeyib-ələməyəcəyəm, ancaq nə olsun, uşaqların üçü ki, yeyəcək. Söz eşitmək də istəmərlər. Təmiz dilxorçuluq, heç nə qanmırlar. Axı, botulizm haqqında nə yazıldığı mənim dəqiq yadımdadır. Belə şeylərə mənim yaddaşım çox güclüdür. Bütün

şeyləri, hətta pislərini də bir dəfə oxuyan kimi, əzbər bilirəm. Nəinki şeir, istənilən formul – nə qədər uzun olur olsun – birdəfəyə yadımda qalır. Orda, ensiklopediyada yazılmışdı ki, bu cür xarab, yəni qapaqları dombalmış konservlərdən zəhərlənən adamı təcili xəstəxanaya götürmək lazımdır. Yoxsa ölümlə nəticələnə bilər. Axı, Vitya Şeqlovun da necə öldüyü yadımdan çıxmayıb; o boyda sağlam adam bir gecənin içində can verdi. Hələ onu, gec də olsa, xəstəxanaya aparmışdılar. Biz isə hamımız birdən zəhərlənib öləcəyik və bu skeletlər kimi həmişəlik burda qalacayıq. Axı onlar niyə mən deyənə qulaq asırlar? Axı bunu Sabir desəydi, onlar o saat razılaşırdılar. Doğrudanmı bir adamın sözü, yalnız o turnikdə otuz dəfə dartına bilmədən sonra başqaları üçün keçərli olmalıdır?!

Sabirin sabah konservin birini açıb onlara necə payladığını və onların öz paylarını necə yediklərini təsəvvürümə gətirdim. Yeyəcəklər və bir saatdan, ya da saat yarımından sonra, əlbəttə, başlarına döyəcəklər ki, niyə mən deyənə qulaq asmadılar, ancaq onda gec olacaq. Üçü də – Kəmalə də, Əli də, Sabir də – ağrıdan çığıra-çığıra öləcəklər. Nədənsə bunu fikirləşəndə ürəyim bulandı.

Ehmalca əlimi Kəmalənin ovcundan çəkib çıxartdım, ayağa qalxdım, barmaqlarımın ucunda yeriyə-yeriyə Sabirin yanına gəldim. Heç getmək istəmərdim, ancaq başqa əlacım yox idi. Onu oyatdım, gözlərini açıb təəccüblə mənə baxdı. Pıçıltıyla ona dedim ki, sabah o konservləri yesək, hamımız öləcəyik. Əvvəlcə, dinməzəcə qulaq asırdı, görünür, nə dediyimi başa düşmürdü, çünki sonra başa düşəndə bərk qəzəbləndi.

– Əgər bu saat gedib yatmasan, sənə elə bir təpik ilişdirəcəm ki, ömrün boyu şikəst qalacaqsan! – Dərhal geri dönüb öz yerimə qayıtdım. O isə dalımca qışqırdı: – Yaxşı, sabah danışıram sənənlə, – və sonra elə bir söz əlavə elədi ki, Kəmalə yatmış olmasaydı, onu heç cür dilinə gətirməzdi.

Gəlib öz yerimdə uzandım. Bir az uzandıqdan sonra, Sabirin yuxuya getdiyinə əmin olan kimi, durdum, konservlərin səkkizini də götürüb, ayağımı yerə ehmal basa-basa mağaranın o biri, dəhliz və komendant otağı olan küncünə yollandım. Əvvəlcə onları daldə bir yerdə gizlətmək istədim, sonra fikirləşdim ki, Sabir onsuz da yerini deməyə məcbur edəcək... Və hamısını bir-bir novçadakı suyun töküldüyü quyuya atdım. Və hər qutunu atandan sonra, dayanıb qulaq verirdim, deyirdim görüm, quyunun dibinə çatanda necə səs çıxacaq, ancaq heç nə eşidə bilmədim, bu quyunun dibi yoxdu, nədi?

Səhər hamıdan tez oyandım. Oyandım və dinməzəcə yerimdən tərپənmədim. Gözlərimi açmaq istəməirdim. Eşidirəm ki, Sabir durdu, əvvəlcə Kəmaləni, sonra Əlini durğuzdu, sonra mənəim başımın üstündə dayanıb çiyinimi dartışdırdı: “Dur, səhər açılıb”. Yuyunandan sonra bir yerə yığışdıq. Hamının qanı qaradır, sifətlərindən bilinir. Ən çox da mənəim. Bircə onu fikirləşirəm ki, gör indi nə olacaq? Sabir danışdırdı:

– Gecəyarısı bu ağciyər mənəi durğuzub ki, bəs mən konserv yeməyə qorxuram, qarnım ağrıyacaq. Deyir ki, bu dünyanın bütün ensiklopediyalarını başdan-ayağa oxumuşam... Yeri, kitab siçovulu, yeri o konservləri bura gətir.

Getdim. Dünən axşam onları yığdığımız yerəcən, beş addım. Yavaş-yavaş, sonra geri döndüm, dedim:

– Konservlər orda yoxdur.

– Bəs hardadır?

– Hamısını tulladım.

Üçü də gözlərini bərəltdi.

– Bəs hara tulladın? – Bunu Sabir soruşdu. Hələ inanmırdı.

– Novçadakı suyun töküldüyü quyuya, – o dəqiqə hiss etdim ki, Sabir inandı. Elə o biriləri də. Ona görə Sabiri deyirəm ki, mən onda gözlərimi ancaq onun sifətinə zilləmişdim.

– Hamısını tulladın?

– Hə.

Üçü də hirsindən cilov gəmirirdi.

– Əclaf, – Əli dedi, – sənəin nə ixtiyarın vardı?

O, əlini qaldırdı, mən hətta boynumu da qısdım, dedim indi vuraçaq, ancaq vurmadı, tüpürdü və kənara çəkildi. Kəmalə də hiddət və nifrətlə mənə baxırdı, o da dedi ki, mən gicbəsərəm, heyvərənin, yekəxananın biriyəm. Bircə Sabir heç nə demədi, lal-dinməz dayanıb nifrətlə mənəi süzürdü. İki addım məndən aralıydı, aramızda bircə mənəim “döşəyim” durmuşdu. Birdən onun üstündən üstümə sıçradı.

Yumruğu sifətimdən tutdu, ağzım duz dadı verdi, başım gicələndi. Eynəyim gözümdən düşdü, onu çıxartmadığıma peşman oldum. Yəqin döşəməyə dəyəndə şüşələri qırıldı. Dedim, indi bir-ikisini vurandan sonra əl çəkər, ancaq o, əl çəkənə oxşamırdı, dalbadal vururdu, hamısını sifətimə. Üzümü əllərimlə örtüm, o da var gücü ilə qarnıma vurdu, əlimi üzümdən çəkdim, yenə sifətimi yumruqlamağa başladı. Sonra heç üzümü də örtə bilmədim, əllərim sözümə

baxmırdı, onları yuxarı qaldıra bilmirdim. İndiyəcən də başa düşə bilmirəm ki, mən niyə yıxılmırdım. O yan-bu yana səndələyirdim, amma yıxılmırdım. Yəqin Sabiri də cindən-dondan eləyən elə bu idi. Yıxılısaydım, bəlkə də ürəyi soyuyardı. Eynəksiz onsuz da pis görürəm, indi isə elə bil gözüme tor gəldi, elə bil dörd yana qatı duman çökdü. Ona görə də dizlərim qatlandı, amma tamam yıxılmadım, dizi üstə dayandım. Sabir hələ də yumruqlayırdı. Ancaq daha heç bir ağrı hiss eləməirdim, onun sifətini isə arabir görə bilirdim – yanıb-sönən işıq kimi. Elə bil kimsə işıqla oynayırdı, əlini düyməyə basıb çəkirdi. Mənə elə gəlirdi ki, bu yumruqların ardı-arası heç zaman kəsilməyəcək, ancaq daha qorxum-zadım qalmamışdı. Bu yumruqların hamısına biganəydim, elə bil məni yox, başqasını döyürdülər. Bir də onu gördüm ki, Kəmalə Sabirin üstünə atıldı. O da geri çevrilib var gücü ilə ikiəlli Kəmalənin sinəsindən itələdi. Kəmalə bir neçə addım geriyə səndirləyib döşəməyə yığıldı. Bir də gördüm Əli “Bəsdı!” – deyə çıxıraraq Sabirin üstünə atıldı. Elə bu anda o, var gücü ilə sifətimə bir təpik ilişdirdi və ondan sonra heç nə yadımda qalmayıb. Deyəsən yıxılanda həm də başım döşəməyə möhkəm dəyib.

Sən demə o, Əlini də döyüb, mənim qədər olmasa da, mənimlə o bir deyildi, ancaq Əli mənə dedi ki, Sabir onu da möhkəm döyüb. Bunu eşidəndə məəttəl qaldım, axı cığallıq elədi, köynəyindən tutub özünə sarı çəkib, sifətinə bir kəllə ilişdirib, sonra badalaq atıb, onu yıxıb yerdə döyüb. Və bu vaxt Kəmalə avtomatı götürüb cumub onun üstünə. Əli deyirdi ki, onda yaman qorxdum. Qorxub ki, Kəmalə birdən onu öldürər. Sabir özü də qorxub, o dəqiqə əlini saxlayıb, dal-dalı çəkilib. Kəmalə isə avtomatı qışqıra-qışqıra ona uzadıb: “Ala, vur, öldür hamımızı, faşist köpəyoğlu!”.

Bunları özümə gələndən sonra Əli mənə danışdı. Kəmalə ağlaya-ağlaya sifətimə soyuq kompres qoyurdu. Özümə gəldim, elə ona görə hiss elədim ki, nə isə sifətim üşüyür. Ancaq bu kompreslərə baxmayaraq, sifətim yaman gündəydi. Əli eynəyimi gətirib yanıma qoydu. Şüşəsinin biri salamat idi, o biri isə xıncım-xıncım olmuşdu. Bütün bədənim sızıldayırdı: xüsusən də sifətim. Heç əngimi tər-pədə bilmirdim: əzələləri elə ağrıyırdı ki. Axı o məni niyə belə döydü? Birin vuraydı, ikisin vuraydı! Bəs belə vəhşilik olar? Axı o məndən xeyli iridi, həm də sağlam. Deməli, kim kimdən güclüdürsə, o birisini döyməli? Onda bunun nə xeyri? Əgər mən də ondan yaşyarım böyük olsaydım, onda baxardı halına! Neyləyim ki,

sinifdə hamıdan balacayam? Hamı bunu bilir, ona görə də mənən heç kim dalaşmır. Sabir özü neçə dəfə deyib ki, mənən işləri olmasın. Bircə dəfə dalaşmışam, o da beşinci “A” sinfində oxuyan Alik Sxetski ilə. Bufetdə o məni itələdi, mən də onu. Sonra o dedi: “Dərsdən sonra qalarsan, dalaşarıq”. Basketbol meydançasına getdik, dərsdən sonra orda adam olmur, çantalarımızı yerə qoyub başladığımız dalaşmağa. Dərhal ona iki yumruq vurdum, amma o, lal-dinməz dayanıb üzümə baxırdı. Mən də dayandım, soruşdum ki, nəyi gözləyir. O isə acıqlı-acıqlı dedi: “Mən sənən necə dalaşım, axı sən eynəklisen?” Və sifətində elə pərtlik vardı ki, heç nədən yazığa iki yumruq vurduğuma peşman oldum, axı demək olar ki, heç dava eləməyə başlamamışdıq. Dərhal eynəyi gözümdən çıxarıb, dedim ki, o da mənə iki yumruq vursun, sonra kişi kimi dalaşaq. O, razı olmadı, dedi, sadəcə olaraq məni vurmaq istəmir. Hiss elədim ki, daha dalaşmaq niyyətində deyil. Elə mən də həvəsdən düşmüşdüm. Bir müddət lal-dinməz üz-üzə dayandıq, sonra ondan soruşdum ki, on qəpiyi varmı, ciblərini axtardı, tapdı. Və soruşdu ki, nəyimə lazımdı? Özümdə otuz qəpik vardı, onu götürüb bir yerdə kinoya getdik. İki bilet alıb “Bəxtiyar centlmenlər” filminə baxdıq. Çox yaxşı film idi. O vaxtdan Aliknən bərk dostlaşdıq. Hətta bura gələndə, bizimlə olmadığına çox təəssüfləndim. Valideynləri ilə Kubana yay istirahətinə getmişdi.

Hələ də Alik Sxetskini düşünürdüm, birdən başım fırlandı, başladım öyüməyə. Dalbadal bir neçə dəfə. Adi qusmaq əvəzinə ağızımdan qara qusuntu tökülürdü. Ona görə ki, mədəm boşdu, axırıncı dəfə bir tikə pendir yemişdim, sudan başqa nə gələcəkdi ki? Kəmaləynən Əli yaman qayğıkeş olmuşdular. Yanımda əyləşib tez-tez soruşurdular ki, bir şey lazım deyil mənə? Boynuma alım ki, onların bu qayğıkeşliyi yaman xoşuma gəlirdi.

Sabir isə hələ də mağaranı gəzir, çıxış yolu axtarırdı, ancaq mənə, o da artıq bundan əlini üzmüşdü, sadəcə olaraq bizə görə, özünü o yerə qoymurdu. Heç birimizlə danışmırdı, ya özü istəmədi, ya da qorxurdu ki, biz onu dindirməyək. Kəmaləynən Əli gecə keçənə qədər yanımdan çəkilmədilər. Ümumiyyətlə, mənə elə gəldi ki, bu gün çox tez ötüşdü. Elə indicə səhər açılmışdı, bir də baxıram ki, hamı yatmağa hazırlaşır. Məttəl qalmışdım buna.

Sabahı hamı gec oyandı. Mənsə hamıdan gec. Ayılmışam, heç cür yadıma sala bilmirəm hardayam, bu uşaqlar – Kəmalə, Əli, Sabir

niyə başıma toplaşblar, niyə bunlar mənə belə ürkək-ürkek baxırlar? Heç nə başa düşmürəm! Hələ də bu andıra qalmış mağarada olduğum yadıma düşəndən sonra Sabir mənə dedi:

– Sən allah, bağışla məni. Dünənkinə görə. Çox xahiş eləyirəm, bağışla məni!

Kəmalə ona acıqlandı:

– Nəyi bağışlasın? Bir gör yazığı nə hala salıbsan. Səndən iyrenc adam görməmişəm.

– Yaxşısı budu, çıx get, – bunu da ona Əli dedi. – İtil burdan, yoxsa əngini əzərəm.

Sabir elə bil onları eşitmirdi, elə bir sözdən tutmuşdu:

– Bağışla. Qələt eləmişəm, bağışla!

Bunların hamısı gülməli gəlirdi adama. Mənim bağışlamağım bunun nəyinə lazımды? Birdən gördüm Sabir ağlayır. Heç ağladığını görməmişdim. Heç vaxt belə şey olmayıb. Amma indi oturub gözü-müzün qabağında, zar-zar ağlayır. Mənim də yaman qanım qaraldı, hətta yada salmaq belə istəmirəm, qanım o qədər qaraldı ki, başladım onu kiritməyə: yaxşı, bəsdə ağladın, ancaq gələn dəfə əlini qaldırmamış, yaxşı-yaxşı fikirləş! Başqa nə deyə bilərdim ki?

Əli isə tutduğunu buraxmırdı: rədd ol, yoxsa sənün üçün pis olacaq! Axırda Kəmalə də onu iyrenc tip adlandıranda durub getdi. Elə suyu süzülə-süzülə getdi ki, yazığım gəldi ona. O gedəndən sonra Əliynən Kəmalə uzun-uzadı onun qarasına danışdılar, lakin mənim ona acığım tamam soyumuşdu. Uşaqlara bunu demədim, desəydim, yəqin ki, mənə qəzəbləri tutacaqdı, ancaq mənim hirsim tamam soyumuşdu və niyəsinə özüm də bilmirdim!

Üçümüz də yanaşı uzanmışdıq, üçümüz də susurduq, nə isə süstləşmişdik, yəqin ki, acıdan idi. Sabir əlində qumbara gəlib deyəndə ki, durub komendantın otağına keçək, heç başımızı da qaldırmadıq. O, başa saldı ki, çıxış yolundakı dəmir darvazanı partlatmaq istəyir. Yeriməyinə, yeriyyə bilirdim, amma sərxoş adam kimi, ayaqlarım bir-birinə dolaşırdı. Yaxşı ki, Əliynən Kəmalə qolumdan tutmuşdular. Otağa girən kimi, Əli bizi saxladı və Sabirin yanına qayıtdı. Küsülü olsalar da, deyəsən Əli istəmirdi ki, Sabir qumbaranı tək partlatsın.

Biz Kəmaləynən otaqda oturub, nə olacağını gözləyirdik. Bura o qədər sakit idi ki, elə bilirdin bu otaq hansı bir idarəninse kabineti idi və bu dəqiqə müdir içəri girəcəkdi. Qırmızı dəstəyin böyründəki yazıya bir də baxdım. Kitabçanı oxuyandan sonra bilirdim ki,

“Tod” ölüm deməkdir. O söz kitabçada tez-tez təkrar olunurdu. Bir də “Erschie Ben” – güllələnmə sözü. Bu da yaxşı yadımda qalmışdı, çünki hər iki sözə demək olar ki, hər səhifədə rast gəlmək olurdu.

Sonra güclü partlayış səsi eşidildi, otağın qapısı kip örtülüydü, partlayış olan kimi, zərblə açılıb divara dəydi. Şamların hamısı birdən söndü.

Əli bizə danışdı ki, Sabir qumbaranın dəstəyini özünə sarı çəkdi, yana burdu, qapının dibindəki çalaya qoydu, sonra ikimiz də dərhal qaçıb zirehli maşının dalında gizləndik. Ancaq partlayışın faydası olmadı, yalnız qapının üzü bir-iki yerdən cızıldı.

Komendantın otağında hələ xeyli oturduq. Hərə bir söz deyirdi, hamısı da boş-boşuna, çünki artıq açıq-aydın bilirdik ki, işimiz çox pisdi. Yavaş-yavaş, özümüz də hiss eləmədən, Sabir-nən danışmağa başladıq. Amma ta o bizim başçımız deyildi. Sabir-nən kəsülü olsaq da, olmasaq da, onsuz da indən belə bizə başçı lazım deyildi.

Hamımız durub otaqdan çıxdıq.

Yaman acmışdıq. Heç kim bu barədə heç nə deməsə də, acından ölürdük. Bircə fikrimiz vardı, o da yemək. Ayırı heç nəyi düşünmək mümkün deyildi. Dördümüz də öz yerimizdə uzanıb ancaq onu fikirləşirdik. Yaxşı ki, bu kitabçanı tapmışam, yoxsa lap dəli olardım. Heç kəs dinib-eləmir, ətrafa elə bir sükut çöküb ki, elə bil bu dünyada bizdən başqa canlı adam qalmayıb. Bu skeletlər də bir yandan adamı əsəbiləşdirir. Təsəvvürümə gətirməyə çalışdım ki, bir vaxt onlar da sağ-salamat olublar, ancaq bir şey çıxmadı.

Kitabçanı vərəqləyir, o vaxtların necə qəribə bir dövr olduğuna mat-məəttəl qalardım. Demək olar ki, hər səhifə müdhiş hədə-qorxuyla doluydu, hər şeyin də bir cəzası vardı – o da ölüm! Oxuyanda adamı üşütmə tuturdu: “...güllələmişlər”, “...ölüm cəzasına məhkum olmuşlar”. Yəqin ki, bunu rəngarənglik xatirinə eləmişdilər: bir yerdə güllələnmə, o biri yerdə ölüm cəzası. “Tod”, ya da “Erschie Ben”. Bəlkə də ölüm cəzası deyəndə güllələnmək yox, adam öldürməyin başqa üsulu – dar ağacından asmaq və ya boyunu vurdurmaq – nəzərdə tutulmuş. Özü də gör nəyə görə?! Fikirləşəndə adam az qalır dəli olsun; kommunisti və ya döyüşçünü gizlətməyə görə. Partizanlarla əlaqə saxlamağa görə. Almaniyaya getməkdən boyun qaçırmağa görə. Deməli, biri evində öz yaralı yoldaşını gizlədirmişsə, onu güllələyirlərmiş. Bəs o gizlətməyib, ney-nəməliymiş? Gərək sataymış, hə? Doğrudanmı, bu kitabçanı tərtib

eləyənlər başa düşmənlərmiş ki, belə şeydən ötrü adam öldürmək olmaz? Axı, bu kitabçanın hər səhifəsində insanın eləyə biləcəyi bütün yaxşılıqlar ölümə hədələndi. Deməli, yaxşılığa ölüm, hə?!

Heç təsəvvür eləyə bilmirəm ki, ölüm nə olan şeydi. Bilməyinə bilirəm ki, hamı axır bir gün ölür, ancaq heç cür inana bilmirəm ki, bir gün mən də öləcəm. Hər şey olduğu kimi qalacaq, bir mən olmayacağam. Bunu gözümlün qabağına gətirməyə çalışıram – hər şey yaxşı alınır, bircə ölümü təsəvvür eləyə bilmirəm. İnana bilmirəm, vəssalam. Bir də bu həyatda olmayacağım günü təsəvvürümə gətirə bilmirəm. Çox qəribə işdi.

Kəmalə mənə sarı süründü, uşaq kimi başımı qucaqladı və soruşdu:
– Bərk ağrıyır?

Başımı buladım. Hələ də danışmağa çətinlik çəkirəm, ağzımı açanda çənəm sancır.

– Hamımız öləcəyik burda, – Kəmalə dedi. – Və heç kəs heç vaxt bizi tapmayacaq. – Bu zaman onun sifəti tamam sərtləşdi, sanki qəti inanmışdı ki, bizi daha heç nə qurtara bilməz.

...Yuxudan ayılıanda bilmədik ki, səhərdi, yoxsa gecə, lap elə günorta da ola bilərdi. Çünki Kəmalə saatını qurmamışdı. Yadından çıxmışdı. Onsuz da indi bunun əhəmiyyəti yox idi. Yerimizdən durmağa da ərinirdik. Yaxşı ki, aclığımız tamam keçmişdi, heç yadırmıza da düşmürdü. Amma yaman zəifləmişdik.

Kəmalə lap heydən düşmüşdü, gözləri açıq olsa da, başa düşmərdün ki, yatıb, yoxsa lal-dinməz uzanıb. Yaman yazığım gəldi. Bax, indi bildim ki, onu sevirəm. Əvvəl də ağıma gəlmişdi, ancaq indi buna qəti inandım. Kəmaləyə qədər çoxuna vurulmuşam. Elə ki, kinoya və ya teatra gedirdim, mütləq birinə vurulmalı idim. Amma bu sevgimin ömrü çox qısa olurdu: ancaq iki-üç gün davam edirdi. Bir dəfə hətta bircə gün çəkib. Kitabdakılara da tez-tez vurulurdum. Hamıdan çox kraliça Marqoynan madam Bonasye xoşuma gəlirdi. Xəyalən onların yanında olmaq mənə ləzzət eləyirdi. Özü də xəyalə dalanda özümü üçüncü şəxs kimi fikirləşirəm. Xəyalən də olsa, heç vaxt “Mən gedib o gözəli xilas eləyirəm” – demirəm, nədənsə! “O gedir o gözəli xilas eləyir” – deyirəm. Ayrı cür, nə qədər eləyirəm, bacarmıram. Xəyalə dalanda özüm barədə həmişə üçüncü şəxs kimi fikirləşirəm. Yəqin buna bişmiş toyuğun da gülməyi tutar, ancaq nə gizlədim, bir dəfə hətta İfritəyə də vurulmuşdum. Canım haqqı, düz deyirəm. Vurulmuşdum, vəssalam.

Yalnız bu gün başa düşdüm ki, bunların hamısı boş şey imiş. Kəmaləni sevdiyim qədər heç kəsi sevməmişəm. Hələ istədim özünə də deyəm. Deyəcəkdim də, nədənsə indi nə Əlidən utanırdım, nə də Sabirdən. Birdən ən çox sevdiyim bir şeir yadıma düşdü və onu Kəmaləyə söylədim. O da axıracan qulaq asdı, amma bir söz demədi. Soruşdum ki, xoşuna gəlmədi, o dedi ki, niyə, “pis deyil, şeirdi də”. Bu da mənim yaman xətrimə dəydi, “xoşuma gəlmir” desəydi, bundan yaxşıydı. Bir də ki, nə dəxli var, bu şeir, hökmən hamının xoşuna gəlməməlidir ki! Ancaq nə isə, mən elə bildim Kəmalənin xoşuna gələcək.

Afərin Sabirə, vallah! Bizdən az zəifləməmişdi, amma yenə o, əl-ayaq eləyirdi. Xahiş elədi ki, durub bir yerdə daldalanaq, çünki bir də o andıra qalmış dəmir darvazanı partlatmaq istəyir. Bu dəfə qumbaranı çox eləyəcək. Yenə də komendantın kabinetinə yollandıq, bu dəfə yol bizə yaman uzun gəldi. Ora çatanda nəfəsimiz kəsilmişdi. Elə bil sıldırım qayaya dırmaşmışdıq. Əli yenə də Sabir-nən getmək istədi, elə durmaq istəyirdi ki, birdən günahkar adam kimi gülümsündü və yerə çökdü. Başa düşdük ki, tay gücü qalmayıb.

Bu partlayışın da səsi elə əvvəlki kimi çıxdı. Sonra bildik ki, altı qumbaradan biri partlayıb. Yəqin o biriləri xarab imiş. Yenə də xeyri olmadı. Xeyir nədi, əksinə, həm də zərər çəkdik.

Siftə heç nə başa düşmədik. Kabinetdə oturub Sabiri gözləyirdik. Nə qədər vaxt keçdi, bilmirəm, o hələ də gəlib çıxmamışdı. Deyən, hamımız mürgüləmişdik. Bir də ayıldım ki, Sabir hələ də yoxdu, tez otaqdan bayıra çıxdım. Kəmaləynən Əli də dalımcə. Sabir gözə dəymirdi. Ancaq onda başa düşdük ki, nə isə bədbəxt hadisə olub.

O, zirehli avtomobilin dalında uzanmışdı, qan içindəydi. Siftə elə bildim ölüb, ancaq əlimizi vuranda bərk zarıdı. Qumbara qəlpəsi dirsəyindən azca yuxarıda ətini qoparmışdı. Əli qanı görəni kimi, səndirlədi, yerə çökdü. Kəmaləni əsməcə tutdu, dişi-dişinə dəydi. Əyilib yaraya baxdım, mənə elə gəldi ki, çox dərindi, bəlkə də lap sümüyə çatıb. Köynəyimi çıxardım, ondan bir şırım cırıb Sabirin qolunu yaradan bir az yuxarı bərk-bərk bağladım. Hardasa oxumuşdum ki, bu yolla qanı dayandırmaq olar. Bağlamağına bağlamışdım, amma gördüm ki, heç kəsənə oxşamır. Birdən ağıma gəldi ki, yəqin gücüm çatmayıb, bərk sıxa bilməmişəm. Yaxşı ki, Kəmalə kömək elədi. Hələ də əlləri əsir, dişləri saqqıldayırdı, ancaq afərin ona, yaman dadıma çatdı. Qan dayandı və biz yaranı sarıdıq. Amma

özümüz də yaxşı bilirdik ki, kirli köynək cırıqıynan bağladığımız bu sarğının elə bir faydası olmayacaq. Bəlkə də əksinə, ziyan elədi.

Özümüzdə də zirehli avtomobilin yanında yer saldıq. Pul bağlılarını ora daşımağa azı bir saat vaxt sərf elədik. Daşayıb qurtarandan sonra tamam əldən düşdük. Sabir siftə sakit idi, birdən sayıqlamağa başladı. Bir-bir adlarımızı çəkirdi, hamıdan da çox mənim. Bir də tez-tez anasını çağırırdı. Özünə gələndən sonra isə elə hey su istədi. Növbə ilə ona su daşdıq. Daha skeletlərdən qorxmurdum, su gətirməyə gedəndə əvvəlki kimi, dolayı yolla yox, düz onların böyründən keçib gəldim. Özüm bilirəm ki, o vaxt mənə elə gəlirmiş, amma hər dəfə onların yanından keçəndə üzümə baxıb gülürdülər. O gecə yuxuma da girdilər, elə yerə uzanan kimi. Bir də o danışıq kitabçası, içindəki müdhiş hədə-qorxuların bir yerdə. Gördüm, elə hey oxuyuram, heç cür ondan əl çəkə bilmirəm. Yuxuda da təəccüb eləyirdim ki, niyə bu kitabçada hər şeyə görə, adama ölüm düşürmüş... Özü də yaxşı şeylərə görə.

Sonra ölməyə başladıq. İndi öz ölümümü də təsəvvürümə gətirə bilirəm. Hər şey necə var elə qalacaq, bircə mən olmayacağam. Birdən-birə bu necə alındı, birdən-birə necə dəyişdim, özüm də baş açmıram, ancaq bir onu dəqiq bilirəm ki, mən də ölə bilərəm. Uzanılı fikir məni götürmüşdü. Elə şeylər fikrimdən çıxmırdı ki, əvvəllər heç eynimə də gəlməzdi. Axı əvvəllər ölüm barədə heç düşünməmişdim. Niyə də düşünəydim? Tanıdığım adamlardan tək bircəciyi, Nailə adlı bir qız ölüb. Bizim küçədə yaşayırdı. Maşın vurmuşdu. Dəfninə bütün küçə yığılmışdı. Uşaqların hamısına əklil payladılar. Biz onları addım-addım tabutun dalınca aparmalıydıq. Ancaq bizi qəbiristanlığa buraxmadılar. Nərimanov prospektinə çatanda evə qayıtdılar. Yəqin hamı ağlaşırdı, ona görə də böyüklər istəmirdilər ki, uşaqlar bunu görsünlər. Nailənin anası özünü öldürürdü, amma atası ağlamırdı. Tabutun dalınca birinci o gəldirdi. Qonşularından ikisi qoluna girmişdi. Atası arabir soruşurdu: “Necə olub axı bu? Bu nəydi başımıza gəldi?” Ancaq heç kim ona cavab vermirdi. Mən də öz-özümə fikirləşirdim: “Doğrudanmı bir də Nailəni görməyəcəyik”. Belə şey olar görən? Hələ onda, dəfn günü, bir gün öləcəyimi təsəvvürümdə canlandırmağa çalışmışdım, amma heç nə alınmamışdı. Elə bil başım xarab olurdu, daha doğrusu, öləcəyimi və bir də bu dünyada mən adda adam olmayacağını təsəvvürümə gətirməyə başlayan kimi, işləmirdi, dayanırdı. Hətta bu

qədər sadə bir şeyi bacarmadığıma görə, özümə acığım da tuturdu. Əvvəlcə, hər şey yaxşı alınırdı, lap dəfnimi də, ağlaya-ağlaya qəbiristanlığa yollanan adamları da gözümün qabağına gətirə bilirdim, amma elə ki, tamam yox olacağımı, nə eşidə, nə də görə biləcəyimi təsəvvürümə gətirmək istəyəndə hər şey pozulurdu. Nə qədər eləyirdim bir şey çıxmırdı. Amma indi hiss eləyirəm ki, belə şey ola bilər. Heç bu barədə düşünmək fikrində də deyildim, amma hiss elədim.

Hamımız dinməzcə uzanmışdıq, bircə Sabir zarıyır. Ayıq olanda o da dinmirdi, ancaq gözünə yuxu gedən kimi başlayır zarımağa. Qolu yaman şişmişdi, elə bil üfürüb doldurmuşdular. Qızdırmadan od tutub yanır, qıpqırmızı qızarmışdı. Yarasını sarıtmışdıq. Amma bunun xeyri az idi, get-gedə qaralırdı. Başa düşdük ki, dava-dər-mansız hökmən hovlayacaq.

Uzanıb fikirləşirdim ki, bu andıra qalmış yarığa girməsəydik, heç bu bəlaya da düşməzdik. İndi hamımız Bakıdaydıq, bəlkə də məktəbə gəldirdik. Məktəbi, evimizi bu qədər şirin-şirin xatırladığıma özüm də təəccüb qaldım. Əvvəllər heç oralarda elə bir şirinlik duymamışdım. Hər şeydən çox anamla atam yadıma düşürdü, cürbəcür hadisələri, özü də əlamətdar yox, ən adi hadisələri xatırlayırdım, məsələn, bir dəfə məktəbdən gələndə anam pilləkəndə dayanıb gülümsünə-gülümsünə məni gözləyir və ya axşam oturub televizora baxıram, anam atama nə isə deyir, heç nə dediyini də bilmirəm, amma heç demə, hamının bir yerdə olmağı çox yaxşı şeymiş, hətta toy-bayram olmasa da. Bütün bunları xatırlayanda qəhər məni boğdu və yenə kitabçanı götürüb vərəqləməyə başladım.

Bu kitabçada bir şey məni yaman narahat edirdi, amma nə? Heç cür anlaya bilmirdim. Soruşsalar, sətirbəsətir əzbər deyərdim. Nəyə görə adama ölüm cəzası, lap istəsən nəyə görə dar ağacından asılma, nəyə görə güllələnmə düşdüyünü dəqiq deyə bilərdim. Özüm də duymuşdum ki, o vaxtlar əgər insan ancaq özünə yaxşılıq eləyirmişsə, deyək ki, biri kommunist və ya qızıl əsgər olduğu üçün almanlardan gizlənməmişsə, onu güllələyirləmiş, yox əgər başqasına yaxşılıq eləyirmişsə, yəni yaralını öz evində gizlədirmişsə və ya partizanlara kömək edirmişsə, asırlarmış. Bunları oxuyanda belə, adamın canına üşütmə düşür. Neçə dəfə oxusam da, heç cür öyrəşə bilmirdim. Hər dəfə bu hədə-qorxudan yaman vahiməyə düşürdüm. Və bir də hiss eləyirdim ki, bu kitabçayla bağlı nə isə mühüm bir şey olmalıdı, ancaq onun nə olduğunu heç cür dərk edə bilmirdim. Yalnız hiss eləyirdim.

Əli durub su gətirməyə getdi. Addımlarını çox ləng atır, sərxoş adam kimi ayaqları bir-birinə dolaşır. Hamımıza flyaqada su gətirdi. Əvvəlcə verdik Sabir doyunca içdi, sonra Kəmalə bir-iki qurtum aldı. Mən də içdim, o saat da qarnım sancdı, amma artıq buna öyrəşmişəm, bir qurtum içən kimi, adamın qarnı ağrımağa başlayır. Ona görə də çalışırıdım mümkün qədər gec-gec, lap dözə bilməyəndə içək. Əli yanımda oturmuşdu, sifəti ağappaq ağarmışdı. Birdən məndən soruşdu:

– Biz də bu skeletlər kimi, burda qalacayıqmı? – O başı ilə skeletləri göstərdi.

Kəmalə bunu eşidən kimi hönkürdü. Başını çiynimə qoyub ağladı, guya mənə ona bir köməyim-zadım dəyə bilərdi.

Mənə isə hər şey ovcumun içi kimi aydın idi. Bu skeletlər kimi, biz də həmişəlik burda qalıb çürüyəcəyik. Heç kim bir vaxt bizim burda olduğumuzdan xəbər tutmayacaq. Lap min il keçsə də, heç kim bilməyəcək ki, biz burda tamam havayı yerə ölmüşük. Və bunlar kimi, biz də skeletə dönəcəyik. Ancaq bir şey var ki, biz bura təsadüfən düşmüşük, amma onlar özləri girib, özü də sağ-salamat çıxıb gedə bildikləri halda, özləri bir-birini qırırlar. Bir də ki, bu cür kitabça çıxardan adamlardan bundan artıq nə gözləyəsən?! Bəlkə də hər şeyə görə, adam öldürməyi elə bunlardan biri uydurub. Siftə başqalarını öldürüblər, sonra da növbə özlərinə çatıb.

Bu fikirlər mənə rahat buraxmırdı. Bu fikirlər, bir də nə isə başqa şey. Məndə bəzən belə hallar olur ki, bir də görürsən fikir mənə aparıb, amma nə fikirdi, başa düşə bilmirəm. Amma onda bəlkə də ona görə, dərhal başa düşə bilmədim ki, Kəmalə ağlaya-ağlaya mənə qucağından buraxmırdı. Qorxudan gözləri hədəqəsindən çıxmışdı və mən birdən dedim:

– Sən qorxub-eləmə, Kəmalə, onsuz da burdan çıxacağıq, – bir yandan bunu dediyimə görə, özümdən xoşum gəldi, çünki o yaman sevindi buna, vallah, düz sözümdü, elə indicə qorxudan gözləri bərələ qalmışdı, elə bil onu vuracaqdılar, amma mən bu sözləri deyəndən sonra gördüm ki, rəngi açıldı, gözləri güldü.

O saat mənə inandı və dedi:

– Doğrudan? Sən heç siftə belə demirdin? Demirdin ki, çıxıb bərklik! – Elə baxırdı ki, elə bil hər şey məndən asılıymış, o biri yandan da Kəmaləni bu cür havayı yerə aldatdığıma bərk peşman oldum.

Ən təəccüblüsü də buydu ki, Əli də mənə inanmışdı. O da sevinçək məndən soruşdu:

– Deyəsən, bir şey fikirləşib tapmısan? – Və onun da gözləri güldü. Kəmalənin kimi. Artıq iş-işdən keçmişdi. Heç nə eləyə bilməzdim, ona görə dedim ki, hə, tapmağına tapmamışam, amma gərək ətraflı götür-qoy eləyəm.

Sonra bizi yuxu apardı. Sabir yaralanan gündən bəri son üç günü elə hey yatmışıq, ayılında da bir-iki saatlığa ayılır, sonra bir də yatırıdığımız.

Bu andıra qalmış kitabça yuxuda da məndən əl çəkirdi. Elə bil, beynimə həkk olub! Yatanda da, duranda da, elə hey onu fikirləşirəm, nə isə var onda, yaxamı rahat buraxmır, amma nədi? – heç cür anlaya bilmirəm. Sətirbəsətir gözümün qabağından çəkilir. Ən qəribəsi də budu ki, tək rusca yazılanları yox, almanca yazılanları da. Almanca bir kəlmə də bilmirəm, amma sözlər, xüsusən də “Tod” və “Erschie Ben” gözümün qabağından getmir. Yəqin ona görə ki, o kitabçada bu sözlərə tez-tez rast gəlirdim. Artıq mətnə görə müəyyən eləmişdim ki, onlar “asmaq”, “güllələmək”, “öldürmək” deməkdi.

Hələ yuxudan ayılmamışdım, birdən qışqırıq səsi eşitdim. Ayılında gördüm qışqıran Sabirdi. O yerindən dik atılıb, nə isə qışqırırdı, amma anışdıra bilmirdim. Gözlərini bərəldə-bərəldə adama baxsa da, xeyri yox idi, heç birimizi tanıya bilmirdi. Ayaq üstə dayanıb xırıldaya-xırıldaya nə isə qışqırırdı. Bir sözünü də anlamaq olmurdu. Bu da bir cür sayıqlamayıdı. Üçlükdə onu birtəhər yerə uzatdıq. Bütün bədəni od tutub yanırdı, hətta dodaqları da qaralmış, çat-çat olmuşdu. Ona su verdim, sonra bir qədər də mızıldandı və nəhayət, yuxuya getdi.

Burdan beləsini pis xatırlayıram. Nə qədər vaxt keçdiyi də yadımda qalmayıb. Ayıldım, baxdım ki, hamı uzanıb, ən uzaqdakı şamdan savayı hamısı sönməyib, o da qurtarhaqurtardadır, görünür, çoxdan bəri heç birimiz oyanmamışdıq və ona görə də şamları təzələyən olmayıb.

Durub şam dalınca getdim. Mən uzandığım yerdən çox da uzaq deyildi, ancaq gördüm ki, onlara çatanacan məninki mənə dəyəcək. Yolda üç dəfə dayanıb nəfəsimi dərdim, oturmağa qorxurdum, qorxurdum ki, otursam qalxa bilməyəm.

Şamı alışırdım, ancaq onu yerə qoyub o birilərini yandırmaq əvəzinə durduğum yerdə fikrə getdim. Əlimdə yanar şam oradaca xeyli dayanmalı oldum, çünki fikrimi güclə bir yerə yığa bilirdim. Güclə, yavaş-yavaş və birdən hər şey dağılırdı, təzədən başlayır-

dım. Bir də ona görə çətin idi ki, “Tod” sözü yaman mane olurdu mənə. Gözümün qabağından getmirdi ki, getmirdi. Bir xeyli beləcə durandan sonra yerimdən tərpəndim.

Amma uşaqlar yatan yerə sarı yox, tamam əks tərəfə. Beynimə səs düşmüşdü: “Tod” sözü hələ də yaxamdan əl çəkmirdi, amma yenə də fikrimi bir yerə cəmləşdirməyə çalışırdım.

Yəqin ki, çox ləng gəlmişdim, çünki komendantın otağına keçmək üçün dəhlizə girəndə gördüm əlimdəki şamın yarısı gedib və ağılıma gəldi ki, bəlkə geri qayıtmağa çatmadı, ancaq bu fikir bircə anlığa yadıma gəldi və o andaca yadımdan çıxdı, çünki həmin vaxt var gücümü toplayıb ancaq və ancaq bircə şey barədə fikirləşirdim.

Komendantın otağında hər şey əvvəlki kimi idi. Axırınıcı dəfə çıxanda necə idisə, elə də qalmışdı. Əlbəttə, heç nə dəyişməmişdi və dəyişə də bilməzdi, amma hər halda mən bura gəlmişdim.

Bütün kabinetini bir də diqqətlə gözdən keçirdim, təzə heç nə tapmadım. Keçən dəfəki kimi, Hitler portretindən mənə baxırdı. Çox mehriban gözləri vardı, bıqları da bizim qonşu Məmməd dayının bığına oxşayırdı. Onun da burnu bu cür uzun idi. Əgər qabaqcadan bilməsəydim ki, bu portret Hitlerindi, heç ağılıma da gəlməzdi ki, bu adam bütün bu müdhiş skeletlərə – adamları kiçik bir yaxşılıq etməyin üstündə güllələyən və asan bu sabiq insanlara komandanlıq eləyib. Müharibə haqqında çox kitab oxumuşam, çox da kinoya baxmışam, ancaq mənə həmişə elə gəlib ki, bu müharibə çoxdan olub, əlbəttə, nə Şah İsmayılın, nə də Kventin Dorvardın vaxtında, mənə o qədər küt bilməyin. O mənada çoxdan olub ki, mən bu müharibədən danışan kitablara da, kinolara da çox maraqlı bir şey kimi yanaşmışam. Ağılıma da gəlməyib ki, bu qədər qorxunc şey imiş. Və istər kitabda oxuyum və istər kinoda görüm, həmişə faşistlərə olan nifrətim nə Teaton cəngavərlərinə, nə kardinalın qvardiyaçılarına, nə də Şah Qacarın sərbazlarına olan nifrətimdən çox olmayıb. Axı bunların heç biriynən mən heç bir təmasda olmamışam. Burda isə lap yaxından hiss elədim ki, necə dəhşətli adamlarmış və necə qorxunc bir dövr olub. İndi Hitlerin sifətinə də baxanda mənə vahimə basırdı. Daha mənim üçün o sifətnən bu skelet kəllələrinin heç bir fərqi yox idi. Gözlərimi Hitlerin portretinə zilləyib durmuşdum, heç cür aralana bilmirdim. Ona görə ki, çətinliynən fikirləşirdim. Sonra yadıma düşdü ki, mən bura başqa şey üçün gəlmişəm və portretlə üzübüz divara sarı yollandım.

Burda da hər şey əvvəl necə vardı, elə də qalmışdı. Şüşə qutunun üst tərəfində yenə həmin o anlaşılmaz yazıydı durmuşdu, ancaq indi bu yazıda bir şey mənə aydın idi – “Tod”. Gör ha, burda da adamı ölümlə hədələyirmiş!

Yazı stoluna yaxınlaşıb, ağır mərmər külqabını əlimə götürdüm. Bu dəfə o mənə lap ağır gəldi. Əslində yəqin xeyli yüngül olardı, ancaq onda mənə elə gəldi ki, qantel kimi, azı səkkiz kilo olar.

O külqabını götürüb qapayıcını örtən şüşə qutuya çırpıdım, o cingiltiylə sınıb yerə töküldü. Sonra stulu ayağımın altına qoyub, əlimi qırmızı dəstəyə uzatdım. Ölümdən xəbər verən anlaşılmaz yazı da elə bu dəstəyin üstündəydi.

İndi bildim ki, bu, qapayıcı deyilmiş, çünki nə altından, nə yuxarısından heç bir elektrik xətti çıxmırdı. Dəstəyi də dəmirdəndi və özü də, deyəsən, yaman ağır idi. Onu özümə sarı çəkməmişdən qabaq fikirləşdim ki, nəhaq uşaqlara demədim, gərək onlar da burda olaydılar. Hətta istədim gedib onları çağırım, amma nə fikirləşdimsə, getmədim. Sonra hər şey yadımdan çıxdı, çünki dəstək heç cür sözümə qulaq asmırdı, çünki nə qədər güc eləsəm də, yerindən tərpənmirdi. Ayır əlac yox idi, stulu ayağımla itələyib, dəstəkdən asılı qaldım. O saat da barmaqlarım boşalmağa başladı, deyəsən mənə saxlamağa gücü çatmırdı. Nə qədər sıxsam da, xeyri yox idi, bu dəqiqə əllərim dəstəkdən buraxılacaqdı. Bax, elə onda dəstək yerindən tərpəndi, üzüaşağı gəldi. Yerə dəyhədəydə boğuc partlayış səsi eşitdim, elə bil qayanın lap özəyində ıldırım çaxdı.

Bir müddət oturduğum yerdən dura bilmədim, sonra əlimdə şam birtəhər ayağa qalxıb dəhlizə çıxdım. İndi heç yeriyə bilmirdim, tez-tez ayaq saxlayıb nəfəsimi dərmək üçün divara söykənirdim.

Dəhlizdən çıxanda əvvəlcə gözlərimə inanmadım – mağara təmiz işıqlanmışdı. Işıq bura dəmir darvazanın durduğu yerdən, nəhəng bir dördbucaqlı deşikdən düşürdü.

Onları gücnən durğuzdum. Kəmaləynən Əlini deyirəm. Heç oyanmaq istəmirdilər. Hətta oyanandan sonra da, nə dediyimi başa düşmürdülər, birtəhər başa saldım.

Sabiri də durğuzduq. Qoluna girib apardıq. Ayaqları işləsə də, heç nə dərk eləməirdi, çünki huşunu itirmişdi.

Darvaza yerə aşmışdı, bayır tərəfə. Mağaradan çıxıb ağac-uğac, kol-kos basmış bir dərəyə düşdük. Amma ən siftə gördüyüm şey mavi səma oldu, bir də havanın, yarpaqların ətrini ciyərlərimə çəkdim və bundan sonra başım elə pis gicəlləndi ki, az qaldı yıxılam.

Kol-kosların arasıyla yavaş-yavaş irəli getdik. Bir-iki dəfə yığıldıq. Hər dəfə də yığılanda heç durmağımız gəlmirdi. Xüsusən də Əli axırıncı dəfə yığılanda dedi ki, yerindən duran deyil. Deyən kimi də yuxuladı. Onda fikirləşdim ki, bizim bircə çıxış yolumuz var. Kəmaləynən mən gücümüz çatanacan irəli gedək, adam tapaq, Əliynən Sabirə köməyə göndərək. Ancaq Kəmalə də getməkdən boyun qaçırdı, dedi ki, qüvvəm, gücüm qalmayıb. Dili də heç söz tutmurdu, gücnən danışdı. Özüm tək getməli oldum. Ona dedim ki, qorxmayın, gedib adam göndərəcəm, amma o, mən deyəni artıq eşitmirdi. Yola düşdüm, özüm də bilmirdim hara gedirəm, necə gedirəm.

Ağac gövdələrindən, ağac budaqlarından savayı heç nə görmürdüm. Sonra açıqlığa çıxdım. Heç demə, bu dərə geniş şose yoluna çıxırmış. Gəlib yolun qırağında oturdum, maşın gözləməyə başladım. Gözlədim, gözlədim, amma şose hələ də boş idi. Bir də gördüm ki, yanımda beş-altı maşın dayanıb, adamlar başıma yığışib, hamısı da qorxa-qorxa mənə baxırdı. O yadımdadır ki, biri soruşdu: “Ay oğlan, sənə nə olub? Necə gəlib çıxmısan buralara?” Mən də dərəni göstərib dedim ki, uşaqlar orda ölür. Bundan sonra nə bir şey gördüm, nə də bir şey eşitdim.

Gözümü açanda özümü işıqlı bir otaqda gördüm və gözümə dəyən birinci adam anam oldu. Atam da ordaydı. Ancaq anamı siftə gördüm. Çarpayımın böyründə oturub, gözünü mənə zilləmişdi və dəqiq deyə bilərəm ki, ömrümdə heç kim mənə belə baxmayıb. Sən demə, bura xəstəxanaymış. Bunu mənə sonra dedilər, ilk günlər nə özümə danışmağa icazə verirdilər, nə də mənə bir şey danışdılar. Heç o biri uşaqların da bu xəstəxanada olduqlarını deməmişdilər. Hamısını sonra danışdılar, dedilər ki, mən hamıdan gec özümə gəlmişəm. Yəqin ona görə ki, mən ən balacasıyam və bədənə hamısından zəifəm. Onda yeməkdən başqa heç nə yadıma düşmürdü. Elə acmışdım ki, balışı çeynəməyə hazır idim. Ancaq ilk günlər şirədən, bir az kəsmik və dumduru bulyondan savayı nə qədər eləsəm də, heç bir şey vermirdilər. Yalnız beşinci gün bir tikə paştet verdilər. Bundan dadlı şey yeməmişdim!

On gün sonra görüşdük – Əli, Kəmalə, bir də mən. Sabiri soruşdum, mənə danışdılar ki, Sabirin halı çox xarab imiş, hətta siftə elə biliblər ki, daha yaşamaz. Heç demə, onda qanqren başlayıbmış, hətta qolunu kəsmək istəyiblər ancaq son iki gündə həkimlər bundan qəti vaz keçiblər. Onun palatasına getmək istədik, buraxmadılar, dedilər

ki, bu gün gəzdiyiniz bəsdə. Dəhlizdə cəmi-cümlətəni on-on beş dəqiqə olmuşduq, amma palataya qayıdanda yaman yorulmuşdum, ayaqlarım sözümə baxmırdı. Kəmaləynən Əli özlərini məndən daha gümrah hiss eləyirdilər.

Yuxudan ayılında çarpayımın böyründə iki nəfər oturmuşdu, biri mayordu. İkisi də jurnalist idi. Biri hərbi qəzetdən, biri şəhər qəzetindən gəlmişdi. Mənə dedilər ki, yaman qoçaqlıq eləmişik və bizə mükafat verəcəklər. Mənə isə, bir başçı, komandir kimi orden, ya da medal düşür. Elə bildim, nə isə qarışıq salıblar və sonra heç bir anlaşılmazlıq yaranmasın deyə, onlara dedim ki, mən başçı deyiləm və heç vaxt da olmamışam. Bir-birlərinin üzlərinə baxdılar və birdən hərbi mənə elə bir söz dedi ki, tamam mat qaldım. Sən demə, bunu onlara uşaqlar deyiblər, özü də hər üçü – Əli də, Kəmalə də, Sabir də – bir ağızdan. Deyiblər ki, onların arasında başçı, komandir mən olmuşam. Ömrümdə inanmaram ya Əli, ya da Sabir məni, hələ başçı olmaq cəhənnəm, heç olmasa özlərinə tay hesab eləsinlər, axı ikisinin də həmişə məndən zəhləsi gedib. Ən qəribəsi də buydu ki, o dəqiqə olmasa da, mayor deyənə inandım. İnandım ki, zarafət eləmir.

Onlar mənə bir neçə sual verdilər. Sonra mayor soruşdu ki, almanca bilməyə-bilməyə, fəvqəladə partlayış cihazını işə salmaq hardan ağıma gəlib. Axı ona görə biz azadlığa çıxma bilmişik. O, şüşə qutunun üstündəki yazını tərcümə elədi: ora yazılıbmış ki, komendantın yazılı göstərişi olmadan fəvqəladə partlayış cihazı işə salan yerindəcə ölümə cəzalandırılır! Bu cihaz partlayış vasitəsi ilə avtomatik çıxış yolunu uzun müddətə sıradan çıxarıbmış, yəqin elə ona görə də fəvqəladə adlanırmış və onu işə salmaq bu cür ciddi qadağan olunmuş. Bir sözlə, ən müstəsna hal üçün nəzərdə tutulubmuş. Fikirleşdim ki, bu müstəsna hal nəhayət ki, baş verdi!

Mayor isə məni gözləyirdi. Gözləyirdi görsün, ona nə cavab verəcəm. Hətta qələm-kağızını da əlində hazır tutmuşdu. Dedim, ağıma gəldi, vəssalam! Başqa nə deyə bilərdim? Ancaq mayor əl çək-mirdi, min cür sual verir, çıxış yolundan tamam uzaq olan bu cihazı birdən-birə niyə işə saldığımı öyrənmək istəyirdi. Yaxşı ki, elə bu vaxt yoxlama başladı, baş həkim içəri girdi. Və onlardan bayıra çıxmağı xahiş elədi. Onlar dərhal mənimlə gülürüzlə görüşdülər və “bir də gələcəyik” – deyib getdilər.

Onlar gedəndən sonra fikirleşdim ki, onsuz da gec-tez mən bu suala cavab verməliyəm. Yoxsa bu mayor məndən əl çəkən deyil.

Bəlkə də dərhal cavab vermədiyimə görə, məndən incidi. Buna dərhal cavab vermək olar? Bundan ötrü gərək hər şeyi başdan-ayağa danışasan; o bir-birini qıran esesçi skeletlərdən tutmuş bütün yaxşılıqlara ölüm vəd eləyən danışiq kitabçasına kimi. Danışasan ki, gərək əvvəlcə bu yaxşılıqları eləyən adamlar haqqında uzun-uzadı düşünəydin, axı onlar ölümü gözlərinin qabağına ala-ala bu yaxşılıqları eləmişdilər... və daha nələr, nələr barədə... Beynimdə hər şeyi ölçüb-biçirdim ki, gələn dəfə mayora bunları necə izah eləyim, ona necə başa salım. Birdən ağıma gəldi ki, əgər faşist ölüm vəd eləyirsə, deməli, hökmən nə isə yaxşı şeyə görə vəd eləyir... Bu barədə hələ çox fikirləşəcəkdim, ancaq birdən anamla atam içəri girdi və başladım onlar haqqında fikirləşməyə.

Həm onlarla danışır, həm də düşünürdüm ki, bu dünyada mənə bunlardan əziz adam yoxdur.

Onlar mənə zəlzələdən söhbət açdılar. Heç demə, mən onda səhv eləməmişəm, – yeraltı təkan həm gündüz olub, həm gecə. Həm bizim qəsəbədə, həm qonşu qəsəbədə bir neçə ev uçub, xoşbəxtlikdən, ölüm-itim olmayıb. Əvvəllər heç belə şey başıma gəlməyib: onlar yanımda ola-ola ancaq onları fikirləşirəm.

1976

RÜSTƏM İBRAHİMBƏYOV

(1939)

Məşhur nasir və dramaturq İbrahimbəyov Rüstəm Məmməd İbrahim oğlu 1939-cu il fevral ayının 5-də Bakı şəhərində ziyalı ailəsində doğulmuşdur. Burada orta məktəbi, sonra Azərbaycan Neft və Kimya İnstitutunun istehsal proseslərinin avtomatlaşdırılması fakültəsini, Moskvada SSRİ Texniki Kibernetika İnstitutunun aspiranturasını bitirmiş, SSRİ Kinematografçılar İttifaqı nəzdindəki Ali ssenari kursunda oxumuşdur.

Ədəbi fəaliyyətə XX əsrin 60-cı illərində başlamış, "Mürəbbəsiz çörək" adlı ilk hekayəsi 1962-ci ildə "Molodyoj Azerbaydjana" qəzetində çap edilmişdir. Sonralar dramaturq, ssenariçi və rejissor kimi də fəaliyyət göstərmişdir. "Səhranın ağ günəşi" və "Qum üstündə ev" filmlərinə görə Ümumittifaq Lenin komsomolu mükafatına, "Ad günü" və "İstintaq" filmlərinə görə SSRİ Dövlət mükafatına, "Günəşdən usanmışlar" filminə görə "Oskar" mükafatına layiq görülmüşdür. Əsərləri bir sıra xarici dillərdə nəşr edilmişdir.

"Nəğmə dərsi" hekayəsi yazıçının "Park" adlı povestlər və hekayələr kitabından (Bakı, Gənclik, 1987) götürülmüşdür.

NƏĞMƏ DƏRSİ

Alçaqboylu, arıq, otuz beş yaşlarında, qaragül dərisindən yaxalıklı dəri gödəkcə geymiş, şalvarının balaqları xrom uzunboğazlarına salınmış bir kişi Bakı ibtidai məktəblərindən birinin həyətini keçdi, qar altından qaralan parta qalağını ötüb, üçmərtəbəli məktəb binasının qapısına apararı pilləkənlə qalxdı.

Vestibüldə oturmuş xadimə qadın onu görüb yerindən qalxmaq istədi, amma kişi qarıdan girmək fikrini dəyişdi, iki cərgəylə məktəbi əhatəyə almış kolluğa atıldı və ayaq dəyməmiş qarın üstüylə məktəbə dövrələmə getdi. Qarı qapını azca aralayıb, kişini təcüblü baxışlarla izlədi... Kişi kollardan şalvarına, uzunboğazlarına səpələnən qara fikir vermədən yeyin addımlarla gedirdi. Arabir dayanıb məktəbin pəncərələrindən birinə boylanırdı. Boyu çatmadığın-

dan bəzən yerindən atlanıb pərvazdan yapışır və qollarıyla pəncərəyə tərəf dartınırdı...

Sınıfların birində – üçüncü, ya dördüncü sinifdi – cavan müəllimə xoşuna gəldi, inamlı, qırılmaz gözlərini ta yorulanadək ona zillədi, nə müəllimənin karıxması, nə şagirdlərin gülüşü ona təsir eləmədi.

Yerə atılandan sonra gördü ki, xadimə qarı tindən onu izləyir. Gülümsədi, şalvarının qarını çırpdı və məktəbin ətrafına dövrə vurmaqda davam elədi. Qarı onu sezdiyini anlayıb daha gizlənmədi, tindən çıxdı və barmağıyla onu hədələdi...

Zəng çalınan kimi məktəbin qapıları taybatay açıldı və balacalar hay-küylə həyəətə cumdular. Ağ qar fonunda həyəət onların qaşnaşan, qara fiqurları ilə doldu. Bir neçə saniyə bundan əvvəl sakit, tərək olunmuş kimi görünən həyəət indi çoxhüceyrəli orqanizmi xatırladırdı və bu hüceyrənin hər biri ixtiyarında olan beş dəqiqəni nə eləyəcəyini dəqiq bilirdi.

Belə bir müqayisə gödəkcəli kişinin ağına gələ bilməzdi – o, orqanizmin hüceyrələrdən ibarət olduğunu bilmirdi. Çiyini məktəb binasının tininə söykəyib durmuşdu, bu yerdə daş hasar binaya lap yaxın idi və binanın o tərəfindəki həyəətə dar bir keçid əmələ gətirirdi. Həyətdə qaçısan məktəblilər onu maraqlandırmırdı, o, məktəbin qapısından çıxmaqda olan uşaqlara baxmaqda davam edirdi. Məhz həmin uşaqların arasında istədiyini – səylə geyinmiş, dolğun, düymələrinin hamısı bağlı, eynəkli birinci sinif şagirdini gördü və onu hayladı.

Birinci sinif şagirdi kişini görüb sevindi, qapıdan birlikdə çıxdığı iki dostunu qoyub, kişiyə tərəf addımladı.

Kişi oğlanın yırğalana-yırğalana ona tərəf necə gəlməyinə qımışa-qımışa baxırdı.

– Nədi, qaça bilmirsən yoxsa? – oğlan yaxınlaşanda soruşdu.
– O qədər yedirdiblər ki, özünü güclə çəkirsən...

Kişi oğlanı diqqətlə nəzərdən keçirdi.

– Professora oxşayırsan, – handan-hana dedi və məlum deyildi, oğlanı məzəmmət edir, ya onun görkəmindən razıdı. – Eynəyi həyətdə də çıxarmırsan?

– Olmaz, – oğlan izah elədi. – Gözlərim onda pis görür.

– Bir dəqiqəliyə çıxart eynəyini.

Oğlan eynəyini çıxartdı. Kişi bir neçə addım kənara çəkildi.

- Neçə barmaqdı? – o, iki barmağını göstərərək soruşdu.
- İki.
- Bəs indi?
- Üç.
- Görmən yaxşıdı! – kişi razı halda dedi. – Nahaq eynəklə göz-
lərini korlayırlar.
- Yaxını pis görürəm, – oğlan dedi.
- Yaxının eybi yoxdu, təki uzağı yaxşı görəsən, – kişi onu sakit-
ləşdirdi. – Hə, məndən nə danışırırlar? Söyürlər?
- Yox.
- Söyürlər, – kişi inamlı səslə dedi. – Bəs o nə deyir? Necə ça-
ğırırsan onu?
- Hüseyin dayı.
- O nə deyir?
- Deyir ki, dərslərimə fikir verim.
- Düz deyir, – kişi razılaşmağa məcbur oldu, – dərslərə ciddi
baxmaq lazımdı...
- O yenə nəşə əlavə eləmək istəyirdi, amma susdu, çünki dərse
çağıran zəng çalındı.
- Həyətdəki vurnuxma qəfil başladığı kimi qəfil də qurtardı.
- İndi hansı dərşdi? – kişi soruşdu.
- Nəğmə dərşdi.
- Kişi özlərini məktəb qapısından eyni vaxtda içəri dürtüdürmə-
yə çalışan balacalara ötürü bir nəzər saldı.
- Gəl arxamca, – o, eynəkli oğlana dedi və məktəbin arxasın-
dakı həyəətə tərəf addımladı.
- Zəng oldu, – oğlan burnunun altında qətiyyətsiz halda dedi,
amma itaətlə kişinin arxasınca getdi.
- Onlar bina ilə hasarın arasındakı dar keçidlə keçib, tikilməkdə
olan idman meydançasına çıxdılar.
- Otur, – kişi meydançanın kənarında iki qalaq tökülmüş kubik
daşları göstərdi. Oğlan daşların üstünü örtmüş qara şübhəylə baxdı.
- Nədi? – kişi soruşdu.
- Qara oturmaq olmaz, – oğlan izah elədi.
- Qorxursan yanın donar? – kişi istehzayla dedi. – Otur.
- Oğlan vilvet şalvarına baxdı, amma daha heç nə demədi və oturdu.
- Əhsən, – kişi dedi. – Əsl kişi heç nədən qorxmamalıdı.

Kişi hasara yaxınlaşdı, küçəyə boylandı və oğlanın yanına qayıdıb oturdu...

Oğlan gödəkcəli kişiyyə vəcdlə, amma bir az ehtiyatkarlıqla baxırdı – ağıllı yaşlı adam gözlənilmədən hər bir oyun çıxara bilən dostuna belə baxır.

– Köynəyin çıxıb, – oğlan dedi. O, kişinin gödəkcəsinin altından çıxmış zolaqlı köynəyinin ətəyini göstərdi.

– Bilirəm, – kişi dedi. – Səni axtaranda çıxıb, – o, köynəyini şalvarına saldı.

Başları söhbətə qarışdığından arxadan yaxınlaşan xadimə qarını sezmədilər.

– Hə, əlimə keçdiz! – qarı kişinin qolundan yapışıb, qalibənə tərzdə dedi. – Uşaqla neylirsən burda?

Kişi qolunu azad eləmək istədi, amma qarı bərk-bərk yapışmışdı.

– Gedək direktorun yanına, – qarı qətiyyətlə dedi. – Çoxdandı izləyirdim səni.

– Hara istəyirsən gedək, – kişi qolunu bir də dartdı. Qarı az qala yıxılacaqdı, amma kişinin ətəyini buraxmadı.

– Niyə dərstdə deyilsən? – qarı oğlandan soruşdu.

– Bu mənim atamdı, – oğlan dedi. – Buraxın onu.

Qarı təəccübləndi və kişi nəhayət, gödəkcəsinin ətəyini qarının əlindən dartıb çıxara bildi.

– Qarı, sənin axırın pis olacaq, – o qaşqabaqla dedi. – Sənin kimilərini bələkdəcə boğmaq lazımdı ki, adamlara rahat yaşamaqda mane olmasınlar.

– Səni boğmaq lazımdı, – qarı cavab qaytardı, amma gödəkcəli kişiyyə baş qoşmağın yersiz olduğunu anlayıb, bir neçə addım kənara çəkildi.

– Get, get, – kişi qarıya dedi. – Get zəngini dınqıldat. Bu mənim oğlumdu, bizim işlərimizə başını soxma...

Qarı məsləhətə qulaq asıb getdi...

Bu hadisədən oğlanın gözləri yaşardı.

– Fikir vermə, – atası onu sakitləşdirdi, – həyatda belə şeylər tez-tez olur. Bax, gör sənə nə gətirmişəm, – qəfil yadına düşdü və əlini qoltuğuna aparıb, tükləri səliqəylə daranmış balaca bir bolonka çıxartdı. – Al, oynat.

Oğlan iti görüb sevindi.

– İstəyirsən, verim sənə? – ata soruşdu. – Boş vaxtında oynarsan onunla.

– Anam icazə verməz, – oğlan iti tumarlaya-tumarlaya dedi.

– İcazə verər.

– İt döşəməni bulayar axı.

– Eybi yox, təmizləyərsən.

– Bəs məktəbə gedəndə necə?

– Buraxarsan həyəət.

Oğlan inamsızlıqla atasına baxdı, amma bir söz demədi. Ona aydın oldu ki, atasının məişət məsələlərindən qəti başı çıxmır, amma onunla mübahisə eləmək istəmir.

– Balaca itləri xoşlamıram, – oğlunun itlə necə oynadığına baxan ata dedi. – Fərsiz heyvandı! Keşik çəkəmmir, ova getmək mümkün deyil onunla...

Həyəətə uşaq xorunun boğuc səsi yayıldı – nəğmə dərsi başlanmışdı.

– Müəllimə danlayacaq məni, – oğlan dedi.

– Eybi yox, – atası onu sakitləşdirdi. – Bir dəfə olar... Deyərsən ki, atam gəlmişdi...

Onlar bir müddət dinmədilər.

– Səni incidib eləmirlər ki? – atası soruşdu.

– Yox, – oğlan onu inandırdı.

– Savaşa girmə, – atası ciddi tərzdə dedi, – amma sənün üstünə cumsalar, o saat vur. Anladın?

Oğlan başıyla təsdiqlədi.

– Birinci vuranda hesab elə ki, işin yarısı həll olunub, – atası izah elədi, – adamların çoxu zərbə alan kimi ağılları başlarına gəlir. Amma eynəyini çıxartmağı unutma. Savaşanda eynəyi həmişə çıxartmaq lazımdı... Başa düşə bilmirəm, niyə gözlərin belə zəifdi? – Ata təəssüflə əllərini yellədi. – Bizim nəsildə eynək taxan olmayıb. Babanın səksən beş yaşı var, hələ də ova gedir.

– Nigar nənə eynək taxır, – oğlan dedi.

– Hə, ana tərəfdən çoxları eynək taxır, – ata razılaşdı. – Üşümürsən ki?

– Yox.

Kişi yenə yerindən qalxdı, hasara yaxınlaşdı və küçəyə boylandı. Məhəllənin axırında boru yüklənmiş QAZ-51 dayanmışdı.

Üzbəüz səkidə pirojnasatan yeşiyini arxasınca dartırdı: ağ xələtinin qarın tərəfində iri bir yağ ləkəsi də vardı.

– Ey, – kişi onu hayladı.

– Nədi? – satıcı soruşdu.

– Pirojna varındı?

– Var.

– On dənə gətir bura...

Kişi pirojna alıb, oğlanın yanına qayıtdı.

– İti yedirt, – o dedi və pirojna bükdüyü qəzeti qarın üstünə qoydu. – Özün də ye, – birini götürüb dişlədi.

– Anamsa deyir ki, dalaşmaq olmaz, – oğlan pirojna yeyə-yeyə dedi.

– Anan qadındı. Qadınların belə şeylərdən başı çıxmır. Bəs, nədi o, Hüseyin dayı nə deyir?

– Deyir ki, dərslərimə fikir verim.

– Düz deyir, – ata bir də razılaşdı.

– İndi şəhərdə qrip epidemiyasıdır, – oğlan uzada-uzada dedi.

– Xəstəliklərdən danışmağı niyə belə xoşlayırsan ey?! – ata təəccübləndi. – Nəyinə lazımdı şəhərdə epidemiya olmağı? Sən yaşda olanda qışda ayaqyalın gəzirdim, qrip nədi, bilmirdim... Mühəribə idi. Mühəribənin nə olduğunu bilirsənmi?

– Bilirəm.

– Mühəribə başlananda elə sən yaşda idim. Babanı cəbhəyə apar-dılar. Biz qaldıq – nənənlə səkkiz uşaq... Qarnımızı doyurmaqçün day nələr eləmərdik. Bazarda qəzet satır, körpüdə kömür yükləyir, “Parapet” də karusel hərələyir, növbə satırdıq – gecələr mağaza qabağında növbə tutur, səhərlər kiməsə pulla növbəmizi satırdıq. Hə... çox şeylə məşğul olurduq. Oğurluqdan başqa, – ata qəfil oğluna ciddi bir nəzər salıb əlavə elədi. – Bu yolla heç vaxt pul qazanmamışıq... Həmişə oğurluğun əleyhinə olmuşam, ömrüm boyu heç nə oğurlamamışam. Atam, baban cəbhəyə gedəndə dedi: “Əgər bilsəm ki, uşaqlarım pis yola düşüblər evə qayıtmayacağam. Hacıbalanın uşaqları oğru ola bilməzlər...” Hətta nənən aclıqdan köpəndə belə – aclıqdan adamlar toxluqdan köpən kimi köpürlər – nə mən, nə də sənənin əmilərin oğurluq eləmərdik. Bunu hamı bilirdi... Bir dəfə belə hadisə oldu: kimsə qonşumuz Ramizin məşinına girmişdi, o onda yük məşinində işləyirdi, “bardaçok”da nə vardı hamısını oğurlamışdılar... Bilirsən “bardaçok” nədi?

Oğlan bunun nə olduğunu bilmirdi.

– Balaca bir yeşikdi, – ata izah elədi, ora yol vərəqələrini, cürbəcür alətlər qoyurlar...

Oğlan yol vərəqəsinin nə olduğunu soruşdu. Atası izah elədi:

– Hə, Ramizin “bardaçok”unda nə vardı oğurladılar. Ramiz belə şeylərə dözən adam deyil, adamı heç nəyin üstündə o dünyalıq elərdi (sonra yazıq özü cəbhədə həlak oldu). Kişi maşını evinin yanında qoyub gedir çörək yeməyə, özünkülərdən kimsə maşından oğurluq edir... Hə, evdən çıxıb deyir: “Maşına kim minmişdi?” Hamı susur. Tində bir iyirmiyədək adam dayanmışdı və hamı da dilini sanki udmuşdu. Bir də soruşur: “Kim maşına minmişdi?” Hirsindən qıpqırmızı olmuşdu. Mən o vaxt sən boyda idim, dözəmmədim, boynuma aldım. “Mən minmişdim”, – deyirəm. “Hə, sən minməsən, gəl bura”. Gəldim. “Uzan yerə”, – deyir. Uzandım. Keçdi rulun arxasına, qazı basdı, düz üstümə gəlirdi. Bir əliylə maşını sürür, o biri əliylə qapını açmışdı ki, mənə qədər neçə metr qaldığını görsün. Mənsə uzanmışdım. Hara qaçacaqsan? Onsuz da qovub tutacaq. Uzanmışam, o isə deyir: “Yaxşısı budu de ki, “bardaçoka” kim girib, yoxsa səni basıb özəcəm”. “Bilmirəm, – deyirəm, – hardan bilim? Maşına mən minmişdim, amma kim oğurlayıb, bilmirəm”. “Bilmirsən, onda it kimi gəbərəcəksən”, – yenə üstümə sürür. Yaxşı ki, anasını imkan tapıb çağıra bildilər. Əgər anası qaçıb gəlməsəydi, məni basacaqdı. Bircə anasının sözüne qulaq asırdı. Anası balaca, arıq, amma çevik qadın idi. Bəzən olurdu ki, içib maşının yayını əlinə alırdı və qabağına keçəni vururdu. Yaxşı ki, adamlar aradan çıxı bilirdilər, yoxsa yerlərindəcə canlarını alardı. Heç kim onun qarşısını ala bilmirdi. Bircə anasından başqa. O saat dalınca bir adam göndəridilər, gəlib qulağından yapışıb aparardı evə. Anasını görə kimi yayı atıb, müqavimət göstərmədən yollanırdı evə. Anasını çox sevirdi... Başqa cür ola da bilməz. Ananı həmişə sevmək lazımdı, anadan yaxın adama kim var? Düzümü deyirəm? – Oğlan başının hərəkəti ilə cavab verdi. – Əhsən! – atası onu təriflədi və hekayətinə davam elədi. – Hə, anası sağ olsun, qanımın arasına girdi. Ramizin maşınından kimin oğurluq elədiyini deyə bilməzdim axı.

– Bilirdin kim idi o?

– Əlbəttə bilirdim. Hamı bilirdi... – Kişi istehzayla gülümsədi, susdu və bolonkanın ağzına pirojna soxmağa çalışdı.

– Bir bu itə bax a! – o, təəccüblə dedi. – Ətli pirojnanı yemək istəmir. Əgər pirojna yemirsə, onda onun sahibləri nə yeyir?! Sən niyə yemirsən?

– Yeyirəm, – oğlan dedi. O doğrudan da bir neçə pirojna yemişdi. İştahı yaxşı idi, atasıyla pirojna yemək xoşuna gəlmişdi.

– Görək bir dəfə səni evə aparam. Bizimlə qalarsan. Qoy nənənlə baban sevsinlər. Uşaqlıqda oynadığım yerləri, küçəmizi, həyətimizi sənə göstərəm, oralarda indi də uşaq-muşaq qaynaşır, oynayırsan onlarla.

– Anam icazə verər?

– İcazə verər. Burda pis nə var ki? Mənimlə qalmaq istəyirsənmi?

– Hə, istəyirəm... – oğlan mehribanlıqla atasına baxdı, sonra baxışlarını çaşqınlıqla məktəbin pəncərələrində gəzdirdi, uşaq xorunun səsi daha gəlmirdi. Bu vaxt zəng çalındı. Bu, nəgmə dərsinin qurtardığını bildirirdi.

– Axırıncı dərstdi? – atası bir müddət susandan sonra soruşdu.

– Hə, – oğlan təəssüflə dedi.

– Portfelin hamı?

– Sinifdə qalıb.

– Di get götür...

Onlar dinməz-söyləməz durdular, dar keçidlə həyətin o biri tərəfinə keçdilər. Məktəbin qapısından yenə uşaqlar axışıb çıxdılar, amma hamısının əlində indi portfel vardı. Kişi oğlanı dümsüklədi, oğlan başını çiyinlərinə qısıb atıla-atıla məktəblilərin arasından sivişərək portfelinin dalınca qaçdı. Qapıya çatanda döndü. Atası əlində bolonka həyətin ortasında dayanmışdı. Oğlan qapıdan girdi.

Bir dəqiqə keçməmişdi ki, əlində portfel dəhlizlə geri qaçırdı. Amma atasını bayaqkı yerində görmədi. Məktəbin həyətinin darvazasında anasını gördü, atalığı həmişəki kimi onunla yanaşı idi...

Gödəkcəli kişi də onları görmüşdü (o gizlənmirdi, amma məktəbin tinində elə dayanmışdı ki, gözə dəymirdi) oğlanın anasının əynində qara xəz palto vardı. Boyca hündür olan atalığının gözü eynəkli idi, başına şlyapa qoymuşdu...

Onlar ətrafına boylanan oğlanı həyətdən çıxarandan sonra kişi gizləndiyi yeri tərk etdi və boşalmış həyətin ortasına addımladı. Qabağınca bolonka qaçırdı.

Kişi ixtiyarsız pirojna yeməyindəydi...

Az keçməmiş məktəbin darvazasından çıxdı və məhəllənin o başında qoyduğu maşınına yaxınlaşdı. Maşının arxası açıq idi və ordan öz ağırlıqlarından əyilmiş altıdüyməli qazma boruları sallanmışdı.

Gödəkcəli kişi maşının qapısını açdı, xalça sərilməmiş oturmağa qalxdı və mühərriki işə salmazdan əvvəl bolonkanı kabinədə yatmış kepkalı, bıqlı oğlanın dizinin üstünə qoydu.

– Niyə belə gec gəldin? – o, gözlərini açmadan soruşdu.

– Söhbət edirdik.

– Hə, necədi oğlan?

– Yaxşıdı.

– İti niyə götürmədi?

– Neynir ey iti?

– Bəs indi biz iti hara aparaq?

– Hardan götürmüşən, ora da qaytar, – gödəkcəli kişi mühərriki işə saldı, maşın yavaşca yerindən tərpendi və boruları yellədə-yellədə məktəbin böyründən ötüb-keçdi...

1974

ƏKRƏM ƏYLİSLİ

(1937)

Xalq yazıçısı Əkrəm Əylisli 1937-ci il dekabrın 6-da Ordubad rayonunun Yuxarı Əylis kəndində doğulmuşdur. Doğma kəndində orta məktəbi qurtardıqdan sonra ADU-nun filologiya fakültəsində təhsil almış, sonra Moskvada M.Qorki adına Ədəbiyyat İnstitutunun nəsr bölməsini bitirmişdir. “Azərnəşr”in tərcümə şöbəsində redaktor, “Gənclik” nəşriyyatında, “Mozalan” satirik jurnalında, Azərbaycan Dövlət Kinematografiya Komitəsində, “Azərbaycan” jurnalında baş redaktor, Azərbaycan Yazıçılar İttifaqının katibi, “Yazıçı” nəşriyyatının direktoru vəzifələrində işləmişdir.

Bədii fəaliyyətə XX əsrin ikinci yarısında başlamış, istedadlı nasir və dramaturq kimi məşhurlaşmışdır. Xüsusilə “Adamlar və ağaclar” trilogiyası ona böyük şöhrət gətirmişdir. Xidmətlərini dövlət yüksək qiymətləndirmişdir. O, “Şərəf” nişanı və “Şöhrət” ordeni ilə təltif olunmuş, Azərbaycan Xalq yazıçısı fəxri adı almış, 2005-ci ildə respublikanın Milli Məclisinə üzv seçilmişdir.

“Ürək yaman şeydir...” povesti yazıçının “Seçilmiş əsərləri”ndən (Bakı, 2005) götürülmüşdür.

ÜRƏK YAMAN ŞEYDİR...

I

Sərvər əsgərlikdən bir ayırı vaxt gəlmiş olsaydı, bəlkə kənddə belə tez darıxmayacaqdı. Ancaq o, payızda gəldi. Payızın lap axırlarında. Gəlib gördü ki, çöl-bayırdan əl-ayaq kəsilib, atasının hər il kolxoza əkdiyi bostan sovuşub... Dağlarda ayırı vaxt adam boyunca qalxan ot-ələf son çöpünəcən biçilib-daşınmışdı; bağların mermeyvəsi çoxdan dərilmişdi, xəzəli yandırılmışdı; Sərvərgilin heyva ağaclarındakı beş-altı heyva və döşlərdə, kolxoz xırmanlarında saralan üç-dörd taya saman – meşəli, bağlı-bağçalı Buzbulaq kəndinin bir dünya payızından qalan xırdaca xatirə idi, özgə bir şey deyildi.

Əsgərlikdən gələn günü Sərvər kənd arasına çıxıb üç il görmədiklərinin hamısını bir necə saatda nə ki var gördü. Gördü ki, yenə

qızlar, qadınlar çeşmələrdən su daşıyır, kişilər çayxanada çay içir, uşaqlar klubda domino oynayır. Gördü ki, axşamüstü adamlar yenə çinarın dibinə yığışrlar, futboldan, siyasətdən danışrlar, sonra küçə-küçə məhəllə-məhəllə evlərinə dağılışrlar və üç il bundan qabaqkı kimi, yenə də gedə-gedə, yol uzununu eyni sözlər deyib, eyni qayda ilə bir-birlərini axşam çayına-çörəyinə dəvət eləyirlər.

O axşam evə qayıdanda küçənin bir yerində Sərvər təzəcə papiros çəkməyə başlayan bir dəstə oğlan gördü; küçənin başqa bir yerində, təzəcə pıçqıldışmağa başlayan bir dəstə qız gördü. Gördü ki, yenə kənddə atasına Pişik Ağalar deyirlər, anasına Cücəli Xanım deyirlər. Və birdən-birə hiss elədi ki, darıxır.

Sərvər birdən-birə yəqin elədi ki, qısı kənddə keçirmək onun üçün çətin olacaq: nə bir hərəkət, nə bir məşın dırıltısı; qarlı dağlar tam üç-dörd ay göyün ətəyinə dirənib duracaqdılar – Buzbulağın dünyadan əli üzüləcəkdə... Ev – çayxana, çayxana – ev... Qış Sərvəri qorxutdu, dəhşətə gətirdi və Sərvər bu dəhşətlə yatıb, yuxusunda isti və işıqlı bir yay gecəsi gördü.

O, atasının bostanında idi, çalanın üstündə yatırdı, həm də elə bil onu yerdən-bostandan çalaqarışlıq bir xəyli yuxarı qaldırmışdılar və buradan Sərvər bütün bostanı rahatca görə bilirdi. Bostanın üstündə süd kimi ay işığı vardı və iri-iri, ağ-ağ qovunlar bu işıqda, qoyun sürüsü tək yatmışdılar. Sərvər qovunlara baxırdı, həm də bostandan aralıda, dağın dibində böyütkən kollarına oxşayan qara kölgələr görürdü. Kölgələr qımıldışır, pıçıldışır – nəsə qorxulu bir iş görməyə hazırlaşır. Sonra kölgələr sürətlə hərəkətə gəldilər, bostanın üstünə yeridilər və böyütkən koluna oxşayan bu kölgələrin içindən zil qara yapıncılı nəhəng bir çoban çıxıb, çomağını yuxarı qaldıran kimi tağlarda, bostan boyunca yatmış iri-iri, ağ-ağ qovunlar tərpeşib hərəkətə gəldilər və o saatca bir ağ qoyun sürüsü olub, sürətlə dağ səmtə gedən qara yapıncılı nəhəngin arxasınca tökülüştülər. Sərvər qışqırmaq istədi, qışqıra bilmədi, yerindən durmaq istədi, dura bilmədi. Sonra birdən hava işıqlandı, səhər açıldı və Sərvər həmin qara yapıncılı adamın Əjdər olduğunu gördü. Əjdər dağın lap kəlləsində dayanmışdı; Sərvərə əl eləyirdi: “Bakıya gəl... Bakıya gəl... Bakıya... Bakıya... Bakıya...”

Hələlik yuxu yuxuluğunda, Əjdər Əjdərliyində qalsın, əsas mətləb burasındadır ki, səhəri yataqdan duranda Sərvər, özlüyündə,

qışın məsələsini tamam həll eləyib qurtarmışdı. Əl-üzünü sevinə-sevinə yudu, çörəyini tələsə-tələsə yedi, küçəyə çıxıb qonşuluqdakı çoxdan kimsəsiz qalmış bir evin qapısında bir müddət ayaq saxladı... Bu ev Əjdərin idi: həyətinə qanqal basmışdı, damını ot basmışdı... Əjdərin Bakıda olduğunu Sərvər çayxanada öyrəndi. Bir də Teymur Bakıda idi; Kömürçü bazarında alver eləyirdi. Teymur Sərvərin sinif yoldaşı idi, buna görə Sərvər daha da ürəkləndi, hətta o qədər ürəkləndi ki, atasına bir söz deməmiş, anasından pul almamış, qayıdanbaş, məhəllədə özünün yol tədarükünü də elədi. O heç vaxt heç yərə alverə getməmişdi, ancaq alış-veriş üçün bir qozun, bir də badamın başqa meyvələrdən sərfəli olduğunu kimdənsə eşitmişdi. Buna görə də Sərvər bağında, bağçasında qoz ağacı, badam ağacı olan bir neçə adamın qapısını döydü. Bir neçə evin darvazasında dayanıb ev yiyələri ilə əsl alverçilər kimi danışdı, sövdələşdi; axırda, Şövkət arvadda otuz-qırx kilo badam yeri elədi, Gülgəz arvadda əlli-altmış kilo cövüz yeri elədi; sonra evə gəldi, anasını yola gətirdi, sonra onlar ikisi bir yerdə Ağalar kişini də birtəhər yola gətirdilər... Və bütün bunları eləyə-eləyə Sərvər xəyalında böyük Bakımı gördü, orada alver eləyib, pul qazanıb, əynində təzə kostyum, təzə palto Leninqradın bir zaman yalnız “uvolneniye” vaxtı ehtiyatla gözə bildiyi küçələrini xəyalında doyunca və ləzzətlə gözdi. Və eyni vaxtda da o, Əjdəri və Əjdərlə bağlı olan əhvalatı xatırladı.

Əhvalat isə çoxdanın əhvalatı idi, yeddi-səkkiz ilin əhvalatı...

Yay idi, qovunun təzəcə ağaran vaxtı idi. Və o yay qovunun təzəcə ağardığı vaxt, gecələrin birində Xanım arvadın bostanda, dəmir tor arasında saxladığı fərələrdən biri yoxa çıxdı. Fərənin yoxa çıxmağı səhər bilindi və o səhər Ağalar kişi ilə Sərvər bostanın dörd yanını gəzib ayaqdan saldılar, ancaq heç yerdə toyuq tükü, toyuq nişanəsi tapmadılar. O biri gecə bir fərə də yoxa çıxdı. Bu dəfə Ağalar kişi gecəni yatmayıb, səhərəcən hinə keşik çəkməyi qərara aldı. Əlində tüfəng, kolların arasında gizləndi, ağacların dalında pusdu, ancaq onun səhərə yaxın dözməyib, oturduğu yerdə bir balaca mürgüləməyi ilə səhər hindən bir toyuq da qeyb olub, əlli-ayaqlı göyə çəkildi. Ağalar kişi möhkəm dilxor oldu, çünki bu, yaxşı əlamət deyildi; çünki bu iş, heç şübhəsiz, adam işi idi – yer üzünün heç bir heyvanı o dəmir torun arasından toyuq apara bilməzdi. Bir də bu söhbət təkcə toyuq söhbəti deyildi, burada adama sataşmaq məsələsi vardı. Və bu cür adama sataşmağın axırı çox pis qurtara bilirdi,

çünkü bu gün-sabah qovun yetişirdi. Ağalar kişi çox fikirləşdi, kənddəki düşmənlərini çox götür-qoy elədi, hətta üç-dörd qonşu kəndin şübhəli hesab elədiyi cavanlarını da ürəyində birbəbir sayıb-sadaladı, ancaq heç bir dürüst qənaətə gələ bilmədi. Ağalar kişi o fərə oğrusunu heç vaxt görə bilmədi, onu Sərvər gördü; gecələrin birində oğru özü öz ayağı ilə gəlib çıxdı. Özü də bostanın lap ortasına, çardağın lap yanına... Ağalar kişi yatmışdı, xoruldayırdı, ancaq Sərvər yatmamışdı, çardaqda üzüqoylu uzanmışdı, aşağıda Ayın süd kimi işığında bozuntul tağlar boyunca ağara-ağara səpələnib gedən yemislərə baxırdı. Birdən Sərvər arxa tərəfdən öz adını eşitdi. Diksindi, qorxdu və elə diksindi, elə qorxdu ki, qışqırıb atasını oyatmağa da səsinəfəsi gəlmədi. Sonra o, aşağıdan, dirəyin dibindən pıçılı eşitdi: “Ə, səs salma, aşağı düş, mənəm, Əjdərəm, qorxma...” Ancaq Sərvər elə qorxmışdu ki, heç tərpnəməyə də halı qalmamışdı. O, handan-hana birtəhər dikələ bildi, çardağın bu tərəfinə keçib altda, dirəyin dibində əlini ağzına qoyub, bütün vücudu ilə Sərvərə “sus” deyib dayanmış uzun və arıq Əjdəri gördü. Sonra Əjdər qollarını uzadıb Sərvəri çardaqdan ehmalca düşürdü. Çaladan uzaqlaşdı, ta bostandan çıxanacan onlar dinməz-söyləməz yeridilər; bostanın qurtaracağında bir qoz ağacının dibində Əjdər dayandı.

– Otur.

Sərvər oturdu.

– Malades, oğulsan, səs-küy salmadın. – Əjdər gülümsədi, əlini Sərvərin çiyinə vurdu.

Bir müddət bir-birlərinə baxdılar.

– Bərk qorxdun?

Sərvər dinmədi.

– Dur bir tikə çörək tap gətir, acından lap nəfəsim kəsilir... Amma, bura bax, kişi ol, Pişik Ağaları oyatma.

Sərvər durub çörək dalınca getdi. İki lavaş gətirdi, bir qac pendir gətirdi və Əjdər çörəyini yeyib qurtarandan sonra o, ehmalca, ehtiyatla soruşdu:

– Toyuqları apararı sən idin?

– Mən idim...

– Kənddə səni bərk axtarırdılar.

– Bilirəm.

– Beş-altı milsəner gəlmişdi.

– Hə?..

– Bizdən də soruşdular. Dədəm dedi ki, Bakıdasan. Bəs sən Bakıda deyildin?

– Bakıdaydım.

– Bəs niyə orda qalmadın ki?..

– Yerimi bilmişdilər. Bir əclaf satmışdı məni.

– Bəs indi neyləyəcəksən?

– Gizlənib, ara soyuyanda yenə gedəcəyəm.

Bu yerdə Sərvər sualların arasını kəsdi, çünki qalan şeylər onsuz da məlum idi. Cəmisi üç-dörd ay bundan qabaq rayondakı konserv zavodunun meyvə qəbulu məntəqəsində işləyəndə, günlərin bir günü Əjdər hökumətin üç min manat pulunu götürüb aradan çıxmışdı; bu əhvalatı Buzbulaqda hamı bilirdi... Sonra Əjdəri kimsə Bakı bazarlarının birində alver eləyən görmüşdü. Bu xəbər də çox tezliklə kəndə yayılmışdı. Bu üç-dörd ayda Sərvər Əjdərin barəsində yüz cür rəvayət eşitmişdi. Əvvəllər qonşuluqda hər gün gördüyü Əjdər Sərvərin təsəvvüründə yavaş-yavaş dəyişmişdi, qəribə, nağılvəri bir adam olmuşdu. İndi burda, gecənin bu vaxtında, çölün düzündə bu adamla yanaşı oturmaq da Sərvər üçün, əlbəttə, qəribə idi...

Sərvər susdu, Əjdərin barəsində xeyli vaxt öz-özünə düşündəndən sonra, yenə də ehmalca, ehtiyatla soruşdu:

– Bəs gecələr harda qalırsan?

Bu dəfə, cavab vermək əvəzinə, Əjdər uzun müddət Sərvərin gözlərinin içinə baxdı, onu çaşdıranacan, hətta hürküdüb qorxudanacan baxdı və bu uzun-uzadı baxışdan sonra nəhayət ki, dilləndi:

– Gedib satmazsan ki?

– Yox, ə... Nə danışırısan, heç kəsə demərəm!..

– And iç!

– Nəyə and içim?

– Nəyə inanırısan?

Sərvər çox fikirləşdi, ancaq and içməyə bir şey tapmadı. Əjdər göydəki Ayı göstərib:

– Ona inanırısanmı? – dedi.

Sərvər başını qaldıraraq Aya baxdı. Ogecəki Ay isə elə böyük idi, elə qəribə idi ki, o Aya inanmamaq doğrudan da mümkün olan şey deyildi... Buna görə də Sərvər lap ürəkdən:

– İnanıram! – dedi.

– And iç.

– O Ay haqqı, heç kəsə demərəm!

– Di dur dalımca gəl...

Və onlar bir xeyli yol gedəndən sonra gəlib dağın dibinə, Buzbulaq camaatının “İlanmələşən” dediyi yerə çıxdılar. Burada – saysız-hesabsız böyütkən kollarının arxasında – üstünü, dörd yanını kol basmış, tikan basmış əzgil ağacının sallaq budaqları altında Əjdər özünə yer eləmişdi. Buraya girmək üçün üzüqoylu yerə sərilib böyütkən kollarının dibi ilə uzun müddət sürünmək lazım idi. Üstəlik, kolların dibinə Ay işığı da düşmürdü. Əjdərin cib fənəri, kol-kos yığnağı olan bu sehrli aləmi azca işıqlandıra bilirdi. O gecə Sərvər, hər şeydən çox, Buzbulaq camaatının ilan yığnağı hesab elədiyi bu yerdə bir dənə də ilan görməməyinə təəccübləndi. Xeyli sürünəndən sonra onlar nisbətən açıqlığa çıxdılar. Və Əjdərin, nəhəng hörümçək toruna bənzəyən koması qabağında Sərvər heyrətindən donub qaldı: komanın qabağında xeyli sahənin kol-kosunu Əjdər son çöpünəcən biçib təmizləmişdi, yeri qazmışdı, hamarlamışdı, hətta hamarlanmış yerə su da səpmişdi. Komanın dal tərəfində dağın dibində bir sısqa bulaq süzülürdü. Bulağın qabağında Əjdər əməlli-başlı bir hovuz da düzəlmişdi və hovuzun içindəki su, Ay işığında, ərinnmiş qurğuşun kimi parıldayırdı; komanın qabaq tərəfində – ocaq, ocağın yanında – hisli, qara çaydan; Əjdərin bostandan oğurladığı toyuqların sür-sümüyü də burada idi.

Sanki Sərvəri daha da təəccübləndirməkdən ötrü Əjdər, hələ içəri girməmiş, komanın ağzında dayanıb, astadan bir fit də verdi: elə bil kiçük çağırırdı, ancaq içəridən kiçük çıxmadı, kirpi çıxdı. Sərvər kirpiyə təəccüblənmədi, burada kirpinin, başını çıxarıb, çox asudə dolanmağına təəccüb elədi. Çünki kirpinin başını çıxarmasından ötrü onu uşaqlar suya salırdılar, hovuzla atırdılar, yazıq heyvanın başına min cür oyun açırdılar. Kirpinin adam qabağında belə gəzməyini Sərvər birinci dəfə görürdü. Elə bil kirpi də bunu hiss elədi, Sərvərin iyini alan kimi yumurlandı, başını gizlətdi və onun bu hərəkəti, nədənsə, Əjdərin bərk xoşuna gəldi.

– Qardaşımdır, – dedi. – Mənim kimi yetimin biridir, özü də çox vicdanlı kirpidir, ilanlara göz verib işıq vermir... Yatanda qarovulumu çəkir.

İçəridəki şeylər isə Sərvərə tanış idi: Əjdərin sıyrıqlısı, neft qabı, neft çırağı, rəhmətlik Xavər arvadın su vedrəsi, xörək qazanı... (bütün bunları Əjdər bir gecə xəlvətcə kəndə girib, öz evlərindən gətirmişdi).

O hörümçək toruna oxşayan komanı, o sısqa bulağı, o kirpini, hətta o qara çaydanı və hisli çırağı da Sərvər əsgərlikdə olduğu vaxt hər gün xatırlamışdı. Zarafat deyil, bir ay, ay yarım sərəsər o, atasını yuxuya verib, yaxud onu – bostanı gəzmək bəhanəsi ilə aldadıb, hər gecə o dağın dibinə qaçmışdı – Əjdərə yemək aparmışdı. Bir ay, ayyarım sərəsər onlar gecə kolxoz zəmilərindən buğda yığıb, noxud yığıb, lobyə yığıb hədik bişirmişdilər və Sərvər ömründə o hədikdən dadlı bir şey yeməmişdi. Və Sərvər ömründə o günlərdən gözəl günlər görməmişdi, – nə olsun ki, ürəkdə qorxu vardı, hürkü vardı. Bu boyda sirri saxlamaq, əlbəttə, asan deyildi, üstəlik, Əjdəri hələ də axtarırdılar. Hələ də onun dalınca kəndə milis gəlirdi. Məktəbdə, xüsusən Zinyət Şəkərək qızının dərslərində Sərvərin vəziyyəti daha çıxılmaz olurdu. Çünki hər dərsdə direktor igidlikdən, cəsarətdən və hər cür düşməne qarşı həmişə ayıq-sayıq olmaqdan danışırdı. Zinyət Şəkərək qızının təliminə görə, Əjdər də, heç şübhəsiz ki, düşmən idi, əsl “şpion” idi. Üstəlik, Sərvər də o vaxt uşaq deyildi, altıncı sinifdə oxuyurdu, hökumətin o qədər pulunu qaçıрмаğın nə olduğunu bilirdi. Buna baxmayaraq, o sirri açmaq, o yeri milisənlərə nişan verib, Əjdəri tutdurmaq cəmisi bircə dəfə Sərvərin ürəyindən keçdi. Ancaq elə həmin gecə orada, o kolluğun-tikanlığın arasında, o hörümçək toruna oxşayan komanın qabağında Əjdərin üzünü görəndə kimi Sərvər özü öz fikrindən iyrendi. Çünki orada, o hörümçək toruna bənzəyən komanın qabağında, o Ayın işığında Əjdər “düşmən”, “şpion” deyilən şeyə qətiyyətlə oxşamırdı; adicə Əjdər idi – uzun, arıq, hətta, bir suyumu da rəhmətlik Xavər xalanı yada salırdı...

O il bütün sentyabr ayını Sərvər həm qorxu-təlaş, həm də qərribə bir sevinc içərisində keçirdi. Elə vaxtlar olurdu ki, o, gecədə bir-iki saat da yata bilmirdi. Ancaq Əjdər bekarçılıqdan bütün günü yatırdı, yatmaqdan Əjdərin gözləri şişmişdi. Bekarçılıqdan Əjdər dağlardan ot yolub, səbətə, vedrəyə, kuzəyə oxşayan qərribə şeylər qayırdı; sısqa bulağın qabağında hovuzu tez-tez söküdü, təzədən düzəltdirdi, hətta arada bir şeir də quraşdırırdı:

“Yetim kirpi, çək mənim keşiyimi,
Doğma yurda qaçaq düşüb gəlmişəm.
Buraxmışam evimi-eşiyimi,
Tülkü kimi kol dibinə girmişəm”.

“Zalım dünya, göylərə bax, Ay çıxıb... Zalım dünya, göylərə bax, Ay çıxıb...” Əjdərin lap axırıncı şerinin əvvəli belə idi. Öz komasının

qabağında oturub, göydəki Aya baxa-baxa Əjdər o sözləri beş-on dəfə təkrar elədi. Ancaq şerin dalısı gəlmədi. Şerin sonuncu sözlərindən Sərvərin xəbəri olmadı. Payız düşəndə, yağışlar başlayanda gecələrin birində onlar o komanın qabağında sözsüz-söhbətsiz vidalaşdılar. Gedəndə Əjdər tək cə sırıqlısını götürmüşdü, bir də kirpini qucağına almışdı. Və nə qədər qərribə olsa da, Sərvərə elə gəlirdi ki, Əjdər kirpini də Bakıya aparmaq istəyir. Sonra Əjdər kirpinin yaş burnundan öpüb onu ehmalca yerə qoydu. Sonra Əjdər Sərvəri qucaqladı, nədənsə Sərvərin də məhz burnundan öpdü və sısqqa bulağın yanındaca dağa dırmaşıb quş kimi, qırğı kimi yuxarı şığıdı və bir göz qırpımında dağın təpəsinə qalxıb, oradan Sərvərə əl elədi: “Bakıya gəl... Bakıya gəl... Bakıya... Bakıya... Bakıya...”

II

İndi onlar Bakıda Təzə bazarın qapısı qabağında üz-üzə dayanmışdılar. Əjdər ağlagəlməz dərəcədə kökəlmişdi, qarın bağlamışdı, buxaq sallamışdı. Boğula-boğula nəfəs alırdı, hirsli-hirsli Sərvərin üzünə baxırdı və bu hirsin səbəbini Sərvər heç cür anlaya bilmirdi.

– Nəyə gəlmisən? – Əjdərin birinci sualı bu oldu.

Sərvər dedi:

– Alverə gəlmişəm. Bir az şey-şüy götürmüşəm. Satıb, sonra Leninqrاد tərəfə getmək istəyirəm.

Sərvərin ütülənmiş şalvarına və onun qara pencək altından geydiyi, bu dünyada yalnız Buzbulaq qarılarının toxuya bildiyi, qırmızı naxışlı ağappaq yun köynəyinə Əjdər çox baxdı. Baxıb nəsə fikirləşdi, nəyisə götür-qoy elədi:

– Bu vid-fasonla, – dedi, – bazarda oturacaqsan?

Əjdər cibindən quru ota oxşayan bir şey çıxartdı. Onu iyləyib xeyli öskürəndən sonra boğula-boğula soruşdu:

– Nə gətirmisən?

– Badamdır, bir də cövüz. Cəmisə yüz on beş kilodur.

– Harda qoymusan?

– Kömürçü bazarında, Teymurun yanındadır.

Bir müddət Əjdər fikirli-fikirli yola baxdı. Sonra yoldan keçən bir boş taksini saxlayıb Sərvəri oturtdu:

– Get, qoy maşına gətir! – dedi.

Çox keçmədi ki, onlar iki nəhəng kisəni həmin taksidəncə düşürüb, bazarda Sərvərin tanıdığı bir adamın yanında qoydular. Özləri

bazarın yuxarı qapısından çıxıb, yavaş-yavaş Basın küçəsinə endilər... Qar yağdı, yağdıqca əriyirdi, yerdən buxar qalxırdı və bu nəm havada Əjdər, bir kəlmə də dinib-danışmadan, başını aşağı salıb, tramvay xətti boyunca Sərvəri harasa aparırdı. Sərvər hara getdiklərini soruşmaq istəyirdi, ancaq soruşmağa ürək eləmədi. İstəyirdi toyuq əhvalatını yada salsın, o yaydan, o komadan, o kirpidən danışsın, o şəri deyib, Əjdərin kefini dəyişsin, üzünü güldürsün. Ancaq susurdu, demək istədiklərini dilinin ucundan bir-bir geri qaytarırdı: qorxurdu ki, bu söhbəti Əjdər ayrı cür başa düşər, elə bilər ki, Sərvər onun boynuna minnət qoyur, elədiyi yaxşılığı yada salıb, bu yaxşılığa əvəz istəyir. Ayrı bir söhbət isə Sərvərin ağlına gəlmirdi... Beləcə – dinməz-söyləməz onlar bir xeyli də yol getdilər və hələ mənzil-başına çatmamış Sərvər dözməyib, birdən-birə dilə gəldi:

– Bura bax, Əjdər, – dedi, – mən sənə əngəl-zad olmağa gəlməmişəm ha! İşin var get... Şəhərdə birinci dəfə deyiləm ki, üç il Leninqradda olmuşam.

Əjdər:

– Əcəb eləmişən, – dedi. Və başqa heç nə demədi.

Onlar bir tindən burulub, bir xırdaca həyəətə girdilər. Köhnə ev idi, qabağında aynabəndi vardı və ahıl, ağsaçlı bir qadın o aynabəndədə paltar ütüləyirdi.

Əjdər Sərvəri həyətdə qoyub, pilləkənlə yuxarı qalxdı, qarı ilə xeyli söhbət elədi, sonra Sərvəri də yuxarıya çağırdı.

– Bəri gəl, burda qalacaqsan, – dedi və aynabəndə açılan iki qonşu qapıdan birini itələyib açdı. – Bu sənənin otağın, o da qıravatın... Çay iç, yat, dincəl. Çıx gəz, kinoya get... Bu da Marqodur, tanış ol, gürcüdür. Tək arvadıdır... Pul-zad lazım olsa, bundan alarsan... Sənənin bazarnan işin olmasın, bazarın işinə mən baxacağam.

Belə görüş şübhəsiz ki, Sərvərin ürəyindən ola bilməzdi: elə bil Əjdər onu hələ də uşaq hesab eləyirdi. Teymur bazarda ola-ola, Əjdərin onu bazara buraxmamağı Sərvərə toxundu, bərk toxundu, ancaq Sərvər Əjdərin məsləhətindən çıxma bilmədi, onun üzünə durmağa ürək eləmədi. O gün Sərvər axşamca şəhəri dolandı, axşam evə qayıdıb Əjdərin yolunu gözlədi, çünki onun fikrincə, Əjdər o axşam mütləq bu evə gəlməli idi. Ancaq o axşam Əjdər o evə gəlib çıxmadı; onun səhəri də Əjdər o tərəflərdə görsənmədi. Sərvər günortayacan gözlədi. Günorta bazara cumdu, ancaq orada da Əjdəri tapmadı.

O, bazarda öz şeylərini də tapmadı; bazarı əldən-ayaqdan saldı; dünən şeylərini tapşırdığı o adam da elə bil əlli-ayaqlı göyə çəkilmişdi... Əjdərin yer-yurdunu öyrənmək üçün bazardan Marqo arvadın evinə qayıdanda yolboyu Sərvər çox fikirləşdi, çox baş sındırdı, ancaq bu işdən heç nə anlaya bilmədi. Üstəlik, Marqo arvad da Əjdərin yerini demədi. Elə bil qəsdən demədi. Əlac bircə Teymura qaldı və o gün axşamüstü – bazar bağlanana yaxın – Kömürçü bazarında Sərvər Teymurun üstünü kəsdirdi:

– Ə, Teymur, Əjdəri görməmişən ki?

– Görmüşəm. Səhər tezdən Tiflisə getdi.

– Necə yəni Tiflisə getdi?

– Getdi də. Necəsi yoxdu ki.

Sərvər az qaldı ki, uşaq kimi ağlasın.

– Bəs mənim barəmdə bir söz demədi?

– Dedi. Dedi ki, gəzib-dolansın, çıxıb getsin kəndə. Dedi, ondan alver eləyən çıxmaz.

Sərvər səsi gəldikcə bağırdı:

– Bəs mənim pullarım, bəs mənim şeylərim?!

Teymur heç halını da pozmadı:

– Mən pul işini bilmərəm, – dedi, – onu özünüz bilərsiz. Mənə söz tapşırıblar, mən də sənə deyirəm... Dedi ki, tək gün getsin, cüt gün getməsin. O günlər Əjdərin tanış pravadniki var – yeddinci vaqonda. Dedi ki, билет-zad almasın, vaqonun pravadnikinə səni tapşırıbdır. Poyez gecə bir tamamda gedir, pravadnikə Əjdərin adını verəcəksən... Yeddinci vaqon, yadından çıxmasın...

Əgər onlar on il bir yerdə oxumuş olmasaydılar, bəlkə söhbət buradaca bitəcəkdə. Ancaq söhbət burada bitmədi, çünki onlar on il bir yerdə oxumuşdular. Çünki söhbətin lap axırında, özü də lap axırını sözü deyəndə Teymur azca ehtiyatsızlıq eləmişdi, bir balaca qımışmışdı və bu anda onun gözünün içindən nəyinsə qaçıb gizləndiyini Sərvər aşkar sezə bilmişdi və qaçıb gizlənən o bapbalaca işartıda Sərvər haçaninsa fırıldaq Teymurunu görmüşdü. Buna görə də o, qəfildən Teymuru yaxaladı:

– Əjdər Tiflisə-zada getməyib, – dedi. – Sən mənə yalan deyirsən. Sən Əjdərin yerini bilirsən, məndən gizlədirsən!..

Teymur əl-ayağa düşdü:

– Əjdərin yer-yurdu nə gəzir. On ildir ki, Əjdər nizakonnı yaşayır, heç yerdə propiskası-zadı yoxdur.

– Deyirsən, Tiflisə gedib, hə?.. Adam ol, ə, vicdanın olsun!.. Axı görürəm ki, yalan deyirsən, gözlərinin içindən görürəm!

Bir müddət Teymurun səsi gəlmədi. Sərvər hiss elədi ki, Teymur yumşalıb, özü də yumşaq danışmağa başladı:

– Mən onu adam bilirdim, – dedi. – Nə biləydim ki, əclafın, dilənçinin biridir... Yüz kilo şeyi götürüb çıxıb aradan... Belə də vicdansızlıq olar?!

Teymur dedi:

– Təxsir özündədir, özün oturub sataydın.

Və Sərvər yenə də özündən çıxdı:

– Vicdansız qoydu ki, satım?! Mən haradan biləydim ki, bu adam afiristdir, alçağın, julikin biridir.

Teymur yenə də səsini çıxarmadı. Beləcə səssiz-səmirsiz də onlar piştaxtanın üstündəki şeyləri yığışdırdılar. Bir yerdə kisələrin ağzını bağlayıb, bazarın qarovulçusuna tapşırdılar. Bazardan çıxdılar və bir müddət Əjdərin söhbətini eləmədilər.

– Havanı görürsən?

– Yaman soyuqdur!

– Amma təmizdir, görürsən?.. Lap Buzbulağın havasına oxşayır.

Sərvər dedi:

– Buzbulağa da qar yağıbı görməsən?.. Mən gələndə yağış yağırdı.

Bu yerdə Teymur özü Əjdər söhbətinin üstünə gəldi:

– Belə havalarda Əjdərin pristupu tutur, – dedi.

– Nə pristup?

– Bəs bilmirsən? Əjdər naxoşdur da... Asmadır, nədir, bir axmaq naxoşluqdur. Hava soyuq olanda yazıq nəfəs ala bilmir. Hava ki belə oldu, Əjdəri bazarda-zadda görməzsən, dəniz tərəfdə bir restoran var, badvaldır, gedib orda oturur.

– Deyirsən, indi də orda olar?

– Bəlkə olar, nə bilim, ancaq mən ölüm, mənim adım olmasın!

Daha Sərvər heç nə soruşmadı. Teymuru yolda qoyub, dəniz tərəfə qaçdı və o, “badval” restoranın qaranlıq bir küncündə Əjdəri tapdı.

– Paho!.. Tiflisə gedən burda imiş!.. Afirist!.. Əclafın biri, əclaf!..

– Otur görüm, Pişik Ağaların oğlu, artıq-əskik çərənləmə.

Sərvər dedi:

– Dur gedək mənim şeylərimi ver, mən sənə kimi əclafnan oturmaram.

Əjdər onun əlindən dartıb oturdu:

– Şeylərini satmışam, – dedi. – Görürsən də – bala-bala ötürürəm içəri, – deyib, qabağındakı araç şüşəsini göstərdi.

– Pullarımı verməsən... – Sərvər yumruğunu Əjdərin üstünə tuşladı. Əjdər ehmalca onun qolundan yapışdı:

– Çıxarıq bayırda vurarsan, – dedi, – burda olmaz, Pişik Ağaların oğlu!..

– Deməli, dədəmə də sataşırısan! Yaxşı, baxarıq, çöldə danışarıq! Əjdər dedi:

– Mən o Pişik Ağaların xayasından öpərəm, sənin kimi oğul böyütdüyünə görə!

O, Sərvər üçün də araç süzdü. Ofisiantı çağırıb yemək sifariş elədi. Ancaq Sərvər nə o arağı içdi, nə o yeməyə əl vurdu.

– Gərək o vaxt mən səni tutduraydım, – dedi. – Əgər o vaxt səni tutdurmuş olsaydım, indi belə əclaf olmazdın.

Əjdər hirslənmədi, güldü. Sonra gözlənilmədən soruşdu:

– Leninqrada nəyə gedirdin?.. Düzünü de, qızın-zadın var, yoxsa gedib alver eləyəcəkdin?

Sərvər dedi:

– Sənə dəxli yoxdur, sən mənim pullarımı ver!

Əjdər bir müddət susdu. Sonra bir cibindən beş-altı badam çıxartdı, o biri cibindən üç dənə cövüz çıxartdı və onları stolun üstünə qoyub altdan-altdan Sərvərin üzünə baxdı:

– Tanıyırsan?

– Tanıyıram! Hamısını sənin xirtdəyindən çıxardacağam!

– Arağımı iç.

– İçmirəm!

– Çörəyini ye.

– Yemirəm!

Əjdər stolun üstünə qoyduğu badamdan birini götürdü:

– Şövkətin badamındandır, düz tapmışam?

Sərvər təəccübləndi.

– Bu da Gülgöz arvadın bizim barının yanındakı cövüzündəndir, sizin dal həyətdəki pişpişənin bu tərəfində. O pişpişənin böyründə bir əncir ağacı vardı, yarpaqları payızda da gömgöy olurdu. Bir də bir alça vardı, tövlə tərəfdə, divarın lap dibində, payızda çiçək açırdı... O alça dururmu hələ?..

Sərvər dedi:

– Durur, niyə durmur... Sən mənim başımı bişirmə. Mənim pullarımı ver.

- Pişpişə də durur?
- Məni dolayırsan?
- Dolamıram, soruşuram, dururmu o pişpişə?
- Durur, nə olsun ki?
- Mən o pişpişənin dibində Əli oğlu Mürsəlin qızını öpmüşəm. Sərvər dedi:

– Sən piyansan, ağzına gələni çərənləyirsən!

Əjdər susdu, xeyli vaxt körük kimi fısıldadı, sonra öskürdü, sinəsindən dəhşətli xırıltı qopdu və birdən bu xırıltının içindən qəribə, vahiməli bir səs çıxdı:

– O pişpişəyə deyərsən ki, Əjdər ölür!..

Və birdən-birə Sərvər baxıb gördü ki, Əjdərin gözləri dolub, gördü ki, Əjdər ağlayır, gözlərinin gildir-gildir yaşı pencəyinin yaxasına tökülür. Onun Əjdərə yazığı gəldi, bərk yazığı gəldi, bir xoş söz demək istədi, deyə bilmədi, bunun yerinə qabağındakı arağı götürüb başına çəkdi...

- Çörəyini ye.
- Meylim çəkmir.
- Bir araq da gəlsinmi?
- Özün bilərsən.

Və stolun üstünə bir araq da gəldi.

O arağın çoxusunu Sərvər içdi, qəsdən içdi. İçdi ki, Əjdər çox içib lap sərxoş olmasın. Ancaq Əjdər onsuz da sərxoş idi.

- Bu gün ayın neçəsidir?
- On üçüdü.
- Bu gün mənim ən xoşbəxt günümdür.

Sərvər dedi:

– Dur gedək, restoranı bağlayırlar.

Və restoranın işıqları sönəndən sonra onlar ayağa durdular. Əjdər stolun üstünə üç dənə onluq qoyub, ofisiyanta heç nə demədən bayıra çıxdı. Bayır soyuq idi: yer donmuşdu, küçə Ay işığında bomboş işarırdı.

- Saat neçədir?
- On ikiyə qalır.
- Bu gün sən gedəcəksən.
- Niyə axı?

Əjdər bulvar tərəfə döndü və üzünü dənizə sarı tutub xeyli vaxt tənqiyə-tənqiyə getdi və nəhayət:

– Səndən alverçi çıxmaz, – dedi.
– Mən alverçi olmağa gəlməmişəm.
– Bə niyə gəlmisən?
– Demədim? Gəzməyə gəlmişəm, istəyirəm Leninqrada gedim.
Əjdər dedi:

– Mən də gəzməyə gəlmişdim, görürsən də – hələ də gəzirəm.
– Axı səndən mənə nə?.. Mən ki hökumətin pulunu qaçırtmamışam.

Və məhz bu yerdə Əjdərin sinəsindən qopan dəhşət o sözləri deməyinə Sərvəri peşman qoydu. Əjdər döşünü tutub əyilə-əyilə özünü dənizin lap qırağındakı dəmir məhəccərin üstünə saldı. O öskürdü, Sərvər dediyi sözlərin peşmançılığını çəkdi; aradan xeyli vaxt keçdi və bir xeyli keçəndən sonra Əjdər bir az dikələ bildi. Dikəldi, ancaq dinib danışmadı. Onlar gözlərini dənizə zilləyib durdular... Ay işıqlı idi, Ay göyün tən ortasında dayanmışdı və onun gur işığında dəniz soyuq-soyuq alışıb-yanırdı...

– Deyən, sözüm bərk dəydi sənə... Bağışla, mən elə demək istə-mirdim.

– Yox, əşi, o nə sözdü ki, mən ayrı şey fikirləşirəm.

– Nə fikirləşirsən?

– Bu gün bazarda bir qəribə şey görmüşəm. Səhərdən beynim-dən çıxmır. Bir xırdaca ev körəyi bir yekə küçə itini qabağına qatıb qovurdu... Ağappaq, əl boyda bir şey. Heç tullab, itə də oxşamırdı...

– Nə olsun ki?

– Necə nə olsun? Top boyda bir şey, o boyda iti!.. Özü də görəy-din necə qovurdu. Camaat da baxıb hırıldayırdı.

Sərvər:

– Sən piyansan, – dedi, – sayıqlayırısan.

Əjdər dedi:

– Bilirsən, o it niyə qaçırdı?

Sərvər dedi:

– Bilmirəm, gəl çıxacaq gedək.

– Hara gedək?

– Hara deyirsən.

Əjdər dedi:

– Onda vağzala tərəf gedəcəyik.

Onlar baş alıb, vağzal səmtə yollandılar və bir az gedəndən sonra yenə Əjdər it barədəki o söhbətin üstünə qayıtdı.

– Mən o itin qaçmağına təəccüb eləmirəm. – dedi – Başqa şeyə təəccüb eləyirəm: o qədər adamın içində heç kəs bilmirdi ki, o yekəlikdə it o siçovula oxşayan tüllabın qabağından niyə qaçır...

– Sən bilirdin?

– Bilirdim, əlbəttə bilirdim! O it gözəl başa düşürdü ki, camahatın hamısı o siçovul tüllabıman əlbirdir... Ona görə də qaçırdı.

– Bundan, yəni nə mənə çıxır ki!

– Heç bir mənə-zad çıxmır! – Əjdər hirsli-hirsli dilləndi. – Onu demək istəyirəm ki, mənim o itə yazığım gəldi.

Donmuş sahil yolunu xırçıldada-xırçıldada onlar bir müddət də səssiz-səmirsiz yeridilər. Sonra Əjdər özünü bir skamyanın üstünə saldı:

– Saat neçədir?

– Birin yarısıdır.

– Az qalıb ki!

– Nəyə az qalıb?

– Poyezdin getməyinə.

– Axı sən mənə niyə qovursan burdan?.. Pullarımı xərclədiyən üçün?

– Xeyr, bilirəm ki, sən burda ilişərsən, özü də tez ilişərsən.

– Bəs Teymur niyə ilişmir?

– Teymur heç vaxt ilişməyəcək.

– Bəs mən niyə ilişirəm ki?

– Çünki sən satqın deyilsən!

Yenə həmin xırıltılı nəfəs, yenə həmin fısıltı, həmin dilxorçuluq. Üstəlik, Əjdərin gözləri də qızarıb, get-gedə qan çanağına dönürdü. Və Sərvərin Əjdərə bərk yazığı gəlirdi. Sərvər çaşıb qalmışdı: çıxıb getsinmi, necə getsin? Qalsın, nədən ötrü qalsın? Əjdərdən ala biləcəyi puldan o, hələ restoranda ümidini üzmüşdü.

Sərvər birdən-birə saatına baxıb:

– Gedirəm, – dedi.

– Düz deyirsən?

– Mən səni birdən-ikiyə aldatmışam?

Əjdər ayağa durdu:

– Pulların pravadnikdədir, – dedi. – Yeddinci vaqon – Teymur deyib sənə. Beş yüz manatdır, rayona çatanda alacaqsan. Bu küçə ilə düz gedib, vağzalı qabağına çıxacaqsan. Di, yeri get. Mən xarabam, çox xarabam, mən sənnən vağzala gedə bilməyəcəyəm...

III

Bir dəstə onluq idi. Bir qoşa dəftər varağının arasına qoyulmuşdu və varağın ortasında xırda, solğun karandaş yazısı vardı:

– “İstəmədim bu şəhərdə qalasan,
Qalıb burda mənim kimi olasan.
Vaxt gələr ki, bu sözümü bilərsən,
Gəlib qəbrim üstə rəhmət deyərsən”.

Sərvər pulları pravadnikdən alıb, cibinə qoydu, o yazını pravadnikin yanındaca oxudu, sonra kağızı da səliqə ilə büküb, cibinə qoydu.

...Və o sözləri Əjdərin şeirlə yazmağına Sərvər qətiyyətlə təcüblənmədi, çünki haçansa, məktəbdə oxuyanda, o özü də bir qıza şeirlə məktub yazmışdı və o vaxtdan bilirdi ki, dünyada elə şeylər var ki, onları yalnız şeirlə demək olur...

1972

ANAR

(1938)

Müasir Azərbaycan ədəbiyyatını təkcə ölkədə yox, onun hüduddlarından çox-çox uzaqlarda da ləyaqətlə təmsil edən və sevdirən Xalq yazıçısı Anar klassik bir sənətkardır, böyük ictimai xadim, millətin haqq səsinə bütün dünyaya yayan qüdrətli ziyalıdır. O, 1938-ci ilin mart ayının 14-də Bakı şəhərində şair Rəsul Rzanın ailəsində doğulmuşdur. Doğma şəhərində onillik musiqi məktəbini (1955), ADU-nun filologiya fakültəsini (1960), Moskvada Ali ssenari (1964) və Ali rejissorluq kurslarını bitirmişdir (1972).

Əmək fəaliyyətinə 1960-cı ildə Azərbaycan SSR EA Nizami adına Azərbaycan Ədəbiyyatı Muzeyində elmi işçi kimi başlamış, sonra Azərbaycan SSR Dövlət Televiziya və Radio Verilişləri Komitəsində redaktor, "Qobustan" incəsənət toplusunun baş redaktoru işləmiş, Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin Birinci katibi olmuşdur. 1991-ci ildə həmin qurumun sədri seçilmiş, müxtəlif illərdə SSRİ Ali Sovetinin və Azərbaycan Milli Məclisinin deputatı olmuşdur.

Ədəbi fəaliyyətə tələbəlik illərində başlamış, ilk hekayələri 1960-cı ildə "Azərbaycan" jurnalında (№12) çıxmışdır. Sonralar yazdığı "Molla Nəsrəddin-66" hekayələr silsiləsi, "Ağ liman", "Beşmərtəbəli evin altıncı mərtəbəsi", "Əlaqə", "Macal" kimi roman və povestləri, "Adamin adamı", "Qaravəlli", "Şəhərin yay günləri", "Səhra yuxuları", "Təhminə və Zaur" və s. dramatik əsərləri ona böyük ədəbi şöhrət gətirmişdir. Bu əsərlər dünyanın bir çox dillərinə tərcümə olunaraq Rusiya, Almaniya, İsveçrə, Çexoslovakiya, Macarıstan, Bolqarıstan, Polşa, Türkiyə, habelə Özbəkistan, Moldova, Türkmənistan, Tatarıstan və b. ölkələrdə böyük tirajla buraxılmış, tamaşaya qoyulmuş, dünya xalqlarının Azərbaycan ədəbiyyatına maraq və sevgisini artırmışdır.

"Vahimə" hekayəsi yazıçının "Əsərləri"nin IV cildindən (Bakı, Nurlan, 2004) götürülmüşdür.

VAHİMƏ

(hekayə)

*İlk qışqırıq
Gələcək günlərin vahiməsidir bəlkə,
Son sükut –
Ömrün yorğunluğuna məlhəm –
Sakit, sərin bir kölgə.*

Rəsul Rza

Həkim Oruc həyatından razı idi. Səhhətindən şikayəti yoxdu. Qırx beş yaşın içindəydi, indiyəcən heç zökəm də olmamışdı. Ailəsi sarıdan da arxayındı. Özündən altı yaş böyük arvadı Pakizə evdar qadın idi. Ev-əşiyi həmişə səliqə-sahmanlı, bişirib-düşürdüyü xörəklər ləzzətli, özü iddiasız, təmənnaşız, dilsiz-ağızsız. Heç vaxt ərini: hara getdin, hardan gəldin, tez gəldin, gec gəldin – deyə, diğ eləməzdi.

Oruc hər səhər yuxudan durub mətbəxdə təzə dəmlənmiş pür-rəng çayını, soyutma yumurtasını, ya qayğanağını (bir gün soyutma yumurta, bir gün qayğanaq), yağ-çörəyini, pendir-çörəyini hazır görürdi. Köynəyi, kostyumu, qalstuku təzəcə ütülənmiş, çəkmələri silinmiş, paltarının, ya plaşının düymələri dünən bir balaca boşalmışdisa, səhər yenidən bərkidilmiş olardı.

Oğlundan da razı idi – orta məktəbi qızıl medalla bitirmişdi. Ali məktəbə də əsasən öz gücünə girmişdi (əlbəttə, Oruc da bir balaca saqqal tərپətmişdi). İkinci kursdan, yenə də Orucun bir balaca səyilə Moskvaya İkinci Tibb İnstitutuna keçirilmişdi. Hər həftə ata-anasıyla telefonla danışır, hər bayramda təbrik məktubları göndərirdi. Oruc da hər ayın başında oğluna əvvəlcədən sözləşib müəyyən-ləşdiriyi məbləğdə pul keçirirdi.

İşini sevirdi. Şəhərin tanınmış psixiatrlarından idi. Xəstələrin qəribəliklərinə, bəzən hətta əcaib hallar alan sapıntılarına çoxdan alışmışdı, bundan darılmırdı, kiməsə yardım edə biləndə məmnun olur, ümitsiz, sağalmaz xəstəliklərin aqibətini isə ürəyinə salmırdı – axı belə dərdlərin çarəsi ondan, həkim Orucdan asılı deyildi... Əlbəttə, məsələnin maddi tərəfi də vardı və həkim Oruc rifahını özgülərin bədbəxtçiliyi üzərində qurduğundan vicdan əzabı çəkəsi deyildi – bu onun sənəti idi. Sənətinə, peşəsinə yaxşı yiyələnmiş mütəxəssis idi. Kiminsə vəziyyətini yüngülləşdirə bilmişdisə, kimisə

sağaltmışdusa, ya müalicə etmişdisə, ya ancaq elə müayinə edib çarəsizliyini təsdiq etmişdisə, bunun müqabilində halal haqqını alması təbii idi. Halal saydığı haqq rəsmi maaşından ölçüyəgəlməz dərəcədə artıq olurdusa, bunu da ədalətli hesab edirdi. Axı çıxardığı ad, təcrübəsi, biliyi onun qədər maaş alan bir çox başqa kolleqalarından, işdaşlarından dəfə-dəfə üstün idi. Xəstələrin, daha doğrusu, xəstə yiyələrinin başqasını yox, məhz həkim Orucu axtarması, onun qəbuluna düşmək cəhdləri, bunun üçün istənilən məbləği verməyə hazır olduqları da danılmaz həqiqətdi. O da vardı ki, xəstəxanadakı iş saatlarından əlavə həftənin iki günü, axşamlar həkim Oruc pasiyentləri öz evində də qəbul edirdi. Bir sözlə, son on-on beş ildə həkim Orucun heç bir maddi sıxıntısı yox idi. Pəncərələri dənizə baxan kooperativ evdə dördotaqlı mənzil almışdı, onu tamamilə yenidən təmir etdirmişdi, yeni, bahalı, naxışlı parketlə döşətmiş, qapı-pəncərələrini palıd ağacından düzəltirmiş (həm də otaqların arasındakı qapıları yarımdayəvi tağ şəklinə salmışdı), tavana və divarlara qabartma bəzəklər vurdurmuş, hər otaqçün, mətbəx və eyvançün xarici mebel dəstləri almışdı. Otaqları, dəhlizi xrustal vazalar, bərq vuran çilçirəq işıqlandırırđı. Üç televizoru, iki müxtəlif sistemli videosu (biri də bağda idi), lazer diskləri çaldıran cihazları vardı. Xarici səfərlərə videokamerayla çıxardı. Özünün sürdüüyü içi maqnitofonlu, stereodinamikli “Volqa”sı və Mərdəkanda bağı vardı.

Elə bütün rahatsızlıqlar da bu bağdan başladı. Daha doğrusu, əvvəl hər şey son dərəcə uğurlu və xoş idi. Bağı beş il bundan qabaq almışdı. Orucdan əvvəl bu bağ 88-ci ilin məlum hadisələrindən sonra Bakıdan Moskvaya köçmüş bir erməni həkimini imiş. Ermənidən qalma birmərtəbəli evin ikinci mərtəbəsini və geniş eyvanını Oruc tikdirdi. Hamamı genişləndirib sauna qurdurdu, yeni mebel aldı. İyul, avqust aylarını bağda Pakizəylə qalardı. Yay tətillərində Moskvadan gələn oğlu da bir-iki həftəni bağda keçirərdi. İlin qalan aylarında isə hər həftənin sonunda Oruc bağa tək gələrdi. “Tək” deyəndə, yəni ki...

Cümə günü axşamtərəfi axırıncı pasiyentlərini qəbul edib evinə gedər, paltarını dəyişər, “Volqa”sına minib bağa yollanardı. Son üç ildə – Ofelyayla əlaqələri başlandıandan bəri – iki həftədən bir – əvvəlcədən sözləşdikləri kimi – şənbə günü Ofelya bağa, Orucun yanına gələrdi. Bütün günü bir yerdə olardı. Ofelya bərabər yaşadıqları ata-anasına: – “Növbətçiyəm”, – deyib gecəni də Orucun

yanında qalardı. İlk vaxtlar Oruc bir az vicdan əzabı çəkirdi ki, Pakizənin belə səliqə-sahmanla hazırladığı yeməkləri – qızardılmış əti, kartofu, dolmanı, ya toyuğu, göyörtini, turşunu, pomidor-xiyarı, meyvəsinəcən ayrı bükdüyü təamları Ofelyayla birlikdə həzmi-rabedən keçirir, bala-bala şərabdən, konyakdan vura-vura. Sonralar bu vərdiş halını aldıqca daha heç bir vicdan sızılıtlarını da vecinə almırdı. Bazar günü səhər Ofelya ondan qabaq oyanar, çay dəmləyər, bərabər qəlyanaltı edərtilər. Sonra Ofelya çıxıb gedərdi. Oruc bel götürüb meynələrin dibini belləyər, şlanqı götürüb bostana su verərdi.

Saat 12-də – 1-də dostları gələrdi. Mehdinin sürücüsü axşamdan basdırma edilmiş tikələri şiş çəkəndə, ocaq qalayanda Oruc dostlarıyla saunada pıvələyər, çıxıb nərd atardı. Sonra qabırğa kababını dişlərinə çəkib bir-birləri haqqında bəlağətli tostlar deyərtilər. Axşama yaxın tostlar tükənər, dostlar yorular və Mehdinin maşınına minib Bakıya yollanardılar. Oruc isə bağdakı videosunu qurub Amerika detektivlərinə baxardı. Porno filmləri (onların kolleksiyasını burda, bağda saxlayırdı, bir o çatmırdı ki, Pakizə belə filmlərə baxsın) isə şənbə günü axşam Ofelyayla birgə seyr edərdi. Ekranada gördükləri onların yataq davranışlarını daha da coşdururdu.

Bazar ertəsi tezdən Oruc şəhərə gələrkən hiss edərdi ki, bu iki gün yarımında əməlli-başlı dincəlib, bütün stresslərdən uzaqlaşmış və yeni bir həftənin gərginliklərini yaşamağa hazırdır. Evdə paltarını dəyişib işə gedər və yeni bir həftə dəyişməz cədvəl üzrə gündəngünə keçirdi: gündüzlər iş, bazar ertəsi və xas günü axşamlar evdə xəstələrin qəbulu, çərşənbə günü axşam Mehdigildə preferans. Udduğu da olurdu, uduzduğu da. Çox da böyük məbləğə oynayırdılar, elə-belə məşğuliyyət üçün. Cümə axşamları, demək olar ki, hər həftə pəs-məzara gedərdi. Bəzən hətta iki-üç yerə. Tanışları çoxdu və xeyir-şər, necə deyərlər, bərcdü.

Tanışı çox, dostu azdı. İki-üç dostuyla nadir hallarda siyasətdən danışardılar. Maraqları – peşələri və peşələrinin yaratdığı maddi imkanlar, ailələrinin rifahı idi. Bir də qadınlar. Hamısı hələ cavan erkəklər idi və hamısının həyatın zövq-səfasına aludəliyi, həyatdan kam almaq istəyi təbii idi.

Bir-birini sürətlə təqib edən gərgin ictimai-siyasi hadisələrdən uzaq olmağa çalışırdılar. Tez-tez dəyişən iqtidar-müxalifət xadimlərinin heç birinə inamları yoxdu. Nə onların səmimiyyətinə inanır-

dılar, nə davalarının doğrudan-doğruya xalq yolunda olduğuna... Əmindilər ki, hamısının məqsədi yalnız iş başına gəlmək, qapışdırmanın qapışdırmaq, qamarlanmasını qamarlamaq, ələ keçirməlini ələ keçirmək idi. Orucun indiyəcən əldə etdikləri bəsi idi, artığını istəmirdi, bilirdi ki, artıq tamah baş yarar.

Həyatın şövqünü, ləzzətini dadmaq üçün də su pərisinə oxşayan iyirmi beş yaşlı Ofelyası vardı.

Ofelya Orucgilin xəstəxanasında şəfqət bacısıydı. Beş il qabaqərə getmiş, ayrılmışdı. Xasiyyətləri tutmamışdı, bir ildən də az sürən nikahları uğursuz olmuşdu.

Orucun gözü Ofelyanı çoxdan tutmuşdu, amma Ofelyadan da gözəl, gənc qızları əlinə almaq üçün hər imkanı vardı – boy-buxunu, yaraşığı, geyinib-kecinməsi, təcrübəsi, dillə tovlamaq məharəti, pulu, bağı, maşını. Məhz Ofelyanı seçməsi bəlkə də gənc qadının Şüvəlanda – Orucun bağına nisbətən yaxın yerdə yaşaması oldu. Bir dəfə bağdan şəhərə qayıdarkən Ofelyanı elektrik qatarı stansiyasına tərəf addımlayan gördü, maşını saxladı və yalnız onda bildi ki, Ofelya burda yaşayır. Orucun bağı Ofelyanın ata-anasıyla yaşadıkları evlə elektrik qatarlarının dayanacağı, bazar, dükanların arasında idi, odur ki, gənc qadının məhz bu yolla gedib-gəlməsi heç kəsdə heç bir şübhə oyatmazdı. Bağ qapısına gedən yol isə kor dalanın dibində idi, bura burulandan sonra da, ya burdan çıxanda da kimsə görüb duyub düşə bilməzdi. Oruc boynuna almaq istəməsə də, Ofelyayla münasibətlərinin yaranmasında bu mülahizələrin də rolu vardı. Hər halda, əlaqələri üç ilə yaxın davam edirdi və işdə görüşsələr də, sevgi gecələri ayda iki, ya üç dəfə olduğu üçün bir-birindən doyub usanmamışdılar, bir-birinin pisin vurmamışdılar. Əlbəttə, Oruc bir az ondan narahat idi ki, onun özüyçün yalnız xoş bir macərə olan bu əlaqə Ofelya üçün daha böyük bir hissə, duyğuya çevrilə bilər... Amma deyəsən, Ofelya yetərinə ağılıbaşında bir qadın idi və çılğın, xoş keçən bu şənbə görüşləri, Orucun vaxtaşırı bahalı hədiyyələri onu tamamilə təmin edirdi, bəsi idi. Ayrı bir şey istəmirdi, ayrı bir şey gözləməirdi və ayrı bir umacağı yoxdu.

Müayinə və müalicə, maddi imkanlar, ailə sakitliyi və sabitliyi, oğlunun gələcək yüksəlişi, bağın açıq havası, bellə ağacların dibini işləməsi, Ofelyalı şənbələr, dost məclisləri, preferans, nərd, video-filmlər – dəqiq ömür cədvəli Orucu çəpər içinə salıb qoruyurdu və bu çəpərin, bu divarın dalında qaynayan, çalxalanan, kükrəyən, qan

axıdılan, göz yaşı tökülən dünyanın ona elə bil, heç dəxli yoxdu. Bəlkə bu elə özü də dünyadan mühafizə olunmaq, qorunmaq və xilas olmaq yolu idi, dünyanın onsuz da heç vaxt, heç kim tərəfindən düzəlməyəcək dərdlərini Orucun öz içinə salmaması üçün bir üsul, vasitə idi. Öz xoşumuzla gəlmədiyimiz bu beşgünlük dünyanın beş gününü də qara görməmək, dərd-bəla içində yaşamamaq cəhdi idi.

Səhhətindən şikayətçi olmadığı kimi, yuxusundan da şikayətçi deyildi. Adətən 11-də, 12-nin yarısında yuxulayar, səhər 7-də, ən gec səkkiz yarısında durar, idman edər, yay-qış düşün altına girərdi. Amma son vaxtlar hərdənbir yuxusu qaçardı. Ələlxüsus da, axşamdan yatıb gecəyarısı qəflətən oyananda, səhərəcən yata bilməyib yataqda qurcuxa-qurcuxa qalanda halı yaman olurdu. İlan-qurbağa girərdi beyninə. Yaşının xofu basırdı onu – əlliyə nə qalıb ki... Əllidən sonra isə nə həyatdı yaşayasan? Xəstəliklər, qarşıdan gələn qocalığın soyuq nəfəsi, ölümün həniri... Nə qalıb, lap az. Sonra nə olacaq? Heç nə... Oruc ateist tərbiyə almışdı, nə o dünyaya inanırdı, nə cənnətə, nə cəhənnəmə. Həkim kimi insanın hansı maddələrdən ibarət olduğunu və beyni sönəndən sonra bu maddələrin hansı sürətlə, hansı ardıcılıqla çürüyüb dağılmasını təsəvvür edirdi. Köhnə təbirlə deyilsə, ruh həkimi idi, ruhun da məhz müəyyən maddi funksiyalarla, beynin sağ və sol yarımdairələrinin fəaliyyətilə bağlandığını bilirdi. Beyin sönən kimi heç bir ruh-filan da qalmır, heç hara da uçub getmir, qayıtmır. Bu barədəki bütün söhbətlər, son zamanlar hətta elmi don geyindirilən söhbətlər də ancaq nağıldır, əfsanədir, xam xəyallardır, xurafatdır, vəssalam. Bircə bu yaşadığımız həyat var. Bircə bu gördüyümüz, eşitdiyimiz, duyduğumuz dünya var. O da beş gündür və beşi də qara. Hünər bu qara günləri istədiyini rəngə boyamaq və o rəngdə yaşamaqdır. Son vaxtlara qədər Oruca elə gəlirdi ki, bunu bacarıb. Amma indi, onun çəpər çəkib dünyanın qilü-qalından ayrıldığı həyat müxtəlif həmlələrə məruz qalırdı və çəpərin, divarın dalındakı sel bu sədləri laxladıb yıxa, ya qabarıb aşa bilərdi. Qəflətən səviyyəsi qalxmağa başlayan Xəzər qabarıb dambaları, körpüləri, bulvar məhəccərlərini aşan kimi.

İctimai həyatın təlatümləri – mitinqlər, təkillər, Qarabağ davası, hakimiyyət çəkişmələri və hakimiyyət dəyişmələri hətta Orucun peşsinə də təsir göstərirdi. Ruhi xəstəliklər artmış, beyin sapıntıları çoxalmış, yeni maniyalar və fobiyalar meydana çıxmışdı. Qohumlarının, ailə üzvlərinin müxtəlif bəhanələrlə tovlayıb Orucun qəbu-

luna gətirdiyi adamların azı əlli faizi Qarabağ problemiylə xəstə idi. Çoxu “mənə imkan verin, iki saata Qarabağ məsələsini həll edim” – deyirdi. 20 dəqiqə deyən, ya iyirmi gün möhlət istəyənlər də olurdu, amma məsələnin mahiyyəti dəyişmirdi. Yeni bir psixoz əmələ gəlmişdi, hər baxımdan tamam normal olan adamlar yalnız bir xəyala qapılmışdılar: Qarabağ probleminin həllinə, daha doğrusu, bu həllin tək bir yeganə sirrinə vəqif olduqlarını sanırdılar. Bununla da bağlı maniyalar vardı. Bəzilərinə elə gəlirdi ki, məhz bu sirdən agah olduqlarına görə təqib edirlər – ermənilər tərəfindən, özümüzünkülər tərəfindən, Moskva tərəfindən, KQB tərəfindən. Hətta biri iddia edirdi ki, Staravoytovanın kosmik qüvvələrlə əlaqəsi var, onları ermənilərin tərəfinə keçirib və onun özünü də bu sirri bildiyinə görə kosmosdan izləyir, güdür, təqib edirlər. Fobiyalara, qorxulara qapılanlar da az deyildi. Birisi iddia edirdi ki, yaxın zamanlarda Mingəçevir bəndi partladılacaq, su Azərbaycanın yarısını basacaq, Bakıda əlyazmaları fondu yandırılacaq – odur ki, bu xalqın nə özü qalacaq, nə keçmiş... Başqa birisi hardansa öyrənmişdi ki, Orucun bağı əvvəllər erməninin olub və məxsusi olaraq qəbula gəlmişdi (qohumları gətirməmişdi, özü gəlmişdi). Orucu xəbərdar edirdi ki, erməni bağ evinin divarlarına, ağacların budaqlarına, meynələrə xüsusi kimyəvi maddələr aşılıb. Bu maddələri nə görmək olur, nə duymaq – amma onlar bağda yaşayanlar və qonaq gələnlərin hamısını yavaş-yavaş zəhərləyir, iki-üç aya ölümcül xəstəliyə salır. Oruc o bağda artıq beş il yaşadığını xatırladanda qəbula gələn: nə olsun, – dedi, – bəzən orqanizmin xüsusiyyətlərindən asılı olaraq xəstəliyin aşkar edilməsi dörd-beş il də çəkkə bilər. Amma gec-tez bu xəstəlik sizi yaxalayacaq, nə qədər gec deyil yandırın o bağı, evi, ağacları, meynələri, hər şeyi. Özünüz də heç vədə o tərəflərə ayaq basmayın.

Bələmini ilk dəfə görəndə, daha doğrusu, nə üçün gəldiyini biləndə Oruc düşündü ki, bu da ağıl çəşmiş pasiyentlərdən biridir. Orucun qəbul saatlarında xəstəxanaya gəlmişdi. Qəbula yazılmışdı. Növbəsi çatanda otağa qısaboyu, enlikürək, qapqara bir kişi girdi. Orta yaşlarında idi, həddindən ziyadə dar alnı vardı. Pırpız qaşları qan dammış gözlərinin üstündən ağır tağ kimi asılmışdı. Baxışı da ağır idi. Professional səriştəylə Oruc “oliqofreniya” deyə düşündü və onu da düşündü ki, belə daralınlı və ağır baxışlı adam ideal qatil tipidir. Oruc:

– Buyurun, nədən şikayətiniz var? – deyə həmişəki sözlərini dedi.

– Süzdən...

– Nə?

– Süzdən şikayətim var.

Belə sözlərlə Orucu çaşdırmaq mümkün deyildi, çünki tez-tez şəxsən onun özünə qarşı yönəlmiş maniyalarla da rastlaşırdı.

Söhbəti ayrı səmtdən başlamaq üçün:

– Adınız nədir? – dedi, halbuki, qarşısındakı kağızda adı yazılmışdı.

– Adım Baləmi, familim Dadaşov. Süzün də yanınıza gəlmişəm onunçün yox ki, xəstəyəm. Xəstə-filan deyiləm. Süzdən şikayətçiyəm. Süz mənim bağımlı tutmusuz.

Oruc sifətini yaxşı xatırladığı erməni həkimi yadına saldı və:

– Yanılırsınız, – dedi, – o bağı bir erməninin idi, həkim idi, beş il qabaq Moskvaya köçdü, o bağı da mənə verdilər.

– Mən yox, süz səhv edirsiniz. Ermənidən qabaq o bağı mənim atamın olub, ondan qabaq da bobamın. O yer bizim dədə-baba yerimizdü. Gavar eşitmiş olarsız: Məşədi Dadaş mənim bobamdır. Gəlmişəm halal haqqımı istəməyə süzdən. İndi, Allaha çox şükür, elə vaxtdır ki, hərə öz köhnə mülkünü, malını qaytarır, süz də halal xoşluqla qaytarın bizim bağımlı ki, arada artıq-əskik söz-söhbət olmasun. Burda alayı məsələ ola bilməz. Nöşün ki, təmiz söhbətdir.

Oruc bir müddət karıxıb qaldı. Qarşısındakı adam xəstəliyin müəyyən əlamətlərini bürüzə versə də, hər halda, xəstə deyildi və dedikləri də bəlkə həqiqətə uyğun idi; ola bilsin ki, ermənidən əvvəl haçansa bu bağı onun dədə-babasının olub. Amma indi məsələnin bu sayaq qoyuluşu nə dərəcədə ağılabatan söhbət idi.

– Bilmirəm əvvəl kimin olub, – dedi, – amma mənə oranı Bağlar idarəsi verib. Siz də ora müraciət edin.

– Mən ora müraciət-filan etməyəcəyəm. Birincisi ona görə ki, əlimdə heç bir kağız-filan, kupça-filan yoxdu. İkincisi də, süz izvestni adamsuz, sizdən alıb bağı mənə verməyəcəklər ki...

– Bəs onda məndən nə istəyirsiniz?

– Elə onu istəyirəm də... İstəyirəm ki, özünüz könül xoşluğuyla o bağı mənə qaytarasız.

Orucun dilinin ucuna gəldi ki, desin “başın xarab olub?”, amma vaxtında yadına düşdü – bu ifadəni kim işlətsə də, psixiatrın işlətməyə haqqı yoxdur.

– Yaxşı, – dedi, – mən beş ildir ki, o bağdayam. İkinci mərtəbəsini tikdirmişəm, başqa abadlıq işləri görmüşəm. Bu beş ili hardaydın? Bütün bunları mən eləyib qurtarandan sonra niyə ayrılmısan?

Baləmi:

– Bunun səbəbi ayrudu, – dedi. – Amma dəxli yoxdu. Xərc çəkmişən, onu danışarıq – xərcivi qaytararıq. Amma sən də o bağı mənə qaytarmalısan. Atamın böyük oğlu mənəm, o bağ mənə düşür. Nə deyirsən, mən ölüm, təmiz söhbətdir?

– Yox, təmiz söhbət deyil, – saatına baxdı, – mənim də burda sizinlə boş yerə çənə döyməyə vaxtım yoxdur. Xəstələr gözləyir. Sizi də xəstə bilib qəbul elədim. Xoş gəldin.

– Deməli, bağı mənə qaytarmırsuz?

– Yox.

– Nöşün?

– Bu barədə danışmağın mənası yoxdur. Bağı mənə veriblər, mənimdir, mən də yaşayacağam orda.

– Yox, mən qoymayacağam siz orda yaşayasuz. Bundan sonra bir gün də orda qala bilməyəcəksüz.

– Niyə?

– Onu mən özüm bilərəm.

– Yandıracaqsan bağı, ya qapısına tank qoyacaqsan?

– O mənim öz işimdi.

– Yaxşı, sənin bu şantajını milisə xəbər versəm, necə?

– Elə mən də onu istəyirəm də... İstəyirəm ki, məni tutsunlar, özü də süz tutdurasuz. Süzü hamı tanıyır. İndi də o əvvəlki vaxt deyil, qəzətdə, mitinqdə, hər yerdə səni yaş yuyub quru sərəcəklər ki, pəş filankəs, böyük alim, həkim, adi bir kəndçi balasının bağını mənğirləyib, özünü də tutdurub, basdırıb qazamata, balalarını yetim qoyub.

Orucun artıq hövsələsi çatmırdı.

– Bilirsən nə var? – dedi. – Əlim-ayağım sənə dəyməmiş, dur bu saat çıx bayıra, yoxsa özüm qulağından tutub ataram. Əlindən gələni də beş qaba çək. Amma bir də bura ayaq basma, gözüm səni görməsin.

Baləmi aramla ayağa durdu, sifəti əvvəlki kimi tutqun, baxışları ağırdı.

– Neynək, – dedi. – İki oğlum var, böyüyü Hüseynağadır – iyirmi bir yaşında, kiçiyi Həsənağa – on doqquz yaşında. Mən də ala bilməsəm o bağı, oğlanlarım alacaq. Amma özgənin malına sahib çıxmaq Allaha da xoş getməz. Adamlardan qorxmursan, Allahdan qorx.

Yavaş-yavaş qapıya tərəf addımladı, çıxdı.
Cümə günü idi, sabah bağda Ofelyayla görüşməli idi. Oruc Ofelyanı çağırırdı.

– Sabah təcili işim çıxdı, – dedi. – Bağa gedə bilməyəcəm. Qalsın gələn həftəyə.
Ofelya dinmədi.

* * *

Gələn həftə də bir bəhanə tapıb Ofelyanı xəbərdar etdi. Bağa getməyəcəyini dedi. Getmədi də. Nəinki şənbənin məhəbbət gecəsindən, bazarın dost məclisindən də imtina etmişdi. Bundan təəcüblənən dostlarına: – Bağın işığını, qazını kəsiblər, – demişdi, – bu soyuqda işıqsız, qazsız orda neyləyəcəyik?

Mehdi:

– Əşşi bu saat Seyidağaya telefon edim, – deyirdi, – qazını da açdırsın, adam göndərib işığı da düzəltsin...

Oruc:

– Yox, lazım deyil, – dedi, – bir ustayla danışmışam, gələn həftə gəlib düzəldəcək. O biri həftə də inşallah görüşərik.

Mehdi:

– Yeri gəlmişkən, o yüksək cərəyanlı xətti də danış, – dedi, – bağdan kənara çıxarsınlar.

Orucun bağının üstündən keçən yüksək cərəyanlı məftilləri deyirdi. “Bir gün, Allah eləməmiş, küləkdə qırılıb düşər, xəta çıxardar”.

Orucun özünün də fikri vardı ki, montyor çağırıb bu xətləri bağdan kənara çıxartdırsın, amma heç macal tapıb bu işi gördürə bilmirdi.

Bağa getməməyinin səbəbi qorxu deyildi. Baləmidən qorxub eləməirdi. Qorxduğu o idi ki, Baləmi gəlib bağda Ofelyayla onu pusa bilər, qızın valideynlərinə xəbər verər, bir söz, həngamə, davamərəkə qalxar, hər ikisi – Oruc da, Ofelya da biabır olar. Yox, işdişayət, şənbəni ixtisar edib bazarlar dostları bağa yığsaydı, bundan da Ofelya xəbər tuta, pərtləşə bilərdi. Elə düşünərdi ki, Oruc ondan soyuyub, bezib, əlaqələrinə son vermək istəyir.

Hər nəysə, iki həftə bağın yolunu tanıdı. Amma bir bəhanə tapıb Ofelyadan soruşdu ki, bəlkə sən tanıyasan, kənddən Baləmi Dadaşov adlı bir xəstə gəlmişdi yanıma. Müalicəyə ehtiyacı var, amma bir dəfə gəlib sonra ilim-ilim itdi. Ofelya: – Əlbəttə, tanıyıram, – dedi. – Beş ildi qazamatda yatırdı, təzə çıxıb.

– Nə üstə?

– Deyəsən, ölüm hadisəsiydi, bufetçiki öldürmüşdülər. Amma sübut eləyə bilmədilər. Baləmigil bufetdə içib dalaşiblar, bufetçiki xub döyüblər. İş ondadır ki, bufetçik orda ölməyib, evinə gəlib, həmin gecə ürəkdən ölüb. Həm də bufetçiki, əsasən, beş barmaqla Ağagül vurubmuş. Baləmi cəmisi iki-üç dəfə kəllə atıb. Hər nəysə, beş il verdilər, dörd il yatdı, çıxdı. O vaxt bütün kənd danışırdı bu əhvalatı.

İki həftə sonra Oruca elə gəlirdi ki, qarmaqarışlıq bir yuxu görüb – Baləmi–filan adda adam da heç yerli–dibli yoxdur, yuxusuna girib. Odur ki, nahaq yerə bağdakı xoş günlərdən, saatlardan əl çəkib. Sabah, cümə günü hökmən Ofelyayla sözləşəcək, şənbə onunla bağda görüşəcək, bazar günü isə dostlarını kababa dəvət eləyəcək.

Bu xoş niyyətlərlə yatağına təzəcə girmişdi ki, telefon zəng çaldı. Əlini uzadıb çarpayısının yanındakı telefon dəstəyini qaldırdı.

– Allo.

– Salam–əleyküm. Baləmidir.

– Kim?

– Baləmi. Keçən ay yanıva gəlmişdim, yadunda? Atamın bağı məsələsiçün. Bir fikrə gəldün?

Oruc əvvəl dərhal dəstəyi asmaq istədi, sonra nədənsə, asmadı.

– Mənim ev telefonumu hardan bilirsən? – deyə soruşdu.

– Çətin iş imiş bəgəm? Adresivü də bilirəm. Yaxşı nə oldu, sözün nədi?

– Sözüüm əvvəlki sözdü. Get özünə iş tap. Bir də mənə zəng eləmə.

– Çox əcəb. Amma bircə xahişim var səndən.

– Nə xahiş?

– Bir qələm–kağız götürüb yaz.

– Nə yazım?

– İndi deyəcəyəm. Yazarsan.

Altı nömrə dedi və Oruc da öz-özünə təəccüb qalaraq yazdı.

– Yazdun?

– Bu nə rəqəmlərdir belə?

– Mənim telefonumdu. Haçan ki, bir fikrə gəldün, yəni haçan ki, bağı mənə qaytarmaq istədin, bu telefonla zəng elə, bir saata qulluğunda hazırım.

Oruc hirsələ dəstəyi yerinə qoydu, indicə telefon nömrəsi yazdığı kağızı cırmaq istədi, amma hər ehtimala qarşı cırmadı, qatlayıb cibinə qoydu.

Səhər Ofelya özü ona yanaşdı. Dəhlizdə o yan-bu yana boy-
lanıb heç kəsin görünmədiyini müəyyənləşdirəndən sonra yenə də
pıçılıyla:

- Darıxmamısan? – dedi. – Sabah görüşək?
- Sabah yox. Gələn həftə mütləq.

* * *

Gələn şənbə də bir bəhanə tapdı. Yenə bağa getmədi.
Sonrakı həftə cümə axşamı isə Ofelya izin istədi ki, işdən iki
saat tez çıxsın.

- Anamla hüüzür yerinə gedəcəm, – dedi.

Oruc izin verdi:

- Rəhmətə gedən kimdir?
- Arvadı anamla tanışdı, mən də qızını tanıyıram, – birdən
Ofelyanın ağına nə isə gəldi. – Vaxsey, – dedi, – tamam yadımdan
çıxıb. Axı onu sən də... siz də tanıyırdınız?

- Kimi?

– Rəhmətə gedəni. Sizin yanınıza da gəlibmiş bir dəfə. Hələ
məndən də soruşdunuz.

Oruc hiss etdi ki, ürəyi bərkdən döyünməyə başladı.

- Baləmi? – dedi.

- Hə də... Baləmi... Obşirni infarkt olub, ölüb.

* * *

Heç kəsin ölümünə sevinmək olmaz, günahdı. Amma o gün
işdən çıxıb evə qayıdanda Oruc, elə bil, bir yüngüllük hiss edirdi,
bir arxayınlıq, sakitlik duyurdu. Səhər işdə isə Ofelyaya:

- Bağa gedirəm, – dedi. – Sabah gözləyirəm.

* * *

Pakizəyə:

- Çoxdan bağa dəyməmişəm, – dedi. – Sabah getmək istəyirəm.

Pakizə işini bilirdi. Şənbə günü Oruc bağ paltarını – mavi cins
kostyumunu, “Adidas” ayaqqabılarını geyinəndə Pakizə də dağlı
çörəyinin arasına səliqəylə düzülmüş kotletləri, ayrıca selofan paket-
lərə yığılmış qızardılmış kartofu, vəzərini, reyhanı, tərşunu, qırmızı
turpu, şorabanı, soyutma yumurtaları, pendiri, yağ, almanı, armudu,

saftalını iri zənbilə qablayırdı. Mineral və şirəli suları, alkoqollu içkiləri götürəsi deyildi, bağda bunların hamısının bollu ehtiyatları vardı.

Pakizəylə vidalaşmış, zənbili götürüb həyəətə düşdü, qarajın qapısını açıb “Volqa”sını küçəyə sürdü və yola düzəldi. Maşının maqnitofonundan Ajda Pekkanın, İbrahim Tatlısesin, Sezen Aksunun həzin mahnıları səsləndikcə Orucun xəyalında iki-üç saatdan sonra bağ evində cərəyan edəcək hadisələr canlanır, bütün bədənindən xoş bir gizilti keçir, gərginləşmiş əzələlərinin ləzzət səbirsizliyini duyurdu.

Bir saatdan, saat yarımından sonra alaqaşıya yaxınlaşacaq, qapını azacıq aralayıb dalana boylanacaqdı, görüşqabağı son dəqiqələrin hövsələsizliyini yaşayacaqdı. Dalanın başında Ofelyanın yaşıl plaşı görünəcəkdə, tələsik addımları qapının ağzında avazıyacaqdı, bir addım da atıb qapıdan içəri girəcək və Orucun boynuna atılacaqdı. Oruc bir əliylə Ofelyanın saçlarını, boynunu tumarlayacaqdı, sonra onu qucağına alıb içəri, otağa aparacaqdı. Sonra öpüşəcəkdilər, sonra soyunub birlikdə saunaya girəcəkdilər. Saunanın buğlanan istisindən sonra soyuq duşun altında qucaqlaşacaqdılar. Sauna hərərətinin tərləri, duşun soyuq damcıları, ətirli şampun – hamısı bir-birinə qarışacaqdı və iki bədən birləşib bir bütün olacaqdı.

Sonra konyak içəcəkdilər, musiqi dinləyəcəkdilər, ayıq vaxtı porno filmlərə baxmaqdan utanan Ofelya içkinin təsiriylə abrinahəyasına qısılmayacaqdı və ekranda birlikdə seyr etdikləri şəhvət səhnələrini sonra özləri yataqda canlandıracaqdılar.

Bir aylıq Ofelyasızlığın və dəli şeytanın Orucun beyninə qalacağı bu fikirlər, istəklər, səhnələr, xatirələr və az sonra baş verəcəklər onu elə həyəcanlandırır, hallandırır, tələdirirdi ki, cins şalvarının darlığını hiss edir və bir neçə kilometrlik məsafəni daha tez qət etməyə, vaxtın özünü yeyinləşdirməyə çalışırdı – guya ki, vaxtı yeyinləşdirmək olardı, guya ki, bir-iki saat sonra cərəyan edəcək hadisələrə daha tez çatmaq mümkün idi.

Maşının içində Ofelyanın ətrini duyur, toxunuşlarını, nəvazişlərini hiss edir, xıslın pıçılıtlarını, iniltilərini eşidir və tələsir, tələsirdi.

Qəsəbənin içində maşını Ofelyagilin evlərinin qabağından keçirəndə elə bil bu birmərtəbəli evdə, bu qoşa pəncərənin arxasında Ofelyanın görüşə necə hazırlaşdığını, alt paltarını, corablarını dəyişdiyini, ətirləndiyini görürdü. Maşını dalana döndərdi, düşüb alaqaşının iri qifilini açdı, darvaza laylarını araladı və maşını içəri saldı.

Darvazanı içəridən bağladı, evin birinci mərtəbəsindəki otağın qapısını açdı. Zənbili gətirdi, içəridəkiləri soyuducuya düzdü, sobanı qaladı, işıqları yandırdı, televizoru qurdu. Sonra ikinci mərtəbəyə qalxdı; yataq otağı, bar, video orada idi.

İliq bir aprel günüydü və Oruc pləşını soyunub aşağıda qoymuşdu. Eyvanda bir müddət gəzişdi, ətraf bağlara, çox uzaqlarda görünən dənizə baxdı, sonra yataq otağına tərəf addımladı və qapının qarşısında quruyub qaldı: qapının üstündə açar vardı.

Oruc gözlərinə inanmırdı. Bağ evinin – darvazanın da, aşağıdakı və yuxarıdakı otaqların da cəmisi iki açarı vardı, ikisi də onda, Orucda idi. Biri şəhərdə, seyfində, biri cibində. İndi burda, qapının üstündə yuvasına kipi girmiş açar hardan çıxmışdı? Amma hələ bu harasıymış. Oruc bir də gördü ki, açar yavaş-yavaş dönməyə başladı, yəni içəridən kimsə qapının qıfılı bururdu. Hiss elədi ki, alnını soyuq tər basır. Bu nə olan şeydi belə?

Açar sona qədər burulub dayandı. Oruc əlini uzadıb qapını açdı və içəri girdi. Girən kimi də diksindi, içəridə adam vardı. Qəribə məxluq idi içəridəki. Sapsarı. Saçı, qaş, üzünün tükü – hamısı sapsarı. Gözlərinin bəbəkləri də sarımtıl rəngdə idi. Albinos idi bu adam.

Oruc özünü ələ alıb:

– Kimsən? – dedi. – Burda neynirsən?

Albinos:

– Hüseynağayam, – dedi. – Baləminin böyük oğlu. Babamın, atamın evinə gəlmişəm. Sənin burda nə işin var?

Cin vurdu Orucun başına. Hüseynağanın özünü belə yekəxana, saymazıyana, həyasız aparmağından daha çox Orucu cin atına mindirən o idi ki, bir an bundan öncə bu eybəcər məxluq onun çarpayısında, Ofelyayla səadət anları yaşadıkları və yaşayacaqları yataqda yayxanıb uzanıbmış – çəkməsini belə çıxarmadan sərələnlənibmiş – əzik balıqlar, adyalın qırıq-qırıq olması buna dəlalət edirdi.

– İtil burdan, çıx get, – dedi Oruc. Özü də narazı qaldı ki, əsəblərini cilovlaya bilmir, uşaq kimi hirsələnir, qışqırır.

Hüseynağa yerindən tərənəmirdi.

– Atovun, babovun evi hardan oldu bura? Buranı mən tikdirmişəm e. Mən özüm, öz puluma.

Hüseynağa durduğu yerdə durmuşdu.

Oruc fikirləşdi ki, güc işlətməli olsa, hər halda bu arıq, çəlimsiz cavanı üstələyə bilər. Yaşca iki dəfə böyük olsa da, köhnə gülüşçi

idi, hələ də formasını saxlamışdı. Amma bir o qalmışdı ki, o, Oruc, şəhərin mötəbər adamlarından biri, tanınmış həkim, yoldan keçənin biriylə yumruq-təpik davasına başlasın.

Vaxt da gedirdi – bir azdan Ofelya gələsiydi. Hüseynağanı burda görməsi, illah da ki, Hüseynağanın Ofelyanı burda görməsi mümkün olan iş deyildi. Ofelya gələncən bu çağrılmamış qonağı burdan rədd eləməlidir. Mümkün qədər yumşaq danışımağa çalışaraq:

– Bala, – dedi, – bu məsələlər belə həll olunmur. Atan da yanıma gəlmişdi. Fikrimi ona da dedim. Buranı mənə Bağlar idarəsi verib, ora gedin, məhkəməyə, nə bilim hara müraciət edin, həll olunsun. Yoxsa dərəbəylik deyil ki, hərə istədiyi yerə girib otursun. Mən bu saat milis çağırısam, səni tutub dama basarlar. Nə hədlə özgənin evinə soxulmusan. Hələ de görüm açarı hardan tapıb düzəltmişən?

Hüseynağa dinib-danışmırdı, yerindəcə hərəkətsiz dayanmış, sarımtıl gözlərini Orucun gözlərinin içinə zilləmişdi. Oruc da danışdıqca bu işə kimi, biz kimi adamı deşən baxışların təsiri altında sözünü çaşdırır, dili topuq çalırdı.

– Di yaxşı, həvəsdi bəsdə. Çıx get bu otaqdan, açarı da götürürəm. Bax məbadə buralara yaxın düşsən – və son güzəşt kimi – şəhərdə yanıma gələrsən, danışarıq, – dedi.

Amma əlini uzadıb açarı çıxartmaq istəyəndə Hüseynağanın birdən sifəti dəyişdi. Soyuq gözlərində, elə bil, qılgıncım parladı, ağzi öyildi və əlini çarpayının altına uzatdı.

Oruc yalnız indi gördü ki, meynələrin dibini işlədiyi bel burda, çarpayının altında imiş. Kim gətirib onu bura, kim gizlədib çarpayının altında? Kim? Kim gətirəcək, əlbəttə, Hüseynağa. Nə məqsədlə?

Məqsədi indi aydınlaşırdı. Beli çarpayının altından çıxarıb qul-pundan yapışdı, kənarları bülövlənmiş iti ağızlı dəmirini isə Orucun başına tuşlayıb irəli gəldi.

Sonrakı hadisələr Oruca yuxu kimi, ya kadrları həddən ziyadə yeyin dəyişən, göz qırpımında bir-birini əvəz edən film kimi gəldi. Reaksiyası cəld idi. Hüseynağanın zərbəsini gözləmədən irəli atıldı, rəqibinin biləyindən yapışdı, o biri əliylə belin sapını tutdu. Sağ diziyə albinosun paçalarının arasına möhkəm ilişdirdi. Ağrıdan Hüseynağa qışqırdı, əli boşaldı. Oruc beli ondan aldı. Amma elə bu vaxt Hüseynağa özünü toplayıb var gücylə Oruca bir yumruq ilişdirdi. Dünya-aləm Orucun gözündə qaraldı və bütün hadisələrin tam mənasızlığından, məntiqsizliyindən, absurdluğundan tənqə gələ-

rək, illah da tamamilə haqsız, yersiz yediyi yumruğun acığından Oruc lap dəli oldu. Artıq hərəkətlərinə nəzarəti itirərək əlindəki beli hirslə Hüseynağanın təpəsinə endirdi...

...və bu an sanki filmdəymiş kimi yeyin dəyişən kadrlar, indi əksinə aramla, ağır-ağır, yavaş-yavaş axmağa başladı. Hüseynağa yerə çökdü, yarılmış başından qan axmağa başladı, göz bəbəkləri hərəkətsizləşdi, bir nöqtəyə zillənib qaldı, baxışı dondu. Oruc həkim olduğu üçün bunun mənasını dərhal dərk etdi. Hüseynağa ölmüşdü. Onu Oruc öldürmüşdü. Həm də öz evində. Öz evində, yəni Orucun evində, Orucun bağ evində, hər halda bu bağ, ya ən azı ikinci mərtəbədəki bu otaq Hüseynağagilin deyil, Orucundu, Oruc özü tikdirmişdi. Və indi burda, bu otaqda meyit vardı. Gərək ki, vur-tut iyirmi bir yaşlı olan bir gəncin meyiti. Qanı da döşəməni ləkələmiş, yatağa sıçramışdı. Belin dəmirində qan ləkələri, sapında Orucun barmaq izləri vardı. Son illər Orucun mütaliəsi yalnız detektiv romanlardan ibarət idi. Videoda da xeyli detektiv film görmüşdü. Odur ki, bu dəhşətli və gözlənilməz hadisə baş verəndən sonra ilk işi cib dəsmalını çıxarıb belin sapını dönə-dönə möhkəm silməsi oldu. detektiv əsərlərdə məhz belə edirlər. Belin dəmirindəki qanı da silmək istədi, amma silmədi; bel sapının üstündə barmaq izləri yoxdursa, üstündəki qanın nə əhəmiyyəti var? Onsuz da biləcəklər ki, Hüseynağa bu bellə öldürülüb. Amma kim öldürüb? Qoy bunu tapsınlar. Əvvəlcə başqa bir suala cavab tapsınlar. Hüseynağanın burda nə işi varmış? Özgənin başına nə yolla keçib, bura, otağa necə girib, otağın açarını necə əldə edib? Oğurlayıb? Bu mümkün deyil, hər iki açar Orucdadır. Qələbin çıxardıb, düzəldirib? Ola bilsin. Amma nə məqsədlə? Özgənin evinə soxulmaqla, yayxanıb yatağında uzanmaqla bu evə sahib olmaq mümkündürmü? Dünya dərə-bəylik deyil axı, qanun var, qayda var.

Məsələ də bunda idi. Bu ana qədər qayda-qanun Orucun tərəfində idi, amma bu andan etibarən, yəni hər hansı səbəbdən, hər hansı şəkildə, şəraitdə olur olsun, adam öldürəndən sonra qanunun, ədalətin, cəzanın hədəfi o, Oruc idi. Cinayət törətmişdi. Müttəhim, müqəssir, günahkar o idi. Əlbəttə, əgər cinayəti açarsalər, sübut edə bilsələr.

Qaçıb xilas olmalıydı. İşin üstü açılanda hər şeyi danmalıydı. “Heç bağda olmamışam. O gün (xəyali müstəntiqin sualı: nə bilirsiniz hansı gün?), yox, o gün demək olmaz. Bir aydır bağda olmamışam

– demək lazımdır. Əslində də belədir də. Bir aydır bağa gəlməyib. Bu günü saymasan. Bu gün də olmamışam. Kim bilir mənim bağda olduğumu? Pakizə? İndicə evə qayıdıb: fikrimi dəyişdim, – deyərəm, – bağa getmədim. Yadıma düşdü ki, axşam şəhərdə işim var.

Daha kim bilir? Ofelya. Aman Allah, yarım saatdan sonra Ofelya gələcək. Tez çıxıb getmək lazımdır burdan. Gələr, bir az qapını döyüb çıxıb gedər. Bazar ertəsi bir bəhanə tapıb üzrxahlıq edərəm. Gələn həftə görüşərik – deyərəm. Amma gələn həftə görüşə biləcəklərimi? Gəlməsə, bu iş necə açılacaq? Meyitin məhz onun bağında, evin ikinci mərtəbəsində olduğu kimin ağına gələcək? Hər halda, bir şey aydındı – bu saatca burdan getmək lazımdır. Belin sapından barmaq izlərini sildi – yetər, qapıdan, başqa yerlərdən silmək lazım deyil – bura onun evidir, öz evində Orucun barmaq izləri olmalıdır da, burda nə var ki? Bu izlərin isə köhnə, ya təzə olduğunu təyin etmək mümkün deyil. Ayrı bir izi yoxdur ki, burda – bəlkə dava eləyəndə düyməsi qopub düşdü, ya cibindən bir şey düşüb. Ya başının tükü... Diqqətlə otağa nəzər saldı. Hüseynağa çarpayının yanında yerə sərələnib qalmışdı. Alın yarasından sızan qan döşəmənin üstündə göllənir, lehmələnir, meyitin gicgahında, sapsarı birçəklərində laxtalanıb quruyurdu. Qan çarpayının üstündəki çəhrayı adyalı da lopa-lopa ləkələmişdi. Meyitin yanında qanlı bel atılıb qalmışdı. Otaqda dava-dalaşın və cinayətin ayrı izi-sorağı yoxdu. Hər halda Orucun gözünə dəymirdi.

Otağa son dəfə göz atıb eyvana çıxdı. Otağın qapısını çırpdı, pilləkənlə tələsik aşağı düşdü, televizorun düyməsini basdı, şnurunu dartıb şəbəkədən çıxartdı, işıqları keçirdi, sobanı söndürdü, qapını açarla bağlayıb darvazaya tərəf getdi, darvazanı açdı, maşını dalana çıxartdı, qayıdıb darvazanı bağladı. “Əsas odur ki, başını itirməyəsən. Hələ ki, mənə burda görün olmayıb. Tez aradan çıxmaq lazımdır”.

Vərdiş halını almış mexaniki hərəkətlə maşını işə saldı, dar dalandan geniş yola çıxardı, yolboyu kilometr irəlilədikcə beynində fikirlər bir-birinin üstünə qalanır, bir-birini itələyir, bir-birinə ilişib düyün düşürdülər. Bu fikirlər tünlüyündə, fərziyyələr, gümanlar basa-basında düyünü çözmək, açmaq mümkün deyildi. Görən bir səhv buraxmayıb ki, cinayətin açılması üçün bir ip ucu, bir iz-soraq qoymayıb ki? Bu barədə düşünərkən ağına gəldi ki, yuxarıdakı otağın qapısı üstündəki açarı nəhaq götürmədi. Kimə sübut edə bilərdi ki, bu açar onunku deyil... İki açarı varsa, üçüncüsü də ola

bilməzdimi? Bəlkə qayıdıb götürsün? Yox, riskdir, ilişə bilər. Lap elə Ofelyanın özünə rast gələ bilər və onda hər şey qat-qat çətinləşər.

Amma Binə hava limanının yanından keçəndə ağına gəldi ki, bağda başqa bir ip ucu da qoyub – buz dolabındakı yeməklər, meyvələr. Ekspertiza həmin yeməklərin, meyvələrin məhz bu gün gətirildiyini və deməli, Orucun da bağda olduğunu təyin edə bilər. Tərs kimi göyörtini bükdüyü qəzetlər də bugünkü qəzetlər idi. Odur ki, Orucun məhz aprelin bu günündə bağda olduğunu tamamilə dəqiq müəyyənləşdirmək mümkündür.

Bu fikrə gələn kimi maşını geri döndərdi. Bağa qayıtmağın riski böyük idisə, qayıtmayıb əşyayı-dəlilləri orda qoymasının təhlükəsi daha artıqdı. Bircə Ofelyaya rast gəlməyəydi.

Səkkiz dəqiqədən sonra maşını dalana salırdı. Darvazanı taybatay açmadı, maşını çöldə qoyub özü içəri girdi, soyuducuya qoyduğu bütün yeməkləri, meyvə-tərəvəzi təzədən zənbilə yığdı. Qazandakı çörəyi də çıxarıb zənbilə qoydu və hətta zibil torbasından yaş qəzetləri – bugünkü qəzetləri də bircə-bircə çıxarıb tualetdən axıtdı.

Yubanmasının ən təhlükəli dəqiqələri idi. Ofelya gəlib maşını çöldə görəcəkdə. Orucun içəridə olduğunu bilib darvazanı tıqqıldadacaqdı. Onda ya darvazanı açıb hər şeyi Ofelyaya izah etməliydi (izah etmək mümkündürmü?), ya da darvazanı açmayıb Ofelyanı nigaran qoymaq olardı. Nigarançılığın sonu necə olacaqdı? Nə qədər gözləyəcəkdə Ofelya qapı qabağında? Bəlkə Oruc sarıdan nigarançılığı, təşvişi, bəd gümanları – sirr saxlamaq ehtiyacını üstələyəcəkdə, qonşulara, ya milisə xəbər verəcəkdə...

Bircə Ofelya gəlməyəydi. Həmişə məşuqəsinin gəlişini səbir-sizliklə gözləyən Oruc indi nəyi varsa verərdi – tək Ofelya gəlməsin. Amma bəlkə Oruc yolda olanda gəlib gedib. Orucun bağdan ayrılıb Binə hava limanının yanından geri qayıtması, yenidən bağa çatması on beş-iyirmi dəqiqə çəkmişdi. Bu müddət ərzində Ofelya gəlib-qayıda bilərdimi? Bəlkə də. Kaş elə olaydı, ya Rəbbim!

Oruc zənbili çölə çıxarıb aşağı otağın qapısını bağladı, yüyürə-yüyürə ikinci mərtəbəyə qalxdı, az qala ayağı bürəyib pilləkəndən kəllə-mayallaq aşacaqdı. “Bircə yıxılıb qıçımı sındırmağım çatmırdı”, – deyə düşündü. Yuxarıdakı otağın qapısına yanaşıb üstündəki açarı çıxardı. Ayaqqabısının ucuyla qapını aralayıb otağın içinə baxdı. Hər şey eynən bayaqkı kimi idi – meyit, bel, çarpayı... yalnız qan gəlməçəsi böyümüşdü...

Oruc tələsik qapını çırpdı, yenə də ayağıyla çırpdı, amma bu  ırpmanın səsi bağın v  ətrafların sakitliyində çox bərk səsləndi v  Orucu h rk td . Yuxarı otağın açarını – “   nc ” açarı quyuya atdı.

“Hüseynağanın ailəsi hələ faciədən bixəbərdi”, – deyə d ş nd . Bil nd  g r nə vay-şivən qopacaq. Baləminin yeddisi çıxmayıb, böyük oğlu da belə getdi. Dođrudan, m sib tdi. Bu m sib tin, hər halda, ən azı Hüseynağanın  l m yl  bağı tərəfinə baiskar  z  olduđunu ağına gətirmək istəmirdi, fikrindən qovurdu. Axı onun, Orucun n  təqsiri vardı? Bu mənasız haqq-hesab  r tm yi omu bařlamıřdı? Omu getmiřdi Baləminin evinə, ya Hüseynağa idi gəlib Orucuilin evinə soxulan? Davanı kim bařladı, kim hücum elədi? Oruc belin qulpundan yapıřmasaydı, həmin bu beli Orucun təpəsinə enir c kdi Hüseynağa və indi yuxarı otaqda, çarpayının yanında Hüseynağanın yox, Orucun meyiti s r l nib qalacaqdı. Orucun cinayət əməli yoxdu, etdiyi hərəkət yalnız qanuni  z n m daf i idi.

Yařşı, indi ki, belədir, bəs nədən elə indicə mařını milisin qabağına s rm rs n, hər řeyi olduđu kimi danıřmırsan onlara? Hadisələrin məhz belə cərəyan etdiyini ötən inanardılar. Bütün hər-m tim , izz tim  baxmayaraq, heç cür inanmayacaqlar. Ya turalım lap inandılar, hər řeyin məhz mənim s yl diiyim kimi olduđunu qəbul etdilər. İř məhkəməyə  ıxsas, orda da b r t qazandım. Bu halda belə qatillik damğası ömürlük alnıma yapıřacaqdı. Bu isə bütün  alıřmalarımın, iřimin, karyeramın sonu deməkdir.

Darvazanı bağılayıb mařını iř  salanda, dalandan çıxıb d z yolla süründü bařında dolařan min bir fikrin məntiqi nəticəsi birdi: hər halda, d z iř görür ki, milisə getmir. Cinayət, cinayət niyə deyirəm, hadisə, bəli hadisə yerində heç bir izi-sorağı qalmayıb. İp ucu yoxdur. Əgər  z n  düzgün apara bilsə, heç kəs onun, Orucun boynuna heç bir řey qoya bilməz.  z n  d z aparsa, yəni heç vədə heç vəchlə, heç bir ř raitd , dindirm d  təmkinini pozmasa,  z n  heç bir řeyd n xəbəri yoxmuř kimi sakit tutsa... apara bil c kdi  z n , necə ki lazımdır, tuta bil c kdi... Hər halda peř kar psixiatr idi –  s bl rini, davranıřını, kefini, ovqatını idarə etməyi,  z n   l  almağı v  g r k olduđu kimi aparmağı bacarırdı. Heç bir təcrübəli, mahir müstəntiq onu halından çıxara bilməzdi. Gec-tez müstəntiq l   zl -ř c yin  isə ř bh si yoxdu. Axı cinayət (hadisə!) onun bağında bař vermiřdi, axır-əvvəl onun  st n  g l c kdilər. Heç olmasa izahat almaq  c n. O gün bağıda kim olub, açar daha kimdə ola bilərdi, bu

adamı (meyiti) tanıyırınsızımı, görmüsünüzmü, ailələriylə bir münasibətiniz olubmu? Bütün bu suallara dəqiq cavablar hazırlamalıydı. Bir yerdə çaşmadan, karıxmadan dürüst izahlar verməliydi.

Yenə gördüyü detektivləri xatırladı – özünə alibi düzəltməli idi. Xəstəxanaya sürdü. Təəccüblənmiş qarışıya: – kağızlarım qalib, – dedi, – götürməliyəm. Səhərdən oturub işləyirdim, bir də gördüm ki, kağızlarımın bəziləri işdə qalib.

Qarıçının saati soruşması lap ürəyindən oldu. Həqiqi vaxtı yox, bir saat əvvəli dedi. O vaxtı dedi ki, o vaxt buradan 42 kilometr aralı bellə Hüseynağanın başını yarırdı.

Xəstəxanadan çıxıb dükana dəydi. Diş pastası alıb satıcıyla hal-əhval da tutdu. Aptekə girdi, valokordin istədi, “yoxumuzdur”, cavabını alanda haray-həşir qaldırdı. “Haçan sizdən bir lazım olan dərman almaq mümkündür ki, bir saat bundan qabaq da gəlmişdim, divardakı saati göstərdi – aspirin istəmişdim, Allahın aspirini də yoxunuzdu”.

Orucu sifətdən tanıyan satıcı:

– Doktor, – dedi, – aspirinimiz var, sizə kim dedi ki, yoxdur?

– Nə bilim, cavan bir qızdı, bir saat bundan qabaq gəlmişdim.

Dedi yoxumuzdu.

Evə gəldi. Qapını öz açarıyla açıb zənbillə içəri girəndə Pakizə mat qaldı.

– Bəs sən bağda deyildin?

– Getmədim, – dedi, – yolda yadıma düşdü ki, birisi gün məruzəm var, materialların hamısı evdə və xəstəxanadadır. Bu gecə oturub sabaha qədər işləməliyəm. Bu zənbildəkiləri də qoy xolodilnikə, xarab olmasın.

Bu səhnəni inandırıcı oynamışdı. Özü də razı qaldı. Amma canında bir vicvicə vardı, bütün bədəni xırda-xırda titrəyirdi. Heç cür özünü ələ ala, sakitləşə bilmirdi. İki saat öncə baş vermiş hadisələr fikrindən çıxmır ki, çıxmır, dağılmır ki, dağılmırdı.

Hamama girdi, əvvəl isti, sonra soyuq duş qəbul etdi. Vannanı suyla doldurub bir müddət orda uzandı. Yadına saldı ki, isti suyun içində uzanıb damarlarını kəsəndə bu ən rahat intihar üsuludur. “Hansı şeytan belə fikirləri başıma salır” – deyər özünü məzəmmət elədi. Otuz-otuz beş dəqiqədən sonra hamamdan çıxdı. Fenlə saçlarını qurutmağa başladı. Elə bil, azacıq toxtamışdı. Pakizə gətirib qabağına pürrengi çay qoydu, limonuyla, mürəbbəsiylə.

– Sənə telefon eləmişdilər, – dedi, – dedim ki, çimir, bir azdan zəng eləyin.

Oruc qulaqlarını şəkəldi.

– Kim idi zəng eləyən?

– Tanımadım, dedi ki, adım Baləmidir.

– Kim?

– Baləmi.

Oruc hiss elədi ki, ürəyi qopub düşür. Baləmi! Neçə gün bundan əvvəl rəhmətə getmiş Baləmi. Üç saat bundan qabaq öldürülmüş Hüseynağanın atası.

Heç şübhə yoxdur ki, bu zəng iki-üç saat bundan qabaqki hadisəylə bağlıdır. Bəlkə “Baləmi” yox, “Baləmigildəndir” deyiblər. Ya bəlkə Baləmi adlı başqa bir qohumları da var. Hər halda bu gün, bu saat Baləmi adının telefonda səslənməsi quru bir təsadüf ola bilməz, şəksiz ki, bayaqki hadisəylə bağlıdır.

Pakizə Orucun soyumuş çayını təzələdi.

– Ac deyilsən? – dedi.

Pakizənin bu diqqətçilliyi, qayğısı, ümumiyyətlə, onun davranışı, rəftarı, mülayimliyi və dilsiz-ağızsızlığı nə qədər vacib imiş onunçün, Orucçün nə qədər qiymətliymiş – bu barədə düşündü və onu da qəti bilirdi ki, hadisənin (cinayətin!) məğzi bir gün açılsa və hətta Oruc müttəhim olsa, məhkum olunsa (bu da mümkündür), Pakizə onun yeganə pənahı, güvənc yeri, arxalandığı son dayaq nöqtəsi olacaq. Belə etibarlı və fədakarlığı heç oğlundan da gözləmədi, o ki qalsın başqa qohumlara və dostlara. Bu an Ofelya heç yadına düşmürdü. Yaxşı ki, bu gün bağda rastlaşmadıq – Ofelya haqqında yalnız bu baxımdan fikirləşə bilərdi indi.

– Aclığın yoxdu? Səhərdən bir şey dilinə dəyməyib axı. – Pakizə sualını təkrar etdi.

Doğrudan da, səhərdən bəri heç nə yeməmişdi. Amma iştahı da yoxdu. Heç nə yemək istəmirdi. Heç nə haqqında düşünmək istəmirdi. Kürül-kürül bəd xəbərlər gətirən televizora baxmaq istəmirdi. Səhifələri nifrət, hiddət, ölüm, qan saçan qəzetləri vərəqləmək istəmirdi. Heç nə istəmirdi. Gözlərini yummaq, heç nə duymamaq, heç nə eşitməmək, kimsəni görməmək istəyirdi. Dünyadan tamamilə ayrılmaq, sakit, sərini bir kölgədə tək-tənha dincəlmək istəyirdi. Səslərdən, sifətlərdən, sözlərdən, cürbəcür fikirlərdən yorulmuşdu. İnsanlardan yorulmuşdu. Normal adam kimi davranan xəstələrdən

və xəstə kimi danışan normal insanlardan yorulmuşdu. Özü özündən yorulmuşdu. Uzun, sonsuz bir sükutun, səssizliyin tamarzısı idi. Son sükutun. İntihar-filan yox. Buna iradəsi, gücü çatmazdı. Hətta isti vannada damarlarını kəsib rahatca ölməyi də bacarmazdı. Amma yuxuda ani bir ölüm – əziyyətsiz, ağrısız, qorxusuz, vahiməsiz... nə yaxşı olardı. Sadəcə yatmaq, yuxulamaq, bir də ayılmamaq. Heç vaxt, heç vaxt...

Çaydan bir qurtum alıb gözlərini yumdu. Beyninə dolan fikirləri, xəyalında canlanan o məşum səhnəni silib atmaq istədi, başqa şeylər haqqında düşünməyə cəhd etdi. Hətta Ofelyayla oynadıqları cinsəl oyunları xəyalında canlandırmaq istədi, içi bulandı. Uşaqlığı, çayqovuşanda, sıx meşə içindəki bulağı yadına saldı, bir an ayaqlarında o suyun sərinliyini duydu, qulaqlarına şırıltısı doldu və yumşaq kresloda yavaş-yavaş xumarlanaraq yüngülcə mürgüləməyə başladı.

Qapının zəngi çalındı. Qapı zəngi həmişə ahəngdar, həzin bir melodiya çalardı (Türkiyədən gətirmişdi bu zəngi), amma indi Oruc yuxuda olduğundanmı, tarım çəkilmiş əsəblərinin gərginliyindənmi, ona elə gəldi, lap qulağının dibindən bir sürət qatarı ötüb-keçir, həm də zil fit səsiylə.

Sıçrayıb ayağa durdu, qapıya getdi. Adətən, qapını soruşub, ya balaca gözcükdən baxıb açardılar. Oruc nə soruşdu, nə gözcüyə baxdı. Eləcə açdı qapını.

Qapı qabağında dayanan adam Baləmi idi.

* * *

Sonralar Oruc özü də təəccüblənirdi: necə oldu ürəyi getmədi, bayılıb yıxılmadı. Axı qarşısında ölü bildiyi bir adam dayanmışdı. Həm də üç saat bundan qabaq oğlunu öldürdüyü adam. O dünyadanmı gəlmişdi? Oğlunun qisasını almağamı gəlmişdi?

Amma Baləmi qisas, intiqam alan adama oxşamırdı. Üzündə xoş, arxayın, dinc bir ifadə vardı. Hətta gülümsəyirdi. İlk və yeganə görüşləri zamanı Oruc bu qənaətə gəlmişdi ki, bu ağır baxışlı adam ömründə gülümsəməyib. İndi qarşısındakı adamın sifəti həmin sifət idi: iki qabaq diş qızıl. Əvvəlki görkəmindən ikicə şeylə fərqlənirdi – saqqal saxlamışdı, bir də üzünün ifadəsi dəyişmişdi – mülayim, mehribandı. Təbəssümlüydü.

– Bayaq telefon etdim, bocı dedü çimirsən, dedim, hə, çimirsə evdə olacaq, bir yerə getməyəcək. Hava birdən soyuqlaşdı. Xəzri

əsir yaman, belə havada çimib çıxsan, sətəlcəm olarsan. Bir söz həmişə təmizlikdə, səhhəti-vücut. Dedim həkimə bir baş çəkim, qapıdan qovmayacaq ki... İçəri girmək olar?

– Buyur.

Baləmi dəhlizdə gödəkcəsini, sonra da çəkmələrini çıxartdı. Orucun başında fikirlər ildırım sürətiylə bir-birini təqib edirdi. “Bu nə olan işdir belə? Axı bu ölmüşdü. Amma kim demişdi ki, ölüb? Ofelya. Bəlkə Ofelya tamam başqa adamı deyirmiş. Dünyada Baləmi tək bir budur məyər? Yaxşı, tutalım, məsələnin bu tərəfi məlum. Ölməyib, ölən başqasıdır, bu da dipdiri durub gəlib bura. Deməli, oğlunun müsibətindən də hələ xəbəri yoxdur. Xəbəri olsaydı, hətta Orucdan şübhələnməsəydi belə, bu sayaq gülümsəməzdi ki... üçcə saat qabaq o boyda oğlunu itirib... Bəlkə başına hava gəlib. Oruc professional kimi Baləminin gözlərinin içinə baxdı, əllərinin hərəkətini izlədi. Yox havalı adama oxşamırdı. Hər halda, lap yəqin, oğlunun faciəsindən hələ ki, bixəbərdi. O zaman Orucgilə niyə təşrif gətirmişdi? Məqsədi nədir?”

Otağa keçdilər. Baləmi əvvəlki xoş təbəssümlə otağa göz gəzdirir, susurdu. Oruc: “Bəlkə indi bu mənzilimə şerik çıxmaq istəyir”, – deyə düşündü. – “Bəlkə bu psixi sapıntının yeni bir şəklidir, özgənin bağına, evinə orta q çıxmaq”.

Pakizə çay gətirdi, Baləminin qabağına qoydu. Baləmi başını qaldırıb Pakizəyə baxmadan:

– Sağ ol, bocı, – dedi, – balalaruvun toyunda içək. – Çayından qurtum aldı, otağı bir də əməlli-başlı gözdən keçirəndən sonra:

– Bəli ya, Oruc qədəş, – dedi, – canım sənə söyləsin, bu dünya çox interesni dünyadı. Osobı dünyadı, Ətağa cəddi. Canım sənə desin, iki həftədi burda yoxdum, İrana getmişdim. Allah-təala sənə də qismət eləsin, Məşhədə, imamın ziyarətinə getdim. Bu gün qayıtmışam. Piraxodnan. Orda əhd elədim ki, evə, uşaqların yanına getməkdən qabaq bir sənə baş çəkim. Niyyətim vardı, niyyət eləmişdim orda, qurban olduğumun qəbri üstündə, hindü niyyətimi deyim sənə. Qədəş, gəldim deyim sənə ki, halal elədim o bağı sənə, day səndən heç bir xahişim, iltimasım yoxdu, iddəam-filan da yoxdu day. Elə bil, ziyarətinə getdiyim o qurban olduğum mənə məsləhət elədi ki, Baləmi, əl çək bu işdən, qoy halal xoşları olsun, neçə il erməni yaşadı, bir şey demədin ki, indi öz musurmanımız yaşayanda nös mərəkə salırsan? Qoy kişi cansağlığıyla, rahatlıqla dolansın, sən də ki,

maşallah öz evin-eşiyin, oğul-uşağın var. Day olan-olub, keçən-keçib. Bir söz, qədəş, gəldim sənə deyim ki, halal xoşun olsun. Yaşa o bağda, kef-damağ içində. Vahid rəhmətlik demişkən:

Vahid! Cahanda baqi qalan eşqi mülküdür,
Ondan qalan nə varsa da, viranədir mənə.

Oruc düşünürdü ki, Baləmi indi kəndə gedəcək, hər halda ən yaxın zamanda oğlunun itdiyindən duyuyq düşəcək, axtarıb gec-tez meyiti tapacaqlar. Müsibət onda başlanacaq.

Baləmi çayını içib ayağa durdu. Oruc özünə də qəribə gələn bir arsızlıqla:

– Otur, – dedi, – hara tələsirsən? Bir stəkan da çay iç. Bəlkə aclığın var?

– Yox, sağ ol, Allah artıq eləsin. Getməliyəm. Uşaqlar gözləyir.

– Nəçə uşağın var? – bəlkə bu sualları boşuna vermirdi. Hüseyin-ağanın qətlinə dəxli olmadığını belə təbii suallarla bir daha təsdiq edirdi.

– Demişdim ki, sənə, iki oğlum var, bir qızım. Böyüyü Hüseyin-ağadır, kiçiyi Həsənağa.

Oruc öz-özünə “Hüseyinağa idi” – deyər düşündü, – “daha yoxdur böyüyü, ancaq kiçiyi qalıb”.

Baləmi hələ bunu bilmirdi. Gülümsünürdü. Oruc bilirdi, amma Baləminin təbəssümünün qarşılığına o da gülümsəməyə çalışırdı.

Baləmi vidalaşib getdi. O gecə Oruc səhərə qədər yata bilmədi. Səhərisi gün – bazar günü də elə bil iynə üstə oturmuşdu. Hər telefon zəngindən hürküb diksiniirdi. Hey gözləyirdi ki, qapı döyüləcək, gəlib onu aparacaqlar. Amma bütün günü qapını döyən olmadı. İki-üç əhəmiyyətsiz telefon zənginin də heç bir təhlükəsi yoxdu. Qonşuydu, suyun gəlib-gəlməməsini soruşurdu, tanışlarıydı, hal-əhval tuturdu, kənar bir şəxsdi, nömrəni səhv salmışdı. Axşama yaxın Oruc tamam üzülüb əldən düşmüşdü, yatağına uzanıb bir-iki saat mürgülədi, sonra oyanıb yenə səhərəcən yata bilmədi.

Səhər altıda durub duş qəbul elədi, “Filips” dəzgahıyla üzünü qırxdı, bir loğma çörək qoydu ağzına, boğazından getmədi, bir stəkan çay içib pay-piyadə iş getdi.

Xəstəxanaya çatanda qapının ağzında tanış fiquru gördü. Ofel-yaydı, Oruca tərəf gedib: – Professor, sizə məktub var, – dedi, –

əlindəki zərfi uzatdı. Zərf açıq idi və içində heç nə yoxdu. Oruc Ofelyanın belə sadələvh konspirasiya fəndlərinə bələd idi. Ofelya səsini qısaraq:

– Bağışla, sən allah, – dedi, – o gün gələ bilmədim. Anamın təzyiqi qalxmışdı, neçə iynə vurdum, qoyub gəlməyə ürək eləmədim. Hirs-lən-mir-sən ki?

– Əlbəttə, yox, – dedi Oruc və ürəyində sevindi ki, nə yaxşı belə olub, təzə bir problem çıxmayıb ortaya. Sonra yadına düşdü ki, alibisini Ofelyaya da tələq etməlidir – bəs mən səndən üzr istəmək istəyirdim, – dedi, – təcili işim çıxdı, bağa gedə bilmədim. Nə şənbe, nə bazar. Ürəyimə salmışdım, deyirdim indi Ofelya gəlib qapını bağlı görəcək. Yaxşı ki, gəlməmişəm, – yenə də sözü-nə düzəliş verməli oldu, – əlbəttə, ananın təzyiqinin qalxması yaxşı deyil. İndi necədir?

– Səhər ölçdüm, normal idi, – Ofelya pərt kimi görünürdü. – Deməli, sən də gəlməyib-sənmiş. Mən dəli də özümə yer tapmırdım ki, nigaran qalacaqsan...

Onların söhbətləri uzanırdı və gəlib keçənlər mənalı baxışlarla hər ikisini süzürdü. Əlaqələri güman ki, çoxlarına bəlli idi.

Oruc iki-üç pasiyent qəbul edib çaşqınlığının fərqi-nə varırdı, heç cür fikrini cəmləyə-topluya bilmirdi. Assistentinə:

– Nədənsə, yaman başım ağrıyır, – gərək evə gedəm.

Evə gələn kimi burda halının daha da pis olacağını anladı. Xəstəxananın adam çoxluğunda, pasiyentlərin min bir dərdi yenə bir az başını qatırdı, burda evin təkliyində – dilsiz-ağızsız Pakizənin varlığı təkliyini, yalqızlığını aradan qaldırmırdı – Oruc daha çox sıxılır, darılırdı. Ürəyi darıxırdı. Səksəkəliydi. Hər an nə isə dəhşətli bir şey gözləyirmiş kimi bədəni narın-narın gizildəyirdi.

Hadisədən üç gün keçirdi. Niyə bəs Baləmi hay-küy qaldırmamışdı. Ən azı ona görə ki, oğlu ilim-ilim itmişdi. Əgər hay-küy qaldırıbsa, milisə xəbər veribsə, milis gec-tez izə düşüb gəlib Orucun bağına çıxacaqdı. Axı şübhəsiz, Hüsey-nağa atasının bağ iddiasından xəbərdar idi, elə Orucun üstünə də bu iddialarla gəlmişdi. Məşhədə ziyarətdən sonra Baləminin fikrini dəyişdiyini də bilə bilməzdi. Baləmi qayıdandan sonra oğluy-la görüş-məmişdi. Evdə də bu söhbətlər yəqin ki, çox olub. Baləmi Hüsey-nağanın məhz Orucun yanına gedə bilməsi ehtimalını nəzərdən qaçırmazdı və milisə də bu barədə məlumat verərdi. Və bu zaman iz, şübhəsiz, gətirib Oruca çıxara-

caqdı və Orucu heç olmasa dindirəcəkdilər. Amma bütün bunlar bu gün də, sabah da, bir həftə, bir ay sonra da ola bilərdi. Həm də bir aydan sonra həftəlik adəti üzrə bağa baş çəkməsəydi, bunun özü də şübhəli görünə bilərdi. Gec-tez Oruc axır-əlbət bu bağa getməli və o zaman meyiti özü aşkar etməliydi. Çürüməyə başlamış, üfunəti bütün bağa yayılmış meyiti. Aşkar edib özü xəbər verməliydi. O vaxtacan cinayətin izinə düşməsəydilər, bir ay, ən uzağı iki aydan sonra bu cinayəti özü xəbər verməliydi. Əlbəttə, canini açmadan. Amma bu bir ayı, ay yarımı, iki ayı hər gün ürəyinin içini yeyə-yeyə yaşamalıydı. Buna dözə biləcəkdimi? Qeyri-müəyyənlikdən ağır bir şey yoxdur dünyada. Necə deyərlər, “dəhşətli son, sonsuz dəhşətdən yaxşıdır”.

Birdən ağına gəldi ki, telefonu götürüb Baləmiyə zəng eləyə bilər. Telefon nömrəsini yazdığı kağızı nə yaxşı ki, atmamışdı, saxlamışdı. Axtarıb tapdı. Yaxşı, zəng elədim, sonra? Nə deyəcəm, nə soruşacam? Nə qədər fikirləşsə də, bir bəhanə tapa bilmirdi. Baləmiylə nə alveri vardı, nə söhbəti ola bilərdi? Ağına gəldi ki, zəng eləyib asa bilər. Eşitdiyü səsdən də çox şeyi müəyyənləşdirmək olar. Zəng eləyib assa, görəndən da bir iş çıxmaz ki... Bəlkə Orucun telefonu artıq nəzarət altındadır. “Sən də lap vasvasının birisən, vallah”.

Dəstəyi qaldırıb nömrəni çevirdi. Az sonra kişi səsi eşidildi. Baləminin səsiydi, tanıdı. Səs sakit və gümrahdı.

– Bəli, bəli, eşidirəm. Kimdir?

Oruc susurdu. Baləmi bir də:

– Bəli, alo, – deyib telefonu asdı.

Yaslı, dərddli adam səsi deyildi səs. Bəs onda Hüseynağanın yoxluğundan niyə təlaşlanmır, narahat qalmır görəsən?

Axşama fikirləşib bəhanə tapdı. Baləmiyə telefon edib İran səfəri haqqında soruşacaq, deyəcək ki, bir dostum İrana getmək istəyir, səndən bəzi məsləhətlər almaq istəyir. Məsələn, o baş-bu baş gedib-gəlməyin xərci nə qədər çıxır? Boş bəhanə idi, amma indi düşünüb daha tutarlısını tapmaq halında deyildi.

Axşam 9-da zəng elədi. Yenə Baləminin özü çıxdı. Oruc həyəcanını boğub:

– Salam, Baləmi, – dedi, – həkim Orucdu.

– A... Oruc müəllim, xoş gördük səni, nə var, nə yox? Səndən nə əcəb belə? – səs gümrahdı, hətta şəndi. Heç bir nigarançılığa yer qalmırdı.

Oruc dostunun İrana səfər etmək niyyəti haqqında uydurmasını danışdı, suallar verdi, cavablar eşitdi və yalnız söhbətin axırına yaxın qərara gəlib:

– Uşaqların necədir? – deyə xəbər aldı.

Baləmi:

– Sağ ol, duaçıdırlar, – dedi, – Həsənağa bağda-bostanda əlləşib vuruşur, Hüseynağa da Moskvaya bazara gül aparıb.

Oruc düşündü ki, yəqin Baləmi də başqa kəndçilər kimi pərikdə qərənfil yetişdirir və Moskva bazarlarına göndərir. İndi yəqin Hüseynağanı da Moskvada bilirlər, ona görə arxayındırlar, itirib axtarmırlar. Oruc dərk edirdi ki, verəcəyi sual sonralar ona baha başa gələ bilər, şübhələr oyadar, amma özünü saxlaya bilmədi, bu təhlükəli sualı da verdi:

– Hüseynağa haçan gedib ki, Moskvaya?

Baləmi:

– Dünən getdi, – deyəndə telefon dəstəyi az qala Orucun əlindən düşdü. Tələsik sağollaşdı dəstəyi yerinə qoydu.

Qəribə hisslər keçirirdi. Bilmirdi sevinisin, sevinməsin? Sevinməyə əsası vardı. Baləminin bütün ailəsi sağ-salamat idi, onların ailəsinə Orucun heç bir pislili dəyməmişdi. Bellə öldürdüyü albinos (heç ağına gəlməyib ki, Baləmi kimi qarabuğdayı adamın oğlu niyə sapsarı olsun) Hüseynağa deyilmiş. Əgər o adam Hüseynağa olsaydı, ölməmiş (öldüyünə Orucun həkim kimi heç bir şəkk-şübhəsi yox idi), yaralanmışdısa, sonra özünə gəlib durub evinə getmişdisə, hər halda ölümcül zərbənin ona Oruc tərəfindən vurulduğunu unutmamışdı ki... Deməli, o bağdakı meyit Hüseynağanın meyiti deyilmiş. Min şükür. Amma bəs onda kimin meyiti imiş? Niyə özünü Baləminin oğlu Hüseynağa kimi qələmə vermişdi? Bu bağ məsələsini hardan bilirdi? Məqsədi nəydi?

Hüseynağanın sağ olmasına nə qədər sevinirdisə, bu müəmmənin sirri onu bir o qədər həyəcanladırırdı. Kimi öldürüb? Nə səbəbə, nə məqsədlə soxulub o adam Orucun evinə? Hər nə səbəb olursa olsun, hər halda, Oruc adam öldürmüşdü. Ömründə ilk və yeganə dəfə adam öldürməyin sarsıntısı bir yana, bu cinayətin açılması qorxusu, ümumən, bu qəribə, izahsız olayın vahiməsi Orucu əsimmə əsindirirdi. Həyəcanını, xofunu, qorxunc fərziyyələrini kimləsə paylaşa, kimləsə bölüşə bilərdimi? Heç kəsle!

O gecə də gözüne yuxu getmədi və səhər üzünü qırxarkən güzgü-dən ona baxan qıpqırmızı qızarmış batıq gözləri, gözlərin altındakı qara halələri, sapsarı saralmış sifəti görəndə bildi ki, daha belə bir gecəni yaşamağa tabı-taqəti qalmayıb. Bu halda işə də gedə bilməzdi. Pakizə də gec-tez onun halını başa düşəcəkdə, hələ başa düşməyibsə. (Hələ ki, “yaman başım ağrıyır” – deyə canını qurtarırdı, həkim çağırmaqdan imtina edirdi və yalandan başağrısı həbləri atırdı.)

Üç gecənin yuxusuzluğu Orucu halsızlaşdırmış, beynini yormuş, əsəblərini pozmuşdusa da, hər halda, düşüncələrini, atmaq istədiyi addımları müəyyən bir məntiq əsasında düzməyə çalışırdı. Aydınır ki, öldürdüyü adam Baləminin oğlu deyildi və ümumiyyətlə, o ailəyə dəxli yoxdu. Deməli, şəxsi-qərəzlik, düşmənçilik motivləri aradan qalxır. Hüseynağa öldürülsəydi, şübhəsiz, Baləmi Orucu günahlandırma bilərdi, hər vəchlə ondan qisas almağa çalışardı. Öldürülən isə naməlum bir şəxsdi. Əlbəttə, bu cinayəti də Oruc boynuna almamalıydı. Amma onun açılmasını aylarla gözləyə də bilməzdi. Bəlkə albinos sərsərinin biridir, heç kəs, heç bir vaxt onu itirib axtarmayacaq...

Amma axı yay mövsümü gəlirdi, istilər düşəcəkdə, tut dəyəcəkdi, onsuz da gec-tez bağa getməli olacaqdılar və o zaman bu cinayət daha murdar, iyrənc şəkildə üzə çıxacaqdı. Meyiti yarıb öldürülmə tarixini də təqribi təyin edə bilərlər və o zaman bir şübhəyə də düşərlər ki, necə olub Oruc iki-üç aydır bağa getmir. Axı onun hər həftə, ya iki həftədən bir bağa getdiyini çox adam bilirdi... elə Pakizə də bilirdi, dostları da bilirdi... Hələ Ofelya bir yana dursun. Ofelyayla uzun müddət görüşdən imtina etsəydi, bu da təzə problemlər çıxaracaqdı.

Yox, ha tərəfdən baxırsan bax, məsələni uzatmaq olmaz. Elə günü bu gün bağa getməlidir, meyiti “aşkar etməlidir”, dərhal milisə xəbər verməlidir. İşin içindən quru çıxmaq üçün bircə şey lazımdır – özünü itirməmək, özünü ələ almaq, bütün iradəni toplayıb özünü sakit və sax tutmaq. Yəni tamamilə günahsız, təqsirsiz kimi. Sarsıntıdan həyəcanlandığı, özünü bir az itirdiyi isə təbii görünəcək – gəlib öz evində kiminsə meyitini görəsən – əlbəttə, həyəcanlanacaq, sarsılacaq, özünü itirəcəksən.

Yox, mütləq elə bu gün getməlidir. Bu qeyri-müəyyənliyə bir son qoymaq lazımdır. Pakizəyə də bir şey demək lazım deyil. Gedib qayıdandan sonra hər şeyi ona danışar. Əlbəttə, milisə danışacağı şəkildə. O versiyanı. Niyə məhz bu gün bağa getdiyinə bir bəhanə

tapar. “Maşına təzə təkər alıb bağda qoymuşdum, – deyər, doğrudan da, belə idi – onun dalınca getmişdim”. Yuxarı otağa çıxdım ki, ordan kaset götürüm. Onda gördüm...” və s. və i.a.

Soyuq, küləkli bir gündü. Bağa yaxınlaşdıqca yağış da çisələməyə başladı. Maşını içəri salmadı, dalanda saxladı. Həyətə keçdi. Ətrafa göz gəzdirdi. Heç bir dəyişiklik yoxdu. Hər şey həmişəki kimi idi. Tut ağacı, əncir ağacları, bağın üstündən keçən yüksək cərəyanlı elektrik xətləri, quyu, hovuz, meynələr, qaraj, sauna, iki-mərtəbəli ev. Birinci mərtəbənin qapısını açmadı. İkinci mərtəbəyə qalxdı, eyvana çıxdı, otaq qapısına yanaşdı.

Otaq qapısının üstündə yenə açar vardı. Orucun gözləri bərəldi, axı bu üçüncü açarı quyuya atmışdı, ya bəlkə bu üçüncü yox, dördüncü açarmış. Açar öz-özünə dönməyə başladı, axıracan döndü, dayandı. İndi qapı açıqdı.

Onsuz da şiddətlə döyünən ürəyi az qala sıçrayıb köksündən çıxacaqdı. Qapını aralayıb içəri girəndə isə ürəyi, elə bil, birdən-birə dayandı. Sanki qopub düşəcəkdə.

Orucun gözləri qaraldı, başı gicəlləndi, az qala qəşş edəcəkdə. Bütün iradəsini toplamağa, başını itirməməyə çalışdı.

Otağın döşəməsində nə qan izləri vardı, nə qanlı bel, nə albinosun meyiti. Albinos – təbii ki, meyiti yox, özü, həm də sappasağ çarpayının üstündə uzanmışdı. Alnında, başında, gicgahında yara, çarıq, qan izləri-filan yoxdu. Orucu görüb tələsmədən tənbel-tənbel ayağa durdu.

Oruc:

– Sənsən? – dedi, – yenə burdasan?

Albinos:

– Mənəm, – dedi. – Hüseynağa. Baləminin böyük oğlu. Babamın, atamın evinə gəlmişəm.

Oruc bu sözləri artıq bir dəfə də eşitmişdi, yenidən eynən təkrarını eşidirdi. Hüseynağanın – əgər bu, doğrudan da, Hüseynağa idisə – baxışı, hərəkətləri də eynən ögünlərin təkrarı idi. Ən dəhşətlisi o idi ki, Oruc hadisələrin necə cərəyan edəcəyini də bilirdi. Fəhmlə duymuşdu bunu və hadisələrin bu sayaq gedişinin heç cür qarşısını almaq mümkün deyildi – bunu da bilirdi.

Danışan, elə bil, Oruc deyildi, elə bil, kimsə onun səsiylə dörd gün bundan qabaqkı sözləri eynən təkrar edirdi:

– İtil burdan, çıx get. – Oruc özü, öz xoşuyla yalnız bir yeni cümlə əlavə etdi, – məni qana salma.

Hüseynağa – əgər bu oydusa – lal-dinməz durub dayanmışdı. Hərəkətsizdi, gözlərini də Orucun üzünə zilləmişdi və Oruc da qurulu maşın kimi oğünkü sözlərini bircə-bircə təkrar edirdi: “Buranı mən tikdirmişəm... Bağlar idarəsi... atan da yanıma gəlmişdi...”

Albinos susurdu. Hey susurdu. Dəhşətli dəqiqə, dəhşətli hadisə sürət qatarı kimi yaxınlaşır, anbaan yaxınlaşır, hardansa axıb onların üstünə gəlirdi.

Oruc çarpayının altına baxmamaq üçün gözlərini qaçırdı, çünki çarpayının altında nə olduğunu bilirdi və çarpayının altındakı belin bir neçə saniyədən sonra cərəyan edəcək dalaşda nə rol oynayacağını da bilirdi. Dəhşətli sonluğa bir neçə an qalırdı və vaxt yetəndə Hüseynağa çarpayının altından beli çıxarıb Oruca hücum etdi. Oruc bu hücumdan qorxmurdu, çünki nəticəsini bilirdi, bilirdi ki, ona, Oruca heç bir şey olmayacaq. Amma bu hadisəni bildiyi üçün qorxurdu, həm də bilirdi ki, istəsə də, istəməsə də qarşısındakı gənci – kim olur olsun, fərqi yoxdur – öldürməli olacaq.

Bir az süpürləşdilər, belin sapından yapışıb hərəsi bir tərəfə çəkdi, amma məqam gələndə bel Orucun əlində idi və albinos Oruca yumruq ilişdirəndə Oruc da beli onun təpəsinə endirdi. Albinos yerə sərdi. Qan da eynən oğünkü kimi adyalın üstünə sıçradı, yerə axdı.

Oruc otaqdan çıxdı, dəsmal çıxarıb barmaq izlərini silmədi bu dəfə. Bunun heç bir mənası yoxdu. Artıq heç bir şey haqqında düşünə, heç bir məntiqi nəticəyə gələ bilmirdi. Peşə təcrübəsiylə bağlı ən qəribə, ən izahsız psixi sapıntıları yada saldı. Dəqiq bilirdi ki, dəli olmayıb, beyni pozulmayıb. Amma bu izahsız olayların məntiqi ardıcılığından da baş açə bilmirdi. Haçansa hardasa oxuduğu yarıfantastik bir fərziyyəni xatırladı – bəzən insan fəhmlə gələcəkdə baş verəcək hadisəni öncədən ən əyani şəkildə duya, görə, yaşaya bilir. Bəlkə bu elə həmin qəribə hadisələrdən biridir. Bu gün, indicə baş vermiş hadisəni dörd gün bundan qabaq belə aydınca, əyani şəkildə görüb, yaşayıb. Deməli, o gün baş verən cinayət xəyali imiş, təsəvvür imiş... Eləysə, bəlkə bugünkü cinayət də eyni cür xəyalidir, təsəvvürdür...

O da yadına düşdü ki, xəstələrdən – pasiyentlərdən biri onu xəbər dar etmişdi – erməni o bağı tilsimləyib, yəni evin divarlarına zəhərli maddələr hopdurub. Bəlkə bu dəli sayıqlamalarında bir həqiqət varmış – qalyutsinogen maddələr mövcuddur axı... Onların beyinə təsiri də elmə məlumdur. Ümumən, bu son illərin hadisələri hamımızın beynlərini az, ya çox dərəcədə çaşdırmayıbmı, sapdırma-

yıbmı, məhvərindən çıxarmayıbmı? Bir də axı kim deyib ki, insan təbiətin bütün sirlərindən, əfsunlarından agahdır. Dünyanın o qədər açılmamış sirri, tilsimləri var ki... otağa tərəf boylandı – bu da onlardan biri.

Pilləkənlə aşağı endi. Külək güclənmiş, yağış şiddətlənmişdi. Bir an Oruca elə gəldi ki, bağda nə isə başqa bir iş də olub və bu iş son dərəcə vacibdir, onun həyati əhəmiyyəti var – bu Orucun həyat və ölüm məsələsidir.

Amma bunun nə olduğunu, nədən ibarət olduğunu heç cür təyin edə bilmirdi. Nə qədər səy edirdisə, heç cür təyin edə bilmirdi, başa düşə bilmirdi.

Başə düşə biləcəyi an gələndə isə artıq gec idi – beləcə sonacan nə baş verdiyini dərk etmədi...

* * *

Küləyin gücündən yüksək cərəyanlı elektrik xətti qırılıb həyəət düşmüşdü. Həyəət yağışdan yamyaş idi. Çardaq altındakı eyvan qupquruydu.

Oruc birinci mərtəbənin eyvanından yamyaş torpağa ayaq basan an yanib kəsöve döndü.

* * *

Orucun meyitini ölümündən iki gün sonra aşkar elədilər. Mühüm müşavirə vardı. Oruc evdə, işdə olmadığından təbii ki, dalınca bağa adam göndərdilər. Dalınca gələn Mehдинin sürücüsü idi.

Mehдинin sürücüsü qapının ağzında Orucun məşinını gördü, darvazanı xeyli döydü, açılmayanda barını aşib həyəət düşdü. Həyəət indi qupquruydu və Mehdi yerə sərilməmiş qapqara cəsədin Oruc olduğunu əvvəl-əvvəl heç başə düşmədi. Sonra başə düşdü, amma ölümünün, illah da belə qapqara qaralmasının səbəbini yenə də anlaya bilmirdi. Hər nəyə xəbər elədi, gəlib Orucun meyitini şəhərə apardılar.

Qəzetlərdə nekroloq çıxdı, mətəm mərasimi xəstəxanalarında keçirildi. İkinci fəxri xiyabanda dəfn etdilər. Dəfndə ailə üzvləri (oğlu da uçub gəlmişdi), dostları, iş yoldaşları, qohumları, qonşuları, tanışları iştirak edirdi. Ofelya bir bucağa çəkilib xıslım-xıslım ağlayırdı. Baləmi də iki oğluyla – Hüseynağa və Həsənağayla – qəbir-üstünəcən getdilər.

4 yanvar 1993, Bakı

ÇİNGİZ HÜSEYNOV

(1929)

Görkəmli yazıçı və ədəbiyyatşünas Çingiz Hüseynov 1929-cu il aprel ayının 20-də Bakı şəhərində doğulmuşdur. Burada orta məktəbi bitirdikdən sonra ADU-nun filologiya fakültəsinə daxil olmuş, ikinci kursda Moskva Dövlət Universitetinə dəyişilmiş, oranı qurtarmışdır. SSRİ EA Şərqşünaslıq İnstitutunun aspiranturasında təhsil almış, namizədlik və doktorluq dissertasiyaları müdafiə etmişdir.

Əmək fəaliyyətinə aspiranturayı bitirdikdən sonra – 1955-ci ildə SSRİ Yazıçılar İttifaqında milli ədəbiyyatlar üzrə məsləhətçi kimi başlamış, sonra İctimai Elmlər Akademiyasında çalışmışdır.

Ədəbi fəaliyyətə XX əsrin 50-ci illərində başlamış, nasir və tənqidçi kimi şöhrətlənmişdir. Onun “Labüdlük”, “Fətəli Fəthi”, “Novruzqulu”, “Məhəmməd, Məmməd, Məmiş”, “Ailə gizliləri” kimi roman və povestləri məşhurdur.

Yazıçının bədii özünəməxsusluğunu əks etdirən “Adalar” hekayəsi onun eyni adlı kitabından (Bakı, Gənclik, 1980) götürülmüşdür.

ADALAR

*Anam Məxfirət Məlikməmməd qızının
unudulmaz xatirəsinə*

İlk səs – çığır-tı... Hamıya məlum həqiqətdir – doğulanın çığır-tısı: mənim də, sənin də. Deyir, ay camaat, ay dünya, gəlmişəm, səsimdən mənə tanıyın. Daha nələr gizlənin? Yaz, yoz, poz, yenə yaz – uydurma məharəti: nə bilən var, nə deyən-danışan.

İlk göz yaşları nə mənim yadımdadır, nə də səninin. Amma deyirlər ki, yumulu gözlərdən axıb çığır-tını yuyan bu göz yaşları çay suyu kimi şirindir, sonralar dəniz suyu kimi acılaşır.

İlk gülüş... Bu da yadımızda deyil. Amma deyirlər ki, çox da deyirlər?! Qara buludlardan gözlənilmədən boylanan günəş kimi, göz yaşlarından doğulan gülüş həmin ilk gülüşlərdəndir: hələ dodaq-

lar əzik-üzük, gözlərdə isə gülüş qığılıcımları... Təlxəyə, oyunbaza, məzəli sözə – hansı gülüş ilkindir?

Nə vaxtdan yadımdayam?

Düşün, fikrə get, ümidlən ki, bəlkə yuxuda gördün, – yox, yadıma gəlmir: qədimdən-qədim tarixim, qeyri-adi dövrüm, əfsanəvi zamanə, bəlkə də heç olmayıb... Yaddaşımda xırda, işıltılı adalar, ətraf isə boşluq, qaranlıq, hansı ada əvvəlkidir, ən yaxındır.

Beş? Hə, deyəsən beş yaşındayam.

Əmioğlum Ənvərlə qaçırdıq. Elə qaçırdıq ki, dayananda üzümüz istidən yanır, qaynar tər dodağımızı göynədir, sanki ürəyimiz elə bu dəqiqə ağzımızdan çıxıb şappıltı ilə yerə dəyəcək, qənbər kimi. Otağımızdan qızıl qülləsi görünən Aleksandr Nevski baş kilsəsinin şiş uclu, oxvarı dəmir milləri arasından çıxıb üzüyuxarı qaçırdıq... İndi nə əmioğlum sağdır, nə həmin hasar durur, nə də baş kilsə var: dəniz uddu, qaynar alov əritdi, zamanə yıxdı.

Qaçırıq... Və ilk dəfədir ki, mən tək-cə özüm enli qozbel küçədə-yəm. Boylanmadan, – indicə tutacaqlar! – qaçırdıq. Əmioğlumla kilsə bağında əynində ağ paltar, başında qırmızı lent olan göygöz bir qız tutub saxlamışdıq, mən bir yanağından öpürəm, əmioğlum o biri yanağından, qız isə hərəkətsiz durub çığırır, haray qoparır: “Maaaa...” Bıgılı kişi hasarın o tərəfində qaldı, millər qoymadı ki, bizi tutsun. Hasar arxadadır. Hey qaçırdıq. Evə! Həyətimizə!.. İri, göy, yumru-yumru qənbərlər yadımdadır... Əmioğlum məni ötdü, tini burulub gözdən itdi. Tez ol, tez!.. Uca, dəmir qapılar, daş pillələr, aynabənd... “Nə olub, nə xəbərdir? Bir dayan!..” Sonra isə – yaddaş uçurumu.

Bəlkə başqadır ilk yadda qalmağım?

Həmin baş kilsənin həyəti. Çəmənlik, gömgöy tər ot mən boydadır, məndən də uca. Atam kənddən gəlib, quzu gətirib, quzunu tozlu şəhərin çəmənlik adasında otarıram. Quzu tələsmədən, – bir özüdür, bir çəməndir, bir də mən, – otu xırda-xırda qoparıb yeyir, ağ dərili, yumrugözlü, alnı təpəl quzu... Nə kəsildiyi yadımdadır, nə dadı – uçurum!..

Yox, deyəsən ilk-əvvəl bu yadımdadır: qonşumuz oğlunu əzizləyir, sinəsində oturdub söyüş söyməyi öyrədir. “Ay sənin dilinə qurban!” – deyir. – “Söy kimi istəyirsən!.. Məni?! Söy, dilinə qurban! Lap mənim özümü də söy!..” İsti gündür, məni və oğlunu gəzməyə aparır, şəklimizi çəkdirmək istəyir. Dar otaqda, qaranlıqda

şəklimizi çəkirlər: oğlunun damağında uzun papiros, lap əməllisindən, mənim əlimdə isə kibrit, guya yandırırım, o da çəkir; papiros da yalan, kibrit də, təkcə şəkil həqiqətdir. Bir də ata, çünki sağdır, oğul isə – qayıtmaz dünyasında...

Bəlkə də bu deyil, budur: patefon çalınır. Çalanlar elə bil yeşiyin içində oturub çalırlar, üzə çıxırsalar inanaram, çünki təəccüb nə olduğunu bilmirəm – xoruz belində bostan əkən cırtıdandan az eşitməmişəm. Məni kətil üstündə oturdublar, ayaqlarım nəinki yerə, heç kətilin iki ayağını birləşdirən tirə çatmır. Milis otağında yəm, üçüncü şöbə... Milis idarəsi və patefon!.. Mənəm, bir də kişilər – ucaboy, enlikürək böyüklər... Atam tez-tez deyirdi, mən onun sözlərini anlamırdım: “Mən fəhlə-kəndli milisiyəm!” Patefon ləzginka çalırdı, kişilər də burada – milis rəisinin dərısqal, kiçik otağında atılıbdüşür, yeyin-yeyin oynayırdılar. Aşırma qayışlar cırıldayı, qalife şalvarlar daha da qabarmış, par-par parıldayan çəkmələr ətrafa işıq saçır. Atam oynamağı xoşlayır, oynamaqdan doymur, patefon da hey çalır, yorulmaq bilmirdi... Atam hərdən ayağının burnunda oynayı, qolları havanı qılınc kimi kəsib-doğrayır... Həmin bu ləzginkanı bəzən eşidirəm, çox nadir hallarda; o vaxtdan sanki əsrlər keçib, bəlkə yadımda qalan heç olmayıb, xəyaldır?.. Ləzginka və oynayan kişilər!.. Əksəriyyəti, atam kimi, kənddən gəlib, könüllü, “fəhlə-kəndli” milis libasını geyib, elədiklərinə qəlbən inanır və inandığını eləyirlər... Dodaqlarda, sifətlərdə, gözlərdə sevinc, gülüş... Xoş çığırtılar, şən səslər... Gözüm kişilərdədir!.. Onların arxasındakı dünyanı işıqlı görürəm və heç kimdən, heç nədən qorxum yoxdur. Oynayan kişilər!.. Tənəffüs idimi, bayram idimi?.. Təkcə bu danışdığım yadımdadır – kişilərin rəqsi... Kişilər... Onların yaşı nə idi ki? İyirmi, uzaq başı otuz... Mənim indiki yaşımndan çox-çox az... Məndən çox-çox cavan idilər o zamankı oynayan kişilər... Amma yadımda nəhəng qalıblar, ucaboy enlikürək kişilər.

Bəlkə bu da deyil ilk yadımda qalan?

Bəs ilk nə idi?

Birini danışdım, o birisindən dedim, amma duyuram: nə odur, nə budur, nə də üçüncüsü... İlk yadımda qalanı qovmağa çalışdım – olmadı ki, olmadı! Amma danışsam, heç kim inanmaz, deyərlər: “Ola bilməz! Uydurmadır!..” Həqiqətən: bu “ilkim” qeyri-təbii bir haldır, doğumdan əvvəl yadda qalmaq kimi bir şeydir – desəm, gülərlər.

Amma danışacağam. Qoy inanan inansın, inanmayan çiyinlərini çəkib gülümsəsin, heç üstünü vurmasın. Axı xırda cizgilərə qədər yadımdadır!.. Anam məni gündüz asma nənnidə yatızdırdı, özü isə irigövdəli, qara tut ağacının kölgəsində yerə sərilmiş xalçanın üstündə uzandı. Birdən yuxudan oyanıb məni nənnidə görmədi, tez qalxdı. “Vaxsey!..” Mən nənnidən yerə düşüb qum yeyirdim. Qumun dadı indi də yadımdadır: duzsuz, dadsız, yeyilmir ki, yeyilmir – xırçıldayır, dənə-dənə yığılıb ağızda qalır, dişlər arasında... yox, hələ dişlərin çıxmasına xeyli var, bütöv bir tarixi əsr keçməliyəm – sürünə-sürünə, yığıla-yığıla, dilim söz tuta-tuta...

Yadımda qalan adalar...

İlk, birinci, əvvəlki...

İndiyə qədərki – başlanğıc idi, əsas mətləb isə irəlidedir.

II

Yadımda qalan ilk sevincim...

Düşün, düşün!..

Bəlkə budur:

Mən Pirşağı bağındayam.

Evin dal tərəfində divara yapışmış qum təpəsi; bu qumu Abşeronda tez-tez əsən şimal küləyi gətirib, divar dibinə yığa-yığa təpə düzəldib.

Biz damdan təpəyə hoppanıb təmiz quma yığılırıq, quma batırıq.

Birdən elə bil kim isə dedi: “Anam gəlir!”

Əslində heç kim bir söz demədi, ürəyimə damdı.

Anam istirahət evindən gəlirdi.

Onun ilk və sonuncu istirahəti.

Qum təpəsindən ayağımı güclə çəkə-çəkə tilsimdən qurtaranlar kimi tələsə-tələsə çıxdım və ayaqyalın, ilıq toza bata-bata yumşaq, sakit kənd küçəsi ilə yüyürdüm.

Küçənin lay-lay tozundan ayaqlarıma dizəcən ağımtıl pərdə çökdü, elə bil toz bataqlığıdır, küçəni toza bürüyə-bürüyə hey yüyürürəm, elə qaçıram ki, ox da atsan çatmaz, – axı üzünü çoxdan – bir aydan bəri görmədiyim anamı qarşılamağa tələsirəm.

Uzaqdan yalnız anamın sifətini görürəm.

Üzünə gülüş yayılıb, axı o da sevinir – ayrı cür ola bilərmimi?..

– Budur – anam!

Qaç-aqa qucağına hoppanıram, məni tutur, bağına basır, qucağında aparır, – sağlam, güclü, ən əziz... Yeganə. Əvəzolunmaz. Mənim...

Bəlkə...

Yox, deyəsən, ilk sevincim yalnız budur...

Amma yox, biri də yadıma düşdü: odumu ilk sevincim, bumu?..

Xalam – mənim cəld, qoçaq, dilli-dilavər xalam məni arabaçıya tapşırırdı.

Kənddən şəhərə gəlirəm. Mən və arabaçı.

Araba hey gedir, axşam düşür, biz isə hələ də yoldayıq, mənzilə çata bilmirik.

Əvvəl qumlu-tozlu yolla gedirik, sonra daş yola çıxırıq, bizi dalbadal elektrik qatarları ötür... Arxadan gəldiyini eşidirik, qulağımıza dalğa-dalğa dolan uzun fit verib ox kimi keçir, ətrafa istilik yaya-yaya... Biz isə hey yol gedirik. Yaxında-uzaqda vışkalar görünür, ətrafa neft iyi yayılıb – mənim uşaqlığımın, mənim bütün həyatımın qanına keçmiş, canıma hopmuş neftin iyi, nöyüt qoxusu: bu qoxuda – yollarım, doğma şəhərim, dəniz və məni keçmişimə, doğma yurduma bağlayan min-min tellər.

– Budur, tərə, buradan qənbər yolu başlanır. Buradan, bu hündürlükədən şəhər görünür, çıraqlar içində, ev-ev, mülk-mülk. Az qalıb, çatmışıq...

Artıq şəhərdəyik.

Arabaçı arabani birbaş küçəmizə sürür.

“Evinizi taparsan?” – soruşur. Üzü qapqaradır, tüklü-saqqallı. Qapqara gözlərini mənə, “şəhər uşağı”na dikib, deyəsən gülümsünür.

Bu nə sözdür? Necə yəni taparsan?! Odur – evimiz də, küçəmiz də, həyətimiz də.

Mən arabadan düşürəm və vidalaşmadan uzaqlaşırım. “Bəs çox sağ olun hamı?!” – soruşur. Mən isə artıq həyətimizin dəmir qapılarından keçib evimizə tələsirəm. Bağı da çoxdan unutmuşam, yolu da, arabaçını da... Evimizə! Çoxdan bəri qoyub getdiyim evimizə!..

Qapılar!..

Bir anlığa dayandım, ikinci mərtəbəmizə baxdım – otaqlarımızın hamısında işıq yanırırdı. Balkonumuz da işıq içindəydi. Tərtəmiz silinmiş şüşəsi par-par parıldayırdı, qaynar elektrik lampaları ətrafa gur-gur, bol-bol işıq saçırırdı. Bu işıqda o qədər istilik, doğmalığ, sevinc var idi ki!.. Bircə söz: evimiz!

Hamı sağ idi – atam da, anam da... Gənc, sağlam, güclü... Xoşbəxtlər, bəxtəvərlər... Yaxınlaşan, evin kandarında duran müharibədən xəbərsiz... İşığı söndürən müharibədən... Bəlkə də duyurlar, bilirlər, bəlkə mənə indi elə gəlir ki, bilmirdilər... Amma başqa faciədən həqiqətən xəbərsiz idilər, bilmirdilər ki, yaşamalarına çox az vaxt buraxılıb.

Bu işıq isə hey yanır və yanır, ilk sevinc işığım.

Kim bilir, nə qədər yanacaq, axı mənim, yalnız və yalnız mənim işığımdır, ilk və əbədi... Bu sözün mənasını indiyə qədər dərk etmirdim, indi-indi yavaş-yavaş dərk etməyə başlamışam... və yanıldığıma zərrəcə şübhəm yoxdur.

III

Yadımda qalan ilk kədərim...

Heç yada salmağa ehtiyac yoxdur.

Çığırta!

Qonşu qızın çığırması!

Eyvanimızın o ucunda yaşayan və anadangəlmə iki ayağından topal, mənim yaşdım, indi isə boyca mənə ötüb-keçən beş oğul anası qonşu qızın qışqırması!..

Bakının qızmar avqust günü idi. Qapılar, pəncərələr – həm eyvana açılan, həm də küçəyə – taybatay, açıq. Ümidimiz buludsuz, rəhm-siz göyədir: ay səma, ay təbiət, – deyə yalvarırıq, – bəlkə azca da olsa yeləbənzər, küləkvari nəfəslə bu durğun, alov dolu havanı tərpədəsən?..

Qız elə qışqırırdı ki!.. Telefon təkcə onlardadır və yalnız qonşularımız qızın çığırmasına səbəb olan bu faciəni ilk əvvəl eşidə bilirdilər. Və qız eşitdi! Və eşidib inanmadı, amma çığırdı, eşitdiyi söz qışqırma qırıxdı, qışqırma içində təkrar olundu.

Və bu təkcə sözdən mən qurudum, ayaqlarım yerə mıxlandı.

Ağardım, ürəyim soyudu, sanki nazik bir sapdan asıldı.

Qonşum eşitdiyinə qışqırdı. Bu xəbər dünyada hamıdan çox, hamıdan əvvəl yalnız və yalnız mənə aiddir, mən çığırmaçım, mən bağırmaçım.

“Öldü?!”

Anam öldü.

Mənə elə gəlir ki, mən hələ indi-indi yaşayıram, hələ həyatımın əsas illəri irəlidedir, hələ ömür uzanacaq... Anam isə mənim indikimdən də az yaşadı, çox-çox az.

IV

Məndə baş qaldıran ilk qorxaqlıq...

– Mən onu – bu qorxaqlığı, heç vaxt unutmuram. İstəsəm də unuda bilmirəm...

Xalamın gözləri qızarmışdı, səsi kallaşmış, elə bil dərin quyudan gəlirdi.

Məni çağırıb dedi:

– Get xəstəxanaya! Anan səni görmək istəyir!

Mən bilirdim, eşitmişdim ki, dünən anamı palatadan çıxarıblar, carpayısını xəstəxanada dəhlizin bir küncünə sürüyüblər ki, o biri xəstələr ölən adamı görməsinlər...

Xalamın sözlərində mən: “Anan ölür, get ananla vidalaş!” eşitdim.

Və getmədim.

Getmədim!

Qorxdum!

Ölən adamı görməyə qorxdum.

Pəncəsi iti, əli sümüklü görürdüm mən onu, bu ölümü. Yapışsa – buraxmaz.

Bu ölüm indi anamın ətrafında fırlanır, anamın yanındadır – həm ruhdur, həm ətli-sümüklü canlı.

Getməyəcəyəm!

Durdum – və yerimdən tərpənmədim.

Daş kimi susdum, qaya kimi lal oldum.

Birdən o (kim “o”? Ölümmü? Anammı?.. “Həm “o”, həm də “o”. Çünki “onlar” mənim qorxumda birləşmiş) yaxamdan yapışdı?! Birdən mənə: “Sən də gedək” – dedi?!

İstəmirəm!

Getməyəcəyəm!

Bəli, qorxuram!!!

Küt, heyvani qorxu!

Daş dövrü...

İlk qayğım...

Birillik ömür sürdü, mənim bu ilk qayğım...

Küçəmizin yoxuşu anama əziyyət verməyə başladı, işdən sonra təkbaşına qalxa bilmirdi.

Bir də – qaranlıq.

Küçələr axşamdan zülmət içində batır – işıq gözəgörünməz olub, gizlənib, çünki müharibədir.

Qaranlıq küçə təhlükəsiz deyil, vahimə də basa bilər – çünki müharibədir... Ən əsas isə – ürək, ürəyin gündən-günə şiddətlənən xəstəliyi. Anamla yanaşı gedəndə ürəyinin döyüntüsünü eşidirəm; mənə elə gəlir ki, anamın ürəyini həтта görürəm: yekəlib, sinəyə sığmır və təmiz havaya möhtacdır, havası çatışmır, qanı bədəndə qovub dolandırmağa gücü qalmayıb, az qala ürək dayanacaq ya partlayacaq... Köks də darlıq edir, ürəyi sıxır, ürək bu köksə sığışmır ki, sığışmır!..

Anam, mama işlədiyi doğum evindən çıxanda mən onu qapıda qarşılayıram. Qolumdan yapışıb, mənə arxalayıb, yavaş-yavaş gədirik. Əvvəl daşından belə yod iyi gələn doğum evi binasını və kiçik bağçasını əhatə edən dəmir hasarın böyründən keçirik, tinə çatıb darısqal Basın küçəsində tramvaya minirik və bu üç nömrəli tramvay bizi gətirib səs-küylü, tozlu-torpaqlı Bazar küçəsində düşürür.

Və bütün çətinliklər tramvaydan sonradır: küçəmizin yoxuşu.

Ağır-ağır, asta-asta üzüyuxarı qalxırıq. Kor pəncərəli, birmərtəbəli evlərin arası ilə. Küçə dardır. Divara toxuna-toxuna, divardan tuta-tuta bir tin keçdik. Qədim ikimərtəbəli evin qapısında anam ayaq saxlayır. Zülmət gecədə onun göyərən, rəngini itirən dodaqlarını sanki görürəm. Nə isə demək istəyir, nəfəsi çatmır ki, sözləri itələsin, çölə çıxartsın. Əlacsız qalıb başını aşağı salır, əlini evin ovulmuş, küləkdən-zamandan çöpurlaşmış divarına yapışdırır, mən də yanında durmuşam, azca geri çəkilməmişəm ki, havası bol olsun, mənim yaxınlığım onu darıxdırmasın, ürəyini sıxmasın... Ürəyinin döyüntüsünü də aydın eşidirəm... Az qala ağzından çıxıb düşəcək... Amma daha çatmışıq, evimizə çatmağa bircə tin var. Anam başını aşağı salır, hiss edirəm ki, özünü danlayır, ürəyini ürəkləndirir, ürəyinə ürək-dirək verir, ona keçmiş xatırladır: “Axı, sən belə deyildin, ay ürək!” – deyir. – “Axı bir zamanlar sən bu yoxuşu bir-

nəfəsə qalxardın, indi nə olub sənə, ay ürək? Məni niyə belə incidirsən, axı mənim günahım nədir, ay ürək!” Danlayır, amma fikri artıq bu yoxuşda deyil, – pilləkəndədir, ikinci mərtəbəmizə qalxan pillələrdə!.. Eybi yoxdur, – anama deyirəm, – onu da keçərik, heç darıxma, təki evimizə çataq!..

Yenə yavaş-yavaş, asta-asta gedirik. Mən qəsdən bir addım geridə dururam, qəsdən addımlarımı yavaşdıram ki, o da tələsməsin, elə bilsin ki, mən də yorulmuşam, elə bilsin ki, tələsən yalnız özüdür, ayaq saxlayıb bir az dincələ bilər, nə xəbərdir, niyə tələsir?..

İkinci və sonuncu küçəni keçirik, budur – küçəmiz!.. Divarı dairəvi, daşları çəhrayı, rəngi qaranlıqda belə görünən evimiz, uca, dəmir alaqaqımız, – Bakıda nə çox dəmir var: qapılar, hasarlar, pəncərə dəmirləri!.. Bu qarıdan pillələrə qədərki yol, yəni həyətin içi, o qədər də rahat-hamar deyil, qorxuludur, adam yıxan çökəkələri, təhlükəli döngə – uçurumları var, odur ki, tələsmək lazım deyil, ayaqlarını ehtiyatla at... Amma mən bu qısa yolun bütün sirlərinə bələdəm, gözüyumulu keçərəm, bilirəm ki, harada addımım uzun, harada isə qısa olmalıdır bax burası çökəkdir, burada isə zirzəmiyə gedən pilləkən var, ağzına daş qoyublar ki, yıxılan olmasın; bura su süzülüb, çünki kranı bərk bağlamayıblar, ax, bizim bu kranımız! Addayıb keçmək lazımdır: burada isə azca sağa dönmək, çünki təcik var, sonra isə – sola və iki addım sayıb əlini uzat – əlin pilləkənin məhəccərinə toxunacaq... Amma pilləkənə hələ xeyli var: həyətdəki yeraltı su yolunun dəmir qapağı azca dikdir, onu elə keçmək lazımdır ki, ayaq ilişməsin...

Budur, nəhayət, pilləkən məhəccəri. Anam bu tirdən yapışır və yenə dayanır, tez-tez nəfəs alır, sanki qüvvə toplayır. Otuz daş pillə! Son hücum!.. Düz otuz! Nə az, nə çox... Daşların ortası çuxur-çuxurdur, bizim addımlarımız, bizdən övvəlkilərin addımları ilbəl, günbəgün bu daşları yalaya-yalaya, sürtə-sürtə ovub...

Evdə anam özünə tez gələrdi, axı evdir!.. Xoşladığı üstü meşin “kuşetkaya” oturub, gözlərini azca yumar, dincələrdi; ayaqlarından ağırlıq çəkilər, bütün bədəni ürəyə xidmət edərdi ki, ürək toxtasın, köksü vurub dağıtmasın... Qabırğalar incə, dərisi də kağız kimi nazik, açıq şabalıdı rəngdə, azca əsmər, mənimki kimi.

Ürək neyləsin – ürəyə saf hava lazımdır, şirə lazımdır...

Məgər təkə bunlarmı?..

İlk acığım.

İndi də – kütləşsə də, azca soyusa da – keçməyib mənim ilk acığım, bəlkə indi heç acıq deyil, yalnız düşüncədir? İnsan zəifliyi barədə acığabənzər duyğudur? Hissdir?..

Hərdən anamın dayısı Abdul kişi ilə rastlaşırım. Qocalıq onu qupquru qurudub. Tez-tez öskürür, öskürəyi də qupquru. Yazığım gəlir: elə qocalıb ki, canını güclə gəzdirir. Hal-əhval tuturuq – necə olsa, yenə də qohumdur, anamın yeganə dayısı, səksən yaşlı kişi...

Şəhərə çox nadir vaxtlarda gəlir, bağda olur, atadanqalma mülkdə... Meynəliklər, əncir ağacları, qum və bağın ortasında – nəhəng qara tut ağacı; ağacın ömrü əsri keçib, amma yenə də sağlamdır; bu yerlərin ən qocaman ağacı... Tutu da şirin, dadlı. İndi də dadı damağımdadır: iri dənələr, içi şirə dolu... Daha çox anamın dayısı oğlunu görürəm, – Akifi. İşi-peşəsi məlum deyil, gah tör-töküntü sifə-tində, gah da ki, təzəbəy kimi, kefi kök, damağı çağ. Görürəm və atası yadıma düşür, qəlbimdə acığabənzər nə isə tərpənir. Qohumlar kimi salamlışıraq, ondan-bundan hal-əhval və – xudahafiz! Gələn dəfəyə qədər, gələn görüşə qədər!..

O ili müharibə axır ki, qələbə ilə nəticələndi... Cibimiz boş, anama isə dincəlmək hava-su kimi lazımdır! Yay şəhərdə qalmaq olmaz – istidən bişib yanar, xəstə ürəklə səfərə çıxmaq da çətindir, haraya gedəsən? Nə cür?.. Ürəyə üzüm lazımdır, tut lazımdır – ağ, ya qara!

Doğmaca dayısına ağız açdı. Pis dolanmırlar, gəliri yaxşıdır – şəhərin mərkəzində baqqal dükənində işləyir, keçən il müharibənin qızğın çağında bağdakı evini – gözəl, ikimərtəbəli, uca binadır – təmir elətdirdi.

Ağız açdı.

Yox, yox, söhbət ikinci mərtəbədəki otaqlardan getmir; tutu da pulsuz yeməyəcəyik, ənciri də. Bizə kiçik otaq lazımdır, özü də bilirsiniz hansı otaq? Pilləkənin altındakı, küçəyə balaca pəncərəsi olan, quyuya yaxın otaq; bu otaqda binədən heç kim yaşamır, burada yalnız təsərrüfata aid dəmir-dümür, xırda-xuruş şeylər saxlanır, onları odun anbarına da yığmaq olar...

Abdul kişi qaşqabağını salladı, arvadına baxdı... Arvadının üzündə onsuz da əbədi narazılıq həkk olunmuşdu – elə bil indicə ya turşu badımcan yeyir, ya gözü limon dilimindədir; ya da ki, piy basmış

boynunu ağcaqanad sancıb... Səsi də üzünün ifadəsinə uyğundur – danışanda elə bil indicə ağlayacaq, sızıltılı, incik, şikayətli.

Anam hiss elədi ki, dayısı arvadı ağzını açsa, xahişimizi rədd edəcək, odur ki, onu qabaqlayıb dedi ki, otağı havayı istəmirəm; pul söhbətini eşidəndə təəccübləndim, axı bilirdim ki, pulumuz yoxdur.

Qohum danışmağa başladı: anamın dayısı.

Dedi ki, otağı başqasına söz vermişik (adını dedi, uzun-uzadı onun haqqında danışdı, “ağsaqqal adamdır”, “mömin kişidir”, “kəbleyidir” və sairə...). Hətta pulunun bir hissəsini almışq (üçrəqəmli məbləğ deyilir), “əlbəttə, o qədər də böyük pul deyil, amma yenə də puldur, hər halda alınıb da, xərclənib də, məvacibə isə hələ xeyli var...”

Anam: “Pulunu qaytararıq” – deyir, yəni anamın verdiyi pulu dayısı həmin mömin kişiyyə qaytarar.

Dayı qurtarıb, dayısı arvadı başlayır: deyir ki, söhbət “beh”də deyil, bütün məbləğdədir; axı alacağı pulu indidən borca girib xərc-ləmişik, bağban tutub əvvəlcədən pulunu vermişik ki, qaçmasın, bağ işi ağır işdir, meynələr, filan, məgər onların üzümünü almayacağıq!”, tut ağacı, tutu, əlbəttə, pulsuz da yeyə bilərik, “axı qohumuq...”

Anam deyir ki, bütün məbləği ödəyərək...

“Varmı pulumuz?! Niyə demir ki, axı dayımsan, belə qohumluq olmaz?!”

Anam da pulu fikirləşirdi: bahalı tirmə şalını, atamın ilk hədiyyəsini satar, üzüyünü lombarda qoyar, birtəhər toplayar bu pulu, tək razılaşırlar.

Susub söhbətə qarışmaq istəmirəm, çünki anam əsəbiləşər, baxışmla qaynayan qəzəbimi qohumlarımıza yağdırıram, amma anamın dayısı görmür, saymır, qəzəbimi heç vecinə almır.

O yay anamın sonuncu yayı idi...

Amma ilk günlər bağ havası anama düşdü: özünü birdən-birə yaxşı hiss etməyə başladı, hətta bir dəfə özü, mənim köməyim olmadan alpinistsayağı ikinci mərtəbəyə dırmaşdı; pillələrlə yox, pillənin böyründən azca kənara çıxan daşlardan yapışa-yapışa, mən göstərdiyim kimi, tələsmədən yuxarı dırmaşdı, sonra əlini uzadıb eyvanın məhəccərindən adladı, o tərəfə, eyvana aşdı. Elə sevinirdi ki!.. Eyvandan dənizə sarı baxdı – gömgöy, ipək kimi işildayan dənizə həsrətlə, ümidlə baxdı!.. Sonra başını əyib yuxarıdan aşağı məni süzdü, gülümsündü, saçını düzəldib, yenə də üzünü dənizə sarı tutdu, uzaq, mehriban, ilıq sulu, yumşaq qumlu dənizin seyrinə daldı, doymadı ki, doymadı.

Ürəyi də sözündən çıxmadı, istəyinə qul oldu, dəcəllik etmədi, – quzu ki, quzu!..

Demə, təhlükə kənarda durub acı-acı gülümsünürmüş. Bir həftədən sonra, avqustun əvvəllərində ürək ağrıları təkrarlandı, xəstəliyi şiddətləndi, tezliklə şəhərə döndük, anam öz ayağı ilə xəstəxana qapılarından keçdi, tramvay zənginə boylanıb qaynayıb-qarışan küçəyə xeyli baxdı...

Bağa köçməmişdən əvvəl pulu anamın dayısı Abdul kişiyyə aparıb vermişdim. O zaman İçərişəhərdə olurdular, indi köçüblər: özü səksən neçə yaşında, odun kimi qurquru qurumuş və arvadı, – üzü turşumuş, səsi sızıltılı, ağlamsınan, elə bil ağcaqanad sancıb, yaxud limon diliminə gözü düşüb, indicə onu yeyəcək.

VII

İlk incikliyim...

Atamdan idi mənim ilk incikliyim: boğazım yandı, ağrı ürəyimi sıxdı, qəhərləndim. Əfsus ki, ağlaya bilmədim, ağlasaydım – yaş acını yuyub aparardı; incikliyi bəs necə, əridərdimi?..

Və atamdan incikliyim – onun sağlığında yox, onu basdırandan sonra.

Elə acı inciklik ki, nə edirsən et – keçmir ki, keçmir!..

İndi isə inciklikdən əsər-əlamət qalmayıb – acısı əriyib, zəmanə axını onu aparıb dəniz suyuna qarışdırıb, sadəcə qüسسə qalıb.

Küçə ilə gedirdik: anam, bizim “jensovet” qonşumuz və mən.

Birdən anam dayandı, ağappaq ağardı, dodaqları əsdi.

– Dəlisən ey! – qonşumuz anamın üstünə qışqırdı. – Üz ürəyini, çürüt ömrünü, vur öldür özünü!.. Ay dəli, adam da eləsindən ötrü ürəyini yeyər? Bir üzünə bax, gör nəyə oxşayırsan... Al, bax! – qonşumuz cəld əl çantasından balaca güzgü çıxarıb anama uzatdı. – Al! Bax!

Anam isə qabağa, irəliyə baxırdı. Qonşumuz da o tərəfə baxdı.

– İstəyirsən, bax, bu saat gedim, dizimlə onu daldan vurum, yıxıb bax bu dabanlarımla o ki var əzişdirim!.. Gedim? Niyə dinmirsən? Gedim? De “get!” və bax gör analar necə qızlar doğub!..

Anam susurdu. Ağappaq ağarmışdı. Sanki bu saat yıxılacaq, ürəyi gedəcək... Əli ilə ürəyini tutdu, son günlər ürəyi onu narahat edirdi, xüsusən o gündən sonra ki, atam...

Atam evə gec gəlməyə başladı.

Tez-tez əsəbiləşirdi, öcəşkən olmuşdu, anamı sancır, qəlbinə toxunurdu.

Kim isə anama dedi: onu sarışın arvadla görüblər. Hətta qadının ünvanını dedilər. Sözcəzdirənə nə var ki?..

Bir axşam atam evə qayıtmadı.

Səhər obaşdan anam geyinib evdən çıxdı.

Göstərdikləri ünvana getdi.

Və qapını döymədən itələyib açdı.

Atam ayaqlarını çarpayıdan salıb qalife şalvarını geyirdi; çarpayının yanında qoyulmuş xrom çəkmələri par-par parıldayırdı. O isə... həmin o qadın... stola səhər yeməyi düzürdü...

Anamın ürəyi uçundu, silkələndi, sanki qaranlıq dünyaya düşdü.

Və indi biz üçümüz həmin o sarışın qadını gördük. O gedir, mən isə bizim “jensovet”in ona necə yaxınlaşdığını gözlərimdə canlandırırırdım. O zaman bilmirdim ki, gördüyümüz o qadın kimdir. Atam öləndən bir il sonra anamın danışdığı hekayəni – səhər tezdən qadının evinə gedib orada qalife geyən atamı gördüyünü eşidəndə boğazım yandı, qəhərləndim.

Ağrı, daş olub boğazımın yolunu kəsdi.

Əfsus ki, ağlamadım. Çünki udquna bilmirdim. Ağlayanda isə udqunmalısan ki, boğazına tıxanan incikliyi uda biləsən...

İndi əriyən ilk incikliyim. Onu illər apardı.

Mənim bu incikliyimdən yalnız qüssə qalıb. Qüssəvari duman. Yaxına tutub baxdığım bir kitabı bürüyən örtük kimi, ağımtıl pərdə kimi. Həmin o kitabı gözlərindən azca kənar et, bir qədər uzaqdan, eynək şüşəsinin müsbət “bir”, yaxud “bir yarım” məsafəsindən bax – örtük əriyib yox olur, kəlmələri açıq-aydın oxuya bilirsən: “Biri vardı, biri yoxdu...”

VIII

– Sənə baxıram: yanaqların yumru, dodaqların ötlü, qarnın tox... Sən də mənə baxırsan. Həyatından razı baxışın mənə zillənib. Baxışın dərinidir, bəlkə düşündüyümdən də dərin.

– Nə demək istəyirsən? Sözüünü de qurtar!

– Aha!.. Gözlərində narahatlıq gəzdi!.. Buna mən varam!.. Özündən razı olanlardan zəhləm gedir.

- Bilirəm.
- İndi ki, bilirsən, qulaq as!
- Nə demək istədiyini də bilirəm.
- Bilsən də deyəcəyəm!
- Niyə? Yoxsa ürəyini boşaltmaq istəyirsən?
- İstəyirəm narahatlığım ürəyinə dolsun, ağır bir daş olub ürəyini əzsən!
- Ürəyimiz məgər bir deyil?
- İndi birdir! Amma əvvəlcə sənə baxanda, yumru yanaqlarını, tox gözlərini görəndə bir deyildi. Sən mənə yad idin. Mən uzaq müharibə gününü sənə xatırlatmaq istəyirəm!.. Anana dediyin sözlər yadımdadırımı?!
- Mənim ilk qəddarlığım!.. İndi də bilmirəm necə oldu ki, mən o sözləri anama dedim.
- Bir də de, eşidim!
- Mümkün deyil!.. Desəm, dilim alışıb yanar!..
- Elə bilirsən yazmaq asandır?! Səndinmi “Çörəyi yolda yemisen” qışqıran?! Səndinmi “çörəyi bol” tələb edən?!
- Heç bilmirəm o sözlər dilimdən necə qopdu!..
- Niyə susdun? Danış!
- O sözləri yadına kim saldı?
- Həmişə yadımda idi.
- Bəs niyə indi, məhz indi deyirsən?!
- Bilmirəm.
- Bəlkə dünən gecə yuxuda uzaq müharibə günlərinə qayıtmışdın? Evinizi gördün? Üstünə müşəmbə salınmış dördkünc, iri stol, müşəmbənin bir ucunda ütüdən yanıq yeri, uca tavanlı otağımızı güclə qızdıran hisli keroqaz, yayları üz çıxmış və meşini yırtıq, yamaqlı taxt, taxtın üstündə oturan yorğun baxışlı anan...
 - Hərdən yuxumda görürəm, amma dünən gecə görməmişdim.
 - Bəlkə...
 - Səbəb axtarma! Əvvəl-axır deyəcəkdim bunu sənə!.. O sözləri anana dedin, bəs sonra? Sonra nə oldu?!
 - Sən ki bilirsən.
 - De!
- Anam heyrdəndən böyümüş gözlərini üzümə dikdi. Həyəcandan dodaqları titrədi. Nə isə demək istədi, bacarmadı, dodağı əsdi.

Birdən-birə otaq elə sakitləşdi ki, mən hövlnak vahimə içində yerimdən qalxdım. Dediym sözlər beynimdə cingildədi. Anamın baxışına dözməyib otaqdan çıxdım, qəhər məni boğurdu.

– Anan doğrudan da yolda o qara çörəkdən bir tikə yemişdi...

– Sus!.. İllər keçdikcə xəcalətin yükü!..

– İndi necə!

– Çox ağrıdır!

– Çünki toxluqdan şişmişən?! Qarnın yekəlib?!

– O günləri qaytara bilsəydim!..

– Heyhat!

Axşam evə döndüm. Anam məni gözləyirdi. Üzümə baxıb astaca, lakin qəti dedi: “Çörəyi başqaları kimi bölsək, ürəyim partlar”. “Mən də, – dedim, – bunu istəmirəm!”

– Bilirəm... Lakin anan o gün çörəyi böldü! Öz tikəsindən sənənin payına...

– Sus, dinmə!.. Sən ki bilirsən, mən o tikəyə dəymədim!

– Afərin!

– Tikəni anama qaytardım!

– Alqışlar!

– Anama yedizdirdim!

– Ha-ha!..

– Bununla özümü təmizliyə çıxarmaq istəmirəm!

– Bacarmazsan da!

– Özümə bəraət!..

– Kəs səsini: o sözlər artıq deyilmişdi!

– Anam günahımı bağışladı!

– Yoxsa sən üzr istədin?!

– Yox.

– Bəs nə bildin ki, bağışladı?

– Hiss eləyirəm.

– Nədən?

– Anam ömrünün axırınadək məni əzizləyir, mən...

– Bəsdir! Sus!.. Anan bağışlasa da, mən bağışlamıram! Bağışlaya bilmirəm!.. Bəlkə ömrünün sonunda, ürəyinin dayanmasına bir saniyə qalmış, vaxt olsa, sənənin əməllərin düşüncə tərəzisində çəkiləndə bağışlaram!.. Bəlkə!.. İndi isə itil gözümdən!..

IX

İlk, əvvəl...
Və sonuncusu.
Deməsən olmaz.
Qibtə və həsəd!
Tez-tez məndə oyanan. Və hər dəfə – təptəzə.
Oğluma həsəd, oğluma qibtə...
Anası var. Qaynar səsli, gənc və sağlam. Əli şəfqətli, baxışı
qayğı dolu, məhəbbət dolu.
Anama oxşar.
Anam kimi...
Lakin anam deyil, oğlumun anasıdır.

ƏFQAN

(1929)

Görkəmli nasir, dramaturq və jurnalist Əfqan Əsgərov 1929-cu il sentyabr ayının 23-də Əli Bayramlı rayonunun Qarabağlı kəndində anadan olmuşdur. Orta məktəbi bitirdikdən sonra ADU-nun filologiya fakültəsinin jurnalistika şöbəsində təhsil almışdır (1948–1953).

Əmək fəaliyyətinə “Azərbaycan gəncləri” qəzetinin redaksiyasında şöbə müdiri kimi başlamış, sonra C.Cabbarlı adına “Azərbaycanfilm” kinostudiyasında redaktor, “Kommunist” qəzetində şöbə müdiri, “Sovet kəndi” qəzetində redaktor vəzifələrində çalışmışdır.

Ədəbi fəaliyyətə tələbəlik illərində başlamış, nasir və dramaturq kimi məşhurlaşmışdır. “Qartal əfsanəsi”, “Gülyanaq”, “Katib”, “Bəy İnal” romanlarını ədəbi tənqid yüksək qiymətləndirmişdir.

“Gözəllik sorağında” hekayəsi yazıcının eyniadlı kitabından (Bakı, Azərbaycan, 1964) götürülmüşdür.

GÖZƏLLİK SORAĞINDA

Dünya gözəlliklərlə doludur.
Pis ona görə tez gözə çarpir ki, azdır.

Mən onun ala gözlərini heç vaxt unutmayacağam. Ona görə yox ki, o gözlər məhz ala idi. Yox... Mən o gözlərdə ülvi bir məhəbbət görmüşəm. Elə bir məhəbbət ki, onu ancaq gəncliyin salam atəşi olan ilk məhəbbətlə yanaşı qoymaq olar. Mən o gözlərə bütün ömrüm boyu baxmaq, and içmək istərdim. Əfsus ki, gözlər gözlərdən uzaqda, çox-çox uzaqdadır.

O gözlərin sahibinin adı İnaradır. Gözəllik vurğunu İnara... Gözəl İnara... Vəfalı İnara... İndi sən hardasan? Görən tale bizi bir də üz-üzə, göz-gözə gətirəcəkmi?

İnara latış qızıdır. Mən onunla mahnı bayramında bir təsadüf nəticəsində tanış olmuşam.

Doğma Bakının baharı da, yayı da çox gözəldir. Lakin hər il may və iyun aylarını Riqada keçirtmək məndə bir adət olmuşdur. Bu, heç də ədəbazlıq deyildir. Bilirsinizmi, Riqanın baharı Bakıdan bir ay gec başlayır. Bizdə xətmli alça və giləs şirin yeyiləndə Riqanın ağcaqayın ağacları təzə-təzə yarpaqlayır. Məgər bir ildə iki baharı qarşılamaq gözəl deyilmi?! Axı, bahar ilin tacıdır, ilin körpəliyidir. Əgər təqvimini yenidən tutmuş və məndən rəy soruşmuş olsaydılar, təzə ili baharın əvvəlində qarşılamağı israr edərdim. Əslində də belədir. İl anadan olur – bu, bahardır, gəncləşir – bu, yaydır, yaşa dolur – bu, payızdır, qocalır, – bu, qışıdır. Hər fəslin öz yeri, öz gözəlliyi olsa da, biz ancaq bahara gözəl deyirik. Bəlkə elə bu səbəbdəndir ki, heç bir fəslin gəlişi bahar qədər duyulmur.

Bahar... Körpə uşaq kimi şıltaq və sevimli bahar... Ətrafı ucsuz-bucaqsız meşə olan Riqada hər il baharın gəlişi mahnı ilə qarşılır. Həm də bu gül-çiçək mahnısını xorla bütün Latviya oxuyur, bütün Latviya “liqo-liqo” deyə yallı gedir. Liqo bahar bayramının adıdır. Deyirlər, bu bayram həm də vüsal bayramıdır. Liqoda evlənən cavan – xoşbəxt ata, ərə gedən qız xoşbəxt anadır. Dünyanın ən xoşbəxt adamı isə liqo bayramında ən çox oxuyan, ən çox çiçək toplayan adamdır.

Bəli, bəli, mən İnara ilə səadət mahnıyla, gül-çiçəklə ölçüldüyü bir gündə tanış olmuşam.

Həmin günün səhəri mən yaşadığım “Ovçular evi”nin eyvanına çıxıb, bülbüllərin bir-birini necə şura gətirdiyinə heyranlıqla qulaq asırdım. Belə vaxtlarda nə əlli addımlıqdakı dənizin uğultusu, nə də şam qozalarını çırtlaya-çırtlaya yeyən dələlər məni şirin xəyallarından ayıra bilmirdi. Mən bəzən gözlərimi də yumurdum ki, bütün varlığım eşitdiyim bahar nəğmələrinə bağlansın.

Lakin ürəyimdəki arzular qədər şirin olan bir səs bülbüllərin cəh-cəhinə qarışanda, mən gözlərimi açdım.

– Andrita, sənsənmi?!

– Bəli. Gözləməirdin?

– Doğrusu, yox, heç ağıma gəlməzdi...

– Gəldim səni liqoya dəvət edəm. Bu gün hamı düzlərə, meşələrə çıxıb mahnı oxuyacaq, çiçək toplayacaqdır.

– Axı, mən mahnı bilmirəm...

– Öyrədərəm.

– Bəlkə heç səsım yoxdur...

– Yenə də oxumalısan. Başa düşürsənmi, bu gün hər kəs oxuduğu mahnı, yığıdığı çiçək dəstələri qədər xoşbəxt olacaqdır. Sən xoşbəxt olmaq istəmirsənmi?

– İstəyirəm.

– Onda düz saat doqquzda məni gözlə! – deyə Andrita ürəkə maral kimi götürüldü və şam ağacları arasında yox oldu.

Andrita ilə mən dünən Riqadan Dubultıya gələndə elektrik qatarında tanış olmuşdum. Ancaq heç inanmırdım ki, o, görüşə çıxsın. Çünki Andrita öz nadir gözəlliyi ilə tək cə məni yox, vaqondakı adamların, kişili-qadın, hamısını heyran etmişdi. Bu sarışın qız latış nağıllarındakı dəniz pəriləri qədər zərif və cəzbedici idi. Heç də təsadüfi deyildir ki, yanımda oturmuş orta yaşlı bir kişi bizə tərəf addımlayan Andritaya heyran-heyran baxıb:

– Su pərisi... – deyə pıçıldadı. – Beləsini görəndə adam həyata lənət yağdırır.

Bu pıçılıtda mən gənclik illərini hədə keçirmiş bir qəlbin naümid iniltisini eşitdim və gənc olmağımla bir daha fəxr etdim. Bir daha həyatın şirinliyini, yaşamağın gözəlliyini bütün ürəyimlə duydum. Elə bu qürur hissi mənim cəsəretimi birə-yüz qat artırdı, biz tanış olduq.

* * *

Bu gün hava ilıq, buludsuz göylər yaqut rəngində idi. Elektrik qatarları hər iki tərəfə dolu gedirdi.

Andritanın təklifi ilə biz Lielupe adlanan yerə getdik. Artıq saat on idi. Hər ağac altında bir məclis qurulmuşdu. Qızlar və oğlanlar bir-birini qova-qova çiçək toplayır, çələng hörürdülər.

Yaşıl talada 50-60 adam dövrə vurub, “liqo-liqo!..” deyə-deyə yallı gedən cavanlara əl çalırdı. Meydanın mərkəzində Yanyu-ata ilə Yanyu-ana mahnı oxuyurdular. Qədim latış əfsanəsinə görə, xoşbəxtlik rəmzi olan Yanyu-atanın əlində bir dolça pivə, bolluq rəmzi olan Yanyu-ananın əlində isə ağ dəsmala bükülmüş pendir var idi. Onlar öz mahnılarında insanlığa xoşbəxtlik və bolluq arzulaırdılar.

Yanyu-atanın təklifi ilə qızlar bir dəstəyə, oğlanlar isə ikinci dəstəyə bölünüb, üz-üzə dayandılar. Yanyu-ana, ən gözəl çələng hördüyü üçün Andritanı qızların kraliçası seçdi.

Andrita alqışlar altında meydana çıxdı. Tər çiçəklər hər tərəfdən yağış olub onun başına ələndi.

– İndi ən yaxşı oxuyan gənc, gözəllik kraliçası ilə oynamaq hüququ qazanacaqdır!

Yanyu-ata sözləri deyəndə Andrita qeyri-ixtiyari olaraq mənə baxıb güldü. Bəli, oxumağa qalanda mən gözəllik kraliçasına nəinki rəfiqliyə, heç nökrliyə də yaramırdım. Andrita ilə oynamaq yarışını Yanis adlı bir gənc uddu, o da mənim xoşbəxtliyimdən gözəllik kraliçasının çiyindənə oldu. Hamının gülüşünə səbəb olan bu rəqs bitəndən sonra cavanlar yelləncək asıb, öz sevgililərini yelləməyə başladılar.

Andrita özü ilə ip gətirməyənləri topaldıqaç oyununa səslədi. Biz çox oynadıq, günəş günortadan dənuncə oynadıq. Yarışın kəsilməsinə yorğunluğumuz yox, aclığımız səbəb oldu.

Yuyunub nahar elədikdən sonra biz hündür bir tərəyə çıxıb, nəfəsimizi dərə-dərə ətrafa baxmağa başladıq. Tərənin ətrafı qarışıq meşə idi. Meşə, gözəllikdə misli olmayan bir ovalıqla birləşirdi. Yamyaşıl ovalığı Lielupe və Dauqava çayları beş-altı hissəyə bölüb, müxtəlif şəkilli adalar əmələ gətirmişdi. Lap ayağımızın altında, bayram paltarları geymiş adamlar körpüyə yan almış, nəhəng başmağı xatırladan balıqçı gəmisinə doluşurdular.

Andrita sevincək qışqırdı:

– Dənizə gəzməyə çıxırlar! Gedək! Görək kim kimi öteçək!.. – deyə o, əlini əlimdən üzərək, yayından ayrılmış ox kimi üzəsağı yüyürdü.

Mən ayaqqabımın içinə düşmüş çöpü çıxarıb, gülə-gülə onun ardınca götürüldüm. Yaxşı deyiblər ki, mərdimazarı axtarmaqla deyil, rast gəlməkdir. Mən təzəcə yolu yarılayırdım ki, kim isə qəflətən böyrümə soxuldu. Müvazinətimi saxlaya bilməyərək yıxıldım. Elə bu vaxt bir neçə addımlığımda inilti eşitdim. Tez qalxıb arxaya döndükdə, yerə yıxılmış bir qız gördüm. O, inildəyə-inildəyə dikəldi və mənə məzəmmətlə baxıb:

– Düz yeriməyi də bilmirsiniz? – dedi.

– Mən, ya siz? Siz az qalmışdınız mənim böyrümü deşəsiniz. Hələ bir diliniz də var? Hayıf ki, qızsınız...

– Oğlan olsaydım, neynərdiniz?

Mən sözlərimin mənasızlığını duyub güldüm. Qız da qəflətən güldü. Mən qalxıb üst-başımı çırpdıqda, gördüm ki, balıqçı gəmisini sahildən xeyli ayrılmışdır.

– Bəs... bəs Andrita hardadır?..

– Mən hardan bilim? – deyə qız ufuldaya-ufuldaya deyindi.

Odur! Andrita gəminin kapitan körpüsündən mənə yaylıq edirdi.

– Andrita!!! – deyə var səsimlə çığırdım və cavab olaraq gəminin uzun, zil vida fitini eşitdim.

Sonra orkestr çaldı və mənim Andritam sarısaç bir oğlanla üz-üzə durub, rəqs etməyə başladı. Mən Andritanın vəfasızlığından çox laqeydliyini görüb, anbaan alovlanırdım.

– Andrita gəlir? – deyə yenə həmin qız dilləndi.

Mən cavab vermədim. Əslində, qəzəbimdən susurdum.

Qız oturduğu yerdəcə bir də ufuldayıb qurcalandı:

– Nə fikrə getmişiniz?

Mən yenə dinmədim.

– Sizə heykəl kimi dayanmaq heç yaraşmır.

– Siz məndən əl çəkəcəksiniz?

– Mən yerimdən qalxa bilmirəm... – deyə qız yazıq-yazıq mızıldandı.

Mən ikinci dəfə axmaq vəziyyətdə qaldığımı başa düşdüm.

Qız ümitsiz bir səslə:

– Siz mənə qalxmağa kömək etsəniz...

Mən gözlərimi uzaqlaşmaqda olan gəmidən ayırıb, qıza tərəf döndüm. O elə yıxıldığı yerdəcə qalmışdı.

– Yenə ədəbazlığınız tutub?

– Nə üçün siz hər şeyə şübhə ilə yanaşırsınız?

– Necə buyurursunuz? Sizi peyğəmbərmi sanım?

– Yox. İnsana həmişə inanmaq lazımdır.

– Əgər o, pisdirsə?

– Beləsi çox azdır.

– Siz “azdırla” “heç yoxdur” arasındakı fərqi görmək istəmirsinizmi?

– Mən həmişə yaxşılıqları görməyə çalışıram. Bunu sizə də məsləhət görürəm.

Qızın hazırcavablığı məni lap haldan çıxartdı:

– Dediğiniz nədir? Bundan sonra bütün nadürüstlərin qarşısında papağımı çıxarıb təzimmi etməliyəm? Bəlkə onlara “Ən namuslu insan” ordeni də verdirəsiniz?

Qız nədənsə mənim bu sözlərimə güldü və gülə-gülə də soruşdu:

– Belə bir orden varmı?

– Təsəvvür edin ki, var.
– Siz də təsəvvür edin ki, dünyada bütün insanlar gözəldir. Siz də gözəlsiniz, sizin sevgiliniz Andrita da gözəldir...

Artıq mən tamamilə tərksilah olunmuşdum. Yaşca məndən kiçik olan qızın məntiqi, şirin ləhcəsi və səsindəki məlahət bütün şüuruma hakim kəsildi. Həmin dəqiqələrdə mən böyük həyat yolu keçmiş ağıllı bir müəllimənin qarşısında hazır dayanmış şagirdə çevrilmişdim. O, mənə əxlaqdan istədiyi qiyməti yazıya bilirdi...

– Nə fikrə getdiniz? – deyə qız yaranmış sükutu pozdu.

– Fikirləşirəm ki, siz bu ağılla vaxtından tez qocala bilərsiniz.

– Nə yaxşı olardı... – deyə qız bu dəfə bir uşaq səmimiyyəti ilə güldü. – Qoca olsaydım, siz mənimlə söz güləşdirmək əvəzinə, əlimdən tutub ayağa qalxmağa kömək edərdiniz.

– Bağışlayın... – deyə mən üzr istədim. – Əlinizi verin...

Qız sol əli ilə cavan ağcaqayın ağacının gövdəsindən yapışıb, sağ əlini mənə verdi.

– Yalvarıram, ehtiyatla...

Mən kömək edib qızı ayağa qaldırdım. O bir ayağının üstündə durub, ikinci ayağını yerə qoymağa qorxurdu.

– Siz həmişə birayaqlı gəzirsiniz? – deyə mən zarafat etdim.

– Yox... Ayağım bərk sancır.

– Bəlkə...

– Narahat olmayın... Adicə burxulmadır. – Qız elə qayğıkeşliklə gülümsədi ki, sanki ağrıyan onun ayağı yox, mənim ayağım idi və ona yox, mənə təskinlik vermək lazım idi.

Qız bir də əlimdən tutub, ayağını qorxa-qorxa yerə basdı. Ancaq yeriyə bilmədi. Ağrının şiddətindən üzünü turşutdu, dodaqlarını dişlədi.

– Yeriyə bilmirəm... Bərk ağrıyır...

Bu da təzə xəbər! – deyə düşündüm.

– Yaxşı, indi bəs mən sizinlə nə edim?

– Siz gedin. Mən gözləyəcəyəm...

– Kimi? Sevgilinizi?

– Yox, ayağımı... Gözləyəcəyəm ağrısı çəkilsin. Siz gedin, Andrita inciyər. O sizi çoxdan gözləyir.

– Gözləmir... – deyə mən dənizin üfüqlə birləşdiyi yerə baxdım.

Günəş artıq cəhrayı rəngə boyanmışdı. Qızılı ləpələrin üzərində yırğalanan balıqçı gəmisi hələ də uzaqlaşdı. Ağac gövdələrinin

uzun kölgələri yeri miləmil dənizçi köynəyinə döndərmişdi. Hava bir qədər sərinləşmişdi, ancaq soyuq deyildi. Meşənin hər tərəfindən həzin mahnı səsi eşidilirdi. Mən ilk dəfə idi ki, günəşin qürubunun insan əhvalına təsirini görürdüm. Hətta quşlar da susmuşdular. Təkcə qarabaşlı qağayılar çayın ortasındakı kiçik adada böyük məclis qurub, elə hey qışqırırdılar. Mən bu qədər qağayını da bir yerdə ilk dəfə görürdüm.

– Toy edirlər... – deyə qız xəyalımı lap uzaqlara, uşaqlıq illərinə apardı.

O vaxt biz də söyüdlükdə qarılmaşa qarğaları göstərüb elə güman edirdik ki, toy edirlər. Məni xəyal aləmindən qızın ikinci sualı ayırdı:

– Sizin adınız nədir?

Doğrudan da biz nə vaxtdır ki, dalaşub, küsüşüb barışmışıq, ancaq bir-birimizin adını da bilmirik. Mən günahkarcasına gülüm-sünüb öz adımlı dedim.

– Bəs sizin adınız?

– İnar.

– Doğrudan? Lap bizim adlara oxşayır ki... İnar, Minara, Gülnara... Güzəl adlardır.

– Amma mənim öz adımdan heç xoşum gəlmir.

– Hansı qızın öz adından xoşu gəlir ki, sizinki də gəlsin.

– Bəs Andrita? Andrita bizdə bütün adların şahı sayılır.

İnar Andritanın adını çəkəndə mən qeyri-ixtiyari olaraq dənizə tərəf boylandım. Balıqçı gəmisi artıq görünmürdü.

– Siz onu çoxmu sevirsiniz?

– Kimi? – deyə mən gözlərimi qızarmaqda olan üfüqdən çəkmədən soruşdum.

– Andritanı...

Mən dinmədim. Çünki hələ özüm də qəlbimdəki hisslərin sevgimi, yaxud qızgın maraqlı olduğunu ayırd etməmişdim. Bir də, Andritanın qəflətən məni atıb, heç nə olmamış kimi, başqası ilə rəqs etməsinə bəraət qazandıra bilmirdim. Güzəllik kraliçası kimi tanıdığım bir qız indi mənə çiçəkdən-çiçəyə qonan qayğısız, vəfasız kəpənəkləri xatırladırdı. Bəlkə də mən haqsız idim, bəlkə də Andrita çox gözəl insan idi. Ancaq onun bu nöqsanını mən görmək istəməsəm də, görməyə bilmirdim. İnar isə təzə dil açmış uşaq kimi sualı-sualın ələyinə bağlayırdı.

– Andrita necə? O da sizi sevirmi? Ürəkdənmi sevir?

- Yox... Sevmir...
- Nə üçün?
- Çünki gözəllik kraliçasıdır. Nərgiz kimi özü-özünə bənd olub... İnarə yarıkınayə ilə deyilmiş bu sözlərdən bir qədər tutuldu.
- Siz bütün qızlar barədə belə fikirdəsiniz?
- Hər halda siz narahat olmaya bilərsiniz.
- Deməli, mən hamıdan çirkinəm?
- Bunu sevgilinizdən soruşun. Səhərdən dalınızca da gəlmiş.
- Mən onu incitmişəm.
- Vəfasızımı çıxmışınız?
- Susun!!! – deyər İnarə qəflətən qışqırdı. – Siz tanımadığınızı adam barədə nə üçün pis düşünürsünüz?!
- Tutaq ki, mən yanılmışam, bəs sizin sevgiliniz? Oğlan da qız kimi küsərmə?
- O, küsməyib... Arvadının yanında.
- İnarə mənim heyvətəmi görüb, özü öz sözünə izah verdi.
- O, evlidir. Bir qızı da var...
- Demək, o sizə vəfasız çıxıb. Ay nadürüst!.. – Mən acığımdan ələmin altındakı cavan qayın budağını çəkib sındırdım.
- Yox. Yox... Siz nəhaq yerə hirsələnirsiniz. O heç də pis adam deyil. O, məni indi də dəlicəsinə sevir.
- Mən heç nə anlamadım. Sınıq qayın budağını buraxıb, İnarənin yanında diz çökdüm.
- Görünür, siz əsil məhəbbətin nə olduğunu bilmirsiniz!
- Mənim bu hökmüm İnarənin ancaq acı gülüşünə səbəb oldu.
- Əsil məhəbbət... Mən bütün səadətəmi əsil məhəbbətə qurban vermişəm, bundan sonra da arzum qarımı döyən səadətə həmin məhəbbətə qurban verməkdir. Yenədəmi əsil məhəbbətin nə olduğunu bilmirəm?..
- Siz, sizi sevməyən adamı kor-koranə sevirsiniz.
- Susun!!! – deyər İnarə ikinci dəfə qışqırdı və özü də susdu.
- Onun geniş açılmış gözləri naməlum bir nöqtəyə zillənib qalmışdı. Mən İnarənin gözlərinin belə gözəl olduğunu bilmirdim. Əslində ilk dəfə idi ki, bu gözlərə diqqətlə baxırdım. İnarənin iri ala gözlərindəki həyat işığı, aydınlıq və dərin məna bütün fikrimi alt-üst elədi. Dənizdən əsərək ağcaqayın ağaclarının şux yarpaqlarını xəfif-xəfif xışıldadan sərin axşam mehi İnarənin latış qızlarına xas olmayan şabalıdı saçında, geniş ağ alnında oynayırdı. Onun qalın qaşları

saçından da tünd idi. Sol yanağında qara xalı vardı. İkinci elə bir xal onun yaraşlıq çənəsini bəzəyirdi. Hələ rəng üzü görməmiş dodaqları isə körpə uşaq dodaqları kimi zərif və həssas idi.

İnara bəlkə də bu gözəllikdə deyildi, Latviyada çox qız, elə Andritanın özü İnaradan gözəl idi. Amma heç kəs İnara kimi yaraşlıq ola bilməzdi. Yenə gözlər!.. Məsum gözlər!.. İnaranı gözəllik sultanına çevirmiş ala gözlər!..

– Siz məndən incidiniz ki?..

– Əsla... Mən ötən günləri xatırladım... Raymond...

– Raymond kimdir?

– Ürək qədər yaxın, ulduzlar qədər uzaq...

– İnara, bu, xəyaldır.

– Bəli, indi xəyaldır. Amma bir zaman həqiqət idi. Biz bir həyətdə yaşayırdıq... – deyə İnara ixtiyarsız olaraq öz hekayətini danışmağa başladı.

– Bu, iki ilin söhbətidir. O zaman mənim on yeddi yaşım var idi. Onuncu sinifdə oxuyurdum. Ata-anamın bircə dənəsi idim.

– İndi necə?

– Elə indi də. O zaman bilmirəm oxuduğumuz romanların, baxdığımız filmlərin, tamaşaların təsirindənmi, ya nədənsə, oğlanlarla maraqlanmağa başlamışdıq. Bu hiss mənim bir neçə rəfiqəmdə lap doqquzuncu sinifdən baş qaldırmışdı. Onlar tənəffüslərdə bir guşəyə çəkilib, xısnlaşa-xısnlaşa oğlanları tərifləyəndə, mənim acığım tuturdu: çünki lap balacalıqdan oğlan uşağı ilə it-pişik kimi yola getmişəm. Bir də, mənim rəfiqələrim çox vaxt öz yaşıdları ilə sevişirdilər. Bu mənə yüngüllük kimi gəlirdi. Elə indi də həmin əqidə-dəyəm. Axı, mən yaşdılarımdan əskik olmaya-olmaya, onları necə ideallaşdırım?! Mənim aləmində, qadın nə qədər ağıllı olursa olsun, kişi ona dərs verməlidir.

– Bu, feodal düşüncəsi deyilmi?

– Feodalizm dövründə məgər hər şey pis olub? Görünür, siz evlənəndən sonra arvadınızı ailə başçısı seçəcəksiniz.

– Bunu heç kəs eləmir.

– Deməli, lazımda deyil. Əgər kişi gözəl insan olsa, əsil mənada kişi olsa, qadın ona həmişə hörmət edər. Mənim aləmində, ər arvadından heç olmasa yeddi-səkkiz yaş böyük olmalıdır ki, qadın onun etibarlı əllərini və isti nəfəsini hiss etsin. Mən yetmiş yaşlı babamın öz arvadını necə bir nəvazişlə oxşadığını, altmış iki yaşlı nənəmin

isə körpə uşaq kimi ərköynlük etdiyini, ərinin nəvazişləri altında xoşlanıb mürgülədiyini güdmüşəm. Qəribə qoca idilər. Onlar bəzənib şəhərə çıxanda hamı tamaşaya dururdu. Nənəm həmişə deyərdi ki, hər təzə paltar insana təzə gözəllik gətirir. Amma özü köhnəni də təzə əvəzinə geyməyi bacarırdı. Nənəm elə səliqəli, özünə qarşı elə diqqətli idi ki!.. Hələ babam!.. Babam qoca vaxtında saçına ətir vurub darayardı. Bıg darağı cibindən heç əskik olmazdı.

– Onlar vəfat eləyiblər? – deyə mən hüznə soruşdum.

İnara mənim bu sözlərimə qaqqanaq çəkib güldü. Onun saf dişləri sapa düzülmüş mirvariyə oxşayırdı. İnara mənim gözlərimdə get-gedə gözəlləşirdi. Mən elə heyran olmuşdum ki, nə liqo bayramı, nə də Andrita yadıma düşürdü.

– İnara, bəlkə səhv edirəm?..

– Siz qəribə oğlansınız. Əlbəttə, səhv edirsiniz. Mənim babam da, nənəm də lap top kimidirlər. Bu axşam onların qızıl yox, brilyant toyudur. Düz əlli ildir ki, ər-arvaddırlar...

– Siz əvvəlcə elə danışdınız ki, təkcə mən yox, hamı elə düşünə bilərdi...

– Çünki onlar indi bizimlə yaşayırlar. Bilirsinizmi, babam lap uşaq vaxtından balıqçı olub. Dünyanın bütün dənizlərini dolaşmış. Babam ilin çox vaxtını okeanda keçirdiyindən, mən nənəmlə yatırdım. Gecələr nənəm mənə ərinin igidliyindən gözəl-gözəl hekayətlər danışdı. Guya nənəmi yoxsul babama vermək istəməyiblər, babam isə toy günü nənəmi götürüb qaçıb. Guya babam Baltik sahilindəki bütün kişilərdən güclü olub. Guya babam okeanda çimərkən bir sürü köpək balığı ilə üzləşmiş, onların hamısını bıçaqlayıb öldürmüşdür.

– Siz də inanırdınız?

– İnanırdım. Çünki mənim babam çox qoçaq adamdır. Qışda Yuqla gölünün buzunu baltalaymış çimir. Heç indinin özündə də babam Lusi özünü qoca hesab etmir. Şagirdləri də təqaüdə çıxır, amma o, qocalığa təslim olmur. Babam hər səhər ala-qaranlıqda gənclərlə işə getməkdən həzz alır. Həmişə deyir ki, insanın birinci gözəlliyi zəhmətdir. Buna görə də babamı hamı sevir. Hətta balıqçılar arasında gözəl bir adət yaranmışdır: təzə evlənən gənclərə xeyir-dua verib deyirlər ki, görüm Lusi və Velta kimi bir-birinizə sədaqətli olasınız, uzun və xoşbəxt ömür sürəsiniz.

Velta – nənəmin adıdır. Mənim babamla nənəm doğrudan da xoşbəxtidirlər. Çünki onların bir-birinə olan məhəbbəti tükənməzdir.

Təkcə anamla atam uğursuz evlənmişlər. Onlar yaşiddirlər. Olsun ki, məndən qabaq onlar deyib-gülmüş, bir-birlərini sevmişlər. Lakin mən dünyaya göz açandan atamı qaşqabaqlı, anamı isə elə hey deyənə görmüşəm. Bilmirəm nə səbəbdənsə, atamı anamdan çox sevmişəm. Baxmayaraq ki, o, məni anamdan az dindirər, az əzizlərdi. Mən atamı, demək olar ki, heç deyən-gülən görməmişəm. Əvvəllər mənə belə gəlirdi ki, atam tez qocalıb və deyib-gülməyi xoşlamır.

Atam on altı yaşından çilingər işləyir, indi də çilingərdir. Onun iri əlləri işləməkdən qabar bağlamış, geniş alını isə fikirləşməkdən qırışmışdır. Mən həmişə atamın qüvvətli olması ilə öyünmüşəm. Buna görə də rəfiqələrimin sevdiyi ağzı süd qoxuyan “kişilərə” baxanda məni gülmək tuturdu. Atam belələrinin onunu bir yumruqla yıxardı!

Həyətimizdə ikinci bir çilingər də yaşayırdı. Bu, atamın iş yoldaşı Raymond idi. Məni Raymondla bağlayan atama qarşı məhəbbətlim olmuşdur. Onun necəliyini təsəvvür etmək üçün atamın gəncliyini gözləriniz qarşısında canlandırın. Raymond atamdan iyirmi yaş kiçik idi.

Raymondla mən əvvəllər sadəcə olaraq bir-birimizə hörmət edirdik. Mən yeddinci sinfə qədər, işdən qayıdan atamı qarşılayıb öpəndə, Raymond da öpürdüm. Çünki Raymond atamın ən yaxın dostu idi. Atam heç bir işi Raymondsuz görməzdi.

– İnarə, get Raymondu çağır, – deyərdi, – o cavandır. Beyni mənimkindən yaxşı işləyir.

Raymond hər həftənin dörd-beş axşamını bizdə olar, gecə yarısındanək atamla birlikdə yeni çilingər dəzgahı layihəsi üzərində işlərdi. Mənim ən çox sevdiyim əyləncə onların ciddi, əsil kişi söhbətinə qulaq asmaq idi. Təkcə anam məni saat on olan kimi yatmağa məcbur edərdi:

– Səhərlər oyanmaq istəmirsən, get yat. Siz də bu zəhrimarı az çəkin. Evdə nəfəs almalı deyil. Belə başınız var idi, gedib elə institut qurtaraydınız da...

Raymond anamın xasiyyətinə bələd idi. Atam kimi o da tez papirosu söndürüb, otağın havasını dəyişər, yenidən öz işinə başlardı. Anam isə deyənə-deyinə yatağına girər, deyənə-deyinə də yuxulardı.

Anam yatan kimi mən yerimdən qalxıb, barmaqlarımın ucunda qonşu otağa keçərdim. Hər dəfə də atam məni anama qulaq asmadığımı üçün məzəmmətləyər və sonra “get yat” demək əvəzinə:

– Bizə qəhvə gətir, – deyərdi.

Mən, əlimdən heç nə gəlməsə də, yaxşı qara qəhvə dəmləməyi öyrənmişdim. Atam qəhvəni qaradınmaz içər, mən soruşmamış “ikincisini gətir” deməzdi. Raymond isə həmişə məni təriflərdi.

Bir gün atam işdən qayıtmadı. Anam pəncərədən Raymondun səslədi. Dedilər ki, Raymond da hələ gəlməyib. Nigaran qalmış anam məni zavoda göndərdi. Mən zavoda çatanda artıq ikinci növbə işləyirdi.

Mən soraqlaş-soraqlaş atamı baş mühəndisin kabinetində tapdım. Atam və Raymond layihələrini divardan asıb, bir dəstə mühəndisə yeni avtomatın üstünlüklərindən danışdılar.

Altı aydan sonra qəzetlər yeni avtomat çilingər dəzgahı barədə yazmağa başladılar. Mən köşkdən bir qəzet alıb sevincək evimə yüyürdüm. Həyətə girən kimi anamın bərk deyindiyini eşitdim və istər-istəməz düşündüm ki, yazıq atam sevincək gələcək, yenə də anamı deyənən görəcəkdir.

Raymond öz pul mükafatına bir motosiklet aldı. O öz göy maşınını uğuldaraq lap yanımda saxladı, sevincək:

– İnarə, min tərkimə! – dedi.

Mən ikinci təklifi gözləmədən dal oturacağa mindim və yıxılmamaq üçün Raymondun tutdum. Raymond xəm olduğundan, sürəti elə dəyişdi ki, motosiklet dəli at kimi yerindən sıçradı. Mən qorxub Raymondun bərk-bərk yapışdım.

Xoşbəxtlikdən, istirahət günü idi. Küçələrdə çox az maşın olduğundan, Raymondun motosikleti qəzaya uğratmadan şəhərdən çıxdı. Biz bütün yollardan, döngələrdən quş kimi keçirdik. Amma mən qorxmurdum, çünki ürəyimin dərinliyində Raymondun qarşı böyük inam var idi.

Biz, ətrafı qayın meşəsi olan Yuqla gölünə çatdıq. Raymond yoldan çıxıb motosikleti gölə tərəf sürdü, ancaq saxlaya bilmədi. İkimiz də motosiklet qarışıq suya soxulduq. Mən, ayağımın əzil-məsinə baxmayaraq, birinci olaraq sudan çıxdım. Raymond çim suyun içində motosikletin buynuzlarından tutub elə çəkirdi ki, elə bil batmış öküzü çıxardırdı.

Mən qəhqəhə ilə gülürdüm. Raymond, nəhayət, palçığa bulaşmış motosikletini çəkib, göy çəmənin üstünə yıxdı. Nə qədər çalışdısa, onu işə sala bilmədi. Biz ağır “İJ” motosikletini itələyə-itələyə yola düzəldik.

Biz həmin gündən başlayaraq tez-tez motosiklet seyrinə çıxdıq. Sonra kinoya, teatra və parka getdik. Bu yaxınlığa xoşbəxtlikdən nə atam, nə də anam etiraz etdi. Xüsusilə atam məni görüşə gecikməyimin üstündə tez-tez danlayırdı.

Göy motosiklet bizim böyük sevincimizə çevrilmişdi. Bəzən mənə elə gəlirdi ki, “İJ” də canlıdır, bizim üçüncü dostumuzdur. Mən ona Raymonda inandığımı qədər inanırdım, ən gizli sirlərimi ona açırdım, onunla məsləhətləşirdim.

– “İJ”, – deyirdim, – sən bu işə necə baxırsan?

Raymond mənə bir yana getməyi təklif etdikdə, mən o saat “İJ”-dən soruşurdum:

– İcazə verirsənmi?

Aydın məsələdir ki, “İJ” həmişə çox mənalı şəkildə susurdu. Raymond əvvəllər bundan çox bacarıqla istifadə edib, gülə-gülə:

– Susmaq razılıq işarəsidir, – deyirdi.

Sonralar mən sualı başqa cür, yəni öz xeyrimə qurdum.

– “İJ” bu işə razı deyil. Belə deyilmi, “İJ”?

“İJ” susurdu. Deməli, o mənimlə razıdır. “İJ”-in hökmü qəti olduğundan, hər kəs çalışırdı ki, ona birinci sual versin. Biz bu göy maşına nə qədər vurulmuşduqsa, anamın ondan bir o qədər zəhləsi gedirdi. O:

– Sizin beyniniz qandır, – deyirdi. – Bu motosiklet əvvəl-axır ikinizdən birini şikəst edəcək. Rədd eləyin onu. Camaat bələdan qaçır, siz onu satın almissınız. Hələ bir əzizləyirsiniz də...

Aydın məsələdir ki, nə mən, nə də Raymond anamın bu öyüdlərinə qulaq asmırdıq. Anam ürəyi yana-yana “yavaş sürün” dedikdə, biz sürəti yüzə qaldırırdıq. Ancaq bu da bizim ürəyimizdəki həvəsi söndürə bilmirdi. Mən təyyarələrə də həsəd aparmırdım, istəyirdim ki, göy “İJ” kosmik raketdən də yelli getsin. İrəlində bir maşın gördükdə, Raymonda “Onu öt! Öt!” deyirdim. Çünki istəyirdim ki, məndən irəlində təkçə arzularım olsun. Arzular isə tükənməz idi. Bizim riyaziyyat müəllimimiz həmişə deyirdi ki, hesabda rəqəmlərin sayı ilə insan arzuları bir-birinə düz mütənəsibdir, hər ikisi kainat kimi sonsuzdur. Ancaq mənə belə gəlir ki, kainatın da, hesab rəqəmlərinin də bir sonu olacaq, yalnız arzu əvvəlki kimi sonsuz qalacaqdır.

Mənim arzularım böyük idi, xam torpaqlardan tutmuş ən uzaq ulduzlara qədər ucalırdı. Mən arzu edirdim ki, Raymondun bütün dünyaya tanısın. Ulduzlara ilk dəfə Raymond uçuşsun. Raymondun şəkli

qəzetlərin, jurnalların bəzəyi olsun. Nə bilim daha nə... nə!.. Raymond isə kəndli balası olduğundan, məni dünyanın ən məşhur torpaqşünası görmək istəyirdi. Mən gülə-gülə:

– Ayda, Marsda, Yupiterdə xam torpaqları ilk dəfə mən oyadacağam! – dedikdə o:

– Sən əvvəlcə doğma Latviyanın bataqlıqlarını qurudacaqsan, – deyirdi.

Mən heç etiraz eləmədim. Sevinirdim ki, Raymond mənim gələcəyim barədə də düşünür, mənim gələcəyim onun arzusudur. Mən Raymondun bütün arzularını yerinə yetirməyə hazır idim. Əlimdən çıxan hər yaxşı iş üçün Raymondun “çox sağ ol” eşidəndə ürəyim fərəhlə dolurdu. Raymond və mən belə sevinc gölündə üzərkən heç ağılımıza da gəlmirdi ki, kədər bir kölgə kimi bizi izləyir: buna səbəb heç də, anamın qorxduğu kimi, “İJ” olmadı.

Son günlər Raymond xeyli fikirli görünürdü. Tez-tez papiros çəkirdi. Amma hiss edirdim ki, buna səbəb mən deyiləm. Çünki o məni əvvəlki qızgınlıqla sevirdi. Onun kənar işlərinə də çox qarışmırdım. Bilirdim ki, o mənə inanır, bu gün də olmasa, sabah özü hər şeyi açıb-danışacaqdır. Lakin o susurdu və mənim yanımda bacardıqca şad görünməyə çalışırdı.

Bir gün atam evə həmişəkəndən gec və çox pərişan qayıtdı. Anamı mətbəxə çəkib, qapını bağladı. “Bəlkə Raymondun başında bir iş var...” – deyə mən tez həyəətə yüyürdüm. Raymondun evinin qapısı bağlı idi. Qapını döydüm.

– İnara, – deyə atam məni pəncərədən çağırdı. – Qızım, evə gəl.

– Ata, Raymond hardadır?

– Ona heç nə olmayıb, sağ-salamatdır. Evə gəl.

– Ata, sən məndən nəşə gizlədirsən?

– Dedim, Raymond sağ-salamatdır. Bu arvadlar iblis südü içiblər. Başları qarışır qeybətə, heç bilmirlər uşaq küçədə neynir.

– Hansı arvad, hansı uşaq, ata?

– Heç özüm də bilmirəm. Növbəni verib gəlirdik dəmiryolunun kənarı ilə. Adını ana qoymuş iki arvad irəlində çənə-çənəyə vermişdi. Qəflətən onlardan biri qıyya çəkdi. Gördük ki, 4-5 yaşında bir uşaq dəmiryolunun üstündə oynayır, sürətlə gələn yük qatarı da onu haqlamaqdadır. Biz bir qərara gəlincə, Raymond relslərin arasına atılıb uşağa doğru yüyürdü. Bu, qızım, insanın ölümlə kəllə-kəlləyə gəlməsi idi.

Atam sanki bu qəhrəmanlığın qarşısında təzim edirmiş kimi susdu. Onun təfəssilatı uyması məni lap əsəbiləşdirdi.

– Bəs sonra, sonra...

– Sonra Raymond uşağı parovozun lap ağzından alıb, tez kənara sıçradı. Uşağa heç nə olmadı. Raymond azacıq əzildi. Apardılar dəmiryolu xəstəxanasına. Qorxma...

Mən atamın sözünü ağzında qoyub, xəstəxanaya doğru qaçdım.

Cərrahiyyə şöbəsinin qapısında iki qadın dayanmışdı. Onlardan biri o birinə razılıq edərək deyirdi ki, “sizin Raymond çox qoçaq oğlandır. O, ölümdən qorxmadı. Mənim uşağımı parovozun altından qurtardı. Bilmirəm ki, mən ona necə yaxşılıq edim”.

Mən ilk dəfə idi ki, Raymondun şəninə deyilən təriflərdən xoşlanmırdım. “Axı bu qadın kimdir? Nə üçün Raymond onun olsun? Nə üçün? Nə səbəbə? Nədən ötrü?” Mən bu sualların ağırlığı altında irəliləyib, qapının zəngini basdım. Ağxalatlı şəfqət bacısı çıxdı.

– Mənə Raymond...

– Bacım, Raymondun yanına adam buraxmırlar.

– Mən onun nişanlısıyam. – Bu sözləri deyərək qeyri-ixtiyari cavan qadına baxdım və bununla ona elan etdim ki, Raymond mənimdir!

Şəfqət bacısı:

– Raymond çox qan itirib, haldan düşmüşdür. Professor onun yanına heç kəsi buraxmır.

Şəfqət bacısının sözləri məni qorxutdu:

– Raymonda nə olub ki?..

– Qorxmayın, bacım. Əli, ayağı salamatdır. Kənara atılarkən başı elektrik dirəyinə dəyib yaralanmışdır. Qorxusu yoxdur. Ona qan vurmaq lazımdır.

Mən öyrəndim ki, burda duran qadınların hər ikisi Raymonda öz qanını təklif etmişdir. Bu, məni çox narahat etdi, xüsusən cavan qadının qanının Raymonda vurulmasını istəməirdim. Elə bu vaxt ikinci şəfqət bacısı gəlib bildirdi ki, onların qanı Raymonda düşmür. Mən sevincək:

– Mənim qanımı yoxlayın, – dedim. – Bizim qanımız birdir.

Şəfqət bacısı güldü. Mən bir daha təkəbbürlə cavan qadına baxıb, içəri keçdim.

Raymondla mənim qanım xoşbəxtlikdən düz gəldi. Raymond sağaldı, gənc olduğundan, çox tez sağaldı. Çox sevindim ki, onun

damarlarında mənim qanım axır. Raymond xəstəxanadan çıxandan sonra mən onu cavan bir qadına qısqandığımı dedim və onun kim olduğunu soruşdum. Raymond əvvəlcə duruxdu, sonra:

– Tanımıram... – deyib məni qucaqladı. – Bəlkə iş yoldaşlarımdan... ya könüllü donorlardan biridir. Tanımıram...

– Tanımasan yaxşıdır, – deyə mən sevincimi gizlədə bilmədim.

Bir aylıq intizardan sonra biz yenidən sevinc gölündə üzməyə başladıq. O vaxt mən Raymondı bütün qəhrəmanlarla müqayisə edirdim. Yerli-yersiz, anama onların məhəbbəti barədə suallar verirdim. Anamın dediyinə görə, atam da onu çox sevmişdir, hə həqiqi məhəbbət keçmişdə olub. İndiki cavanlar sevməyi bacarmırlar:

– Atan məni bir an da darıxmağa qoymazdı. O çox deyib-gülən idi. Çoxlu lətifə bilirdi...

– Bəs, atam indi niyə deyib-gülmür, anacan?

– Bilmirəm... – deyə anam köksünü ötürürdü. – Təqsir özündədir, il-ildən ağzına su alır.

Bizim söhbətimiz həmişə anamın əsəbiləşib, deyinməsi ilə bitirdi.

Bir axşam Raymondla kinodan çıxıb “Arkadi” parkında gəzirdik. Mən Raymondla kamal attestatımı alandan sonra instituta getməyəcəyimi dedim.

– Nə səbəbə?

– Bunu sən məndən yaxşı bilirsən.

Raymond susdu. Çünki bu bizim birinci söhbətimiz deyildi. Bu fikri mənə Raymond özü eyhamlarla başa salmışdı. Raymond haqlı idi. Mən beş il də institutda oxusaydım, onun yaşı lap ötəcəkdi. Bir də, axı, necə ola bilər? Arvad ərindən bilikli olsun? Raymond bəlkə də belə düşünmürdü. Amma mən özümdən əskik kişiyə arvad olmazdım.

– Bəs Raymond nə üçün qiyabi oxumurdu?

– İstəmirdi. Oxumağa çox tənbel idi. Əlinə kitab alan kimi yatırdı.

Biz elə oradaca belə qərara gəldik: “İyulun 16-sında mənim on səkkiz yaşım tamam olur. Həmin günün axşamı biz məclisin başında ər-arvad kimi oturacağıq”.

Raymond sevincindən məni qucaqlayıb öpmək istədi. Mən onun qolları arasından çıxıb yüyürdüm. Siz “Arkadi” parkında olmuşsunuzmu? Ora gənclərin ən çox sevdiyi yerdir. Lap meşəni xatırladır. Deyirlər ki, guya bu parkı sevgililər üçün salmışlar. Son vaxtlar biz də “Arkadi” parkına, xüsusilə “Məhəbbət xiyabanına” ayaq açmışdıq. İndi də mən tanış xiyabanla yüyürərkən kiminsə şahrah gülüşü

məni saxladı. Bu nədir? Gənclərin “Məhəbbət xiyabanına” beş nəfər qoca soxulmuşdur! Xiyaban yarıqaranlıq idi, amma buna baxmayaraq mən onlardan birini tanıdım. Tanıdım, lakin nə gözlərimə, nə də qulaqlarıma inana bilmədim. Çünki mənim həmişə qaradınməz tanıdığım adam indi heç kəsə aman vermədən ucadan danışır, öz məzəli söhbəti ilə yanındakıları elə hey güldürürdü. Onun səsinə qəribə bir məlahət, hər gəncə məxsus olmayan şirinlik, cazibədarlıq və tərəvət var idi. O, mənim Raymondumdən da gözəl danışır, gözəl güldürdü. Mən, özünü yetirən Raymondun əlindən tutub, iş paltarını soyunmamış kişiləri göstərdim:

– Tanıyırsan?..

– Bəli. Atan da onlardır.

– Danışıb-gülən odurmu?

– Əlbəttə. Atan seximizdə ən zarafatçı adamdır. Xüsusilə kefi bir qədər saz olanda...

– Bəs o, evdə niyə qaradınməzdir?

– Bilmirəm... – deyər Raymond üzümə baxdı, – yoxsa qısqa-nırsan? O arvad bizim tabelçi Austradır...

Mən lap atam kimi ucadan güldüm.

– Sən də qəribə oğlansan. Mən atama yenidən vurulmuşam, Raymond. Mən hələ atamı bu qədər gənc və dilavər görməmişdim. O, dünyadakı bütün kişilərdən gözəlmiş, hətta səndən də!

Mən evə gələndə anam hələ yatmamışdı. Atamın qarasına deyirdi, səbəbini heç başa düşmədim. Mən anamın pəjmürdə görkəminə, tələsik daranmış, bəlkə də heç daranmamış saçına, əynindəki solğun paltara, yamaqlı döşlüyə, ayaqlarındakı köhnə başmaqlara ürək acısı ilə baxıb dedim:

– Demək, təqsir səndəymiş, ana.

Anam mənim sözlərimdən daha da acıqlandı:

– Birləşin! – dedi. – Bir görün məni öz evimdən qova bilərsinizmi?! Bəli, təqsir məndədir ki, sizin müftə qulluqçunuz olmuşam. Təqsir məndədir...

Həmin hadisədən sonra mən öz gələcəyim haqqında bir də düşündüm və and içdim ki, anam kimi arvad olmayacağam. Arvad üçün təkcə ərini və övladlarını sevmək, yaxşı evdar olmaq azdır. O öz tərəvətini və gözəlliyini də saxlamalıdır. Axı atam bir zaman anamı dəlicəsinə sevmişdir. Nə səbəbə anam ərə gedəndən sonra özünü atamın həyat yoldaşı kimi yox, məhz müftə qulluqçu kimi

aparmışdır? Nə üçün anam, dəst-dəst təzə paltarı ola-ola, evdə nimdaş geyinir? Nə üçün o, axşamlar tovuz quşu kimi bəzənib atamla gəzməyə çıxmır? Axı insanın gözləri ta körpəlikdən gözəllik əsiri olmuşdur. Yox, mən elə edəcəyəm ki, Raymond həmişəki kimi gözəl olsun. Atam kimi evdə bir cür, işdə başqa cür olmasın. Axı bu bir həqiqətdir ki, insan özü öz həyatını gözəlləşdirməlidir.

Bir neçə gündən sonra Raymondla sözü bir yerə qoyub, kəbin bürosuna getdik.

– Biz evlənməyi qərara almışıq! – dedik.

– Çox gözəl, – deyər ağsaçlı bir qadın bizə təmiz blanklar verib, yer göstərdi. – Oturun, doldurun...

Biz üç-dörd blankı korladıqdan sonra, nəhayət, bütün suallara cavab yazdıq.

Ağsaçlı xala səliqə ilə doldurulmuş blankları nəzərdən keçirtdikdən sonra, mehribanlıqla soruşdu:

– Evlər idarəsindən arayışınız varmı?

– Nəinki evlər idarəsindən, heç valideynlərimizdən də arayış yoxdur.

Ağsaçlı xala bizim sözüməzə güldü:

– Bir-birinizi çoxdan tanıyırsınız?

– Bir həyətdə böyümüşük.

– Çox gözəl. – Ağsaçlı xala bizim kağızları təzə qovluğa tikib, üstünü nömrələdi.

Mənə elə gəldi ki, artıq bütün işlər öz qaydasındadır, indicə kəbin kağızımız veriləcək, pasportlarımızın “Xüsusi qeyd” vərəqləri möhürlənəcəkdir. Ancaq hər şey gözələdiyimizin əksinə oldu.

Ağsaçlı xala qovluğu şüşə qapılı rəfə qoyub:

– Bir həftədən sonra gələrsiniz, – dedi.

– Bir həftə?.. Bir həftə nə üçündür? Üç gündən sonra mənim ad günümdür.

– İndidən təbrik edirəm...

– Axı biz istəyirik ki, ad gününədək...

Ağsaçlı xalanın mehriban sifəti birdən-birə ciddiləşdi:

– Qızım, kəbin kağızı ad gününə veriləcək hədiyyə deyil, yeni bir ailənin səadət müqaviləsidir. Bu gün nəzərdən qaçan kiçik bir səhv sabah sizin bütün həyatınızı poza bilər.

Mən üzde ağsaçlı xala ilə razılaşsam da, ürəyimin dərinliyində bütün kəbin bürolarını söydüm. Küçəyə çıxan kimi Raymond:

– İnarə, – dedi, – bir həftə çox uzun vaxt deyil ki. Qanundur...
Gərək gözləyək...

– Mən gözləməyəcəyəm! Lap onların acığına gözləməyəcəyəm.

– Kilsəyə gedəcəksən?

– Yox! Ad günü məclisi dağılan kimi köçəcəyəm sizə. Guya o kağız parçası olmasa, sən məni sevməyəcəksən?

Biz belə də razılaşdıq.

İki gündən sonra Raymondun ata və anası Dauqavapilsdən gəldilər. Mənim valideynlərim isə əhvalatı başa düşüb, daha böyük hazırlıq görməyə başladılar. Əgər əvvəllər anamın yanında mənim bir gün ərə gedəcəyimdən söz açılında o ağlayırdısa, indi sevinirdi. Çünki onun yeganə övladı öz evindən uzaqlaşmayacaqdı. Raymond anamın ürəyincə idi. Özü çox zəhmətkeş olduğundan, onun əzmə-büzmə kişilərdən zəhləsi gedirdi.

Artıq bütün qohum-qonşu, tanış-biliş bilirdi ki, mən və Raymond evlənik. Atam zavodun direktorunu da evimizə dəvət etmişdi. İyulun on altısı axşamı mən hədsiz sevinc içərisində qonaqları və rəfiqələrimi qarşılıq, qonşu uşaqlardan biri:

– İnarə, – dedi, – səni küçədə bir xala gözləyir.

Mən tələsik küçəyə yüyürdüm. Alaqapıdan bir qədər aralı tündgöy paltar geymiş bir qadın durmuşdu. Mən onu tanıdım: xəstəxanada gördüyüm gənc qadın idi. O, tərəddüd içərisində mənə yaxınlaşıb, son dərəcə müti və xəstə bir səslə:

– Siz İnarəsınız?.. – deyə soruşdu.

– Bəli, – deyə mən heç xasiyyətimə yaraşmayan bir ehtiyatkarlıqla cavab verdim.

27–28 yaşa ancaq olan bu qadının solğun sifəti, kədərli gözləri, həyəcandanmı, həyadanmı və yaxud qeyri bir səbəbdənmi titrəyən dodaqları məni qorxuya salırdı. Araya çökən sükut nə qədər cansıxıcı olsa da, mən onun danışmamasını istəyirdim. Çünki ürəyimin dərinliyində baş qaldıran sövq-təbii duyğular bu naməlum qadının qara xəbərlə gəldiyini xəbər verirdi. Mən özümdən də çox Raymond üçün qorxurdum.

Lakin uzaqdan eşidilən motor uğultusu ürəyimə su çilədi. Bir göz qırpımında Raymond və “İJ” bizim yanımızda dayandılar.

– Əzizim! – deyə mən Raymondun boynuna sarıldım və gözlədim ki, bax bu saat o, məni öpəcəkdir.

Ancaq Raymond mənim qollarımı boynundan açıb, tələsik namə-lum qadına tərəf addımladı. Salam belə vermədən:

– Sən bura nə üçün gəlmisən?.. – deyə soruşdu.

Onun səsində tələbdən çox yalvarış var idi. Qadın sanki əvvəlki mütiliyini pozmamaq üçün dinmədi. Məni qısqançlıq və şübhə alov-ları bürüdü. “Deməli, Raymond bu qadını tanıyırmış. Bəs o, bunu məndən nə üçün gizlədirdi?..” Mən onların ikisinin arasına girib, qeyri-ixtiyari Raymondun əlini tutdum.

– Sən bu qadını tanıyırsanmı?..

– İnarə, sən get evə, – deyə Raymond məni uzaqlaşdırmaq istədi. Onun rəngi avazıymış, gözləri çaşmış, geniş alnı isə tərləmişdi.

– Raymond, bu qadın kimdir?!

– İnarə, dedim get evə!

– Mən hələ sənin arvadın deyiləm! Qışqırma! Bu qadın kimdir!?

– Tanımıram! – deyə Raymond mənim əlimi buraxıb, acıqlı halda həyəətə girdi.

...Mən evimizə qalxanda qonaqlar artıq süfrə başında əyləşmiş-dilər. Onlar məni görəni kimi yer-yerdən səsləndilər.

– Canım, belə təqsirkar olar?.. Belə gəlin olar?.. Bəy tək darıxır... Araq zəhərə dönüb... Keç... Keç!..

Mən hələ nə edəcəyimi bilmirdim. Yuxarı başa keçib, Raymon-dun yanındakı yeganə boş stulda oturdum. Məclis qızıqıdı. Əvvəlcə müqəddimə üçün mənim on səkkiz yaşımı təbrik etdilər. Sonra zavodun direktoru ailənin gözəlliyindən, ailə qurmağın sirlərindən və tarixindən danışdı. Raymondun bir insan kimi, əməksevən, iste-dadlı və yenilikçi çilingər kimi uzun-uzadı mədh etdi.

Söz mənim gələcək qaynatama verildi. O, arvadının köməyi ilə iki-üç cümlə quraşdırıb məni təriflədi, sonra alnımdan öpüb nişan üzüyünü barmağıma taxmaq istəyəndə, mən sanki yuxudan ayıldım, dəli kimi yerimdən qalxıb:

– Dayanın! – dedim.

Bayaqdan gur-gur guruldayan otağa birdən-birə məzar sükutu endi.

– Mən bilirəm ki, siz bütün insanların xoşbəxtliyini istəyirsiniz. Bunun üçün çox sağ olun. Mən Raymondun bütün həyatım qədər sevirəm. Ancaq mən ona arvad ola bilməyəcəyəm. Çünki Raymond bir aydan sonra ata olacaqdır. Raymond, əgər sən mənə dost olaraq qalmaq istəyirsənsə, o küçədə göz yaşını tökən Ritaya... təkə Ritaya evlənməlisən!..

Mən bu sözləri deyərək hövlnak evdən çıxdım. Həmin gecəni səhərə qədər ağladım.

Raymond Rita ilə evləndi.

İndi kimin xoşbəxt olduğunu bilmirəm.

– Bəs insan da öz səadətindən əl çəkərmə?

– Mən həmin əhvalatdan sonra Raymond ilə xoşbəxt ola bilməzdim. Səadət birinci növbədə təmiz vicdanla yaşamaqdır. Ritanın bütün gözəlliyi arxada qalmışdı. Mən isə təzə-təzə qönçələnirdim. Bir də, səadət böcək kimi təkcə özün üçün yuva eşməkdirmi? Əgər belə olsaydı, heç ananız sizi doğmazdı. Bütün ömrü boyu barsız ağaclar kimi əzab-əziyyətsiz yaşayardı. Ancaq insan ağac deyil. Məncə insanın böyüklüyü bundadır ki, o öz səadətini özündən sonra gələnlərin də üzündə görmək istəyir.

* * *

İnara susdu. Mən də susurdum. Təkcə meşə susmaq bilmirdi. Yenə mahnı... mahnı... mahnı... Adamlar kimi günəş də bu gün yatmaq istəmir, Rıqa körfəzinin qızıl sinəsində üfük boyu sürünürdü. Qəflətən dəhşətlə guruldayan göy məni də, İnaramı da diksindirirdi. İnara ala gözlərini başımız üzərində qaynayan qara buludlara dikib:

– Yağış yağacaq... – dedi.

– Ayağımız necədir?

– Bir az toxtayıb, – deyə İnara ağcaqayın budağından yapışıb, ayağa qalxdı. – Lap az ağrıyır.

Mən İnaranın çiçəkdən hörülmüş çələngini yerdən götürüb qalmaq istəyirdim ki, Andritanın gülə-gülə gəldiyini gördüm.

– Sən harda qalmısan? Bəs niyə gecikdin? Bilirsən necə yaxşı idi?!

Andrita sualı sual üstündən yağdıra-yağdıra dikdiri qalxdı.

– Nə gözəl çələng hörmüsən? Bu mənimdir?..

Mən cavab əvəzinə pərt halda İnara tərəf döndüm. Ey dad!.. İnara yox idi. Mən azmış uşaq kimi ətrafa boylandım. İnara yox idi. Mən həyəcanla:

– İnara!!! – deyə çağırıdım.

Top gülləsi kimi açılan haça şimşək və göy gurultusu səsini batırdı. İri yağış damcıları əvvəlcə tək-tək, sonra cüt-cüt, sonra da şırıltı ilə yerə töküldü. Liqo bayramına çıxmış kişilər gülür, qadınlar isə çığırışırdılar.

Təkcə mən susurdum. Andrita isə böyrümə qısılaraq, elə hey İnaranın kim olduğunu soruşur, şübhələrini yüz yerə yozurdu.

Biz qəsəbəyə qayıdanda saat on biri vururdu. Hava isə yenə işıq idi. Göyün üzü yağışdan sonra bənövşəyi rəngə boyanmışdı. Andrita istiqanlıqla soruşdu:

- Sən sabah axşam nə iş görəcəksən?
- Bilmirəm...
- Kinoya gedək?
- Yaxşı...

– Saat səkkizdə səni burada gözləyəcəyəm, – deyə Andrita əlimi sıxaraq, taxta məhəccərli evlərinə tərəf yüyürdü.

“Ovçular evi”ndə heç kəs yatmamışdı. Hamı, hətta qonşu binarlardan da iki nəfər tacik şairi Ansinin otağında idi. Onlar bir balaca içdiklərindən, ucadan danışib gülürdülər. Mən pəncələrimin üstündə pilləkəni xəlvət qalxıb, öz otağıma girdim. Yatağıma uzanıb, bütün gecəni özümə lənət oxudum ki, nə üçün İnaranın ünvanını götürmədim, nə üçün?.. O da görəsən indi məni düşünürmü?..

Səhəri günü mən sözləşdiyimiz vaxtda görüşə getdim. Andrita gəlmədi. Mən heç buna təəssüflənmədim. Çünki tək olmaq, düşünmək... düşünmək istəyirdim. Çünki İnara mənim qəlbimə də, beynimə də hakim kəsilmişdi. Mən Sloka küçəsi ilə dənizə tərəf yollandım.

Hava sərin olduğundan, dəniz kənarında çox az adam var idi. Sükutu sahilə yem axtaran qağayaların çığırtısı və lap uzaqda tez-tez suya baş vuran boşboğaz ördəklərin ah-vayı pozurdu. Bu axşam günəşin də rəngi dəyişmişdi. O da dünənki kimi gülmür, sanki İnaranın həsrətini çəkirdi. Hələ dəniz!.. Küləksiz, sakit dənizin xırda ləpələri dünənki kimi şadyanalıqla pıçıldışmır. “İnara... İnara...” deyə hıçqırırdı.

Mən Riqada olduğum günlərdə hər evdə, hər bağda, hər küçədə, hər tində İnaranı axtardım. Ancaq biz bir də rastlaşmadıq. Hətta arayış məntəqəsinə də baş çəkib:

- Mən İnara adlı bir qızı axtarıram, – dedim.

Pəncərənin dalında oturmuş kürən qız ət içində olan xırda göz-
lərini bic-bic süzdürərək:

- Təkcə Riqada 500 İnara var... – dedi.
- Mənim axtardığım qız gözəldir.
- Bizdə İnara adını ancaq gözəl qızlara verirlər.
- Görünür, sizin də adınız İnaradır.

Qız xoşlanaraq güldü. Mən də güldüm.

O vaxtdan mən hər gözəl şey görəndə İnara yadıma düşür. Dünya isə gözəlliklərlə doludur. O vaxtdan İnara kimi mən də bütün dost-aşnaya, tanış-bilişə yaxından tanımadıqları adama “pis” deməməyi məsləhət görürəm. Çünki insan gözəl hisslərlə gəncləşir.

O gündən Andrita da xəyalımdan çıxmır. Axı o da xoşbəxtliyi mahnı ilə, gül-çiçəklə ölçürdü. Bəlkə də elə mənim belə məyus olmağıma səbəb Latviyanın bahar bayramında az mahnı oxumağıdır... Kim bilir...

1964

ÇİNGİZ ƏLƏKBƏRZADƏ

(1936–1999)

İstedadlı yazıçı Çingiz Ələkbərzadə 1936-cı il oktyabr ayının 17-də Bakı şəhərində ziyalı ailəsində anadan olmuşdur. Tovuz şəhərindəki A.S.Puşkin adına orta məktəbi bitirmiş, ADU-nun filologiya fakültəsində təhsil almışdır (1955–1960).

Əmək fəaliyyətinə Əli Bayramlı şəhərindəki 2 saylı orta məktəbdə müəllim kimi başlamışdır. Müxtəlif dövrlərdə jurnalistlik etmiş, Əli Bayramlıda “İşıq” qəzetinin, “İsmayılıda “Zəhmətkeş” qəzetinin redaksiyalarında məktublar şöbəsinin müdiri, Azərbaycan Dövlət Televiziya və Radio Verilişləri Komitəsində “Son xəbərlər” və “Günün səsi” redaksiyalarında müxbir kimi çalışmışdır.

Bədii yaradıcılığa tələbəklik illərində başlamış, ilk hekayəsi 1958-ci ildə almanaxda dərc olunmuşdur. Sonralar müxtəlif nəşriyyatlarda çoxlu hekayələri, roman və povestləri çıxmışdır. O, 1999-cu il yanvar ayının 7-də vəfat etmişdir.

“Altıncı sim” hekayəsində ömrünü kölə kimi yaşayan insanın iradəsizliyi, qorxaqlığı təsvir olunur. Hekayə yazığının “Qızıl yəhərli at” kitabından (Bakı, Gənclik, 1976) götürülmüşdür.

ALTINCI SİM

– Vətəndaş sərnişinlər, qayıqları bağlayın, təyyarə lazımı yüksəkliyə qalxmayınca papiros çəkmək olmaz.

Stüardessa marşrut, ekipaj və reys barədə məlumat verdi.

“TU-114” nəhəng motorlarının yeknəşəq səsinə sərnişinlərin beynində sınıq val kimi oxutmağa başlayanda pəncərələrdən içəri gün düşdü. Kimsə ucadan “şükür” dedi və günəş üçün darıxan sərnişinlər pəncərələrə sarı boylandılar.

On gün idi ki, Kislovodsk günəş üzünə həsrət idi. Elə vaxt olmurdu ki, şəhərin tavanından asılan bulud onun yaşıl mənzərəsini yağışa “qonaq” eləməsin və bu “qonaqlıq” demək olar ki, hamının ürəyini vurmuşdu. Yerlilərin də, istirahət edənlərin də.

Pəncərə ağzında əyləşən, əynində hava rəngli dakrondan kostyumu olan cərrahı günəş maraqlandırmırdı. Çiyində, boyun-

boğazında rəqs edən günəş şüaları onun üçün payız milçəyi kimi bir şey idi. Cərrah razı idi ki, bundan sonra da keçirəcəyi günlərin hamısı yağışlı olsun. Ancaq onun istirahətini pozub geri çağırmaıydılar. Cərrah yağışlı, azad günləri yəqin ki, uzun müddət yadından çıxarmayacaqdı. Hələ srağagün, dünən, beş saat əvvəl həyat nə qədər gözəl idi, cərrah yenicə ayaq açıb gözən körpə kimi sevinirdi. O, çətirini tutub yağışın səsinə qulaq asa-asa parkın çal-çarpaz cığır-ları ilə addımlayır, tez-tez burnunu çəkir, çiçəklərin yuyulmuş ətrini axtara-axtara “Xram vozduxa” qalxır, ya qayıdıb “Zamok”a gedir, ya da “Mayskaya polyana” adlanan yamaclığa üz qoyurdu. Yağışın çətirdə oxutdurduğu mahnılar da cərrahla birgə gəzirdi.

Cərrahın böyründəki eynəkli arıq qadın tez-tez əyilib özündən qabaqda əyləşən ortaboıylu kök arvada nəsə pıçıldayır, başını qaldırır cərraha baxır, öz-özünə deyirirdi: “Pah atonnan, az qalmışdı o boyda bina yerli-dibli kökündən qopa”. Cərrahın eşitdiyinə görə şəhərin ortasıyla gedən selin bir qolu Narzan vannasının anbarına axıb, anbarda isə karbit olub. Həmin gün səhər adamları yuxudan bərk gurultu oyatdı, bu səsdən döşəmə titrədi, pəncərə şüşələri sil-kələndi. Vannanın partlama xəbəri ildırım sürətilə ölkəyə yayıldı. Kislovodskda qohumu, dostu, tanışi istirahət edənlər şəhəri telefon, teleqraf, məktub “atəşinə” tuturdular. Və eşidəndə ki, ancaq bircə otaq partlayıb, hadisə zamanı vannada heç kim olmayıb, adamlar sevindilər, bir-birlərini təbrik etdilər.

Sonra buludlar nəfəsini dərdi, istirahət edənlər şəhərə tökülüşüb, küçələrin kimsəsizliyini yağışın əlindən aldılar. Cərraha teleqram gələndə günəşin barmaqları bulud köynəyinin bircə düyməsini açma bilmışdi və açıq yerdən şam meşəsinə elə bil proyektor düşmüşdü.

Teleqramda cərrahın gözünə birinci sataşan arvadının imzası oldu. Onun əvəzinə başqa ər olsaydı, düşünə bilərdi ki, yəqin arvadı vanna əhvalatını eşidib narahat olub. Cərrah ürəyində gülmək istəyəndə sanki teleqramdan çopur burunlu, kirpiksiz gözlü, yekə bir sifət çıxıb, əzim-əzim əzildi, qırım-qırım qırışdı. Cərrahın qulağına səs gəldi: “Ölürəm, ə-ə ölürəm, sən orda kef çəkirsən, mən ölürəm”.

Cərrah çamadanını götürüb aerodroma getmək üçün küçəyə çıxanda yağış təzədən başladı. Çətir bu dəfə nəğmə oxumadı. İri dam-lalar qara parçada təbil səsi çıxardılar. Və cərraha elə gəldi ki, ardı-arası kəsilməyən təbil sədaləri altında onu edam etməyə aparırlar.

Stüardessanın payladığı cövhərli konfetdən cərrah götürmədi. Eynəkli qadın konfeti kağızdan açıb, sormaq əvəzinə onu xar-

taxartla yeməyə başladı. Sonra üç-dörd dəfə asqırıb geriyyə çevrildi. Yan-yörəsinə baxıb qabağa əyildi, az qala burnunu kök arvadın qulağına dayadı. Kök arvad geriyyə dönüb qəti etiraz etdi:

– Yox, yox, adam-zad olmayıb.

– A... necə olmayıb? Vannalar mənim qulağımın dibində partlayıb. Evimizlə oranın arası heç yüz addım olmazdı.

Cərrah söhbətin axırına fikir vermədi. O, penceyinin cibindəki teleqramı çıxarıb bir də nəzər saldı. Cərrahın qaynı, yəni arvadının qardaşı Pərviz ölürdü. Onun köhnə xəstəliyinin təzə sancısı tutmuşdu. İynələr, dərmanlar bu adamın uzun illərdən bəri özündə gəzdirdiyi xəstəliyi (öd kisəsində daş vardı) müvəqqəti qıllaflaya bilirdi və bu qıllaf gec-tez partlamalı idi. Arvadının yazdığına görə qardaşını təcili operasiya eləmək lazım idi. Bəs kim etməli idi bu operasiyanı? Əlbəttə, cərrah. Yəni o. Onun özü. Çünki Pərvizin ondan başqa heç kimə etibarı yox idi. Pərvizin fikrinə görə, son vaxtlar cavan-cavan həkimlərin etdiyi adi-adi operasiyalardan böyük-böyük adamlar ölürdü. Cərrahın gözü yenidən teleqrama sataşdı: “Qardaşım ölür, ölür... qardaşım...” və bu dəfə elə bil teleqramdan tüklü bir sinə çıxıb, fasiləsiz qalxıb-ənməyə başladı. Sinə qalxıb-endikcə uzun, sarı tüklərin arası ilə soyuq tər damlları kürəcik kimi o yan-bu yana diyirlənirdi. Elə bil zəlzələ olmuşdu. Cərrahın rəhbərlik etdiyi böyük xəstəxana bu zəlzələnin gücündən laxlayır, əlli kvadratmetrlik kabinetinin parket döşəməsi ayaqları altında sürüşürdü.

Cərrah teleqramla alınının tərini silib, tüklü sinəni gözünün qarşısından uzaqlaşdırmaq üçün pəncərədən bayıra baxdı. Yox, sinə elə bil onu hipnoz eləmişdi. O, cərrahın baxışlarını oğurlayıb “məne bax” deyirdi. “Mənə bax, gör mən nə çəkirim”.

İyirmi ilə yaxın idi ki, cərrah bu sinəni tanıyırdı. Nəinki sinəni, bu sinəyə məxsus olan gövdəni, başı, ayağı, bir sözlə, bütün bədəni tanıyırdı. Bədənin daxilinə gəldikdə isə cərrah onu yeddi simli musiqi alətinə oxşadırdı. Cərrahın fikrincə öd kisəsindəki daş bu simləri çala biləcək yeganə mizrab idi. Və cərrah həmin daşla iyirmi ilə yaxın idi ki, dostluq edirdi.

İyirmi il böyük vaxtdır. Bu müddət ərzində cərrah daş mizrabı yalnız bir simə toxundurmuşdu. Bu, altıncı sim idi. Cərrah onun adını da bilmirdi. Qalan simləri yaxşı tanıyırdı. Hətta simlərin bəzilərinə ad da vermişdi. Məsələn: birincisinə “tərif”, yeddincisinə “ölüm”.

Pərviz tərifi gözəl bir qadın kimi sevirdi. Tərif həmişə hər yerdə hava kimi onun başının üstə olurdu. Pərviz onu su əvəzinə stəkanna süzüb içir, yatanda isə bu gözəl məxluqu bərk-bərk qucaqlayırdı. Ancaq o, beyninin, qulağının və mədəsinin tərif tutumunun ölçüsünü bilmirdi. Onu bilirdi ki, sağ böyründə Qarqantua ağızlı bir baş gəzdirir. Bilmirdi ki, bu ağız dünyanın tərif ağaclarında yetişən meyvələri çeynəməmiş udmağa hazırdır.

Cərrahın yadına Pərvizin ünvanına dediyi birinci tərif düşdü. Bu o vaxtlar idi ki, tibb institutunda oxuyanlar müharibəyə getməyə hazırlaşdılar. Pərvizin bacısı cərrahla bir sinifdə oxuyurdu. Bütün institut bu incə səslə, qəşəng, nərmə-nəzik qıza həsədlə baxırdı. Baxanlardan biri də cərrah idi. O öz çalışqanlığı, biliyi və ciddiliyi ilə o birilərindən fərqlənirdi. Bu arıq, uzun, pəncəyi yamaqlı oğlan başqaları kimi qızı göz dustağı eləməirdi, hətta özünü elə aparırdı ki, guya onu görmür, yaxud görür, ancaq məhəl qoymur. Bir dəfə qız evlərindən ağ çörək gətirib sinifdə yoldaşlarının arasında bölüşdürəndə, cərrah udqunmağını zorla saxlayıb, ona uzanmış əlin sahibinə “istəmirəm” – dedi, “toxam”.

Uşaqlar müharibəyə yola düşən günü institutun akt salonunda keçirilən yığıncaqda Pərviz gənclərin qarşısında çıxış etdi və sözünü Səməd Vurğunun iki mısrası ilə tamamladı:

“Bilsin ana torpaq, eşitsin Vətən,
Müsəlləh əsgərəm mən də bu gündən”.

Müharibəyə gedənlər adından cərrah danışdı. O, nitqində Pərvizin atasının adını çəkdi. Onun vaxtilə əksinqilabçılarla qəhrəmancasına vuruşmasından söhbət açdı. Nəhayət, fikrini yekunlaşdırdı. “Biz də onlar kimi, onun kimi vuruşmalıyıq”.

Həmin günün axşamı qızlar əsgərləri ötürmək üçün vağzala gəlmişdilər. Pərvizin bacısı da onların arasında idi. O, cərrahla üz bəüz dayanıb, başını aşağı salmışdı. Vağzalda iynə atsan, yerə düşməzdi.

– Gedirsən?

– Gedirəm.

– Sənin səhərki danışığın qardaşımın çox xoşuna gəldi.

– Sənin necə?

– Mənim də.

– Əgər qalmaq istəyirsənsə, mən qardaşımla danışım, səni saxlasın.

– Yox, sağ ol, gedirəm.

– Heç bilmirəm sənə nə deyim. O qədər söz var ki...

– Gəlməyin min sözə dəyər.

Qızların hönkürtüsü qatarın fit səsinə qarışanda Pərvizin bacısı əl çantasından öz şəklini çıxarıb, cərraha uzatdı.

Cərrah tələsik, onu-bunu itələyə-itələyə çamadanını qoyduğu yere getdi. Ordan qəzetə bükülü şəklini gətirib, Pərvizin bacısına uzatdı.

– Evdə açarsan...

Təyyarə hava boşluğuna düşüb-çıxanda cərrah fikirdən ayıldı və gördük ki, eynəkli ilə kök arvad möhkəm mübahisə edirlər. Hətta arxadakı erməni arvadı da onlara qoşulub. Eynəkli qadın cərrahın nəzərlərini üzündə hiss edəndə mübahisəyə ara verdi.

Yeddinci və axırıncı simin adı “ölüm” idi. Yəni daş. Cərrah bu daşı kəşf edəndən sonra Pərvizlə söhbətini xatırladı.

– Operasiya etməliyəm.

Pərvizin rəngi ağardı.

– Başqa müalicə üsulu yoxdurmu?

– Var. Ancaq müvəqqətidir. Operasiya isə birdəfəlik...

Pərviz əsəbi halda onun sözünü kəsdi:

– Öldürər.

– Sağaldar.

– Mən ölümdən qorxmuram. Ancaq fikirləşəndə ki, adamlara hələ lazımam, ölmək istəmirəm.

Bəlkə də cərrah buna inanardı. Ancaq daşı əritmək üçün hər dəfə iynəni Pərvizin kürəyinə yaxınlaşdıranda bu tüklü kürəyin necə titrədiyini, puçur-puçur tər tökdüyünü görürdü. Əgər cərrah Pərvizin bütün simlərinə ad vermiş olsaydı, növbəti simin adı “qorxaqlıq” olardı. Pərvizin elə bir ezamiyyəti, məzuniyyəti olmazdı ki, cərrahı özü ilə aparmasın. “Birdən sancım tutar, yolda ölüb elərəm”.

Cərrahın heç yadından çıxmaz. Bir dəfə Pərvizlə Azərbaycanın gözəl, mənzərəli bir rayonunda ezamiyyətdə olarkən onları bağlı-bağatlı bir evə qonaq apardılar. Axşam idi. Qurbağaların, cırcıramaların səsi bir-birinə qarışmışdı. Qonaqlar eyvanda əyləşib yeyib-içməklə məşğul olduqları vaxt Pərviz əyilib cərrahın qulağına pıçıldadı:

– Mənim atam uzun müddət bu rayonda qaçaqlarla vuruşub. Dünyanın işini bilmək olmaz. Başa düşürsən, nə deyirəm? Yəni burada bizi istəməyənlər də tapılar.

Cərrah başını tərپətdi. Pərviz stəkanındakı bulaq suyundan bir qurtum içib, davam etdi:

– Dediym budur ki, ehmalca dur, get bağı ayağına, barının yanından mən oturduğum yerə bax, əgər ağaclar arasından görün-səm, xəbər elə yerimi dəyişim.

Təzə pomidor, xiyar iyi təyyarəyə yayılarda sənişinlərin çoxu-nun ağzı sulandı. Cərrah gözaltı eynəkli qadının dizinin üstündəki qəzet süfrəyə baxıb udqunanda qadın dilləndi:

– Buyurun, qardaş, utanmayın. Götürün. Xalis vitamindi.

Cərrah təşəkkür edib əlini süfrəyə uzatdı. Birdən motor danışıqlara nöqtə qoydu. Sonra eynəkli qadın sükutu motorun əlindən aldı. O, ağzındakını çeynəyə-çeynəyə kök arvada dedi:

– İnanmırsan, qonşundan soruş.

Kök arvad böyründəki sarışın oğlana nəsə dedi. Oğlan çiyin-lərini çəkdi. Arvad geri çevrildi.

– Bu heç partlayışı eşitməyib.

Erməni qadın arxadan dilləndi:

– Niyə mübahisə edirsiniz? Vannalar partlayanda deyirlər içəridə bir arvad olub.

Eynəkli arvad qələbə çalmış adamlar kimi səsini qaldırdı:

– Eşitdiz? – Sonra üzünü cərraha döndərdi: – Dəli oluram də.

Cərrah maraqlandı:

– Niyə?

– Bahadır Süleymanoviç bizi belə öyrətməyib. Dediym qanun-dur. Vəssalam! Sözüüm təsdiq olunmayanda əsəblərim məni gicit-kən kimi dalayır.

– Harda işləyirsiniz ki?

– Nazirlikdə katibəyəm. Bilirsiniz, Bahadır Süleymanoviçin dedi-yini qaytarmaq olmaz. Biz də onun kimiyik. Adam var onun qəbuluna düşmək üçün mənim yanıma gəlir. Bircə kəlmə deyirəm: gözləyin, vəssalam! O gözləməklə dörd-beş saat gözləyir. Bahadır Süleyman-oviç bizi belə tərbiyə edib. İndi bunlar – o, əlini havada yellətdi – mənimlə mübahisəyə başlayıblar.

Cərrah Pərvizin rəhbərlik etdiyi idarəni xatırladı. Pərvizin gör-kəmi, əzəməti, üzünün cizgiləri və istədiyi vaxt bu cizgilərə verə bildiyi ifadə, onun ağır, bahalı məbelli kabinetinə girmək istəyənləri bir ürək də başqasından borc almağa məcbur edirdi. Onun idarə-sində işləyənlərin çoxusu özünü rəisə oxşatmağa çalışırdı. Hətta

bəziləri ayaqqabısını, kostyumunu Pərvizinki rəngdə geyirdi. Bu təsir idi. Əgər cərrah istəsəydi Pərvizin növbəti simlərinin birinə “təsir” adı verərdi. Pərvizin işçiləri demək olar ki, bir-birlərinə oxşayırdılar. Sanki yarı bölünmüş alma idilər. Danışiq tərz, davranış, yerləş, oturuş... Pərviz özünün xasiyyətini sanki şprisə doldurub, işçilərinin beyninə, ürəyinə yeritmişdi. Deməli, Pərviz öləndən sonra hələ uzun müddət yaşayacaqdı.

Cərrahı fikirdən isti ayırdı, onun kürəyi su içində idi. Arxadan kimsə papiros çəkib, elə bil qəsdən tüstünü ona tərəf üfürdü. Eynəkli qadınla kök arvad dil boğaza qoymurdu. Cərrah alnını sərinlətmək üçün başını pəncərənin şüşəsinə söykədi. O, baxışlarını göyün süd dənizində itirib, Pərvizin o biri simləri haqqında düşünmək istəyəndə sanki dənizdən qara bir adam çıxıb cərraha yaxınlaşdı. Onun qoltuğunda toz basmış qovluq vardı. Dəniz adamı qovluğu açıb, cərraha bir şəkil göstərdi:

“Tanıyırsanmı bu şəkli?”

Cərrah başını tərپətdi.

“Al bu şəklə bax, otuz il əvvəl çəkdimisən. İnstitutun ikinci kursunda oxuyurdun. Hələ əsgərliyə getməmişdin. Görürsənmi, cinindən cindarlar hürkür, sifətində bir tikə ot yoxdur. Pencəyin yamaq yamaq, ayaqqabın ağzını açıb adamı udmaq istəyir”.

Cərrah yenə fikrə getdi.

“Sən bu şəkli Pərvizin bacısına müharibəyə gedən günü vermişdin. Qayıdandan sonra dəfələrlə həmin şəkli ondan geri almaq istədin. Ancaq ürək eləmədin. Pərvizin bacısı ilə sən müəllimlər otağının qarşısında rastlaşdın. Əsgər paltarında səni tanımayıb, ötmək istəyəndə adını çağırdın.

– Sənsən...

– Mənəm...

O, əlini sənə uzadanda jurnal sürüşüb qoltuğundan yerə düşdü, əlləriniz bir-birini buraxmadı. Tələbələrəndən biri jurnalı götürüb Pərvizin bacısına uzatdı. Sən Pərvizin bacısının tələbəsi oldun, dərse gəldiyinin dördüncü günü eşitdin ki, Pərvizin bacısının ər, var. Və bu ər üç aya yaxındır ki, müharibədən qayıdıb. Özü də ürəyinin başında güllə gəzdirir. Əgər operasiya edilməsə, güllə hərəkət edə-ədə ürəyə dəyə bilər. Bunu eşidəndən sonra Pərvizin bacısının gözüne baxa bilmədin. O isə heç nə olmamış kimi sənənlə söhbət edir, ər, sənənlə sənənlə danışırdı.

Pərvizin bacısının əri operasiyadan çıxmadı. Sən beşinci kursa keçəndən sonra onlara ayaq açdın. Ayaq açdığı gün Pərvizin bacısı ona yadigar verdiyin həmin şəkli sənə göstərdi. İndi bu şəkli sən evinin ümumi albomundan götürüb gizlətmisən. Albom deyəndə, bilirəm, ürəyin ağrıyacaq. Çünki ora yalnız arvadının və arvad qohumlarının əksləri yapışdırılıb. Sən bir vaxtlar həmin adamların simasında öz doğma atanı, ananı görür, təsəlli tapırdın.

Bu şəkli sən o vaxt dəfn etdin ki, arvadın onu evin ümumi albomuna yapışdırmadı. Yadından çıxıbsa xatırlada bilərəm. Dedi ki:

– Bilirsən, o gün bacım sənin bu şəklini görəndə dəhşətə gəldi. İncimə, əzizim, fikir versən görərsən ki, burda sənin adicə şəklin yox, həm də yoxsulluğun, aclığın böyüdüüb, gəl bunu albomdan çıxaraq, sənin təzə şəkillərindən birini böyüdüb divara vuraq.

Sən yenə etiraz eləmədin.

Sizin altıotaqlı mənzilinizin divarlarından Pərvizin cürbəcür görkəmdə böyüdülmüş şəkilləri asılmışdı. Altıncı otağa isə sənin şəklini vurdular.

Bir gün arvadın dedi:

– Səni adam edib, el içinə çıxartdım. Axı sən kim idin? Mən olmasaydım Allah bilir soracağın hansı kənddən gəlirdi. Səninlə qurtaranların çoxunun dalından itələdilər ağcaqanadlarla mübarizə eləməyə. İndi adam olmusan. Özün də yadından çıxartma, sən məndən çox qardaşıma lazımsan.

Dəniz adamı cərrahın qolundan yapışıb otaqları gəzdirdi. Axırncı otağın qapısını açdılar. Bu otaq sumacağı rəngdə idi. Divardakı lüt qadın portretinin altında bir-birindən beş addım aralı iki çarpayı qoyulmuşdu. Çarpayıların hər birinin baş tərəfindəki sumacağı rəngli tumbaların birinin üstündə cürbəcür rənglər, boyalar, ətir şüşələri, pudralar, o birində isə ürək və yuxu dərmanları var idi. Bu çarpayılar əvvəlcədən tərtib edilmiş cədvəl üzrə birləşirdilər. Düzünü desək çarpayılar öz yerində qalırdı, birləşən onların sahibləri idi. Cədvəli Pərvizin bacısı tutmuşdu və onu heç bir qüvvə poza bilməzdi. Cərrahın arvadı işdən sonrakı saatlarının çoxunu qardaşı, bacısı, qohum-əqrəbasılıqla keçirər, bəzən heç evə gəlməzdi. Cərrah öz çarpayısında uzanıb bir müddət gözünü arvadının çarpayısına dikər, sonra gecə yarıya qədər min dəfə sağa-sola çevrilər və yuxu dərmanı atandan sonra yatardı.

Cərrah alnını şüşədən çəkib, baxışlarını ağ dənizdən yığışdırmaq istəyəndə qulağına dəniz adamının səsi gəldi:

“Altıncı sim, altıncı sim, altıncı sim...”

– Bu nə deməkdir, necə yəni altıncı sim?

“Altıncı sim, cərrah, yəni sən... altıncı sim”. Deməli Pərvizin daxilindəki altıncı sim cərrah imiş və guya cərrah iyirmi ildə onun adını bilmirmiş.

Dəniz adamı güldü: “Çox yaxşı bilirdin. Ancaq qorxurdun mizrabı ona toxundurmağa ehtiyat edirdin ki, birdən bu simin sədalari sənə daxilindəkiləri aşkara çıxarar, deyər hanı inəyini satıb səni oxumağa göndərən atan? O, hansı cəbhədə öldü? Hanı səni böyüdə-böyüdə “çiyində gərdə gedim” – deyən anan? Onun qəbri hardadır? Kimlər onu dəfn elədi? Axı nə vaxta qədər kölə olacaqsan? Məgər sənə sərbəst düşüdü, sərbəst gəzməyə ixtiyarın yoxdur? Pərvizlə iyirmi illik qohumluğunda sənə birinci dəfə idi ki, otuz gün azadlıq verilmişdi, sən yenidən ayaq açmış uşaq kimi sevinirdin. Bu otuzun onunu leysan yağışları döyəcəksə də, sən çox şeyi unutmuşdun. Azadlıq sənə hər şeyi öz rəngində, öz qoxusunda göstərirdi. Təbiəti də, insanları da. Əgər teleqram almasaydın, Teberdaya gedəcəksən, Qaraçayskidən keçərkən sol tərəfdə, yaşıl yamacın qurtaracağına, dağların başlanğıcında salınmış kosmos pavilyonuna girib tacik aşpazının bişirdiyi mantılardan ləzzətlə yeyəcəkdin. Hələ bir qalın stəkan araq da içəcəkdin. Teberdanı gəzib Donbay çayının köpüklənən sularına baxacaq, Farel gölündə çiməcəksən, heç olmasa üç gün çadırda yatacaqdın. Gecələr çadırın damını döyəcəklən yağışın səsinə qulaq asa-asa özünü dünyanın ən xoşbəxt adamı sayacaqdın. Əgər bu teleqram olmasaydı və bu teleqramdan çöpur sifətli, kirpiksiz gözlü, yekəburunlu bir adam çıxıb bağıra-bağıra: “Vidansız, sən orda kef edirsən, mən burda ölürəm” deməsəydi, fasiləsiz qalxıb-enən tüklü sinə, bu sinə üstündə qurulmuş əlli kvadratmetrlik kabinetin dağılmaq təhlükəsi olmasaydı, bəlkə də otuz gün azadlıq səni on il cavanlaşdıracaqdı”.

– Bəsdir! – Cərrah öz səsinə diksindi. Eynəkli arvad sözü özünə götürüb tələsik cavab verdi:

– A, necə bəsdir? Ölmüşdü Minayə ki, uşaq-muşaq onun “hə”sinə yox deyər!

Sən demə eynəkli qadın kök arvadla bərkdən-bərkdən danışmış. Eynəkli deyirdi ki, partlayan vannalarda guya adam olub. Arxadaki

erməni qadını da kök arvada qoşulub etiraz edirdilər. Bu söhbətə əlavə dörd-beş adam da qoşulmuşdu. Əlbəttə, cərrah eynəklinin dediklərini eşitmədi. Onun “bəsdir”ini dəniz adamı cavabsız qoydu.

Sonra qara adam ağ dənizdə batdı. Cərrah dəsmalını çıxarıb üz-gözünün, boyun-boğazının tərini siləndə sanki Pərvizin səsini eşitdi. Bu səs zarıya-zarıya, yalvara-yalvara deyirdi: “Məni operasiya eləmə. Özün bilirsən ki, səni görəndə ağrımın yarısı kəsir. Elə bil daş zəhrimar da sənsiz darıxır. İstəyir ki, həmişə yanımda olasan. Biz bir-birimizə öyrəşmişik, doktor. Razıyam, qalan ömrümü də birtəhər iynələrlə keçirim, məni operasiya eləmə, doktor”.

Bu vaxt cərrah kiminsə əlini çiyində hiss edib diksindi. Eynəkli qadın idi. Qadın yalvarıcı səslə soruşdu:

– Qardaş, xahiş edirəm, qurban olum, bəlkə siz deyəsiz, vannalar partlayanda içəridə adam olub, ya olmayıb?

Cərrah başını tərpətdi:

– Olub... olub...

Kök arvad çevrilib tərs-tərs cərraha baxanda stüardessanın səsi eşidildi:

– Vətəndaş sərnişinlər, papiroslarınızı söndürün, qayıqlarınızı bərkidin...

1976

FƏRMAN KƏRİMZADƏ

(1937–1989)

Tanınmış nasir Fərman Kərimzadə 1937-ci il mart ayının 3-də Qərbi Azərbaycanda – Vədi rayonunun Böyük Vədi kəndində doğulmuşdur. İbtidai təhsilini doğma kəndində almış, orta məktəbi Beyləqan rayonunun Şahsevən kəndində bitirmişdir. Ə.Əzimzadə adına Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq Məktəbində oxumuşdur (1955–1960). İsmayılı və Beyləqan rayonlarında orta məktəb müəllimi, “Yüksəliş” qəzeti redaksiyasında ədəbi işçi, şöbə müdiri, məsul katib işləmişdir (1962–65).

Moskvala Ümumittifaq Kinematografiya İnstitutunun ikiillik Ali ssenari kursunu bitirəndən sonra Azərbaycan Dövlət Televiziya və Radio Verilişləri Komitəsində tərcüməçi, böyük redaktor, “Abşeron”, “Ədəbiyyat və incəsənət” qəzetlərinin redaksiyalarında şöbə müdiri, ədəbi işçi, xüsusi müxbir işləmiş, Şüvəlan yaradıcılıq evinin direktoru olmuşdur.

1989-cu il mart ayının 17-də dünyasını dəyişmiş, Bakıda dəfn edilmişdir.

Ədəbi fəaliyyətə tələbəlik illərində başlamış, istedadlı nasir kimi tanınmışdır. “Qarlı aşırım”, “Xudafərin körpüsü”, “Çaldıran döyüşü” tarixi romanları XX əsr Azərbaycan nəsrinin klassik nümunələri sırasına daxildir. “Xallı maral” povesti yazığının “Ömrümüz, günümüz” (Bakı, Gənclik, 1969) kitabından götürülmüşdür.

XALLI MARAL

Oğlum Əzizə ithaf edirəm

GECƏ

Gecə hər şeyin üstünə qara pərdə çəkmişdi.

Şaqqıltı eşidildi. Elə bil güllə açıldı. Uzun bir zingilti zülməti başına götürdü. Sonra narahat olmuş quşların çıxırtısı ətrafa yayıldı. Tülkü hinə girəndə tardakı toyuqlar belə səslənir. Sonra sanki at ilxısını hürkütdülər. Onlarca dırnaq torpağı didə–didə uzaqlaşdı. Səslər yavaşdı, itdi, yenə də eşidildi, get–gedə gücləndi, gurultuya çevrildi.

Piltəsi aşağı çəkilməmiş çırağın dili titrədi. Taxtın cırıltısı artdı. Uzun dırnaqlı yoğun barmaqlar saçın içinə girdi. Yuxarı, aşağı dartıldı. Kürkün altından çıxan ayaqlar taxtdan sallandı, yerə basılarda dəvə pəncələri kimi palazın üstünə yayıldı. Baş yuxarı qalxıb pərdiyə dirəndi. Zəkəriyyə gərnəşdi, qollarını yanlara açdı.

Gözü çırağın yanındakı kağıza sataşdı. Sanki yazıları seçilməyən kağızda ona hirsə baxan, hədələyən Səfərəlinin sifətini gördü.

“Hə, eşidirsən? Düzünü de, belə ki, məktub yazırsan, mənə dara qısnayırsan, özün indiki səs-küyü eşidəndə qapıdan çölə ayaq basarsanmı? Yox! Qorxaqsan, bağrın çatlar. Bəs mən necə dözü-rəm? Neçə ildir köməkçi də vermirsən. Deyirsən ki, artıq xərcdi, tək də bacararsan. Fikirləşmirsən ki, meşədə belə gecələr də var. Ay-hay! Gərək səni bir gün girə salam, tək-tənha daxmada saxla-yam, onda ləzzətini görərsən. Yoxsa şəhərdə əli təmiz, ayağı təmiz oturub məktubla buranı topa-tüfəngə tutmağa, haqq-hesab tələb oləməyə nə var ki?!”

Zəkəriyyəni gör nə ilə qorxutmaq istəyirlər ey, kağızla!.. Daha demirlər ki, meşənin bu vurhavurunda bir tükü də tərənəm”.

Zəkəriyyə əyildi. Barmaqlarını çəkmənin boğazının iç tərəfindəki ilgəklərə keçirib yuxarı dartdı. Ürəyində: “Çər dəymişlər yazıq heyvanlara rahatlıq vermirlər. Buynuzları töküləcək” – dedi.

Qundağı gilənar kimi parıldayan tüfəng dirəkdən asılmışdı. Qara qatardakı gilizlər yan-yana düzölmüş nişan üzökləri kimi işıldayırdı. O durduğı yerdən əlini uzatsa, tüfəngini götü-rə bilərdi. Lakin silah heç yadına düşmədi. Qayışına taxdığı qarmaqdan asılmış ondilli, çəngəlli bıçaq atılıb-düşdü, çırağın zəif işığında bər-q vurdu.

Cəftənin şıqqıltısı eşidildi. Əyildi, çiyinləri çərçivənin yuxarisına sirtünə-sirtünə evdən çıxdı. Kərpic qəlibinə oxşayan pəncərədən eşiyə fosfor tozu kimi işıq səpilir, yaxındakı ağacların iri kötükləri səhnənin dərinliyində azacıq işıqlandırılan dekorasiyalar kimi görü-nürdü. Bu kötüklərin arasından dırnaq səsləri sel kimi axıb gəlirdi.

– Ey-hey!..

Zəkəriyyə nə-rə çəkdi. Elə bil bu axının qabağına bənd atıldı. İrəlindəki ana maralın buynuzları belindən yuxarı qalxdı.

Təhlükə yaxınlaşanda maral mürəkkəb konstruksiyalara bənzər buynuzlarını belinə sıxır, qaçır. Özünü ayaqlarına tapşırır. Belə zül-mətdə nə yer görünür, nə cığır, nə də tala. Gövdələr pəncərədəki narıncı işığı arabir kəsib o tərəf-bu tərəfə keçir. Yaxınlaşdıqca işıq

böyüyür, dəmir tor isə onları pəncərədən ayrı salır. Qaçırlar. Talada dönə-dönə hərlənirlər. Pəncərədə görünən çıraq şölesinə tərəf özlərini dönə-dönə atırlar, lakin taladan qırağa çıxa bilmirlər. Şaq-qıltıya, zingiltiyə görə qaçan sürü nərəni eşidəndə dayandı. Ana maralın yeddibuğum buynuzu bala maralların buynuzlarına toxunub şaqıldadı. O nərəni dinlədi. Bu səs ona tanış gəlirdi.

– Ey-hey!..

Xəzəlli meşədə nərə eşidərdilər. Sürü qaçardı. Qıvrılıb açılan xallı pələng onların dalınca düşərdi. Lakin çatmazdı. Bir dəfə kol yatıb qalxdı. Marallar götürüldülər. Uzaqlaşdılar. Amma o vahiməli səs sürünü yenə də təqib etdi. Nəriltili xırıltıya çevrildi, pələngin mırıltısı eşidildi. Sonra bu səsi sındırılan körpə sümüyünün şıqqıltısı əvəz etdi. Sürüdəki marallardan biri azaldı. Ana maralın balası itmişdi...

Uzaqdan, meşənin lap dərinliyindən iy gəlir. İsti, buğlanan qan iyi, balasının iyi. Ana maralın burnunun ucu göynəyir...

Bundan sonra ikinci bədbəxtlik üz verdi...

Külək əsəndə körpə ağaclar yerə qədər əyilir, qalxır, iri gövdəli palıd isə şax dayanır. Sanki meşə üçün o, cavabdehdir. Ana maral da balalarının arasında beləcə dayanmışdı. Sürünün içində ürəkək bir qorxu gəzəndə elə bil bu yarpaqları tökülmüş, qol-budağı çılpacaq qalmış palıd birdən-birə yola düşdü, cavan meşə isə quru, əzəmətli gövdənin dalınca sıraya düzüldü.

Arxada güclənən nəriltili sonra qarşı tərəfdən eşidildi. Sürünü qovan pələng əjdaha ortası kimi qıvrılıb açıldı. Bu dəfə körpələrə toxunmur, tullanıb qabaqda gedən ana maralın belinə qonur. Sanki suda boğulmuş, çayın üzündə görünən quru budaqlardan yapışır. Yarpaqları tökülmüş bu palıd ağacı yerə gəlir. Balalar – yarımbuy-nuz marallar dayanmadan axıb gedirdilər. Sürü başsız qalır. Marallar o gündən nərədən qorxur.

– Ey-hey!..

Həmin nidadan sonra hər şey susur. Ağaclar da narahat olmuş quşlar sakitləşir. Zingilti də kəsir. Sonra ağrıya tablaşmayan heyvan kəsik-kəsik ulayır.

Meşədə gümüş xəncər parladı. Qəbzəsi Zəkəriyyənin əlində idi. Tiyəsi gövdələrin, kolların üstündə o tərəf-bu tərəfə çalınırdı. Otların, yarpaqların şehi tiyəni zərrələrə, qətrələrə bölüb ətrafa səpələ-yirdi. Qərribə xəncər idi. Get-gədə enlənirdi, yayılırdı. Ağac kötük-lərinə rast gələndə qırılırdı.

Zəkəriyyə əlindəki fənərin işığında başını kolluğa soxan çaqalın quyruğunu, torpağı cırmaqlayan dal ayaqlarını gördü. O, barmaqlarını qoşalayıb dilinin üstünə qoydu. Fit səsi uzandı, nazildi və zilə qalxdı. Heyvan bir-iki dəfə torpağı sovurdu, irəli gedə bilmədiyindən geri dartındı, beli dəvə hürgücünə döndü, başını böyürtkən kollarından çıxarıb baxdı, qaçıb uzaqlaşdı.

Zəkəriyyə ömrünü meşədə, dağda-daşda keçirmişdi. Bu boy-buxunlu, ağır adam çarığının dabanını bərkidib tufəngin lüləsindən yapışanda quşa dönürdü. Sərt qayalara dırmanırdı. Onun gəlişini barıt iyindən duyan dağ keçiləri sıldırımlarda, darısqal dağ cığırlarında itələşə-itələşə qaçışırdı. O hər dağda, hər meşədə cüyürlərin, maralların su içdiyi bulaq başında marıq düzəltdirmişdi. Elə bulaq vardı ki, gözündən təkəcə marallar və Zəkəriyyə su içmişdi.

...Zəkəriyyə kolları yara-yara talaya çıxdı. İşığı onu görəndə atılıb-düşən, zingiltisi meşəni başına götürən tülkünün üstünə saldı. Tülkü dartındıqca az qalırdı ayağı qopsun. Tələ isə, canavar ağzı kimi, onu möhkəm tutub saxlamışdı. İşıq yaxında on-on iki ulduza, yaquta bənzər maral gözünü parıldadırdı. Marallar Zəkəriyyəyə tamaşa edirdi. Dünyanın ən ürkək heyvanı olan maral ipə-sapa yatmışdı. Sürü indi onun nərəsini eşidib tora yaxınlaşmışdı. Sanki onları bayaq hürküdəni görüb tanımaq istəyirdilər.

Ana maral qabaqda dayanmışdı. O, işıqla sürünün arasındakı dəmir tordan qorxduğu kimi heç nədən qorxmurdu.

Bir dəfə sürü barıt iyi duyub meşənin dərinliyinə üz qoymuşdu. Sürünün qabağına əli tufəngli, tösmərək, seyrək saqqallı adamlar çıxırdı. Heyvanlar yolu dəyişirdi, xeyli qaçırdı. Yenə də həmin adamlarla qabaqlaşdı. Sanki onlar sürünün üstündən keçib göbələk kimi meşədə bitirdilər. Yol yenə də özgə səmtə düşürdü. Bu balacaboy, bellərinə xəncər-bıçaq taxmış ovçular sürünü nişan almadan patronları hara gəldi boşaldırdılar. Meşəyə ildırım yağdı. Göy gurultularla dolur, yerə yağış əvəzinə sarı, qırmızı yarpaqlar tökülürdü.

Maralları qovub dar bir cığıra saldılar. Birdən-birə ana maral sürüdən də, meşədən də, torpaqdan da ayrıldı. Ayaqlarını yerdən üzdülər. Gözünün qabağına dəmir tor çəkdilər. Xəz paltarlı bu qəribə məxluqlar toru ağaca keçirib çiyinlərinə aldılar. Maralın beli yerlə sürünürdü, buynuzu kollara ilişirdi.

Onu qəfəsdə çox saxlamadılar. Açıb özünə bənzəyən maralların yanına buraxdılar. O yeriməyə başladı. Ayaqları altından xoşagəl-

möz səsler eşitdi: “Taq-taq, taqq-taraq”. Qorxdı. İlk dəfə gördüyü marallara sığındı.

Hərdənbir qapıdan üstlərinə ot, taxta divarın dibinə qoyulmuş nova su tökürdülər. O heç vaxt şəkli düşməyən sudan içməmişdi. Amma indi bu ot qarışmış bulanıq sudan sümürmək üçün gücü çatan körpə heyvanları o tərəf-bu tərəfə itələyirdi. Belə vaxtlarda yaş, liğli döşəmədə sürüşən dırnaqları taxtanın üzərində iz açırdı. Üstündə tək-tük ağ xalları olan, cilalanmış qara mərmərə bənzəyən dırnaqların, narındış daraqla daranıb sığallanmış kimi görünən dərisinin parıltısı itmişdi. Çox keçmədi ki, onları qəfəsə doldurdular. Qəfəs yırgalandı. Ana maralın uzun kirpikləri tora ilişmişdi. Gözlərini yumanda zorla açırdı, açanda zorla yumurdu. Gözünün qara gilə-sində dağlar enib-qalxırdı, dağlar yaxınlaşırdı. Gözünün rəngi də dəyişir, maviləşirdi. Burada ağ talalar – buludlar əks olunurdu. Sonra hər tərəfə qaranlıq çökdü; maşın meşəyə girmişdi, ağacların baş-başa gəlmiş budaqları yolun üstünü örtmüşdü.

Maşın xeyli gedib dayandı. Qəfəsin qapısını açdılar. Marallar özlərini hara gəldi tullayırdı. Ağaca, kola, daşa baxmırdı. Həmişə qorxuqları insanlardan qaçıb uzaqlaşmaq istəyirdi.

Maral palıdların arasından talaya keçdi. Orada narıncı, başı hamar kəsilmiş kötöklər çox idi. Onlar bir-birinin yanına düzülmüş, içində xına quruyan boşqablara oxşayırdı. Maral yarısı yanıb qaralmış kötüyün üstünə qonmuş qarmaqdimdik qaraquşla üz-üzə çıxdı. Bu qoca qaraquşun iri gözləri qəzəbli idi.

Quş maralı görəndə bütün ağırlığı ilə irəli atıldı. Qanadlarının ucu yerlə süründü, toz qaldırıb göyə qalxdı. Neçə ildir ki, bu dağlarda marala rast gəlmir. Nə vaxtsa onun kölgəsi sürülərin üstünə düşmüşdü. Sonra birdən-birə azaldı, yoxa çıxdı.

Maral isə dayandı, buynuzları tufana düşmüş quru ağaclar kimi yırgalandı. Sonra səmtini dəyişib götürüldü, özünü kolların arasındakı boşluğa atdı. Gözünə görünməyən dəmir tora çırpıldı. Tor onu geriye tulladı. Yıxıldı. Qalxıb qaçdı. Talada qabağına özgə bir maral da çıxdı. Yel kimi ötüb-keçdi. Dırnaqları altında nəşə şaqqıldayırdı, qırağa sıçrayıb diyirlənirdi. Bunlar daş deyildi, xəzəllərin altında qalmış qoz, fındıq idi. Çürüyəni də vardı, qərzəyindən çıxmıyanı da. Bu ağaclıqdan keçənə qədər onun ağ xallı, qara mərmər dırnaqları sızıldadı. Ağrı artdıqca daha bərk qaçırdı. Birdən yenə də düşü zərblə tora toxundu. Tor maralı yenidən geriye atdı.

– Ey-hey!..

Nərə meşəni başına götürdü. Zəkəriyyə atını torun çöl tərəfi ilə yorğa yerişlə çapırdı. Onun səsi hərdənbir yandan eşidilirdi.

Meşənin bir tərəfini dəmir torla çəpərləmişdilər ki, uzaqdan gətirilən marallar qaçıb dağılmasın. İndi onlar çəpəri yıxmaq, baş alıb getmək üçün üsyan edirdi. Zəkəriyyə görürdü ki, maralı çəpərdə saxlamaq üçün təkə dəmir tor bəs etməz; nərədən də çəpər lazımdır. Bu fikirlə atın yüyənini boşaltdı.

– Ey-hey! Ey-hey!..

Nərə fırlanmış kimi maralların başına hərləndi. Heyvanlar yoruldu. Tordan aralanıb xınalı “boşqabların” yanına topladı. Onlar nərəni izləyirdi. At hərləndikcə narahatlıq, ürkü, qorxu bir gözdən o birisinə keçir, Zəkəriyyənin özü kimi dövrə vururdu. O gündən heyvanlar nərəni eşitdi, səsə öyrəşdi. Zəkəriyyə qoruğun iri qıfıl vurulmuş darvazasını açıb arpa xaşasını dalında içəri gətirməmişdən əvvəl də beləcə səslənirdi. Xaşanı bulaq suyunun yığılıb göl əmələ gətirdiyi yerdə təzə yonulmuş taxtalardan düzəldilən axura boşaldırdı. İçindən toz qalxan arpanı iri əlləri ilə yayır, üstündə barmaqlarının izi qalırdı. O, axurun divarlarına daraşan qara taxıl bitlərinə tamaşa edib deyiniirdi. Sonra xaşanı tərsinə çevirib var gücü ilə çırpır, qayıdıb qoruqdan çıxırdı. Marallar da yaxınlaşıb arpanı imsiləyir, dodaqları ilə eşib yeyirdi.

İndi, gecəyarı, nərəsini eşidən marallar ona yaxınlaşıb tamaşa edir. O, tülkünün boğazından tutub yuxarı qaldırdı.

– Başın batsın, yaman da tülküsen. Canavara tələ qururam, sən düşürsən. Hiyləgərliyin harada qaldı ki!..

Dünən gecə canavarlar meşədən yuxarıda sovxozun bir atını parçalamışdı. Quzğunlar, çalağanlar, qaraquşlar leş üstündə didişmişdilər. Buraya soxulan tülkünün az qala gözünü oyacaqdılar. Tülkü özünü porsuq yuvasına dürtüb canını qurtarmış, lakin axırda aclıq onu bu tələyə tuş gətirmişdi.

Zəkəriyyə tələni dartıb şir ağzı kimi ayırdı. Sıçrayıb kənara düşmüş ət parçasını tapıb yerinə sancdı. İşığı söndürüb qaranlığa elə zənlə baxdı ki, sanki orada gizlənən canavarları görəcəkdə. Son vaxtlar yalquzaqlar buradan əl çəkmirdi. Zəkəriyyə maralları qorumaq üçün andını basıb yenə tufəng götürmüşdü. Neçə dəfə pusquda durmuş, tələ qurmuş, lakin onların heç birini gəbərdə bilməmişdi.

O, daxmaya tərəf yeridikcə tülkünün quyruğu şəhli otların üstü ilə sürünürdü. Böyürtkən koluna çatanda qulağına at kişnəməsi gəldi. Dayandı.

Zəkəriyyənin nərəsi yenidən meşənin ön uzaq guşəsində əks-səda verdi. Özünü daxmaya necə yetirdiyini bilmədi. Tüfəngin lülə-sini qapıdan çölə uzadar-uzatmaz tətiiyə çəkdi. Havaya bir dəstə lalə püskürüldü. Sonra yolboyu qaçmağa başladı. Birdən at ayaqlarının tappılığını eşitdi. Bu səslər get-gedə yaxınlaşdı. Nəhayət, kəhərlə döş-döşə çıxdı. Ürkən at şahə qalxdı. O, yüyəndən yapışdı:

– Ədə, kimsən?

– Səni Allahın lənətinə gəlmiyəsən.

Qadın səsi idi. Özü də, deyəsən, Zinyət idi. Zəkəriyyə fənərin işığını onun üzünə saldı. Başında iri gülləri olan şal vardı. Ətəyini dizlərinin altına yığmışdı. Yəhərin qaşına yatmışdı, sifətini atın yalına yapışdırmışdı. Vəhşi qaçıyla götürülən at canavar dişlərinin saqqılığını eşitmişdi.

– Gecənin bu vaxtı meşədə nə gəzirsən, Zinyət?

– Sənin oduna düşmüşəm, Zəki!..

Bu sözdə inciklikdən çox ərk vardı. Uzun ayrılıqdan sonra onların arasındakı danışıq həmişə belə olurdu. Əvvəlcə onu sancmağa çalışırdı. Elə ki, üç-dörd gün bir yerdə qaldılar, o, Zəkəriyyənin hər kəlməsinə “bəli”, “baş üstə”, “can” deyirdi. Lakin gəlinin səsindeki ərkəyanlıq indi qüvvətlənmişdi. Elə bil nəyə görə ərindən hünərli çıxmışdı.

– Evi kimə tapşırıb gəlibsən?

– Kimə tapşıracağam, onsuz da hər tərəf adamdı. Səndən qorxuram, səndən!..

Zəkəriyyə bu sözü Zinyətin dilindən dəfələrlə eşitmişdi. Ancaq o bu kəlmələri hər dəfə yeni bir ahənglə, şirinliklə söyləyirdi. Eşitdikləri də Zəkəriyyəyə ləzzət verərdi.

– Düşürsən?

– Daxmaya çatanda düşüm də...

O, yüyəni Zinyətin əlindən ərklə dartıb aldı. Qolundan yapışib özünə tərəf çəkdi, yəhərdən ayırub yerə qoydu.

– Utanmırsan? Görən olar...

...Zəkəriyyənin gülüşü maralları diksindirdi. Marallar da, quyruğunu gah o, gah da bu böyrünə şappıldadan at da irəlidəki insan qaraltılarına baxırdı.

Zirvənin dalından çıxan qırmızı Ay göylərə qalxdıqca gümüşləndirdi. Meşədəki tala aydıllaşdı.

İnsan qaraltısı qoşalaşdı. Birinin başındakı yaylığın ətraf cizgilərini sanki tabaşirlə çəkdilər, Zəkəriyyənin çiyindəki tüfəng lüləsinin dəyirmi ağzı parıldadı.

At otları qarpa-qarpa irəlilədikcə dırnaqları da islanırdı. Sürülmüş üzəngi işıldayırdı. Cilovun gəmi cingildəyirdi. Qabaqdakı adamlar ağacların altına girib görünməz olanda at dayandı, onun iri gözləri qaranlığa dikildi.

– Bu qoca armud ağacı kimi çürüyüb gedirəm, Hümmeətin nəvəsi. Çoxdandı isti su görməmişəm. Kürəyimdə əl qalınlıqda kir var.

– Sənə bu da azdı. Meşədə, kirin-pasağın içində ömür çürütmək çox vacibdi? Özünə bir iş tapa bilməzsən?! Qayıt gəl evimizə.

– Bu haqda sonra danışarıq.

At ayağının tappılısı kəsildi. Elə bil kimsə daxmanın yanında dayanıb fit çalırdı. Əlüzyuyanın da danqılısı eşidilirdi.

– Balam, burada əl-üzünü yuyan kimdir? Qonağımız hardan gəlib.

– Qonağımı məndən soruşursan?!

Zinyətin ürəyinə özgə, xoşagəlməz bir fikir çökdü.

– Kimdi?

Zəkəriyyə səslənəndən sonra fit kəsildi. Əlüzyuyan yanı üstə düşdü. Donqultu eşidildi. Kəhər dal ayaqları üstə qalxıb kişnədi. Sanki qanad açıb göyə uçacaqdı.

Zəkəriyyə qolunu Zinyəti arxasına keçirtirdi.

– Dayan! Qorxma, ayıdı.

Zinyəti gülmək tutdu.

O, alaçıqda böyümüşdü. Uşaq vaxtı qoduqları minib bizləyər, soncuqlada-soncuqlada çapar, oğlanlarla ötüşərdi. Sürüşüb heyvanın boynuna düşsə də, qışqırmazdı, gülərdi. Mərə başına çatanda qodugun belində bənd alıb qalan tək Zinyət olardı. Oğlanlar onun yanında döşlərinə döyməyə, özlərini öyməyə cəsarət etməzdilər. Babası Hümmeət kişi qırmızı tubluğa çubuğunu bizlə deşə-deşə deyərdi:

– Mənim balam at üstə doğulub, onu quzu kimi xurcunda yaylağa aparmışıq. Ona görə də belə dəcəldi. Oğlan olacaqmış, fikrini dəyişib.

Zinyət böyüyəndə yaxşı at çapan oldu. Cavanlardan heç biri ürək eləyib onunla cıdıra çıxmazdı. Çünki Zinyət tez-tez oğlanların papağını götürüb qaçar, onları pərt eləyərdi.

Zəkəriyyənin Zinyətlə evlənməyinin qəribə tarixi vardı...

Bir gün obaya xəbər çatdı ki, Zəkəriyyə beş ayı vurub. Atdan-ulaqdan çullayıb onun dalınca getdilər. Axşama yaxın meşədən qalxan Palantökən yoxuşunda Zəkəriyyə göründü. Tüfəngini üzüaşağı çiyinə keçirmişdi. Tərdən islanıb saralan can köynəyinin yaxası açıq idi. Döşündə bir çəngə qıvrım tük vardı. Yol üstünə çıxmış qızları, qadınları görüb yaxasını düymələdi. Zinyət də atını minib onun qabağına çıxmışdı. Zəkəriyyə adamlarla salamlaşdı, görüşdü, obaya tərəf yeridi. Laləliyin ortasında, ağ səkilli, qara atın üstündəki qırmızı paltarlı qızı görən kimi duruxdu. İndi o, hamının gözündə igiddir. Ən qoçaq cavanlar belə ona həsəd aparırlar. Bir anın içində bu igidlik məhv edilir – Zinyət onun papağını götürüb qaça bilər. Sübut eləyər ki, o, Zəkəriyyədən qoçaqdır.

Zəkəriyyənin gözlərindən belə bir sual oxunurdu: “Məndən nə istəyirsən?”

Qız atdan düşdü. Onun çöhrəsi lalələrdən od aldı.

Yəhərdən aşırılana qədər Zəkəriyyə ondan ehtiyat eləmişdi. Bilirdi ki, lap papağını götürüb qaçmaq istəsə də, əli çatmaz. Heç bir söz deməz. Belə qıza kim qıyar?!

Zinyət öz atının cilovunu ona uzatdı:

– Al, obaya mənim atımı min get?

Bu nə deməkdir? Zinyət atının yüyənini hələ heç bir igidə uzatmayıb. Zəkəriyyə tərəddüd içində cilovu aldı. “Çox sağ ol!” – deyib yəhərə sıçradı. Gözdən itdi.

Atı obanın arası ilə çapıb, çadırların yanından yel kimi ötürdü. Harda düşəcəyini bilmirdi, qışqırmaqdan özünü güclə saxlayırdı. Ürəyində tez-tez təkrar edirdi: “Zinyət məni sevir, atını mənə verdi”.

Zinyət onun dalınca xeyli baxdı. Adamlar yaxınlaşdılar. Onlara qoşuldu. Eşitdi ki, Zəkəriyyə gözlənilmədən ayıların arasına düşüb. Özünü itirməyib; söyüd ağacına dırmaşıb, ayılar da onun dalınca. Ağacın haçasında yerini bərkidəndən sonra onları bir-bir vurub, beşini də öldürüb.

İndi Zəkəriyyə ona deyirdi ki, ayıdan qorxma.

– Get, Allahın heyvanı, qanını bura tökmə, – deyər o, tüfəngi üzünə qaldırırdı.

Ayn işığında dal ayaqları üstə qalxan ayı görünürdü. Onun qolları qalxıb-enir, başı silkələnirdi. Zinyətə elə gəlirdi ki, bığlı qaracının çaldığı qumrovlu qavalın səsinə eşidib oynayır. Zəkəriyyə tüfəngin lüləsini ayıya tərəf çevirmişdi. Sağ lülə boş idi. Lazım olsa, arxadakı tətiiyi çəkəcəkdə. Barmağını tətiklərin arasına güclə dürtüdü.

– Zəki, öldürmə!

Arvadının yanında o da qan tökmək istəmirdi. Bir də meşədəki heyvanlara öyrəşmişdi. Elə bilirdi, ev heyvanlarıdır. Ayının mağarasını da tanıyırdı. Hərdənbir döşə qalxıb meşə seyrələn qayalıqda özünü günə verdiyini, balası ilə oynadığını da görmüşdü. Ayı balalarına doyunca baxmış, ah çəkmiş, ürəyi nisgilli-nisgilli çıxıb getmişdi.

Ayı yırğalana-yırğalana kiçilir, uzaqlaşır. Ağacların altında şıq-qıltı eşidildi. Kol əzildi. Ayı donquldanıb yoxa çıxdı.

Daxmaya girdilər. Zəkəriyyənin çırağa tərəf uzanan qolu getdikcə işıqlandı. Işıqlı xətlər elə bil qara lövhədə onun alınının, burununun, qalın dodaqlarının, ortası batıq çənəsinin şəklini çəkirdi; reklamlardakı kimi. Geri dönəndə xətlər sönürdü. Kölgəsi Zinyəti görünməz edirdi.

Dönüb hər əli ilə arvadının bir çiyindənən yapışdı. Elə bərk-bərk tutdu ki, sanki bu saat qanad açıb uçacaqdı.

– Bu nə gün-dirilikdi, Zəki? – O, başı ilə tör-töküntü daxmanı göstərdi.

Parç yanı üstə düşmüş, su axıb göllənmişdi. Dibi kilkəli stəkanın altı nəlbəkiyə pas kimi görünən dairələr yazmışdı. Əzilmiş cod kağızın arasında dişlənmiş quru çörək vardı. Ağır çuqun çaydanı qoyduğundan stolun üstündəki qəzet qarqara qaralmışdı.

– Nə eləyim, səliqəsizəm də.

– Bəlkə bir qonaq gəldi. Deməyəcəklər bəs bu nədi?

– Soruşanda, bax, onları göstərəcəyəm. Deyəcəyəm. Deyəcəyəm ki, yoldaşlarım bunlardı. – O gülə-gülə rəf boyu düzülmüş quş ovuqlarını göstərdi.

Kəklik əyilib dən götürürdü. Çırağın işığı qaraquşun şüşə gözündə parıldayırdı. Bu, birinci gün maralla qarşılaşan quşdur. Sonralar o, maral balasının üstündə hərlənmiş, fürsət axtarmışdı. Maralın buynuzları isə balanı qorumuşdu; qaraquş, balasının üstünə şığıyanda onun qanadlarının qıjıltısını Zəkəriyyənin tüfənginin səsi kəşmişdi. Quş yerə düşdükdən sonra sol qanadını sürüyə-sürüyə özünü balaya tərəf atmışdı. Başını qaldırıb əyri dimdiyini şaqqılatmışdı. Dərisinə saman təpiləndən sonra o da öz məğrurluğunu, təkəbbürünü itirməmişdi.

Sarıköynək, alabaxta, qaratoyuq qaraquşun yanında sakitcə dayanıb. Heç biri onun yaxında olduğunu hiss etmir. Quşların içərisində saman əvəzinə, əvvəlki kimi, ürək olsaydı onları bir yerə yığmaq

olardımı?! Didişərdilər. Qaraquş onları al qana boyayardı. Ölüm sanki quşları mehribanlaşdırıb.

Zəkəriyyə ovuq düzəltməkdə pərgardı. Beş ayıdan birinin də dərisini satmamışdı. Ayıları sıra ilə samanlığa düzmüşdü. Onların başının üstündən pərdidən topa-topa armud asmışdı.

Zəkəriyyə bu ovuqları xeyli saxladı. Sonra ən balacasını uşaq bağçasına bağışladı. Körpələr həmin ayı balasının ətrafında indi də yallı gedirlər. Böyük ayını isə məktəbin zoologiya kabinetinə verdi. Ovuğun birini də çiyinləri çantalı iki oğlan və şalvar geyinmiş bir qız istədi. Geoloq idilər. Deyəsən, dağ-daşda bir şey tapmamışdılar, şəhərə də əliboş dönmək istəmirdilər. Alnındakı güllə yerindən üç-dörd saman çöpü çıxmış ayı ovuğunu da geoloqlar apardı.

Sonra da quş ovuğu düzəldib, tələni quranda ağına gəlmişdi ki, canavarların da dərisinə saman təpsin.

Hərdən fikirləşmişdi: “Mənim meşədə bu marallardan başqa nəyim var, kimim var? Bir Zinyətdi, o da ki elə. Buradan getsəm, heç bir işin qulpundan yapışa bilmərəm”.

...Zinyət daxmanı yığışdırmağa başladı. Aşağı əyildi. Nəyi isə götürmək istədi. Zəkəriyyənin iri və ağır əli onun kürəyinə qondu.

– Özünə əziyyət vermə, sabah yenə də bu günə düşəcək.

– Keçi keçidi, dırnağı ilə təmizləmədiyi yerdə yatmaz.

– Bəsdə, sən allah, bundan o yana səliqə öyrənməyəcəyəm, – o, cırağın işığını azaltdı. – Bəri gəl.

– Dərdim qurtarmışdı.

Taxt cırıldı.

– Zəki, muştuluğumu ver!

– Nə olub? Muştuluğun mənim gözüm üstə!

– Vaxtdan çox keçib...

Zinyət cavanlığında at sürməyin, özünü kişi kimi aparmağın əzabını indi çəkirdi.

Zəkəriyyə Zinyəti neçə dəfə şəhərə aparmışdı. Əvvəllər qadın həkimlərinin kişi olduğunu görəndə dərdini danışmamış, geri qayıtmışdı. Qadın-həkim axtarmışdı. Ürəyində deyirmişdi ki, bu, nə qaravəllidi, qadına da kişi-həkim baxarmı? Qadınlara göstərmişdi. Hərəsi bir nüsxə yazmışdı, əlac olmamışdı.

Bu axşam isə ümidi itən gündən iki aya yaxın vaxt keçmişdi. Ata minib özünü Zəkəriyyəyə yetirmişdi.

Yoğun və güclü qollar Zinyətin belinə kəmər kimi qurşandı:

– Sənin muştuluğun mənim gözlərim üstə, Hümmətin nəvəsi!
Zinyətin ona övlad verəcəyini düşünəndən sonra Zəkəriyyənin qolları boşaldı, mülayimləşən, gözəlləşən, ipəyə dönən qadını oxşamağa başladı.

Durub çırağın piltəsini qaldırdı.

– Zinyət, səndən bir kobud, çirkin, amma sümüklü oğlan istəyirəm!

SƏHƏR

Məşədə səhərin rəngi mavi olur. Ağacların yarpaqları geniş, narıncı səmanı naxış-naxış doğrayır. Adama elə gəlir ki, yarpaqların arasından keçən gümüşü dirəklər bu nəhəng yaşıl çadırları göydə saxlayır. Hər tərəfdən quşların səsi eşidilir. Gecəyarıdan ötəndə meşəyə çökmüş duman əriyib şəhə dönür, ağacların gövdələrində, yarpaqlarında damcılara çevrilir. Qoca ağacların səbət hörgüsünə bənzəyən qırıqları daha da aydınlaşır. Daşların üstündəki, daxmanın kirəmitlərindəki, pəncərənin taxtalarındakı mamırlar islanır. Torun içində mıxa bağlanmış kəhəri sanki qovub tərlədirlər.

Zinyət yeridikcə şəhli otlar yerə yapıxır, yaşıllıqda onun ayaqlarının yeri qalırdı. O, meşənin içərisinə tərəf gedir, əlvən qadın paltarı maviliyə qarışib Şərq miniatürlərindəki əfsanəvi təsvirləri xatırladırdı.

O dayandı. Qabaqda, çiçəklikdə qurumuş çır-çırpı görünürdü. Zinyət bir addım da atdı. Çır-çırpı tərpendi, qalxdı. Onların kökündə bir cüt göz göründü. Mehriban, qorxaq, etibar etməyən gözlər Zinyətə baxırdı. Xınalı maralın üstünə sanki ağ kəpənəklər qonmuşdu. Nə gəlin tərpenirdi, nə də maral. Zinyət maralın gözəlliyinə, duruşuna məftun olmuşdu. Yun jaketinin aşağıdakı qızılı düyməsi altında hiss etdiyi varlıq da ona beləcə xoş gəlirdi.

İki ağ, totuq əl kolları araladı, özünə yol açdı, sevinclə içini çəkdi, marallara tərəf qaçdı. Zinyət gözünü yummuşdu. Onun gördüyü həqiqət deyil, xəyal idi. Ana arzusu ilə yaranan övlad ayaq açmışdı, ona sarı yüyürdü.

Duman arasından bir dəstə maral irəliləyirdi. Mavi duman marallar şəklində xınalanırdı. Ana maral ürkək-ürkək gəlinə baxırdı.

Bu, onlara arpa verən, nərə çəkən adama oxşamır, rəngi də özgədir, görkəmi də. Adam maralla maraqlanırsa, demək, niyyəti var.

Pələng də bir vaxt kolların arasında sürünmüşdü, başını pəncələri üstünə qoyub marıtlamışdı. Kiçik bir pələng indi də hərdən beləcə pusquda durur. Qəribədir ki, maralların deyil, sərçələrin üstünə atılır.

Daxmanın yanından çırpılan kisənin səsi gəldi. Marallar başlarını qaldırdı. Səslə onların arasında bu naməlum məxluq dayanmışdı. Sürü iki yerə bölündü. Bir dəstə Zinyətin sağından, o birisi solundan keçdi. Onu arxada qoyandan sonra yenidən birləşdi, sürü gözəl yerləşlə axurlara tərəf səkdı.

...Zəkəriyyə oyananda Zinyəti yanında görməmişdi. Əvvəlcə onun özü də yada düşməmişdi. Yuxusuna Səfərəli girmişdi. O gündərdiyi kağıza cavab istəyirdi. Bunun üstündə Zəkəriyyəyə bərk təpinmişdi. Gözlərini açanda xatırladı ki, nə isə qiymətli bir şey tapıb, ancaq yoxdur, itirib. Gözlərini yumub fikirləşmişdi: “Yaxşı, o əziz şey nədi? Hə, axı mənə muştuluq gətiriblər – oğul! Bəs Zinyət hara getdi?”

Qalxıb geyindi, qoruğa getdi. Qoruğun bu səmtində söyüd payalarını yerə basdırmışdı. Çoxusu zoğ atmışdı. Zəkəriyyə onları yolub yerə atmışdı. Bu barsız, xeyirsiz ağacların belə tez cücərməsinə, yarpaqlanmasına paxıllığı tutmuşdu. Zinyət bu xəbəri tez gətir-səydi, belə etməzdi.

O, uzaqdan Zinyəti gördü. “Yox, deyəsən, əziyyətimiz hədə getmədi. O da bu dünyada bir iz qoyacaq”.

Zəkəriyyə anbara girdi. Pəncərədən, qapıdan, tavandan, divarların arasından düşən işıq daxmanın içini gündüzə döndərmişdi. Dolu arpa kisəsinin üstündə içi boş zərf vardı. Dünən yadından çıxıb qalmışdı. Zərfi iki gün əvvəl odun aparmağa gələn poçtalyon vermişdi. Yazırdılar ki, komissiya göndərəcəklər. Buynuzun itməsi məsələsini yoxlayacaqlar.

Hirsə, hədə ilə yazmışdılar. Zəkəriyyəyə belə gəlmişdi ki, bir buynuzla görə onu topa-tüfəngə qoyacaq, buynuzdan buynuzla atacaqlar.

Marallar tez-tez itələşir, buynuzlarını bir-birinə söykəyib burunlarını yerə verirdi. Yaxınlaşıb doğrasan belə, xəbərləri olmazdı. Geri çəkilib, ayaqlarını yerdən üzür, ox kimi bir-birinin üstünə süzürdü. Səs meşənin “Yaşıl tunel”inin o başına gedib çıxırdı. Belə vaxtlarda buynuz düşmürdü. Vədəsi gələndə isə saralmış yarpaq kimi saplağından üzülürdü. Maral yerə düşmüş buynuzunu imsiləyir, yüngülləşmiş başını dik tutaraq hürküb qaçırdı. Buynuz səhrada ölmüş

dəvə qabırğalarına oxşayırdı. Sonra Zəkəriyyə onun bir tərəfindən tutub sürüyə-sürüyə anbara gətirir, ürəyində deyirirdi: “Fərsiz övlad kimi, bu buynuzların marallara xeyri nədir? O ağırlıqda şeyi aylarla başlarında gəzdirir. Gözəllik tamamlananda isə baltalanmış ağac kimi yerə gəlir, maral yenidən buynuz həvəsinə düşür”.

Qoruq təzə yaradılanda gəlmiş ucaboy, başının tükü tökülmüş Səfərəli Zəkəriyyəyə aydınlaşdırmağa çalışmışdı:

– Bunlara buynuz yox, pant deyirlər. Onlardan pantokrin hazırlanır. Miokardit, parok, infarkt, rəşşireniye və sairə üçün təsirli preparatdır.

Zəkəriyyə “pant” kəlməsinin mənasını başa düşmüş, onun sonrakı sözlərinin xəstəliklərlə əlaqədar olduğunu görüb soruşmuşdu:

– Bunlar nə xəstəliyidi?

– Ürək, – deyə Səfərəli əlini döşünə qoymuşdu.

– Tək ürəyin bir belə xəstəliyi var?

Səfərəli:

– Hələ bu harasıdı, – demişdi. – Uzun sözün qıtası, maralın buynuzu özündən bahadır. Maral itə, bir söz deməzlər, özü ilə buynuzunu aparsa, vay sənin halına...

İndi bir buynuz itib. Uç-dörd gün qoruğu ələk-vələk elədi. Tapılmadı. Şəhərə sifariş göndərdi ki, buynuz yoxa çıxıb. Onlar da tənbelik eləməyiblər, götürüb məktub yazıblar. Komissiya gələcək.

“Gəlsin də, gözlərim aydın, elə bil özüm buynuz çıxardacağam. Bu zəhrimara qalmış da itməyə vaxt tapdı. Yaxşı, bu buynuz necə oldu? Göyə uçdu, yerə keçdi?”.

Zərfi götürüb əzişdirdi, cibinə basdı. Biləyinin qaşındığını hiss etdi. Paltarının qolunu geri dartıb baxdı. Taxıl bitləri idi. Onları vurub yerə saldı.

“Bir buynuzun üstündə az qalırlar məni dama basdırsınlar, ancaq gör marallara necə arpa buraxırlar. Hamısının içi boşdur. Belə buynuz qədri bilənsinizsə, maralların yemini böl ələyin. Əlbət bura gələrsiniz. Sizinlə danışaram”.

Gün qalxmışdı. Duman əriyib yoxa çıxmışdı. Yarpaqların arasından keçən şüalar qızıl bıçaq tiyələri kimi yerə sancılmışdı.

Zəkəriyyə kisəni sürüyüb eşiyə çıxartdı. Qara qarışqaların otların arasında ağaran əyri-üyrü yoluna baxdı. Onlar arpanı öz yuvalarına aparırdı. Yolun qurtardığı yerdə minlərlə sarı qarışqa üst-üstə yığılmışdı.

Zəkəriyyə ürəyində: “Gör maralın nə qədər şərriki var. Taxılbiti bir tərəfdən, qarışqa bir tərəfdən”, – dedi, sonra sağ ayağını onların yolu ilə sürüyə-sürüyə getdi. Qayıdıb kisəni qucağına götürdü, aparıb axura qoydu. Ağzını açdı, boşaltdı. Kisəni çevirib çırpdı. Marallar meşənin hər tərəfindən ora gəldi.

Quşlar ağacların aşağı budaqlarına endi. Sarıköynək aman vermədən ötdü. Sərçələr cikkildəyib axurun taxtasına qondular. Quyruğunu başından yuxarı qaldırıb yelpik kimi açan və oynadan birəbitdən hamısından cəld və sırtıq idi.

Meşə “tunelinin” dərinliyindən sağsağan səsi eşidildi. Başqası ona “hay” verdi. Biri topa palıdlıqdan çıxdı. Şaqqalanıb yerə salınmış budağa qondu. Bayaq səslədiyini də öz yanına çağırırdı. Onlar tapışdılar, maralların axuruna tərəf uçdular.

Zinyət əllərini qoynuna qoyub marallara yaxınlaşdı. Marallar onun gəlişini duydu. Bir-bir daranıb o yana keçdi. Zinyətlə Zəkəriyyənin arasında bir maral da qalmadı.

– Zəki, sabahın xeyir.

– Aqibətin xeyir. Kişinin kefi necədir? Bu yerlər xoşuna gəlirmi? Zinyət gülümsündü, heç nə demədi.

Zəkəriyyə yeyib doymuş kefi kök adamlar kimi guruldadı:

– Bu qoruqdakı maralların hamısı ona qurban! Hansını xoşlayırsa kəsim. Bir maraldan ötrü məni Sibirə göndərməyəcəklər ha!..

– Yox, lazım deyil, maral ətindən ötrü gəlməmişəm ki... Dedim sənə baş çəkərəm. Nəçə vaxtdır gəlib-getmirsən, səni özgələrdən soruşuram.

Zəkəriyyə Zinyətin marallara necə baxdığını görürdü. “Demək, maral ətinə... Belə oğulun axırı nə olar? Hələ dünyaya göz açmamış maral ətinə dadansa, yekələndə dağı-daşı boş qoyar. Mənə deyirdilər ki, anam yerikləyəndə ceyran əti yeyib, ona görə də axırın belə olub. Yox, gərək oğlum mənə oxşamasın. Qoy onun yanında toyuq kəsəndə əti ürpəşsin, gözlərini yumsun. Yəqin Zinyət elə bundan ötrü yanıma gəlib. Boynuna almır, ancaq gözlərindən oxunur. Əvvəllər mənim yanıma niyə belə bivaxt gəlmirdi? Demək, səbəbi var. İnsan övladında hökmə bax!”

Zəkəriyyə yüzüncü maralın qayıtdığını eşitmişdi. Ancaq onun nə deyəcəyini fikirləşməmişdi. İndi birdən-birə özünü bu sorğusualda hiss etdi.

Sürü qaçırdı. O isə tüfəngi üzünə qaldırmışdı. Tətiyi çəkdiyi anda vurmaq istədiyi maral sürüdən ayrılıb irəli gəldi, onun qabağında dayandı.

“Axı mən sənə nə eləmişəm?”

“Heç nə!”

“Bəs mənim ürəyimi niyə nişan almısan? Heç bilirsən orda nə var? Bilmirsən? Vurduğun doxsan doqquz maralın, ceyranın qanı! Gözlərimdə onların sənə olan kini, nifrəti. Dilimdə onların qarğışı, nifrini. Odur ki, dil açmışam. Gör nə qədər günah törədibsiniz, bizi cana gətiribsiniz ki, dil açıraq, şahid kimi üzünüzdə dururuq. Onsuz da güllən açılmayacaq. Bizim ahımız, nifrətimiz sənin gülləndən itidir – səni övlad üzünə həsrət qoyan bizik”.

“Övlad” sözü eşidəndə gözləri ilə Zinyəti axtardı. Yanında gördü. Əlini böyründəki maralın belinə toxundurdu. Maralın dərisində titrəyiş vardı. Elə bil maralın bütün əzaları tarıma çəkilməmişdi, qorxu mizrab kimi onlara çalınırdı, ehtizaz isə Zəkəriyyənin ovcunda birləşirdi.

“Düşmən bir olar, beş olar. Pələnglər, qaraquşlar, canavarlar, vaşaqlar, sərçələr, qarışqalar, sağsağanlar... Ağlı kəsən də, kəsməyən də onun nəslinə daş atıb, güllə atıb, yeminə boğazortağı çıxıb. Bir düşmən də təzə peyda olub. İşıq üzünü görməmiş bu körpənin iddiasına bir bax!”

O, Zinyətə dedi:

– Sənə yaxşı bir kabab verəcəyəm.

– Zəki, neçə ildir onların üstündə zəhmət çəkibsən, gecən-gündüzün olmayıb, üzünə pis söz gəlməyib. İndi istəyirsən məndən ötrü...

– Eybi yoxdur.

Yarpaqların arasından süzülən günəş şüası Zəkəriyyənin üzündə, boynunda, sifətində gəzdi.

– İsti nə tez düşdü, – deyə göyə baxdı. – Bürkü olacaq.

Marallar arpanı yeyib uzaqlaşmışdı. Axurun yanında Zəkəriyyə ilə Zinyət qalmışdı. Gəlinin gözü marallarda idi, Zəkəriyyənin gözü axura darılmış qarışqalarda.

– Gəl gedək, hələ bir şey yeməmişik. Kababa qədər səni nəyə qonaq eləyim, hə? Yaxşı göbələyim var.

– Evdə bir şey görmədim, – deyə Zinyət tutqun halda cavab verdi.

Onlar qol-boyun olub uzaqlaşdılar. Ot tayasının yanına gəldilər. Bir kökdən qalxan fil qulağı boyda dörd yaşıl yarpağın hərəsi bir tərəfdə arxasını yerə qoymuşdu. Çürümüş bir çəngə otun arasında

isə lələ bitmişdi. Lakin qırmızı ləçəkləri qopub düşmüş, onların çöküklərinə şəh dolmuşdu. İri, tütün kimi sarı, tüklü yarpaqları olan qatırquyruğunun qarğıdalıya oxşayan çiçəkləri tökülmüş, toxum bağlamışdı.

Zəkəriyyə kolları araladı. Üstündə torpaq, peyin qalmış süd kimi ağ göbələk göründü. Yanında torpağı təzəcə qaldıranlar da var idi. Göbələkləri Zinyət yığdı, Zəkəriyyə ağacın quru budağından tutub dartdı, qopartdı, xırdaladı. Ocaq qaladı.

Zəkəriyyə qoruqda bir yetim quzu saxlamış, onu maralların südü ilə böyütmüşdü. Quzunu kəsmək, özünü də Zinyətə göstərməmək istəyirdi.

O, göbələkləri közün üstünə düzdü. Duz səpdi. Aradan az keçəndən sonra tərlədi, öz təri ilə kasasını doldurdu. Zəkəriyyə göbələklərdən birini götürüb arvadına verdi:

– Oğlumun mənə oxşamasını istəyirsən?

Zinyət göbələyin turşməzə, dadlı suyunu içdi.

– Yox, onu oxudacağam. Bizim ikimiz də...

– Bura bir nəfər gəlmişdi. O deyirdi ki, adamın savadı artdıqca ömrü gödəlidir. Məni xoşbəxt hesab eləyir. Deyir yüz yaşayacaqsan.

GÜNORTA

Talada maşından bir adam düşdü. Əlində narıncı portfel vardı. Günəş başının ortasını parıldadırdı. Əlindəki portfel irilikdə kölgəsi yerə düşmüşdü.

Zəkəriyyə irəli yeriyib, onunla görüşdü.

– Ver çamadanı götürüm, – dedi.

– Çamadan deyil, ay xani-xarab!

“Bəs bu irilikdə nədi, içinə yorğan yerləşər. Şəhərdə qatardan düşəndə beləsini aparmağa həmişə hambal tuturdular”.

– Şəhərdə də bunu gəzdirirsən?

– Tək mən gəzdirmirəm, bu saat moddadı.

– Elə bildim ki, bəs... – dedi və sözünün dalını ürəyində tamamladı. – ...ət aparmağa gəlibsən. Ora bir qoyun cəmdəyi yerləşər.

Səfərəli pencəyini qolunun üstünə atmışdı. Sağ əlini qabağa uzadıb portfelin ağırlığını yoxlayırmış kimi qaldırıb endirdi.

– İnsan getdikcə daha çox fərdiləşir; yəni təkəcə özünü fikirləşir. Elə bu çamadan dediyin portfelini götürək. Əvvəllər özümlə idarəyə kiçik bir qovluq aparardım. Təkcə kağız-kuğuz yığardım. Bunun

isə içində hər şey var. Kitab, dəftər, qələm, mürəkkəbqabı, çay qaşığı, yemək-içmək, göy-göyerti, dəyişək, çimərlik paltarları – bir sözlə arvaddan başqa lazım olan nə varsa doldururuq bunun içərisinə. Bizim nəsil köçəridi, daimi məskənimiz yoxdu. Tramvayda, qatarda, təyyarədə, küçədə, iş yerində daha çox oluruq; odur ki, dərzi kimi iynəmizi yaxamızda gəzdirməyə öyrəşmişik. Keçmişdə adamları dəfn eləyəndə yanına hər şey qoyurdular. Biz də eyni işi görürük. Təkcə biz yox ha, ümumiyyətlə bütün dünya ziyalıları hazırda bu vəziyyətdədir. Ölüm bir anın içində baş verir. O, adamı hər yerdə yaxalaya bilir. Məşhur bir şair küçədə qəzet növbəsinə durur, təzə çıxmış şeirlərinə baxmaq istəyirmiş. Qəzet əlinə çatmamış canını tapşırır.

Onun söhbəti Zəkəriyyəyə qərribə göründü. Fikirləşdi ki, bunun başına hava gəlib. Hər dəfə Səfərəlini görəndə belə düşünürdü. Onun danışığı da, fikirləri də, hərəkətləri də Zəkəriyyəyə dəlini xatırladırdı. “Qəbir nədi, çamadan nədi, bu hansı zəmanədə yaşayır, yoxsa beyninə at təpib?!”

Səfərəli onun dinmədiyini görüb davam elədi:

– Xoşbəxt adamsan, Zəkəriyyə! Özünü veribsən bu meşələrin yaşıl, sərin qoynuna. Qatıqdan-süddən yeyirsən, natural sudan içir-sən, ləzzət alırsan. Ayağının altında qır ərimer, başında beynin qaynamır. Su növbəsində də durmursan. Hər gün on beş dəqiqə iş gecikirəm, denən niyə? Qəzet növbəsində yubanıram. Satıcı şikəstdi, qəzetləri bir-birinin içindən çıxarana qədər adamın səbri tükənir, əsəbiləşir. Sonra qəzeti açıb oxuyanda əsəbilik üstünə əsəbilik gəlir. Nədi, belə şeylər sənə qərribə görünür?

Zəkəriyyə taxtın üstündə oturub zarafatla dedi:

– İstəyirsən yerimizi dəyişək. Sən gəl qoruğa, mən gedim şəhərə.

Zəkəriyyə bu sözü zarafatla, elə-belə dedi. Ancaq doğrudan da özünü şəhərdə hiss elədi. Başında həsir şlyapa, əlində portfel. Yeyin-yeyin gəlir. Tərləyib. Budur, meşəliyə çatır. Axurları görür. Portfelin içindəkiləri axura tökür, ətrafa baxır.

– Ey-hey!..

Marallar səsə gəlir. Adamlar dönüb təəccüblə ona baxırlar. Səsdən narahat olub qaçır, hərəsi bir tərəfə üz tutur. O isə nərə çəkir.

– Ey-hey!..

Nərə qaralmış daş binalarda əks-səda verir, küçələrə yayılır. Adamlar necə də çoxdur. Səkilər, küçələr tutmur. Axur bildiyi isə bağdakı skamya imiş...

Zəkəriyyə Səfərəliyə baxıb güldü.

– Düzdü, dilim deyir, ancaq mən orda yaşaya bilmərəm. Burdan heç yerə tərpnəməyəcəyəm!

– Mən də ha deyirəm ki, birdəfəlik bura çəkilib... görürəm yox, qəzet oxumasam, radio eşitməsəm, televizora baxmasam, bağrım çatlayar. Təmiz havaya, suya, asudəliyə uyub bu “Allahu əkbər”in qurtardığı yerdə qala bilmərəm.

O, daxmanın qoruğa açılan pəncərəsini itələdi.

– Səliqəli daxman var. Nə vaxtdan belədir?

– Arvad gəlmişdi, səndən qabaq gedib.

– Hə?

Səfərəli Zəkəriyyədən su istədi. İçdi. Əlini ağzına qoyub dişlərinin göynədiyindən şikayətləndi.

Pəncərədən eşiyə baxdı, ağacların arasında bir maral gördü.

– Hə, indi danış görək buynuz necə olub?

– Pişik aparıb.

– Zarafata başlayıbsan?

Məktub Səfərəliyə çatanda fikirləşmişdi ki, itən çox şaxəli, böyük buynuzlardandı, kiməsə bağışlayıb, o da tikdirdiyi təzə evinin divarına vurub.

Səfərəli neçə il idi ki, ev həsrətindəydi. 26-lar bağının yanında on kvadratmetrlik mənzili vardı. Buraya özü, arvad-uşağı, televizor, soyuducu, şifoner, qoz ağacından bir çarpayı, stol və stullar yerləşdirmişdi. O, idarədə tez-tez “dünyada əhalisi ən sıx olan yer bizim evdir” deməyi xoşlayardı. Çox vaxt tənəffüs olmamış işdən yoxa çıxardı. Lazım olanda köhnə univərmaqda axtarıb tapırdılar. Görərdilər ki, şlyapasını əlinə alıb, barmağı ilə başının tən ortasını qaşırır.

– Nə alırsan, Səfərəli?

– Uşaq çarpayısı, xarici maldı, keçməli deyil.

Onu məzəmmət eləyərdilər: “Sənin ki, şey qoymağa yerin yoxdur, onu alıb neyləyirsən?”.

– Evim darısqaldır deyin xoşum gələn şeyi almayacağam?!

O, aldıqlarını kağıza büküb bağlayar, şifonerin üstünə yığırdı. Zarafata salıb deyirdi ki, bizim bir otaq təzə evlərin ikisinə dəyər. Təzələrdə adamın başı tavana toxunur. Bizim evdə isə üç nəfər bir-birinin çiyinə çıxsa, başı tavana çatmaz. Aradan kədirsəm, iki-mərtəbəli olar.

Zəkəriyyənin məktubunu alan kimi ağına qəribə fikir gəlmişdi: “Neçə il bu idarədə işləsəm də, evimdə maral buynuzu yoxdur. İşdən gəliрсən, şlyapanı çıxarırsan, onu maral buynuzundan asmağın ləzzəti başqadır. Sanki maral öz buynuzunda mənim itən şlyapamı, uşağın zivədən götürülən paltosunu, arvadın zibilə qarışmış gedən corabının bir tayını hardansa tapıb gətirib”.

Səfərəli fikirləşmişdi ki, maral buynuzu dərmandır. “Qoyunu nə qədər yaxşı yemləsən belə, gözünün qabağına canavar bağlayandan sonra arıqlayıb çöpə dönər. Əgər ürək dərmanı qorxunc buynuz şəklində evə girsə, orada xəstəlik davam gətirə bilməz”.

Müdirin yanında qoruğa getməyin səbəbini aydınlaşdırmaq üçün də bəhanə tapmışdı...

İçəri girdi. Müdir onu görüb xatırladı ki, Səfərəlini yanına çağıracaq, xüsusi tapşırıqla qoruqların birinə göndərəcəkdə.

– Yaxşı ki, gəliрсən, – dedi. Yaxınında ona yer göstərdi. Bahalı siqaret qutusunu qabağına itələdi.

– Mən çəkmirəm, Bilal müəllim.

– Yaxşı eləyirsən, Səfərəli. İndi sənə papiros təklif etmək körpə uşağa papiros çəkməyi öyrətmək kimi cinayətdir. Ürəyini qoru. Sonra ələ düşməyəcək.

– Bilal müəllim, fermalar nə vaxtdan bəri yaylaqdadı. Dabağın tüğyan eliyən dövrüdür. Zəkəriyyə fikir verməyəcək, maralların arasına xəstəlik yayacaq.

– Deyirsən dabaq düşəcək, hə?

– Bəli.

O, katibəyə tapşırırdı ki, bütün şöbələrin işçilərini kabinetə çağır-sın, iclas var.

Hamı gəlib oturdu. Müdir Səfərəlini ayağa qaldırdı.

– Dur, səni bir yaxşı-yaxşı görsünlər. Gözlərinə su versinlər.

Səfərəli ayağa qalxdı.

– Onun üzündəki təri görürsünüz? Gəlir yanıma, deyir, Bilal müəllim, bir ideyam var. Soruşuram, – nə ideyadır, Səfərəli? Deyir ki, Bilal müəllim, bəs qoruqlara gedirəm. Birdən marallara dabaq düşər. İndidən profilaktiki tədbir görmək lazımdır. Çəst i slava vam! Yaşa! Əmr verəcəyəm, sənin üçün direktor fondundan mükafat ayrıl-sın, belə oğlanlara halaldır! Baxın, ona yaxşı-yaxşı baxın, nümunə götürün, iş can yandırmaq belə olar. Hansınız gəlib deyibsiniz ki, məni filan məsələ düşündürür? Heç biriniz! Götürüb gül kimi

maralların taleyini sizə tapşırlar, daha demirlər ki, sizin özünüz maralsınız, rəhmətlik Əbdürrəhimbəyin marallarından. Saysam, görürük ki, işçilərimiz saxladığımız marallardan çoxdur. Heç birinizin də yadına əsas işimiz düşmür. Bura bax, Salaxov, neçə qoruğumuz var?

Müdirin üz çevirdiyi adam yanındakı yoldaşına tərəf döndü. Çünki müdir onun yanındakının familiyasını deyib buna baxırdı. Sonra əlini döşünə qoyub soruşdu:

– Məni deyirsiniz?

– Səni! Yəni adını, familiyanı da bilmirsən?

– Bilal müəllim, mənim familiyam Verdiyevdi, o yoldaş da Salaxov yox, Salaxyandı. Milliyyətimiz də ayrıdı.

Müdir hirsələndi:

– Bura bax, araya söz qatma, onu da tanıyıram, səni də. De görüm, qoruqların sayını bilirsənmi? Bilmirsən! Daha lazım da deyil. Onsuz da yalan deyəcəksən. Otur, otur!..

Danlanan adam bircə bunu deyə bildi ki, Salaxyan mühasibin üçüncü köməkçisidir, idarə işçilərinin əmək haqqını yazır.

– Səfərəli, – deyə müdir üzünü “dostuna” tutdu, – Salaxov kimi adamların acığına sənə təşəkkür də elan eləyirəm.

Sonra o, katibəyə tapşırırdı ki, deyilənləri protokolda qeyd əlsin.

Katibə yazırdı. Saçı tez-tez irəli axıb üzünü örtürdü.

– Sən niyə başını aşağı salırsan? Adın da yadımdan çıxdı, – deyə müdir dizləri çənəsinə dirənən kişini “yaxaladı”. – Niyə təklif irəli sürmürsən?

– Adım Sərbazdı, Bilal müəllim. Skladda işləyirəm. Mənim də təklifim var.

– Hə, de görüm nədi?

Sərbaz qalxdı. Müdir başı az qala tavana çatan bu adamı birinci dəfə görürmüş kimi süzdü. Qışqırdı:

– Otur aşağı! Belə uzun adamın təklifindən nə çıxacaq? Hə, eşidirəm.

Sərbaz oturdu.

– Bilirsiniz, Bilal müəllim...

– Yox, bilmirəm.

– Zəkəriyyənin qoruğu rəhmətlik şairin yadigarıdır. Gəlsəniz qoruğa bir xatirə lövhəsi yapışdırmaq.

– Yox, sən öləsən, gəlsənə marallara şeir oxuyaq. Təklifin bəyənilməsin. Biz kişinin adını biabır eləyə bilmərik. Təklif verin

Səfərəli kimi! İmenno Səfərəli kimi! Mən səni yaxşı tanımamışam, Səfərəli. Görək ki, sənin evin də yoxdur, eləmi?

– Yoxdur, Bilal müəllim.

– Olacaq, belə işçinin ev məsələsini həll eləməsək, vicdanımız ağrıyar. Ay qız, protokola yazırsanmı? Yaz ki, ev məsələsi bu gündə həll edilsin. Hə, indi durun gedin, hərə öz təklifini hazırlasın.

Adamlar kabinetdən çıxanda o, Səfərəlini saxladı. Bir papiros çıxartdı, barmaqlarının arasında yumşaltdı, sonra dodaqlarına tərsinə alıb yandırdı.

– Bilirsən nə var, Səfərəli! Mən arıçılıqda da müdir olmuşam, orada işləyəndə bir həqiqəti dərk eləmişəm ki, bal tutan barmaq yalayar. Müxtəsəri, yalamalıdı! Məni başa düşürsənmi? Əgər yaxşı işləyirsənsə, bunun sənə xeyri dəyməlidir. Direktor fondundan ayrılmış onluq da, şəxsi işinə yazılan təşəkkür də, ev məsələsi də lazımdır. Bunların hamısını eləmək olar. Eləyəcəyəm də! Bunlar öz yerində. İndi sənə şəxsi tapşırığım var. Bizim qızın müdafiəsidir. Olur elmlər namizədi. Onun banketinə böyük və məşhur adamlar gələcək. Deyirəm, biz də bir iş görək. Varını verən utanmaz. Sənə ürəyim qızır, ona görə bu sözləri deyirəm.

– Arxayın olun, Bilal müəllim, mənim yanımda baş kəsilse, inkir-minkirdən də gizlədərəm.

Müdir əlini belinə atdı. Üz-gözünü turşutdu.

– Zəhrimar radikulit qoyur ki?! Bütün canımızı bu yolda çürütdük. Heç kim də bizim heykəlimizi ucaltmayacaq. Elə indi üzümüzə deyirlər ki, çıx get pensiyaya. Necə gedim, görək yerimə bir adam hazırlayam, ya yox? Sənin kimi bir oğlanı işin içində bişir-səm, bilərəm ki, məndən sonra marallara dəyib toxunan olmayacaq, ondan sonra gedərəm istirahətə. Hə, istəyirəm ki, bu banketdə bizim də adımızı yada salan olsun. Kişinin özü də qıza eşitdirib. Deyib ki, maral ətindən bir kabab...

Səfərəli əlini gözünün üstünə qoydu...

İndi o, birdən-birə Zəkəriyyəyə açıb demək istəmirdi ki, maral kəşib aparmaq üçün gəlib.

– Demək, mənimlə zarafata başlayıbsan. Buynuzun qiymətini bilirsən də, ondan üç-dörd qutu dərman hazırlanır. Bəs nə bilmişdin buynuzu! Neyləyibsən?

Zəkəriyyəni od götürdü:

– Neynəmişəm? Soxmuşam gözümə! Yaxşı ki, buynuz çıxartmamışam, yoxsa deyərdiniz ki, maralın buynuzudu, başına sancmışam.

Səfərəlinin məqsədi Bilal müəllimin tapşırığını necə olursa olsun yerinə yetirmək idi.

“Aparsam, yanımda gözü kölgəli olacaq. Mənə ev düzəldəcək. Yaxşı, yağlı vəzifə verəcək. Mən də adam olacağam. Açığı budur ki, nə dissertasiya müdafiə eliyənəm, nə də böyük istedadım var. Xırda-xırda qalxmağa çalışmalıyam. Ensəm, vay halıma! Yıxılısam – durğuzmayacaqlar. Zəkəriyyənin bircə nöqsanını göstərim, qorxağın biridir, başlayacaq yalvarmağa, sonra da nə desəm, əlini gözü-nün üstünə qoyacaq”.

Qalxıb qabağa düşdü, qoruğa girdi. Üstündə ağac göbələri bitmiş yaşıl rəngə çalan kötüyə baxdı. Bu armud kötüyünün qabığında nə vaxtsa yazılmış “R” hərfi irilib əcaib şəkllə düşmüşdü: qabıq hər tərəfdən qıvcırmış xəmir kimi irəli çıxmışdı.

– Qoruğa kim girib, bura adını kim yazıb?

– Bu qoruqdan qabaqkı işdi.

– Sizi başlı-başına buraxmışıq. Maral qoruğunu boyaqçı küpünə döndəribsiniz. Kim istəyir adını yazır, ağacları kəsib aparır, heyvanları vəhşicəsinə qırır. Onlarda vicdan qalmayıb, sizdə də insaf.

O, portfelini yelləyə-yelləyə ağacların altından yel kimi ötürdü. İstəyirdi ki, Zəkəriyyə qaça-qaça onun dalınca gəlsin. Ancaq onu özündən qabaqda görürdü.

– Biri buynuzunu itirir, o birisi...

– Yəni bir buynuzdan ötrü mənə güllələmək kəsdirəcəksənsə, get ver məhkəməyə.

Səfərəli dayandı. Narıncı portfel çürük kötüyün üstünə endi. Əlini Zəkəriyyənin gözləri qabağında oynatdı. Sanki bu saat onun bəbəklərini tökəcəkdə.

– Özünə çox güvənmə. Tutarlar, hələ o tərəfə də keçərlər. Vəzifədən sui-istifadə edirsən.

– Ay yoldaş, mən ömrümü bu meşələrin heyvanları ilə bir yerdə keçirmişəm. Dönüb onların tayı olmuşam. Bunun əvəzində buynuzdan ötrü dama saldıracaqsınızsa, buyurun.

Səfərəli bu üsulla ona yol tapa bilmədiyini görüb dilini dəyişdi:

– Sizdə qonaqla belə danışırlar?

– Mən sənə kimi qonaq görməmişəm. Bizim yerdə deyərlər ki, qonaq ev sahibinin dəvəsidir, harda xıxlasa, orda yatmalıdır.

Maral səs eşidib kolların arasından onlara baxırdı. Hər gün axura arpa tökən adam sürünün içinə girəndə ondan ürkmür. Cavan marallar onun paltarlarını imsiləyir, o isə hamısının belinə əl çəkir, tumar-

layır, nərədən başqa hər sözü pıçıltı ilə deyir. Lakin onun yanındakı yad adamın gözlərində bıçaq, ölüm saçan tufəng lüləsinin parıltısı var.

Yatan marallar da qalxdı.

Ana maral qabağa düşdü. Sürü onun dalınca qaçmağa başladı. Daxmaya sarı üz tutdular. Sonra bölükləndilər.

Kolların xışıltısı, dırnaq səsləri Səfərəli ilə Zəkəriyyəni dövrələmişdi.

– Görəsən, heyvanlara nə olub? Günün günorta vaxtı onları qorxudan, hürküdən nədi? – deyə Zəkəriyyə deyindi. Sonra əllərini göyə qaldırıb elə bil taladakı bütün havanı ciyərlərinə çəkdi və bərkədən qışqırdı:

– Ey-hey!..

Səfərəli diksindi. Rənginə sarılıq çökdü. Çımxırdı:

– Meşədəsən?

– Meşədə olmayanda bəs hardayam?! Bura şəhər deyil ki, yavaş danışasan. Meşədə alçaq səslə hökm eləmək olmaz! Gərək səsin bütün səslərdən güclü ola, gur ola.

– Hələ bir də bağırırsan?

Zəkəriyyə onun dediklərinə məhəl qoymadı, ayrılıb sürüyə tərəf getdi. Marallar ona çatanda yavaşlayır, Səfərəlini görəndə isə daha da bərk qaçırdı.

O, qollarını qaldırıb sürünün qabağına çıxdı. Sürü dayandı.

Onların heç birinə özgə əli dəyməyib.

Maral anadan doğulan kimi qaçır – yaşamaq istəyirsə, qaçmağı bacarmalıdır. Dünyaya göz açdığı ilk anda anasının dili onun üstündə yavaş-yavaş, hərərətlə gəzir, həyat isə ona qarşı belə mehriban olmayacaq. Onu ovçular güdəcək, canavar qovacaq, vaşaq tutacaq. Onu yerdən motosikletlə, göydən vertolyotla qovacaqlar. Onun danışmağa dili yoxdur, lakin o, taleyini bilir.

Zəkəriyyənin qolları göydə qalmış, sürü dayanmışdı. Çox qızların həsəd apardığı iri, qara, nəmli gözlər ona dikilmişdi. Fikirləşdi ki, nədənsə gözəl gözlər dünyada ən aciz məxluqda olur. Maral ürəyinin tövşüməsini eşitməsən də həyəcanını, qorxdığını uzun kırıqların bu qoruk kimi çəpərlədiyi gözlərindən oxuyursan. Kədərdə, məhzunluqda maral kimidir, əlindən çəpər yırmaq gəlmir.

– Nə olub, Alagöz, niyə qaçırsan?

O, bu sözləri ana marala elə təmkinlə, elə ciddi dedi ki, sanki heyvan onu başa düşürdü, sualına cavab verəcəkdə.

Səfərəli yarpaqları tökülmüş budaqları bir-bir əyib zoğalı sivrirdi. O, ciblərini doldurub Zəkəriyyənin yanına gəldi. Marallar kol xışılısı eşidib səksəndi və onu görüb Zəkəriyyənin o tərəf-bu tərəfindən sıçrayıb qaçdı.

– Tez ol pencəyini geyin, – deyə Zəkəriyyə səsləndi.

– Nə olub bəyəm?

– Köynəyindən səni pələngə oxşadıb qorxurlar.

Səfərəli özündən razı halda gülümsündü:

– Arvada deyirəm ki, bu köynəkdə pələngə oxşayıram, deyir ala ey!.. Kaş burada olaydı. İnanaydı. Görəydi ki, Allahın maralları da məni pələngə oxşadır.

Onlar daxmaya tərəf gəlirdilər. Sürü getmişdi, yerdə bir buynuz qalmışdı. Zəkəriyyə onu götürüb Səfərəliyə:

– Al! – dedi.

– Özün apara bilmirsən?

– Apararam, ancaq məni buynuz üstündə qoz qabığına qısnamışdın. Neynirəm buynuzu, mənə maralın gözəlliyi bəsd.

– Nə gözəllik! Əgər maralın iqtisadi xeyri olmasa, heç saxlayarıqmı?! Bu qoruqlara görə heç bilirsən neçə adam maaş alır? Bu pullar hardan gəlir? Buynuzdan! Gözəli rəhmətlik İbrahim xanın hərəmxanasında saxlayırdılar.

Səfərəli maral əti aparmaq üçün gəldiyini ona heç cür deyə bilmirdi. “Tərs adama oxşayır. Meşədə böyüyüb də. Beləsinə nə deyəsən? Qabırğasıqalının biridi. Deyir, sözü atarsan ortalığa, sahibi götürər. Bu götürür. Səhərdən bəri him-cimlə danışırım, bir qulağından alıb o birisindən verir. Ayı mağaralarının yanında, vəhşilərin içində yaşayandan nə gözləyəsən?! Radio eşitmir, qəzet oxumur. Lap atom müharibəsi olsa belə, xəbər tutmayacaq. İnsanlar göyə raket qaldırır, kosmosa gedib qayıdır, bu hələ fil qulağında yatıb. Qabırğası çox qalındı, çox yaşayacaq. Vaxt gələcək, onun yubileyini keçirəcəklər. Ondən çox yaşamağın sirlərini öyrənəcəklər. Özündən yalanlar uyduracaq. Deyəcək: nə bilim ət yeməmişəm, qatıqdan başqa dilimə bir şey dəyməyib, daha boynuna almayacaq ki, qanmazlığın ucundan ömrü uzun olub. Mən bunu necə başa salım, ilahi! Bilal müəllimin yanına əliboş qayıtsam, təşəkkürü pozub töhmət yazacaq, mükafat əvəzinə ezamiyyət pulunu maaşımdan çıxacaq, təzə ev əldən gedəcək.

– Marallardan xəstəsi var? – deyə o, Zəkəriyyədən soruşdu.

– Niyə yoxdur?! Həkim göndərirsiniz ki! Yemin harda pisi var marallarındı, özün də deyirsən ki, bunların buynuzu dərmandı. Qəd-rini belə bilirsiniz də. İldə bir dəfə həkim gəlmir, öz cibimdən xərc çəkib həkim gətirirəm. Siz salamatına sahibsiniz.

Səfərəli evi, mükafatı, yağlı bir vəzifəni gözünün qabağına gətirirdi. Zəkəriyyənin tərsliyinə acığı tutdu. Lakin yumşaq danışdı:

– Xəstəliyi ağırdı?

– Bəri gəl, – deyə Zəkəriyyə onu ot tayalarının yanına apardı. Sürüyüb gətirdiyi buynuzu dirəkdən asdı. Aralıda donuxmuş böyük maralı göstərdi.

– El arasında bunun xəstəliyinə “dilbaş” deyirlər.

– Bu ki ölür, akt yazıb kəsək, mundar olmasın.

– Nə danışırısan, hər dilbaş olanın boğazına bıçaq çəksəydim, qoruqda maraq qalmazdı.

Səfərəli bu söhbətdə işıq ucu gördü. Marala yaxınlaşıb çöməldi. Bilici adamlar kimi sağdan, soldan baxdı. Sifətinə ümitsiz bir ifadə verdi. Maralın yumulu gözlərindən axan yaş burnunun üstündə cığır salmışdı. Alt dodağından köpük sallanmışdı.

O, şaqqıltı eşidib kirpiklərini qaldırdı, lakin qapaqlar yenə də yavaş-yavaş endi.

– Ədə, bu ölür.

Zəkəriyyə onun təşvişinə əhəmiyyət vermədi:

– Dava-dərmanını eləmişəm. Sabah sürüyə qoşulacaq, – dedi.

Səfərəli qayıdıb Zəkəriyyə ilə üz-üzə dayandı.

– Özün bil, ölsə, günahı sənin boynunda qalacaq.

Zəkəriyyə fikirləşdi ki, maralı kəssə, həm Zinyətin istəyini yerinə yetirə bilər, həm də Səfərəli ondan razı gedər. Bu, çox asandır. Amma o, bir dəfə söz vermişdi, andını pozmayacağına and içmişdi. Elə bu zaman qarşısında ağsaçlı bir adam dayandı. Onu ilk dəfə maralları buraya gətirdikləri gün görmüşdü. Bu qoca o vədə verdiyi sözləri bir də təkrar elədi:

– Zəkəriyyə, sən əsil ovçu olubsan! Buna görə də səni çağırtdır-mışam. Sənə bir vəsiyyətim var: doğma yurdun gözəlliyini qoru-maq namus, qeyrət işidir. Maralların birinin də cəsədi qoruqdan kənara çıxarılmamalı. Ölənini bu palıdların altında basdır. Səni al dilə tutacaqlar, yoldan çıxma!

Ağsaçlı adam yenə yoxa çıxdı. Onun göstərdiyi topa palıdlar şaqquldadı, meşə səsləndi, marallar yuxu kimi gözləri önündən bir-bir keçdi. Bəs bu dazbaşlı, əli portfelli adam kimdir, nə istəyir?

Zəkəriyyəni tər basmışdı. O, sir-sifətinin tərini silib üzünü Səfərəliyə tutdu:

– Heç ova çıxıbsan?

– Yox.

– Mənim yerimdə işləyərsən? Təkbaşına bu meşədə yaşayarsan?

– Dəli olmuşam?!

– Mən də dəli olmamışam. İndiyə qədər az qan tökməmişəm.

Zəkəriyyə əl atıb qayıyndakı bıçağı əsəbiliklə çıxartdı. Uzun, enli dilini taqqıltı ilə açdı. Bunu görən Səfərəli sarılığa tutulmuş xəstəyə döndü.

Zəkəriyyənin hirsli gözləri, bıçağın parıldayan tiyəsi, meşənin kimsəsizliyi bir-birini tamamlayan kino kadrlarına bənzəyirdi. Səfərəli dalı-dalı gedirdi. Ayağı ilişdi. Zəkəriyyə onun üstünə əyildi. Qolundan tutub qaldırdı.

– Nə istəyirsən, ay qardaş?

Bıçaq ona tərəf uzandı.

– Al, bacarığın varsa, özün kəs.

– Mən heç toyuq kəsməyi də bacarmıram.

– Bəs onda niyə könlündən maral əti keçir?

Səfərəli bıçağı aldı. Marala baxdı. Heyvan bayaqkı kimi dayanmışdı. Yumulu gözlərindən yaş süzülürdü.

O, bir neçə addım marala tərəf getdi. Dayandı. Bıçağa baxdı. Onu gücü gəldikcə tulladı, qayıdıb portfelini götürdü.

– Yaxşı, görüşərik, – deyib əsəbi addımlarla daxmaya tərəf getdi. Günəş zenitdə idi.

QÜRUB

Axşamçağı zirvələrdən üzülüb gələn buludlar yağış tökə-tökə keçirdi. Meşə səslərlə dolmuşdu. Damcılar şappıltı ilə yarpaqlara dəyir, süzülür, otların üstünə düşürdü.

Marallar palıdların altına yığılmışdı. Onlardan tək birini yağış döyürdü. Onun kirpiklərinə kiçik parlaq, ağ gilələr düzülmüşdü.

Günün şüaları buludları arabir deşib keçir, sulu yarpaqları parıldadırdı. Bəzən də buludlar günəşi bədirlənmiş Aya döndərir, sonra isə tamam itirirdi.

Səfərəli pəncərədən marallara baxırdı. Zəkəriyyə gah müdirin göndərdiyi, stolun üstündəki kağıza, gah da Səfərəliyə kinli nəzər sala-sala deyirdi:

– Aldım haqqımı. Əziyyətimin, neçə illik zəhmətimin cavabı gəldi. Mükafat verdilər. Dedilər ki, evindən-eşiyindən ayrılıb heyvanlara qoşulmuşdun, isti yeməyə, rahat yorğan-döşəyə həsrət qalmışdın, arvadının üzünü ayda bir dəfə görürdün. Bütün bunlara görə sağ ol. Demədiklər ki, bu müddətdə bir maralın burnu qanamaıyıb, onların sayını dörd-beş qat artırırıbsan, adını, heç olmasa bir dəfə xeyrliyə çəkək. Mən indi gedib nə deyim? Günahım nədi?

– Özün həmişə deyirdin ki, işləmək istəmirsən, çox əziyyət çəkibsən. Get dincəl.

– Cavan vaxtımda məni pensiyaya çıxartdınız demək.

Səfərəli onun deyintisində əhəmiyyət vermədi.

Zəkəriyyə taxtın üstündən yapıxmış kürkünə götürüb çırpdı. Toztorpaq daxmanın havasına qarışdı, pəncərədən düşən işıq zolağında qaynaşdı.

Səfərəli iki barmağı ilə burnunu tutdu. Ürəyində dedi ki, qoy tez rədd olsun. Qaynaşan tozun arasından gözlərinə, yuxuda olduğu kimi, müdir göründü. O da burnunu tutmuşdu. Kiflənmiş qoyun dərisi iyi verən daxmada dayanıb əli ilə işarə edirdi ki, Zəkəriyyəni aralıqdan götürsünlər. Gözü görməmiş, könlü bulanmamış sil-süpür eləsinlər; vəzifəsinə yaramır, mühüm tapşırıqlara əməl eləmir...

Zəkəriyyə Səfərəlini şəhərə əliboş yola saldığı günün səhərisi o yenidən qayıtmışdı. Qılığına girmişdi:

– Bilirsən nə var?

– Yox.

– Bilal müəllim bir tapşırıq verib, gərək buna qeydsiz-şərtsiz əməl eləyəsən. Elə bil ki, müharibədə məğlub olubsan. Bu, çox ciddi məsələdir. İki-üç ay bundan qabaq idarəmizə qonaqlar gəlmişdi. Söhbət vaxtı, hörmət əlaməti olaraq, Bilal müəllim onların ağsaq-qalını dağlarımıza maral ovuna dəvət eləyib. Kişi görüb ki, bu centləməndir. Yəni lap müəllimə oxşayır, bundan ov eləyən olmaz, razılıq da verməz. Elə hörmət xatirinə təklifi ortalığa atıb. Dünən teleqram

vurub. İki gündən sonra burada olacaq. Ova çıxmaq üçün gəlir. Bilal müəllim dilindən bəlaya düşüb.

Səfərəli sözüənə ara verib demişdi:

– Bu məsələdə ehtiyatlı olmaq lazımdır, burdan rəng qoxusu gəlir.

– Nə rəngdi o?

– O elə bir rəngdi ki, adama çəkəndə otuz il gözə görünür.

O, Zəkəriyyəni qorxuzmaq üçün hər cür uydurmalara əl atmağa hazır idi.

– Mənə kim rəng yaxacaq? Nədən ötrü rəng yaxacaq? Elə böyük vəzifəm yoxdur, mehtər babayam. Deyiblər, bu heyvanlardan göz-qulaq ol, mən də saxlamışam. Pis iş görməmişəm, mənə rəng yaxalar.

Səfərəli barmağını kəlləsinin ortasına qoydu:

– Ay baş! Yatıbsan ey hələ. Yuxu görürsən, sən hələ keçən əsr-dəsən. Hər şey kağızdan keçir, rəngi də kağızla yaxırlar. İndi işinə bax, o, bura maral vurmağa gəlir. Başa düşdün?

Zəkəriyyə əsəbiliklə bir yarpaq qırıb çeynədi. Zəhər kimi acı olduğundan tüpürdü.

– Qara qızın dərdi varmış. Hardadı elə çıxdaş maral ki, birini də qonağa xoş gəlməkdən ötrü kefə qurban verək.

– Bunun ona dəxli yoxdur. Qonaqdı, ova gəlir, maral vura bilməsə, gedib danışacaq ki, Azərbaycan dağları qupqurudu. Bilal müəllim də deyir qeyrət yeridi, qonağın yanında özümüzü sındırmayaq.

Zəkəriyyə özünü bilməməzliyə qoydu:

– Bunu mənə niyə deyirsən?

– Bəs kimə deyim? Bilal müəllim tapşırıb ki, qoruqdan iki maral təşkil eləyəsən.

– Gələnlər kordu, bilmirlər ki, bizim dağlarda xallı maral olmur?

– Bunun sənə dəxli yoxdur, tapşırılanı elə.

– Bu bərədə müdirin yazılı əmrini ver.

Uzun çənə-boğazdan sonra Səfərəlini yenə də pis yola saldı. Aradan bir gün də keçmədi. Zəkəriyyəni işdən azad eləmək haqqında əmr gətirdi. Yazmışdılar ki, işə səhlənkər yanaşır; bir buynuz itib.

O, şeylərini yığışdırdı. Qab-qacağı, stəkan-nəlbəkini xurcuna qoydu. Tüfəngi çiyinə aşırıdı. Qarıdan əyilib çıxdı.

At palıdın kölgəsində başını yırğalayır, quyruğu ilə mozalanları qovurdu. Yağış kəsmişdi. Cığırdı su parıldayırdı. Damcılar ağaclar-dan yağış kimi səpələnirdi.

Aşağıda, bulağın başında dayanmış yük maşınının təknesi aydın görünürdü. Orada ağac qabıqları, balta ağzından qalmış qamqalaqlar, bir neçə çəngə yosun vardı. Kabinadakı adamların qaraltıları seçilirdi.

Zəkəriyyə xurcunu atın tərkinə keçirdi. Toxunma bağlarla ilgək vurdu. O, başını qaldırıb qoruğa baxa bilmirdi. Maralları dodaqları əsə-əsə sayıb Səfərəliyə təhvil vermişdi. Akta qol çəkmişdi. İndi onun burada heç bir işi yox idi. Son anda, ata minmək lazım gələndə dözməyib döndü, qoruğa tərəf yeridi, heç olmasa, Alagözünü sığallamaq istəyirdi.

Qapıya çatdı, başını qaldırdı, oradan iri bir qifil asılmışdı. Əlini cibinə atdı. Açar cingiltisi eşitdi. Ancaq onu tapa bilmədi, cingilti arxadan gəlirdi.

Açarları Səfərəli əlində oynadırdı.

Zəkəriyyə atı yedəkləyib dəmir tor boyu yeridi. Qoruqdakı bir sürü maral da onunla bərabər gedirdi. Addımlarını yeyinlətdi – marallar geri qalmadılar. Dayandı – onlar da durdular. Zəkəriyyə dözmədi, atın belinə qalxdı, var səsi ilə nərə çəkdi.

– Ey-hey!..

Dırnaq axını Zəkəriyyənin atını izlədi. Tora çatanda səngidi, sonra baş alıb uzaqlaşdı. Tor onları çevrəyə salmışdı. Sürü də bu çevrə boyu dövr eləməyə başladı.

Zəkəriyyə meşədən çıxdı. Yol dağ döşündə qatlana-qatlana aşağılara enirdi. Yükünü töküb ağarmış buludlar dənizə tərəf sürünürdü. Günəş də enmişdi. İndi o böyümüşdü, qızarmışdı. Buludlara od vurmağa hazırlaşdı. Zəkəriyyənin qarşısında üç-dörd budaqlı ağac kimi şaxələnən çay ağ bir işıqla parıldayırdı. Ətrafında kənd evləri düzülmüşdü. Zəkəriyyəni orada tək-cə Zinyət gözləmirdi, oğlu da vardı. Oğlu, mütləq oğlu! Onun istəyini yerinə yetirmədi. Bu işdə günahı özündə görürdü. Maralların kökünü kəsmək istəsə, bu arzunu yerinə yetirməyə nə vardı ki! O, övladını ovçu olmağa qoymayacaq, çiyindəki bu tufəngi də çınqıllıqda dəfn edəcək. Qoy oğlu heç bilməsin ki, atasının ovçuluğu da varmış. Qoy heç bilməsin ki, ovçuluq adlı bir məşğuliyyət də var. Axı, o böyüyəcək, məktəbə gedəcək, dərslər kitablarına baxanda maralın, ceyranın şəklini görəcək. Soruşacaq ki, bu heyvanlar hansı dağlarda yaşayırlar? Onda Zəkəriyyə nə cavab verəcək? Deyəcək ki, dağlarımızı sonsuz qoymuşuq?!

Zəkəriyyə atın başını çəkib saxladı. Dönüb arxaya baxdı. Palıdların arxasından, meşənin üstündən qulaqlarına dırnaq səsi və “ey-hey” nidası uçub gəlirdi.

Günəş batırdı. Meşə qıpqırmızı qızarmışdı, elə bil od tutub yanırdı. Sanki ağacların üstünə qan çilənmiş, qan yağdırılmış, bütün meşə qana boyanmışdı. Ona elə gəlirdi ki, maralların biri də bu odun, bu qanın içindən salamat çıxmayacaq.

Zəkəriyyə ata bir tərkim vurdu. Kəhər meşəyə tərəf götürüldü. Elə bil at, sahibinin fikrini duymuşdu; kəsə yolla dördnala qaçıb qoruğa can atırdı.

Zəkəriyyə torun yanında atdan yerə sıçradı. Barmaqlarını tora keçirdi. Dartdı. Torun dirəyinə çalınmış mismarlar qopdu. Toru o yana çəkib yol açdı. Nərə çəkdi:

– Hey-hey!..

...Kəhər qabaqda, sürü də onun dalınca meşənin dərinliyinə gedirdi...

1969

SABİR AZƏRİ

(1938)

Tanınmış nasir və tərcüməçi Sabir Azəri 1938-ci il mart ayının 22-də Ağstafa rayonunun Dağkəsəmən kəndində anadan olmuşdur. Orada orta məktəbi qurtardıqdan sonra ADU-nun filologiya fakültəsinin jurnalistika şöbəsində təhsil almışdır (1956–1961).

Əmək fəaliyyətinə “Azərbaycan gəncləri” qəzetində ədəbi işçi kimi başlamış, Azərbaycan Dövlət Televiziya və Radio Verilişləri Komitəsində redaktor, “Ədəbiyyat və incəsənət” qəzetinin redaksiyasında publisistika şöbəsinin müdiri, “Ulduz” jurnalının redaksiyasında nəsr şöbəsinin müdiri, məsul katib, baş redaktor müavini vəzifələrində çalışmışdır.

Ədəbi fəaliyyətə tələbəlik illərində başlamış və istedadlı nasir kimi tanınmışdır. Onun “Dalanda”, “Sonsuzluq”, “Duman çəkilir”, “Bozdağın nağılı” kimi roman və povestləri ədəbi tənqid tərəfindən maraqla qarşılanmış və yüksək qiymətləndirilmişdir. “Dalanda” romanı rus dilinə tərcümə və Moskvada dəfələrlə nəşr edilmişdir.

Yazıçının “Ölə bilməyən adam” povesti II Dünya müharibəsi zamanı cəbhədən yayınıb, arxada şəərəfsiz dövrən sürən adamların daxili eybəcərliklərini əks etdirir. Hekayə müəllifin “Povestlər” (Bakı, Gənclik, 1984) kitabından götürülmüşdür.

ÖLƏ BİLMƏYƏN ADAM

Türbənin küncünə qısılmış Kor Fəti nəşə pıçıldayırdı, lakin sükutdan, qaranlığın qatılığından, ağırlığından qulaqları necə batmışdısa, öz səsini özü eşitmirdi; axırda pıçıldamaqdan da bezib susdu, dişlərini bir-birinə belə möhkəm sıxsaydı, çənəsi yenə tərپənəcəkdi. Sınəsini, baldırlarını ovxaladı, deyəsən, əsməcəsi kəsirdi: “Belə də zülm olar! – dedi ürəyində. – Belə də zülm olar ki, mən düşmüşəm? Qəbiristanlıqda rahatca qalırım, di gəl ki, evimə gedəndə dizlərim əsir, ayaqlarım yer tutmur”.

Yenə dizlərini möhkəm-möhkəm ovxaladı, ehmalca ayağa qalxdı və əllərini göyə uzatmaq istəyirdi ki, barmaqları türbənin soyuq,

kələ-kötür, hörümçək torlu tavanına dəydi, üşəndi, hörümçək torunu tələsik silib, dizi üstə çökdü və əllərini təzədən göyə qaldırıb pıçıldadı: “Cəddinə qurban olum, Axund, səni kimi mömin bəndələri yaradan Allaha and verirəm, al mənim canımı! Al, bəlkə meyitimsə rahatlına. Daha yaşamağa təqətim qalmayıb, daha adamların soyuqluğuna dözə bilmirəm. Əvvəllər heç olmasa üzümə, ya da arxamca söyürdülər, ürəyim bir az sakitləşirdi, indi namərd uşağı namərd mənə söymürlər də. Yox, daha dözəmmirəm bu soyuqluğa, al mənim canımı, ulu tanrı, al! Yalvarıram sənə...”

Kor Fətinin səsi yenə üzüldü, qırıldı və yenə ona elə gəldi ki, doğrudan da Allah yalvarışını eşitdi, budur, alır canını.

Kor Fəti türbənin içində uzandı, zülmətə bürünmüş bu dünyanı onsuz da görməsə də gözlərini bərk-bərk yumdu. Çöldə həyatdan əsər-ələmət duyulmurdu, meh əsmirdi, içəri, yəni türbənin torpaq döşəməsi sərin idi və bu sərinliyi hiss etməsəydi, Kor Fəti inanardı ki, doğrudan da ölüb. Amma Kor Fəti bu sərinliyi açıq-aydın hiss edirdi, hiss etdikcə də fikri durulur, canındakı ağrı azalırdı. Əvvəl-əvvəl hər şeyi – üç ildir səhər obaşdan bura niyə gəldiyini və qaranlıq düşənəcən burda niyə qaldığını, bu türbəyə, Allaha niyə yalvardığını unutdu və azca qalmışdı ki, sinədolusu bir oxay çəksin.

Gözlərini açdı, yenə hər yanı zülmət görəndə üzüstə çevrildi, uzanıb pişik dırnaqlarına oxşayan dırnaqları ilə bu sərin, nəmli, quzulamış torpağı didib-tökdü; dırnaqları bir-bir qatlanıb qırılır, qırıldıqca da barmaqları sızıldayırdı, bu ağrının da heyfini torpaqdan çıxmaq istəyirdi. Axırda hiss etdi ki, daha salamat dırnağı qalmayıb, indi də ovuclarını yumub torpağı, sonra da türbənin divarlarını yumruqladı. “Ölmək istəyirəm, a tanrı, eşitmirsən? Karsan? Korsan, görmürsən ki, daha adamlarla bir havanı udmağa, bir sudan içməyə, bir torpağın üstündə gəzməyə təqətim qalmayıb? Görmürsən ki, öz evimə getməyə də ayağım gəlmir? Al canımı! Yalvarıram sənə, al canımı! Al, al, ya rəbbii...”

Kor Fəti süstləşdi və yenə inandı ki, bu dəfə yalvarışı eşidildi. Nəfəsini də içinə çəkib, ətrafı dinşəyirdi ki, bəlkə ayaq səsi eşidə, fikirləşirdi ki, görəsən, Əzrayıl gələndə ayağının səsi çıxırmı? Görəsən, Əzrayıl adamın canını necə alır: boğur, yoxsa qılıncla boynunu vurur? Qılıncla vurmaz, elə olsaydı, ölümlərin hamısı başsız qalardı... Ya da bəlkə Əzrayıl adamı heç boğmur, eləcə ürəyini çıxarıb aparır? Bə necə çıxarır ki, heç kəs görmür?

...Kənddən bu yana çıxan yolda bir “Jiquli”, bir dənə də yük maşını görüldü, qəbiristanlığın darvazasına çatanda “Jiquli” dayandı, yük maşını isə içəri keçdi. Axund türbəsinin yaxınlığında yük maşını da dayandı. Maşından bel, külüng, iki çəllək su düşürdülər.

“Jiquli”dəki adamlar da gəldilər və onlar köməkləşib qəbir qazmağa başladılar.

Fəti baş açammırdı ki, ölən kimdir. Tərs kimi adamlar elə bil lal olmuşdular, dinib-danışmırdılar, o biri yandan da ağlayan yox idi. Heç kəs öz əzizinin qəbrini belə etinasız qazmazdı. Görəsən...

...Qəbrin kənarındakı kişilərdən biri qüssəli-qüssəli, bir az da acıqlı dedi:

– O boyda qəbir nəyinə lazım idi, bədbəxt İslam kişi büzüşüb uşaq boyda olmuşdu.

“Deməli, İslam kişi də öldü. – Fəti bu xəbərdən bir az da sıxıldı. – Kəndin yüzyaşlı qocalarından axırıncısı da öldü, amma mənim üzüm daşa dönüb”.

Qəbir get-gedə dərinləşir, oradakı adam görünmürdü, içəridən çölə atılan torpağı külək sovururdu.

* * *

Kənddən qəbiristanına doğru uzanan yolla xeyli adam gəlirdi, qabaqdakı adamların çiyində tabut vardı.

Dəstə qəbiristanına çatanda dayandı, tabutu yerə qoydular, molla, adəti üzrə, burda yatanların hamısının ruhuna dua oxudu və təzədən tərpəndilər. Kişilər bir-birini itələyə-itələyə tabutun altına girirdilər.

“İt uşaqları, elə bil dədələrini gətirirlər, gör sonsuz İslamçün nə canfəşanlıq eliyirlər! – Fəti bir az da yazıqlaşdı. – Kaş o tabutdakı mən olaydım... Görəsən, mən öləndə meyitimi yerdən götürən olacaqmı? Hər halda olar, insan deyillər? Bunnardan nə desən çıxar, bəlkə də heç yaxın durmadılar... Yəni qohum-əqrəbam da yaxın durmayacaq? Qılıncımın dalı da, qabağı da kəsəndə əclaf aqcaqanad təki qapımdan əl çəkmirdilər, süfrəmin qırağında yallanırdılar, indi elə bil heç məni tanımırırlar... Qohum-əqrəbaya da pislik eləmişəm? Bilsəydim ki, belə əclaf çıxacaqlar, bunnarı yaddardan da yaman günə qoyardım. Aaaax, kaş davanı, o illərdəki hökmümü bircə həftəliyə dala qaytara biləydim...”

Kişilərdən ikisi qəbirlərə baxa-baxa Axund türbəsinə yaxınlaşırdı. Fəti lap küncə qısılib nəfəsini içinə çəkdi.

Kişilərdən biri dedi:

– Hələ də çiynim ağrır.

İkinci kişi dedi:

– Ağrır da, hələ qırılar da, İslam kişinin tabutu zindan kimiydi.

Birinci kişi:

– İslam kişi neynəsin, bunu Fəti belə heyvərə düzəltdirib. Görək birinci o korun özünə qismət olaydı, o da ki, qurd kimi ulaya-ulaya durur. Molla da deyir ki, tabut sahibi ölməsə, onu təzələmək olmaz.

İkinci kişi:

– Allahın işi də məəttəl qalmalıdır, cavan-cavan oğlanları aparır, bu ilana yaxın düşür.

Birinci kişi:

– Allah bilir neyniyir, ölüm də insan üçündür, Fəti insan deyil.

Onlar danışa-danışa uzaqlaşdılar.

Fəti əlini uzadıb torpağı diddi, sonra ovcundakı nəm torpağı özib-özib daşa döndərdi və çölə atdı: “İt uşağı it, mənim ömrüm sizə qismət olaydı!”

* * *

...Qırx beşinci ilin bir aprel günündə, şər qarışan kimi Fəti dül-gər İslamı çağırırdı.

Onu belə tələdirən dünənki əhvalat oldu.

Camaat pambıq alağından qayıdırdı, Fəti atını Söyüdlü dərənin ortasına bağlayıb gözləyirdi.

Gündüzkü istinin nəfəsi hələ də tamam çəkilməmişdi, dərədə hava ağır idi, elə bil yayın orta ayı idi. Yaxşı ki, külək qalxmışdı və yavaş-yavaş bu külək sərinlik gətirirdi, Fəti köynəyini soyunub göy otluğa uzanmışdı, yəhəri də başının altına qoymuşdu.

Ay doğmuşdu, amma söyüdlərin arasından bura işıq zəif düşürdü.

Qurbağalar bir hay-küy qopartmışdılar ki, elə bil dalaşır, söyüşürdülər.

Qara at oxrandı, sonra da başladı yeri dırnaqlamağa.

Fətinin canından xoş gizilti keçdi, sıçrayıb qalxdı: “Nədi, Qara, – dedi. – Tellinin iyisini alıbsan?”

Qara at bir az da bərkdən oxrandı və qulaqlarını şəkləyib yola boylandı. Fəti də söyüdlərin arasından o yana boylandı və Tellinin hündür, sağrılı qaraltısını gördü. Telli, adəti üzrə, ayaqlarını yerə

möhkəm cırpa-cırpa gəlirdi, Fəti yolun kənarına yeridi. Ay işığında Tellinin iri, amma yumru döşlərinin yırgalanması hiss olunurdu, Fəti tüklü sinəsini qaşıya-qaşıya uçunurdu.

Həmişə Telli buraya yaxınlaşanda yerişinin yelini alırdı, əvvəlcə geri, sonra yan-yörəsinə boylanır, heç kəsi görməyəndə söyüdlüyə burulur və dərhal da özünü Fətinin uzun, qüvvətli qollarının arasında görürdü...

İndi isə Telli burdan bir az da bərk keçirdi, Fəti onun qabağını kəsdi:

– Telli!

Telli dayanmayanda Fəti onun qolundan yapışdı.

– Nədi, Telli, daha Fətini görmürsən?

– Kor deyiləm.

– Bə onda...

– Əl çək yaxamdan.

– Nəə?

– Deyirəm, yaxamdan əl çək!

– Yəni belə qudurubsan? – Fəti ona necə tərs bir sillə çəkdisə, Telli yığıldı. Yerdən çox ləng qalxdı, üst-başının tozunu sakitcə cırpıb Fətiyə nifrətlə, ikrahla baxdı və soyuq səslə dedi:

– Daha səni görmək istəmirəm, Fəti.

– Bilmək olarmı, niyə?

– Çünki kişilərdən utanıram?

– Kimlərdən?

– Kəndin kişilərindən.

– Hansı kişilərdən, aaz, davadan qayıtmış o üç-dörd axsaq-uxsaqdan?

– Hə.

– Onlar niyə kişi olur, aaz? Onlar ala-yarımcıq, bəlkə də axtalanmış...

– Hər halda əsil kişidilər, bizim namusumuz yolunda o kökə düşüblər, daha sənin kimi namusumuzu...

Fəti yenə Telliyə tərs bir sillə çəkdi, lakin bu dəfə Telli səndələsə də yıxılmadı, dişi dodaqlarını kəsmişdi, ağzının qanını əliylə silib təzədən çox sakit, soyuq səslə dedi:

– Görürəm, qolda məndən zorlusan, Fəti, amma bunun dəxli yoxdu, heç, heç vaxt əsil kişi olmamısan, olmuyacaqsan da.

– Ləçər, bəs o vaxt məni kişi sanırdın, indi...

– Yox, yox, onda da mən səni kişi sanmamışam. Məni ləçər eliyən də sən oldun, sən də binamussan. Bir parça çörəyin ucbatından, uşaqların ucbatından sənin qapına gəldim, sən də məni bu kökə saldın. Yoxsa yalan deyirəm? Sonra binamusluğun da həddini aşdı, öz canının qorxusundan məni voenkomin qoynuna atdın. Bu da yalandır?

Fəti yumruğunu qolayladı, lakin niyəsə havada saxladı.

– Dilini dişinin altında möhkəm saxla, yoxsa gözlərini çıxardaram.

Telli qımışdı.

– Gördün ki, sən kişi deyilsən? Üstəlik də tülkü kimi qorxaq-sanmış.

Telli çevrilib asta-asta, ağır-ağır getdi, o tamam gözdən itəndən sonra Fəti də söyüdlükdən çıxdı.

* * *

Səhərisi günün axşamı, şər qarışan tək Fəti kəndin dülğəri İslamı çağırırdı, məqsədini ona deyəndə İslam kişi donub qaldı və kənd soveti sədrinə qorxa-qorxa baxdı, ürəyində düşündü ki, yəqin...

Fəti onun fikrini gözlərindən oxudu:

– Başıma hava-zad gəlməyib, – dedi, – get, elə günü sabahdan bir tabut hazırla.

– Nəəə?

– Karsan, deyirəm tabut hazırla!

– Axı, kənddə heç kəs ölüsünü tabuta qoymur.

– Öyrənməyiblər, ona görə də qoymurlar. Şəhər yerlərində böyük, hörmətli adamları tabutda basdırırlar... Tabutu palıd taxtasından düzəlt, boyunu uzun elə... Bilirsən nə uzunluğunda? Lap elə mən boyda. Qandın? İçərisini də gen-bol elə. Qandın?

İslam ona key-key tamaşa edirdi, Fəti qışqırdı:

– Qandın nə dedim?

– Hə, hə, qandım. – İslam tez ordan uzaqlaşdı.

Fəti onun dalınca baxa-baxa donquldanırdı: “Yoox, mənim dünyadan xəbərim yoxmuş, camaat qudurub. Davanın qurtarmağını hiss eləyib yollarını azıblar. Bir yerdə ki, ləçər Telli səni saymasın, dülğər İslam sözünü eşidəndən sonra kəlmənin qabağında kəlmə işlətsin, deməli hökmdən düşürsən, Fətulla! Sabah qulluqdan çıxandan, peçat əlimdən gedəndən sonra bunnar məni it yerinə də qoymayacaqlar, tabutumusa bəri başdan düzəltdirim, öləndə Fətulla kimi, vəzifəli adam kimi basdırırsınlar...”

* * *

...İslamın qəbrini torpaqla doldurdular, üstünə də lay-lay beton düzüb getdilər.

Fəti, uzaqlaşan yük maşınına, maşının içindəki qapqara tabuta baxa-baxa fikirləşirdi ki, görəsən mən öləndə o tabuta qoyacaqlarmı?

Birdən ürəyinə qorxu düşdü ki, yox, onu tabuta-zada qoyan olmayacaq, bəlkə heç ölümündən xəbər də tutmayacaqlar, elə burda, qədim türbədə çürüyəcək, ilan-çayana, siçan-siçovula, qarışqalara yem olacaq, ondan bir quruca başdaşı da qalmayacaq bu dünyada...

Tez bayıra çıxdı, lakin o dəqiqə də geri qayıtmalı oldu, çünki qəbiristanlığa sarı yenə adamlar gəlirdi.

* * *

Qulağına heybətli səs dəydi, az qaldı bu səsdən doğrudan da ürəyi yatsın. Tərs kimi Ay hələ doğmamışdı, heç nə görünmürdü, bu səs bir də gələndə tanıdı – bayquş idi. Sən demə, oturubmuş düz türbənin başında. Fəti fikirləşdi ki, həə, deməli ölüm kəsdirib başımın üstünü.

Fəti var gücüylə qışqırdı: rədd ol!

Bayquş hürküb doğrudan da rədd oldu!

Fətini tər basmışdı, üz-gözünün suyunu sildi və sevindi ki, nə yaxşı oldu o əclaf bayquş burdan itildi. Murdarın biri murdar, elə bil qonmağa qəbir qəhətdi başına, gərək bu boyda qəbiristanlıqda gəlib Axund türbəsini tapaydı!

Təzədən ətrafa qulaq kəsildi ki, görsün bir səs-səmir eşitmir? Yox, yenə sakitlik idi; Fəti ürəyinin döyüntüsünü yenə aydınca eşidirdi və ürəyinin belə iti, bərk, aydın döyüntüsündən hiss edirdi ki, hələ ölmür, hələ ölüm ondan çox uzaqdır. Birdən-birə sevindi və ayaqlarının tutulmasını unudub türbənin qapısından çölə atıldı, sonra beləcə yeyin-yeyin qəbiristanlıqdan keçib getdi; əgər lap yaxınlıqda it hürməsəydi kor Fəti bəlkə düz evəcn beləcə yüyürəcəkdə. Dayanıb tək gözünü cığıra zillədi, yekə, qapqara bir it cığırın ortasında dayanmışdı, kor Fəti yerə əyildi, əlinə heç nə keçməsə də özünü elə göstərdi ki, guya əlində daş-kəsək, ya da sanballı nəşə var və bu saat o itin beyninin qatığını dağıdacaq. Kor Fətinin qolaylandığını görəndə qara it zingildəyə-zingildəyə qaçdı, kor Fəti qımışıb yoluna davam etdi.

Kənd adamları işləməkdə də möhkəm olur, yeməkdə də, yatmaqda da. Şər təzəcə qarışsa da, hələ saat on bir olmasa da, hamı

yatmışdı, evlərin işıqları sönmüşdü, yol qırağındakı evlərin yanından keçdikcə təkcə itlər xəbər tuturdular.

Fəti öz həyətlərinə çatanda dayandı. Onun evi qaranlıqda zorla seçilirdi, köhnəlib qurumuş, laxlamış darvazanı ehmalca itələyib açdı, sonra belə ehmalca əlini evin qapısında gəzdirdi və qıfılı tapıb dartdı, qıfıl açarsız rahatca açıldı. İçəri keçəndə kəsif nəmişlik, siçan qoxusu onu elə vurdu ki, geri çəkildi, qapını açıq qoyub həyəətə boylandı, astadan itlərini səslədi: “Çəmbər, Çəmbər!” Çəmbər hay vermədi. “Qaçıb, Çəmbər də qaçıb, – dedi. – Eh, bir yerdə ki, ev sahibi durammasın, orda it bənd alar?! Tanrının gözü yerə tökülsün, iki oğuldan biri də qalmadı ki, çırağımı yandıraydı”.

İçəridən gələn kəsif nəmişlik və siçan qoxusu azalırdı, Fəti evə keçdi, qapını açıq qoyub, qaranlıqda ora-bura vurnuxdu, dizi dəmir çarpayının küncünə toxundu, özünü çarpayıya yıxdı. Yorğan-döşəkdən də nəmişlik və siçan qoxusu gəlirdi. Fətinin ürəyi bulandı, qalxıb su içmək istədi, yadına düşdü ki, evdə su yoxdur.

Yavaş-yavaş bu tünd, ağır qoxuya öyrəndi və onu yuxu tutdu.

...Fəti pis yuxu görürdü, diksinib ayılanda içəri işıq idi, bu işıq gecədən xeyli keçmiş doğan Ayın və göyün üzünə səpələnmiş ulduzların işığı idi. Fəti üşüyürdü, Ayın və ulduzların bu ilıq işığında qızınmağa ümidiylə bayıra çıxdı.

Ayın işığı azalırdı, ulduzlar da bir-bir harasa qeyb olurdu, təkcə dan ulduzu çox parıldayırdı, lakin buna baxmayaraq Fətinin canına qərribə bir ılıqlıq gəlirdi. Fəti qüssəli-qüssəli pıçıldadı: “Yenə səhər açılır”. Uzaq həyətlərdən birində it hürdü, elə bil Ay da bu it səsinədən hürküb, özünü dərhal bir topa qara buludun arxasına verdi, dünya təzədən qaranlıqlaşdı. Fəti bu qaranlığa sevinib kənddən çıxdı.

...İndicə üfük qızaracaq, camaat inək-camışını qabağına qatıb qəbiristanlığın, kor Fətinin sığındığı türbənin yanından keçirib, Acı dərəyə qovacaq, naxırçı Nağıya təhvil verib geri qayıdacaq. Lap axırda yenə Musa kişi gələcək. Nağıya söylə-söylə (tərs oğlu tərs, elə bil beş-on dəqiqə gözləsə, canı çıxar), boynu dağdağanlı ala inəyini çubuqlaya-çubuqlaya qaçacaqdı...

“Dünyanın işinə bax ki, topal, vərəm Musa da kişi olub kişilər cərgəsinə qarışdı”. – Fəti az qalırdı ki, dırnağıyla yeri-yurdu, lap elə bütün bu dünyanı didib-dağıtsın, altını üstünə çevirsin, çünki yenə yadına davadan sonrakı illər düşmüşdü...

...Qırx altıncı ilin qışında, heç gözləmədən Fətinin arvadı tıfədən öldü. Xəstəlik elə qəfildən peyda oldu ki, Fəti əvvəl-əvvəl buna məhəl qoymadı, bir də onda ayıldı ki, arvadı keçinir. Həkim gələndə elə bu cür də dedi: daha gecdir...

Fətinin get-gələ, biş-düşə, qonaq-qaraya alışmış evi birdən-birə boşaldı; Fəti bu boşluğa dözə bilmirdi, ona elə gəlirdi ki, gecələrin birində baş götürüb evdən qaçacaq... Hər şeyi də o cür gecələrin birində qətiləşdirdi və səhər obaşdan kəsdirdi Telligilin doqqazının ağzını. Telli, çiyində kətmən pambıq alağına gedirdi, Fətimi doqqazın qabağında görəndə bərk qorxdı, çəpərə qısılib kəkələdi ki, nə var, nə bit-mi-sən yo-lum-da?

Fəti əvvəlki Fətiyə oxşamırdı, başını qaldırıb Tellinin üzünə baxmırdı da, dodaqlarını çeynəyə-çeynəyə mızıldandı ki, böyük bir xahişə gəlmişəm, gərək ümidimi üzməyəsən.

Telli kinayəylə qımışdı: xahişə? Məndən umacağın var? Mənim sənə nə köməyim dəyə bilər ki?

Fəti bir az da yazıqlaşdı və dedi ki, dəyər. Telli, indi mənə sənə köməyin çox dəyər, kömək nədi, sən mənə xilas eliyə bilərsən, elə bil ki, ölmüşəm, meyitimi yerdən qaldıra bilərsən.

Telli qəhqəhə çəkdi: belə de. Yenə nə kələyin var ki, tülkü dərisinə bürünmüşən?

Fəti bir az susub, Tellinin gözlərinin içinə baxdı və yalvarışlı səslə dedi: mənə ərə gəl, Telli. Doğru sözümdü, mənim arvadım ol, evimin çırağını yandır, anasız qalmış iki uşağıma analıq elə. Həm də gözüm-könlüm sənə isinib, Telli.

Telli qaşqabağını salladı: “Bircə onu görməzsən”.

Fəti onun qabağını kəsdi: “Dayan, tamam ciddi sözümdür!”

Telli dirsəyi ilə onu kənara itələdi: “mənim də tamam ciddi sözümdür”.

Fəti təzədən onun qabağına yeridi ki, nədir, a topal, o vərəm Musaya yalmanırsan indi də? Elə bilirsən Musa səni alacaq? Bilsə ki...

Telli bu dəfə sakitcə dedi ki, bilir, Musa bilir hər şeyi.

– Bilir? – Fəti irişdi. – Sənin...

– Hə, mənim o vaxt sənə ikinci arvad olmağımı bilir Musa. Özüm danışmışam.

– O da hər şeyi qəbul eliyir?

– Hə, Fəti, hər şeyi qəbul eliyirəm. – Musa da kətmən çiyində çəpərin dalından çıxanda Telli də, Fəti də özünü itirdi. Telli onların

yanından sivişib getdi, Fəti ilə Musa bir müddət bir-birinə qanlı-qanlı baxdı, Musa kətməni Fətinin başının üstündə yellətdi. – Bir də Tellinin adını çəksən, beyninin qatıgını tökərəm. Anladın? Səninləyəm, anladın nə dediyimi?

Fəti aradan çıxmaq istəyəndə Musa onun qolundan dartıb saxladı: – Mənə cavab vermədin.

Fəti mızıldandı ki, anladım, anladım... Sonra da dedi ki, ə, dava sizi binamus eliyib, əvvəllər belə arvada it də yaxın durmazdı.

Musa ona necə baxdısı Fəti susub dala çəkildi, Musa boğula-boğula dedi ki, dava səni kimisini binamus elədi, bizi kimisinin ürəyini insafla bir az doldurdu, indi bilirik ki, günahsız günaha batmaq, zülm çəkmək nə deməkdir.

Musa yeyin-yeyin gedib Telliyə zorla çatdı, Tellini bir xeyli dinmədi, Musa deyəndə ki, dəlisən dəli, elə buna görə doluxsunmusan, mənə sənin indən sonrakı adın lazımdır... Tellini qəfildən hönkürdü və “əl çək, sən də məndən əl çək, bütün kişilərə nifrət eləyirəm”, deyib özünü arxın üstünə saldı. Musa ona yaxınlaşmadı, Tellini sakitləşəndən, əl-üzünü yuyub sərinləşəndən sonra yola çıxdı...

Fətinin yandıran bir də o oldu ki, camaat da bu işə pis baxmadı, Tellinin əvvəlki hərəkətini hamı unutdu. Fəti yenə fikirləşirdi ki, yoox, dava camaatı da dəyişib...

Telli də tamam dəyişmişdi, Fətiylə hər dəfə elə görüşüb-danışırdı ki, elə bil onu birinci dəfə görürdü. Musa da dəyişirdi, vərəmliyindən əsər-ələmət qalmır, günü-gündən kökəlirdi. İndi də odur ey, qocalsa da, qırğı kimi yeriyir, elə bil topal-zad deyil...

Kor Fətinin qanı qaralsa da, hər halda Musanı gördüyünə, hətta bu söyüşləri eşitdiyinə görə sevinirdi ki, nə yaxşı oldu bu gecəni də salamat qaldı...

Sonra hərə öz işinə-gücünə dağılacaq, qəbiristanlıqdan səs-səmir kəsiləcək və kor Fəti Koroğlu qayasını yarıb çıxan günəşə, bu günəşin işığında əvvəlcə sarımtıl, sonra yenə bomboz rəngə çalan, toz basmış qəbir daşlarına, qotazlı qanqallara, bu qanqalları qeribə bir iştahla qoparıb yeyən boş-bekar eşşəklərə baxıb qüssəli-qüssəli deyəcək: “Niyə almırsan canımı, a tanrı? Niyə bir gün də uzatdın mənim əzabımı?”

...Üfünün qızartısı çoxalır, qəbirlər bir-birindən seçilirdi, Axund türbəsinin içi isə hələ qaranlıq idi. Amma Axund türbəsi də yavaş-yavaş isinirdi, işıqlaşdı, torpaqdakı nəmişlik azalırdı.

– Qırılmışlar! Durub heyvanı ötürmərlər, bircə onu bilirlər ki, yeyib-yatırlar, yeyib-yatırlar! Bir də kəndin arasında veyl-veyl gəzirlər... İt oğlu Cəlal da qudurdu, naxırçılığın daşını atdı, hər gün qalırıq bir avaranın ümidinə.

Bu, Gülsüm arvad idi, yenə yuxudan gec oyanmışdı. “Yazıq Gülsüm nə ərindən yarıdı, nə də doqquz uşağından. – Kor Fəti bir istədi çıxıb desin ki, nahaq yerə özünü yorma, bilmirsən ki, büyün Nağının növbəsidir, Nağı da ki, hirsindən lap tula durmazdan qalxıb çəkilib dağlara ki, mal-heyvan az olsun. İndi Nağı odu eyy, Qazan gölünün üstündə özünü verib qayalığa, mürgüləyir... – O vaxtkı əhvalat yadına düşdü. – Qoy bu ətiacı, bu bibər Güllünün canı çıx-sın, o ki var yüyürsün”.

Kor Fətinin könlünə mal bazarı düşmüşdü, çoxdandı ki, Oğuztayfa çayının yatağındakı mal bazarına getmir, qoyun-quzu, inək-camış, at-eşşək satanların söz-söhbətini, sövdələşməsini, şair Məmmədin, yəni dəllal Məmmədin təriflərini, ya da bəzəmələrini eşitmirdi. Kor Fəti nəvələrindən hansına yalvardı ki, məşinə mindir, məni mal bazarına apar, aparın olmadı. “Vaxtımız yoxdu”, ya da “mal bazarının iy-qoxusundan iy-rənirik” dedilər. (Əslində babaları ilə camaat arasına çıxmağa xəcalət çəkirdilər.) Kor Fəti hirsələndi, iy-qoxulu sız-sız, deyib onların özlərinə də, atalarına da yaxşı-yaxşı söydü, qabığı soyulub tökülmüş, bomboz bozarmış köhnə gərməşov dəyənəyini tövlənin kərənlərinin arasından çıxartdı və bu köhnə gərməşov ağacıyla yolu zorla (salamat gözü də daha torlaşır) seçə-seçə, ötən günləri yada salıb göynəy-göynəy yollandı mal bazarına... Bu gərməşov ağacını Kar qaya meşəsindən kəsəndə kor Fəti kor deyildi, gözləri qartal gözləri kimi işıqlıydı, bu dağdan o dağa balaca bir qaraltını da seçirdi. İndi bu gərməşov ağacını ovcunda tutduğundan elə bil Fətinin gözlərinə yenə o illərin işığı dolmuşdu, kəndin çala-çuxur, gölməçəli, döngəli yollarını çox yeyin-yeyin gedirdi.

Bir saat, ya saatyarımdan sonra kor Fəti gəlib çatdı Oğuztayfa çayının qupquru köhnə yatağındakı mal bazarına. Gün xeyli qalxmışdı və kor Fəti bunu istinin gücündən yox, mal bazarındakı səsküydən duyurdu. Bazarın əsil gur məqamı keçmişdi, amma hər halda bazar hələ sovuşmamışdı, qoyun-quzu mələrtisi, inək böyürtüsü, at kişnərtisi aləmi götürmüşdü başına. Hərdənbir də eşşək anqırır və o saat da kimsə qışqırırdı: “Ə, saatlarınızı yoxluyun, görək düzmü işdiyir?” Üç-dörd adam xorla deyirdi: “Düz işdiyir, düz işdiyir, on tamamdı”.

Bir də güclü, kəsif peyin qoxusu vardı mal bazarında və kor Fəti bu peyin qoxusunu ürəkdən ciyərlərinə çəkib yenə köhnə günlərini xatırlayırdı...

...Fətulla Dilboz at yedəyində, əlləri də dalında mal bazarını dolanırdı, birdən gözü tünd-qırmızı, qızılı rəngli inəyə sataşdı. Qızıl inəyin yanında tanımadığı orta yaşlı bir qadın dayanmışdı, dodağının altında nəsə mızıldanırdı, Fətulla yaxınlaşanda gördü ki, inəyi oxşayır: “Boyuna qurban olum, Qızıl! Səni gözümün işığı kimi bəsdüyəcəm, bircə südünü kəsmə, uşaqların ümidini qırma”.

Fətulla qımışa-qımışa yaxınlaşıb əlini Qızıl inəyin belinə çəkdi, gözlərini yumub şirin-şirin mürgüləyən, qadının oxşamasına qulaq asan Qızıl inək diksindi, silkinib at kimi fınxırdı, dırnaqlarıyla yeri eşib Fətullaya şığıdı. Qadın Qızıl inəyin ipini zorla saxladı əlində.

– A kişi, ey, – dedi, – yolunla düz getsənə.

Fətulla aralıda dayanıb yenə qımışdı.

– Bu inəyi alıbsanmı, a bajı?

– Yox, oğulamışam.

– Yaxşı eliyibsən, a bajı. Udubsan bunu almaqdan, inək ha deyil, bir yıxılı damın dirəyidi, dirəyi. Həə, bajı, udubsan, yəqin sən də...

– Fətulla arxada göz vurdu. – Dulsan, hə?

– Mənim də ərim davaya getməyib, səni kimi buralarda boynunu yoğunlatsaydı, onun-bunun arvadına göz-qaş oynatsaydı, mən də dul qalmazdım.

– Bura bax, ey, arvad, ağzını Allah yoluna qoyma, mən hökumət adamıyam, burdakı dələduzların...

– Heç, utanırsan, Fəti! Heç yerə girirsən?

Fətulla geri çevriləndə gördü ki, Gülsüm arvad qurumuş, budaqları töküldüyündən, ya qoparıldığından qolsuz adama oxşayan qoca söyüd ağacının yanında çömbəlib. Fətulla üzünü bozartdı, qaşlarını çatıb Gülsüm arvadın üstünə yeridi, amma Gülsüm arvad heç qımıldanmadı da, barmağının arasındakı eşmədən dalbadal iki sortuq alıb, tüstünü ona sarı üfürdü. Tənbəkinin qatı, acı tüstüsü burula-burula gəlib Fətullanın burnuna doldu, öskürdü, gözləri yaşardı, gözlərinin yaşını silib kinayəli-kinayəli qımışdı:

– Hə, axır ki, sən də gəldin mal bazarına, satdın Qızıl inəyi.

Gülsüm arvad yenə eşməni sorub sakitcə, özü də Fətulla kimi kinayəli qımışa-qımışa dedi:

– Nolsun ki, Fəti, Qızıl inəyi satdım, yerində qızıl düyəsi qaldı.

– Onu da satacaqsan.

– Yenə yerində biri qalacaq.

– Qalmıyacaq, heç nə qalmıyacaq. Dörd ayaqlıdan bir it də qalmıyacaq qapında, çörək səni də çəkib gətirəcək mənim qapıma!

– Yox, Fəti, sənin qapına məni çörək də gətirə bilməz. Cəbinin həyətində acından ölərəm, səni kimi nakişinin qapısına gəlmərəm. Anaxanım gəldimi? Yox, gəlmədi. Mən də gəlmərəm. Bilirsən niyə? Çünki sən nakişisən, mərdimazarsan. Sənin yanında lap... göstərərəm, utanmaram. Qadın satılanda da kişiyyə satılar. Qadın, Fəti? – Gülsüm eşmənin axırına çıxırdı, sonuncu dəfə necə sümürdüsə, Fətiyə elə gəldi ki, eşmədən heç nə qalmadı.

Fətulla yəhərə sıçrayıb qamçını necə endirdisə at kişnəyib götürüldü, yaxınlıqdakı qoyun–quzu hürküşdü.

...Onda qırx beşinci ilin yanvarı idi və Fətulla yenə fikirləşirdi ki, davanın ömrü gödəlir, adamların dili uzanır. Bu, Fətullanı bir az da hirsəndirir və atı qamçılayırdı. Bir də onda ayıldı ki, gəlib çıxıb Koroğlu qayasının ətəyinə. Fətulla buranı yaman xoşlayırdı, hər kefi kök gələndə, əziz, ərqli qonaq–qarası olanda bir quzu (hərdən aşıq Abuzəri də) götürüb gəlirdi bura, çünki bura “pis gözdən” iraq yeriydi, üstəlik də çox mənzərəli yer idi, qayanın dibindən suyu dış göynədən bulaq axırdı. Yeyib–içəndən, özü demişkən, “aşığı şeş durandan” sonra Fətulla qaragül dərisindən olan “general papağını” endirirdi gözünün üstünə, aşıq Abuzərin sazını əlindən alıb basırdı sinəsinə və özü qoşduğu sevimli mahnısını oxuyurdu.

Yenə könlümdə tufandır,
Yan keç, əğyar, yan keç!
İçi köpüklü qandır,
Yan keç, əğyar, yan keç!
Qərq olarsan, hey, hey!

Belə məqamlarda Fətullanın gözləri parıldaırdı və çoxları elə bilirdi ki, bu işıq şərabin işığıdır, amma əslində Fətullanın gözləri yaşarırdı.

* * *

...Gülsüm arvad hələ də deyiniirdi: “Qırılmışların bircəciyi tezdən qalxmır, damazlığı üzülmüşü naxıra qatmır ki, bir səhərsə rahatca yatam. Bunnar mənə nəvə yox, cəfadırlar, cəfa”.

Bir az sonra Gülsüm arvadın giley–güzarı eşidilmədi, qəbiristanlığa yenə sükut çökdü və Fəti sığındığı türbə yenə soyudu. Elə

soyudu ki, Fəti titrədi. Yox, bu soyuqluq havadan deyildi, səhərə yaxın, üfük qızarmağa, çöldə, hətta türbədə də hava işıqlaşmağa başlar-başlamaz Fətini titrətmə tuturdusa, deməli, Anaxanım gəlir və indicə o da burdan keçib gedəcək, ala inəklə düyəni naxıra qatacaqdı, deməli, naxır da buralardan çox uzaqlaşmayıb. Acı dərənin boğazında onu gözləyir, çünki hələ bu kənddə heç kəs Anaxanım arvadı qoyub getməyib. Və bu gün növbəsi olan Nağı da deyəcək: “Anaxanım ana, sənin xatirinə gözlədim, yoxsa bu tənbel uşaqlarını düz Qazangölünəcən yüyürtdürəcəydim”.

Fəti özünü nə qədər sıxırdısa da titrətməsi kəsmirdi.

Türbənin içindən bir siçovul çıxdı, siçovul balaca, amma çox işıqlı gözlərini döyə-döyə çaşıb qalmışdı, Fətinin tərpnəmədiyini görəndə ürəklənib çölə qaçdı.

Lap qənşərdəki uca, qara mərmərdən yonulmuş qəbirdaşına qarğa qonmuşdu, bu qarğa da səksəkəli idi, yan-yörəsinə boylanırdı, qəflətən hardansa bir tülkü peyda oldu, qarğa qarılıya uçub getdi, tülkü də diksinib özünü türbəyə salmaq istəyirdi ki, Fətini gördü və o da bayaqkı siçovul kimi çaşıb qaldı, sonrada sıçrayıb harasa əkildi.

Fəti hələ də titrəyirdi.

Uzaqda üç qaraltı göründü, sonra bu üç qaraltı aydınca seçildi – onlardan biri Anaxanım idi, biri onun iri şaqqalı ala inəyi idi, o biri isə ala inəyə oxşayan kök, yupyumru ala düyə idi. Hərdən bu inəklə bu düyəni naxıra Anaxanımın nəvələri qatırdı, çox vaxt da Anaxanım özü gətirirdi. “Səhər tezdən durmaqdan xoşum gəlir” deyirdi.

Fəti əvvəlcədən hiss edirdi ki, bu gün ala inəklə ala düyəni kim gətirəcək. Elə ki səhərə yaxın bax beləcə titrədirdi, o saat bilirdi ki, gələn Anaxanımdır.

Ala inəklə ala düyə qəbiristanlıqdakı çayırılardan, sarmaşıqlardan qopara-qopara gəlirdi, Anaxanım heyvanı tələsdirib-eləməirdi.

Gülsüm arvad geri qayıdırdı, Anaxanımın yanından keçəndə dayandı.

– Naxır dərənin boğazındadı, – dedi, – səni gözlüyür.

Anaxanım “lap yaxşı” dedi, Gülsüm kəndə sarı yollandı.

Fəti dizin-dizin sürünüb türbənin ağzına gəlmişdi, indi titrətməsi bir az da bərkimişdi, astadan səsləndi: Anaxanım, ay Anaxanım!

Anaxanım onu eşitmədi, əvvəlki asta yeriyşylə ötüb-keçdi, Fəti türbənin uçuq yerindən başını çıxarıb, onun dalınca boyladı, qayıdanda saxlaram, fikirləşdi. Mütləq saxlaram, ürəyimi boşaldaram,

deyərəm, büyün-sabahlığam, Anaxanım, heç olmasa son nəfəsimdə keç günahımdan. Sən keçsən, camaat da keçəcək. Qoyun rahatca ölüm. Günahımdan keçmirsiz deyə ölə də bilmirəm, Anaxanım... Ay Allah, bu nə zülmü eliyirsən mənə? Al canımı, qurtar biryolluq bu əzabdan...”

Türbədəki siçovullar yenə üzə çıxmışdılar, biri Fətiyə məhəl qoymadı, başladı o tərəf-bu tərəfə qaçmağa, sonra bir küncə cumdu və o küncdən bir buğda dənəsi gətirdi, siçovulun xırda, dümağ dişlərinin arasındakı bu sapsarı buğda dənəsi qızıl dişə oxşayırdı. Buğda dənəsi büsbütöv idi, elə bil sünböldən təzəcə qopmuşdu, ikinci siçovul dal ayaqları üstə qalxıb, gözlərini döyə-döyə bu sapsarı buğda dənəsinə baxır, xörək iyisi almış ac adam kimi udqunur və addım-addım yaxınlaşırdı. Ağzında buğda olan siçovul qəflətən qeyb oldu, ikinci siçovul özünü elə itirdi ki, civildəyə-civildəyə türbəni ələk-ələk etdi, axırda gəlib Fətinin ayaqlarının arasını axtardı və başladı ayaqqabılarını tələsə-tələsə, hirsli-hirsli gəmirməyə. Türbədə qaldığı üç ildə Fəti birinci dəfəydi ki, belə qorxdı, onu soyuq tər basdı, ona elə gəlirdi ki, bu balaca siçovul indicə ayaqqabının birinin, sonra o birinin axırına çıxacaq, sonra da başlayacaq Fətini dırnaqdan təpəyə gəmirməyə. Və gəmirə-gəmirə ondan ələ gəlməli, qəbirə qoyulası bir parça sümük də qoymayacaq, buna görə camaat Fətiyə heç qəbir də qazmayacaq. Niyə də qazaq, deyəcəklər, bir ovuc sür-sümüyü də qalмайıb ki, ata qora...

Fəti qışqırmaq istəyirdi, əslində qışqırırdı da; intəhası səsi çıxırdı. Qorxa-qorxa papağını çıxarıb qoltuğuna vurdu, sonra qoltuğundan götürüb türbənin uçuq yerindən bayıra atmaq istəyirdi ki, heç olmasa ondan bir papaqsa qalsın... Siçovul ayaqqabını gəmirməyinə ara verdi, boyuna görə çox yekə görünən qulaqlarını şəkədi, dal ayaqları üstə qalxıb Fətinin düz gözlərinin içinə baxdı, sonra qollarını yerə qoydu və civildədi – deyəsən, qaçmaq istəyirdi, lakin qaça bilmirdi. Siçovul gözlərini türbənin qaranlıq küncünə dikib titrəyirdi, Fəti də ora baxdı və işıqdan qamaşan gözləri yavaş-yavaş o küncün qaranlığında alışanda “Qoca”nı gördü. Qəflətən Fətinin səsi də açıldı və var gücüylə bağırdı:

– “Qoca”, gəl, al bunun canını!

“Qoca” quyruğu üstə qalxdı, nazik dilini çıxarıb oynatdı, fişqırdı və irəli atıldı. “Qoca” siçovulu çaldı, ya yox, Fəti bunu bilmədi, heç hiss eləmədi də, bircə onu gördü ki, siçovul böyrü üstə sərilib və

onun ayaqqabısının altının xırdaca bir parçası siçovulun dişlərinin arasındadır.

Elə bil bayaqdan Fətinin havasını kəsmişdilər, indi buraxdılar – başladı tələsə-tələsə nəfəs almağa.

– Yaxşı elədin, “Qoca”, – dedi, – yamanca aldın onun canını.

“Qoca” başını quyruğunun üstünə qoyub yatmışdı, sanki neçə günün yuxusuzu imiş...

...Fəti bu türbəyə gəldiyi üçüncü gecəydi. Onda yazın axırıydı, gündüz çox isti keçmişdi, şər qarışsa da, hələ hava bürkülü idi; düzdür, türbənin içi nəmli idi, sərin idi, amma divarın uçq yerindən bürkü gəlirdi. O gecəni Fəti çox pis yatdı, tez-tez diksinirdi; bir dəfə də təzəcə yuxulamışdı ki, gördü yaman ağır nəfəs alır, boğulur, sanki kimsə sinəsindən bərk-bərk sıxır. Tərslikdən yuxu da bir yandan sıxırdı onu, gözlərini açmağa macal vermirdi, axırda özünü zorlayıb gözlərini açdı, sinəsi yenə ağır idi, əlini ehmalca köksündə gəzdirdi, barmaqları yumşaq bir şeyə toxunanda az qaldı ürəyi yatsın – bu, qızıl ilan idi. Fəti bilmirdi ki, neyləsin – ilanı götürüb atsın kənara? Birdən ata bilmədi, ilan duyuyq düşüb çaldı? Bəlkə ehmalca yana çevrilsin? Birdən ilan altında qalanda hirsləndi? Bəs neyləsin? Neyləsin? Belə çox qalsa, Fətinin ürəyi doğrudan da partlayacaqdı.

Fətinin yadından çıxmışdı ki, üç ildir gündüzlər bura niyə gəlir. Gəlir ki, xəlvətə ölsün və onun necə can verdiyini görən olmasın. Fətinin ürəyinə dammışdı ki, rahat ölməyəcək, yox, ölüm onu çox incidəcək.

Türbənin uçq yerindən içəri günün sarımtıl, ilıq şüaları düşürdü, şüa topası düz Fətinin sinəsinə tökülürdü. İlan yavaş-yavaş qımıldandı, açıldı və sürüşüb bir küncə çəkildi, Fəti də yavaşca dikəldi. Onlar bir-birinə tamaşa edirdilər, ilanın gözləri də Fətinin gözləri kimi çox qüssəli idi, yorğun idi. Xeyli beləcə bir-birilərinə tamaşa etdilər. Daha Fətinin ürəyi çalxalanmırdı, hətta acı-acı qımışırdı da: “Hə, sən də məni kimi əldən düşübsən, “Qoca”, – deyirdi. – Olmaya sən də işıqlı dünyada yaşamaqdan bezibsən? – İlan sürünə-sürünə dala çəkilirdi. – Sən də məndən qorxursan? Qorxursansa, deməli, sənə etibar eləmək olmaz. Olmaz, “Qoca”, qorxaqlara etibar eləmək olmaz. Qorxaqlar adamı xəlvəti, özü də arxadan vururlar. Deməli, bizdən bir-birimizə qulaq həyanı, gor yoldaşı olmaz”.

İlan dayandı və geri qayıtdı, gəlib Fəti ilə üz-üzə dayandı, Fəti yenə sakitcə dedi: “Nədi, “Qoca”, olmuya elə bəri başdan müxən-

nətlük eləmək istəyirsən? İlansan da, səndən nə desən çıxar, amma onu bil ki, daha səndən qorxmuram. İnanmırsan? Bax, bu sən, bu da mən, nə bacarırsan elə, vallah, o saat yapışaram boğazından, çırpıram daşa-divara”.

“Qoca” onun yanından sivişib türbənin uçqu yerindən bayıra çıxdı, Fəti ilanım dalınca kədərli-kədərli baxdı, doluxsundu və pıçıldadı: “Deməli, qorxaq deyilmisən, amma hiss eləyirəm ki, sən də məni kimi son günlərini yaşıyorsan”.

“Qoca” türbənin böyründə qıvrılıb özünü günə verirdi.

Fəti gah ilana, gah da onun çaldığı, şişib özündən üç dəfə yekə olmuş siçovula baxırdı.

Bayırda ayaq səsləri eşidildi, səs Acıdərə tərəfdən gəlirdi. Fəti üşüdü və özünü çölə atdı. Anaxanım, əlindəki dəyənəyi yerə dayaya-dayaya, ara-sıra dayana-dayana gəlirdi. “Sən də qocalmısan, Anaxanım. – Fəti dərindən bir ah çəkdi. – Dünya sənə də belini bükdü, üz-gözümdən çoxunu aldı, Anaxanım! Kaş bircə biləydin ki, səni nə qədər istəyirdim, Anaxanım. Mən səni başqa arvadlar kimi istəmirəm, Anaxanım, bax bu kor olan gözlərimin işığı qədər istəyirdim, o vaxt gəlsəydin, alacaqdım səni, Anaxanım... Alacaqdım və dünyanın ən bəxtəvər kişisi olacaqdım. Tərsliyin tutdu, gəlmədin, özünü də yazıq elədin, ömrünü dul çürütdün, məni də bədbəxt elədin. Məni tamam dəli eliyən, adamların qanı eliyən bir az da sən oldun, Anaxanım. Son nəfəsimdə bunnarı biləydin, Anaxanım!”

Anaxanım da onu görmüşdü, qəbiristanlığın kənarından keçirdi, Fəti yeriyib qarşısını kəsdi, Anaxanım bir az da o yandan gedəndə Fəti yenə özünü onun qabağına atdı, Anaxanım dayandı.

– Nədi, qaratikan kolu kimi nə bitmisən yolumda?

– Niyə məndən qaçırısan, Anaxanım?

– Kim qaçır?

– Hamınız. Bütün kənd. Biri elə sən özün.

– Bunun günahı kimdədi, Fəti?

– Özümdədi, Anaxanım, bilirəm ki, bunun günahı özümdədi.

– Onda camaatdan nahaq inciyirsən.

Anaxanım keçib getmək istədi.

– Bir ayaq saxla. – Anaxanım dayandı. – Kənd sənə sözündən çıxmır, de ki... – Fətini ağır, küt öskürək tutdu, gözlərindən su axdı, dirsəkləri deşilmiş, çirkli pencəyinin qollarıyla gözlərini sildi. – Camaata de ki, siz də mənə az sitəm verməmişiz, nə toyunuza

çağırmissız bu neçə ildə, nə də vayınıza. Nə müddətdi gözüünüzə görünə də bilmirəm, gecəni çəkilirəm öz daxmama, gündüzləri də burda gizlədirəm. Diri-diri basdırmıssız, axı mən də adam... – Anaxanım ona necə baxdısa da Fəti udqundu, yenə öskürdü və yenə gözlərindən su axdı, Anaxanım da doluxsundu.

– Bədbəxt adamsan, – dedi, – yaman bədbəxt adamsan, Fəti.

– Hə, Anaxanım, bədbəxt adamam, özümün də son nəfəsimdi, ölürəm daha, camaata de ki, keçsin günahımdan. Qoyun, gəlim kəndə, sizin aranızda ölüm, meyitimi beşcə kişi götürsün, üstümdə də beşcə arvad ağlasın. Qoyun mənim də qəbrim olsun. Mən... mən... axı səni istəmişəm, Anaxanım. Əclaf olsam da çox istəmişəm, Anaxanım. Elə indinin özündə də çox istəyirəm.

Anaxanım bu dəfə ona qanlı-qanlı baxdı, indi onun da gözləri islanmışdı və qorxurdu ki, Fətinin yanında ağlayar. Qırx üçün avqustunda ağlamamışdı, amma indi ağlaya bilərdi, çünki indi gözləri Anaxanımın sözüünə baxmır, öz-özünə islanırdı. Dərisi qupquru qurumuş dodaqlarını çeynəyib:

– Yox, sən heç kəsi istəməyibsən, Fəti, – dedi və yeyin-yeyin uzaqlaşdı.

Fəti yanındakı qəbirdaşına söykəndi, torlu gözləri ilə bu başdaşının üstündəki yazıları, bir bənd şəri oxumaq istədi, ha güc gəldisə hərfləri seçə bilmədi, hərflər bir-birinə qarışırdı; axırda gözləri tamam yoruldu, gilələri sancdı, yerə çöküb üzünü bu cod, soyuq qəbirdaşına söykədi...

...Onda da günün bu vədəsiydi. Onda da Anaxanım var-dövlətdən qalmış yeganə, arıq inəyini bax bu qəbiristanlıqdan keçirib Acidərəyə ötürürdü. Onda da kəndin naxırçısı yox idi, çünki naxırçı Güləli də davaya getmişdi. Güləli davadan qırx beşin iyununda qayıtdı, qayıtdığı günün sabahı, elə əsgər paltarları əynində, bircə medalı sinəsində, zoğal dəyənəyi əlində çıxdı kəndin içinə və başladı qarı-qarı düşüb haylamağa: “Ay camaat, mən naxırçı Güləliyəm, mal-heyvanınızı gətirib verin, aparım otarım. Tez olun, ay camaat...”

Güləli doqqazlarda az dayanırdı, çünki kənddə mal-heyvan yaman azalmışdı. Axırda bütün kənddən on-on beş arıq inək yığıldı, Güləli bu arıq inəkləri bir yerə komaladı, kəmərinə keçirdiyi qarğı tütəyini çıxartdı və başladı cəngi çalmağa, arvad-uşaq yığışdı Güləlinin başına. İçin-için ağlayan da vardı, “məzən olsun, ay Güləli” deyib gülümsünən də. Sonra naxırçı Güləli başladı təkbaşına yallı get-

məyə, yallı gedə-gedə də qıy çəkirdi: “Darıxmayın, ay camaat, bir-iki ilə bu kənddə yenə hər qapıda inək mələr, qoyun-quzu mələr...”

...Hə, onda hələ dava qurtarmamışdı, naxırçı Güləli qayıtmamışdı, camaat da mal-heyvanını gətirib ötürürdü bu Acıdərəyə.

O günü Anaxanın da arıq, boğaz inəyini Acıdərəyə ötürüb qayıdırdı ki, Fətulla ilə qarşılaşdı. Onda Fətulla kənd sovetinin sədriydi, özünə də qızılı rəngli, durnaboğazlı, ceyranayaq bir kəhər vermişdilər.

Fətulla əvvəllər kənd sovetinin milisioneri idi, ispalkom Kamal könüllü davaya getmiş, möhürü də vermişdi Fətulla. Fətulla da milisionerlikdən dönüb olmuşdu ispalkom, özü də o gündən Kamal kişinin qızılı kəhərində gəzirdi...

Fətulla atın yüyənini qəflətən necə dartdısa kəhər şahə qalxdı, sonra yerində oynadı və kişnədi. Atın ayaqlarından qalxan toz, külək qovan çən kimi Anaxanın üstünə yeridi, toz çəkiləndə Fəti gördü ki, Anaxanın dayanıb qaşqabaqlı, heç onun üzünə də baxmır. Fəti irişdi:

– Deyəsən qorxutdum, Anaxanın?

– Canavar ha döyülsən səndən qorxam.

Fəti qamçı ilə aram-aram, asta-asta çəkmələrini şappıldatdı, kəhər hər şappılıtdan atılıb-düşür, irəli şığımaq istəyirdi. Fəti hirsini boğub, zarafata keçdi:

– Deməli, canavardan qorxursan, Anaxanın?

– Yox, bu dünyada Allahdan savayı heç kəsdən, heç nədən qorxmuram.

– Deməli, Allaha inanırsan?

– Hə, inanıram.

– Bə onda o inandığın Allah ərin Həmidini niyə salamat saxlamadı?

– Sənə kim deyir ki, Həmid salamat... – Anaxanın dili dolaşdı.

– Adam gəlib yanından, qonşu kənddəndi, deyir ki, bizim sən-gərə bomba düşdü, Həmid də ordaymış.

– Yalan deyirsən! Gözünün içinəcən yalan deyirsən, əclaf! – Anaxanın atılıb onu vurmaq istədi, əli kəhərin sifətinə çatdı, kəhər bu qəfil sillədən elə sıçradı ki, az qaldı Fətini yerə çırpırsın. Anaxanın beş-on addım gedib geri qayıtdı, təzədən Fətulla ilə üz-üzə dayandı və sakitcə dedi:

– Fəti, bir şeyi yəqin elə: Həmid məndən ötrü həmişə sağdı. Ölmüş olsa da ruhu sağdı. Qandın? – Kəhər devikə-devikə, hürkək-hürkək Anaxanına baxırdı.

Anaxanım getdi.

Fətulla hələ də yolun ortasında qalmışdı, Anaxanım kəndə girib gözdən itəndə Fəti atın yüyənini bərk dartdı, kəhər necə qalxıb-düşdüsə, qabaq dırnaqları köhnə qəbrə batdı, kövrək sümük ovxalandı, bundan kəhər də, Fəti də qorxdı, kəhər yüyənin tarım çəkilməsinə, çənəsinin ortadan iki ayrılmasına məhəl qoymayıb götürüldü...

Anaxanım gözlərinin işığı sönən kiçik oğluna baxa-baxa qalmışdı. Doyunca ağlamaq, ürəyini heç olmasa bir az boşaltmaq istəyirdi, lakin ağlamırdı, çünki oğlunu qorxuza bilərdi. Hətta Anaxanım gülümsəyirdi və beləcə yazıq-yazıq gülümsəyə-gülümsəyə fikirləşirdi ki, ilahi, ağlamalı olduğun yerdə gülümsəmək nə ağır dərd imiş! – Darıxma, qurbanın olum, – dedi, – qızdırman keçəcək, yenə qalxıb qoşulacaqsan yoldaşlarına. Dədəndən də kağız gəlib. – Oğlu dikəldi, nəsə demək istədi, deyə bilmədi, o da anası kimi gülümsündü, çəyirtkə dirsəklərinə oxşayan arıq, nazik dirsəkləri boşaldı və təzədən kürəyi üstə düşdü. – Dədən yazır ki, lap yaxşıyam.

Uşaq gülümsədikcə dodaqları səyriyir, çat-çat olur, bu çat yerlərindən qan axırdı və bu qan elə bil onun sifətindəki işığı da al rəngə boyayırdı.

Anaxanım sonbeşiyinə sarıldı, sonra çölə çıxıb qışqırmaq, qonşuları haylamaq istəyirdi ki, Fətulla və indi onun yerinə milisioner işləyən Ağadadaş həyətə girdi. Anaxanım tez gözlərini sildi, hıçqırığını uddu, vaxtsiz ağarmış, codlaşmış saçlarını örpəyinin altına yığıb sakitcə soruşdu:

– Xeyir ola, hökumət?

Fətulla səhərki kimi atı yerində oynadırdı:

– Yun planını niyə ödəmirsən? – dedi.

Anaxanım bayaqkıdan da sakit cavab verdi:

– Nə bacarırdımsa, gücüm nəyə çatırdısa, vermişəm.

– Onda bə davadakılar neyləsin. – Fətulla əli ilə uzaqları göstərdi. – Hə, de görüm onlar neyləsinlər? Şaxtada-boranda faşistlərlə əlbəyaxa olduqları, sizi qoruduqları yetmir, hələ deyirsiz, üstəlik də dunsunlar?

– İndi ki, el-oba üçün belə canıyanansan, bə niyə sən də orda deyilsən?

Fətulla sıçrayıb atdan yerə düşdü:

– Bunun sənə dəxli yoxdur! Bunu raykom bilər, ispalkom bilər.

– Hə, Fəti, hə, düz deyirsən, bunun mənə dəxli yoxdur. Yaxşı, de görüm nə vermişən, ala bilmirsən Həmidin ocağından?

– Yun planını niyə ödəmirsən? – Fətinin bağirtısını qonşular da eşidirdi, lakin onlar da yun söhbətindən qorxuqları üçün çölə çıxmırdılar. – Karsan, Anaxanım, eşitmirsən nə deyirəm: yun ver, yun, yun...

– Yoxdu, daha evimdə yun yoxdu, yorğan-döşəyin hamısı pambıqdı.

– Var. Hələ döşəyin var.

Anaxanımın gündən, əziyyətdən yanıb qaralmış sifəti elə ağardı ki, elə bil saçlarını qəfil üzünə dağıtdılar. Tez içəri keçdi.

– Yaxşı eləmirsən, a sədr, – milisioner Ağadadaş bunu elə yazıq-yazıq dedi ki, elə bil Fəti Anaxanımın yox, onun özünün axırıncı döşəyindən yunu çıxartdırdı.

Fəti onu acıqlı süzdü.

– Belə deee! Sən bu prinsipiallıqla hökuməti qoruyacaqsan, Ağadadaş? İndi ki, belə ürəyiyansan, səni yollarıq cəbhəyə, gedərsən orada faşistlərlə qarda-boranda vuruşarsan, özün də yun corab, paltar geyməzsən.

– Əvvəla, məni cəbhəylə qorxuzma, Fətulla, orda mənim dədəm vuruşur, əmilərim, dayılarım vuruşur, lazım gəlsə, mən də gedərəm...

– Lazım gələr, mütləq lazım gələr.

– İkincisi, bu yazıq arvadlar da burda az əziyyət çəkirlər.

...Anaxanım üzünü artıq keçinmiş oğlunun soyuq üzünə söykəmişdi. “Bağışla, qurbanın olum, bağışla, – pıçıldayırdı, – bu balaca döşəyi də sənə çox gördülər”. Uşağı qucağına alıb, o biri taxtdakı mitili də sökülmiş pambıq döşəyin üstünə qoydu, balaca, nazik döşəyi qoltuğuna vurub bayıra çıxdı.

Fəti yenə atın belindəydi, milisioner Ağadadaş köhnə, çürük taxtalardan yamanmış alaqapının dibində çömbəlib eşmə çəkirdi.

Anaxanım gülümsünürdü – guya cehiz, ya da bəxşiş gətirmişdi. Döşəyi həyətin ortasına atdı.

– Evdə qalan axırıncı yun döşək bax buydu, alın, bunu da aparın, tək davadakıların canı salamat olsun.

Anaxanım bunu bərkədən deyir və qonşu həyətlərə boylanırdı: qonşu həyətlərdən birində bir qoca göründü, bu qoca əlini gözünün üstünə qoyub göyə boylanırdı – günəşi axtarırdı, axırda qara, sıx buludların arxasındakı günəşi tapdı, üzündəki yorğunluq, kədər çəkildi və çevrilib Anaxanımın həyətinə baxdı, Fətinə, Ağadadaşı, balaca döşəyi görəndə sifəti təzədən qaraldı, gözlərinə yenə qüسسə doldu, zülmət çökdü.

– Gün əyilir, axşam olur, – dedi. – Yenə axşam olur. Gecələrdən lap bezmişəm, Anaxanım. Uşaqlar davaya gedəndən gecələri dirigözlü açırım, söhbət eləməyə adam da yoxdu. Arvad-uşaq elə yorulur ki, işdən qayıdan kimi ölü düşürlər, mən də qalırım tək. Gündüzlər heç olmasa bir adam tapıb kəlmə kəsirəm.

Fəti onu tərs-tərs süzdü, sonra çevrilib beləcə tərs-tərs Ağadadaşı süzdü, Ağadadaş gedib döşəyi götürmək üçün əyildi və xeyli qalxa bilmədi – sanki bu balaca, mitili süzülüb göz-göz olmuş döşək yundan yox, daşdan idi, qaldıra bilməyəcəkdi. Döşəyin qulağını buraxıb ayağa durdu və həyətdən çıxdı.

Fəti qışqırdı:

– Ə, hara gedirsən, bə döşək?

Ağadadaş çəpərin o tayından cavab verdi:

– Döşəyi özün gətir, mən getdim voyenkomata.

Fəti düşüb döşəyi götürdü, sıçrayıb təzədən yəhərə qalxdı və ata necə bir qamçı çəkdisə, kəhər açıq darvazanı qoyub çəpərdən atıldı, çürümüş çəpər uçub töküldü.

Qonşudakı qoca: “Yenə gecə düşür. Yenə gecə düşür” – deyə-deyə həyətdə vurnuxurdu.

Anaxanım içəri keçdi və özünü oğlunun üstünə salıb hönkürdü...

* * *

...Anaxanım, başında da beş-on adam, qəbiristanlıqdan təzəcə aralanırdılar. Hava küləkli idi, arvadların göz yaşları yanaqlarında qurumuşdu. Anaxanımın üzü kəndə sarı idi, ayaqları yeriyirdi, amma ona elə gəlirdi ki, ürəyi geridə – balaca, ensiz, dayaz qəbirdə qalib, elə buna görə də heç nə hiss etmir, yan-yörəsində səssizcə, dərdli-dərdli yeriyən qohumlarını, qonşularını görmürdü. Kimsə gileyləndi ki, sazaq adamı kəsir, belə də payız olar! Anaxanım yalnız bu vaxt çevrilib ətrafına baxdı, o sözləri deyən adamı küt-küt süzdü və öz aləmində heyrətləndi ki, hanı sazaq? Bə Anaxanım niyə hiss eləmir bu soyuğu?

İndi də kimsə dedi ki, ora baxın, ora baxın, ev yanır. Bir başqası da dedi ki, yanan ot tayasıdır, özü də kövsəndir, görmürsən, necə hirsli-hirsli, hikkəli, necə çatıltıyla yanır! Birinci adam dedi ki, baho, bu ki Fətinin evidir, ora baxın, ora baxın, Fətinin arvadı saçlarını yolur.

Qəbiristanlıqdan gələn arvadlar kəndə sarı götürüldülər. Bu danışıqlardan heç nə anlamayan Anaxanım onların dalınca küt-küt boy-

lanırdı, birdən Anaxanın ora-bura vurnuxan Fətini gördü, Fəti də Anaxanımı gördü. Anaxanımın ayaqları tamam heydən düşdü, ya nəydisə, dizi üstə çökdü, əllərini göyə qaldırıb nəsə pıçıldadı, böyük oğlu Aslan hardansa peyda oldu, anasının qoluna girib, yaşına heç yaraşmayan təmkinlə dedi: gedək evə, şər qarışır!

Anaxanın bax, bunu o dəqiqə hiss etdi, çünki bu anda Anaxanın zülmətdən başqa heç nə görmürdü, hətta Fətinin evini bürümüş alov da, bu zülməti qova bilmirdi. “Hə, gedək bala”, deyib qolunu Aslanın əlindən çıxartdı və yeyin-yeyin uzaqlaşdı.

Fəti qulaqlarına inanmadı, əvvəlcə bir üzünü, sonra o biri üzünü türbənin soyuq, nəmli divarına söykəyib dinşədi, yenə həmin səsi eşidəndə başını çölə çıxartdı. Yox, qəbiristanlıqda heç kəs yox idi, gün adamı qarşalayır, torağaylar başdaşılarının kölgəliyində ləhləyirdilər, təkcə bir eşşək etinasız halda, yeri-göyü yandıran bu istini vecinə almadan otlayırdı. Otlayırdı deyəndə ki, qəbiristanlıqda ot adına heç nə qalmamışdı, hər şey yanib külə dönmüşdü, boz eşşək qurquru qanqalları hirsə qoparıb və beləcə hirsə də çeynəyib udurdu.

Qoca türbənin lap sərin yerində büzüşmüşdü.

Fəti indi apaydınca eşidirdi ki, kənddən toy səsi gəlir. Fətini təəccübləndirən oydu ki, bu səs qara zurnanın səsi idi. Neçə illərdi ki, onların kəndində qara zurnaynan toy keçirilmirdi, indi klarnet, gitara, qarmon dəbdəydi. Amma bu gün kənddə qara zurna ötürdü, həm də elə zildən ötürdü, elə bil aləmə car çəkmək istəyirdi ki, ay camaat, yox, hələ bu dünyada qara zurna da var!

Fəti kəndə tərəf qaçırdı. Son üç ildə ilk dəfəydi ki, Fəti kəndə gündüz gəlirdi, özü də belə ürəklə, sevinə-sevinə, döşü atlanatlan gəlirdi.

Kənd tərəfdən külək əsirdi, külək iti olsa da, Fətinin tərlə üzgözünü, sinəsini sərinlədirdi. Birdən yenə bürküləşdi, alınının təri süzülüb gözlərinə doldu – çünki indi Fəti dayanmışdı. Niyə dayanmışdı? Özü də bilmirdi. Tərini siləndə məəttəl qaldı – qara zurnanın səsi gəlmirdi. Fəti ora-bura boylandı, yoldan bir uşaq ötürdü, onu səslədi:

– A bala, a bala, bir ayaq saxla görüm.

Uşaq onu tanıyırdı, keçib getmək istəyirdi, Fəti də bunu bildiyi üçün titrədi:

– Kimin uşağısan, ə? – dedi.

– Dədəmin! – Uşaq götürüldü.

– İt küçüyü, gör nə çəmkirir üzümə, elə bil bunun da anasının oynaşı olmuşam.

Külək lap yavaşmışdı, bürkü, çən kimi kəndin arasına dolmuşdu.

Qara zurnanın səsi təzədən eşidildi, Fəti səsi itirməməkçün yüyürdü və gəlib kəndin alt yanına çıxdı. Camaat hələ tamam yığışmamışdı, bir ucdan gəlirdi, Fəti bu təzə evi tanımadı, yanındakı qızların birindən soruşdu:

– Toy kimindi?

– Elxanın!

– Elxan? O kimin uşağıdı?

– Anaxanımın nəvəsidir. – Qızın gözü mağardaydı, orda xeyli cavan oğlan vardı. Mağarın baş tərəfində stol qoyulmuşdu, o stolun arxasında çalğıcılar düzülmüşdülər, zurnaçı Nikol da əyləşmişdi ortada, ovurdlarını şişirdib, gözlərini də yumub çalırdı. Uşaqlar böyüklərin qoltuğunun altından, ayaqlarının arasından boylanırdı. Arvadlardan kimsə qışqırdı ki, a cavanlar, niyə durmusuz, niyə oynamırsız? Cavanlardan biri cavab verdi ki, hələ tezdir, qoy bir sümüklərimiz qızsın. Hamı gülüşdü, cavanlar araq dolu qədəhləri bir-birinə çırpdılar. Bayaqqı arvad: “İndi ki, sizin sümükləriniz hələ qızmayıb, onda özcüyəzim oynayajam”, – dedi və qollarını, durna qanadı kimi ağır-ağır yellədə-yellədə ortaya çıxdı. – A Nikol, “Ruhani”yə çevir, “Ruhani”yə. – Nikol havanı dəyişdi.

Qadın çox kök idi, amma elə yüngülcə fırlanırdı ki, elə bil doğrudan da durna idi, havada süzürdü. “Hə, kimin hünəri var çıxсын döşümə”, – dedi. Cavanlardan tərənən olmadı. Bu vaxt... Fəti də, o qadın kimi qollarını ağır-ağır oynada-oynada ortaya yeridi. Qadın qolları gərili haldaca qaldı, bunu görəndə cavanlar, arvadlar, kişilər də donub qaldılar. Zurnaçı Nikol gözünü açanda gördü ki, heç kəs oynamır.

– A başınıza pırlanım, cigərim partladı ki, üpürməkdən, bə niyə oynamırsız?

Nikol zurnanın islanmış müştüyünü pencəyinin ətəyi ilə silib yerinə taxdı, nəfəsini dərib, bir qədəh araq içdi və girişdi yeməyə. Yeyə-yeyə fikir verirdi ki, yox burda nəşə bir iş var, hamının gözü ortada büzüşmüş, üst-başı toza-torpağa batmış qocadadır. O qoca, yəni Fəti mağarın baş tərəfinə yeriyəndə zurnaçı Nikol ağzındakı tikəni çeynəmiş uddu, tikə iri imiş, ona görə boğazından çətin keçirdi. Nikolun gözləri böyümüşdü, sulanmışdı. Axır ki, zurnaçı Nikol tikəni uddu, sevindiyyindənmi, Fəti lap yaxınlaşdığı üçün qorxduğundanmi, ya nəydisə, dərhal bir qədəh də araq içdi və irişdi:

– Hə, əmioğlucan, havanı de, çalım. Elə çalım ki, bax o köhnə dirəklər də oynasın.

Fəti gəlib zurnaçı Nikolla üz-üzə dayandı, pencəyinin qoltuq cibindən bir dəst şax əllilik çıxartdı, bu şax əlliliklərdən birini barmağanını arasında Nikola uzatdı, zurnaçı Nikol əlliliyi alandan sonra rəngi özünə gəldi.

– Ha başına pırlanım, kişi belə olar, bax, – dedi, – nə çalım, əmioğlucan?

– “Ruhani” çal, usta Nikol, bir xalis “Ruhani”.

– Bax, mənim bu domba gözlərim üstə.

Zurnaçı Nikolun gözləri doğrudan da domba idi, yumanda elə bilirdin ki, göz qapaqlarının altında bir qoz qalıb, amma bunu heç kəs hiss eləməirdi, çünki Nikol qara zurnanı bir ayrı cür çalırdı, hamı, hətta ən dərddli adam da o saat yüngülləşirdi, qova dönürdü, elə bil meh qalxsa, o mehə qarışib uçaçaqdılar göyə. Bax, buna görə də hamı gözünü yumur, nə Nikolu görürdü, nə də onun domba gözlərini, nə də qara zurnasını; bu sehrlı, qüssəli, cingiltili, bu havalı səs də elə bil Nikolun zurnasından yox, ürəyindən qopurdu...

Yenə zurnaçı Nikol çalırdı, yenə hamı gözünü yummuşdu, amma bu gün buradakı adamlar yüngülləşməirdi, heç yana da uçmayacaqdılar, uça bilməyəcəkdilər, gözlərini də ona görə yummuşdular ki, indicə nəşə olacaqdı.

Zurnaçı Nikol “Ruhani” çalırdı, Fəti də qollarını gərib, astaca yırğalana-yırğalana oynayırdı. Düzdür, Fəti gözlərini yummamışdı, amma o da mağardakı adamları görmürdü, heç zurnaçı Nikolun özünü də görmürdü, Fəti qaya üstündə süzən yaralı quşa oxşayırdı, elə bil indicə qanadlarını gərib, daşlara çırpılacaq, ordan da yumalanıb dərin, dibi görünməz dəreyə düşəcəkdı.

Kimşə içini çəkdi, arvadlardan biri qışqırdı:

– Ay aman, qoymayın, öldürəcək.

Mağardakı adamlar geri çevriləndə gördülər ki, Elxan əlində balta şğıyır Fətiyə sarı. Cavanlar onu dövrələdilər, Elxan baltanı yellətdi.

– Çəkilin, yoxsa sizi də doğruyaram!

Elxan iri gövdəli, boylu-buxunlu oğlan idi, tutub saxlaya bilmirdilər, qollarından, boynundan asılanları sürüyə-sürüyə gəlirdi.

– Qoca ilan, gəlmisən ki, mənim toyumu mundarlıyasan? Bu saat şaqqalıyacam səni!

Fəti bilirdi ki, bu sözlər ona aiddir, yanındakı adamlar da pıçıldaşırdılar ki, tez ol, əkil, yoxsa öldürəcək. Zurnaçı Nikol da, nağaraçı

da donub qalmışdı, lakin kor Fəti hələ də oynayırdı və heç gözünü açmırdı da. Həm də Fətinin gözünün kor tayında da iri-iri yaş gیلənlənmişdi.

Elxan qışqıra-qışqıra, söyə-söyə, qollarından, boynundan asılmış adamları kökündən qopmuş ağac kimi sürüyə-sürüyə gəlirdi.

– Sən bu murdarın mənim toyuma gəlməyinə bax! İlan oğlu ilan, ömrü boyu hamını çalıb, dava illəri bizə qan uddurub, çuğulluq eliyib, neçəsini günahsız güdaza verib, utanıb yerə girmir, hələ toyuma da gəlib. Çəkilin yolumdan, bu saat bu binamusu şaqqalıyacam!

Elxan Fətiyə lap yaxınlaşmışdı, arvadlar Fətini itələyib mağardan çıxarmaq istəyirdilər, amma gücləri çatmırdı, deyirsən bu arıq, çəlimsiz Fəti daşa dönmüşdü. Elxan necə dartındısa aradan çıxdı, yetirib sol əliylə Fətinin boynundan tutdu, sağ əliylə baltanı endirmək istəyəndə nənəsinin zəhmli səsinə eşitdi:

– Elxan!

Balta Elxanın əlindən düşüb dizinə dəydi, çevrilib daldə – qapının ağzında dayanmış nənəsinə acıqlı-acıqlı baxdı.

– Nənə, görürsən bu ilanı! Görürsən! Ömrü boyu hamıya divan tutub, bir kəsin toyunda olmuyub, indi toyumuzda oynuyur. Elə bilirsən sevindiyindən gəlib? Yoox, bu gürzə heç kəsin şad gününə sevinəmməz. – Elxanın şalvarının dizi cırılmışdı, balta ətini yalamışdı, əyilib baltanı götürdü. – Nənə, qurbanın olum, qoy doğruyum bunu, camaatın canı qurtarsın. – Elxan doluxsunmuşdu.

Fəti də Anaxanıma yazıq-yazıq baxırdı, dodaqları titrəyirdi.

– Anaxanım. – Fəti çönüb camaata, sonra təzədən Anaxanıma baxdı. – Anaxanım, bu toy mənimçün son toydu, məni qovma. Nə olub, olub, Anaxanım, keç günahımdan.

Qızlardan biri: “Yazıqdı, qoy oynasın” – deyib içini çəkdi.

Hamının gözü Anaxanımdaydı, o qar adama oxşayırdı, dümağ saçları elə bil camaatın gözünün qabağında bir az da ağarırdı, bir az da nazilirdi. Elə nazilirdi ki, elə bil indicə küləyə qarışacaq, hamısı uçub töküləcəkdə.

– Çıx get, Fəti, – dedi, – tez ol, get!

Fətinin yaralı quş qanadına oxşayan qolları şappıltıyla böyürlərinə dəydi, başını yerə dikib, asta-asta mağardan çıxdı.

Elxan baltanı tut ağacının gövdəsinə necə çaxdısa, balta küpünəcən içəri işlədi.

Anaxanım Nikola acıqlandı:

– Niyə ağzına su almısan, Nikol, niyə çalmırsan?
– Baş üstə, Anaxanım bacı, baş üstə. – Nikol ovurdlarını şişirdib, qara zurnanı dodaqlarına yapışdırdı.
Nikol indi “Qazağı” çalırdı, amma qara zurnanın səsi bayaqkı kimi gur çıxmırdı...

* * *

...Fəti qəbiristanlığa çatmışdı, təzə, köhnə qəbirlərin arasıyla yorğun-yorğun yeriyirdi. Köhnə qəbirlərin üst-başını, yan-yörəsini qanqal basmışdı, qanqallar onun dizlərini deşir, göynədirdi, Fəti də acıya-ağrıya məhəl qoymayıb qanqallığın lap qalın yerindən keçirdi.

Fəti türbəyə çatanda dönüb geri – kəndə baxdı, qara zurnanın səsi bura da gəlirdi. Türbəyə girmək istəyəndə Qocanı gördü. Qoca özünü günə verirdi, Fəti istədi onun üstündən keçib içəri adlasın, tez də fikrini dəyişib elə oradaca oturdu.

– Belə-belə işlər, Qoca, – dedi. – Bu köpəyoğlu dünyanın belə-belə işləri varmış.

Qoca ona baxırdı.

– De görüm, sən bu adamları günahsız yerə niyə çalırsan?

– Mən günahsız yerə heç kimi çalmıram.

Qocanın birdən-birə dil açıb danışmağına heyrətlənmək əvəzinə Fəti sevindi, bir az da ona yaxın oturdu.

– Bə niyə çalırsan?

– İstəmirəm ki, məni tapdalasınlar. Kim ki mənə dəymir, mən də ona dəymirəm. – Qoca yavaş-yavaş açıldı və quyruğu üstə qalxdı.

Fəti onu hirsli-hirsli süzdü və ürəyindən keçirdi ki, sən bir bunun boyuna bax, sözünə, hikkəsinə bax. Yəni sən belə qürurlusan? Bu saat göstərrəm sənə qürurlu olmağın ləzzətini. – Əl atıb ilanin boğazından yapışdı, əvvəlcə Qoca heç qımıldanmadı da, Fəti bundan daha da hirsələnib onu bir az da bərk boğdu, sonra qaldırıb yerə çırpdı. Qoca yenə quyruğu üstə qalxıb dilini oynatdı, Fəti qəhqəhə çəkdi. – Həə, qorxursan? Sən də özündən acizləri çalmısan! Çal da, çal görüm necə çalırsan məni! Özündən betərinə rast gələndə dil çıxarıb yalvarırsan? Bir az əvvəl mən də beləcə yalvarırdım, noolsun, yalvarışıma, hətta göz yaşlarıma da baxan olmadı. Mən də sənə yalvarışıma baxmayacam, öldürəcəm səni. Onsuz da bir gün ya sən məni öldürməlisən, ya da mən səni. Belə deyil? Yoxsa ilan-lığından əl çəkmişən? Ay çəkdin haa!”

Fəti əlini bir anlığa boşaltdı və bu bircə anda ilan onun biləyindən çaldı.

Fəti ağrını gec hiss etdi, hiss edəndə qışqırmaq əvəzinə saqqanaq çəkdi, barmaqları tamam boşaldı, aralandı, Qoca da sürüşüb küncə çəkildi: “Deməli beləə!!!” – Fəti hələ də gülürdü. – Deməli üç il qonşuluq elədik, axırda da belə?”

Qoca tamam qıvrılıb başını quyruğunun arasında gizlətdi.

Fətinin dizləri bükülürdü, o da türbənin bir küncünə qısıldı və yönünü kəndə sarı çevirdi.

Qəbiristanlıqdan bir atlı keçirdi, Fəti ha zəndlə baxdısa, onu tanıya bilmədi, istədi çağırınsın, nə qədər güc verdisə, dodaqlarını aralaya bilmədi.

Gün buludun arxasından üzə çıxdı və düz Fətinin gözlərinə düşdü. Sarımtıl şüalar Fətinin gözlərindəki iri, dupduru gilələri lap saraltmışdı; həm də Fətinin tökülmüş gözünün oyuğundakı gilələr çox iri idi, bu gilələr şüşə kimi donub qalmışdılar, üzəşəği axmırdılar...

1979

VAQİF NƏSİB

(1939)

Tanınmış şair və nasir Vaqif Nəsimi 1939-cu il yanvarın 16-da Qazax şəhərində anadan olmuşdur. Orada orta məktəbi bitirib ADU-nun filologiya fakültəsində təhsil almışdır. Əmək fəaliyyətinə "Azərbaycan gəncləri" qəzeti redaksiyasında ədəbi işçi kimi başlamış, "Ha бoевоm nocmы" qəzetinin redaksiyasında məsul katib, "Azərbaycan pioneri" qəzetinin redaksiyasında şöbə müdiri, Azərbaycan Sovet Ensiklopediyası Baş redaksiyasında böyük elmi redaktor, "Qobustan" toplusu redaksiyasında məsul katib, "Gənclik" nəşriyyatında baş redaktorun müavini işləmişdir. Hazırda "Azərbaycan" jurnalında publisistika şöbəsinin müdürüdür.

Bədii yaradıcılığa 1957-ci ildə çap etdirdiyi şeirlərlə başlamış, sonralar həm şair, həm də nasir kimi oxucuların dərin sevgisini qazanmışdır. "Uzundərə", "Ceyrançöllü qoç Kərəməli" kitablarına toplanmış povest və hekayələri onun nasir kimi özünəməxsusluğunu əks etdirir.

"Omaroğlunun qayıtməsi" hekayəsi yazığının "Uzundərə" kitabından (Bakı, Gənclik, 1981) götürülmüşdür.

OMAROĞLUNUN QAYITMASI

Dedilər kəndə gəlir Omaroğlu. Taniyanların içindən bir sazaq kimi keçdi bu xəbər. Bir-iki ağsaqqalına elə silkələdi ki...

Dəmirçi Abdulla əlini başının dalındakı şişə qoyub yerindəcə dondu. Ürəyindən bu sözlər keçdi, gicitkən kimi içini dalaya-dalaya:

– Nəyə gəlir bu sağ olmuş, başımızı yerə soxmağamı. O ki, kəndin başbilən el atasıydı. Üstünə artırmayıbmı bəs ağlının, kamalının. Üzümüzə lombaynan tüpürməyəmi gəlir.

Müsəllim kişi dəyirmanı eşitdi dəyirmançı Musaynan gapının şirin yerində. Sözüünü ağzında qoydu bu xəbər: onun gözüne baxmaq-dansa dəyirmanın boğazına diri düşüb, ölü çıxmaq yaxşıdı, – dedi.

Sarısələrin Rəhiminin başı daha çox əsməyə başladı. Elə bil bu xəbər qasırğaya dönüb başını silkələyirdi: bu sinnimizdə belimizi qıracaq onun gəlişi. Namərdlik nə bikaş şeymiş, ay Allah.

Əbdürrəhim kişinin yorğanına qor doldurdu bu gəliş, dedi, kaş o gələne kimi canımı verib gedəydim elə çayın o tərəfinə, qəbiristanına. Onsuz da deyəsən ələyim ələlib.

Bircə Qafarla ləzgi Məhəmmədə kar eləmədi. Yerləri rahat idi onların. Nə bilmək olar, bəlkə o gecəsi qəbirləri od tutub yanacaqdı rəhmətliklərin.

Poçtalyon Musaya tərs-tərs baxdılar qocalar, bu xəbəri gətir-diyinə görə. Elə bil atalarını söymüşdü bu cıy-cıy poçtalyon. Bircə Müsəllim çənəsinin altıda bir də saldı onu. Qorxdu ki, birdən Tapdı-ğın əməli olar bu da. Bir dəfə Tapdığın cinini tutduranda Omar-oğlunu yadına salmışdı. Hələ bihörmət də eləmişdi Müsəllimi.

– Omaroğlu bir gün gəlib hərənizin imanınıza bir tula bağlayacaq.

– Özün gördünmü, a Musa?

– Gördüm.

– De canın üçün.

– Öz başım haqqı.

– Gap da elədinmi?

– Bə nə, gedim gəlməyim, itkin Qafar qağamın əziz canı üçün düz bir saat danışdıq. Danışdıq deyəndə ki, poçtun alt yanındakı bağda əyləşdik. Saçı-saqqalı dümağdı. Danışmağı-zadı da yoxdu çox elə. Hərdən başını qaldırıb bir sual tullayırdı.

– Nə barədə, bizi də soruşub elədimi?

– Yox, elə birinci külfətini xəbər aldı. Dedim yaxşıdılar, şükür.

– Bə demədinmi...

– Yox, hara deyirəm. Cıncırımı çıxara bilmədim.

– Sonra nə gap elədi.

– Məmmərzə kişini soruşdu.

– Məmmərzə hamıdan kişi çıxdı, gənə sağ olsun. Özüm dedi şenliyə gələcəyəm.

– Hə, dedi, bir-iki günə ordayam, Məmmərzəyə de, evdə-əşikdə olsun.

Qocaların dərddli-azarlı günləri başladı, nə başladı. Ev dustağı oldular, idarənin qabağına çıxıb doyunca gap eləyə bilmədilər o xəbər gələndən.

Axır ki, gəlib çıxdı Omaroğlu. Maşını birbaşa Məmmərzə kişinin doqqazına sürdü. Məmmərzə kişi saç-saqqalı çallaşmış, bircə gözləri əvvəlki kimi zəhmli qalmış qaynına baxanda doluxsundu, irəli yeriyib bərk-bərk qucaqladı. İkisinin də gözünün seli-suyu bir-birinə

qarışdı. İki də dözümdə qaya parçası kimi şey idi. Bunu həyatın özü də sınamışdı o ki var. İndi damlalar parçalayırdı bu sal daşları.

Sonra Məmmərzə qapıdan içəri buraxmadı onu. Əlini döşünə qoyub işarəylə bir az dur dedi. Özünü tövləyə verib üç-dörd gün bağlı saxladığı qoçu irəli çəkib yıxdı. Qabağındakının necə adam olduğunu bildiyindən səsini çıxartmırdı Omaroğlu. Qoçu onun ayağı altında boğazlayanda yenə gözündən sel-su axdı, saqqalına süzüldü.

Bu o Məmmərzə idi ki, tutulmağından iki saat keçməmiş dalınca çay-çörək gətirmişdi. Məhkəmə olana kimi dörd yanında əsir-yesir olmuşdu... Söyüb qovluyan da olmuşdu onu, su dalınca, çay dalınca göndərən də. Əl buyruqçusu olub əl çəkməmişdi Omaroğlunun həndəvərindən. Sonra ona isti tuman-köynək, sırxılı göndərmişdi. Hər ay da xərclik. Sədr olan vaxtı, qamçısı kənd boyu şaqqıldayanda yeznəsi bu gözütöx Məmmərzə ondan heç nə ummamışdı. Verdiyi damazlıq düyünü zor-güclə tövləsinə buraxmışdı. Bacısı canını torpağa tapşırandan sonra da bu Məmmərzə kişi təzə arvad almamağı bir yana, onunla qohumluğu kəsməmişdi.

İndi də budu...

İçəri keçdilər. Lap başda gəvə üstə Omaroğluna yer hazırlamışdı Məmmərzə. Süfrə də açmışdı.

– Mütəkkəyə dirsəklən bir az naştoylan, bu dəqiqə kabab hazır olacaq, atam, anam.

Salam-kalam səssiz keçmişdi. İlk sözləri idi bu Məmmərzənin. Omaroğlu da heç fərqi nə varmadı bunun. Şişləri gətirib fətirlə cəmə sıyırdı, özü də bardaş qurdu.

– Az-az, isti-isti yeyək deyirəm.

Omaroğlu əl uzatmayıb ona baxdı.

– Kəprətiv yenə idarənin altındadı mı?

– Nədi ki?

– Deyirəm bir az boğazı da...

Bu sözlər nə hala saldı yazıq Məmmərzə kişini. Boğazında qəhər düyün saldı, gözündə yaş. Özü qəsdən ortaya heç şey qoymamışdı. Bilirdi ki, Omaroğlu dilinə vuran deyil. Elə çoxusu onun üstə dalaşmadımı bu sağ olmuş. İndi gör yazıq Omaroğlu “zəhrimarsız” çörək yeyə bilmirdi.

– Bu dəqiqə, dərdin alım.

Əlini taxçaya atıb başı xamırlı iki zoğal arağı çıxartdı. Omaroğlunun harda olduğu elə bil yadına indi düşdü.

– Əskipara dərəsində olduğumu gör necə də yadımdan çıxarmışam...

Daha heç nə demədi, böyüklərə bu ağzı xamırlılardan, cüyürətindən həftə səkkiz yolladığımı xatırladı.

– Aç görək. Qorxuram əlim tutmaya.

Fikir verdi, arağı görəndə əlləri əsirdi dağ boyda Omaroğlunun.

– Çappa stəkanları doldur. Bu, balacalardan kal boğazı islanmaz.

Vuruşdurdular. Stəkanı birinci başına çəkdi Omaroğlu. Əlinin əsməsi-zadı da uçub getdi. Məmmərzə kişi də içdi. İçdikcə bildi ki, neçə ildə birinci dəfədi ki, belə stəkanla zoğal arağı vurur.

Kababdan ikicə tikə yedi Omaroğlu. Bir loğma da pendir dürməyi ötürdü.

– Bir də süz, ay yeznə, görək.

Bir stəkan da içdi hər ikisi. Sonra stəkanını ağzı üstə qoydu Məmmərzə.

– Məndə o nəfəs hardandı, dərdin alem. Bunu da söyündüyümdən heç bilmədim harama içdim. Sən istəyirsən döşə, mən bir çay qoyum deyirəm. Kəkotu çayı.

– Qoy, qoy, sən allah. Bunlar hamısı sən deyirsən yadıma düşür.

Omaroğlunun hər sözü Məmmərzənin ürəyini kövrəldir, xamır kimi yoğururdu. Bu gözütöx, ağayana kişi gör nə hala düşmüşdü sən sənənin allahın.

– Hələ sabah xəngəl bişirdəcəyəm. Üstü cücəli. Sonra da öynə ilə ürəyin nə istəsə.

Omaroğlu fikrə getmişdi. Saçıçal kişi elə bil Qazança dağının otağın küncündə balaca qəlibi idi. Məmmərzə kişi onun dağdan ağır fikrini bilirdi. İndi qorxurdu ki, sualların ağzı açıla. Nə cavab versin, ürəkaçan nə desin bu biçərəyə.

Bir azdan “Qazança dağı” hərəkətə gəldi. Bir stəkan da ötürdü.

– Əyə, bu məni heç tərpedib eləmir. Yerindəndi canın üçün. Söndürə bilmirəm Quru dərədən içimdə başlayıb indi qov kimi tüstülənən bu yangını. Çay içib bir yatım bəlkə.

Kəkotu çayından sonra yerdəcə mütəkkəyə baş qoyub yatdı Omaroğlu. Oyanana kimi heç bilmədi nə götür-qoy eləsin Məmmərzə. Görəsən şənliyə düşmək istəyəcəkmi, nədi fikri-zadı. Həmişəlikmi gəlib kəndə.

Bir azdan “Qazança dağı” hərəkətə gəldi. Bir stəkan da ötürdü.

– Əyə, bu məni heç tərpedib eləmir. Yerindəndi canın üçün. Söndürə bilmirəm Quru dərədən içimdə başlayıb indi qov kimi tütülənən bu yanğını. Çay içib bir yatım bəlkə.

Kəkotu çayından sonra yerdəcə mütəkkəyə baş qoyub yatdı Omaroğlu. Oyanana kimi heç bilmədi nə götür–qoy eləsin Məmmərzə. Görəsən, şenliyə düşmək istəyəcəkmi, nədi fikri–zadı?! Həmişəlikmi gəlib kəndə?!

Bir azdan onun səsi gəldi.

– A yeznə, o ağzı xamırlıdan ver görüm, bir az da şor dürməyi.

– İtburnu suyu da var, onnan necə?

– Bə bayaqdan niyə düzmürsən ortaya. Bəri ver. Hə, atın–zadın varmı?

– Atı neynirsən?

– Deyirəm, sabah birinci banda bir atlanacaq sənənlə, dağa–daşa baş çəkmək istəyirəm.

Daha demədi ki, bu neçə ili elə hey bu yerlərin eşqilə yaşamışdı, meşələr, talalar, bulaqlar gözünün qabağından getməmişdi. Hələ neçə dəfə yuxusuna da girib onu şeytan kimi aldatmışdı.

– Ata nə var, a sağ olmuş, bir ilxı taparıq.

– Kənddə çoxdumu araq çəkən?

– Nədi ki, var hə.

– Beş–on dənə al yığ başımın altına.

– Hasand şeydi o, dərdin alem.

– Ağılıdadımı, a yeznə o dilimə vurmadığım. O köpəkoğlu Ağamalıyev, o köpəkoğlu.

Omaroğlunun fikri neçə sənə geri addamışdı yenə. Sədr olduğu vaxtlara. Rayon rəhbərlərinin sevimli yeri idi Əskipara dərəsi. İstəkli sədrləri idi Omaroğlu. Hamısının gəlişini toy–bayram eləyirdi. Yaxşı məclis qururdu şərəflərinə. Bircə zəngləri ilə nə lazım oldu göndərirdi. Dostlarının odunu, kömürü, əvəliyi, qurudu, kəkotusu, zoğal arası, motal pendiri Əskiparada bağlanıb gedirdi. Hələ cüyür vurdurub göndərməyi o yana. Onun çörəyini can rahatlığı ilə yeyirdilər. Bilirdilər camaatın boğazından kəsib vermir Omaroğlu. Hamı başına and içir bu el ağsaqqalının. İşləri yaxşı qurub, camaatı dolandırır. Bir də adamlar özü çalışqan, yer özü axar–baxarlı idi.

Yoldaş Süleymanov özü də Omaroğlunun süfrəsində oturmaqdan çəkinməzdi. Bilirdi ki, başda bu kişi olmaqla Əskipara dərəsinin

adamlarından ziyan gələn deyil. Hər gələndə Omaroğluya maşından-zaddan verir, kəndə bir az da əl tuturdu.

Bircə Ağamalıyevin gəlişi açmırdı onu. Üzündən-gözündən kəmfürsətlik yağan, ayağını nərdivanın yuxarisına qoyub hamıya meydan oxuyan prokurorun. Hər şenliyə gələndə bir-iki dəfə çərtməsə, olmazdı onu.

Bu dərəyə ovdan-ova yolu düşərdi Ağamalıyevin. Həmişə də başının dəstəsilə. Tanımadığı adamların yanında Omaroğluya sataşardı çatan kimi.

– Salam, ay ayırım, necəsən ə.

Sonra üzünü qonaqlarına tutub ayrımların zırramalığından gül-məcələr danışardı.

– Daha siçan dəliyi də yoxdu, içəcəksən, a ayırım.

Omaroğluya elə bil sillə vurdular. Yenə heç cıncırını çıxarmadı.

– Götür görək, sənə nə kar eləyəcək, maşallah ayı kimi şeysən. İç görək.

Qonaqlar gülüşdülər. Omaroğluya bir tərs sillə də dəydi. Nə desin bu mənəbsizə.

– Di tərpen görək, yaxşı, kefirmizə soğan doğrama.

– İçməyəcəyəm, atamın goru haqqı.

– Yıxıb boğazına tökəcəyik.

– Elə şey eləməzsən.

– Durun görək.

Ağamalıyevin işarəsilə sürücüylə işçilərindən biri Omaroğlunun üstünə cumdular.

– Yaxın gəlməyin, hərəinizi bir dərəyə salbeleyərəm.

Dediyi kimi də elədi. İtələyib yıxdı qolundan tutanları. Ağamalıyev bilmirdi, neyləsin. Əvvəl istədi naqanını çəkib qorxutsun, fikirləşdi ki, Süleymanovun qulağına çatar. Qabağındakı ayırım olanda nə olar, kolxozun sədridi.

Fikrindən vaz keçib dedi.

– Getdik, oturun yoldaş Şahniyarov. Gəda süfrəsi belə olar.

Bu söz Omaroğlunu novruz yumurtası kimi qıpqırmızı elədi. Bir istədi... Dəli şeytanı lənətləyib dişilə dilini kəsdi. Maşına doluşub getdilər. Süfrənin başında tək qoydular kabab çəkməkdən üst-başı his qoxuyan Omaroğlunu. Hələ maşın tərpenəndə qulağı bir söz də çaldı.

– Ayırım köpəyoğlu.

Sözü, söhbəti hədə-qorxu, tutub damlamaq idi elə. Hər dəfə də məclisin axırında guya ki, Omaroğluya xoş söz deyərdi:

– Salamət qal, ə ayırım. Sənnən də şikayət-zad gəlir. Atını bir az yavaş səyirt. Gəlib bizim tövləyə girməsin.

Omaroğlu öyrənmişdi ki, dədəsi də mərdimazar olub bu tula yosunlunun. Onu-bunu qapmaqla ömür sürüb.

Deyirdi, yenə hər kimdi süfrəsində çörək kəsir. Hər üzünə dözmək lazımdı. Yəqin o da basıb keçməz loğmanı.

Axır ki, düşünüşdülər. Bu barədə çoxdan dalağı sancmışdı sədrin. Bilirdi ki, ha bu üzünü vurduqca o birini çevirsə də, yenə axırda bir hoqqa çıxaracaq Ağamalıyev.

Bir gün əziz qonaqların yerində başını yerə soxdu onun. Qonaqların biri kefi kökələndən sonra Omaroğlunun içmədiyini gördü, dedi ki, gərək içə.

Tərs damarı tutmuşdu, nə tutmuşdu. Ha başa saldı ki, bu kişi ömründə dilinə vurmayıb, inadından əl çəkmədi. Omaroğlu yazıq özü də bir ağız danışdı.

– Sizin əziz başımız üçün, deyin, gedim bu saat Qazançanın başından qar götürüm – yüyürüm. O dilimə dəyəsə, ustalaram.

– Biz içib ölmürük ki, sən də öləsən, iç öyrən. Yoxsa dünyanın kefindən geri qalırsan.

Yer-yerdən qışqırdılar:

– Əla sözdür.

Əvvəl Omaroğlunun içməyinə baş qoşmayan Ağamalıyev qonağının tutulduğunu görüb kobudluğunu, gədəliyini işə saldı.

Artıq bütün kənd bilirdi, Omaroğlu gəlib, Məmmərzəgildədir. Dəmirçi Abdulla içəri girəndə Sayalı onun gözünə baxmayıb çıxdı. Kişi gördü ki, günün günortaçağı arvad özünü tövləyə verdi. Nə işi olardı ki, indi oralıq. Ağıl bir şey kəsmədi. Birdən kişi ayılan kimi oldu. Elə bil başına qaynar su tökdülər. Bilir gəldiyini. Şenliyi dağıdır bu xəbər. Eşitməyə nə var ki. Yüngülləşsin deyə tövləyə gəldi. Sayalının gözləri qıpqırmızı idi. Onu görəndə üzünü donunun ətəyilə bir də sildi. Abdulla boğula-boğula dilləndi.

– Nədi, nə ağlaşma salıbsan, nə mərəkədi.

– Nə olacaq, heç nə, kül mənim başıma.

– Başına niyə küllüyorsən, nə olub axı.

– Bundan böyük nə olacaqdı. Gəlib çıxıb...

Gözünün suyu axdı yenə.

- Bə bilmirdinmi bir gün gələcək.
- Bilirdim, ancaq o sevdaya düşdüyüm günə daş yağaydı, özü də qara daş.
- Bə pəhləvan kimi bir oğlun oldu. Niyə daş yağdırırsan.
- Bir pəhləvan da sənsən. Arı yeyib namusu da belinizə bağladınız. Elə bil yarasının közü indi qopmuşdu arvadın.
- Dəmirçi Abdullanın körüyünü basdılar elə bil. Od götürdü kişini.
- Kiri, kiri, bilsəydim, aparıb sümüyümü it sümüyünə calamazdım. Buna bax, buna, təzədən qeyrətə gəlib.
- İndi nə cür toy çaldıracaqsan Səlvinə. İkiçə gün qalıb. Eşidib bilməyəcəkmə dədəsi sən deyilsən.
- Toy da çaldıracağam, ərə də verəcəyəm. Səlvinə dədəliyi mən eləmişəm.
- Hələ bir gör oğlan tərəf nə deyir. Olar da indi eşidib yəqin.
- Heç nə deməzlər. Deyərlər, geri qayıdar nişanları. Bura bax, olmaya təzədən geri qayıtmaq istəyirsən?
- Bu dəfə Sayalını od götürdü.
- Mənim bircə çatım əskikdi. Yerimə kim olsa, inəyinin çatısını açıb boğazına keçirir.
- Abdulla yumşaldı:
- Fikir-zad eləmə, get tədarükünü gör. Omaroğlu diydix deyil. Gəldiyi kimi, çıxıb da gedəcək.

* * *

- Səhər obaşdan Məmmərzəylə Omaroğlu Coğazın o tayında at üstə idilər. Məmmərzə göürdü ki, kişi at sürməyi yadırgayıb eləməyib.
- Gəlsənə dəyişək atları. Dedim, yadırgamış olarsan, yorğasını sana verdim. Səninki alapaça atlardı, bilirəm.
 - İstəməz. Bu saat elə mənə yorğa at lazımdı. Yavaş-yavaş getsin, yadıma salım bir doyunca olub keçəni.
 - Doğrudan da Omaroğlu at üstündə özündə deyildi. Elə hey gözü orda-burda, fikri ala dağda, qara dağdaydı.
 - Noylu bulağa çatanda dilləndi Omaroğlu.
 - Buraydı o yer. Köpəkoğlu Ağamalıyev.

* * *

Onlar acıq eləyib gedəndən bir həftə sonra Məzəmli Abbasqulununu tutdular bazarda, bir xurcun zoğal arağıyla. Ağamalıyev buraxdırıb demişdi:

– Apar ver, bunların hamısını içsin Omaroğlu. Qurtaran kimi xəbər göndərsin.

Bu xəbərdarlıq idi. İstədi araya ağsaqqal salıb barışsın o mərdimazarla. Papağını qabağına qoyub fikirləşdi ki, yox, onda gərək sonra Ağamalıyevin əl tulası olsun. Həm də o qədər söyüşdən sonra, bə qeyrəti harda gizləyib barışaydı. Başladı işini ehtiyatlı tutmağa, yaxa ələ verməməyə. Çox ümid idi ki, günlərin bir günü Ağamalıyev yenə ova gələcək. Ona ağızdolusu bir yekə ayırım deyib barışacaqdı.

Sonralar Ağamalıyevdən səs-soraq çıxmadı. Nə onun adını çəkdi, nə də dəyib-dolaşdı.

Axır ki...

O qıtlıq ili. O aclıq ili. Başqa əlacı yox idi Omaroğlunun. Kənd əldən gedə bilərdi. Camaatı hara qıra bilərdi. Başına yığdı ağsaqqalları – Müsəllimi, Abdullanı, Əbdürrəhmanı, Hasanı, Qafarı, ləzgi Məhəmmədi. Kəndin qaymağını. Dedi:

– A kişilər, sizə məsləhət eləyirəm. Nə desəniz, necə buyursanız elə olacaq. Anbarın dibindəkilə birtəhər kəndi yazı çıxardacağam. Sonrası üçün artıq yer əkmək istəyirəm, bir az tütün yerindən, xeyli də xam, dəmyə yerdən. Camaatın yeməyi üçün. Nə deyirsiniz? Amma gərək əvvələ aramızdan kəndə çıxmaya, sonra da kənddən çıxmaya bu xəbər.

Çox bəyəndilər Omaroğlunun təklifini. Bilirdilər, el üçün eləyir bunu. Şenlik üçün eləyir. Yüz hektar artıq yer əkdirdi Omaroğlu. Yüz hektar. Camaatı çıxardı o pis ildən. Qonşu kəndlər də Əskiparanın çörəyini yedi o vaxtlar.

Dağ boyda kişini maşına basdılar camaatın gözü qabağında. Ağamalıyev özü gəlmişdi kəndə. Kim demişdi, kim xəbər vermişdi, görəsən.

Məhkəmədə şahid durdular Müsəllim kişi, Abdulla, Hasan, Əbdürrəhman, Qafar, ləzgi Məhəmməd. Dedilər düzdü, artıq yer əkdirib Omaroğlu.

Ona son söz verəndə baxıb şahidləri görmədi. Kənd adamlarından da heç kəs yox idi zalda. Bircə Məmmərzə sıyrıqlısına büzüşüb ona baxırdı. Tüpürməyə bir üz tapmadı Omaroğlu.

Evini, əmlakını müsadirə elədilər. Xəstəxana oldu mülkü. Arvadı, körpə qızıyla atası evinə köçdü. Sonra da Abdullaya getdi, dəmirçi Abdullaya. İyirmi beş il ömrünü çürütmək istəmədi Sayalı. İyirmi beş ilə kim ölə, kim qala dedi Abdulla.

...Dağı-daşı əldən saldılar Məmmərzəylə Omaroğlu. Axır gəlib Koroğlu qayasının üstə durdular. Kəndin evləri ovuc içindəydi burdan, durbinlə baxan həyətdəkiləri də seçərdi lap. Dərin bir köks ötürdü Omaroğlu. Bunun nə demək olduğunu başa düşdü yeznəsi.

– Ahın dağlara, daşlara...

– Ay gidi dünya, gidi dünya. Ölməyib gəlib Əskipara dərəsini bir də gördük. İnsanın canı it canıdı, canın üçün. Əvvəl deyirdim, partdamaya düşəcəyəm.

Birdən-birə gözünə baxdı Məmmərzə kişinin. Neçə gündü ki, gözündən qaçan gözləri yaxaladı yaxşıca.

– Demək, heç bir il məni gözləmədi o suyuq Badamın qızı.

Məmmərzə kişi gördü ki, hamısını bilir Omaroğlu. Bir az yüngülləşən kimi oldu.

– Arvad xaylağının çətinə tabı ha yoxdu, atam, anam. Gedib, gedib. Köpəkoğluluğu o sına oğlu sına gərək eləməyəydi.

– Bəs Səlvi necədi, Səlvi.

Omaroğlu gedəndə üç yaşına yenicə girmişdi Səlvinaz, yenicə şeytanlaşdı ki...

Bu sözləri deyəndə səsi kallaşdı Omaroğlunun. Məmmərzə başa düşdü ki, balasından ötrü burnunun ucu göynəyir onun. Hər şeyi açıb demək qərarına gəldi.

– Maşallah olsun ceyrandı, ceyran. Dədəsinə çəkib sümüyü irilikdə, şikillilikdə. İki günə toyudu özü də. Sestralığı qurtarıb, doxdurdu Səlvinaz. Nişanlısı da aqronomdu.

Omaroğlunu dik atdırdı bu xəbər. Elə kövrəldi, elə kövrəldi ki, gözünün yaşı yerə damcıladı. Səlvinazi körpə kimi gördü yazıq. Körpə ərə gedirdi indi, bu gidi dünyada.

– Maşallah olsun, bir oğlandı ki, nişanlısı. Başı and yeri olub bir-ikicə ildə. Musaköylüdü əsli. Bu gün-sabah sədr seçəcəklər.

Bir xeyli sonra Omaroğlu bir az da kallaşmış səsilə soruşdu:

– Toy nə vaxtdı?

– Birsügün.

– Mən Səlvini necə görə bilərəm. Çağırmaq olarmı bir yerə.

– Danışım gəlsin, cijingilə.

– Lazım deyil.

– Kənd xəstəxanasına gedəsən gərək. Bir də toyuna görə iş çıxmır ha.

Məmmərzə kişi indi başa düşdü ki, Səlvinaza görə kəndə gəlib Omaroğlu.

Qara zurnanın səsi kəndin hansı tərəfinə desən gedib çatırdı. Obaşdan içməyə başlamışdı Omaroğlu. Böyründə oturmuşdu Məmmərzə. Toyun səsi gələndə gözü Omaroğlundakı Məmmərzənin. Ha baxırdısa, ağına bir şey gətirə bilmirdi. Bilmirdi, nə çəkirdi Omaroğlu.

Bir onu görürdü ki, hər hava kəsildəndə yüz qramlıq küncü rum-kayla araq içir. Qorxurdu partlamaya düşər yazıq kişi. Birdən səs gəldi dirrik tərəfdən. Bu səs heç Məmmərzəyə də tanış deyildi.

– Qonaq istəmirsinizmi, Allah qonağı.

Omaroğlu özünü yığışdırdı. Məmmərzə eşiyə xoş-beşə çıxdı. Gələni ha çalışdısa tanıya bilmədi. Yaxşı ki, tanışlıq verdi suyuşirin, ortaboy, ortayaş kişi.

– Musaköylü Yusufam, İsmeylin dədəsi. Nə var, nə yox, tanış olaq bir.

Aqronom İsmayılın atası idi, təzə bəyin. Görəsən, niyə gəlmişdi? Özü də tək-tənha.

– İçəri gəl, xoş gəlib, səfa gətirmisən. Keç-keç. Tanış ol, Omaroğluyula da.

Omaroğlu ayağa durub ikielli görüşdü gələnlə. İçməyi heç bilib-eləmədi. Elə bil başı xamırlılardan yox, sənəkdən doldurub, Alı bulağının suyundan içirmiş. O da fikirləşirdi ki, kimdi görəsən bu gələnlə, nə gəzir belə.

– Ağrın alım, Omaroğlu, yaxşı deyiblər igidin adını eşit, üzünü görmə. Üzümə salıb gəldim ki, üzünü də görəm. Çox eşitmişdim haqqında.

– Məndən nə igid. İndinin igidləri cavanlardı.

Omaroğlu fürsət tapıb Məmmərzəyə baxdı ki, bəlkə o gözlə-qaşla qandıra kimdi bu belə. Məmmərzə başa düşdü o saat.

– Bizim aqronomun atasıdı, gəlib gap eləməyə.

Hər şey aydın oldu. Qudasıdı demək. Yaman pis oldu Omaroğlu. İşə bax gör, sən sənənin allahın, bircə yadigarı Səlvinin toyunda da qıraqda qalıb, balasının xeyir işini də görə bilmir, iki addımlıqdan.

– Hə, lap yaxşı, bə xeyir ola belə?

Kişi bir xeyli sözünü yığa bilmədi. Sonra elə nə cür gəldi kəkələdi.

– Gəlmişəm xeyir-dua verəsən, hər halda el bilir gəlinimizin atası Omaroğludu.

Omaroğlu yaxşı başa düşdü bu gəlişin məqsədini. Qorxurmuşlar, toya gəlib çıxar birdən. Xeyir-duasını buradaca alıb, yolunu çəpərləmək istəyirlər. Odur ki, bozardı:

– Sizə qızı mən ha verməmişəm, xeyir-dua istəyirsiniz. Kimə elçi düşmüşünüz, o da versin.

Daha heç nə deməyib baş otağa keçdi. Yusif kişinin pərtliyini görüb yazıq Məmmərzə əl-ayağa düşdü.

– Fikir vermə, dərdin alem. Ağırda dana onun üçün də. Gedin şadyanılıqla toyunuzu eləyin. Allah xeyirlərini versin. Oğullu-qızlı olsunlar.

Kişi dil-ağız eləyib getdi.

...Toy evində iynə üstə oturmuşdu ağsaqqalların çoxu. İynə üstə. Dəmirçi Abdullanın qulağı səsdə, ürəyi səksəkədə idi. Bir dəqiqə, bir il kimi gəlirdi ona. Sayalının rəngi-rufu özündə deyildi. Dəqiqədə bir gözünün qorasını sıxırdı. Müsəllim kişi özünü vermişdi Hasanın böyrünə, hər ikisi üzü alaqaçıya tərəf oturmuşdu ki, içəri girəni birinci görsünlər. Evində Əbdürrəhmanın yastığı bir az da ağırlaşmışdı.

Qızların dövrəsində olan Səlvinaz bacılığından hərdən soruşurdu:

– Dədəm, cijim gözümə bir cür görünür. Elə bil damazlıq inəkləri ölüb.

Hər şeyi bilən bacılığı qızı azdırırdı.

– Səni kimi dünya gözəli köçürürlər, nə zarafatdı!

Toyun şirin yeri idi. Gəlinterpədən hava çalırtdılar. Səlvinazi oynamağa çıxardırdılar.

Birdən ala-səy Temi alaqaçının ağzında göründü.

– Omaroğlu gəlir, Omaroğlu.

Toy əhlinin üstə su ələndi elə bil. Səlvinaz mat qaldı. Nə oldu adamlara görəsən. İstər-istəməz hamı kimi o da alaqaçıya baxdı. Bir azdan ağ saçları pırtlaşıq, ucaboy, nəhəng bir adam göründü. Hiss olunurdu ki, xeyli içib. Addımlarını sərrast atmırdı ancaq. Onun görünməyilə zumanın-balabanın səsinin batmağı da bir oldu. Yavaş-yavaş irəli gəldi. Səlvinaz anasının bu adı eşidən kimi tövlə tərəfə qaçdığından nəşə anladı. Atası meyitə oxşayırdı. Omaroğlu gəlib Müsəllimlə Hasanın qabağında durdu. Camaat hamı başını yerə dikmişdi içi onlar qarışıq. Qocaları xeyli süzdü, başlarını qaldırmadıqlarını görüb Abdullanın qəşşərinə gəldi. Abdullanın da başı əyilib qalxmadı ki, qalxmadı. Bir xeyli də onun qabağında durandan sonra qızların əhatəsindəki Səlvinaza doğru irəlilədi. Bayaqdan hamını susduran bu adamın ona tərəf gəlməyi Səlvinazi qorxutdu. Yaxşı ki, bacılığının səsi köməyinə çatdı.

– Qorxub-eləmə. Yaxşı adamdı bu. Həm də qohumundu.

Omaroğlu qızın düz qənsərində durub gözlərinə baxdı. İndi onun yadındakı bu qabağında duran iriqamətli, xanım-xatın, ərlik qız deyildi ki, şeytanlığı yeni başlayan, dəqiqədə bir “baba mənim”, “baba mənim” deyən körpə idi. Gözlər həmin gözlər idi. Gözlər dəyişmir ha, böyümür ha, həmə, həmə qalır. Adamlar böyüyür, qocalır...

Qızı qucaqlayıb bərk-bərk bağrına basdı Omaroğlu. Səlvinaz hiss elədi ki, üz-gözü suya batdı, isindi. Camaat görməsin deyə gözlərini onun üzüylə, saçıyla quruladı Omaroğlu. Sonra cibindən iri brilyant qaşlı bir üzük çıxarıb onun barmağına taxdı. Bu Məmmərzə kişidə qalmış saxlancın ən qiymətli idi.

– Bu mənim Səlvi balama hədiyyəm.

Bu sözləri xırıldaya-xırıldaya dedi. Qız barmağındakı bahalı üzüyə, qabağındakı yavaş-yavaş qanı qaynadığı kişiyə baxıb heç nə başa düşmürdü.

Omaroğlu üzünü zurnaçılara tutdu.

– Ə, bir sümüyə düşən hava çalın, Səlvi balamla oynayacağam.

Zurnanın səsi eşidildi. Omaroğlu Səlvinazla süzməyə başladı.

Yavaş-yavaş başlar qalxırdı...

Səlvinazi yerinə ötürəndə dedi Omaroğlu:

– Bundan sonra bir dərdim olmayacaq, dərdin alem.

Çıxdı getdi Omaroğlu. Əvvəl toydan, sonra da kənddən. Onu yola salıb Məmmərzə kişi toya gəldi. Gördü, vur çatlasındı yenə. Heç elə bil Omaroğlu gəlib-getməyib. Yenicə əyləşib loğmaya əl atırdı ki, zurnaçılara dedilər:

– Çalmanın görək. Qızın anası özündən gedib, halı pisdı.

1981

ELÇİN

(1943)

Tanınmış nasir, tənqidçi, kinodramaturq Əfəndiyev Elçin İlyas oğlu 1943-cü il may ayının 13-də Bakı şəhərində ziyalı ailəsində anadan olmuşdur. Burada orta məktəbi, ADU-nun filologiya fakültəsini bitirmiş, Azərbaycan EA Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunun aspiranturasında təhsil almışdır.

Əmək fəaliyyətinə Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunda elmi işçi kimi başlamış, Azərbaycan Yazıçılar Birliyi İdarə Heyətinin katibi, "Vətən" cəmiyyətinin sədri olmuşdur. 1993-cü ildən Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin sədr müavini vəzifəsində işləmişdir.

Ədəbi fəaliyyətə 1959-cu ildə "Azərbaycan gəncləri" qəzetində çap etdiyi "O inanırdı" hekayəsi ilə başlamış və çox zəngin yaradıcılıq yolu keçmişdir. O, böyük nasir, dramaturq və tənqidçidir. Əsərləri bir çox xarici dillərə tərcümə olunmuş və dünyanın müxtəlif ölkələrində çap edilmişdir. "Baladadaşın ilk məhəbbəti" hekayəsi yazıcının "Beş dəqiqə və ədəbiyyat" (Bakı, Gənclik, 1984) kitabından götürülmüşdür.

BALADADAŞIN İLK MƏHƏBBƏTİ

(hekayə)

Abşeronda, dənizin lap kənarında bir kənd var idi və elə bil bu saat həmin kənd Yer üzündə bircə kənd idi, çünki gün möhkəmcə şığıyırdı, hamı da gizlənmişdi evində-əşiyində, ins-cins yox idi və bu tənhalıq da daha tək-cə bu kəndin tənhalığı deyildi, elə bil günün beləcə qızmarında bütün Yer üzünün, kürreyi-ərzin tənhalığı idi.

Bu kəndin birmərtəbəli, ikimərtəbəli evlərindən, kol-kosdan çəpər çəkilmiş, taxtadan sürəhi salınmış, daşdan hasar tikilmiş həyətlərindən, salxımları qoralamış meynələrindən, qırmızı çiçəklili nar ağaclarından, əncir ağaclarından, tut ağaclarından, bolluca günəşindən başqa, bir də dənizi var idi və bu saat dənizin lap xırdaca ləpələri sahil qumlarına tərəf elə mülayim-mülayim gəlib-gedirdi ki, elə bil dəniz həmin kəndin tənhalığına layla deyirdi.

Kənddə ins-cins gözə dəymirdi, bircə Baladadaşdan başqa; Baladadaş kəndarası asfalt yolun səkisində, tut ağacının dibində oturmuşdu və bütün kənd camaatından fərqli, günün bu cırhacırında istidən qorxub-eləmiri; ağacın qotur kölgəsi nə vaxt idi yerini dəyişmişdi, amma Baladadaş öz yerini dəyişməmişdi, elə-eləcə günün altında oturub mürgü döyürdü.

Baladadaş yalın ayaqlarına səndəl geymişdi, əynində parusin şalvar, qısaqol miləmil trikotaj köynək var idi, başına “aerodrom” keпка qoymuşdu və hərdənbir tər damcıları bu “aerodrom” kepkanın altından yuvarlanıb Baladadaşın sısqə sifətindən üzəşəği axırdı.

İçə pivə çəlləkləri ilə dolu bir yük maşını asfaltdan gəlib keçdi və bu maşının tırıltısı Baladadaşın heç xoşuna gəlmədi, ağcaqanadın əlindən gecə yaxşı yata bilmədiyinə görə, əməlli-başlı qızarmış gözlərini açıb yerindən tərənəmədən maşının ardınca baxdı, sonra gözlərini qıyıb günəşə baxdı, sonra da tut ağacının yerini dəyişmiş qotur kölgəsinə baxdı, amma ərindiyindən və kəsalət onu basdığından yenə də yerindən tərənəmədi, ayaqlarını irəli uzadıb sidqi-ürəkdən əsnədi və qollarını da geniş açıb yaxşıca gərnəşdi.

Qarşıdakı həyətin daş hasarından bir oğlan uşağının başı göründü və bu oğlan uşağı Baladadaşı gərən kimi, tez də başını çəkdi, o saat da həyətin göy darvazasının kiçik qapısı açıldı və yaxmacdan dişləyib ləzzətlə çeynəyə-çeynəyə taxta parçasını ona uzatdı:

– Şimaqədər yon də mənimçün!..

Baladadaşdan səs çıxmadı. Oğlan yenə yaxmacdan ləzzətlə bir dişdəm alıb dedi:

– Nolar, yon də!..

Baladadaşdan səs çıxmadı. Oğlan ağzındakı dişdəmi çeynəyib qurtardıqdan sonra yenə dedi:

– Nolar...

Baladadaş gözlərini qıyıb bir müddət oğlana baxdı, elə bil onu birinci dəfə idi gərürdü, sonra dedi:

– Qəmişini çək məndən.

Oğlan əlindəki yaxmaca baxdı və elə bil bir az məyus oldu ki, yaxmacın qurtarmasına az qalıb, dedi:

– Əhmədağanı əsgərliyə aparanda demədin ki, onun yerinə şimaqədər yonacaqsan mənə?

Baladadaşdan səs çıxmadı. Oğlan dedi:

– Dünən Əhmədəğadan məktub gəlmişdi, soruşurdu məndən ki, şimaqədər yonur səninçün Baladadaş? Sonra da yazmışdı ki, məndən atəşin salam deginən Baladadaşa. Öz canımçün!

Baladadaş əvvəlcə yenə heç nə demədi və yenə də bir müddət yerindən qımıldanmadı, sonra bir balaca gərnəşdi, əlini şalvarının cibinə salıb “Avrora” çıxartdı, içindən bir dənə siqaret götürüb qoydu qulağının dibinə, qutunu soxdu cibinə və bu dəfə də o biri əlini şalvarının o biri cibinə salıb açılib-örtülən bıçaq çıxartdı, dilini açıb dırnağında itiliyini yoxladı və dedi:

– Ver bura.

Səhərdən bəri səbirlə Baladadaşdan cavab gözləyən oğlan əlindəki taxta parçasını ona verdi və Baladadaş da taxta parçasını alıb o tərəf-bu tərəfinə baxdı, sonra da yonmağa başladı.

Qarşıda ki göy darvazanın kiçik qapısı yenə açıldı və həyətdən bir qadın çıxıb Baladadaşın yanındaki oğlanı səslədi:

– Ağanəcəf, ay Ağanəcəf!

Ağanəcəf anasına tərəf baxdı:

– Nə var?

– Gəl otur uşaqların yanında, gedirəm bazara.

Ağanəcəf bir anasına baxdı, bir Baladadaşa və əlindəki yaxmacın axırını tikəsini ağzına soxub çeynəyə-çeynəyə dedi:

– Qurtaranda qışqır məni, gəlmişim götürüm, hə?

Baladadaş öz işində idi və elə bil heç nə eşitmirdi və ümumiyyətlə, elə bil ki, dünya Baladadaşın vecinə deyildi.

Ağanəcəf qaçıb həyətdə girdi. Qadın gəlib Baladadaşın yanından keçəndə ayaq saxladı:

– Necəsən, Baladadaş, anan necədir?

Baladadaş başını qaldırmadan:

– Yaxşıdır, – dedi.

– Haçan gedirsən əsgərliyə?

– Payızda.

– İnşallah. Əhmədəğa da kursa girib orda.

Baladadaş başını qaldırıb qadına baxdı:

– Mən də girəcəyəm.

– İnşallah.

Qadın yoluna davam etdi. Baladadaş da taxtanı yonmağa başladı və birdən yenə başını qaldırıb qadının ardınca qışqırdı:

– Əhmədəğaya salam yazun məndən – atəşin. Yazun ki, salamduası var sənə Baladadaşın.

Qadın gülümsəyib başını tərpedə-tərpedə:

– Salam göndərən sağ olsun, çox sağ ol, – dedi və tini burulub gözdən itdi.

Yenə də bir kənd idi, bir günün cırhacırı, bir də tut ağacının altında oturub cidd-cəhdlə şimaqədər yonan Baladadaş.

Bir də dəniz idi; göy uzaqda birləşirdi və güclə sezilən bu üfüq xətti elə bil ki, dünyanın axırı idi.

Göy tərtəmiz idi, dəniz də dalğasız, səssiz-küysüz və bu təmizlikdə, bu səssizlikdə bu dəqiqə elə bir əbədilik var idi ki, elə bil dünyada nə yağış olub, nə çovğun, nə dəniz uğultusu, nə də ki, bir başqa şey.

Əvvəlcə yük maşınının səsi gəldi, sonra özü göründü və səs sala-sala asfaltla gəlib Baladadaşın yanından ötdü, iyirmi-iyirmi beş metr aralıda dayandı.

Maşının banında yekə bir dəst yorğan-döşək, miz, taxta kətillər, böyük paltar dolabı, qab-qacaq, qazan, samovar var idi və belə məlum olurdu ki, təzə köç gəlib.

Sürücü motoru söndürüb aşağı düşdü, o tərəf-bu tərəfə boylanıb dedi:

– Hə, bude, bax, buradır.

Kök bir qadın hıqqana-hıqqana kabinədən düşüb sürücünün göstərdiyi taxta qapıya baxdı, sonra ətrafa nəzər saldı, sonra dənizi əməlli-başlı süzüb:

– Allah Muradın canını sağ eləsin, – dedi. – Lap əntiqə yerdə kirayə götürüb bağı.

Sürücü cibindən çıxartdığı açarla taxta qapının ağzındakı yekə qıfılı açdı və qapını itələyib içəri boylandı. Əncir, heyva və nar ağacları bu balaca həyəti başdan-başa kölgəlik eləmişdi. Artırmalı, birmərtəbəli binanın arxa tərəfi meynəlik idi. Həyətin aşağı başında kiçik bir bostan var idi, bostanın yanında isə ikimərtəbəli talvar və bu saat bir dəstə sığırçın həmin talvarın alt mərtəbəsindəki kölgəlikdə civildəşə-civildəşə kefə baxırdı.

Kök qadın bu xudmani həyətin səliqəsindən, kölgəsindən xeyli fezyab olmuşdu və bir müddət beləcə dayandı qapının ağzında, sonra yəqin yadına düşdü ki, qapının ağzında dayanıb tamaşa etməyə gəlməyibdir bura, şeyləri evə daşımaq lazımdır və görünür, bu da yadına düşdü ki, on səkkiz yaşında qəşəng bir qızı var və qız hələ bu xudmani həyətdə baxmayıb.

– Seva, bir gəl, bax gör nə aləmdi!.. – Kök qadın ətrafına nəzər saldı və yalnız indi hiss elədi ki, Seva səhərdən bəri gözə dəymir, balaca bir təşvişlə sürücüyə baxdı. Sürücü də gözlərini ətrafa dolandırıb təəccüblə çiyinlərini çəkdi, yəni gözə dəymir Seva xanım.

Kök qadın get-gedə artan bir təşvişlə yük maşınının dörd tərəfini dolandı, o tərəf-bu tərəfə boylandı:

– Sevil! Hardasan, Seva!..

Kök qadının təşvişi yavaş-yavaş sürücüyə də sirayət edirdi:

– Seva xanım!

Sürücü pəncələri üstə qalxıb maşının banına boylandı – heç kim yox idi.

Doğrudan da, hardadı görəsən bu qız?

Səhərdən bəri tut ağacının dibində oturub şimaqədər yonmaqla məşğul olan Baladadaş başını qaldırıb yük maşınına tərəf baxdı və sonra yenə də başını aşağı salıb cidd-cəhdlə işinə davam etdi.

Kök qadın sürücüyə yaxınlaşıb özü öz sözlərindən qorxurmuş kimi:

– Birdən yolda uşaq maşından düşər a?.. – dedi.

Sürücü onsuz da başını itirmişdi. Yenə pəncələri üstə qalxıb maşının banına boylandı və dedi:

– Murad yoldaş bilsə ki, Seva xanım kuzovda gəlib, mənim qanım getdi!..

Kök qadın daha sürücüyə təskinlik vermək halında deyildi, əməlli-başlı qorxuya düşmüşdü:

– Sevil! Sevil!

Birdən Sevilin səsi gəldi:

– Nə var, maması?..

Kök qadın duruxdu və sürücüyə baxdı. Sürücü yenə də çiyinlərini çəkdi və bu dəfə əyilib maşının altına baxdı, guya ki, Sevil maşının altında olacaqdı.

Kök qadın yenə çığırdı:

– Seva!

– Bəli!..

Sürücü də, kök qadın da çaşbaş qalmışdı və bu zaman maşının banındakı yekə paltar dolabının qapısı açıldı və əynindəki ağ donuyla elə bil ki, göyün yeddinci qatından uçub gəlmiş Sevil adlı mələkə reverans etdi, yəni ki, buyurun zati-aliləri, qulluğunuzda müntəzirəm.

Kök qadın əlini sinəsinə aparıb:

– Bir də ürəyimi partladacaqsan, – dedi, amma gülümsədi, çünki məlum olmuşdu ki, onun gözəl-göycək qızı yolda maşının banın-

dan yerə düşməyib və başına başqa bir iş də gəlməyib, elə-beləcə, həmişəki zarafatındadı.

Sürücü elə bil ancaq indi başa düşdü ki, adamın atasını yandıran günün altında dayanıb, cibindən yekə dəsmalını çıxarıb üz-gözünün tərini sildi.

Sevil pinq-ponq topu kimi bir göz qırpımında maşının banından yerə atıldı və səhərdən bəri gözünü ondan çəkməyən Baladadaş da günün istisini hiss etdi, yerindən qalxıb şalvarının dalını çırpdı və bu dəfə keçib tutun qotur kölgəsində oturdu.

Sevil taxta qarıdan boylanıb həyəətə baxdı və əlini əlinə vurub: – Oy!.. Kakaya krasota!.. – dedi. – Prosto prelest!..

Kök qadın bütün yayı qalacaqları bu xudmani həyəti bir də göz-dən keçirib gülümsədi – həm öz yerinə sevinirdi, həm də qızının yerinə – və dedi:

– Yaxşı, şey-meyi düşürdək ki, rahatlanaq.

Sürücü banın yan sürəhisini açıb aşağı sallatdı və yükü bir-bir boşaldıb evə aparmağa başladı. Sevil də, anası da xırda-xuruş şeylərdən götürüb sürücüyə kömək edirdi və artıq qana-tərə batmış kök qadın hərdən bir yenə də heç nəyi vecinə almayıb tutun kölgəsində şimaqədər yonmaqla məşğul olan Baladadaşa tərs nəzərlər salırdı, yəni ki, görmürsən təzə qonşular gəlib, kömək eləmək-dənsə, kölgədə avaralanırsan.

Baladadaş kök qadının, sonra da sürücünün tərs nəzərlərini öz üzərində hiss edirdi, amma Baladadaş da ona görə Baladadaş idi ki, öz bildiyini atasına da verməzdi, necə lazım bilirdi, elə də edərdi.

Kök qadın lap birtəhər olmuşdu, hərçənd hərdən bir yük daşımaq ona ziyan eləməzdi. Sevil isə ding-ding dingildəyə-dingildəyə gəlib bir kitab götürürdü, ya lap kiçik bir bağlama götürürdü, aparırdı evə, təzədən qayıdıb yenisini götürürdü və elə bilirdi ki, əməlli-başlı iş görür.

Axırda sürücü maşının banına qalxıb yekə paltar dolabını yerindən dəbərtməyə başladı və kök qadın da daha özünü saxlaya bilməyib üzünü Baladadaşa tutdu:

– Ay oğlan, – dedi, – gəl kömək elə də bir az, görmürsən, gücümüz çatmır?..

Baladadaş başını qaldırıb bir müddət kök qadına baxdı və sonra soruşdu:

– Mənimləsiz?

– Hə... Bəs kiminləyəm?

Baladadaş yenə də bir müddət kök qadına baxdı və dedi:

– Hambal gətirəydiz də özünüzlə

Kök qadın başa düşə bilmədi ki, Baladadaş bu sözləri onları lağa qoymaq üçün deyir, ya elə doğrudan da bu fikirdədir və onlar görək hambal gətirəydilər özləriylə?

Tərdən ağ köynəyi bədəninə yapışmış sürücü acıqlı-acıqlı Baladadaşa baxıb nə isə demək istədi, amma bu zaman qapının ağzında dayanmış Sevil Baladadaşa baxa-baxa pıqqıldadı və sürücü də daha heç nə demədi.

Baladadaş “aerodrom” kepkasının yekə dimdiyi altından Sevilə baxdı, sonra əlindəki taxta parçasını səkinin üstünə qoyub ayağa qalxdı, açılıb-örtülən bıçağını bağlayıb cibinə qoydu və ədəb-ərkanla parusın şalvarının dalını çırpıb asta addımlarla maşına yaxınlaşdı.

Sevil günün bu cırhacırında Baladadaşın başına qoyduğu kepkaya, qulağının dibindəki siqaretə baxdı və yenə də pıqqıldadı.

Baladadaş gözucu qıza baxdı və halına təfavüt qoymadan sürücüyə işarə elədi ki, paltar dolabını aşağı itələsin, özü isə kürəyini maşının banına söykəyib əllərini yuxarı qaldırdı.

Sürücü əvvəlcə tərəddüd etdi, çünki dolab çox yekə idi, Baladadaş cılız, amma Baladadaşın inamı ona da sirayət etdi və o, hıqqana-hıqqana paltar dolabını Baladadaşın kürəyinə endirdi.

Baladadaş əlləri ilə başının üstünə əyilmiş dolabı tutub addım atmaq istədi, amma ağırlıq altında dizləri titrədi, gözləri qaraldı və o, bircə anın içində fikrindən keçirdi ki, əgər bu saat bu ağır yükün altından qaçmasa nə əsgərliyə gedə biləcək, nə də Əhmədağa kimi kursa girəcək, anası da ağlar qalacaq evdə və yadından çıxartdı ki, yanında on səkkiz yaşlı gözəl bir qız var və qızın adı Sevildi və Sevil yaman güləndi.

Baladadaş güclə kənara sıçradı ki, ağır dolabın altında qalıb xurd-xəşil olmasın və dolab da bayaqdı ha, gumbultu ilə ağziüstə yerə – qır səkinin üstünə düşdü.

Paltar dolabının gurultusundan sonra bir anlıq sükut çökdü və yalnız bu bir anlıq sükutdan sonra Sevil əvvəlcə pıqqıldadı, sonra da lap şaqqanaq çəkib güldü və onun bu gülüşü elə bil ki, kök qadını yuxudan oyatdı:

– Vaxsey-y!..

Baladadaş əvvəlcə ağziüstə yerə sərilmiş dolaba, sonra da gülüşü ilə kəndin həmişəki yeknəsəqliyini alt-üst edən Sevilə baxdı və dedi:

– Eyib etməz, düzəldərik.

Kök qadın özünü saxlaya bilmədi:

– Nəyi düzəldərik, ay mən deyən? Xəşilə döndərmisən şifoneri, indi də deyirsən düzəldərik?!

Sevil yenidən şaqqanaq çəkib güldü.

Yəqin ki, Murad yoldaşa nə cavab verəcəyi barədə düşünən sürücü matı-qutu qurumuş halda maşının banında dayanıb yuxarıdan-aşağı Baladadaşa baxırdı və ağzını açıb bircə kəlmə də deməyə halı yox idi.

Baladadaş isə gözlərini dolabdan çəkib yenə Sevilə baxdı və birdən-birə başa düşdü ki, cəmi yarımca saat bundan əvvəl heç tanımadığı bu on səkkiz yaşlı gözəl qız onun üçün çox doğma və əziz bir adamdır, bu hiss onun bütün bədənindən axıb keçdi və ona elə gəldi ki, dənizin ləpələri bütün bədənini oxşadı; dənizi isə Baladadaş kimi duyan, hiss edən və sevən ikinci adam tapmaq çətin işdi.

Baladadaşın ilk məhəbbəti belə başladı və bu ilk məhəbbətin ilk günortası həmin bu dolab əhvalatı ilə sona yetdi; Baladadaş əvvəlcə parusin şalvarının dalını çırpdı – guya ki, yenə səkinin üstündən qalxırdı və sonra heç nə olmayıbmiş kimi, geri dönüb təkcə Baladadaşın gözə biləcəyi asta və biganə yerişlə uzaqlaşdı.

Hər tərəf dəniz idi və bu saat dənizdə balıqlardan başqa bir də Baladadaş üzürdü; balıqlar görünmürdü, amma Baladadaşın başı dənizin üzərində qaralırdı, batırdı, çıxırdı; Baladadaş elə ehməllicə üzürdü ki, dənizin sakitliyi də öz sakitliyində qalırdı, səssizliyi də öz səssizliyində.

Baladadaş suyun üzərində arxasıüstə çevrildi və gözlərini göyə dikdi; göy də dəniz kimi intəhasız idi və bu göyün altındakı dənizdə bir Baladadaş var idi, bu Baladadaşın isə ürəyində on səkkiz yaşlı gözəl bir qız var idi; bu qızın adı Sevil idi, özü də yaman güləyən idi.

Həmin güləyən qız indi oturmuşdu təzə həyətlərindəki iri əncir ağacının altında, amma daha gülmürdü, əllərini xurmayı saçlarının arasından başının arxasında çarpazlayıb iri göy gözlərini zilləmişdi səmaya; səmaya baxırdı və şeir deyirdi:

Как прощались, страстно клялись

В верности любви...

Вместе тайн приобщались,

Пели соловьи...
Взял гитару на прощанье
И у струн исторг
Все признанья, обещанья,
Всей души восторг...
Да, тоска заполнила,
Порвалась струна...
Не звала б, да не манила
Дальняя сторона!
Вспоминай же, ради бога,
Вспоминай меня,
Как седой туман из лога
Встанет до плетня...

Şeri deyəndən sonra əllərini geniş açıb gərnəşdi və yalnız bu zaman hasarın üstünə dırmaşıb ona baxan Baladadaşı gördü, əvvəlcə bir balaca duruxan kimi oldu, sonra soruşdu:

– Sən də şeir bilirsən?

– Nöş bilmirəm?..

Sevil yenidən dikəlib maraqla dedi:

– Yox a?.. – Elə bil inanmırdı ki, Baladadaş şeir bilir. – De də birini.

– Məktəb-zaddı bəyəm?..

Əlbəttə, Baladadaş bir para şeir bilirdi, amma Baladadaş onu da bilirdi ki, bu şeirlərin heç biri Sevilə layiq deyil; yəni Sevilin, bu təmiz göyün, bu səssiz-səmirsiz dənizin, bax, indiki bu dəqiqənin şeirləri deyil o şeirlər; Baladadaş onu da bilirdi ki, təmiz göyə baxıb şeir deyən qızla lap incə, zərif danışmaq lazımdır, amma məsələ burasında idi ki, Baladadaş incə və zərif danışa bilmirdi.

Əslində Baladadaş bunu ancaq indi hiss elədi, indi hiss elədi ki, o, yəni on səkkiz yaşı ilə bərabər məktəbi də yenicə bitirmiş məşhur şimaqədən ustası Baladadaş qızla incə və zərif surətdə, yaxşı sözlər işlədə–işlədə danışmaq qabiliyyətində deyil.

O, ürəyinin lap dərinliklərində hiss elədi ki, beləcə hasarın üstündə oturub onca metrlikdən tamaşa elədiyi bu qız əslində onun dünyasından çox–çox uzaqdadı, amma Baladadaş bunu da hiss elədi ki, günlərin bir günündə, dənizin sahilində, ayılı–ulduzlu bir yay gecəsində, özü də sərin bir gecədə bu uzun məsafə yox ola bilər, bu gözəl qız da lap dəniz kimi onun saçlarını sığallayıb üzündən öpə bilər.

Baladadaş elə bil ki, bu öpüşü sifətində hiss etdi, diksindi və suçlu adamlar kimi qıza baxdı.

Məlum məsələ idi ki, Sevil Baladadaşın fikirlərindən və bir neçə saniyə bundan əvvəl onun arıq üzündən öpdüyündən xəbərsiz idi. Qız Baladadaşın başındakı “aerodrom” kepkaya baxıb gözlərini süzdü və Baladadaş da başa düşdü ki, onun bu saat şeir deyə bilməməsi çox pis iş oldu.

Sevilin anası artırmadakı qaz pilotəsinin üstündə təzə lobyə qızardırdı və hasara dırmaşmış Baladadaşı görəndə lap cin atına mindi:

– Mənə bax, ora niyə dırmaşmısan? Başına yer qəhətdir?..

Baladadaş kök arvada baxdı və heç nə deməyib hasardan yerə atıldı, parusin şalvarının dalını çırpıb səndəllərinin burnu ilə qumu tozlandıra–tozlandıra hasarlararası yol ilə uzaqlaşdı.

Sevilin anası pilotənin üstündəki lobyaya dörd–beş yumurta çırpıb hələ də əncir ağacının altında oturmuş qızına dedi:

– Murad gələcək indilərdə, dur qabdan–qacaqdan yığ stolun üstünə...

Sevil Muradın adını eşidəndə gülümsədi və quş kimi qalxıb otağa girdi.

Sevilin anası pilotənin odunu lap alıb, sarımsaq əzməyə başladı və bu zaman həyətin taxta qapısı açıldı və Baladadaş hər əlində içi su ilə dolu bir vedrə hıqqana–hıqqana gəlib dayandı həyətin ortasında.

Sevilin anası tərs–tərs Baladadaşa baxdı və Baladadaş da bir müddət bu kök arvada baxıb:

– Şollar suyudur, – dedi. – Gətirdim sizünçün, işlədəsüz.

Sevilin anası dedi:

– Get, bala, get. Səndən heç kim heç nə istəməyib, get öz işinə, gücünə...

Baladadaş, “aerodrom” kepkasının altında tər damcıları süzülə–süzülə yenə də bir neçə müddət kök arvada baxdı və heç nə demədən geri dönüb əlindəki vedrələrlə birlikdə həyətdən çıxmaq istədi.

Sevilin anası arxadan onu səsledi:

– Doğrudan şollar suyudu?

Baladadaş ayaq saxlayıb kök arvada sarı çevrildi və bu kök arvadı inandırmaq üçün sidq–ürəkdən and içdi:

– Kəpkam haqqı şollar suyudu, inanmırsuz?

Sevilin anası elə bil eşitmədi:

– Nə?

Baladadaş vedrələri yerə qoyub əlini kepkasına vurdu və dedi:
– Əşşi, kepkama and olsun ki, şollar suyudu, nöş inanmırsan e, sən?..

Birdən Sevil evin qapısından həyəətə tərəf boylandı və:
– Necə, necə! – dedi. – Kepkam haqqı?.. – Sonra da başladı şaq-qanaq çəkib gülməyə.

Baladadaş başa düşmədi ki, Sevil indi nəyə gülür; əslində Sevilin gülməyi, özü də şaqqanaq çəkib gülməyi onun xoşuna gəlirdi və buna görə də heç ürəyində də ona acıqlana bilmirdi ki, adam belə güləyən olmaz.

Sevilin anası dedi:

– Yaxşı, gətirmisən, ver işlədək, amma day zəhmət çəkmə bundan sonra.

Baladadaş yenə də geri qayıdıb vedrələri hıqqana-hıqqana artırmaya qaldırdı və suyu iri dəmir qaba boşaltdı. Bu zaman həyətin qapısı ağzında qırmızı rəngli bir “Moskviç” dayandı. Sevilin anası o saat əl-ayağa düşdü:

– Murad gəldi! – dedi. – Seva, Murad gəldi!

Sevil tələsik otaqdan çıxıb qaça-qaça həyəətə düşdü. Anası da Baladadaşı yadından çıxarıb dəsmalla əllərini silə-silə həyəətə endi.

Murad otuz yaşında, boylu-buxunlu, yaraşlıqlı bir kişi idi. O, maşından düşüb həyəətə girəndə elə bil səhərdən bəri günün altında taqətsiz qalmış bu həyəətə bir canlanma gəldi, bu balaca evin, artırmının, pilotənin – hər şeyin sanbalı artdı.

Murad:

– Hə, necədi? – dedi. – Necə yerləşmişiniz?

Sevil:

– Əntiqə! – dedi və özünü saxlaya bilməyib Muradın qoluna qısıldı; anası yanında olmasaydı, yəqin indi Muradın boynuna sarılacaqdı.

Sevilin anası da bunu hiss eləyib bir az özünü itirən kimi oldu, sonra dedi:

– Lap yaxşıdı buralar. Lap yaxşıca da yerləşmişik.

Murad ətrafı gözdən keçirib özündən və bütün bu həyətbacadan razı halda dedi:

– Şəhərdə bir isti, bürkü var ki, adam nəfəs ala bilmir.

Sevil onun gözlərinin içinə baxıb:

– Yorulmusan? – dedi və elə dedi ki, anası yenə bir balaca özünü itirən kimi oldu: qız açıq-aşkar Muradın boynuna sarılmaq istəyirdi.

Bu saat heç kim bilmirdi ki, dünyada Baladadaş adında bir adam var və tamamilə yaddan çıxarılmış Baladadaş boş vedrələri əlinə alıb onların yanından ötmək istəyəndə Murad soruşdu?

– Bu kimdir belə?

Sevil Baladadaşın “aerodrom” kepkasının altından tər damcıları süzülən sifətinə baxıb bərkdən güldü.

Sevilin anası dedi:

– Şollar suyu gətirib bizə iki vedrə.

Sevil isə güldürdü. Baladadaş ayaq saxlayıb Sevilə baxdı. Baladadaş üçün fərqi yox idi ki, bu on səkkiz yaşlı gözəl qızın yanında bıqıburma zırpı bir oğlan dayanıb və həmin oğlanın təptəzə qırmızı “Moskviç”i var və Baladadaşın gözlərini bərəldib beləcə qıza baxmağı bu oğlanın xoşuna gəlmir; Baladadaş birdən-birə onun üçün bu qədər doğma və əziz olan bu göy gözlərə, xurmayı saçlara, ağ bənizə baxmaq istəyirdi və buna görə də baxırdı.

Murad əlini cibinə salıb bir dənə gümüşü manatlıq çıxartdı və Baladadaşa uzatdı:

– Tut.

Baladadaş gözlərini xurmayı saçlardan, göy gözlərdən, ağ bənizdən çəkib gümüşü manatlığa baxdı.

Əlbəttə, başqa vaxtlar olsaydı, Baladadaş da söyüş söyərdi, ya gümüşü manatlığı alıb vızıldadardı göyün yeddinci qatına, axır ki, bir şey edərdi. Amma məsələ burasında idi ki, bu dəqiqə Baladadaş özünü tamam itirmişdi və bilmirdi ki, nə eləsin, çünki bu dəqiqə onun yanında on səkkiz yaşlı gözəl bir qız dayanmışdı, özü də bu qız göyə baxıb gözəl şeirlər deyə bilirdi və indi bu qız da həmin gümüşü manatlığa baxırdı.

Sevilin anası dedi:

– Elə-belə gətirib e, ay Murad, pulsuz.

Murad gülümsədi:

– Eyib etməz, qoy gedib pivə içsin, sərirləsin.

Baladadaş heç bir söz deməyib boş vedrələr əlində həyətdən çıxdı.

Arxadan Muradın səsi gəldi:

– Az oldu?

Sonra da göygözlü, xurmayısaçlı, ağbənizli həmin on səkkiz yaşlı qız bərkdən güldü.

İki Ay var idi: biri göydə, biri də dənizdə və dənizdəki bu Ay narin ləpələrin üzərində oynayırdı. Baladadaş sahilə – qumun üstündə oturub gözlərini dənizdəki Aydan çəkmirdi.

Bütün sahilə heç kim yox idi, bir dəniz idi, bir Baladadaş, bir də dənizdəki bu Ay.

Sahilin bu tənhalığı bir həzinlik gətirmişdi və Baladadaş da həmin həzinlik içində gözlərini dənizdəki Aydan çəkə bilmirdi.

Nəhayət, Baladadaş ayağa qalxıb parusin şalvarının dalını çırpdı və yavaş-yavaş sahilə uzaqlaşdı qayıqların arası ilə kəndə tərəf gəldi.

Ağanəcəfəlin həyətlərindən gələn mahnı səsi aləmi bürümüşdü: Qədir Rüstəmov “Sona bülbüllər”i oxuyurdu və Baladadaş da mahnının müşayiəti ilə Sevilgilin təzə həyətlərinin daş hasarına dırmaşdı qaranlıqdan onların işıqlı artırmasına baxdı.

Sevil, anası və Murad artırmadakı kiçik mizin arxasında oturub çay içirdi.

Sevilin anası:

– Sən allah, maşını yavaş sür, – dedi. – Ürəyim qalacaq sənin yanında. Telefon da yoxdur ki, şəhərə çatanda zəng eləyib deyəsən.

Murad gülümsədi:

– Onsuz da yavaş sürürəm. Nigaran qalmayın.

Sevil dedi:

– Qal burda da, nə olar?..

Murad dedi:

– Yaxşı deyil...

Sevilin anası dedi:

– Bircə toyunuzu tez eləsəydik...

Baladadaş atılıb hasardan düşdü və dinməz-söyləməz parusin şalvarının dalını çırpıb Sevilgilin həyətlərindən uzaqlaşdı.

Yenə günün cırhacırı idi və belə isti ola, özü də şən bə günü – dəniz də, sahil də adamlarla dolu idi.

Baladadaş dənizdən təzəcə çıxmışdı və az qala dizinəcən uzanan qara trusiki nazik baldırına yapışmışdı.

Ağanəcəf əlindəki taxta şimaqədəri qumluğa yorta-yorta ona yaxınlaşdı:

– Əhmədəğadan bu gün məktub almışıq. Sənə salam yazır. Deyir, gəlsin mənə yanına. Amurski oblada. Deyir ki, kursa da girər yaxşı. Ordan sonra vayenni akademiya da girmək olur əntiqə. Mən də

bu gün yazdım ona ki, Baladadaş yaxşı-yaxşı şimaqədərler düzəldir mənimçün. Anam da yazdı ki, Baladadaş salam deyir sənə.

Baladadaş birdən-birə:

– Sənə nə var e... – dedi. – Dünya vecinə döyül!.. – Sonra qumun üzərində uzanıb gözlərini qıydı və günəşə baxdı.

Ağanəcəf ömründə Baladadaşdan belə sözlər gözləməzdi və matı-qutu qurumuş halda gözlərini döyüb bilmədi ki, nə desin. Sonra sahilə tərəf gələn qırmızı “Moskviç”i göstərib:

– Upravlyayuşi gəlir, – dedi.

Baladadaş soruşdu:

– Kim?

Ağanəcəf dedi:

– Upravlyayuşi.

– Upravlyayuşi kimdir?

– Ode, qırmızı “Moskviç”də gəlir.

Baladadaş dikəlib qırmızı “Moskviç”ə baxdı. Ağanəcəf həsəd dolu gözlərini bu təptəzə qırmızı “Moskviç”dən çəkməyərək dedi:

– Təzə qonşumuzdu qız. Bu da onun nişanlısıdır. Yayçün gəliblər, yenə qeyidəcəklər şəhərə payızda. Qızın anası deyir ki, upravlyayuşidi bu. Bilirsən neçə kilo olar qızın anası? Özü belə əntiqədi, ancaq anası yüz kilo olar.

Baladadaş dizləri üstə qumda oturub Muradla Sevilə baxırdı.

Sevilin xurmayı saçları çılpaq çiyinlərinə tökülmüşdü. Sevilin çılpaq qıçları, yalın ayaqları qumun üzərində elə addımlayırdı ki, elə bil bütün bu dəniz də, bütün bu sahil də bu qıçların sahibinə məxsus idi. Muradın əzələləri sayılan sağlam bədəni dənizin sularını yarıdı, Sevilə yol açdı və onlar üzə-üzə sahilədən uzaqlaşdılar.

Baladadaş dənizdə idi və dənizdə Baladadaşdan, bir də ki... Sevilədən başqa heç kim yox idi. Sevil suda Baladadaşın qolları üzərində uzanmışdı. Sevilin xurmayı saçları dənizin üzünə yayılmışdı. Baladadaş Sevilə əllərində tutub dənizin üzü ilə gəzdirdirdi. Sevil gözlərini yummuşdu və gülümsəyirdi, həm də şeir pıçıldaırdı. Baladadaş Sevilin ağ bənizinə, suyun üzünə yayılmış xurmayı saçlarına, şeir pıçıldaıyan dodaqlarındakı gülüşünə baxırdı və o da gülümsəyirdi.

Sevil göy gözlərini açıb Baladadaşa baxdı, sonra əlini uzadıb onun sifətində gəzdirdi, sonra dodaqlarının tuşunda tutdu. Baladadaş dəniz təmi verən bu əli öpdü, öpdü və üfüqə baxdı.

Gömgöy üfüt xətti bu dəniz xoşbəxtliyinin sərhədi idi; bu üfüt xəttindən bu tərəfə Baladadaşla Sevilin aləmi idi; bu üfüt xəttindən bu tərəfə bütün dəniz Baladadaşla Sevilin idi və Sevilin xurmayı saçları bu dənizin üzərinə yayılmışdı.

Baladadaş əlləri üstündə tutduğı Sevilə tərəf əyilib onun xurmayı saçlarını və dənizi öpməyə başladı.

– Peyin var bağ üçün, istəmirsən?

Baladadaş gözlərini dənizdən çəkib eşşək arabasında oturmuş qoca kişiyyə baxdı, elə bil heç nə görmədi və heç nə eşitmədi, təzədən dənizə baxdı, lakin dənizdə daha nə Sevil var idi, nə də Sevilin xurmayı saçları dənizin üzərinə yayılmışdı.

– Peyin var deyirəm, bağ üçün, lazımdır?

Baladadaş yenə də gözlərini dənizdən çəkib eşşək arabasında oturmuş qoca kişiyyə baxdı, əvvəlcə elə bil ki, təəccüb etdi: bu kişi hardan peyda oldu belə? Sonra oturduğı yerdən ayağa qalxıb parusın şalvarının dalını çırpdı, cavab gözləyən qocaya heç nə demədən adamsız, bomboş sahilədən uzaqlaşdı.

Araba da təkərləri cırıldaya-cırıldaya axşamın toranında sahillə yoluna davam etdi.

Baladadaş qayıqların arasından keçib kəndə girəndə hava tamam qaralmışdı və o, yenə də Sevilgilin həyətlərinin daş hasarına dırmaşib qaranlıqdan işıqlı artırmaya baxdı.

Sevil artırmadakı həsir kreslodə təkə oturmuşdu, əlində də kitab var idi.

Sevil sakitcə oturub kitab oxuyurdu və xəbəri yox idi ki, cəmi yarımca saat bundan əvvəl onun bu xurmayı saçları bütün dənizin üzərinə yayılmışdı; xəbəri yox idi ki, Baladadaş dənizin üzərinə yayılmış bu saçları cəmi yarımca saat bundan əvvəl öpürdü; xəbəri yox idi ki, onun bu xurmayı saçlarının şorməzə təmini Baladadaş indi də dodaqlarında hiss edirdi.

Birdən Sevil göy gözlərini kitabdan çəkib bir neçə an qaranlığa – Baladadaşın hasara dırmaşdığı səmtə baxdı və dedi:

– Yenə gəlib çıxmısan hasara?

Baladadaşın ürəyi birdən-birə qırılıb hasarın dibinə düşdü – qabaqlar belə şeylər olmazdı Baladadaşda.

Sevil dedi:

– Bilirəm də, hasarın üstündəsən. Dünən axşam da çıxmışdın ora. Elə bilirsən xəbərim yox idi. Murada desəm, bilirsən neyləyər sənə?

Baladadaşdan səs çıxmadı. Təkcə qurbağalar quruldayırdı – deyəsən yağış yağacaqdı. Bir də ki, cırcıramaların səsi aləmi götürmüşdü başına. Sevilgilin evindən də səs gəlirdi – yəqin televizorda kino göstərirdilər və Sevilin anası da oturub kinoya baxırdı.

Sevil gözlərini qaranlıqdan çəkmədən dedi:

– Nə istəyirsən? Sənin taynam? Get bir güzgüdə kepkanə bax... Kepka deyil e, aerodromdur, aerodrom. Üstündən qalxıb Aya uçmaq olar.

Sonra Sevil özü öz sözlərinə güldü.

Sevilin anası içəridən boylanıb soruşdu:

– Kimlə danışırısan elə?

– Heç kimlə. Özüm özümlə! – Sevil yenə güldü. – Olmaz?

Baladadaş başa düşdü ki, aşağı düşmək və buradan əkilmək lazımdır, özü də daha heç vaxt bu hasara dırmaşmaq lazım deyil. Baladadaş bunu başa düşürdü, amma məsələ burasındaydı ki, əl-ayağı sözünə baxmırdı, elə bil ki, Sevilin sözləri onun ürəyini kəşib hasarın dibinə atmamışdı, əlini, ayaqlarını qurutmuşdu.

Sevil daha gülmürdü. Bu dəfə lap acıqlı-acıqlı dedi:

– Niyə düşüb getmirsən? Sənin üzündən gedib evin istisində oturum?

Yenə də qurbağalarla cırcıramaların səsindən başqa cavab gəlmədi və Sevil hirsli ayağa qalxıb evə girdi, qapını da arxasınca çırpdı.

Baladadaş bir müddət qurbağalarla cırcıramaların səsinə qulaq asdı, sonra axırı ki, hasarın üstündən düşüb Sevilgilin həyətlərindən uzaqlaşdı.

Bu dəfə Baladadaşın yadından çıxdı ki, parusın şalvarının dalını çırpsın.

* * *

Kənd irəlində idi və Baladadaş iki əlinin ikisini də parusın şalvarının ciblərinə salıb günün altında asfalt yolun ortası ilə kəndə tərəf addımlayırdı.

Qırmızı “Moskviç” arxadan gəlib onun yanında dayandı və Murad maşının pəncərəsindən boylanıb:

– Gəl otur, – dedi.

Baladadaş bir qırmızı “Moskviç”ə, bir də kənd tərəfə baxdı, sonra əllərini şalvarının ciblərində qurdalayıb maşına yaxınlaşdı, qapını açıb Muradın yanında oturdu.

Qırmızı “Moskviç” yoluna davam etdi.

Murad gözlərini asfaltdan çəkməyərək soruşdu:

– Oxuyursan?

Baladadaş elə bil ki, atasının maşınıymış kimi, yerini rahatlayıb dedi:

– Oxumuram day. Qurtarmışam məktəbi.

– İşləmirsən də?

– Amurski oblasta gedəcəyəm payızda, əsgərliyə. Qayıdandan sonra işləyəcəyəm.

– Əsgərliyə? – Murad gülümsədi. – Özün öz ayağınla əsgərliyə gedirsən?

– Hə, özüm öz ayağımla əsgərliyə gedirəm. – Baladadaş Murada baxdı və açıq-aşkar hiss olunurdu ki, bu saat bu “Moskviç” sahibi onun gözlərində çox pis adamdı.

Murad dedi:

– Sənə nə var ki, subay oğlansan, lap dünyanın o başına da gedə bilərsən. Gündə də bir qızla kefləyərsən. – Sonra əlini uzadıb maşının sandıqçasını açdı və içindən balaca bir qutu götürdü.

Qutuda qızıl medalyon var idi.

Murad dedi:

– Daha bizim günümüzdə deyilsən ki, gedib qızıldan, brilyantdan alıb gətirəsən ki, nişanlının xoşu gəlsin. – Sonra medalyonu çıxarıb köynəyinin döş cibinə qoydu və boş qutunu Baladadaşa uzatdı. – Ala, yaxşı qutudu, bağışlayıram sənə. Adam hədiyyəni qutuda verəndə elə bilirlər ki, qiymətini gözə soxursan. Qiyməti də ki, həmişə yazırlar qutunun üstünə.

Baladadaş boş qutunu aldı və dedi:

– Saxla burda, düşürəm.

Qırmızı “Moskviç” kəndin girəcəyində dənizə tərəf enən qum yolun yanında dayandı. Baladadaş qapını açıb maşından düşdü, sonra əlini cibinə salıb üç dənə iyirmi qəpiklik çıxartdı və dəmir pulları bir-bir maşının oturacağına atıb:

– Çox sağ ol, – dedi. – Bu da yol xərcin. – Sonra maşının qapısını bağladı, parusın şalvarının dalmı çırpa-çırpa dənizə tərəf addımladı.

Murad arxadan nə isə qışqırdı, amma Baladadaş heç nə eşitmədi və geri də dönüb baxmadı.

Baladadaş dənizə tərəf gedə-gedə əlindəki medalyon qutusuna baxdı, sonra qutunu bir az qabağa atıb qaça-qaça havada təpiklə vurdu. Qutu göyün yeddinci qatına qalxdı və hara düşdüyü məlum olmadı.

Baladadaş qaça-qaça “aerodrom” kepkasını, miləmil trikotaj köynəyini, parusin şalvarını, səndəllərini çıxarıb özünü dənizə verdi, bir az əl-qol atıb arxası üstə suyun üzərində uzandı və göyə baxdı; göy təmiz və sonsuz idi və bu saat sonsuz göy də bu dəniz kimi ancaq Baladadaşa məxsus idi.

Baladadaşın ilk məhəbbət macərası beləcə sona yetdi və bu məhəbbət macərasını o, yalnız bir dəfə – qatara minib Amur vilayətinə əsgərliyə gedən zaman xatırladı və xurmayı saçların həmin şorməzə tamını dodaqlarında hiss etdi.

1984

MÖVLUD SÜLEYMANLI

(1943)

Tanınmış nasir Mövlud Süleymanlı 1943-cü il mart ayının 18-də Qərbi Azərbaycanda – Kalinino rayonunun Qızıl Şəfəq kəndində anadan olmuşdur. Həmin rayonun İlməzli kəndində orta məktəbi, Bakıda ADU-nun filologiya fakültəsini bitirmişdir. Ədəbi yaradıcılığa tələbə ikən şeir yazmaqla başlamış, lakin nasir kimi məşhurlaşmışdır. “Səs”, “Köç”, “Dəyirman” kimi roman və povestləri onu orijinal yazı üslubu olan nasir kimi tanıtmışdır.

PAYIZ MUŞTULUQLARI

Kəndin bütün itləri Tapdıqı tanıyırdı. Ona görə də Tapdıq bütün evlərə ev yiyəsi kimi gedirdi. Kəndin poçtalyonu idi. Qabaqlar adına Əyri Tapdıq deyərtilər. Dava başlayandan sonra eləcə Tapdıq dedilər. Bir arıq atı var idi. Gün yerindən oynayanda minib qonşu kəndə poçta gedirdi. Kimi xeyirliyə çağırırdı, düz qapılarına gedərdi. Xeyir olmasaydı, uzaqdan-uzağa səsləyərdi:

– Ay Yasəmən, Ay Hürü, ay Bəsti...

Evdən-evə xəbər yayırdı ki, Tapdıq filankəsləri çağırırdı, özü də xeyirə deyildi.

1946-cı ilin aydın bir payız səhəri açılmışdı. İl bərəkətli gəlmişdi, torpağın dırnağının gözünə kimi var-dövlət idi. Uşaqların irzindən-rəngindən bilinirdi ki, evlərdə buğda çörəyi bişir. Vaxtlı-vaxtında bacalar tüstülənirdi.

Bəyalı kişinin sazı köynəyindən çıxmışdı. Uşaqlar sevinə bilirdilər. Amma hələ də anlaya bilmirdilər ki, dava nə olan şeydi. Nənələr ağlayanda qız nəvələri də ağlayırdı, oğlanlarsa burunlarını çəkirdilər.

Elə həmin payız səhərinin birində Tapdıq şofer Vəlinin qapısını döydü. İçəri keçdi. Şofer Vəlinin arvadı ocaq qalayırdı. Od düşməmiş ocağın tüstüsündən gözləri yaşarmışdı. Qapı açılan kimi başını

qaldırdı, yaşarmış gözləri ilə qarıya baxdı. Tapdığı görün kimi gülüm-sədi, bildi ki, xeyirdi, dedi:

– Vəli inəyi naxıra aparıb, indi gələr, otur. Köynəyini niyə götür-mədin suya çəkəydim, ay Tapdıq, bu nə üst-başdı, belə?

Tapdığın çiyinləri ağırlaşdı. Cavab verə bilmədi, elə onu dedi ki, Vəliyə de, sədr çağırır.

Ocaq odlanmışdı. Təzəyin yanıq iyi evi götürmüşdü. Tapdıq tez-tez fikrindən keçirərdi, fikirləşərdi ki, evlənərəm, şofer Vəlinin evi kimi bir ev tikdirərəm. Deyərlər: o tüstü çıxan da Tapdığın evidi, həmişə də bunları fikirləşəndə şofer Vəlinin ocağının iyini xatırlayırdı.

Qapıdan çıxdı, bir az aralanmışdı ki:

– Tapdıq əmi, – deyə çağırıldı.

Geri qarıldı. Şofer Vəlinin balaca qızı gözlərini ovuşdururdu.

– Tapdıq əmi, – dedi, – mənə də kağız gətirərsən, ağırın alım.

Göyərçin arvadın qapısından keçəndə Cəmilə xatırladı. Cəmil Göyərçin arvadın gözünün ağı-qarası idi. Təzəcə nişanlanmışdı ki, dava başladı. Kolxozun sürüsünü otarırdı. Naxışlı, yeddimərtəbəli qamçısı var idi. Davaya gedəndə onu da apardı. Sonralar o qamçını vayenkomun otağında gördülər.

Cəmildən tez-tez kağız gəlirdi. Üçkünc məktubunun bir üzündə həmişə bayatı yazırdı:

Götürdü göy at məni,
Saxlasın sayat məni.
Baş qoyum dizin üstə,
Çox yatsam, oyat məni.

Sonra Cəmil bir də məktub yazmadı. Böyükdən-kıçiyə hamını nigaran qoydu. Tapdıq Cəmilin bayatılarını əzbər bilirdi. Arabir özü də düzəldirdi. Çox istəyirdi ki, uzaqlarda bir sevgilisi olaydı. Bu düzəltdiyi bayatıları da ona göndərəydi.

Şenliyə sarı qalxdı. Evlərin heç birinin qırışığı açılmamışdı. Pən-cərələrdə, bacalarda hələ də nəm vardı.

Sarı kişinin oğlu bu günlərdə qayıtmışdı. Onlar da ürəkdən sevinə bilmirdilər. Çünki qonum-qonşunun gözü yolda idi. Sevinmək, şadlanmaq olmurdu.

Bu vaxt kəndin ortasından uşaqlar üzəşağı yüyürüşdülər. Tapdığın ürəyinə damdı ki, gələn var. Dizləri sızıldadı, elə bir andaca bütün qapılar açıldı, gəlinlər yaşmaqlarını unuttular, qızlar gözəl-

tilarını. Çığırişa-çığırişa səsə sarı yüyürdülər. Çoxu ağlayırdı, kəsik-kəsik səslər gəlirdi:

– Atam-anam ay qardaş, uğrunda ölüm!

Tapdıq yerindəcə donub qalmışdı. Heç kəs bilmirdi, bu muştuluq kimin qarısına gedir. Qabaqda qaçan yenə Mədət idi.

Mədət dava qurtaran gündən üç evi muştuluqlamışdı. Bu, dördüncü muştuluq idi. Amma özünün atasından heç bir xəbər yox idi. Anası ağlayırdı: – “Nə oldu bu baxtıqaraya, səs-səmiri çıxmadı”.

Mədət kəndin quzusunu otarırdı. Dava qurtaran gündən quzunu yol üstə aparardı. İndi də quzunu qaşda qoyub başı-alovlu muştuluqla qaçırdı. Tapdığıın yanından keçəndə Tapdıq soruşdu:

– Kimdi gələn, ay Mədət?

Amma Mədət dinmədi, ötüb-keçdi.

Tapdıq bircə onun gözlərini görə bildi. Mədət də ağlayırdı. Tapdıq da onun ardınca qaçdı. Mədət Hürü qarının hasarından atdanıb özünü onların həyətinə saldı. Hürü qarı hay-haraya eşiyə çıxmışdı. Gözləri yaxşı görmürdü. Əllərini irəli uzadıb taqətsiz addımlayırdı:

– Kimsən, ay oğul, kimsən, nə xəbərnən gəlirsən? Tez ol de, öldürmə məni?!

Mədət qışqırdı:

– Oğlun İsmayıl gəldi, muştuluğumu ver, ay Hürü nənə!

Hürü qarının dizləri qatlandı. Gəlin-qız hamısı elə bil dumana büründü. Mədət də birdən-birə necə gəlmişdisə eləcə də yox oldu, Hürü qarı gərmə qalağının dibinə çökdü, özündən getdi...

...Bir azdan İsmayıl Hürü qarını qucağına götürmüşdü. Kövrələ-kövrələ gülürdü:

– Atam-anam, ay ana, noldu sənə, gəlmişəm, neylədiyindi, bir belə gözləyibsən?

Hürü qarı arada bir özünə gəlirdi, hiçqırırdı. Bacıları İsmayılın ayaqlarını qucaqlayıb ağlayırdılar, hamı gözüyaşlı gülümsəyirdi. Yaşlılarsa Mədəti danlayırdılar:

– İlin bu vaxtında muştuluq gətirəndə də gözləyin, oğul, ürək fağır neyləsin, dərdə yenə birtəhərliknən dözüür, belə sevinclərəsə dözmür hərdən, ehtiyatlı olun, gözləyin!

Hürü qarı özünə gəlmişdi. İsmayılın boynunu qucaqlayıb ağlayırdı. Heç kim sakitləşdirə bilmirdi. Mədət peşmançılıq çəkirdi, uşaqların hamısına da qəribə gəlirdi ki, Hürü qarı niyə sevinmir, sevinə bilmir?

Hürü qarının əlində-ovcunda bəslədiyi qoçu muştuluğa kəsdilər. Uşaqlar qatara düzüldülər. Məhəmməd baba barmağını qoçun qanına batırıb bir-bir uşaqların alnına xal vurdu:

– Muştuluq qanıdı, – dedi, – a bala, gəl, alnında gəzdir, dədən gəlsin, sənin də dayın gəlsin, oğul, sənin də əmin gəlsin, qızım!

Hamısının da bir-bir könlünü aldı. Sonra Bəyalı kişinin sazı dördüncü kərə köynəyindən çıxdı, el havası çaldı, oxudu.

Telli qarı da əsasına söykənib gəldi, İsmayıl yerindən qalxıb ona sarı getdi. Telli qarı İsmayılın üzündən-gözündən öpdü. İçini çəkə-çəkə dedi:

– Qaraltınıza qurban olum, ər igidlərim, ürəyimizin yağın ər itdi bu beş il. Torpaq götürməyəcək pis adamı. Bizim uşağı görmədinmi bə? Niyə bir yerdə gəlmədik? Dilim-ağzım qurusun, bir xəta-zad dəyər uşağa. Bir yerdə qayıdaydınız dayna!

İsmayılın kürəyindəki qəlpə yarası sızıldadı, göynədi. İstədi Telli qarıya bir söz desin, udqundu, bir şey düzəldib deyə bilmədi. Bəyalı kişi sazı dilləndirdi, yorğun, ağır səslə oxudu.

Nə yatıbsan, dəli könlüm,
Oyan, yar gəldi, yar gəldi.

İsmayıl təzədən kövrəldi, burnunun ucu göynədi. İsmayılın sümüklərindən hələ də səksəkə getməmişdi. Hələ də elə bilirdi ki, indicə maşın gələcək, dayanacaq evlərinin qabağında. O da minib yenə qayıdıb gedəcək.

Mədətin muştuluğunu verdilər, qayıdıb getdi. Ardınca baxıb, – ayağı sayalı uşaqdı, – dedilər. Atasına oxşayıb, atası da xeyirxəbər adamıdı. Fağırın amma səsi-sorağı çıxmadı. Sən rastına sal, hey!

Mədət ayaqlarını güclə atırdı. Elə bil bayaq quş kimi uçan uşaq bu deyildi. Elə bil Tapdıq da onu indi görürdü. Boynu lap nazik idi. Tapdıq indi bildi ki, Mədətə niyə tay-tuşları armud Mədət deyirlər. Əynində yamaqlı şalvar var idi, ayağında quşburun çarıq. Təkə papığı təzə idi. Onu da Sarı kişi muştuluğa vermişdi.

Tapdıq dava qurtarandan heç kəsi muştuluqlaya bilməmişdi. Gündə gedib qonşu kənddən məktubları gətirərdi. Saatlarla da oturub gözləyərdi ki, bəlkə gələn oldu, Mədətə baxıb deyirdi:

– Zalım oğlu elə bil bulaq gözündə böyüyüb, olub muştuluq quşu!

Gün günorta idi. Hələ də qız-gəlin Hürü qarının evinə gözaydınlığına gəlirdilər. Telli qarı hələ də İsmayılın yanını kəsdirmişdi, hələ də soruşurdu:

– Yuxusun görmüşəm apaydın. Başına dönüm, ay İsmayıl, bə nə təhər oldu, bu beş ildə görmədin uşağı? Ürəyimə tıqqıltı salma. Niyə bir şey demirsən?

İsmayıl da suçlu–suçlu deyirdi:

– Bu gün–sabah gələcək, ay Telli nənə, arxayın ol, bu gün–sabah gələcək.

Poçtun vaxtı idi. Tapdıq atı yəhərləməyə getdi. At vaxtını bilirdi. Günorta harda olsa gəlib kəsdirirdi qapını. Tapdığı gözləyirdi. İndi də Tapdıq getdi gördü ki, tövlənin qabağında mürğü döyür. Yəhərləyib yola çıxdı. Beş il idi, uşaqlar yolun ağzını kəsdirib məktub gözləyirdilər. Tapdığı əlinə baxırdılar. İndi dava qurtarmışdı. Məktub gözləyən yox idi. Məktubdan qorxurdular. İndi bütün qapılara muştuluq lazım idi.

Tapdıq bələni aşdı. Mədətin quzusu otlayırdı, özü yox idi. Atın üstündə dikəldi, gördü qaşdaca dayanıb yola baxır, keçib getdi. Mədət heç dönüb ona baxmadı da. Arıq at yenə də poçtun qabağındakı dirəyə çatıb dayandı. Yenə Tapdıq dirəkdən tutub atdan düşdü, arıq at yenə başını dirəyə sürtdü.

Tapdıq içəri girəndə poçtda işləyən qız gözlərini sildi, birdən–birə gülümsədi, yaşlı gözləri sevindi:

– Sizin Cəfər müəllim gəlir, – dedi, – rayondan zəng eləmişdilər. Get, muştuluqla, ay Tapdıq. Mənim muştuluğumu da sən verərsən.

Tapdığı ürəyi uçundu:

– Yaxşı, – dedi, – lələmin canı üçün sənə muştuluğun məndə.

Eşiyə çıxdı. Gördü kəndin içiyənən at arabası qalxır. Arabanın içi dolusu ot var. Tapdıq ata mindi, arıq at araba atlarını görüb qulaqlarını şəkələdi, içini çəkdi. Arabada bir əsgər var idi, bardaş qurub oturmuşdu. Sinəsi orden–medalla dolu idi. Tapdıq yalnız yaxınlaşanda tanıdı ki, Cəfər müəllimdi.

– Hamı yoldan sağlıqla, – dedi, – müəllim!

Gələnlərin hamısının üzündən öpürdü. Amma müəllimindən utandı. Eləcə papağını çıxartdı. Cəfər müəllim diksindi:

– Ömrün uzun olsun, – dedi, – tanıya bilmədim, bağışla.

Tapdıq dedi:

– Mən Sarallı Qulamın oğlu Tapdıqam, müəllim.

Cəfər müəllimin gözlərinin qabağında balacaboylu, irigözlü bir oğlan canlandı. Həmişə dərəcə hazır gələrdi. Əli göydə olardı. “Müəllim, mən danışım, mən danışım”. Hər səhər baxardın ki, axsayaxsay dərəcə gəlir. Uşaqlar əyri Tapdıq deyib, cinlədərdir.

Cəfər müəllim dayanıb tamaşa edirdi. Tapdıq da için-için ağlayırdı. Elə onu Cəfər müəllimin belə baxmağı ağladırıdı. Arabaçı başını bulayırdı. Atlar da burun-buruna verib qulaqlarını qırpırdılar. Cəfər müəllim elə onu dedi:

– Elə bilirdim indi yekə oğlan olmusan?

Sonra da döndü yan-yörədəkilərə dedi:

– Mənim əlaçı şagirdim idi!

Poçtda işləyən nişanlı qız da orda idi. Yenə gözlərini silirdi.

Cəfər müəllimin səsi dəyişmişdi, nazilib sönmüşdü. Onun səsi Tapdığım yadındaydı. Ələsgərdən qoşmalar deyirdi, yoğun kişi səsiylə:

Adım Ələsgərdi, Göycə mahalım,
Dolanım başına, ay ağrım alım...

O qoşmaları Tapdıq əzbər bilirdi. Həmişə də arıq atı minib yola çıxanda oxumaq istəyirdi. Nə qədər eləyirdi oxuya bilmirdi. Səsi çıxmırdı.

Atı qamçılıyıb kəndə xəbərə getdi. Arabaçı da arabasını tər-pətdi. Arıq atı çoxdan idi, heç kəs belə qovmamışdı. Yola çıxanda sağrısından tər damcılayırdı. Tapdığın vurduğu qamçının ağrısı arıq at üçün yeni bir duyğu idi. Arıq at da bu sevinci duymuşdu. Var gücü ilə kəndə sarı dartınırdı.

Araba yavaş-yavaş yalı qalxırdı. Kəndə yaxınlaşdıqca Cəfər müəllim daha çox kədərlənirdi. Ürəyindən keçənlərdən heç kəsin xəbəri yox idi. Arabaçıya nazik, gücsüz səsiylə deyirdi:

– Bu gündə heç bilmirəm, necə çıxacam anamın üzünə. Ağlayıb özünü öldürəcək. Oğlum indi yekələninib yekə kişi olub. Məni belə görsə, sıxılacaq tay-tuşlarının arasında.

Arabaçı qoca kişi idi. Elə bu arıq atlarıyla, yağsız arabasıyla beş il idi, kəndlərin çörək payını daşıyırdı:

– Niyə belə danışırısan, – dedi, – oğlum? Quruca nəfəsiniz bəsimizdi. Kaş elə mənim oğlum da belə gələydi, amma gələydi. Qız-gəlinin birçəyinin biri ağ oldu, biri qara. Arvad-uşaq qollarını kösöv elədilər. Çalışdılar, dedilər, yeriniz boş qalmasın. İndi sən belə danışmağın heç kəsə xoş gəlməz. Oğlun yekəlib, maşallah. Niyə elə deyirsən? Baş uca olacaq tay-tuşlarının yanında.

Cəfər müəllim heç nə demədi. Yerində qurdalandı, ayaqları dizdən aşağı yox idi. Otun içində tər-pənəndə arabacının ürəyi səksəkələndi, sarı kürənə bir qamçı çəkdi. Cəfər müəllim taxta ayaqla-

rını çıxardıb yanına qoymuşdu. Arabaçı birinci dəfə idi ki, taxtadan ayaq görürdü.

Mədət yenə quzuları yamacda qoyub arabanın qabağı ilə kəndə sarı qaçırıdı. Tapdıq kəndə çathaçatda idi. Yenə bütün evlərin qapısı açıldı. Gəlinlər gəlinliyini, qızlar gözaltılarını unuttular. Tapdığı qabağına qaçdılar. Yenə nəfəsləri tənqiyə-tənqiyə deyirdilər: “Ölüm, ay qardaş, uğrunda ölüm”. Tapdıq nazik, cır səsi ilə qışqırdı:

– Cəfər müəllim gəldi, Cəfər müəllim gəldi.

Elə bu səsi, bu sözü Tapdığı ağzından aldılar, bir andaca muş-tuluq gəlinlərin, qızların, uşaqların səsi ilə yastananı aşdı, Cəfər müəllimgilin qapısına endi.

“Cəfər müəllim gəldi”.

Cəfər müəllimin anası yataqda idi. Bir il idi ayağa durmurdu. Yanına gələn arvadlara da deyirdi:

– Elə Cəfəricə gözləyirəm, yoxsa çoxdan tapşırırdım canımı. Quruca nəfəsim qalib, qoy gəlsin, nəfəsim nəfəsinə dəysin.

İndi qapılar birdən-birə açıldı. Cəfərin arvadı dörd yaşlı qızını yerə qoydu. Başıaçıq, ayağıyalın qapıdan çıxdı. Uşaq ağlaya-ağlaya qaldı, tükü ütölmüş pişik uşağın ağladığını görüb ocaq yerindən çıxdı, yumşaq addımlarıyla gəldi, uşağın yanında xumarlandı. Quyuğunu onun üzünə sürtdü, uşaq səsinə kəsdi.

Qarı yataqdan dikəldi. Bayıra baxdı. Birdən-birə pəncərənin işığı gurlaşmışdı. Qonşuların həyəti apaydın görünürdü. Nə müddət idi qarının gözləri tor görünürdü. Birdən-birə elə bil toru kəsib atmışdılar.

Qarı Cəfəri elə bu cür gözləyirdi, bu cür də gəldi. Bir il idi əldə gəzdirirdilər. İndi asanlıqla qalxdı. Qomrovlu sandığının ağzını açdı, koftasını geyindi, dingəsini qoydu, baftasını çəkdi, çəkələyini ayağına alıb eşiyə çıxdı. Hasarın dibinə qədər gəldi, qızlar, gəlinlər qarını ayaq üstə görən kimi təzədən kövrəldilər.

Arabanı araya almışdılar. Kənddə qərribə səs-küy var idi. Araba yaxınlaşanda Cəfərin anası özünü saxlaya bilmədi. Yanındakı arvadlara dedi:

– Qolumdan tut, ay Sayalı, yıxılıram.

Qarı gözləyirdi ki, Cəfər indi arabadan atdanacaq, yüyürüb hasardan aşacaq, amma Cəfər eləcə oturub gülümsəyirdi. Qurşaqdan aşağı otun içindən görünmürdü. Qarının ürəyinə tıqqıltı düşdü. Sümü-yünə damdı, araba hasarın dibində dayandı. Cəfər elə arabadanca öyilib anasının boynunu qucaqladı:

– Niyə belə, – dedi, – bə ay ana, niyə belə sınıxmısan? Sənə gedəndə demədimmi fikir-zad eləmə?!

Anasının arıq quru əlləri Cəfərin üzündə-gözündə gəzirdi. Cəfər də titrək, kövrək nazılmış səsi ilə kəsik-kəsik deyirdi:

– Mən də belə gəldim, ay ana, ayağımı orda qoydum. Ağlayıb-eləmə başına dönüm, ay ana!..

Anasisa heç nə eşitmirdi. Oğlunun boynunaca sarılıb:

– Boyuna-buxununa qurban olum, – deyirdi, – vergili balam, şair balam.

Tapdıq hasarın dibindəcə dayanıb tamaşa eləyirdi. Arıq at da yedəyində yenə araba atlarına sarı dartınırdı. Arabaçı Cəfər müəllimi qucağına götürüb evinə apardı. Taxtın üstünə qoydu. Cəfər müəllim taxtın başından şalı götürüb dizlərinin üstünə saldı. Tapdığın ürəyindən bir gizilti keçdi. Qocalar, gəlinlər, qızlar gəlib yenidən görüşdülər. Cəfər müəllim oğlunun başını sıgallayırdı.

Tapdıq arıq atın yüyənindən çəkib getdi. Heç muştuluğunu da gözləmədi. Yan-yörədən uşaqların səsi gəlirdi:

– Gördünmü, Toğrulun atasının medallarını, gördünmü?

Axşam düşmüşdü. Dağlar yavaş-yavaş kölgələnirdi. İneklər mələyə-mələyə örüşdən qayıdırdı. Cəfər müəllim dikəlib pəncərədən kəndin bu axşamına baxırdı. Kənd elə həmin kənd idi. Sürülü, naxırlı, ilxılı. Bir az adamlar dəyişmişdi. Gəlinlərin səsi kişi səsinə bənzəyirdi, qızların əlləri codlaşmışdı, qabar bağlamışdı. Payız saralasarala düz həyətlərə gəlib çıxmışdı.

Tapdıq Cəmilin bayatıları da fikrində arıq atı yedəkləyib hasarların dibi ilə uzaqlaşdı. Cəfər müəllimin ardınca baxdığını hiss eləmədi.

1971

MƏMMƏD ORUC

(1947)

Məmməd Oruc ədəbiyyat aləminə XX əsrin 60-cı illərində gələn yazıçılardandır. 1947-ci ildə Vədi rayonunun Böyük Vədi kəndində doğulmuşdur. Orada orta məktəbi bitirmiş, ADU-nun filologiya fakültəsinin jurnalistika şöbəsində təhsil almışdır.

“Azərbaycan gəncləri” qəzetinin redaksiyasında ədəbi işçi, şöbə müdiri, Respublika Dövlət Televiziya və Radio Verilişləri Komitəsində redaktor, “Azərbaycan” jurnalı redaksiyasında ədəbi işçi vəzifələrində çalışmışdır. 1990-cı ildən Azərbaycan Respublikası Dövlət Radio və Televiziya Verilişləri Şirkətində “El yaradıcılığı” şöbəsinin müdürüdür.

“Köçürülmə” romanı, “Leylak körfəzi”, “İntizardan sonra” kitablarındakı hekayələr Məmməd Orucu istedadlı nasir kimi tanıtmışdır. “Günlərin bir günündə” hekayəsi yazıcının “İntizardan sonra” kitabından (Bakı, Yazıçı, 1989) götürülmüşdür.

GÜNLƏRİN BİR GÜNÜNDƏ

O vaxtacan mən də bəzi tay-tuşlarım kimi elə bilirdim ki, müəllimlər çörək yemir. Amma Kamal müəllim mənim gözümün qabağında bir baş soğana bir yumruq vurdu. Sonra onu iri bir təndir çörəyinə yavanlıq elədi. Və mən səhər məktəbə, tay-tuşlarımın yanına təzə xəbərlə qaçdım, yavaşca dedim: “Kamal müəllim çörək yeyir ey...” Uşaqların bu xəbərə inanmayı da oldu.

O vaxtacan bu aran kəndində hər şey məni darıxdırırdı. Babam məni təzəcə yaylaqdan gətirmişdi. Məktəb yaşına çatdığım üçün gətirmişdi. Gətirmişdi ki, kənddə yaşayan nənəmin yanında qalam, bu kənddəki məktəbə gedəm, oxuyam, adam olam. Amma bu kəndə, bu kənddəki məktəbə, bu kənddəki məktəbin uşaqlarına alışa bilmirdim. Bu kənddə yaylaqdakı kimi sürü-sürü quzular, qoyunlar, yaylaqdakı kimi quyruğu-qulağı kəsik köpəklər, saqqallı təkələr yox idi. Həç nənəm də yayı yaylaqda, qışı qışlaqda qoyun-quzu bəsləyən babamın, anamın yerini verə bilmirdi.

Kəndə gec öyrəndim, amma öyrəndim.

Kəndin ortasından dəmiryolu keçirdi və hər gün bu yoldan keçən yaşıl qatarların pəncərələrindən qəşəng-qəşəng qızlar baxırdı və mən kəndin uşaqlarına qoşulub onlara əl eləyəndə yaman sevinirdim. Mənə elə gəlirdi ki, dünyada o yaşıl qatarların sənişini olmaqdan gözəl bir şey yoxdur...

Bir də kənddə kinolar göstərirdilər. Bu kinolar da gözəl idi. Və mənənim yaylaq həsrətim, qışlaq həsrətim bu kinolara da qarışırdı...

Amma mənənim yaylaq-qışlaq həsrətimə son qoyan, yaylağı, qışlağı mənə unutduran Kamal müəllim oldu. Mən oxumağın daşını atıb, yaylağa qaçmaq fikrindən daşındım.

Yaylaqlı, qışlaqlı dünyam elə bil hardasa uzaqlarda qaldı. Və mən ayda-ildə bir dəfə yaylaqlı, qışlaqlı dünyama qayıdanda mənə – məktəbli uşağına yad kimi baxdılar... Özümdən balacalar üstümə it qışkırtırdı. Böyüklər dedi: “Orda oturma, üstün bulanar, burda oturma – yer nəmdi”.

Nənəmin evi çiy kərpicdən tikilmişdi. İkiotaqlıydı. Qabağında eyvanı da vardı.

Nənəmnən mən yaşayan otaqda bir taxta çarpayı vardı; adına taxt deyərdik. Bir də bir sandıq vardı; mən dizi üstə oturub o sandığın üstdə yazı yazırdım, şəkil çəkirdim, dərs oxuyurdum.

Böyük otaqda dəmir çarpayı vardı. Üstündə qırmızı yorğan, ağ balınc. Divardan cavan bir oğlanın çərçivəyə salınmış şəkli asılmışdı və mən bilirdim ki, o mənənim dayımdır. Bu otaq da onunkuydu və nənəm ona görə də mənəni bu otağa buraxmırdı ki, otağın səliqə-sahmanını pozmayım. Bu otaqda yaraşlıqlı bir yazı stolu vardı. Stolun üstdə qələmdan vardı. Bir dəst şagird dəftəri vardı ki, mən artıq o dəftərləri xəlvətcə vərəqləyib baxmışdım və bilmişdim ki, dayım müəllim imiş.

Sonralar mənənim bu dəftərləri vərəqlədiyimi görəndə nənəm özü də demişdi: “Dəymə onlara, uşaqların yazı işidir, dayın gəlib yoxlayacaq”.

Müharibə çoxdan qurtarsa da, nənəm dayımı gözləyirdi. Hər səhər, hər axşam... Hər dəfə gecəyarı it zəncirini gəmirəndə...

Nənəm deyirdi: o, dəftərləri yoxlamağa da macal tapmadı, səhər çağırırdılar, təndir-ocaq vaxtı getdi.

Bu otaqda bir güzgü vurulmuşdu. Nənəm mənənim boyum çatmayan o güzgünün üstünə qırmızı pərdə asmışdı. Və mənə də tapşır-

mışdı ki, o güzgüyə baxmayım. Nənəm deyirdi ki, o güzgüyə axırını dənə dəfə dayın baxıb. Amma xəlvətə salıb, ayaqlarımın altına kətillə qoyub o güzgüyə baxırdım. Baxırdım və sarı kəkilimi tumarlayıb özümə göz vururdum.

Amma Kamal müəllim də bizə köçəndən sonra o güzgüyə baxmadı. O güzgünün üstündəki qırmızı örtüyü əl vurmadı, qələmdana, yoxlanılmamış dəftərlərə toxunmadı.

Elə bil nənəm Kamal müəllimə də tapşırırmışdı ki, o dəftərlərə dəymə, uşaqların yazı işidir, oğlum gəlib yoxlayacaq, o qələmdandakı qırmızı qələmə dəymə, oğlumun əli axırını dənə dəfə ona dəyib, o güzgüyə baxma, oğlum axırını dənə dəfə ona baxıb...

Əslində isə nənəm bir axşamüstü məktəbimizin direktoru Qəmər xanımın yanına düşüb bizə gələn Kamal müəllimə heç nə tapşırırmışdı.

Qəmər xanım dedi:

– Oğlun gəlincə qoy sızdə qalsın, qəribdi.

Nənəm də dedi ki, xoş gəlib, gözüm üstə yeri var. Sonra Qəmər xanım üzünü mənə tutdu:

– İnnən belə bir də hesabdan “üç” alsan, mənəncə incimə, – dedi.
– Kamal müəllim riyaziyyat müəllimidir, nə bilməsən, onnan soruş...

Qəmər xanım nənəmin qulağına nəsə pıçıldaıyıb getdi. Qaldıq üçümüz. Nənəm çörək tabağından bir çörək çıxarıb qoydu süfrəyə. Sonra eyvana çıxıb bir baş soğan da gətirib qoydu çörəyin yanına. Baxdı Kamal müəllimin üzünə. Dedi: “Vaxtsız gələn qonaq öz kisəsindən yeyər”. Kamal müəllim güldü. Nənəm də. Mən də. Kamal müəllim soğana bir yumruq vurdu. Onu bir parça çörəyə yavanlıq elədi. Bizim nənəli-babalı evimizin yeni həyatı belə başladı. Bizim də həyətimizə nənəm demiş: “Kişi kölgəsi” düşdü.

Həmin gecə dayımın otağına bir çarpayı da qoyduq. Nənəm fər-məşdən çıxardığı yorğan-döşəklə o çarpayını da bəzədi. O çar-payının da başından əl-üz dəsmalı asdı.

Kamal müəllim bizə köçəndən sonra hər gün dərslərimlə məş-ğul oldu. Mən birinci rübdə qoşuldum əlaçılara. Bu, nənəmi çox sevindirdi. O, Kamal müəllimə dil-ağız elədi.

Kamal müəllimin bizə köçməsinə bütün kənd bildi. Və Kamal müəllimin dərslərini yepyekə oğlan uşaqları harda gəldi mənə yax-şılıq eləməyə başladılar; daha futbol oynayanda mənə qarşıda qoyma-dılar, buraxdılar hücum... Tay-tuşlarımla cırmaqlaşanda “qorxma,

bərk vur!” dedilər. Kinomexanik məni qarının ağzında saxlayanda, qolumdan tutub içəri apardılar. Və mən bildim ki, bütün bunlar Kamal müəllimə görədir.

Kamal müəllim bizim evə iri bir çamadan gətirmişdi və mənə elə gəlirdi ki, bütün cavanların çamadanı kimi onun da çamadanının içərisi qız şəkilləri ilə bəzənib. Amma bir gün Kamal müəllim mənim gözü-mün qabağında bu çamadanı açdı və mən gördüm ki, yanılmışam.

Kamal müəllimin çamadanında riyaziyyat kitablarından başqa heç nə gözümə dəymədi. Hətta bu bir qalaq kitabın arasında sevgi romanları da yoxuydu. Bu mənə çox qəribə gəlirdi; düşündüm ki, cavan oğlan olasan, sevgi romanı oxumayasan? Bizim kəndin bütün cavanları, hətta kətmən götürüb kolxoz işinə gedən qızları da sevgi romanları oxuyurdu. Və mən bilirdim ki, onlar ən maraqlı səhifələrin arasına nanə, qoz yarpağı qoyurlar. Hətta bəzi cümlələrin altından xətt çəkirlər.

Amma Kamal müəllim öz kitablarını oxuyurdu; özünün riyaziyyat kitablarını... Elə bil dünyada o riyaziyyat kitablarından savayı heç nə yoxuydu. Kamal müəllim bizim evə kitabla dolu çamadanından savayı bir mahnı da gətirmişdi. Ürəyində gətirmişdi, dilində gətirmişdi. O mahnını o vaxtlar ancaq radiodan eşitmək olardı. Bizim obanın adamları “Ay bəri bax” oxuyurdular, “Ho lolo” oxuyurdular. Elə mən də belə mahnılar oxuyurdum.

Amma Kamal müəllimin oxuduğu vur-tut bircə mahnı idi, o da başqa cürüdü.

Bu mahnını radioda xor oxuyurdu. Özü də qəribə bir əzəmətlə. Kamal müəllim isə tək oxuyurdu. O, deyəsən, bu mahnıdan hətta mənim də əzbər bildiyim sözlərdən savayı ayrı bir söz bilmirdi. Elə hey “Şiş ucları buludlarla döyüşən, dağlarında buzları var ölkəmin...” deyib dururdu.

Amma Kamal müəllimin səsi şirin idi. O, zilə çəkəndə adamın ürəyi atlanırdı. Mənə elə gəlirdi ki, Kamal müəllim “Segah” oxusa, nənəm demişkən, göydə gedən quşlar da qanad saxlayar. Amma elə bil belə mahnıların varlığından Kamal müəllim xəbərsiz idi.

Hərdən düşünürdüm: Kamal müəllim bu mahnıdan başqa bir şey bilmirmi görəsən? Bilirsə, bəs niyə oxumur? Bəlkə mənənnən utanır?

Amma yox, daha Kamal müəllim mənənnən utanmırdı, hərəkətlərində qardaşdan da mehriban idi. Aramız açılmışdı. Hətta arabir mənə böyük qardaş ərkyanalığı ilə deyirdi ki, bir-iki ağız da sən də. Mən də oxuyurdum. “Ho lolo”nu oxuyurdum. O, şaqqanaq çəkirdi,

gülürdü. Onun belə mahnılara gülməsi doğrudan da mənə qəribə gəlirdi. Ürəyimdə deyirdim ki, belə adam heç sevə də bilməz!

Amma Kamal müəllim sevdi... Bizim qonşumuz arabaçı Əlinin qızı Nargiləni sevdi. Niyə sevdi, necə sevdi – başa düşə bilmədim.

Çünki Nargilə gözəl deyildi. Özü də məktəbin dördüncü sinfindən qayıtmışdı. Kolxoz işinə gedirdi.

Amma bizim məktəbin onuncu sinfində gözəl-göyçək qızlar vardı. Hər gün onlardan birinin adına söz çıxırdı ki, guya Kamal müəllim onu istəyir. Mən də istəyirdim ki, Kamal müəllim o qızlardan birini istəsin, ən gözəlini istəsin, sevsin... Amma Kamal müəllim Nargiləni istəyirdi, heç bilmirdim, nəyini istəyir; heç Allahın xoş sifəti də yoxuydu onda. Dədəsi də ki, özündən betər. Arabaçı Əliyə baxanda adam hürkürdü. Özü də yaman söyüşçül idi. Allahın öküzlərinə dişinin dibindən çıxanı deyirdi.

Düşünürdüm: Kamal müəllim hara, Nargilə hara? Arabaçı Əli hara? Artıq Kamal müəllimin xətrini bütün kənd əziz tuturdu. Söz düşəndə ona qəhmər duran tək mən deyildim... O, onuncunun uşaqlarını başına yığıb bizim məhəllənin başınnan keçən çayın üstündən körpü salmışdı. Düzdü, bəzi müəllimlər buna dodaq büzmüşdü, hətta maarifə yazmışdılar ki, Kamal müəllim uşaqları işlədir... Amma camaat bunu başqa cür qarşılımışdı: demişdilər ki, ölənlərinə rəhmət, savab iş tutana tanrı axıracan verər.

Kamal müəllim onuncularla köməkləşib məktəbin arxasındakı boş yerdə əməlli-başlı futbol meydançası düzəltdirəndə də, “axı, bu futboldan kim çörək tapıb?” deyənlər oldu, amma biz uşaqlar sevindik... Mən daha çox sevindim... Çünki bu hadisədən sonra Kamal müəllimin cəbrdən “2” verdiyi uşaqlar da daha onun qarasıncə danışmırdılar, deyirdilər ki, kişi adamdı, ən yaxşı müəllimdi...

Bu mənə bəs idi. Mən istəyirdim ki, hamı Kamal müəllim haqqında bu cür sözlər desin...

Kamal müəllim kolxozun yığıncaqlarının birində durub demişdi ki, ay camaat, gəlin əl-ələ verək, iməcilik eləyək, bir hamam tikək...

Kənddə hamı Kamal müəllimin bu xeyirxah niyyətindən danışdı. Və deyirdilər ki, gərək kolxozun sədri Kamal müəllim kimi camaatın halına yanan adam ola... Deyirdilər ki, bunnan yaxşı deputat olar.

Mən bütün bu söhbətlərə ləzzətlə qulaq asırdım, sevinirdim və düşünürdüm ki, bu cür ad-san qazanmış müəllim hara, Nargilə hara? Arabaçı Əli hara?

Kamal müəllim Nargiləni sevməyə başlayan çağlardan daha çox oxuyurdu. Amma yenə də öz mahnısını oxuyurdu. Ürəyində, dilində bizim evə gətirdiyi mahnını... Özü də elə ürəkdən oxuyurdu ki, elə bil “şiş ucları buludlarla döyüşən” dağların başında durmuşdu.

Amma Nargilə, nədənsə, Kamal müəllimə əl vermək istəmirdi. Məncə, gərək o, şadlığına şitlik eləməyəydi. Kənddə elə yaraşlıq, boylu-buxunlu cavan hardaydı?

Amma Nargilənin Kamal müəllimə “yox” deməsini mən öz qulaqlarımla eşitdim.

Nargilə işdən gəlirdi. Başı aşağı, çiyində kətmən. Mən yolun qırağındakı qoz ağacına çıxmışdım. Bilirdim ki, Kamal müəllim Nargiləynən həmişə o qoz ağacının altında kəlmə kəsir.

Kamal müəllim Nargilənin qabağına birdən çıxdı. Nargilə elə bil bunu gözləyirdi. Heç başını da qaldırmadı. Kamal müəllim səsi titrəyə-titrəyə dilləndi:

– Necəsən, Nargilə?

– Dərdi sizə qalmayıb.

– Dərdi elə mənə qalıb, Nargilə!

– Müəllim, mənim sizə hörmətim var, amma xayış eləyirəm, bir də mənim yolumu kəsməyəsiz. Elə beləcə görsələr bəsdir, sonra camaatın ağzını yığmaq olmaz...

– Qoy görsünlər də...

– Yox, müəllim, bizimki tutmaz, bizim ocağımız qovuşmaz...

– Elə demə, Nargilə!

– Əl çək! – Nargilə bu sözü elə qətiyyətlə, elə amansız dedi ki, Kamal müəllim yoldan çəkildi və Nargilə gözdən itənə qədər qoz ağacına söykənib qaldı.

Kamal müəllimə yazığım gəldi. İlk dəfə Kamal müəllimə ürəyim yandı. Nargilənin qarasına deyindim: “Qudurasan, qurbağa...” Amma yəqin elədim ki, Nargilə naz eləyir, çünki mənim aləmində başqa cür ola da bilməzdi. Mənim aləmində heç Nargilə Kamal müəllimin əlinə su tökməyə də yaramırdı.

Səhər gördüm ki, Kamal müəllim dilxordu. Həyətdə gəzinir. Fikirli-fikirli qara saçlarını qarışdırır. Dedim, müəllim, niyə oxumursan? Güldü. Dedi: “Bir gün də sən oxu da”.

Mən oxudum. “Segah” üstə dedim ki, “qızların adətidir sevdiyi oğlana naz eylər”. O mənim nəyə işarə vurduğumu sezmədi, çünki o elə bilirdi ki, mən fil qulağında yatmışam və onun Nargilənin

qabağını kəsməsinnən xəbərim yoxdu. Amma elə bil mənim bu mahnım onun könlünü açdı. Bir azdan da o başladı oxumağa. Amma yenə öz mahnısını oxudu. Pəsdən oxudu, amma ürəkdən oxudu... “Şiş ucları buludlarla döyüşən...”

Ertəsi gün məktəbimizdə 10-cunun qızları pıçıldaşdılar:

– Aaz, deyir Kamal müəllim Nargiləni istəyir...

– Hansı Nargiləni, az?

– Arabaçı Əlinin qızını...

– İnanma, aaz, Kamal müəllimə qız qəhətdir?..

Onuncunun qızları tənəffüsdə məni də yaxaladılar. Rəna adlı birisi – o qızların ən gözəli soruşdu:

– Nənəsinin balası, Kamal müəllim Nargiləni istəyir?

Mən həqiqəti gizlətməli idim. Çünki bu sirr idi; mənim alə-mimdə, gərək belə şeylər sirr olaraq da qalaydı. Ona görə də dedim ki, yox, istəmir. Rəna yenə soruşdu:

– Bəs kimi istəyir? – Məni sorğuya tutan bu qızı acılamaq istədim. Dedim ki, səni!.. Rəna qızardı. Güldü. O, elə bil mənim bu sözümdən onqat gözəlləşdi... O biri qızlar da güldü. Rənanı qucaqladılar, Rəna da məni qucaqladı. Ağzımdan öpdü. Niyə öpdü? Başa düşmədim. Amma yəqin elədim ki, Rəna Kamal müəllimi istəyir. Amma ürəyimdə dedim ki, ay yazıq, Kamal müəllimdə sevgi hardandı, sənin gözəlliyini görə, səni sevə...

Doğrusu, Kamal müəllimin Nargiləni sevməsi də mənə birtəhər gəlirdi. Mən inanmırdım ki, Kamal müəllim Nargiləni əsil sevənlər kimi dəlicəsinə sevir.

Məncə, gərək dəlicəsinə sevənlər sevgi haqqında oxuyaydılar. Ürəklərindəki sevgini sevgi haqqındakı sözlərə qatıb oxuyaydılar. Amma Kamal müəllim öz mahnısını oxuyurdu. Bizə köçdüyü ilk günlərdə oxuduğu mahnını.

Amma günlərin bir günündə Kamal müəllimin Nargiləni ürəkdən sevdini hiss elədim.

...Su dəyirmanına dən aparırdıq. Mən yüklü ulağın belində oturmuşdum. Kamal müəllim piyada gedirdi.

Kamal müəllim bizə köçəndən sonra nənəmi dəyirmanına getməyə qoymadı. Nənəm “müəllim adamsan, ayıbdı” deyib nə qədər etiraz elədisə də, bir şey çıxmadı. Nənəmə bircə o qalırdı ki, qonşulardan ulaq tapıb gətirsin, bir də çuvalların ağzını qıyıqla bərkitsin. Qalan

işlər Kamal müəllimlə mənim boynuma düşürdü. Hətta ulaqları da Kamal müəllim özü çullayırdı. Örkəni doğanaqdan elə keçirirdi ki, mən məəttəl qalırdım.

Su dəyirmanı kəndimizdən xeyli aralı idi. Ulaqnan iki saatlıq yoldu. Bu ensiz yol çox da uca olmayan təpələrin, dağların arasından keçirdi. Bu yolun qırağını böyürtkənliklər, yulğunluqlar, qamışlıqlar, sulu yerləri çilliklər basmışdı. Bu yolla getmək, özü də ulağın üstündə getmək, özü də oxuya-oxuya getmək, hələ üstəlik də Kamal müəllimlə getmək mənə də ləzzət verirdi. Çünki bu yolda Kamal müəllim pəsdən oxumurdu, zildən oxuyurdu, var səsiylə oxuyurdu, mənə tapmaca deyirdi, hətta bir dəfə mənim yanımda yükü aparmaq istəməyən ulağa söyüş də söydü. Sonra da çönüb mənə üzr istədi. O çağa qədər mən elə bilirdim ki, Kamal müəllim söyüş bilmir.

...Yenə də dəyirman yolunu yarı eləmişdik. Yoxuşa qalxırıdım. Mən yüklü ulağın belində idim. Kamal müəllim yoxuşu toza-torpağa bata-bata piyada qalxırdı. Bu yoxuş dəyirman yolunda ən uzun yoxuş idi, bir yanı dibi güclə görünən dərə, bir yanı başı buluda girən dağ idi. Və nədənsə bu yerə çatanda Kamal müəllim mütləq öz mahnısını oxuyurdu. Bərkdən oxuyurdu. Kamal müəllimin səsi dərənin dibindənmi, dağın başındanmi gəlirdi, doğrudanmi dağlar idi onun səsinə qayıtan? Elə bil səsi dərənin dibinə, dağın başına deyib qayıdanda bir az da saflaşır, büllurlaşırı. Və mənə elə gəlirdi ki, haçansa Kamal müəllim dağların, dərələrin adamlara qoşulub oxuduğu bu yerdə muğamat oxuyacaq, ürəyinin gözünü sevgi haqqındakı sözlərə qatacaq. Oxuyacaq. Elə buna görə də soruşdum, utana-utana soruşdum:

– Siz niyə muğamat oxumursuz, sevgi haqqında oxumursuz?
– O gülümsündü, dedi ki, mən də sənənin boyda, sənənin yaşda olanda həmişə muğamat oxuyurdum, sevgi haqqında oxuyurdum. Və hər gün iki dəfə kəndimizdən keçən dəmiryolunun qırağına qaçırdım, yaşıl sərnəşin qatarlarının pəncərəsindən baxan qəşəng qızlara əl eləyirdim. Və mənə elə gəlirdi ki, bu dünyada o sərnəşin qatarının sərnəşini olmaqdan gözəl heç nə yoxdur...

Kamal müəllim bu sözləri birnəfəsə demədi. Yavaş-yavaş dedi. Elə bil nəyisə, nələrisə xatırlaya-xatırlaya dedi. Sonra bir müddət susdu. Mən utandım. Ona görə utandım ki, Kamal müəllim mənim nə üçün gündə iki dəfə dəmiryolunun qırağına qaçdığımı bilmişdi...

Torağaylar oxuyurdu. Yüklü ulaqların ayaq tappılıtları biznən gedirdi. İkimiz də susmuşduq. Bu sakitlik məni darıxdırdı. Özümü toplayıb üzümü Kamal müəllimə tutdum:

– Müəllim...

– Hə...

– Nargilə sizi sevsə, muğamat oxuyarsız?

O, təəccüblə üzümə baxdı:

– Bu nə sözdü?

Mən dedim ki, qoz ağacının altındakı bütün söhbətlərinizi eşitmişəm. O, əvvəl tutuldu. Sonra üzümə baxıb qımışdı:

– Ay qırışmal, – dedi, – söhbətlərimizi eşitmisənsə, bilirsən ki, o məni sevmir də.

Mən dedim, yalannan dedim ki, müəllim, o sizi lap dəlicəsinə sevir, amma naz eləyir. O nəyisə xatırlayıb gülümsədi:

– Nə bilirsən sevir?

– Özü deyirdi, Nargilə özü.

– Nə deyirdi?

Daha bu sualı cavabsız qoymaq olmazdı. Bu olardı oxu atıb yayı gizlətmək. Ona görə də özümənən bəzi şeylər uydurmalı oldum:

– Siz qış tətilinə getmişiniz ha...

– Hə...

– Onda hər gün Nargilə mənənən sizi soruşurdu.

– Nə deyirdi?

– Deyirdi ki, müəllim haçan gələcək?

– Hə, nə olsun?

– Sonra bir gün də bizə gəldi. Sizin kitablarınızın arasında sevgi romanı axtardı.

– Yalan demirsən ki? – O, birdən-birə mənə sarı çöndü. Elə bil Kamal müəllimin gözünə işıq gəlmişdi, ürəyinə od gəlmişdi. Və mən bu işığın, odun ömrünü uzatmaq üçün and içdim:

– Vicdan haqqı yox...

Kamal müəllim daha heç nə soruşmadı. Səsi yavaş-yavaş qalxdı. Yavaş-yavaş ucaldı. Dağlara dəyib qayıtdı, dərələrə dəyib qayıtdı. O, hələ öz mahnısını belə ürəkdən oxumamışdı: “Şiş ucları buludlarla döyüşən...”

Özü də bu dəfə kəsik-kəsik oxumadı. Ürəyinin var gücünən oxudu, var nəfəsiynən oxudu. Dağların arasınan çıxana kimi oxudu.

Mənə elə gəldi ki, onun özü oxumur, ürəyi oxuyur, Nargiləyə olan sevgisi oxuyur. Və mən o çağdan Kamal müəllimin Nargiləyə olan sevgisinə inandım. Amma onu da bildim ki, bu inamı Kamal müəllimə dediyim yalanların (onu xoşbəxt eləmək üçün dediyim yalanların) bahasına qazandım. Düzdü, Kamal müəllim qış təttilində olanda mən Nargiləyə görüşmüşdüm. Amma söhbətimiz başqa cür olmuşdu. Mən demişdim: “Kamal müəllim səni doğrudan sevir ey!” O, cavab vermişdi: “Qələt eləyir”. Mən demişdim: “Qudurasan, qurbağa”. O mənim qulağımı dartmışdı. Sonra da tapşırırmışdı: “Ona de ki, Nargilə özgəsinə sevir”. Mən soruşmuşdum: “Kimi?” O demişdi: “Cəfəri, traktorçu Cəfəri, əsgərlikdədir, bu gün-sabah gələcək”. Mən yenə demişdim: “Qudurasan, qurbağa”. O bu dəfə də əlini qulağıma atmışdı, lakin mən qaçmışdım.

Mən Nargilənin sözlərini Kamal müəllimə demədim. Çünki bu sözlərə inanmırdım. İnanmırdım ki, Nargilə Kamal müəllim kimi bir oğlanı qoyub, haçansa əsgərlikdən qayıdası Cəfəri sevə. Özü də traktorçu Cəfəri.

Kamal müəllim qış təttilinə gedəndə Nargilə doğrudan da bizə gəlmişdi. Amma gəlmişdi ki, nənəmin kürəyinə banka qoysun. Bizdən çıxanda o, doğrudan da Kamal müəllimin kitablarına gözucu baxmışdı. Mən iftixarla demişdim: “Görürsən, nə kitabları var”. O cavab vermişdi: “Qadam onun kitablarına da”. Mən demişdim: “Qudurasan, qurbağa”. Saçım yenə də onun əlinə keçmişdi.

O söhbətdən bir-iki həftə sonra doğrudan da kəndə əsgərlikdən Cəfər adında bir oğlan qayıtdı. Məktəbdə uşaqlar traktorçu Cəfərin əsgərlikdə alıb döşünə taxdığı nişanlardan, paqonlardakı sarı zolaqlardan danışırdı.

Nargilə qırmızı, güllü donunu geyib işə gedirdi. Cəfərin adamları Nargiləyə nişan gətirdilər. Arabacı Əli ağ köynək, qara kostyum geymişdi. Qalstuk taxmışdı. Bircə günlüklü şapkasını dəyişməmişdi.

Küçəmiz başdan-başa süpürülmüşdü. Mən Kamal müəllimin bulud kimi tutulmuş üzünə baxa bilmirdim. Qaçmağa yer axtarırdım. Bir yük maşınına minib qışlağa qaçdım.

Üç gündən sonra dədəm məni elə həmin yük maşınında da kəndə göndərdi. Kəndə dan yeri qızarıanda çatdıq.

Evə gəlməyə, Kamal müəllimin üzünə baxmağa ürək eləmir-dim. Qabağıma Nargilə çıxdı. İşə gedirdi. Başında qırmızı yaylıq, çiy-

nində kətmən, əynində qırmızı, güllü donu, barmağında dan yerinin rəngindən alışıb–yanan üzük, ayağında qaloş... Mən onun üzünə baxmadım. O, ayaqlarını yavaşıtı. Astadan dilləndi: “Necəsən, nənəsinin balası?” Mən dinmədim. Acığımdan addımlarımı yeyinlətdim. Yenə onun səsini eşitdim: “Qudurasan, qurbağa!” Bu söz də məni yolumdan saxlamadı.

Həyətimize girdim. Lap astaca girdim. Asta girdim ki, Kamal müəllim yuxudan ayılmamış dəftər–kitabımı götürüb məktəbə qaçam.

Böyük otağın pəncərəsindən içəri boylandım. Kamal müəllimin çarpayısı boş idi. Evə girən kimi nənəmə Kamal müəllimi soruşdum. Dedi ki, əsgərliyə gedib. Dünən gedib.

Elə bil mən Kamal müəllimin yoxluğuna inanmadım. Və böyük otağa keçdim. Nənəm də ardımca gəldi: “Bax, bu kitablara dəymə, – dedi, – gəlib oxuyacaq. Bax, bu qələmlərə də toxunma, – dedi, – perosunu korriyarsan”.

Stolun üstündə bir qalaq da dəftər vardı. Nənəm şəhadət barmağını onlara da tuşladı:

– Onuncuların yazı işidi, – dedi, – vərəqləyib–eləmə, gəlib yoxlayacaq...

Kamal müəllimin yoxluğu birinci günnən hiss olundu. Elə bil bizim evin, bizim həyatın, bizim kəndin havasını Kamal müəllimin yoxluğu dəyişdi.

Deyirdilər, quyruq doğub, payız gələcək... Yağışlar yağırdı.

Bizim nənəli–babalı həyatımız yenidən başlamışdı.

Mənə elə gəlirdi ki, bizim evdə Kamal müəllimin bir çamadan kitabınan, qələm dolu qələmdanınınan, çarpayının başındakı əl–üz dəsmalınınan savayı, bir mahnısı da qalıb. Özü də mənim ürəyimdə, dilimdə qalıb. Mənə elə gəlirdi ki, o mahnını Kamal müəllim mənə tapşırıb. Mənə elə gəlirdi ki, Kamal müəllim bu mahnını dəyirman yolundakı dağlara, dərələrə də tapşırıb.

Nənəmə dəyirman gedəndə, dəyirmanın dağlı, dərəli yoxusunda bir mahnını zilə çəkirdim. Dağlar, dərələr səsimi, mahnımı özümə qaytarırdı. Və mənə elə gəlirdi ki, bu qayıdan səs Kamal müəllimindir.

Kamal müəllimin “əsgər getdi” xəbəri bütün kəndə yayıldı. sonra onuncuların ən gözəli Rəna məktəbdə məni saxladı: “Getdi, eləmi?” Mən başımı tərpətdim. “Bəs niyə, – Rənanın səsi titrədi, –

gəlib mənimlə görüşmədi?” Mən çiynimi çəkdim. Bir neçə an beləcə dayandıq. Mən başımı qaldırıb onun üzünə baxdım. Qara, uzun kirpikləri islanmışdı.

Yük məşinında qışlağa gedirdim. Yalan-gerçək deyirdilər ki, orda məktəb açılıb. Dəftər-kitabımı da aparırdım. Bir də bir mahnı aparırdım. Kamal müəllimin mahnısını. Dəyirman yolundakı dağlara, dərələrə tapşırdığı mahnısını. Bu mahnını ürəyimdə aparırdım, dilimdə aparırdım... Aparırdım ki, qışlaqda özüm kimi çoban balalarına oxuyum. Onları ağzı açıla qoyam. Onlar bilələr ki, dünyada belə mahnılar da var. Və mən deyəm ki, biri var idi, biri yox idi, bir Kamal müəllim var idi, bu cür mahnılar oxuyurdu. Və günlərin bir günündə o bu mahnıları mənə tapşırıb getdi əsgər paltarı geyməyə...

1989

MƏNZƏR NİYARLI

(1950)

Tanınmış nasir Mənzər Niyarlı 1950-ci il mart ayının 8-də Qazıməmməd şəhəri Muğan qəsəbəsində anadan olmuşdur. Əli Bayramlı şəhərindəki 10 sayılı orta məktəbi və ADU-nun filologiya fakültəsini bitirmişdir.

Əmək fəaliyyətinə "Qızıl qələm" mətbəəsində oxucu-korrektor kimi başlamış, "Elm" nəşriyyatında korrektor, kiçik redaktor, redaktor işləmişdir (1975-1979). Hazırda Azərbaycan MEA Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunda elmi işçidir. Ədəbi yaradıcılığa 1969-cu ildə "Azərbaycan gəncləri" qəzetində çap etdirdiyi "Şübhə" hekayəsi ilə başlamış və tezliklə istedadlı yazıçı kimi tanınmışdır. Onun "Dar gün" hekayəsi "Qızıl qaval" kitabından (Bakı, Nurlan, 2005) götürülmüşdür.

DAR GÜN

Bilirdi ki, o səmtə getməyi nahaqdır. Təzə bir söz deməyəcək-dilər, ancaq yenə də gedirdi. Elə-belə... Bugünkü vaxtını da yolda, bayırda öldürmək istəyirdi. Evdə neyləyəcəkdir ki... Sükutdan, adamsızlıqdan, evinin buz kimi soyuğundan qaçırdı. Yaxşı ki, yan-yörədən qonşuların həniri gəlirdi. Divar qonşusunun – Sənubərin o üzdə zümzüməsi, qazan taqqıltısı, bıçaq səsi, suyun şırıltısı eşidilməsəydi, ona elə gələrdi ki, soyuq, yapışıqsız evi yaşadığı ev deyil, nəsə hələ istifadəyə verilməmiş tövlədir. Evinin tövləyə oxşadığını da axır vaxtlar özü kəşf eləmişdi.

İşdə, küçədə olanda evi yadına düşərdi və o dəqiqə də Sənubərin biş-düşü, ağıllı, üzüyola uşaqları üçün canfəşanlılığı gəlib dururdu gözlərinin qabağında. "Onunkular ağıllı çıxdı, balam, işdən, məktəbdən çıxan kimi evə qaçırılar". Elə bu zaman ürəyi sıxılırdı... "Yoxsa mənimkilər".

Düz mağazanın kandarında dayanmışdı. İçəri keçsin, keçməsin. Satıcı qızın donuq, boz sifətindən çəkinirdi. İçəri keçdi. Dilucu soruşub çıxacaqdı: – Hələ ki satılmayıb. – Həmin qız deyildi, görünür,

növbəsi dünənki gündən qurtarıbmış. Ürəkləndi: – Heç soruşan, maraqlanan da olmayıb. – İstədi deyə, bu “mirətləri”, susdu. Nə deyəydi ki, onsuz da bu sarılar onun üçün bundan sonra mirətdən, lazımsız dəmir-dümürdən savayı bir şey deyildi.

– Hələ ki, maraqlanmayıblar.

Bir dəfə isə təngə gəlib demişdilər:

– Qızıl mağazalarda ağzınacan doludur. Kimdir ey bunlara baxan. – Suyu süzölmüş mağazadan çıxırdı və özünə söz verirdi ki, bir də ayağını buralara qoymasın, nə vaxt satılar özləri çağırarlar. Ancaq yenə də ürəyilə bacarmırdı. İşdən çıxan kimi mağazaya üz tutardı. Çox vaxt içəri keçməzdi, elə-beləcə vitrindən boylanardı, ona tanış olan, otuz ildən çox əzizlədiyi, evinin ən gizlin bucağında gizlətdiyi sarılara gözü baxıb süst-süst evinə sarı dönərdi. Bu süstlük hər şeyə laqeydliyi, key-key baxmağı, evdə-əşikdə qərar tuta bilməməyi kiçik oğlu da evdən gedəndən sonra başladı. Oğlu ərincək-ərincək şeyşüylərini yığırdı: – Nigaran qalmayın, – dedi, – bir iki gün mən də gedirəm.

– Hara?

– Tümenə.

Uşaqlarının bir-bir xeyir-duasız evdən getməsini əvvəl-əvvəl dərk edə bilmirdi. Elə bil qəfildən kimsə onu ayıltı. Gördü ki, kiçik oğlu da çıxıb gedir. Yerindəcə donub qaldı. Niyə? Niyə axı gedirlər? Bu ev-əşik onlar üçün nədir bəyəm? Bu evlər niyə ilan-qurbağa görünür onlara. Nə vaxtdır əri də ondan, evdən soyuyub. Düzdür əri heç hara getməyib, ancaq getsə, ondan yaxşıdır. İşdən sonra evdə yox, gününü başqa yerlərdə keçirir. Evdə olanda da bir ayağını qaçaraq qoyub məcburi çağırılan qonaq kimi elə bil tikan üstündə oturur, sonra da yavaşca, heç kəsin xəbəri olmadan evdəkilərin gözünü oğurlayıb aradan çıxır.

Kiçik oğlu da gedəndən sonra bir neçə gün heysiz-heysiz, ayaqları dolaşa-dolaşa, donqarlaşmış belini əyə-əyə nimdaş plaşının içində evdən küçəyə, küçədən də evə girib-çox, lazım olmayan yerləri dolaşır, yenidən evə qayıdırdı, axır vaxtlar elə bil vaxtı da dolaşdırmışdı. Bilmirdi hansı aydı, hansı gündü. Bəzən özünün harda olduğunu da yadından çıxarırdı, evdədir, yoxsa işdə. Hərdən ona elə gəlirdi ki, bir insan ömrü qədər yaşadığı illərini dərin, qaranlıq bir quyuda keçirmişdi və indi heç vaxt qaytara bilməyəcəyi cavanlığının o qaranlıq quyuda qoyub ağarmış saçlarıyla, büzüşmüş sir-

sifətilə, donqarlaşmış beliylə yer üzünə çıxmışdı. Bəlkə elə anası onu uşaq doğmamışdı; Əvvəldən bax elə indi necə var, eləcə də dünyaya gəlmişdi. Axı ötən günləriylə, xüsusən ömrünün ən yaxşı vaxtı – cavanlığıyla bağlı yadında heç nə qalmamışdı. Bəlkə elə uşaqılıq dövründən qocalığına adlamışdı. Keçmişilə bağlı axı yadında nə qalmışdı ki, xoş xəyallara dalaydı. Keçmişindən söz düşəndə deyəydi ki, mən də bir gün görmüşəm, deyəydi ki, filan gündə, filan ayda mənəm də həyatımın ən xoşbəxt anı olub, filan paltar mənə çox yaraşır, filan ayaqqabıdan mən də geyinmişəm, filan yerə ərimlə bir yerdə getmişəm, filan yerə uşaqları aparmışam və yaxud filan vaxtı, filan yerdən gələndə uşaqlara xeyli oyuncaq almışdım, o günü evimdə toy-bayram idi. Yox, yadına sala bilmirdi. Nə var idi ki, yadına salaydı da. Keçmiş, həyatının mənası o soyuq şüşənin arxasında qızaran sarılarda deyildimi? İlahi, onun həyatı demək, bu sarıların əlindəymiş. Ora-bura vurnuxurdu və heç cür özünü bağışlaya bilmirdi. Ömrü boyu fikri-zikri köpüyü-köpüyün üstünə qoymaq olub. Nə gecəsi olub, nə də gündüzü. Gözünə heç nə görünmürdü, nə özünün əyin-başına fikir verirdi, nə də uşaqlarının. Uşaqları tökülə-tökülə gəzirdilər.

İşdən sonra mağazaları dolaşardı. Şəhərdə nə qədər daş-qaş mağazası vardısı hamısını ələk-vələk edərdi və axır ki, mağazaların birini özü üçün nişan qoyub evinə dönərdi. Min cür əzab-əziyyətlə, ərinə yalan satmaqla, uşaqlarının əynindən-boğazından kəsməklə, lotereya oynamaq adıyla iri məbləğdə pul düzəldib nişan qoyduğu mağazaya qaçardı. Sarılar onun gözünü oxşayırdı. Qiymətli, gözqamaşdıran əşyaları vitrindən seçdirib əlinə yığardı. Baxardı, baxardı və elə bu anda qadının sevincindən gözlərinə yaş gələrdi.

Yolboyu fikri aldığı şeydə qala-qala özünü evə çatdırıb qapı-pəncərəni bağlayardı. Evinin küncünə qoyduğu sandığı açıb qiymətli sarını oradaca gizlədərdi. Qadın həmin günü ev-eşikdə oynaya oynaya gəzərdi.

Özünə gələ bilmirdi. Uşaqlarının yaxalarını özünün tövləyə oxşadığı evdən qurtarmaqlarının səbəbini axır ki, dərk etmişdi. Özü-özündən zəhləsi gedirdi. Heç kəsin gözünə görünmək istəmirdi, heç kəsi görmək istəmirdi. Başılıqlu evdən həyəətə, həyətdən evə girib çıxandan, özünü həkdən salandan sonra mətbəxin bir küncündə, bəzən də evdə qırxillik yaşı olan sınıq-salxaq stulların birində oturub fikrə gedərdi. Ay Allah, kaş möcüzə baş verəydi. Axşam yatıb səhər durub görəydi ki, cavan bir qadındır. Ona görə yox ki, yaşa-

maq istəyirdi. Ona görə ki, yenidən, başqa cür yaşamaq üçün cavanlaşaydı. Uşaqları da yan-yörəsində hərlənəydi, ətəyindən yapışıb qucaq istəyəydilər. Daha fikri-zikri o sarılarda qalmazdı. Ərinə, uşaqlarına dadlı-dadlı xörəklər hazırlayaydı, cürbəcür kompotlar, mürəbbələr bişirəydi, Sənubər kimi mətbəxə girib qazanla, qab-qacaqla əlləşəydi, vurnuxaydı. Əriylə pulun üstündə mübahisə edib onu evdən qaçaq salmazdı.

Hə, axı onunla aralarındakı dava pulun və dadsız xörəklərin üstündə olurdu. Hər gün yedikləri günəbaxan yağı ilə bişən şorba və kartof püresi ərinin, uşaqlarının, bəzən özünün də ürəyini vururdu.

Ailənin yeknəsəq, küskün, bir-birindən fərqlənməyən cansıxıcı günləri evdəkiləri cana gətirirdi. Nə onlara qonaq gələrdi, nə də onlar qonaq gedərdilər. Təsadüfi gələn qonağı görəndə haldan-hala düşərdi. Cəndərdi bir şey bişirmək üçün uşaqlardan birini bazara göndərərdi.

...Axsamılar səksəkəli halda gözünü qapıya dikərdi. Onlardan biri, heç olmasa bircəciyi qapını açaydı, onu görüb üstünə atılaydı, öpəydi anasını. Yadına sala bilmirdi, oğlanlarının biri nə vaxtsa onu öpüb. Qızının isə ona yızığı gəlirdi. – Sən düz eləmirsən, – deyirdi, – nə bizə yazığın gəlir, nə də özünə. Papaynan da dıqdığın qurtarmır.

– Əgər atanı evdə tapa bilirsənsə, ondan soruş, diğ-diğ salmayım bu evə, neynəyim. Atan gündə kefə gedir. Əlinə düşən pulları da sağına-soluna xərcləyir.

Qızı isə həmişə atasını müdafiə edirdi:

– Nə qədər axı evdə pul söhbəti olar. Əlinə keçirtdiyən pulu da bilinmir nəyə xərcləyirsən. Biz heç, heç olmasa özünə fikir ver.

– Sən hələ uşaqsan. Mənə ağıl öyrətmə. Bu günün sabahı da var. Adamın dar günü də var qabaqda. Yoxsa Sənubər kimi... Qazandıqlarını elə qarınlarına tökürlər. Adamın evinə nə qədər qonaq gələr. Bir ildə nə qədər ad günü keçirtmək olar, ay tanrı. Birininki qurtarmamış, uşaqlarını deyirəm ey, o birininki başlayır. Elə əli xəmirin içində oynayır. Nə vaxt soruşursan ki, neynirsən, elə hey deyir tort bişirirəm, piroq bişirirəm.

– Pis iş görür?.. Yoxsa sən kimi. Bir dəfə də olsun bizim ad günümüzü keçirtməsən? Rəfiqələrimin də yanında utanıram. Ad günündən söz düşəndə yüz cür bəhanə gətirirəm.

– Nahaq, çox nahaq utanırsan! Artıq xərədir hamısı. – Onda qızının könlünü almaq üçün küncə qaçdığı da yadına qaldı. Ora-bura boylandı sandıqdan bağlamayı çıxartdı.

– Ananızın qədrini hələ sonralar biləcəksiniz. Bax, gör xoşuna gəlir? Sizə bilmirəm hələ nələr lazım olacaq.

Qızı laqeyd-laqeyd bağlamanın içindəkilərə baxırdı. Anasının gözlərindəki parıltını, üzündəki işığı görüb candərdi soruşdu: – Neyləyəcəksən axı bunları.

– Necə yəni neyləyəcəyəm? Bəs adamın...

– Hə, dar günü. Başa düşdüm. Onnansa Yoskaya şalvar alsaydın, pis olmazdı. Uşaq tay-tuşlarının yanında utanır.

– Nolub köhnəsinə? Geyinsin də. Lap elə gedib aldım təzəsini. Bir-iki günə geyib köhnəldəcək. Amma adama bax bunlar qalır. Hələ qabaqda sizi evləndirmək, ərə vermək, cehiz, filan... Lap elə bunları demirəm. – Onun gözünə qorxu qarışıq bir vahimə çökdü... – İraq olsun, bizdən uzaq, bəs müharibə olsa, dilim-ağzım qurusun. Sən bilməzsən, nə qədər adam qırıldı acından.

Qızı fikirli idi. Heç bağlamaya sarı baxmırdı da. Handan-hana dilləndi:

– Yox, mama, sən düz eləmirsən. Mən də elə bilirdim çatdıra bilmirsən bizim yeməyimizi, içməyimizi.

Hər dəfə bağlamanı açıb-bağladıqca elə bil on yaş cavanlaşırdı. Qızının nəsihətlərinə fikir vermədən sarıları yerinə qoydu. Qızı nadir hallarda anasını belə şən əhval-ruhiyyədə görürdü. Ürəkləndi. Dedi ki, buraxılış gecəsinə anası ona bir paltar tikdirsin.

Tutuldu:

– Bəli də! Bu da bir yandan çıxdı. Bir gecədən ötrü hədər yerə nə qədər pul xərclənəcək.

Qızı yalvarışa keçdi:

– O paltarı elə tikdirərəm ki, həmişə hara olsa geyərəm. – Qızı nadir hallarda ondan bir şey istəyirdi.

Nədənsə ürəyi göynəyə-göynəyə qızının həmin xahişini xatırladı. Çünki buraxılış gecəsindən sonra qızı düz bir ay anasını danışdırmadı.

...Uşaqlarının təkəm seyrək məktubları gəlirdi. BAM-dan, Tüməndən, rayondan.

“Salam! Mən yaxşıyam. İşə düzəlmişəm. Yataqxanada qalıram. Papaya salam”.

“Salam! Mən yaxşıyam. Altıncı razryada keçmişəm. İşim yaxşıdır. Papaya salam!” – Qızından gələn axırıncı məktubun məzmunu beləydi: “Salam! Qayınanamgilnən danışmıram. Oğluyla qaçdığımı hər dəqiqə başıma qaxır. Ayırı evdə yaşayıram. Papaya salam”.

Gözü qapıda qala-qala məktubları dönə-dönə oxuyurdu. Bəlkə qəlbini oxşayan isti bir cümləyə rast gəldi. Məktublarsa quru və soyuq idi. Ancaq özləri haqda məlumat verirdilər. Vəssalam.

...Mağazadan çıxdı. Əlindəki zənbildə qatıq və iki kəsmik ona ağırlıq edirdi. Yüku ona ağır idimi, yoxsa ürəyinin ağrısından gözləri yaşardı.

Hiss etdi ki, piyada gedib çıxma bilməyəcək evinə. Tramvaya mindi.

Qapısının ağzında Sənubərə rast gəldi. Yanaqları mətbəxin istisindən pörtmüşdü. Yenə də üzü gülürdü. Elə bil təzə gəlindir. Yaxası açıq narıncı xalata təzə idi. Gözündən yayınmadı. Qonşusunu başdan-ayağa süzdü. Yaşad olsalar da, qızı yerində görünürdü.

Salamlaşdılar. Boyun qaçırsa da, Sənubər onu təkidlə evinə çəkdi. Dedi ki, uşaqların gələn vaxtlarıdır, təzə çay dəmləmişəm. – Gəl iç, qızın.

Çay iç-icə ordan-burdan danışdılar. Cəndərdi danışsa da, fikri özündə deyildi.

– Sən allah özünü üzmə, – deyirdi Sənubər. – Uşaq deyillər ki, fikirlərini çəkəsən. Deyirəm axı, axır vaxtlar görünməzlər. Öz-özümə fikirləşirəm ki, balam, bu Qüdrət bacıya nolub tələm-tələsik girib-çıxır, evdən küçəyə, küçədən evə. O dəfə qızım görüb səni komisionun qabağında. Salam verdim, – deyir, – Qüdrət xalaya, mənə eşitmədi. Məktubları gəlirmi, bacı?

Nəsə mızıldandı. Deyəsən, dedi ki, tez-tez alır məktublarını.

– Day nəyin fikrini ələyirsən? – Sənubər xalatinin ətəyini düzəltdi. – Özünə, yemək-icməyinə fikir ver. Çox düşmüşən, bacı.

Dözə bilmədi. İnilədi:

– Heç kəsin övladları mənimki kimi nankor olmayıb, – dedi. – Ömrüm boyu onlar üçün çalışmışam, əlləşmişəm, axırda da belə. – Kövrəlmişdi. Ağlamaq istəyirdi. Özünü zorla toxtatdı ki, qonşusu onun göz yaşlarını görməsin. Sözü dəyişdi: – Xalatinə təzə almısan, deyəsən, – udqundu. – Mübarəkdir!

Sənubər qalxıb xalatin kəmərinə dartışdırdı.

– Necədir? – dedi. – Rəngi mənə düşdüyünə aldım ey. Yoxsa xalatin çoxdu.

Heyrətlə qonşusuna baxdı və bir an elə bil hər şeyi unutdu, məzəmmətlə öyüd-nəsihətə keçmək istədi. Demək istədi ki, başına at təpib sənin, nədir, xalatin ola-ola bunu niyə almısan, bir-iki gündən sonra suya salacaqsan, köhnələcək. Ancaq özünü ələ alıb susdu. İlk dəfə idi ki, qibtəedici nəzərlə qonşusuna baxdı.

“Ana, bu cür yaşamaq olmaz, heç olmasa özünə yazığın gəlsin”. Qızının sözləri beynində taq-taq taqqıldaırdı. Vaxtilə o da hündür, gözəgəlimli idi. Əyninə geydiyi bozarmış, nimdaş paltarlar onu çox yaşlı göstərirdi. Nadir hallarda ucuz parçadan tikdirdiyi paltarı beş-on il geyərdi. Ayaqqabılarının ora-burasını mıxlada-mıxlada, yamatdıra-yamatdıra sürütdəyərdi. Evdə olanda da əlinə nə düşürdü əyninə keçirirdi, rəngi solmuş, köhnə, ətəyi sallaq paltarlardan əl çək-məzdi. Hətta bir dəfə bibisi qızı onlara gələndə quruyub qaldı:

– Ayıb deyil, – dedi, – heç olmasa ərinə görə paltarlarına fikir ver.

Sənubərin yumşaq, məlahətli səsi gəlirdi qulaqlarına. Sənubər deyirdi ki, Kamalın (əri idi Kamal) yaman xoşuna gəlir bu xalat. Bunu ki, əynimə keçirdirəm, mənə baxmaqdan doymur. Deyirəm: kişi, xərifləmişən nədir? Bu yaşında nolub sənə gözünü məndən çəkmirsən?.. O da gör mənə...

Öz əri yadına düşdü və ömründə ilk dəfə ona təəccüb elədi ki, nəşə olub ki, əri indiyə kimi onu atıb getməyib. Ayağa qalxdı. – Durum gedim, – onun da gələnin vaxtıdır. Özünü qonşusunun yanında sındırmaq istəmədi, ancaq hiss etdi ki, ərinin gecələr gec gəldiyini Sənubər bilir. Qızardı və zənbilini götürüb tələsik evinə keçdi.

* * *

Paltarını dəyişmədən divanın küncündə büzüşmüşdü. Diktor televizorla səhərki proqramı oxuyurdu. Neçə saat oturduğunu hiss etmədən ağı qarasına qarışan balaca, dördkünc ekrandan gözünü çək-mirdi. Dəhlizdən ərinin öskürək, sonra da ayaq səsinə eşidib saata baxdı. Ərinin ayaqqabılarının köntöy səsi lap yaxından – qapının dalından gələndə ömrü boyu geydiyi nimdaş sürütmələrini yadına saldı və bu an qadın özünü ələ ala bilməyib hönkürdü.

...İçin-için ağlayırdı. Əri heç cürə onu sakitləşdirə bilmirdi. Hön-kürtünü nazik divar arxasında zümzümə edə-edə vitaminli meyvə-lərin şirəsindən üzünə maska çəkən Sənubər eşidib döyükdü və qonşusunu sakitləşdirmək üçün qapıya sarı qaçdı.

2004

FİRUZ MUSTAFA

(1952)

Görkəmli nasir və dramaturq Firuz Mustafa 1952-ci il iyun ayının 30-da Gədəbəy rayonunun İsalı kəndində ziyalı ailəsində doğulmuşdur. Orada orta məktəbi, Bakıda Azərbaycan Dövlət Pedaqoji İnstitutunun filologiya fakültəsini bitirmişdir. Saatlı rayonunda müəllim, Azərbaycan Televiziya və Radio Verilişləri Komitəsində müxbir, "Azərbaycan gəncləri" qəzetində xüsusi müxbir, Azərbaycan EA Fəlsəfə və Hüquq İnstitutunda elmi işçi, böyük elmi işçi, "Maarifçi" qəzetinin baş redaktoru işləmişdir.

Ədəbi fəaliyyətə tələbəlik illərində başlamış, nasir və dramaturq kimi tanınmışdır. "Alın yazısı" hekayəsi onun "Dünyanın rəngi" kitabından (Bakı, Gənclik, 1989) götürülmüşdür.

ALIN YAZISI

Dəniz lap yaxınlıqda idi. Xəstəxananın pəncərəsi sonsuzluğa uzanan maviliyə açılırdı. Bu maviliyin, sonsuzluğun sakitliyinə arabir gəmilərin fit səsi nəsə canlı bir hənir, doğma bir nəfəs gətirirdi. Həmid xəstəxanaya gələn gündən dənizin əsib-coşduğunu, dalğaların sahilə can atdığını görməmişdi. Yayın lələ vaxtı olduğundan ilboyu cövlan edən külək də harasa – dənizin, maviliyin o tayına çəkilib getmişdi. Axşamlar sakit sülardan, çəhrayı kəlağayı kimi sahilə sərilmiş qum laylarından duzlu nəmişlik qoxusu gəlirdi.

Dənizə tamaşa eləmək onu bezdirmişdi. Arabir baxışları uzaqdan boy verib qalxan, – iri qayığa bənzəyən uzunsov adaya sancılıb qalırdı. Suların ilıq qoynunda mürgüləyən o boz, tənha ada bəlkə də uzunsov yox, dairəvi idi. Amma buradan adanın o biri üzü görünmürdü... Ada – adi qayığa da oxşayırdı, timsaha da, böyrü üstə yığılmış nəhəng kötüyə də. Həmidlə eyni palatada, qonşu çarpayıda yatan Qulam Yaquboviçin dediyinə görə, o ada heç də buradan göründüyü kimi kiçik deyildi, bəlkə də bir şəhər boyda yerdə. Guya həmin yerdə nə vaxtsa həbsxana varmış, özü də orada gözetçiyə ehtiyac yoxmuş.

Çünkü həbsə məhkum olunanların qaçıb canını qurtarması xam xəyal-
dan başqa bir şey deyilmiş. Məhbuslardan bəziləri belə bir təşəbbüsə
can atsalar da, nəticəsiz qalıbmış. Axı adadan sahilə üzmək üçün bir
neçə saat vaxt lazımdı. Çətin ki, bu yolun əzabına dözən tapılırdı...

Həmidə elə gəlirdi ki, vaxtı çidarlayıblar. Xəstəxananın giriş
qapısından asılmış saatın əqrəblərindən isə sanki bir pudluq daş asıl-
mışdı... Öz qol saatını isə açıb dolabın hansı küncünə atmışdı –
vaxtın acığına, can çəkə-çəkə hərlənən əqrəblərin acığına...

Gələndən heç kəsə yovuşa bilmirdi. Arabir dəhlizdə gəzişir,
həkimlərdən xəlvət artırmaya çıxıb siqaret tüstülədir (bunu qada-
ğan etsələr də), sonra gedib öz hündür dəmir çarpayısında uzanıb gah
tavana, gah divarlara, gah da pəncərədən tablolar kimi asılmış donuq,
mavi sulara, suların qoynundan boy verən timsah-adaya tamaşa edirdi.
Qəzet, kitab oxumağa həkimlər icazə vermirdi. Televizora da çox
baxmaq olmazdı. Bütün bu qadağalar, hoqqalar ona görə idi ki, gözü-
nün biri zəifləmişdi. Əslində onun şikayəti gözdən deyildi. Sadəcə
olaraq bütöv sifətinin bir parçası qurumuşdu: buna iflic də deyir-
dilər. Hər nəşə səfəh bir xəstəliyə ürcah olmuşdu. Söz yox ki, başın
iflic olan, quru ağaca çevrilən hissəsində nə varsa onlar da öz fəaliy-
yyətini dayandırmışdı. Məlum məsələdir ki, sağlam, normal başın
yarı hissəsinə bir qulaq, bir göz, bir qaş və əgər keçəl deyilsənsə,
filan qədər də tük düşür. Bunlar öz yerində, Həmidin bir üzü daş kimi
donuq idi. Qərribə burası idi ki, dilinin və dodağının da yarısı küt-
ləşib artıq bir şeyə çevrilmişdi. Danışanda dodağının yarısı tərpnir,
dilinin bir tərəfi zorla yığılıb açılırdı; bu vaxt o əsəbiləşirdi. Həkim
isə tapşırırmışdı ki, ona qətiyyənlə hirsələnmək, həyəcanlanmaq olmaz...

Xəstəxanaya gəldiyi on gün idi. Öz palata yoldaşlarından, həkim
və iynə vuran, dərman verən ağılatlı şəfqət bacılarından başqa heç
kəslə kəlmə kəsmirdi. Yanına gələn qohumlara da tapşırırmışdı ki,
seyrək gəlsinlər. Dostlarına isə xəstəliyi barədə heç xəbər vermə-
mişdi. Çünki gələnlər istər-istəməz xəstəliyin tarixi, səbəbi, nəticəsi,
ələmətləri haqqında soruşacaqdılar. Ona isə çox danışmaq olmazdı.
Danışanda da gərək əli ilə yapışqanlı tənziif sarınmış ağızının bir
tərəfini dartışdıraydı ki, normal adam kimi beş-üç kəlmə danışa
bilsin. İllah da ki, güləndə. O gün zarafatlı qohumlarından biri gəl-
mişdi onu yoluxmağa. Bir-iki məzəli əhvalat danışdı, gülməkdən
özünü zorla saxlayan Həmidin onsuz də əyilmiş ağızı o qədər əyildi
ki, yazıq onu sola doğru dartışdırmaqdan yoruldu...

...Axsam televizorda incəsənətə aid bir verilişin emblemi göstərilirdi. Həmid elə-belə gözucu şəklə, titrlərə baxdı: Hər necə olsa, sənət səriştəsi onu hərdən dinc qoymurdu. O, hamıya və hər şeyə rəssam gözü ilə baxmağa alışmışdı; bu da bir növ xəstəlik idi. Televizorda göstərilən verilişin emblemində məşhur bir şəkil göstərilirdi: bir üzü gülən, bir üzü ağlayan kulon. Özünü saxlaya bilməyib palataya gəldi. Sifətinə yapışdırılmış tənzi fi götürüb divardan asılmış iri güzgünün qabağında zorla gülümsədi, irişdi. Sol sifəti küsmüş, acıqlanmış uşaq üzü kimi əsəbi şəkildə yığılmışdı. Kirpik çalmayan gözü də doluxsunubmuş tək yaşla dolmuşdu; sonra iri yaş gilələri donuq sifəti uzunu diyirlənməyə başladı. Sağ üzü gülürdü. Gözü qıyılmış, qaşu yana dartılmış, yanağı yığılmışdı. Gözünün küncündəki qırışlar sanki yaşın, ömrün yetkinliyindən yox, başının üstündə yellənən hansısa məchul, amma reallığa çevrilməkdə olan xoşbəxtlikdən xəbər verirdi. Bayaq televizorda gördüyü şəkildəki təlxəyin ağlar-gülər üzünü, qəmli-şən gözlərini xatırladı...

Həmid o qədər yaraşıqlı olmasa da, fikirləşdi ki, gözəllikdə eybəcərlik arasında çox kiçicik bir məsafə var. O bunu özlüyündə bir rəssam kimi qiymətləndirirdi. Dərsdə deyilənlər bir yana, öz başına gələn müsibət bunu bir daha əyani göstərir: bu cür əyilmiş ağız-burun çətin ki, kimdəsə rəğbət hissi oyadaydı. Uzaqbaşı rəhm hissi yarana bilirdi. Amma dünyada sənə kiminsə yazığı gəlməsindən pis şey nə ola bilirdi?

Dəhliz boyu var-gəl eləməyə başladı. Arabir rastlaşdığı xəstə və həkimlərlə başını tərpətməklə salamlayırdı. Buradakıların hamısı əsəb xəstəliyinə tutulub müalicə olunanlar idi. Ağır cərrahiyyə əməliyyatından çıxanlar da çox idi. Başu, boynu, beli tənzi fi, gipslə sarınanlar divar uzunu vurulmuş taxta tutacaqlardan yapışub, ayaqlarını sürüyə-sürüyə iməkləyir, şax yeriməyə can atırdılar.

Həmidin ürəyi sıxıldı. Təzədən palatadan çıxıb dəhlizin qurtaracağına düzölmüş yumşaq kreslolardan birində əyləşdi. İncəsənət verilişu qurtarmışdı. İndi xəstələr televizorla göstərilən filmə tamaşa edirdilər. Nəsə macərə filmi göstərilirdi. Baxanlar tez-tez gülür, heyrətlə içini çəkir, təəssüflənir, acıqlanırdılar. O, ekrana arabir baxır, gözucu ətrafa nəzər yetirib əyləşənləri süzürdü. Palata yoldaşı Qulam Yaquboviç həmişəki kimi düz televizorun qabağında əyləşib çox böyük diqqətlə hadisələri izləyirdi. Hansı restorandasa baş aşpaz işləyən kök qadın tum çirtlayırdı: iş yerini üç-dörd gün

əvvəl özü demişdi. Həm də canı-dildən arzu etmişdi ki, Həmid tezliklə şəfa tapıb onların restoranına təşrif gətirsin... Öz məşinində qəzaya uğrayıb başı partlayan həkim də xəstə tamaşaçıların arasında idi. Xırda-xuruş xəstəliklərə düçar olanların bəziləri onun məsləhətinə pənah aparırdı.

Sonra film başa çatdı. Saçını oğlansayağı qısa vurdurmuş diktör qadın elan etdi ki, hörmətli tamaşaçılar, indi xarici dil dərsinə qulaq asmağa dəvət olunur. Xəstələr palatalarına dağılışdılar. Yəqin xarici dil öyrənməyə marağı olanlar yox idi... “Quten taq!” Hə, deyəsən müəllim alman dili dərsi deyəcəkdi.

Həmid qalxıb televizoru söndürmək istədi. Yox, deyəsən, zənnində yanılmışdı: xarici dil öyrənməyə həvəs göstərən varmış. Həmidlə qonşu kresloda əyləşən qadın diqqətlə ekrana baxırdı. Həmin qadını Həmid bir neçə dəfə dəhlizdə fizioterapiya salonunda, yeməxanada görmüşdü. Ortaboylu, yaraşıqlı qadındı. Qara gözləri, uzun kirpikləri vardı. Bir az kökəlməyə meyillənirdi: alnında zorla seçilən xətlər, incə buxağı artıq gəncliyinin başa çatdığından xəbər verirdi. Qadın yerini rahatlayıb ayağının birini o birinin üstünə aşırırdı. Xalatinin yaxası kip düymələndiyindən paltarı bədənində daha da tarım çəkildi. Başını bir az çiyinə sarı əydiyindən boynunun bəyaz dərisi parıldayırdı. Sümük kimi hamar ayaq barmaqlarının ucu çəkələyin qabaq kəsiyindən çıxmışdı. Ayağının dirnaqları qəhvəyi lakla rənglənmişdi.

Qadının bütün diqqəti ekranda idi. Elə bil gözaltı onu süzən Həmidin yaxınlıqda olduğunu belə hiss eləməirdi. Ekranda danışan qadının söhbətini arabir müxtəlif şəkillər müşayiət edirdi: ya uşaqların öz rəsmləri idi, ya da bunları hansı rəssamsa uşaq həyatına aid çəkmişdi; hər nəşə o şəkillərdə bir primitivlik vardı.

– Siz də xarici dil mütəxəssisiniz?

Qadının gözlənilmədən verdiyi sualdan diksindi.

– Yox...

Və sonra susdu. Ona elə gəldi ki, qadın bu cür sual verməklə demək istəyir ki, əgər dil mütəxəssisi deyilsənsə, bəs nə üçün əcnəbi dildə gedən söhbətə belə ciddi qulaq asırsan? Ya bəlkə, onun qonşu kresloda əyləşməsi nəşə qadının xoşuna gəlmirdi. Niyə? Niyəsi yoxdur ki... Ola bilər. Buradakıların hamısı əsəbdən yatanlardı. Tərs kimi yapışqanlı tənzipini qoparıb atdığı sifəti də qadına tərəf idi. Bu cür anormal sir-sifətdə çətin ki, maraqlı bir ifadə tapılırdı. Görək

əvvəldən qadının sağ tərəfində əyləşəydi. Ya da elə bayaq film qurtaran kimi çıxıb gedəydi öz palatasına. İndi isə gecdi. Durub get-səydi, gülünc çıxardı... Bir də ki, qadına nə dəxli ey? Vaxtımı keçirirəm. İstərəm baxaram, istərəm yox... Lap durub televizoru da söndürə bilərəm. Niyə? Səs-küy xəstələrin sakitliyini pozur. Yox, bu yaxşı düşməzdi. İnsafən, televizordakı xarici dil öyrədən xanım çox asta, həzin səslə danışdı. Nə olsun ki? Onda televizoru başqa proqram, başqa kanala keçirmək olar...

Əlbəttə, bu cür bəhanələrə əl atmaq gülünc olardı. Susmaqsa ondan da betər idi. Nəsə bir şey demək lazımdı...

Həmid handan-hana qadına sarı dönüb asta səsle:

– Mən rəsmlərə baxıram, – dedi. – Göstərilən şəkillərə...

– Çox nadir şəkillər göstərilir...

Qadın gülümsədi. Onun səsində zorla sezilən bir istehza vardı. Həmid bir qədər əsəbi tərzdə dilləndi:

– Bu cür verilişlərdə klassik şəkillər göstərməyə ehtiyac yoxdur...

Tədris məqsədilə çəkilən eskizlərdir... Uşaqlar üçün...

Özü də bilmədi ki, bu sözləri nə üçün, hansı məqsədlə dedi.

Qadın soruşdu:

– Sizin peşəniz nədir?

O, duruxa-duruxa:

– Rəssamam, – dedi.

Qadın gülümsədi:

– Hə, ona görə rəsmlərdən söz salırmışsınız...

Onun gülüşündə də bir istehza hiss olunurdu. Qadın öz cavabsız, bir az da istehzalı tərzdə səslənən danışığına sanki qəsdən yüngülvari həkimlik qataraq daha bir sual verdi:

– Sizin dişiniz ağrıyır?

Həmid gülümsədi; gülümsədi deyəndə ki, sağ yanağı yana sarı çəkildi və o özünün bu halda necə eybəcər hala düşdüyünü təsəvvürünə gətirib mızıldandı:

– Bəyəm bura stomatoloji xəstəxanadır?

Hiss etdi ki, cavab kimi səslənən sualı sərt çıxdı.

Qadın həlim səslə dilləndi:

– Dişlə təkəcə diş həkimləri məşğul olmur ki? Buraya bir qadın gətirmişdilər – dişinin dibi irinləyib beyninə vurmuşdu. Axırda başında aparılan cərrahiyyə əməliyyatı onu xilas etdi... Əsəb elə şeydir ki, insanın bütün üzvləri ona tabedir...

– Hə, elədir.

Sonra qadın qəflətən soruşdu:

– Siz almanca bilirsiniz?

– Doğrusu, mənim almancadan başım o qədər çıxmır. Orta məktəbdə nə öyrənmişəmsə, elə odur...

Qadın nədənsə üz-gözünü turşudub televizora işarə edərək əsəbi halda dedi:

– Mən onu tanıyıram. Məndən bir kurs aşağıda oxuyurdu. O danışanı deyirəm... Həmişə müəllimlərə özünü istədirdi. Sonra elə onlardan birinə də ilişib ərə getdi. İndi hər ikisi institutun dosentidir.

Həmid az qaldı soruşsun ki, bəs sən necə, öz ərin var? İstədi ki, lap onun ərinin adını, iş-gücünü xəbər alsın. Amma hələ qadının adını bilmirdi, soruşmağasa üzü gəlmədi. Əvəzində qadından başqa şey soruşdu:

– Çoxdan buradasız?

– Çoxdan... Lap çoxdan... İki ildir...

Həmid təəccübləndi:

– Doğrudan? İki il? Xəstəliyiniz nədir ki?

– İki il deyəndə ki, bütün vaxtı burada olmamışam. Bu iki ildə dördüncü dəfədir ki, müalicə olunuram. Amma bu, deyəsən axırıncı dəfə olacaq...

Qadının səşində hüzn duyulurdu. Elə bil bu səsi külək uzaq bir mağaranın dibindən qovub gətirir, dəhlizin küncünə yayırdı.

Ekranı kadr dəyişmişdi. Şərhi xarici ölkələrdə baş verən hadisələrdən danışdı. Nikaraqua hadisələri, Böyük Britaniyada işsizlik, Amerikada narkomaniya...

Qadın baxışlarını televizordan çəkməyərək yenə əzəlki istehza ilə:

– Dünyanın hər yerində vəziyyət gərgindir, – dedi.

Həmid söhbəti bayaqkı axara yönəltdi:

– Sonuncu dəfə müalicə kursu qəbul edirsiniz yəqin...

– Hə, sonuncu dəfə... Daha heç bir müalicəyə ehtiyac qalmayacaq.

– Təki elə olsun... İnşallah...

Qadın onu eşitmirmiş kimi:

– ... Çünki daha mən özüm də olmayacam...

Qadının bayaqkı hüznü səsi birdən-birə sərtləşdi, dəmirə dəyibmiş kimi cingildədi. Elə bil indi o sayıqlayırdı, özünün yaxınlaşan sonu, ölümü haqqında danışmaq onun üçün o qədər də dəhşətli deyildi. Görəsən, o, ömrünün başa çatmaqda olduğunu haradan bilirdi? Həm

də bu barədə elə qəti danışır ki, onun dünyadan lap tezliklə köçəcəyinə Həmidin şəkk-şübhəsi qalmadı. Lakin Həmid istər-istəməz sakitləşdirici bir ahənglə:

– Heç kəs ömrünün sonunu əvvəlcədən müəyyən edə bilməz, dedikləriniz bədbinlikdən irəli gəlir, – dedi.

Həmidin gözləmədiyi halda qadın qəhqəhə çəkib güldü:

– Mən bədbinəm?! Qətiyyən! Məndən nikbin adam yoxdur bu dünyada. Bax, görürsüzmü, hətta ölümdən də qorxmuram...

– Bunlar boş şeydir...

Qadın gözünü ilk dəfə olaraq diqqətlə onun gözünə dikdi:

– Nə? Mənim dediklərim, yoxsa ölüm? Hər ikisi həqiqətdir. Mən ölümdən qorxmuram. Bunu elə-belə demirəm ha... ürək sözümdür. Doğulan nə vaxtsa ölməlidir. Bu məni narahat etmir. Məni narahat edən başqa şeydir...

Həmid iflic vurmuş üzünü dəsmalla tutub qadının üzünə baxdı, onun şövə kimi qapqara saçlarının arasında ağ tüklər seçilirdi. Görəsən qadını narahat edən nə idi?

Ekranı hansı ölkəninse yurdsuz-yuvasız işsizlərinin qalmaqalından danışılır, onların küçə nümayişinə çıxmasına dair kadrlar göstərirdilər. Həmid ömrünün on yeddi ilini yaşadığı evi, kirayədə qaldığı mənzili xatırladı. İlk illər bu otaq üçün ayda iyirmi beş manat verərdi, sonra hər ildən bir otağın qiyməti on beş manat artaraq, indi gəlib çıxmışdı ayda doxsan manata. Yəqin ki, dörd-beş ildən sonra Həmid kirayə haqqı olaraq yüz manatdan artıq pul verməli olacaqdı.

Həmid “Evsiz avaralar” haqqında çəkilməmiş lentə baxanda nədənsə öz kirayə mənzil-emalatxanasını xatırladı. İlk öpüşün hərarəti dodaqlarında gizlədirdi. Yox, o vaxtki hisslər eşq-zad deyildi. Həmidə görə dünyada eşq adında şey yoxdu və özünün tanıdığı qızları, onunla bağlayan telləri sevgidən başqa nə desən adlandırmaq olardı: həvəs, adətkarlıq, rəğbət, rəhm, ehtiyac... Bütün bunların nə Həmidlə, nə də onunla yanaşı kreslodə əyləşən qadınla heç bir əlaqəsi yoxdur...

– Sizin neçə yaşınız var?

Qadının qəribə sualı Həmidə yersiz və gülünc gəldi; bunun söhbətə, xəstəliyə, ölüm haqqında mühakiməyə nə dəxli?..

Candərdi dilləndi:

– Otuz yeddi...

– Nəsə sizə daha çox yaş vermək olar. Saçınız vaxtından tez ağarıb...

- Ola bilər. Siz bayaq nəşə deyirdiniz...
- Qadının çatma qaşları dartıldı:
- Nə barədə?
- Belə də... Ölümdən qorxmamağınız... Amma dediniz ki, sizi nəşə başqa şey narahat edir...
- Məni narahat edən öz ömrümdür... Daha doğrusu, onun mənasızlığı. Lap düzünə qalsa, hamının ömrünün mənasızlığı...
- Hərə həyata bir cür baxır...
- Orası elədir. Dedim ki, mən bədbin deyiləm. Hamı mənasız yerə yaşayır. Hətta kütlər, nadanlar da...
- Onların söhbətə nə dəxli?..
- Dəxli çoxdur... Çünki təkcə nadanlar dünyada nəşə əbədi bir şeyin mövcudluğuna inanırlar. Amma onların da ömrü mənasızdır.
- Bəlkə də mən fikrimi düzgün ifadə edə bilmirəm. Dediym odur ki, qanmaz öz qanmazlığını dərk etmir və bundan həzz alır.
- Əslində elə təkcə nadanlar mənasız yaşayır. Qananlar üçün dünyada nəşə bir məna var.
- Qanansa dünyadan, dünyanın gözəlliyindən, bu gözəlliyin əbədiyindən həzz alır.
- Bunlar ötəri şeylərdir...
- Hər ikisi susdu.
- Televizor da susmuşdu. Ekranda səssiz kadrlar göstərilirdi.
- Sükutu qadının səsi pozdu:
- Bax, məsələn, elə sizin özünüzü götürək. Yaşadığınızı ömürdə bir məna görürsünüzmü?
- Həmid güldü. Dodağı yana əyildi. Dəsmalı üzünə tutdu.
- Bəlkə söhbət etmək sizin səhhətinizə zərərdir, – deyə, qadın ehtiyatla soruşdu.
- Yox... yox... Hə, ömrün mənasını soruşursunuz? Bir az fəlsəfi sualdır.
- Adicə sualdır...
- Yox...
- Mənası da lap adidir.
- Çətin ki, cavab verəsiniz. Lap desəniz də standart cavablar olacaq, nə bilim: varislik, əbədiyyət, gələcək nəsillər... Elə deyilmi? Yaşayırıq və bilmirik ki, bu ömür nə üçündür? Əlbəttə, sizin çıxış yolunuz üçün bir cavab da var: övladlarımız üçün...

- Mənim övladım yoxdur...
- Heç olmayıb da?..
- Yox... Çünki evlənmişəm.

Qadın tutuldu:

– Mən də sizin kimi... Övladım yoxdur. Olsaydı belə, yenə mənim sualım üçün müsbət cavab kimi qiymətləndirilə bilməzdi...

Dəhlizdə Həmidin palata həkimi doktor Şərifov göründü:

– Rəssam qardaş, deyəsən pis deyilsən, maşallah... Amma sənə çox söhbət etmək olmaz ha...

Həmid əlini üzünə tutub dedi:

- Doktor, mən söhbət etmirəm, yalnız söhbətə qulaq asıram...
 - Əlbəttə, gözəl xanımların söhbətinə qulaq asmaq bəd olmaz...
- Həkim hansı palatayasa buruldu.
- Zəhləm gedir bu mürəddən.

Qadının sözü Həmidi pərt elədi:

- Niyə ki? Pis adam deyil. Həkim kimi də tərifləyirlər...
 - Mənim palata qonşuma – o, cavan bir gəлиндir – eşq elan edib.
- Qadın dünən bütün günü ağlayıb. Yox... bunu qadının özü deməyib, növbətçi sanitar danışır. O, qonşu otaqdan eşidirmiş.

Qadın qol saatına baxdı.

Həmid soruşdu:

- Yatmaq istəyirsiniz?
- Yoo-ox – qadın sözü uzadıb duruxdu: – Sallaqxanaya gedən qoyunun gündüdəyəm... Ölüm yaxınlaşdıqca fikrim qarışır... Az qalıb, lap az qalıb...
- Siz özünüzü üzürsüz... Hər şey yaxşı olacaq...
- Saat onda dəllək gələcək...

Qadının sözləri Həmidi təəccübləndirdi: dəllək? Nə dəllək?

Deyəsən, qadın xofdan sayıqlayırdı:

- Əslində o iki gün əvvəl gəlmişdi... Hə, mənim başımı qırmağa...
- Həmid yalnız indi xatırladı ki, qadının başında cərrahiyyə əməliyyatı aparılacaq.

Qadın kreslodan qalxdı. Ötkəm quru səslə əsəbi tərzdə:

- Yaxşı, gecəniz xeyrə qalsın...
- Xeyrə qarşı...

Həmid durub öz palatasına sarı getdi. Beş-on addım atıb geri baxdı. Qadın dəhlizin pillələrinə doğru buruldu. Deyəsən, dəllək alt mərtəbədə gözləyirdi. Bir azdan qadın öz saçlarından məhrum

olacaq. Onun dən düşmüş sıx, şövə saçları zibil yeşiyinə atılacaq. Sabah qadının başının bir hissəsini yarıb oradakı şişi çıxaraçaqlar. Görəsən, o nədən törəyib elə? Qadın üz-gözündən firavan həyat sürən adama oxşayır. Nə olsun ki, bəzən firavanlığın qəmli bir sonu olmurmu? Son nə üçün? O, bıçağın altdan sağ çıxacaq, yaşayacaq... Hələ cavandır, ərə də gedə bilər, lap ana da olar... Görəsən, saçsız necə görünəcək? Keçəl? Daz? Yəqin ki, bir az eybəcərləşər...

Qulam Yaquboviç yuxu bişirirdi. O, asta addımlarla keçib öz çarpayısında uzandı... Pəncərədən dəniz qaralırdı. Tutqun sularda gəmilərin işıqları yellənirdi...

Palatanın açıq qapısından sürüşüb keçən kölgə onun iflic vurmuş, qapaqları qırılmayan gözündən yayınmadı. Qeyri-iradi yerindən durub xəstəxana paltarını əyninə taxdı. Dəhlizə çıxdı. Gözünə dəyən olmadı. Yalnız növbətçi sanitar qadın başını mizin üstünə qoyub yatırdı... Hə, deyəsən, haradasa giriş qapısı tərəfdən hənirti gəlirdi. Həmid həmin səmtə yönəldi.

Qadın addım səslərindən diksinib içini çəkdi. Əlində tutduğu uzun siqareti gizlətmək istəsə də, bundan bir şey çıxmadı, elə bil Həmid onu cinayət üstə yaxalamışdı. Qadın zorla gülümsədi... Həmidə hey-rət götürdü: qadının saçı qırılmamış, əksinə daranıb səliqə ilə başının ortasına yığılmışdı.

Həmidin marağı onun diqqətindən yayınmadı.

– Qoymadım qırxsınlar... Qoy sonuncu gecəni öz saçımla başa vurum. Sabah operasiya qabağı qırxaqlar... Mən belə istəyirəm... Siqaret çəkirsiz?..

Həmid az qala pıçıltı ilə dilləndi:

– Hə... Pis olmaz...

Qadın xalalarının cibindən çıxartdığı qutunu ona uzatdı. – Həmid uzun, xarici siqaret qutusunu əlinə alıb diqqətlə baxdı:

– Bizimkilərə oxşamır...

– Hə, Almaniyada tanışım var – o göndərrib...

Həmid yüngül, ılıq tüstünü ciyərlərinə çəkib dedi:

– Mən öz tüstümü zə alışımsam...

Palatalardan hansınınsa qapısı əsəbiliklə çırpıldı. Hər ikisi susdu. Qadın uzun, yaraşlıq barmaqları ilə siqareti yumşalda-yumşalda astadan dedi:

– Mən eqoistəm... Ciddi sözümdür. Ölüm yaxınlaşdıqca heç kəsin həyatı məni maraqlandırmır. Bu, bəlkə də tənhalığımdan irəli

gəlir. Yəqin ki, ailəm olsaydı bu cür fikirlərdən uzaq olardım. Elə deyilmi? Bəlkə də yox?

Həmid çiyinlərini çəkib siqaretə dərin bir qullab vurdu.

– Nə bilim? Bəlkə də...

Qadın öz sualına cavab gözləmədən qəflətən başqa şey soruşdu:

– Siz alın yazısına inanırsızımı?! – Məncə hər kəsin alınına nə yazılıbsa, o da olacaq...

– Belə deyirlər...

– Demək, eşitmək başqa şeydir... Mən bunun elmi əsasını da tapmışam.

– Nəyin?

Qadın bir qədər hirsli tərzdə:

– Necə nəyin, – dedi, – alın yazısının... ömrün, taleyin...

– Doğrudan?

– Mənə gülməyin, artıq neçə illərdir ki, bu problemlə məşğulam.

Bir zaman psixologiya üzrə namizədlik mövzusu götürmüşdüm. Qəribə də adı vardı: “Yeniyetmələrin cinsi tərbiyəsində incəsənətin rolu”. Sonra konkret mətləbdən uzaq düşdüm – başladım beyin problemi ilə məşğul olmağa.

– Hər halda mövzunuz maraqlı imiş...

Qadın gülümsədi:

– Hər halda insanın şüuraltı qabiliyyətlərindən daha çox onun öz şüuru maraqlıdır. Siz bilirsinizmi beyində nə qədər əsəb hüceyrəsi var? Hər gün insan milyonlarla əsəb hüceyrəsini qurban verir...

Həmid qadının saçlarına baxdı. Ağ tellər görünmürdü.

Qadın öz kəşfindən ehtirasla danışdı:

– Elə bil insanın beynində iyirmi milyard səhifədən ibarət bir kitab var. Bu səhifələr sürətlə vərəqlənir. Kimin “səhifələri” tez oxunub başa çatsa onun ömrü də tez sona yetir. Axı, bütün orqanizmi beyin idarə edir. Əgər beyində “oxunma” prosesi sürətlə gedirsə, deməli ömrün qısalığından şikayətlənməyə dəyməz. Mən tam aydınlığı ilə dərk edirəm ki, əvvəlcədən mənimçün ayrılmış kitabın bütün yazısı oxunub. Bax, mən alın yazısı deyəndə bunu başa düşürəm. Bəlkə də, dediklərim sərsəmləmədir. Amma mən alın yazısına inanıram... Bir də ki, mən bütün ömrümü əzəldən görmüşəm. Lap uşaqlıqdan. Hər şey də gözlədiyim kimi oldu. Görürəm, inanmırsız...

– Niyə ki?.. Yox...

– Əvvəlcədən bilirdim ki, məni uğursuz ailə həyatı gözləyir. Belə də oldu: ərddə iki il oldum. Bildim ki, övladım olmayacaq. Bu zənnim də çin çıxdı. Bildim ki, beyin şişindən, yəni xərçəngdən öləcəm... Bax, bu da başıma gəldi.

– Siz sadəcə olaraq xoşagəlməz fikirləri özünüzlə tələq etmisiz... Hər şey yaxşı olacaq... İnanın ki, sizə heç nə olmayacaq... İnanın... Qadın siqaret kötüyünü küncdəki dəmir yeşiyə atdı... Hər ikisi dəhlizin qapısına yönəldi.

– Gecəniz xeyrə qalsın...

– Xeyrə qarşı.

Gəmilərin işığı öləzimişdi. Dəniz qapqara örtüyə bənzəyirdi. Elə bil bu qara örtüyün altında dibsiz bir uçurum gizlədilmişdi... Həmid yuxudan Qulam Yaquboviçin səsi oyatdı:

– Dostum, gecələr ova çıxırsan deyə, səhər yuxusundan doya bilmirsən. Qalx, yemək vaxtıdır.

Durub yeməxanaya getdilər. Qadın görünmürdü...

Həmin günün axşamını o nədənsə ürəyi çırpına-çırpına gözləməyə başladı; növbətçi qadından öyrəndi ki, dünənki müsaibə cərrahiyyə otağındadır. Əməliyyat beş-altı saat idi ki, davam edirdi...

– Oyanmayıb...

Palataya girən Qulam Yaquboviçin ötkəm səmindən diksindi... Tez soruşdu:

– Kim oyanmayıb?

– O qadın... Həmişə sakitcə dəhlizdə gəzib televizora baxan qəşəng xanım vardı ha, bax o... Narkozdan oyanmayıb...

Həmid tutuldu:

– Kim dedi?!

– Həkimlər xosunlaşdırdılar... Xəstələrin hamısını palataya qovdular ki, meyiti görüb dilxor olmasınlar...

Həmidin gözləri dumanlandı. Dəhlizin artırmasına çıxdı. Aşağıda xəstəxananın həyətidə beş-altı adam vardı. Yaşlı bir qadın üzgözünü cırıb şivən qoparırdı. Yəqin ki, mərhumun anası idi. Bacısı da ola bilərdi...

Xərəyi qapının ağzına çıxartdılar. Ağ xalatlı adamlar mələfəyə bükülmüş meyiti qucaqlarına götürüb “Təcili yardım” maşınının arxa qapısına yaxınlaşanda külək mələfənin bir ucunu azacıq qaldırdı. Həmid qadının qırxılmış ağımsov başını gördü. Qadının üzü sakit idi.

Həmidə elə gəldi ki, qadının dodağında gülüşə, istehzaya bənzər bir təbəssüm donub qalıb. O, görəsən kimə gülürdü? Öz ölümünə, yoxsa yaşanmış ömrünə?

Maşının qapısı şaqqıltı ilə örtüldü.

Xəstəxananın həyətinə sükut çökdü.

Palata qonşusu Qulam Yaquboviç Həmidə haraylayırdı:

– Haradasan, ay rəssam yoldaş, yemək vaxtıdır...

Xəstələr yeməkxanaya toplaşmışdılar...

Palataya keçib uzaqlara baxdı. Qəhər onu boğurdu. Az qalırdı hönkürsün...

Dəniz lap yaxınlıqda idi. Xəstəxananın pəncərəsi sonsuzluğa uzanan uçuruma açılmışdı.

1987

AQİL ABBAS

(1953)

Abbasov Aqil Məhəmməd oğlu 1953-cü il aprelin 1-də Ağcabədi rayonunun Kolalı kəndində anadan olmuşdur. Orada orta məktəbi bitirdikdən sonra ADU-nun filologiya fakültəsində təhsil almışdır.

Əmək fəaliyyətinə Ağsu rayonundakı internat məktəbində müəllim kimi başlamış, "Elm və həyat" jurnalının redaksiyasında fotomüxbir, şöbə müdiri, "Sovet kəndi" qəzetində xüsusi müxbir işləmişdir. "Ədalət" (1990-cı ildən) və "Bozqurd" (1993-cü ildən) qəzetlərinin baş redaktorudur. 2005-ci ildə Azərbaycan Milli Məclisinə deputat seçilmişdir.

Ədəbi fəaliyyətə 1970-ci ildən başlamış, nasir kimi tanınmışdır. "Qiyamət gecəsi", "Qapqara uzun saçlar", "Batmanqılınc", "Ən xoşbəxt adam" kimi roman və povestlərin müəllifidir. "Şəbədə Nazim" hekayəsi yazığının "Ən xoşbəxt adam" kitabından (Bakı, Yazıçı, 1987) götürülmüşdür.

ŞƏBƏDƏ NAZİM

Kəndin yuxarı başında toy vardı. Və toyçular mağara gücləndirici qoyduqlarından klarnetin səsi kəndi götürmüşdü başına.

Nazim adəti üzrə yenə oturmuşdu çayın kənarındakı söyüdlərin kölgəsində. Bakıdan alıb gətirdiyi sambreeronun (hansı ki, bizim şlyapalardan bir az böyük) arxasını bir balaca qaldırmışdı. Özünün dediyi kimi getmişdi çortə.

Körpünün altında çay kiçik bir göl yaratmışdı, əgər bunun adına göl demək olardısı. Nazim Bakıya gedib həqiqi çimərlik görəndən sonra bu kiçik gölün adını qoymuşdu "plyaj". Gölün bir tərəfində istidən təntimşə çamışlar sərinlənir, dərin yerlərində isə uşaqlar çimirdilər. Əvvəllər Nazim də bu plyajda tumançaq o qədər çimmişdi! İndi suda oynayan uşaqlara elə həsrətlə baxırdı ki, utanmasaydı, soyunub özünü verərdi suya! Bəh, bəh! Nə sərinlərdi!

Nazimi axtaranlar bilirdi ki, bu vaxtlar o, söyüdü kölgəsində olur və həmin müddətdə iki dənə də siqaret çəkir. Gözləyir ki, Ülkər

qoltuğunda xalat körpüdən keçib gedəcək o biri taydakı xəstəxanaya və ondan sonra Nazim tənbel-tənbel qalxıb ya gedəcək poçta, ya da kluba vaxtını öldürməyə.

Nazimin kənddə bilmədiyini işə qurd düşərdi: kimin oğlu kimin qızı ilə görüşür; kimin toyuğuna kim daş atır; sədr kimdən çəkinir; kim kimdən anonim yazır və s.

Kənddə hərəyə bir ləqəb qoymuşdu: Qıyıqgöz Allahverdi, Çolpa Hüsü, Lüt İbrahim... Və bütün kənd də yığışib ona bir ad qoymuşdu – Şəbədə Nazim!

İndi Şəbədə Nazim oturmuşdu, uşaqlar səs-küylə çimişirdi, camışlar da sərinləyirdi.

Bax, o ağbaş müəllim Nazimə bir ölüvay üç yazsaydı, əli qurumazdı ki?! Nə olsun ki, Nazim suallara yaxşı cavab vermədi. Guya institutda oxuyanların hamısı elm dəryasıdı? Odur ey, Hüseyinçulunun oğlu Huşsuz Bəşir, necə girib məktəbə? Nazim o ağbaş müəllimi nə döyərmiş! Kəsdi onu, qoymadı kosmonavt olsun. Əgər axırıncı imtahanından bircə “üç” alsaydı, mütləq kosmonavt olacaqdı! Bəs, Jolobov niyə oldu?!

Oturub pult arxasında, qarşısında kosmik cihazlar. Kosmik pəncərədən kosmosa baxır. Deməli, o, görünən planet Yerdir. O planetin harasında kiçik bir kənd var. Və bu dəqiqə o kənddə hamı futbola baxırmış kimi oturub televizorun qarşısında, Nazimdən danışirlar. Danışirlar ki, ayə, gör bizim Mirzənin (indi Mirzə hamının olub) oğlu hara gedib çıxıb, pah atonnan! Guya Mirzənin oğlu kosmonavt ola bilməzmiş?

Yəqin ki, Ülkərin atası haçansa Nazimi döydüyünə görə xəcalət çəkir.

Nazim televizorla çıxış edir. Maraqlıdır, demək bu dəqiqə kənd ona baxır, amma o heç kəsi görmür. Qəzetlər elə hey ondan yazır: Marsa uçan ilk kosmonavt azərbaycanlıdır. Heç kəsin bəyənmədiyini Nazimdir.

Marsa uçmağı Nazimə nənəsi məsləhət görmüşdü. Demişdi ki, daha amerikalılar aya uçub, bəsdilər. Onların da ki, ayağı dəyən yerdə xeyir-bərəkət olmaz.

Rayonda hamı əl-ayağa düşüb. Qara “Volqa”lar düzülüb sıraya. Kənd elə bil Nazimin qoyub getdiyini tozlu-torpaqlı kənd deyil. Nə yaxşı Nazim kosmonavt oldu, yoxsa kəndə heç belə yol çəkərdilər?!

– Nə yaxşı ki...

– Ay bala, bala!
– ...
– Ay bala, sənnən deyiləm?
Nazim başını qaldırdı və yandı töküldü. Naxırçı Hüseyn:
– Ayə, dur get evinizdə yat dana. Yoxsa gün səni lap gic eləyər.
– Əşi, get inəyini otar, rəhmətliyin oğlu!
Sonra Nazim başını bulayıb gedən Hüseynin arxasınca baxıb-baxıb:
– Sənə elə yaxşı ad qoymuşam. Mərdimazar Hüseyn!
– Nazim dayı!
Çevrildi, önündə ayaqyalın bir uşaq durmuşdu, qucağında da bir qutu peçenye.
– Nədir, ə?
Uşaq burnunu çəkə-çəkə peçenyenin birini dişlədi:
– Qağam deyir, dükana mal gəlib, boşaltmaq lazımdır.
– Get denən işim var, bu dəqiqə gəlirəm.
Uşaq bir az aralanıb:
– Onsuz da Ülkər xala bayaqdan gedib, sən yatmışdın, – dedi və götürüldü.
Nazim əlinə keçən kəsəyi uşağın arxasınca atıb qışqırdı:
– Dayan... – və dodağının altıda nə isə acı bir söz dedi.

* * *

Nazim malı təzəcə daşıyıb qurtarmışdı ki, Vəli gəlib çıxdı və Nazimi çəkdi kənara. Bu o Vəli idi ki, kənddə onun bacısının toyu çalınırdı. Nazim bilirdi ki, bu dəqiqə Vəlinin əlində imkan olsa, toyu darmadağın edər. Nazim onu da bilirdi ki, Gülbala (o Gülbala ki, Nazimə görə, gərək onun adını “itburnuçiçəyi” qoyaydılar) üçüncü dəfədir ki, evlənir. Vəli də başqa oğlanlar kimi razı ola bilməzdi ki, gözəl-göyçək bacısı Gülbalaya qismət olsun. Amma Vəli gücsüz idi, qız bəyənmişdi və qoşulub qaçmışdı. Gülbala da kimlərinsə acığına mağara səs gücləndiriciləri qoydurmuşdu.

Və səhər-səhər anası Nazimə on üç manat pul vermişdi ki, getsin toya. On manat nəmərə versin, üç də aşığa.

Vəli Nazimin cibinə nə isə basdı:
– Mən ölüm, sən Mizinin canı, qaytarma. Sənə bir işim düşüb, heç olmazsa tay-tuşuq.
– Eşidirəm.

– Elə et ki, bu toyun səsinə atam eşitməsin.

– Ə, mən kiməm ki?!

Vəli Nazimə balaca bir dürtmə vurdu:

– Mənə də yox, dana! Bilirəm kimə ağız açıram.

Dayısının mağazasından bir “Ekstra” götürüb özünü verdi Montyor Usufun yanına. Montyor Usuf da bir az turş xiyar çıxartdı, bir-iki baş soğan, pendir... Və vurub dəmlənəndən sonra dedi:

– Nazim, sənin xətrinə, kəndi lap iki gün işıqsız qoyaram.

Sonra da əlini atıb darvazadakı qırmızı düyməni basdı və o dəqiqə də toyun səsi eşidilməz oldu.

Bir az keçmiş toy evindən tövşüyə-tövşüyə gələn adama Montyor Usuf qısaca cavab verdi:

– Pavrijdeniya!

Bu da o demək idi ki, bu gün işıqdan gözünüzü yığın.

Nazim hiss elədi ki, kefi yuxarıdır, yollandı kluba. Körpüdən keçəndə gördü ki, yenə ahıllar yığışib söyüdün altına. Hansı ki, həmişə yığışırdılar. Burada söhbət futboldan başlayıb gedib çıxırdı siyasətə. Belə söhbətlər də Nazimə ləzzət eləməzdi. Bir dəfə az qalmışdı yapışsın Politik Mirzənin yaxasından ki, ay kişi, dəlləksən, get dəl-ləkliyini elə, sənin siyasət ilə nə işin.

Gördü ki, Politik Mirzə yenə əl-qolunu ölçə-ölçə kimi isə asıb-kəsir. İstədi bir özünü versin ora, Mirzəni fitilləsin, sonra fikrindən vaz keçdi.

Çatdı kluba. Haçansa bu klubun qapısına Nazim belə bir elan yazıb vurmuşdu: “Bu klubda 1980-ci il Moskva olimpiadasına stolüstü oyunlar üzrə idmançılar hazırlanır!”

Elan klub müdirinin xoşuna gəldiyindən toxunmamış və Nazimin dolağını başa düşməmişdi.

Dayandı elanın önündə. Oxudu, bir də oxudu və birdən-birə ona elə gəldi ki, kəndlərindən heç kəs ömrü boyu gedib olimpiya oyunlarına çıxa bilməyəcək.

Dartıb elanı qopartdı.

...Həmişəki kimi içəri tünlük idi. Məktəbli uşaqlar Nazimi görəndə tək sivişib aradan çıxdılar. Bilirdilər, Nazim tutacaq qulaqlarından, deyəcək ki, a bala, gedin kitab oxuyun, elm öyrənin, klubdan – özü də belə klubdan – sizə xeyir gəlməz. Xeyir gəlsəydi, Gövdə Elşən çoxdan alim olmuşdu.

Nazimi çəkib oturdular domino stoluna.

– Oynamaq istəmirəm!

– Bəlkə pulun yoxdur?

Nazim əlini saldı cibinə, bayaq Vəlinin qoyduğu iyirmibeşliyi çıxarıb çırpdı stolun üstünə.

Gövdə Elşən:

– Boy! Ə, sən sədrin qızına elçi gedə bilərsən ki!

Yarım saat çəkmədi ki, “sədrin kürəkəni” iyirmibeşliyi də, üstəlik anasının toy üçün verdiyi on üç manatı da verdi fələyin badına, uduzdu.

Tay-tuşları bir-bir başladılar çıxmağa ki, toya getsinlər. Nazim isə pulları uduzmuşdu.

– Elşən, mənə on üç manat ver də!

– Qəpik də!

– Elşən, sən canın, iki-üç günə qaytaracağam.

Elşən getdi fikrə:

– Bir şərtən!

– Şərt nədir, ə?

Elşən cibindən bir kağız çıxartdı.

– Bunu apar ver Həsərət müəllimə.

Həsərət müəllim kənddə təzə işləyirdi. Əvvəllər hərdən klubda da gələrdi – şahmat oynamağa.

Sonralar gördü ki, burda “maraqlı” etmək üçün nərdin, domino-nun altına üçdən-beşdən qoyurlar. Bu da müəllimin xoşuna gəlməmişdi. Kolxoz iclasında istəmişdi durub danışsın, klubun müdiri də iki nəfərlə kəsmişdi qabağını ki, müəllimsən, get dərslərini de, maaşını al.

Nazim də bilirdi ki, bu cılız müəllim kəndə gələndən sədr Əlişin qızı Əzizənin oxumadığı sevgi-məhəbbət kitabı qalmayıb. Əzizə də o Əzizə idi ki, hələ neçə il əvvəl Elşən onun adını yazmışdı qoluna. Nazim onu da bilirdi ki, Elşən klub müdiri ilə müəllimin qarşısını kəsəndən sonra, necə deyərlər, ondan bir balaca silir. Sonralar, lap sonralar öyrəndi ki, həmin gecə o cılızca müəllim Elşəni götürüb atıbmiş çaya.

– Niyə özünüz vermirsiniz?

– Biznən arası yoxdur. Sənin xətrini çox istəyir.

Nazim kağızı alıb baxdı:

– Axı nə yazılıb burda?

– Əşi, nəyinə lazım? Sən apar ver, vəssalam. Biz də qaytaraq pullarını.

– Hamısını?

– Lap hamısını!

* * *

Nazim kağızı verib qayıdan kimi Elşən kişi tək durdu sözünün üstə, qayıtdı pullarını.

Dəstə-tifaq yığıb getdilər toya. Hərəsi bir onluq atıb keçdilər yuxarı başa.

Bir azdan başlar dumanlandı, gənclərin səs-küyü mağarı götürdü başına.

– Bilirsən nə qiyamət qopacaq! Ha, ha, ha!

Ədalət:

– Kənddən başını götürüb qaçar.

– Hi, hi, hi! Gələcək görüşə! Vallah, Əliş dayı onu danaboyun edəcək.

Elşən əlindəki arağı birnəfəsə çəkdi başına, ağızına da bir tikə ot qoydu:

– Eybi yox, Əzizə, mənə avara deyirsən. Görün ha, kimə deyir? Elşənə! Kənddə luboy cayıla cavab verərəm! Verərəm, ya vermərəm?

– Verərsən!

– Verərsən!

Hüseynqulu oğlu Bəşir əlini uzatdı Elşənə:

– Mən ölüm, bir bura vur! Vur də! Bax belə! Necə yazmışdın, sənsiz mənim gecəm-gündüzüm yoxdur! Bəh, bəh! İndi Əliş dayı onun gündüzünü gecə eliyəcək!

Nazim atmacalardan hiss elədi ki, Elşəngil Həsərət müəllim üçün nə işə bir tələ qurublar. Özü də deyəsən, müəllimi tələyə onun əlilə salıblar.

Niyə Həsərət müəllim kənddən qaçaq düşsün. Niyə, Əliş dayı o fağır müəllimi danaboyun eləsin? Əzizə! Görüş, məktub!

Nazim ha fikirləşirdi, axırını bir yana çıxara bilmirdi.

Bəlkə, bəlkə müəllimi görüşə çağırıblar. Əliş dayıya da xəbər veriblər? Yox, bu boyda zarafat olmaz. Elşən elə namərdlik etməz. Yox, Nazim bu boyda zarafat görməyib.

* * *

– Həsərət müəllim, Həsərət müəllim!

Darvaza cırıltı ilə açıldı.

– Nazim? Bu gecə vaxtı xeyir ola?

Nazim bilmədi nə cavab versin, tərlədi, saldı başını aşağı:

– Bağışlayın, bilməmişəm, xəbərim olmayıb, müəllim.

Müəllim:

– Bir içəri gir görüm. Axı nə olub, nəyi bağışlayım?

– Getməyin, görüşə getməyin. Sizi biabır etmək istəyirlər, tələ qurublar.

Müəllim Nazimi zorla otağa çəkdi, bir stəkan çay töküb qabağma qoydu.

Bayaq Nazimin gətirdiyi məktub stolun üstə idi.

Müəllim özünə də bir çay tökdü və gəlib Nazimlə üzbəüz oturdu.

– Nazim, mən onsuz da getməyəcəkdim. Mənim şəhərdə nişanlım var. Bu yaxınlarda toyumuz da olacaq. Hələ səni də çağıracağam toyuma. Çayını iç, soyutma.

Nazimi yola salarkən müəllim onun içmiş olduğunu nəzərə alıb:

– Bəlkə, səni evinizəcən ötürüm?

– Yox, yox! Özüm gedəcəm!

Nazim bir az aralanan kimi bayaq stolun üstündən götürdüyü məktubu açıb oxudu. Evə getmədi, getdi Əzizənin gözləyəcəyi yerə.

Gedirdi deyə ki, müəllim heç zaman səni sevməyəcək, nişanlısı var. Özü də bu gün-sabah toyu olasıdı. Nazimə elə gəldi ki, Elşən dünyanın ən pis adamıdır. Axı, Əzizə yaxşı qızıdır! Amma Ülkər ondan da yaxşıdır.

Gəlib çatdı bağın başına. Ora-bura baxdı, heç kəsi görmədi.

– Əzizə! Əzizə! – deyə bir-iki dəfə Əzizəni səslədi.

Ağaclıqdan kim isə çıxdı və Nazim yerindəcə qurudu, gecikmişdi:

– Əliş dayı?

– Zəhrimar, Əliş dayı, çor, Əliş dayı! Ə, heç bu sir-sifətindən, boy-buxunundan utanmırsan? Ə, niyə ölmürsən?

– Əliş dayı, Həzrət Abbas haqqı...

– Həzrət Abbas qənimin olsun! Ə, niyə gedib boğazına çatı salmırsan? Mənim qızım sənənin tay-tuşundur?

Üzünə dəyən qəfil sillədən Nazim səntirlədi və yıxıldı.

– Əliş dayı, bir qulaq as də! Bir...

– Heç nəyə qulaq asmıram, asmaq da istəmirəm. Düş qabağma!

Nazim hiss elədi ki, Əliş dayı onu bu görkəmdə atasının yanına aparmaq istəyir. Gördü ki, kişi bərk dirənib, yalvarmağın xeyri yoxdur.

Düşdü sədrin qabağına.

Nə etsin? Desinmi ki, bunlar hamısı Elşənin, Ədalətin tələsidir. Necə desin? Bəs kişilik? Bir də ki, lap Qurandan don geysə, Əliş dayı inanmaz!

Yer yarılrsa, girərdi yerə.

O gecə atası səhərəcən həyətdə oturub siqareti siqaretin oduna yandırdı.

Nazim də yatmadı o gecə. Fikirləşdi səhərəcən. Ona elə gəldi ki, heç zaman kosmonavt ola bilməyəcək. Heyif! Görəsən, Jolobov ömründə birçə dəfə də olsa, belə dolaşılığa düşüb?

Səhər atası traktoru işə salıb həyətdən çıxanda Nazim onu saxladı.

– Qağa, inanmırsan?

Atası baxdı, baxdı və sonra Nazimin saçını qarışdırdı:

– Yox! Mən oğluma inanıram.

Nazim qalxıb oturdu traktorda.

O gün söyüd ağacının altı boş qaldı. O gün Ülkər işə gedəndə Nazimi söyüdün altında görmədi və ilk dəfə darıxdı.

1978

BABA VƏZİROĞLU

(1954)

İstedadlı şair və nasir Baba Vəziroğlu 1954-cü il yanvar ayının 10-da İsmayilli rayonunun Mollaisaqlı kəndində anadan olmuşdur. Həmin rayonun Hacatamlı kənd orta məktəbini bitirmiş, ADU-nun jurnalistika fakültəsində və Moskvada M.Qorki adına Ədəbiyyat İnstitutunun nəsr şöbəsində təhsil almışdır (1972–1977).

Orta məktəbi qurtardıqdan sonra İsmayilli rayonundakı “Pravda” kolxozunda işləmişdir. Ali təhsil alaraq, Azərbaycan LKGİ MK RJİD qərargahında ədəbi işçi AYB-də bədii ədəbiyyatı təbliğ bürosunda təlimatçı, AYB-də məsləhətçi, “Mir” Dövlətlərarası Teleradio Şirkətində redaktor, Azərbaycan Kinematografçılar İttifaqında baş redaktor, “Yurd” jurnalının məsul katibi olmuşdur. Hazırda “İstedad” jurnalının baş redaktorunun müavini.

Ədəbi yaradıcılığa XX əsrin 70-ci illərində başlamış, şair və nasir kimi tanınmışdır. Onun “Səhər qatarı”, “Yaddan çıxan görüş”, “Ocaq”, “Yol” kitablarında dərc olunmuş povest və hekayələrini ədəbi ictimaiyyət maraqla və rəğbətlə qarşılamışdır.

BİRƏ ON DƏQİQƏ QALMIŞ

Telefon zəng çaldı. Uçotçik Məmməd qeyri-ixtiyari olaraq saatına baxdı. Birə düz on dəqiqə qalırdı. Məlum məsələydi ki, bu vədələrdə zəng çalan ancaq Qədir ola bilərdi. Yalançılar sözü olmasın, iyirmi iki ildi ki, Qədir hər gün günorta birə on dəqiqə qalmış zəng eləyirdi və uçotçik Məmməd qırmızı müşəmbəli stolun üstündəki kağız-kuğuzları qaydaya salır, külqabını zibil yeşiyinə boşaldırırdı, bundan sonra asılıqandan boz, rəngi getmiş paltosunu, eynən o rəngdə papağını (qışda) götürüb, yaydasa, sadəcə olaraq, həsir şlyapasını başına keçirib üz qoyurdu Fətişin aşxanasına tərəf.

Uçotçik Məmməd pəncərəyə baxırdı. Bayırda boz, çiskinli payız havası vardı. Uçotçik Məmməd pəncərə şüşələrinə çırpılan qanadların səsini eşidirdi. İş yoldaşlarından kimsə pəncərənin bayır tərə-

finə bir tikə qurumuş çörək qoymuşdu və bu çörəyə tamah salıb boz bir sərçə çöl tərəfdən pəncərənin dəmir barmaqlarından pərçimləmə-pərçimləmə özünü içəri salmışdı, indi pəncərə şüşəsiylə barmaq-lığın arasında çırpınırdı. Elə bil birdən tələyə düşməyini hiss elə-mişdi, çörək-zad yaddan çıxmışdı, özünü sağa-sola çırpıb bu qəfəs-dən qurtarmağa can atırdı. Amma nə illah eləyirdi, çıxma bilmirdi. Gah pəncərə şüşələrinə çırpınıb yanı üstə düşürdü, gah da xırda barmaq-lığın demirləri əhdini kəsirdi.

Telefon zəng çaldı. Bu telefon zəngi olmasaydı, bir də arabir sərçənin pəncərə şüşələrinə çırpılan qanadlarının səsi olmasaydı, yarım saat ərzində bu otaqda milçək vızıltısı belə eşidilərdi. Payızın sazaqlı günləri gəlmişdi, milçəklər yoxa çıxmışdı və uçotçik Məmmədlə bir otaqda işləyən həmkarları da yarım saat əvvəl nahar fasi-ləsinə çıxmışdılar. Əslində onlar otaqda olanda da, bir elə səs-küy olmurdu. Hər kəs başını aşağı salıb öz işini görürdü. Hər gün saat on ikini bir az adlamış dağılışırdılar, hərə bir tərəfə gedirdi, günorta naharını eləyib qayıdırdılar. Təkcə uçotçik Məmməd gözləyirdi, hər gün birə on dəqiqə qalmış Qədir zəng eləyirdi və o da stolun üstündə bir az yır-yığış eləyib üz qoyurdu Fətişin aşxanasına tərəf.

Telefon zəng çalanda uçotçik Məmməd bayıra baxırdı, pəncərə-dən görünən bir parça boz payız səmasına baxırdı, aramsız olaraq qanadlarını pəncərə şüşələrinə, dəmir barmaq-lıqlara çırpın boz sərçəyə baxırdı. Birdən Məmmədə elə gəldi ki, indi tamaşa elədiyi bu sərçə, həmişə bağda-bərədə, ilin başqa fəsillərində gördüyü sər-çələrdən deyil. Elə bil bu sərçə çöldəki boz payızın bir parçasıdı, düşüb iki səddin arasına; elə bil payızın özüdü. Birdən bu düşün-cələr uçotçik Məmmədin özünə də qəribə gəldi. Qəribəlik orasın-daydı ki, Məmməd ömründə birinci kərə idi payız haqqında belə müəmmalı fikirləşirdi, belə dərindən fikirləşirdi və ömründə birinci kərə idi payızı nəyəsə oxşadırdı, örtülü pəncərəylə dəmir barmaq-lığın arasında atılıb-düşən sərçə ona bir parça payızı xatırladırdı. Bu balaca vağzal qəsəbəsinə qədəm qoyduğu gündən, bu maliyyə şöbəsində iş başladığı gündən onda belə şeylər olmamışdı. Məmməd bu vağzal qəsəbəsindən üç kilometr aralıdakı kənddə doğulmuşdu, hal-hazırda orda da yaşayırdı, hər səhər onu səkkiz nəfər (məşallah!) “ata deyən” yola salırdı. Hər axşam səkkiz nəfər “çörəkistəyən”, üstəgəl onların anasını – doqquz baş ailə üzvü yolunu gözləyirdi. O kənddə Məmməd haçansa səkkizillik məktəbi qurtarmışdı, Allah

bilir, özünün də heç əməlli-başlı yadına gəlmir, sonra üç kilometrlik yolu basa-basa gəlib bu vağzal qəsəbəsində hesabdarlıq kurslarına girmişdi. Düz iyirmi iki ildə ki, bu balaca vağzal qəsəbəsində, maliyyə şöbəsində, bu rəngi getmiş qırmızı müşəmbəli stolun arxasında oturub hesabdarlıq eləyirdi. Keçən illər öz işini görmüşdü; onun saçına əl gəzdirmişdi; belinin donqarını bir az dikəltmişdi, barmaqları döyənək olub sayğacın daşları kimi şıq-şıq şıqqıldayırdı. İllər təkcə bu balaca idarədəki vəzifəsinə, mövqeyinə, stoluna toxuna bilməmişdi. Düz iyirmi iki il idi ki, o, uçotçik Məmməd çağırılırdı.

Telefon zəng çaldı. Dünən də elə bu vaxt birə on dəqiqə qalmış Qədir zəng eləmişdi. Salamlamışdılar. Elə Qədir birçə kəlmə demişdi ki, bəs mən gedirəm Fətişin yanına, dur sən də yavaş-yavaş düzəl yola. Qədir uçotçik Məmmədin kəndçisiydi. Səkkizillik məktəbi bir qurtarmışdılar, bir yerdə kursda oxumuşdular, eyni qəsəbədə də işləyirdilər. İntəhası, Qədir meşə kombinatında hesabdarlıq eləyirdi. Otaqlarında telefonları yox idi ki, hərdən uçotçik Məmməd də ona zəng eləyə bilsin. Ona görə də hər gün Qədir keçib kombinat direktorunun qəbul otağından, naz-qəmzəli Püstə xanımın yanından Məmmədə zəng eləyirdi. Biri meşə kombinatından, birisi də maliyyə şöbəsindən ayrı-ayrı yollarla gəlib çıxırdılar Fətişin aşxanasına.

Qədir sadıq dostdu. Keçən bu illər ərzində onların ayrı günü olmayıb, yaxşı-pis günləri həmişə bir yerdə keçib. Səhər evdə kəmərin altını bir az bərkidəndən sonra çıxırlar yola, düşəndə maşınla (adətən, qəsəbəyə gedən maşın çox olur), düşməyəndə elə-belə yolun ağına düzəlib pay-piyada, söhbət eləyə-eləyə gəlib çıxırdılar iş yerlərinə. Bayaq ərz elədiyimiz kimi günorta naharını da Fətişin aşxanasında bir yerdə eləyirdilər, axşam da bir-birinə qoşulub qayıdırdılar kəndə. Yaz, yay aylarında bu yolu gedib-qayıtmaq hətta adama bir az ləzzət də eləyirdi, amma qışda işlər müşkülləşirdi. Yolüstü maşın olmayanda soyuqda, qarda üç kilometrlik yolu basa-basa qəsəbəyə gedib-qayıtmaq hər oğulun işi deyildi.

Kənddən bir az aralı dəmiryolu uzanıb gedirdi. Hər gün bu dəmiryoluyla Bakıdan gələn səhər qatarı vağzal qəsəbəsinə tərəf ötübkəçir və qatar bu balaca kəndin tuşunda bir neçə dəqiqə dayanırdı da. Amma kəndin adamlarından heç kimin ağlına gəlmirdi və yaxud özləri istəmirdilər ki, vağzal qəsəbəsinə getmək üçün heç olmasa bir dəfə bu qatara minsinlər. Qatar dolambac yollarla da olsa, bir az gec də olsa qəsəbəyə getməkdən ötrü çox rahat minik idi. Amma

kənd camaatı, başda uçotçik Məmməd olmaqla, başda Qədir olmaqla, qarlı-çovğunlu günlərdə o üç kilometr yolu min əziyyətlə getməyi üstün tuturdu.

Qədir dünən də bu vədə zəng eləmişdi.

– Hə, gəl görək, mən geyinib çıxıram, sən də yavaş-yavaş düş Fətişin aşxanasına.

Vəssalam, nə bir kəlmə əskik, nə bir kəlmə artıq! İyirmi iki ildi ki, Qədir hər gün birə on dəqiqə qalmış uçotçik Məmmədi Fətişin yanında nahar yeməyinə çağırırdı.

Uçotçik Məmməd, adəti üzrə, bir müştəri gözüylə stolunun üstünə baxdı, kağız-kuğuzları səliqəylə üst-üstə yığdı, bəzilərini stolun daxılına atdı və bundan sonra asılıqandan köhnə, rəngi getmiş boz paltosunu götürüb, eynən o rəngdə boz papağını başına keçirib arxasınca qapını çırpdı. Artırmanın pillələrini ehtiyatla düşdü, çürümüş taxta pillələr çisəkdən sürüşkən olmuşdu. Havanın sazağını hiss eləyib paltonun yaxasını qaldırdı, asta addımlarla vağzal qəsəbəsinin yeganə böyük, mərkəzi küçəsinə çıxdı.

Bir az aralıda küçənin sol tərəfində vağzal görünürdü, sağ tərəfdə isə yeganə kinoteatrın binası ağarırdı. Kinoteatrın qabağında liliput Miri soyuqdan əsə-əsə hind kinolarından çəkilən rəngli şəkillər satırdı. Uçotçik Məmməd özü neçə kərə balaca qızının ismarıcıyla liliput Miridən həmin şəkillərdən almışdı. Müxtəlif filmlərdən məhəbbət səhnələri... xoşbəxt qızlar, bəxtəvər oğlanlar... Uçotçik Məmməd fikirləşirdi ki, zalım uşaqları elə bil dünyaya ancaq sevmək-sevilmək üçün, mahnı oxumaq üçün gəlirlər. Uçotçik Məmməd hərdən özü də o filmlərə girib baxırdı və həmişə axırda özünü nəşə birtəhər hiss eləyirdi. O vaxtlar bu “birtəhərliyin” nə olduğunu heç cür özüyçün aydın eləyə bilmirdi. Bütün bunlar ona yuxu kimi gəlirdi; hardasa bir oğlan, bir qız dünyanın bütün dərdi-sərindən, bütün qayğılarından azad olub, ancaq sevgi barəsində fikirləşir, ancaq bir-birinə eşq elan eləyib, mahnı oxuyurlar.

Liliput Mirinin əsil adı Mirməhəmməd idi, özü də liliput-zad deyildi. Sadəcə olaraq, anadangəlmə balaca, lap balaca, sısqqa bədəninin üstündə əməlli-başlı yekə bir başı vardı və hərdən fikirləşəndə adama qərribə gəlirdi ki, bu boyda başı o balaca bədən necə saxlayır. Amma onu neynirsən, boylu-buxunlu beş oğlu dolanırdı başına, amma şəkil satmağından da əl çəkmirdi Miri. Yayın cırhacırında,

qışın sazağında əlində qom-qom şəkil, boynunu burub dururdu kino-teatrın qabağında.

Liliput Miri bu gün soyuqdan lap büzüşmüşdü, görkəmi də lap qəribəydi. Başına bir qulağı sallaq əsgər papağı qoymuşdu, əyninə, bədəninə nisbətən dəhşətli dərəcədə böyük bir zabit şineli geymişdi. Nədənsə, bu gün hay-həşirlə müştəri çağırırdı, fağır-fağır boynunu büküb durmuşdu və birdən uçotçik Məmmədin liliput Miriyə baxa-baxa, onun rayon cayıllarının ehtiyat elədiyi beş yekəpər oğluna yazığı gəldi. Uçotçik Məmməd bir müddət anlaya bilmədi ki, ona nə oldu. Elə bil payızın bu boz üzünü də indicə gördü, elə bil səhərdən çisələyən bu yağışa da indicə diqqət elədi. Qəsəbədə mötəbər tikili sayılan kinoteatrın binası da ona çox miskin göründü, elə bil o boyda bina payızın çəninə-çiskininə qarışib itmişdi, onun yerində ancaq tünd bir bozluq gözə dəyirdi. Hər gün kino-teatrın qabağına toplaşan, qəsəbənin ərköyün kişilərinin ərköyün uşaqlarına, hardasa, bir az həsədlə baxırdı – yanları “Jiquli” maşınla, göy qurşağı rəngində şərflə, harın, dəlisov cayıllara. Nəyə, uçotçik Məmmədin onlardan ehtiyat eləməyi də vardı. Nədənsə, bu uşaqlarla göz-gözə, söz-sözə gəlməkdən çəkinirdi. Qəribə burasıydı ki, birdən uçotçik Məmmədin onlara da yazığı gəldi, hətta ürəyində onlara bir mərhəmət hissi duydu da.

Uçotçik Məmməd vağzal səmtinə baxdı və özü də təəccüb elədi ki, bircə stansiya binasının həndəvərində payızın bu boz örtüyündən əsər-ələmət yoxdu. Deyəsən, vağzala sərnəşin qatarı gəlmişdi; camaat bir-birini itələyə-itələyə qatara minməyə tələsirdi, uzaq-uzaq səfərlərdən qayıdan adamlar qatardan düşürdü. Uçotçik Məmməd özlüyündə elədi ki, o uzaq səfərlərdən qayıdan adamları vağzalın payız örtüyünü yox eləyən, əridən. Və bu balaca vağzal stansiyasında heç vaxt fəsillər dəyişmir, həmişə eyni bir hava olur burda – səfər havası. Adamlar hey gedir, hey qayıdır və onlar üçün havanın necəliyi heç vaxt fərqlənmir.

Uçotçik Məmməd heç vaxt bu qatarlara minib səfərə çıxmamışdı. O, qatarların keçdiyi yoldan bir az aralıda, balaca bir kənddə doğulmuşdu və ən uzaq səfəri elə bu balaca vağzal qəsəbəsinə olmuşdu. Kursu girib oxumuşdu burda və kursdan sonra iyirmi iki ildi ki, kənd-kəsəkdə, tanış-tunuş arasında hamı onu “Uçotçik Məmməd” çağırırdı. Hər gün uçotçik Məmməd uzaq-uzaq yerlərdən gələn o qatarların lap qonşuluğunda sayğacını şaqıldadırdı, vurmasını-

bölməsini eləyirdi, mədaxil-məxaricini hesablayırdı və heç vaxt yatıb yuxusuna da girməzdi ki, bir gün gələcək, payızın boz günlərindən birində vağzal stansiyası haqqında belə qəribə fikirlərə düşəcəək, uzaq-uzaq yerlərdən gələn qatarlar haqqında düşüncələr. O payız günü gəlmişdi və uçotçik Məmmədin ürəyində o gün dəli bir istək oyandı, qəribə bir çılğınlıqla arzuladı ki, bu dəm, bu dəqiqə bu qatarların birinə oturub, gündoğana deməyəsən, günbatana deməyəsən – hara gəldi üz tutub gedəsən. Bu həmin günüydü ki, uçotçik Məmmədin gözündə liliput Mirinin yekəpər oğlanları siçana dönmüşdü, kinoteatrın qabağındakı erköyün, harın uşaqlara ürəyində mərhəmət hissi duymuşdu. Ətrafında nə görürdüsə, kimi görürdüsə – hamısını, lap elə Qədirin özünə də yazığı gəlmişdi. Ona görə ki, həmin gün uçotçik Məmmədin qəlbində qəribə çılğın, dəli bir istək, arzu qaldırılmışdı və buna görə özünə yazığı gəlmirdi.

Telefon zəng çaldı. Dünən də bu vaxt, saat birə düz on dəqiqə qalmış Qədir zəng eləmişdi. O da durub çıxmışdı küçüyə, üz qoymuşdu Fətişin aşxanasına tərəf. Uçotçik Məmməd bir xeyli gecikmişdi. Qədir, görünür, darıxdığından dilxor olmuşdu.

– Balam, gəl çıx da. Səhərdən camaata cavab verməkdən dilim qabar bağlayıb. Hər adama gərək on dəfə deyəsən ki, stul zanitdi.

Qədir düz deyirdi. Fətişin aşxanasında bu gün əməlli-başlı tünlük idi. Uçotçik Məmməd stulda yerini rahatlayıb oturdu, Qədirə handan-hana cavab verdi:

– Heç, sən deyən elə bir işim yoxdu. Yolda bir az ləngidim, bu zəhrimar payız havası lap adamın qanını qaraldır.

Qədir irişdi:

– Sağ ol, səni... Elə bil payızın gəlişi birimci kərəmdi, payız belənçik olacaq, dayna. Yaz döyül, ha, gül gülü çağıra, bülbül bülbülü. – Sonra Qədir üzünü o tərəfə çevirib Fətişi hayladı: – Noldu, a Fətiş, balam, qarnımızın qurultusundan söz deyib, söz eşidə bilmirik ki...

Bufetçi Fətiş elə bil Qədirin sözlərinə bənd idi, əlində məcməyi stolun qabağında peyda oldu. Saxsı qablarda iki dəfə piti, şor xiyar-pomidor, adama yüz qram araq. Düzdü stolun üstünə, “nuş-can” dedi və qoydu getdi.

Uçotçik Məmməd araq stəkanını yaxınına çəkdi.

– Bu mənə kar eləməyəcək, – dedi, – a Qədir. Gəl bunu siftə eləyək, dalısını zakaz elə gəlsin.

Qədir duruxdu:

– Sağ ol səni... – Deyəsən, aşna, bu gün birtəhərsən. Səndən heç belə şeylər eşitməzdim.

– Vur, görüm, bura! – Bu sözləri də uçotçik Məmməd dedi və gözləmədi ki, Qədir badəsin barı qaldırsın yuxarı, elə stolun üstündəcə stəkanları toqqaşdırıb, arağı birnəfəsə ötürdü içəri. Şor xiyardan bir dişdəm qoydu ağzına, arağın təmi çəkilib gedəndən sonra Qədri dümsüklədi:

– Hə, noldu, sənə söz dedim axı? Fətişə denən o zəhrimardan bir ağzıbağlısını gətirib qoysun bura.

– Ağzıbağlı çox olar, – dedi Qədir.

Uçotçik Məmməd:

– Çox olmaz, dərd çox olanda, hər şey azlıq eləyir, – deyib Qədri həddən ziyada təəccübləndirdi.

Fətiş “ağzıbağlımın” birini gətirib qoydu stolun üstünə. Elə ki, bir az aralandı, uçotçik Məmməd arxasınca donquldandı:

– “Həmişəki adamdı, şor xiyara oxşayır köpəyoğlu”.

– Kimi deyirsən? Nə şor xiyar? Kimi söyürsən?

– Heç nə, deyirəm şor xiyara oxşayır köpəyoğlu. Vurasan araqdan yüz-yüz, zakuska yerinə götürüb bu Fətişdən bir dişdəm qoyasan ağzına. Aşxananın içində şor xiyar iyi verir, vağzala çıxanda zamministirə oxşayır – altında maşını, əynində zər-zibası.

Araq butulkası yarıldı, qabağındakı piti soyudu, uçotçik Məmməd dinmədi. Qədir də onu danışdırmadı. Qədir, deyəsən, handan-hana özünə gəldi. Nə mənə, nə sənə – bir kəlmə də! Sakitcə pitisini yeməyə başladı. O ki qaldı araq məsələsinə, uçotçik Məmmədlə xalaxətrin qalması, yoldaşlıq eləyirdi – hər dəfə bir-iki qurtum içib stəkanı qoyurdu yerə.

İyirmi iki ildə bu aşxanaya çox Fətişlər gəlmişdi, çox Fətişlər getmişdi. Lap o vaxtlar burda sıyıq Cabbar idi, sonra bir ara Əlhəsən işlədi burda, sırtıq Müseyib bir müddət hərləndi buralarda, ondan sonra da ki bu şor xiyara oxşayan Fətiş! Bu aşxananın işçiləri gəldigədən idilər, amma aşxana iyirmi iki ildi bir zərrə nə yaxşılığa, nə pisliyə dəyişməzdi. Elə həmin alçaq, his basmış tavanlı, çirkli taxta döşəmli, bayıra yeganə pəncərəsi olan həmin aşxanaydı ki, bu gün də bu balaca vağzal qəsəbəsinə meydan oxuyurdu. Günorta naharını eləməyə bura çox adam gəlirdi. Çoxu Qədim kimi, uçotçik Məmməd kimi adamlardı. Sığorta idarəsinin müfəttişləri, kommunistlərin sıravı işçiləri, yol idarəsinin inspektorları, məişət xidməti kombinatının

qarovulçuları... bir də uçotçik Məmməd, bir də Qədir... iyirmi iki ilidi ki, eyni aşxanada, Allah bilir bəlkə eyni stol arxasında oturub günorta fasiləsini başa vururdular.

Telefon zəng çaldı. Dünən də elə bu vaxt Qədir zəng eləmişdi və o da... Yaxşı ki, dünən Qədir işin cəmini tapmışdı. Nə mənə, nə sənə – bir kəlmə də! Yoxsa hərgünkü kimi?

– Gördün də, dəysin dədəsinə! Elə bilirsən, özümçün deyirəm?
– Birisi sərxoş inadıyla dönə-dönə təkrar eləyirdi: – Vallah yox, canımçün yox, bu ölsün yox, özümçün demirəm. Mənim heç gözüm yoxdu o işdə. Mənimlə yanbayan oturan oğlanı tanıyırsan, cavan kadrodu, gələcəyi var, onu götürüb qoysaydılar, məni yandırmazdı. Sən get, Allah bilir, hardan bir zırramanı tut gətir, de ki, mən iş bilirəm?! Bu hansı dəftər-kitaba sığar, belə şey harda yazılıb?..

O birisi mənasız-mənasız irişirdi, müsahibinə göz vururdu.

– Bə bilmirsən, – deyirdi, – su hardan bulanır? Bə bilmirsən, – deyirdi, – o kimin adamıdır? Bə bilmirsən, – deyirdi, – yersiz gəldi, yerli qaçdı?!

Başqa stolda birisi əyilib müsahibinin qulağına xəlvətə guya nəşə pıçıldayırdı, hər halda görünmədən belə güman eləmək olardı, amma səsi bütün aşxanayı başına almışdı:

– Dünən yun Məşdinin sudundaydım, – deyirdi. – Zalım oğlu deyirəm, bu pulları hara yığmış, hara xaşdıyılmış, Allah bilir. Zərəfat döyül, e, o qədər pul yiyəsən, axırda da dörd ilnən canını qurtarasan. Amma səni inandırım ki, yun Məşdi o dörd ili də eliyəcək dörd ay, ona yun Məşdi deyərlər.

Onunla üzbəüz oturan o birisi etiraz eləyirdi:

– Yox, əşşi, heylə sözlərə inanma. Fikrin qabaqlara getməsin, indi zakon bərkiyib. Yun Məşdi, iraq olsun, – bu yerdə o birisi əlləriylə dəmir barmaqlıq təsəvvürünü yaradıb, sözünə davam elədi: – Ora düşənə kimi Məşdiydi. Yox, əşi, inanma heylə sözlərə. Yun Məşdinin öldü birkərəmlik buzovu...

Qıraç stolların birində oturmuş biğiburma birisinin səsi gur-gur guruldayırdı. Yanında oturan iki nəfərin, deyəsən, ona dəxli yoxudu, kişi tək idi və o, söhbətini üzünü bufet səmtə tutub eləyirdi. Görünür, haqq-hesabı Fətişləydi:

– Balam, mən ona dedim ki, indi dünya mənəm-mənəm dünyası döyül. Raz ki, qız səni istəmir, day o yana-bu yana atdanmağın köhnə pulnan bir köpük xeyri yoxdu. Dedi, yox, dədəm mənə kor deyib,

gəlib-gedəni vur deyib. Dedi ki, nə səbəbə qız məni bəyənməsin, məndən artığına gedəcək, Nəsrəddin şahın oğluna gedəcək?

Fətiş bu basabasda, aşxananın bu tünlüyündə, deyəsən, doğrudan-doğruya qulaq verirdi. Elə ki, söhbət Nəsrəddin şaha çatdı, Fətiş özünü saxlaya bilmədi:

– Pah atonnan səni, ağıl yiyəsi. Allah, bəndənə ağıl ver, burda deyiblər haa...

Bıgıburma birisi daha da coşdu:

– Dedim, day sənənən söhbətimiz tutmaz bizim. Nə səbəbə ki, sən çox yuxarıdan dəm vurursan. Nəsrəddin şahdan danışırsan. – Bu yerdə şit-şit hırıldadı. – Dedim, mən qana bilmərəm sən dediyin o mətləbləri, sən məndən ağıllı çıxdın. İndi görəcəyəm onu, sudda da olsa, görüb sözümlü deyəcəyəm ona. Deyəcəm, Nəsrəddin şahın oğlu, necəsən indi? Camaatın qızını zorla qaçırdıb arvad eləmək istəyirdin özünə. Noldu bəs? Deyəcəm sözümlü... hökumətnən bərabər qızın nə kimi beş qardaşı beş gündü axtarırlar onu...

Fətiş bu basabası içində hay verməyə macal tapırdı. Deyirdi:

– Bə nə bilmisən, harda olsalar mütləq tapacaqlar onları. Bu qəsəbədən hara baş götürüb gedə bilərlər?!

Telefon zəng çaldı. Dünən də elə bu vaxt...

Butulkanın dibində lap azca içki qalmışdı. Uçotçik Məmməd onu da tökdü stəkanına. Bir baxdı Qədirin üzünə, bir baxdı əlindəki stəkana, görək nə dedi:

– Gəlsənə, – dedi, – sabahdan işə qatarla gəlib-gedək...

Qədir əvvəlcə döyükdü, adəti üzrə:

– Sağ ol səni... – deyə bildi. Amma sonra boşalmış araq şüşəsinə baxıb işin nə yerdə olduğunu, guya anladı: – Axı o yol bizə uzaq düşür, qatar çox dolama gedir, bir saatdan çox vaxt itiririk.

Uçotçik Məmməd inad elədi:

– Yox, Qədir, nə vaxt itiririk ki? Onsuz da ona görə yaşayırıq ki, vaxtı daha tez-tez itirək, vaxt tez keçsin. Nolar, Qədir, səhər evdən bir saat tez çıxıb, axşam bir saat gec qayıtsaq?! Nə olasıdı ki?! Gəlsənə, sabahdan qatarla gedib-gələk...

Qədir dinmirdi. Uçotçik Məmməd də bir xeyli susdu, sonra birdən qızarmış gözlərini Qədərə zilləyib yenə inad elədi:

– Nolar, Qədir, sabahdan qatarla...

Bu dünyada yalnız bircə Qədir bildi ki, uçotçik Məmməd bu sözləri necə dedi. Elə bil qarşısında oturan qarayanız, çallaşmış cod

saçları, əlləri sayğac vurmaqdan şıq-şıq şıqqıldayan bu qırx beş yaşlı adamın taleyi Qədirin bu cavabından asılı idi.

– Yaxşı, – dedi Qədir. – Sən deyən kimi də eləyərək.

Telefon zəng çaldı. Azı, on-on beş dəfə səslənən telefonun dəstəyini, bu gün saat birə on dəqiqə qalmış uçotçik Məmməd götürmədi və xeyli duruxub qaldı, sonra nə düşündüsə, dəstəyi qaldırdı. Kəsik-kəsik siqnallar eşitdi. Deyəsən, xəttin o biri başında Qədir səbr eləməyib dəstəyi asmışdı. “İndi yəqin üz tutub Fətişin aşxanasına tərəf. Bu qəsəbədən hara baş götürüb gedə bilər?!”

O gün birə on dəqiqə qalmış uçotçik Məmməd köhnə, rəngi getmiş qırmızı müşəmbəli stolun üstünə əl gəzdirdi, külqabını zibil yeşiyinə boşaltdı və bundan sonra asılıqandan paltosunu, papağını götürdü. Geyinib asta addımlarla üz qoydu Fətişin aşxanasına tərəf.

1979

SADAY BUDAQLI

(1955)

Budaqov Saday İsmayıl oğlu 1955-ci il noyabr ayının 13-də Qazax şəhərində qulluqçu ailəsində doğulmuşdur. Orada orta məktəbi bitirmiş, API-nin filologiya fakültəsində təhsil almış, Moskvada M.Qorki adına Ədəbiyyat İnstitutunda müdavim olmuşdur. "Yazıçı" nəşriyyatında redaktor, Azərbaycan Yazıçılar İttifaqı Qazax filialının zona şöbəsinin sədri, "Sınıq körpü" ədəbi-bədii jurnalının baş redaktoru işləmişdir.

Ədəbi fəaliyyətə XX əsrin 70-ci illərində başlamış və istedadlı nasir və tərcüməçi kimi tanınmışdır. Mixail Bulqakovun "Master və Marqarita" romanı azərbaycan dilinə tərcümə etmişdir. "Günorta" hekayəsi onun "Çat" kitabından (Bakı, Yazıçı, 1987) götürülmüşdür.

GÜNORTA

Qıraqdan baxanda deyərsən bu saat evdə heç kim yoxdu. Günortanın istisi hay-küy sevmir, hər şey nəfəsini içinə çəkib.

Qarı açıqdır, yüngül meh cunanı öz şeytan əlilə hərdən-hərdən tərpədir. Gün düz artırmaya düşüb, elə bil mısıb qəfilcə qorxutmaq üçün içəridən çıxacaq adamı gözləyir. Amma yox, o bilir ki, həmişə beləcə qarını kəsdirəndə heç kim otaqdan çıxmır, onun çəkilib getməsini gözləyirdilər.

Artırmanın altı boyaboy zirzəmidə, orda qarı uşaqları üçün cürbəcür mürəbbələr saxlayır. Gün işığının bir ilməsi süzülüb zirzəminin içinə düşüb. Ora sərinliyi. Yəqin istidən tənlimiş şüa orda sərinlikdən məst olub.

Kənardan ev dincini almaq üçün yükünü yerə qoymuş qocaya oxşayır. "Qocanın" pal-paltarı əldən çıxıb, rəngi gedib. Uşaqlar gələndən-gələne nəşə eləmək istəyirlər, bacardıqları yeri rəngləyirlər, suvayırlar, ağacları budayırlar, şitil basdırırlar. Kişi onlara göz qoyub bağ-bağat işini yadırgamadıqlarından razı qalır.

Həyətə səhərlər gündən iri tut ağacı qoruyur. Dəymiş tutlar səbirsizlikdən çırpılacaqlarını gözləyəmmirlər, qopub kölgəsində mürgüləyən toyuqları səksəndirirlər. Tutlar o qədər dəyib ki, torpağa düşən kimi dağılır. Onları qarı, bir də toyuqlar dənləyir.

Evdən körpə səsi eşidilir. Səs həyətə sərənlik gətirir. Toyuqlar istinin keçdiyini düşünüb başlarını qaldırırlar. Qarı artırmaya çıxır, nəvəsini ovuda-ovuda şüşəyə çay süzür. Körpə əmziyi tutan kimi kiriyir. Qarı ehmalca pilləkənləri düşüb kölgəlikdə oturur. Qırıqlı sifəti hələ də yuxuludu. O axır vaxtlar yuxusunu lap çaşdırıb: körpə yatsa-yatır, dursa – durur.

İnsan nəfəsi həyətin mürgüsünü dağıdıb. Toyuqlar öz kimsəsizliklərini, qarısız bir qəpiyə də dəymədiklərini indi hiss ediblər. Sevinclə qırtlaşa-qırtlaşa həyətdə gəzişirlər. Ağappaq şipşirin tutları dənləmək də ancaq indi onlara ləzzət eləyir.

Bir azdan kişi də astanada görünür. O da yuxuludu. Aşağı düşən kimi suyun gəlib-gəlmədiyini yoxlayır. Kranı açıq qoyur ki, su gələndə bilsin. Sonra hovuzdakı suyla püfə-püflə yuyunur.

Qarı kişisinin vərdişini bildiyindən durub çay qoymaq üçün mətbəxə qalxır. Ancaq hələ çay hazır olana qədər nə iş görəcəyini, başını nəylə qatacağını kişi bilmir. Görüləsi iş çoxdu. Bibərin, badımcanın əsil sulanan vaxtıdı. Bağıın başında bir az pomidor da əkib, sarı çiçəkləri su deyib Allaha yalvarır. Zoğal da onun kimi.

Kişi çardağın altına baxıb gözü ilə təzə qəzetləri axtarır. Tapanda söhbətçil bir tanışla görüşürmüş kimi sevinir. Tezəcə qarıdan eynəyini istəyib çardağın altıda yerini rahatlayır. Qəzetləri oxuyub qurtarana qədər gərək heç kim onu danışdırməsın.

Ən əvvəl son xəbərlərə göz gəzdirir. Haradasa bombalar partlayır, evlər dağılır. Kişi başını qaldırıb yanında dayanmış qırmızı xoruzun mənəm-mənəm deyən duruşuna baxır. Heç inanmağı gəlmir ki, bu saat gəzmədiyi, görmədiyi torpaqlarda adamlar, “müharibədi” deyib bir-birini öldürür, qan tökür.

Uşaqlar böyüyəndən “müharibə” sözü onu çox qorxudur. İndi də qara-qura fikirlərdən yayınmaq üçün durub həyətdə gəzişir.

Suyun şırıltısı onu bekar durmaq əziyyətindən qurtarır. Rezin borunu krana keçirir, o biri ucu gündüzdən zoğal ağacının dibindədi. Borunun düyününü aç-aça gedib zoğala su ilə bərabər çatır. Su lap sısqə gəlir. Töküldüyü yerdəcə torpağa hopur. O, gözünü

sudan çəkəmmir, tələsiyir, zoğalın nazik gövdəsinə səpir, bir dəfə, iki dəfə: hə, di indi sərirlədinmi? Bir az rahatlanıb yan-yörəsinə boylanır. Pomidor uzandıqca uzanır, ancaq hələ çiçəyini tam tökməyib, bir yandan da kökünü danadışi doğrayır. Danadışi torpağın altındadı, işini gizlincə orda görür, bir də baxırsan ki, şitilin quruca kölgəsi qalıb, əlini atırsan, əlinə gəlir. Danadışını yamanlaya-yamanlaya yaxınlaşıb pomidorun boşalmış dayaqlarını bərkidir, əyilib yerə dəyməsin deyə kəndirlə yüngülcə bağlayır. Əl-qolu yamyaşıl olub, köynək də batıb. Gərək yaxın düşməyəydi, qarı deyəcəyəm. Həmişə pomidorluq işini çimməmişdən qabaq görürdü, əynini dəyişib nə lazımdı eləyirdi, sonra da yaxşıca çimirdi. Bunun yaşılı mərət gedən şey deyil. Əlindən, qolundan zorla gedir, gəl sən bunu paltardan apar. Zoğalsa kişinin halından xəbərsiz, küncdə başını budaqlarının arasına soxub sevinə-sevinə suyunu içir. Deyirsən, bu saat gözün görə-görə meyvələri dolub qızaracaq. Suyu onun dibindən götürməyə kişinin əli gəlmir. Həmişə belə vaxt çətinlik çəkir, elə bil uşaqlarını yedizdirir, bilmir qaşığı birinci kimin ağzına aparsın.

Ağacların hamısını özü basdırıb, ağacların hamısı ondan cavandı, gözünün qabağında şirələnib, boy atıb, meyvə verib. Bircə ceviz ağacına ərki çatmır, ceviz ağacı ondan qocadı. İri gövdəsi, nəhəng çətiri bağın bir yanını tutub. Qonşular həmişə gileyənir, kəs deyirlər, ağaclarımızı qurudur. Kişi də bilir ki, qurudur. Ancaq əli gəlmir, qarğış yiyəsi olmaq istəmir, özü basdırmayıb, özü də kəsə.

Kişi gözünü cevizdən çəkəmmir. Dünyanın bu dilsiz-ağızsız ağacları, daşı, çiçəyi öz dinməzliyi ilə ona görə bildiyinin arxasında görəmmədiyini nələinsə olduğunu hiss elətdirir. Görəmmədiyinin xofu, sehri, sirri onu uşağa döndərir. Dünyanın yağışı, qarı, gözünü açıb başının üstündə gördüyü günəşi, min-min ulduzu, buludları oynada-oynada qabağına qatıb qovan küləyi bu uşaq üçün möcüzədir. Uşaq heyrətlə, qadın bətni kimi bəhrəli torpağın bitirdiyi, bir-birinə bənzəməyən yüz cür çiçəyə, ota, ağaca baxır. Torpaq iyirmi addım yerdə eyni torpaqdı. Amma bu eyni torpaqda eyni suyu içib, eyni havanı udub biri dəcəl uşağa oxşayan alma ağacı olur, biri bəyaz çiçəklərilə adamın ürəyini titrədən gilənar ağacı, biri qadın kimi zərif, incə qızılgül. Hərəsinin də öz dadı-tamı, öz rəngi, öz qoxusu.

O, bir udum havanı sinəsinə çəkib dərindən nəfəs alır, dünyanın çiçək bitirən möcüzəsinə, canına yayılan bir udum havanın möcüzə-

zəsinə sevinir. Zoğalsa başını budaqlarının arasına soxub sudan içdikcə içir, bir doydum da demir, baxırsan, baxırsan, inanmağın gəlir ki, bu saat gözün görə-görə meyvələri dolub qızaracaq.

Günün istisi kişini təntidir. Belə baxanda düz-əməlli bir iş görməyib, ancaq yorğunluq hiss eləyir, çoxdan bədənini tərkdən gücün, qüvvənin yeri yara kimi sızıldadır. Kölgəliyə çəkilib papiros yandırır. İşdən toza-torpağa bulaşmış əli ilə papirosu tutub, tərini silə-silə qıraqdan gördüyü işə baxmaq ona ləzzət eləyir. Ləzzət aldığı, canı-başı rahat yatdığı az olmayıb. Bir vaxt bu ev də yox idi. Özü gəlib yurd saldı, evləndi, bir yerdə daşı daş üstə qoydular, ev düzəldilər, oğul-uşaq böyütdülər. İndi budu, həmin adam yorğun-yorğun durub papiros çəkə-çəkə ömrünü qoyduğu bir parça torpağa baxır və bu bir parça torpaqda nəşə eləyə bildiyinə görə ürəyi küləksiz havada kirimişcə dayanmış barlı-bəhrəli ağac kimi rahatdı.

Qarı onu çağırır, yəqin çay hazırdı. Gedib yenə yaxşı-yaxşı yuyunur, sonra evə çıxıb köynəyini dəyişir. Körpə öz arabasında sakitcə uzanıb, mığmığa onu incitməsin deyər arabanın üstünə cuna sərilib. Kişi ehmalca cunanın kənarını qaldırıb baxır. Körpə onun baxdığını görüb mızıldadır, əllərini tərpedir. Qarı nə qədər desə də ki, qucağa öyrətmə, özünü saxlayammayıb arabadan götürür. Körpənin qara gözləri gülür, nəşə qığıldadır. Bu qığıltı nə dediyini başa düşənmədiyi yarpaqların xışiltısına oxşayır; sirli, sehrli. Kişi onun ilıq, biçilmiş ot qoxuyan nəfəsini udmaq üçün üzünə lap yaxın tutur, torpaq kimi qoca, torpaq kimi cadarlı barmaqlarını körpənin əllərinə, üzünə toxundurur. Barmaqları ancaq ona aşkar olan sirdən titrəyir.

Körpə ortancıl oğlunundu, yaxşı ki, alıb saxlamaq qarının ağına gəlmiş, yoxsa lap darıxardılar. Uşaqların hərəsi bir yandadı, həyat onları göz açıdıqları bu evdən götürüb uzaq-uzaq yerlərə aparıb. Kişi heç kimi qınamır, belə də olmalıdı, hər kəs öz qismətini gedib tapmalıdı.

Günün əli daha artırmadan qopub, qarının su səpdiyi həyətdə çəkilib. Bayaqqı odu, istisi indi yoxdu, olan-qalan istisini də suya verib damcı-damcı buxarlanır.

Qarı çaydanı, çayniki çardağın altına aparıb. Körpə hələ də kişinin qucağındadı. Kişi gözlərini yumub, indi özü elə qırıqlı, cod sifəti ilə meyvəsi solmuş armud ağacına oxşayır.

Hava sakitdi. Meh deyilən nəşə hərdən-hərdən əsib ağacları öz dillərində danışdırır. Torpaqla səmanın qucağına sığınmış hər şeydən

durub-duracaq dünyanın qocalığı, əbədiliyi hiss olunur. Baxanda heç adamın inanmağı gəlmir ki, günlər keçəcək, nə vaxtsa bu iki qocanın kölgəsi tut ağacının kölgəsinə qarışmayacaq, daşın-divarın, torpağın, öz əlləri ilə basdırdıqları ağacların yaddaşından onların nəfəsi, izi silinib gedəcək.

Ölüm haqda qocalar heç vaxt fikirləşmirlər. Bir yana qalanda, axı ölüm nə olan şeydi? Əgər adam yox olub gedirsə, bəs onda sirlisirlili qığıldayan bu körpə nədi?

Həmişə adını tutmadıqları bu evə çatanda ölüm də öz gücsüzlüyünü hiss eləyir, qorxusuz yaşayan bu evin üstünə qanadlarını toxundurammır.

Və günlər, aylar dolanacaq, nə vaxt gəlsəniz, siz də bu evi mən qoyub getdiyim kimi tapacaqsınız. Qabağınıza tut ağacı çıxacaq, bax onda qocaları həmin tut ağacından soruşarsınız.

Ağacların dilinisə dünyada hamı başa düşmür.

1987

AFAQ MƏSUD

(1957)

İstedadlı nasir və tərcüməçi Vəliyeva Afaq Məsud qızı 1957-ci il iyun ayının 3-də Bakı şəhərində ziyalı ailəsində doğulmuşdur. 190 sayılı orta məktəbi və ADU-nun jurnalistika fakültəsini bitirmişdir. Əmək fəaliyyətinə C.Cabbarlı adına "Azərbaycanfilm" kinostudiyasında redaktor kimi başlamış, Azərbaycan Televiziya və Radio Verilişləri Komitəsində telefilmə baş redaktoru, Respublika Tərcümə və Ədəbi əlaqələr Mərkəzinin direktor müavini işləmişdir. 1991-ci ildən sonuncu qurumun direktorudur.

Ədəbi fəaliyyətə hələ orta məktəbdə oxuyarkən başlamış, getdikcə gözəl yazıçı kimi formalaşmışdır. Onun "Üçüncü mərtəbədə", "Şənbə gecəsi", "Keçid", "Tək", "Azadlıq", "Yazı" kitablarında dərc olunmuş əsərləri rəğbətlə qarşılanmış və ədəbi ictimaiyyətin dərin marağına səbəb olmuşdur.

"Gecə" hekayəsi Afaq Məsudun "Yazı" kitabından (Bakı, "Qanun" nəşriyyatı, 2005) götürülmüşdür.

GECƏ

Çovğunun, elə bil, sonu olmayacaqdı... Bir həftəydi, on gün idi... Son üç günü şəhərin çox hissəsində işıq xətləri də qırılmışdı. Qaz, çovğun başlayandan itmişdi. İndi də deyəsən, su boruları neçə günün şaxtasından donmağa başlayırdı.

...Hava qaraldıqca Talib kişinin canına haqdansa damla-damla vahimə dolurdu... Çovğun başlamamışdan Talib kişi yuxusunda ağ saqqallı, ağ əbalı nurani bir adam görmüşdü. O adam Talib kişinin əlindən tutub yatağından qaldırırdı, arxasıyca çəkə-çəkə harasa, ucubucağı olmayan səhralığa bənzər qeribə bir yerə aparırdı... Sonra nə olurdusa, o adam elə oradaca Talib kişinin əlini buraxıb qeybə çəkilirdi. Talib kişini həmin o səhralıqda təmtək qoyurdu... Sonra Talib kişinin ayağının altında yer tərənirdi və Talib kişi aşağı baxıb görürdü ki, sən demə, bayaqdan bəri səhnədə dayanıbmiş, aşağıda isə saysız-hesabsız simfonik alətlərdən və musiqiçilərdən ibarət

böyük orkestr onun işarəsini gözləyirmiş. Onda Talib kişini elə səhnədəcə ağlamaq tuturdu... bədənində, çoxdanna bəri yadırgadığı tanış istiliyi hiss edirdi, həmişəki adətiylə saçlarını sığallayıb əllərini havaya qaldırırdı, gözünü yumuq orkestrə başlamaq işarəsi verirdisə də, orkestr çalmırdı... Onda Talib kişinin qolları yanına düşürdü, vahimədən ürəyi ağzına gələ-gələ dayandığı yerdəcə donub qalırdı... Orkestrin musiqiçiləri bunu görüb alətlərini tələsik kənara tullayırdılar, tələm-tələsik zalın ortasında yekə bir xəndək qazmağa başlayırdılar, səhnəyə dırmaşmış dəmir əlləriylə onun qollarından yapışır, sürüyə-sürüyə aşağı düşürür, xəndəyə yıxır – sonra saysız-hesabsız violonçelləri, skripkaları üstünə yığıb torpaqla basdırırdılar. Torpaq ağzına, boğazına dolub nəfəs yollarını tıxadıqca, skripkaların ucuiti taxtaları bədənini deşdikcə, ürəyi partlaya-partlaya son dəfə gördüyü göyden lopa-lopa tökülən qar olurdu...

...Həmin o qar idi... yuxusundan başlayıb on gündən çox idi yağırıdı... Çovğunun içiyə fırlanıb özünü otaqların pəncərələrinə çırpırdı, şüşələri qırıb içəri keçmək, yuxudakı kimi, onun üstünə yağmaq istəyirdi...

Yatağından qalxıb stolun siyirtməsini çəkdi, dərmanlardan çıxarıb bir-bir dilinin altına qoydu, pəncərənin qabağına keçib bir müddət pərdənin arxasından çovğunun, tufanın içində itib-batan şəhərə baxdı... Şəhər demək olar ki, görünmürdü...

Bütün günü telefon da zəng çalmamışdı. Elə bil, şəhərdə olub-qalan qohum-əqrəba, tanış-biliş də çovğunun içində donmuşdular. Ya harasa, hayanasa köçüb getmişdilər?!

– ...Talib, a Talib...

– Ay can...

...Talib kişinin qarısı elə cavanlıqdan xırdaydı, qocalıb indi az qala fındıq boyda olmuşdu, çarpayının tən ortasında, yorğanın bir ucunun altında dovşan kimi yığılıb xırda, oynaq gözləriylə ona baxırdı.

– Qorxuram nəsə...

– Nədən qorxursan?..

– Bu nə çovğundur, a Talib?! Heç Bakıda belə çovğun olduğu yadına gəlir?..

Talib kişi çömbəlib qarının yanında oturdu, əlini bumbuz alınına çəkdi.

– Ürəyin necədi indi?..

– Bir az babatdı...

– Sən çalış bir az yat.
 – Elə bütün günü yatıram. Nə qədər yatmaq olar?..
 – Nə qədər yatsan, bir o qədər yaxşıdı...
 – Bu il yazın gəlməyi nə uzun çəkdi? Mart qurtardı, yazdansa əlamət yoxdu...
 – Olar da, niyə tələsirsən?.. Cavanlığından belə hövsələsizsən...
 – Talib kişi dedi və o dəqiqə də dediyinə peşman oldu.
 Qarı cavanlığından söz düşəndə, həmişə niyəsə məyus olurdu, balaca, qırıxıq üzü yığılıb az qala nöqtəyə dönürdü.
 – Talib...
 – Hə.
 – Yazın birinci əlaməti nədir, əgər bildin?!
 – ...
 – Hə?.. Niyə dinmirsən?..
 – Fikirləşirəm...
 – Burda fikirləşməyə nə var ki?!
 – Yəqin yağış olar da.
 – Hə... yağışdı... O yağışın qəribə iyi olur...
 – Nə iyi?.. Suyun da iyi olar?..
 – Bəyəm bilmirsən?! Yaz yağışından ot iyi gəlir...
 – Sən həmişə hər şeyi tərs-mayallaq deyirsən. Yazda ot bitir deyə, yağış yağanda hər yanı ot iyi bürüyür...
 – Hə... Sən məndən ağıllısan.
 – Qışın ömrünə az qalıb daha... Bir azdan havalər isinəcək, quşlar oxuyacaq, işığımız düzələcək...
 – Bu telefon da deyəsən işləmir... Heç zəng eləyən olmayıb bu gün. Elə bil, lap adadayıq...
 Qarının bu sözündən Talib kişinin bədənindən soyuq gizilti keçdi. Yenə ogecəki vahiməli yuxusu düşdü yadına.
 ...Ayağa qalxıb başmaqlarını sürüyə-sürüyə mətbəxə keçdi. Mətbəx lap qaranlıq idi, xırda pəncərələri küləyin müqavimətindən əsim-əsim əsirdi.
 Əlini bufetin siyirtmələrində gəzdirib dünən yandırdığı yarımçıq şamı tapdı, yandırıb nəlbəkiyə yapışdırdı, əlləri əsə-əsə otağa apardı...
 Çovğunun havası evin içinə də dolmuşdu. Soyuq külək qaranlıq dəhliz boyu dolanıb otaqların pərdələrini vahiməli-vahiməli tərpedirdi.
 ...Talib kişi şamı gətirib stolun üstünə qoydu. Qarının səsi çıx-mırdı, yorğanın altından xırda başı, bir də quş caynaqlarına oxşar

balaca, sümüklü əlləri görünürdü. Dinməz-söyləməz uzanıb qaranlıq tavana baxırdı.

Talib kişi şamı yatağın böyründəki mizin üstünə qoyub dikələndə ləngər vurdu. Yenə ürəyi bütün bədənini zəiflətdi.

“Daha dərman da kar eləmir” – fikirləşdi.

– Talib, ay Talib...

– Ay can.

– Deyəsən, daha dərman da kar eləmir mənə...

Talib kişi yenə çarpayının yanında oturdu.

– Hamısı soyuqlandı, əzizim... Soyuq ürəyin damarlarını yığır, qoymur qanı işləsin...

Sonra istədi desin ki, “bəlkə su qızdırıb ayaqlarına döşəyim?” yadına düşdü ki, nə qaz var, nə də işiq.

– Yuxun gəlmir?..

– Yox... – qarı başını sərçə kimi tərpedib susdu, sonra gözlərini döydü.

– Talib...

– Hə...

– Qorxuram...

– Nədən, yatmaqdan?..

Qarı başını tərpedib “hə” dedi.

– Mən ki yanındayam, nədən qorxursan?.. – deyib şamın işığında qarının heç nə ifadə eləməyən üzünə baxdı.

– Sən yanımda olanda heç nədən qorxmuram. Sən güclüsən... həkim də demişdi. Yadındadı həkim nə demişdi?..

– Demişdi də...

Hiss elədi ki, danışmağa heyi yoxdur, ürəyi, cərəyanı azalan əl lampası kimi tədricən sönür elə bil...

– Yox, de...

– Nə deyim?..

– Həkim nə demişdi, onu.

– Demişdi, bədənim çox sağlamdı...

– Hə...

Qarı “hə”ni bir qədər uzadıb, elə bil, rahatlandı, sonra qırıq-qırıq əsnədi.

Gözlərini qıyıb qarının üzünə diqqətlə baxdı, az qaldı qorxudan ürəyi dayana.

Qarının ağzının bir tərəfi əyilmişdi. Nə vaxt əyilmişdisə, görməmişdi. Qəribəydi ki, qarı, deyəsən, ağzının əyilməsini hiss eləməirdi.

Qarısının ağzına baxıb kövrəldi, gözləri doldu, yadına bu balaca qadının cavanlığı, ağappaq şümal dərisi, cazibəli gözləri düşdü... Hər şey qurtarırdı, bitirdi, sönrüdü...

Talıb kişi belə fikirləşdikcə, ürəyi tamam zəifləyirdi, çovğunusa gücü elə bil bir az da artırdı.

Qarı onun diqqətlə baxdığını görüb balaca, taqətsiz əlləriylə yorğanın ucunu burnuna çəkdi.

– Niyə elə eləyirsən? Nəfəsin daralar.

– Baxma mənə...

– Niyə, əzizim?..

– Elə bil ağzım keyiyib.

– Sənə elə gəlir.

...Çovğun arada bir, elə bil, hardansa güc alır, toplanıb otaqların qapı-pəncərələrini titrədir, yarıqaranlıq, soyuq otaqlarda ac qurd səsiylə ulayırdı...

– Talıb... – qarının səsi yorğanın altında güclə eşidilirdi.

– Hm...

– Sən qoyarsan mən ölüm?..

Talıb kişinin, qarının bu sözündən ürəyi sıxılısa da, zorla gülüm-sündü:

– Mən ölməmişəm ki, sən öləsən?..

Qarının çuxura düşmüş gözlərində sevincə oxşar zərif işartı yanıb-söndü.

Talıb kişi arada bir büdrəyib dayanan xəstə ürəyinin yorğun, zəif əzələlərini bircə-bircə hiss elədi. Ürəyinin əzələləri, tiftiyi pürşüklənmiş əski vəziyyətindəydi təxminən. Ürəyi tabe olmurdu daha ona. Dərmanlarından da imtina eləyirdi.

Çovğunun ətürpərdən səsindən idi, ya otağın qaranlığından idi, nə idisə, elə bil havası çatmırdı...

Fikirləşdi ki, bəlkə birtəhər geyinib qarısını da bələyib sürünə-sürünə də olsa havaya çıxsın?! Sonra da yadına düşdü ki, işıq yoxdu deyə, lift işləməyəcək, beş mərtəbəni necə düşüb-çıxacaq?! Liftin işləməməyindən lap vahimələndi. Demək, çovğun qurtarıncan elə beləcə, göyün üzündə qalacaqdılar...

Qəribəydi ki... – Talıb kişi fikirləşdi – qonşuların da səs-səmiri gəlmirdi. Elə bil, hamı çovğunun əlindən qaçıb harasa uzaqlara, isti, işıqlı yerlərə getmişdi. İndi bu boyda şəhərin ortasında, bu qar-qiyamətin içində, bu nataraz binada qarısıyla qalan bircə o idi. Özü də harada – göyün yeddinci qatında...

- Talib...
- Hm...
- Bu il, elə bil, yaz olmayacaq...
- Elə şey olar?..
- Niyə olmur?! – qarı danışdıqca, elə bil, nəfəsi tengiyirdi.
- Birdən-birə yay gələcək?!
- Hə... Yayıdan lap zəhləm gedir. İstidə təzyiqim düşür...

Talib kişi hiss elədi ki, gözü qaralır, bədəninə soyuq tər gəlir. Özünü dikəldib zorla da olsa, ayağını ayağına aşırıdı. Bilirdi ki, belə oturanda qüvvətli görünür. Yorğanı qarının üstünə çəkib:

- Sus, əzizim... danışma, – dedi. – Sənə danışmaq olmaz.
- Sakitlikdən qorxuram...
- Niyə?..
- Onda küləyin səsi gəlir. Bir də külək pəncərələri tərpedir...
- Burda qorxmalı nə var ki?! Külək əsəndə pəncərələri tərpedir...
- Elə bil, bu külək nə isə istəyir...
- Nə istəyir?..
- Bilmirəm...

– ...

- Talib...
- Hm...
- Eşidirsən necə ulayır?.. Elə bil, ağlayır. Ürəyim sıxılır...
- Sənə dedim axı, danışma...

Talib kişi özünü toplayıb birtəhər qarıya sarı əyildi, qurumuş dodaqlarıyla alnından öpdü:

- Sakit uzan, mən danışım sən qulaq as...
- Danış Talib, amma çox danış... bir də bərkdən danış....

Talib kişi nəfəsini dərdi, qurumuş diliylə dodaqlarını yalayıb uzun-uzadı yola hazırlaşan adamlar kimi bir neçə saniyə susdu, sonra udqunub boğazını arıtladı və lap asta səslə, az qala pıçıltıyla danışmağa başladı:

– Qışın ömrünə az qalıb... İndi otlar, çiçəklər qarın altında yuxulu-yuxulu cücərir, ağacların tumurcuqları düymə kimi yığılıb, dəqiqələri saya-saya çovğunun axırını gözləyirlər... Quşlar, bizim kimi haralardasa gizlənib çovğunun səsinə qulaq asa-asa yatırlar... Ona görə deyirəm ki, sən də yat... Sən də hansısa quşa oxşayırsan... Bunu sənə demişdim, deyəsən...

...Ürəyi yenə dayandı... Qarı görməsin deyə, yanakı oturub, heysiz əliylə sinəsini ovxaladı. Ürəyi zəif-zəif atıb durdu, sonra solaxay döyüntü ilə ara-sıra vura-vura işlədi.

– Hə... danış, danış... Deyirsən hansı quşa oxşayıram?..

– Yaz lap yaxındadı... Mən hiss eləyirəm. ...Səhər yuxudan ayılıb görəcəksən ki, bu yarıqaranlıq otaqlar işıqla doludu. Bu otaq evin ən işıqlı otağıdı axı... yayda həmişə buranın pəncərəsindən qalın pərdələr asırsan ki, gün şığıyıb divarları, pianonu bozartmasın... Sənin o qalın pərdələrin hardadı?..

– Pərdələr?! Hansı pərdələr?..

– Yay pərdələri... Üstündə qırmızı tovuzquşuları olanı deyirəm. O tovuzquşuları sənə oxşayır... demişdim sənə?..

– Deyəsən, demişdin... Hə, demişdin.

– Sən elə indi də tovuzquşuna oxşayırsan...

– Sən danışırsan, ürəyim yaxşı işləyir... Özü də həmişə elə gözəl sözlər tapıb deyirsən... Gərək yazıçı olaydın...

...Külək bir də coşdu, hardasa damda nəyisə kökündən tərپətđi. Antenaydı, ya damın dəmirləriydi, nə idisə yerindən oynayıb gurgur guruldadı.

...Qarı əvvəl gurultudan qorxub yorğanı başına çəkdi, sonra başını çölə çıxarıb, nəfəsini saxlaya-saxlaya diqqətlə gurultuya qulaq asdı. Birdən, elə bil, gözləri işıldadı:

– Göy guruldayır... Talıb!.. Bu nə vaxtın gurultusudu?! Çovğunda heç vaxt göy guruldamaz axı... Bəlkə yağış yağır?! Dur bir pəncərədən bax... Sən düz deyirdin... Yaz lap yaxındaymış... İndi yadıma düşdü o tovuzquşulu pərdələr hardadı... Çöldə, ş kafın yuxarı gözündə... Özü də təmizdi, keçən yay onları yuyub-ütüləyib qoymuşdum... Onları yuyanda dırnağımın biri ortadan sınımışdı, yadındadı?! Dırnaqlarım da qocalıb... Talıb, a Talıb, niyə dinmirsən?.. Sən susanda qorxuram axı. Yağış yağır... Vallah yağır... bax, eşidirsən səsinə?.. İndi otlar cücərəcək, tumurcuqlar açacaq, gün çıxacaq, hər yer isinəcək, işıqlı olacaq... Mən o tovuzquşu pərdələrimi asacağam... Talıb, qurban olum, danış... Nolar, bir söz de... Talıb... Talıb... a Talıb... danış, qurban olum, qorxuram axı?! Talıb?.. Talıb?.. Talıb?..

2005

ELÇİN HÜSEYİNBOYLİ

(1961)

Elçin Hüseynbəyli 1961-ci il dekabrın 23-də Cəbrayıl rayonunun Mahmudlu kəndində doğulmuşdur. Şükürbəyli kənd orta məktəbini bitirdikdən sonra hərbi xidməti borcunu yerinə yetirmiş (1980–1982), M.V.Lomonosov adına MDU-nun jurnalistika fakültəsində ali təhsil almışdır (1984–1989). İlk hekayəsi 1990-cı ildə “Gənclik” jurnalında çıxmışdır. Bundan sonra əsərləri “Xəzər”, “Azərbaycan” jurnallarında, “Yol” qəzetində dərc olunmuş, ədəbi ictimaiyyət tərəfindən maraq və sevgi ilə qarşılanmışdır. “Keçə kimi qara və soyuq hava... Kəndə gün çıxanda qayıdacağıq” hekayəsi yazıcının “Yovşan qağayılar” kitabından (Bakı, “Adiloğlu” nəşriyyatı, 2005) götürülmüşdür.

KEÇƏ KİMİ QARA VƏ SOYUQ HAVA... KƏNDƏ GÜN ÇIXANDA QAYIDACAĞIQ...

Orxanla Şəmkinin küçələrini gəzirik. Hava sərt, keçə kimi qara və soyuqdur.

– Bura ananın vətənidir, – deyirəm, – mənim vətənim sə uzaqlardadır. Orxan soruşmur, mən özüm bunları ona danışırım. – Anan burda məktəbə gedib. Odey, bax, orda. Ancaq biz onunla Bakıda universitetdə tanış olmuşuq, sonra mən Moskvaya oxumağa getmişəm. Oradan ananın dalınca Şəmkiyə gəlmişəm və anan onu sevdiyimə inanıb.

Bura mənim qaldığım mehmanxanadır. Əvvəllər burda park yox idi. Sonradan tikilib.

– Sən də məktəbə gedirdin? – Orxan soruşur.

– Gedirdim, ancaq burda yox, öz kəndimdə. İndi kəndimiz olsaydı, mən sizi ora aparardım, quzu otardığım, ot biçdiyim yerləri göstərərdim. Özü də mütləq yayın başlanğıcında gedərdik. İyun ayının əvvəlində. Barama qurtarandan sonra. Qurdun mizindən zəhləm gedir. Yəqin, kəndə qatarla gedərdik. Əvvəlcə səs-küylü, his və

sosiska iyi verən “28 May” stansiyasından bilet alardıq. Vağzalda bir az gəzişərdik. Perronda ora-bura qaçısan, müştəri axtaran yükçülərə baxardıq. Bələdçinin (diktorun) qatarın yola düşməsi barədə səsi məni xüsusi həyəcanlandırardı. Nədənsə vağzal məndə nostalji hisslər oyadır. Yəqin ona görə ki, vağzallar insanların dünyaya gəlişini və gedişini xatırladır. Mənə elə gəlir ki, insan xoşbəxtliyini vağzallarda tapır, vağzallarda da itirir...

Ailəlikcə bir kupədə gedərdik. Mən həm Bakıdan uzaqlaşmağımın, həm də kəndə getməyimin şərəfinə bir yüz vurardım. Səhərə kimi yatmazdım. Sonra yuxulayırdım və bir də ayılıanda görərdim ki, “Daşburun” stansiyasındayıq. Horadizə çatanda hər şey mənə yavaş-yavaş doğmalaşardı. Horadizdə atamın xalası uşaqları yaşayır. Axırda Böyük Mərcanlının ot tayaları görünərdi. Anamın xalası uşaqları isə Mərcanlıda yaşayır. Bir qədər sonra Aşağı və Yuxarı Maralyanı, bir az o tərəfdə – boz təpələrin ətəyində isə Karxulunu, Cəfərabadı arxada qoyardıq və mən kəndimizə tez çatmaq üçün uçunardım. Xəstə olsam da belə, kəndimizin havası məni sağaldardı. Ona görə də havanı ciyər dolusu içimə çəkərdim. Sonra “Çağ ağzı” bağı, axırda “Toxmaçar” və nəhayət, Qəbilginin evinin altında Məmişgilin təzəcə tikdiyi evlər, sonra Qulunun, Qəbilin, Eynişgilin evi, Bəylərin durduğu keçid, Sonagil, lap axırda əmimgil, ondan sonra bizim evimiz görünərdi. Nənəm (anam) həmişəki kimi həyətimizin ağzında, Arazın qırağında durub qatara baxardı, şəhərdən gələn oğlanlarını qarşılamaq ümidi ilə. Təzə getsələr də, elə bilirdi ki, sabah açılacaq və kimsə dəmiryolla evə gələcək, o isə uşaq kimi sevinəcək. Biz ona əl edərdik, ancaq o bizi görməzdi və məyus-məyus həyətə girərdi. Elə bilirdi ki, bu gün bizdən gələn olmadı. Nənəmin gözlərində həmişə bir qayğı, nisgil vardı. Bəlkə də ona görə ki, qardaşları lap uşaqlıqdan ölmüşdülər. Bizi həm oğul, həm də qardaş əvəzi hesab edirdi. Bacının ürəyi qırıq olar – nənəm deyərdi və bizi bacılarımıza qarşı soyuq olmaqda qınayardı.

Danışdıqca kövrəlirəm.

– Sənin nənən yoxdu axı? – Orxan deyir.

Mən əhəmiyyət vermirəm. Çünki mənimçün indi hər şey keçmiş zaman şəklindədir.

Bir qədər dinməzəcə gedirik.

Orxan:

– Ata, danış da, bəs sonra nə olar? Qabağımıza nə çıxar?

– Bu dəfə nənəm bizi qarşılamayacaq, – deyirəm, – heç olmasa, Sona xala, Tamaşa xala qarşılayardı. Sona xala rəhmətə getdi, xəbərim də olmadı ki, gedəm halallaşam. Axırda Tahiri, Bəxtiyarı, Xaqanini səsləyərdim, deyərdim ki, qarmaqları hazırlayın, balığa gedəcəyik.

– Top gətirmisən? – soruşardılar.

– Bəs necə, onsuz şey olar. Səhər yeməyi yeməmiş Arazın qırağına qaçıb balıq tutardım. Heç acmazdım da.

Nənəm:

– Ay bala, heç olmasa ağzına bircə loğma al, – deyərdi. Ancaq sevindiyimdən ona fikir verməzdim. Özümü suya buraxılan balıq kimi hiss edərdim.

Sonra sizinlə Yal obaya çıxardıq. Əmimgilin bağından keçərdik. Simuzər bulağından sopsoyuq su içərdik. Yarğanın başında durub, sizə Güneyi göstərdim və deyərdim. – Ora İrandır, atababamızın ana vətəni ordadır. Aslandüzdə. Bir zamanlar Şahsevənlər tayfasına qoşulub, 20 il Nikolay hökumətinin qaçağı olub. Axırda Güneydən də qaçaq düşüb və sərhədi qoruyan kazaklarla atışmada öldürülüb. Həmin gün dayısı Fərhad Şuşa qalasından ona bəraət kağızı gətirib.

Sonra rəhmətlik Tapdığın yarğanın başında atılıb qalmış “DT-75” traktorunun yanına gələrdik. Bir zamanlar ona minmək üçün növbəyə durardıq. Tısbəgə yerişli traktorun üstündə oturub, ləzzətlə yer şumlayardıq.

Mahmudlu bağına gedərdik. Ot biçdiyim yerləri sizə göstərdim. Kəndçilərimizdən kim qabağıma çıxsaydı “Xoş gəlmisən, – deyərdi, – bunlar səninkidilərm?” – soruşardılar. Mən həvəslə başımı tərpedərdim. Onlar əyilib sizin üzünüzdən öpərdilər. Payız olsaydı, Möhbətin bağından sizə üzüm yığardım. Bilal əmidən işə qorxardım. Su gəlsəydi, Qulugilin bərəsindən bağa su açardım. Susuzlayanda yarğanın altına – selliyin qırağına enərdik, dizimizi yerə qoyub su içərdik, ancaq sizə qiyməzdim, ananızdan xəlvət əlimdə sizə su içirdərdim və bərk-bərk tapşırırdım ki, çiy su içdiyinizi evdə deməyəsiniz. Sonra İmrangilin bağından qarella (qaragilə) dərərdik. Palıd ağacının qozalarından muncuq düzəldib boyununuzdan asardım. Qurbanalı dikindən tozlu-torpaqlı yolla aşağı enib Tək tutun dibinə düşərdik. Bir az orda dincimizi alardıq. “Alı

xəndəyi”nin yanında işləyənlərə baxardıq. – Bax, dərs oxumasanız, siz də bu günün altında işləyib, qaralarsınız, – deyə sizi qorxudardım. Ancaq ürəyimdə həmin adamlara həsəd aparardım, kəndimizin torpağını qoruduqlarına, becərdiklərinə görə, onlara ürəyimdə minnətdar olardım. İstidən qorunmaq üçün bizə göz eləyən Günəşdən gizlənərdik. Quzu otaran uşaqları salamlayardım. – Sən kimin oğlusan, – soruşardım. Hidayətin, ya Vidadinin, Mobilin, Əhlimanın oğluyam, – deyərdilər. Qəribədir, bir zamanlar onlar öz uşaqları boydaydılar və mənimlə birgə elə buradaca quzu otarırdılar. O qədər dalaşmışıq, gizlən-paç, xaşmaş oynamışığı ki. Rəhmətlik Sərdarla, Zakirlə burda dalaşdığım, oynadığım, küsüdüyüm günləri yadıma salardım. Sonra “Alı xəndəyi”ndən ötüb, “Hacı yeri”nə gedərdik. Selliyin üstündəki durbanın yanına gələrdik. – Bir dəfə burda az qala Raufla kəşf eləmişdik. Bulaq qazmaq istədik, neftli su çıxdı, – deyirəm. – Sudan neft çıxdı? – Orxan təəcüblənir. – Sonra kəşfimiz puça çıxdı. Sən demə, suya qarışan traktor solyarkasıymış. Bu sözləri deyərkən Orxanın üzündəki məyusluğu duyuram. Biz də o zaman beləcə məyus olmuşduq. Həm kəşf eləyəndə, həm də onu itirəndə həyəcanlanmışdıq, yumruğumuz boyda ürəyimizin döyüntüsünü eşitmişdik.

Bir müddət selliyin qırağında durub suda üzən, Günəşin altında bərq vuran balıqlara baxardıq. – Ata, ondan tut da mənə, no-o-lar, – sən deyərdin. – Olmaz, – deyərdim, bu balıqları əllə tutmaq çətinidir. Sonra tutaram, – deyərdim və başımızı birtəhər tovlayardım.

Ada yerinə adlayardıq. Burda mal otardığım, ot biçdiyim günləri xatırlayırdım, Çərəkən qızları ilə pambıq yığdığım zamanları, Qoçu ilə güləşdiyim yerləri lap dəqiqliylə sizə göstərərdim. Sərhədin tikanlı məftillərinə əlimi vurardım. Pambıqdan qaçdığım günləri yada salardım.

Küdrüyə qalxardıq. Onun üstündən sərhədi seyr eliyərdik. Axırda Arazın üstündəki borudan keçib Toxmaçara çıxardıq. Bəyləri uzaqdan göstərib, – elə gördüyüm kimidir, yəqin yenə də ot biçir, – deyərdim və onunla səmimi görüşərdim. Sonra Toxmaçardakı yerimizi göstərərdim. Bir tərəfi Gülnisəgil, bir tərəfi Mirkişigilin yerlərinə baxardım və öz-özümə gülərdim. Nazimlə ot üstündə dalaşdığım günləri xatırlayardım.

Axşamlar futbol oynayırdım. Sənsə top daşıyardın. Balacasan axı.

– O günü Nadirgilin komandasına 12 qol atdım, – Orxan deyir və məni inandırmaq istəyir ki, top daşımaq onun işi deyil.

– Biz kəndə qatarla gedəndə qatarın nəğmə oxuyan təkərlərinin səsinə qulaq asardım. Taq-taq-daqadat-daq. Bunlar hamısı bir zamanlar olmuşdu.

– Bəs indi niyə yoxdu ki, – Orxan soruşur.

– Düşmənlərdədir, – deyirəm. – Beş qardaş bizi gözləyən anamızı qoruya bilmədik. – Bu sözləri deyəndə istər-istəməz gözlərim dolur və anamı yenə də Arazın qırağında durub bizi gözləyən görürəm. Bir zamanlar mən onun bətnində olarkən də beləcə Arazın qırağında durub mənim doğulmağımı gözləyib. O zamanlar yəqin mən də onun düşüncələrinə uyğun böyüyürmüşəm. Yəqin elə ona görə də ən çox anama oxşamışam. Qardaş-bacılarımı da bir qarında yatdıgımıza görə çox istəyirəm. Hərdən düşünəndə ki, anam onları da bax beləcə qarında gəzdirib, bizə eyni nəğmələri oxuyub, eyni laylaları deyib, eyni döşdən süd verib, eyni əllərilə qucağına götürüb oynadıb, bizi eyni dərəcə də sevib – bax onda mən qardaş-bacımla sevirəm. Bütün bunları təsəvvür etməsən və düşünməsən ki, bu uşaqlar səni həyata gətirən ata-anandır onları sevbilməzsən. Sən ata-ananın əvəzində onları sevməyə məhkumsan.

– Mən böyüyəndə düşmənləri ordan qovacağam, – Orxan uşaq sadələvhlüyü və təmizliyiylə deyir.

– Kəndimizə qayıdanda mütləq anamın qəbrini ora apararıq, atamın yanında basdırmaq üçün, – deyirəm və Orxanın əlindən tutub evə tələsirəm. Dəmir qapını açıb həyətə girirəm. Pensioner toyuqlar qabağıma qaçır.

“Görən, kəndimizdə hava necədir” – öz-özümə düşünürəm. “Yəqin gün çıxıb” – hava proqnozunu özüm verirəm. Bayırda isə hava yağış qoxuyur...

Kimsəsiz məzarlara yağış damır, yəqin...

2005

RƏŞAD MƏCİD

(1964)

Məcədov Rəşad Müseyib oğlu 1964-cü il avqust ayının 21-də Ağcabədi rayonunda anadan olmuşdur. Ağdamda 1 sayılı şəhər orta məktəbini və Azərbaycan Dövlət Universitetinin jurnalistika fakültəsini bitirmişdir.

Əmək fəaliyyətinə “Elm və həyat” jurnalında korrektor kimi başlamış, Azərbaycan Bədii Tərcümə və Ədəbi Əlaqələr Mərkəzində sədr müavini, “Ədalət” və “Azərbaycan” qəzetlərində baş redaktorun birinci müavini, “Azər-mətbuatçayım” İstehsalat Birliyinin rəisi, Azərbaycan Tərcümə Mərkəzində məsul katib vəzifəsində işləmişdir. Hazırda “525-ci qəzet”in baş redaktoru və AYB-nin katibidir.

Bədii yaradıcılığa 1980-ci illərdə başlamış, şeir və hekayələrini ədəbi ictimaiyyət rəğbətlə qarşılamışdır. “10 sentyabr” hekayəsi yazısının eyniadlı kitabından (Bakı, Azərbaycan Tərcümə Mərkəzi, 2004) götürülmüşdür.

10 SENTYABR

Hospitaldan çıxıb maşına tərəf getdi. Köhnə “06” “Jiquli”ydi. On beş il qabaq, səksən altıncı ildə, sovet vaxtı mühəndis işlədiyi zavodda növbəyə durub almışdı. Qapını açıb oturdu, qabaq oturmaçaların arasından üstünə “taksi” yazılan lövhəni götürüb sol əliylə maşının damına bərkitdi.

Hospitala cərrahla görüşməyə gedirdi. Ortancıl qızı əməliyyat olunmalı idi. Hansı həkimin ağzını aramışdısa, xərcinin 300 dollardan az olmayacağını demişdilər. Hərbi cərrahı bir köhnə tanış nişan vermişdi: “Həm işinin ustasıdır, həm də gözütox adamdır” – demişdi.

Doğrudan da, söhbətləri pis alınmadı, 150-yə razılaşıdılar. Əlli dollar-filan da köməkçilərə xərci çıxacaqdı. Pulun 150-si artıq hazırıydı. Həkimlər onu əməliyyatın vacibliyinə inandırandan bəri uşaqların boğazından kəsib birtəhər, manat-manat yığıb düzəlmişdi. İndi qalırdı 50-ni tapmaq. Fikirləşirdi ki, dostdan, tanışdan

borc eləyib birtəhər düzəldər. “Zəmanənin üzü qara olsun, borc üçün kiməsə ağız açanda da tər tökürsən – pulu olanın ürəyi yoxdu, ürəyi olanın pulu”.

“Nərimanov” metrosuna çatanda fikirləşdi ki, bəlkə evə gedib arvadını sevindirsin. Amma həmişə dayanıb müştəri gözlədiyi dayanacaqda maşın olmadığını görüb fikrindən daşındı. Yeddi ildən çoxuydu bu dayanacaq onun iş yerinə çevrilmişdi. Küçənin sonunda yerləşən, on yeddi il işlədiyi, mükafatlar aldığı zavod istehsalını azalda-azalda, gücdən düşə-düşə axır ki, qapısına qıfıl vurması oldu. 7-8 ay orda-burda iş soraqlaşdı. Bütün cəhdləri boşa çıxandan sonra ümidi maşına qaldı. Qonşusu İslamın məsləhətiylə maşını taksiyə çevirdi. İslam bir vaxtlar məşhur olan Mədəni Mallar Ticarət Bazasında işləmişdi. İmkani yaxşıydı. Qonşulara da əl tutar, istədikləri malı anbardan gətirib öz qiymətinə verərdi. Baza bağlandıqdan sonra İslam bizneslə məşğul olmaq istəsə də, böyük ziyana düşmüş, borcları birtəhər ödədikdən sonra çörək pulunu maşından çıxarmağa başlamışdı. Əvvəl-əvvəl İslamın fikrinə etiraz etsə də, sonra razılaşmalı oldu. İlk vaxtlar yaman utanırdı. Bəzən tanış-bilişə rast gəlir, onu tanıyanlar olurdu. Pul almaq istəmirdi. Bir dəfə isə abırsız və harın müştərini yarıyolda düşürüb evə dönsə də, arvad və uşaqlarının sual dolu baxışları onu evdə oturmağa qoymamışdı. Amma vaxt keçdikcə yavaş-yavaş müştərilərə alışıdı, dayanacaqda təzə tanışlar, təzə “iş yoldaşları” tapdı. İçərilərində keçmiş raykom işçiləri, mühəndislər, həkimlər vardı.

...Maşın şüşəsinin taqıltısına fikirdən ayrıldı. Xariciydilər. Gombul, balacaboy kişi və arıq, ortaboylu qadın. Əllərində bir neçə dolu paket vardı. “Pliz, pliz” – deyib arxa sağ qapını açdı. Qadın başa saldı ki, şəhərə tərəf gedəcəklər. Metronun qarşısından hərlənib “Moskva” prospektinə çıxdı. Güzgüdəndən gördü ki, kişinin ovurdları işləyir. “Bunlar da möhkəm yeyirlər”. Paketdən eşələyib çıxaranda yediyinin paxlava olduğunu gördü. Əslində amerikalı paxlavanı çeynəmir, az qala bütöv-bütöv udurdu.

Balaca gecəqondu evləri fırlanıb qadının göstərdiyi yeni tikilmiş, hündür binanın qarşısında maşını saxladı. Qadın əlində saxladığı bir şirvanı – on min manatı ona uzadıb “sah oll” dedi. Düşüb qapını açdı. Kişinin ovurdları hələ işləyirdi. Paketləri darta-darta birtəhər qapıdan çıxdı, sonra qadın da düşdü. “Sənk yü” – deyib binanın girişinə tərəf getdilər. Maşına oturub evə tərəf sürdü.

Gecəqonduda yaşayırdı. Atası o vaxt maldan-qoyundan satıb yeddi min manat düzəltmişdi, evlənəndən iki ay sonra almışdılar. İki otağıydı – iç-içə. Balaca mətbəxi, bir maşının zorla yerləşdiyi həyəti vardı. Həyətin girəcəyindəki darısqal hamam-tualeti sonradan özü tikmişdi. Zavodda ev növbəsindəydi. Bir dəfə təkotaqlı mənzil verirdilər. Almadı. Üç uşaqla birotaqlıda necə yaşayacaqdı. “Bir az da dözərəm, amma üçotaqlı alaram”. O döz, bu döz – hökumət dağıldı, zavod bağlandı, ev növbələri də getdi arxivə (hərdən yadına düşəndə özünü qınayırdı, heç olmasa o vaxt birotaqlımı alsaydı).

Qapıya çatanda siqnal verdi, arvadı çıxıb darvazanı açdı. Adətən günortalar maşını qapıya salmazdı. İndi çörək yeyib bir az yatmaq istəyirdi. Arvadı darvazanı bağladı. Gözü onun üzündəydi.

Arvadına hərbi həkimlə söhbətini danışdı. Sifətinə işıq gəldi. Mətbəxdə naharını edib, arxa otağa keçdi. Otağın kiçik pəncərəsi qonşunun həyətinə açılırdı. Qab-qazan taqqıltısı, su şırıltısı, uşaqların səs-küyü çətin ki yatmağa imkan verəydi. Amma bu dəfə nədənsə sakitlik idi. Ola bilsin, arvadı xəbər göndərmişdi. Qonşular arvadının “vergili” olduğunu bildirdilər.

Arvadı əvvəllər zavodun uşaq bağçasında tərbiyəçi işləyirdi. Sovet vaxtında uşaq bağçasında əsasən Leninlə bağlı kitablar olardı. Hökumət dağılana yaxın kimsə İrandan kiril əlifbasında yekə şifriylə yazılan dini kitablar gətirib beş-altı nüsxəsini də bağçaya bağışlamışdı. Zavodun dayanmasıyla bağçanın da qapısına qıfıl vuruldu. Arvadı da İrandan gələn kitablardan bir-ikisini də götürüb evə gətirdi. Arvadının saatlarla oturub o kitabı oxumağı, ona qəribə gəlirdi. Hərdən Qurandan, Məhəmməd peyğəmbərin həyatından danışdı. Kafirlərin yerinin cəhənnəm olduğu barədə danışdığı rəvayətlər canına üşütmə salırdı. Belə məqamlarda nədənsə yadında arvadının cəhiz gətirdiyi sandıqda büküb saxladığı partiya bileti düşürdü. On iki il Kommunist Partiyasının üzvü oldu, hər ay maaşından filan qədər partiyanın büdcəsinə keçirdi. Rus qonşuları Bakıya girib əliyalın insanları qanına qəltan elədiyi 20 Yanvar qırğınından sonra hamı kimi o da partibiletini atmaq istədi. Sonra fikrindən daşındı. O, günahı partiyada yox, Qorbaçovda görürdü. Düşünürdü ki, Qorbaçov istəsəydi, vaxtında erməniləri yerində oturmaq, qırğınların qarşısını ala bilərdi. Buna görə də bileti atmadı, amma bir gün Yeltsin qərar verib partiyanın fəaliyyətini dayandırdı. Amma o yenə də

partileti atmadı. Kommunistlərin geri dönəcəyinə ümid edirdi. Bu boyda ölkənin sakitcə dağılacağına inanmırdı. Əvvəl arvadının dinə marağını da ötəri sayırdı. Amma yavaş-yavaş dini kitablar artmağa başladı. Arvad indi evdə də başına yaylıq örtürdü. Ara-sıra evə gələndə qonşu arvadları evlərində görürdü. Sonra tanımadığı başqa qadınlar da görünməyə başladı. Bir gün arvadı hər şeyi açıb danışdı. Ağ əmmaməli nurani bir qocanın yuxusuna girdiyini, ona işim-işim işildayan, qızıl camda nəşə verdiyini, səhər ayılandan sonra özündə qeyri-adi əlamətlər hiss etdiyini söylədi. O, arvadında əmələ gələn qeyri-adi dəyişikliklərin izahını tapmağa çalışır, bunu işsizliklə, pulsuzluqla, kasıbçılıqla bağlayırdı. Əvvəl-əvvəl arvadına bərk hirs-lənmişdi, tapşırırmışdı ki, heç kimin həyatına qarışmasın, bir də evə yad adamları buraxmasın.

Bir gün İslam onu çayçıya dəvət elədi. Məşhədə gedib gələndən sonra içkini tərgitmiş, elə bil bir az da oturmuş, ağırlaşmışdı. Tez-tez məscidə gedir, qısa saqqal saxlayırdı. Əvvəlki yeyib-içən, deyib-gülən İslamdan əsər-əlamət qalmamışdı. İslam cani-dildən onu inandırmaq istəyirdi ki, belə vergi hər insana qismət olmur, Allah-Taala bunu özünün düz, halal bəndəsinə öta edir. “Heç olmasa, qonum-qonşunun diləyini tutsun, onları naümid geri qaytarmasın, savabdı”. İslam ondan icazə istəyirdi. Onun özünə də yol göstərirdi. “İçkini tərgit, partileti də tulla. O evdə haram hər şey yasaqdı”.

İslam nə illah eləsə də, onu razı sala bilmədi. Amma bir müddətdən sonra özü arvadında qeyri-adi nəşə olduğuna inanmağa başladı. Bir dəfə arvadı gecəki yuxusunu danışib ortancıl qızının xəstələncəyini söylədi. İki həftədən sonra doğrudan da qızı həkimə aparası oldu. Gün-gündən arıqlayırdı, çörək yemirdi. Həkimlər qızın böyrəklərinin birinin sıradan çıxdığını, təcili əməliyyat lazım olduğunu söylədilər. Başqa iki həkim də belə dedi. Bundan sonra o, arvadında hansısa qeyri-adiliyin olduğuna inanır, bir az da ona qorxuyla baxırdı.

...Gözünü açanda arvadı otağın küncündəki dolabın içində nəşə axtarırdı.

– Maşallah, yaxşı yatdın ha.

Saat beşə qalırdı. Əl-üzünü yuyub qayıtdı. Stolun üstündə bir stəkan çay və sarı rəngli balaca qadın çantası vardı.

– Bu nədi?

– Qızlar maşından tapıb.

– Açmırsız?

– Açmışdılar, bağlayıb qoydum bura.

Çantanın ağzını açıb içindəkiləri bir-bir çıxarıb stolun üstünə düzdü. Arvadı ayaq üstə durub baxırdı. Qızlar qapının ağzında boy-boya verib stola boylanırdılar. Ortancıla baxıb gülümsədi. Daraq, kredit kartı... On yeddi dənə, sancağa keçirilmiş şax yüzlük dollar, iki əlliminlik, bir neçə onminlik və minliklər.

İlk gözünün qabağına gələn amerikalı gonbul kişinin işləyən ovurduları oldu.

– Bayaq ər-arvad amerkanlar minmişdi. Onların olacaq. Evlərini tanıyıram.

Qızlar qapının ağzından çəkildilər. Arvadı stəkanı götürüb:

– Soyuyub, aparım dəyişim, – dedi.

“Speys”də beşin xəbərləri gedirdi. Anonsları Bakıya gələn Qarabağ ermənilərindən başladılar. Sabah, sentyabrın 11-də geri qayıdacaqdılar, Qarabağ Azadlıq Təşkilatı onların gəlişinə etiraz piketi keçirmiş, əvvəldən görüşə razılıq verən müxalifətçilərin bəziləri görüşdən imtina eləmişdilər.

Çayı içib çanta əlində evdən çıxdı. Darvazanı açıb maşına oturdu. Maşını həyətdən çıxarıb sonra düşdü ki, darvazanı bağlasın. Arvadı çöldəydi – darvazanın bir tayını çəkdi və ərinin eşidəcəyi səsle öz-özünə “Ürəkli adama oxşamırlar” pıçıldadı. Arvadının buz kimi sözləri, elə bil, süzülüb bayaqdan içini bürümüş istiliyə qarışdı. O, istiliyin nə olduğunu da, elə bil, indi anladı. Ürəyinin dərinliyində fikirləşdi ki, o gonbul kişi, yox, o arıq qadın qaranlıqda onu görcək sevinəcək və on yeddi yüzlüyün heç olmasa birini sancaqdan çıxarıb ona verəcək, o da səhər tezdən gedib hərbi həkimlə behləşəcək. İndi arvadının sözlərindən sonra elə bil, o istilik çəkilib getdi, beyninə küt bir ağrı gəldi.

Maşını metronun yanındakı dayanacaqda saxladı. Cəmi üç maşın vardı. Adətləriydi, müştəri gözləyəndə salonun çox qızmaması üçün qapıları açıq qoyub yaxınlıqdakı ağacın altında söhbət edərdilər. Akiflə “Həkim” onu görəb kimi ayağa qalxdılar. Birinci Akif dilləndi:

– İki amerikalı gəlmişdi, deyəsən, səni gözləyirdilər, vizitka da qoydular. Tərcüməçiləri vardı. Dedi ki, bayaq burada qırmızı “Jiquli”yə oturublar, arvadın sumkası, deyəsən maşında qalıb, şofer

də qarabıǵlı, balacaboy adam olub. Bildik ki, sən olasan. Barı sumkada bir şey varmı?

Cavab verməyə imkan tapmadı. “Hökim” dilləndi:

– Olmasa, o boyda kişi durub bura gəlməz ki! Amerikan hər xırda şeydən ötrü özünə əziyyət verməz. Yəqin sumkada bir min dollar olub. Sənə də azı bir yüzlük verərlər. Cıǵallıq eləmə, bir qonaqlıq səndə.

– Maşındadı, aparıram verməyə. Mindən çoxdu.

Akif vizitkanı uzatdı.

– Ünvanı bilirəm, – dedi, amma vizitkanı aldı. İngiliscəydi. “Cim” sözünü rahat oxudu, soyadı dəqiq oxuya bilmədi. Vizitkanın arxasında sxem də vardı, yaşadıkları binanın 11-ci mərtəbəsinə bir ox qoyulmuşdu.

– Qonaqlıǵı unutma ha!

Bilirdi ki, elə-belə əl çəkən deyillər:

– Arxayın olun, yüzlük versələr qonaqlıq məndə.

Maşına oturub, “Baksovet”ə tərəf sürdü. Gecəqonduları fırlanıb bayaqkı binanın qarşısında saxladı. Dəmir hasarlı binanın qapısına yaxınlaşıb, vizitkanı göstərdi. Qara geyimli, hündürboylu gözətçi gözucu vizitkaya baxıb otaǵına qalxdı. Telefonla kimləsə danışıb ona “liftə gir, 11-ə qalx, gözləyirlər” – dedi. Maşından çantayı götürüb yuxarı qalxdı.

Dəhlizdəki iki qapının biri yarıyacan açıq idi. İçəridən səs gəlirdi. Yaxınlaşıb qapını bir az da araladı. Bayaqkı gonbul kişi onu görəndə kimi “pliz, pliz” deyib qucaǵındakı qıvrımtüklü iti sıǵallaya-sıǵallaya dəhlizin əks tərəfinə keçdi. Sakitlik çökdü. Bir neçə dəqiqədən sonra getdiyi tərəfdən bayaqkı qadın çıxıb ona yaxınlaşdı. Çantayı uzatdı. Alıb açdı, içinə göz gəzdirdi, sonra sancağı çıxarıb dollarları saydı. “Düz” – dedi. Əlindəki şax əsginaslara işarə etdi:

– “Cimi ti alacaq”.

Sonra pulları çantanın içinə qoyub əlini uzatdı:

– Sah ool. Minneddar-am!

Gonbul kişi bayaq getdiyi tərəfdən çıxıb yenə qucaǵındakı iti sıǵallaya-sıǵallaya ona tərəf öteri gülümsəyib otaǵa keçdi. Ovurları yenə işləyirdi.

Keyləşən kimi oldu, arvadın arıq, qırıqlı əllərini buraxıb qapıdan çıxdı. Liftin düyməsini basdı. Əvvəl arvadının, sonra ortancıl qızının sifəti gəldi gözləri önünə. Daha sonra ağacın altında söhbət

edən sürücü tanışlarını düşündü. Fikirləşdi ki, gərək danaydı. Kim sübut eləyə bilərdi ki, mənim maşınımda qalıb. Bayaقدan bəri ilk dəfə ağına gətirdiyi bu fikirdən əti çimçəşdi.

Liftin qapısı açıldı və balaca bir it iki dəfə hürüb ayaqlarını iyləməyə başladı. Diksindi. İtin xaltasından tutmuş oğlan istehzayla “qorxma, qorxma” söylədi. Həyət qapısının lap ağzında “CIP” dayanmışdı, qapıdan zorla çıxdı. Maşına oturub şəhərə sarı sürdü.

“Bunlardan bizə xeyir gəlməz”. Son illər tez-tez siyasi mübahisələrə qoşular və həmişə də sovet hökumətinin, rusun namını heç kəsə verməzdi. Amerikanın neftimizə tamsındığını, yalnız öz xeyrini güddüyünü sübut eləmək üçün dəridən-qabıqdan çıxar, misalları nümünələr gətirərdi. İndi ömründə ilk dəfə rastlaşdığı amerikalılar gümanını daha da dərinləşdirmişdi. Nəsə dostlarla söhbətləşməyi, ürəyini boşaltmağı gəldi. Metroya sarı döndü. Ağacın altındaydılar.

Sevincək ayağa durdular. Akif soruşdu:

– Babat oldumu? Bir şey verdilərmə?

– Hə, – dedi, – yüz verdilər.

– Gedirik də başımızı açmağa? – bunu isə “Həkim” söylədi.

– Maşını qoyum gedək.

– Deyəsən, vurmağın gəlib? – Akif dedi.

Maşını darvazanın ağzında saxladı. İçəri salmağa həvəsi yoxuydu. Qapıdan girəndə arvadı “nətər oldu” soruşdu.

– Sən dediyin oldu.

Ayaqqabılarını soyunub birbaşa yataq otağına keçdi. Dolabı açıb lap üst gözündə qəzetə bükülü pullardan on dənə onminlik sayıb cibinə qoydu. Qalanını büküb əvvəlki yerində gizlətdi.

Ayaqqabılarını geyinəndə arvadı soruşdu:

– Gedəsi oldun?

– Yəqin gec gələcəm. Uşaqlara qonaqlıq verməliyəm.

Arvadının sifətindən hirsəndiyi bilinirdi.

Akif artıq qapıda idi. Onun maşınına oturdu.

– Maşını qoymursan?

– Yox, içməyəcəyəm. “Həkim”lə vurarsan.

Hərdən oturmaqları balaca kafeyə gəldilər. Çöldəki stollar boşuydu. Oturub kabab sifariş etdilər. On dəqiqə keçməmiş “Həkim” də gəldi. Vaqif uşaq həkimi idi. Ona görə ona “Həkim” deyirdilər. Tibb Universitetini bitirmişdi. Bir-iki il işləyəndən sonra dolanışq yoxdu

deyə biznesə qoşulmuş, təyyarəylə bir-iki dəfə xaricə gedib mal gətirmiş, İslam kimi zərər eləyib xalturaya keçmişdi.

Akif isə universitetin tarix fakültəsini dəb vaxtlarında bitirmiş, bir müddət akademiyanın tarix institutunda işləmişdi. Sovet dağılanda müdafiə eləməyə hazırlaşdı. Sonra elm-filan yaddan çıxdı. O da beş ildən artıqdır ki, çörək pulunu maşından çıxarırdı.

Birinci qədəhi onun, ailəsinin, xəstə qızının sağlığına içdilər. Sonra içməyənin – Akifin, sonra “Həkim”in sağlığına badə qaldırdılar. Araq şüşəsi dibinə yaxınlaşdı. Ürəyindən sağlıq demək keçdi.

– İstəyirəm öz sağlığımıza, öz xalqımızın sağlığına içək. Mən həmişə demişəm ki, Amerikadan bizə xeyir gəlməz. Bu gün öz sözümə bir daha inandım. Kim olsaydı, min yeddi yüz dollara görə çıxarıb yüz dollar verərdi. Amma bunlar bir şirvan da vermədilər. Həm də mənə elə baxdılar ki, elə bil dədələrinə borcum var. Rus olsa, verərdi, nemes də verərdi, – bir az durdu, əlləriylə gicgahını oxxaladı – erməni də verərdi, amma amerikan vermədi, – dedi.

“Həkim”lə Akif mat-mat bir-birinə, sonra süfrədə soyuyan quyruq, lülə kabablarına baxırdı. O isə danışırdı:

– Qınamayın, dostlar! Mən qonaqlığı sözüümün düzlüyünə əmin olduğum üçün verirəm. Allah yetirəcək, uşağı aoperasiya elətdirəcəm. Hərdən öz-özümə deyirdim ki, ömründə bir amerikan görməmişən, nə tanıyırsan onları? Bu gün gördüm və inandım ki, səhv etməmişəm. Bunlar soveti – gül kimi hökuməti dağıtdılar, bizi bir-birimizə qırdırdılar, işsiz-gücsüz qoydular, nökrə çevirdilər – özlərinə, öz xeyirlərinə görə. Gəlirlər, neftimizi aparırlar, bizi adam yerinə də qoymurlar. Barı, Qarabağı qaytaraydılar. Malay, bir dənə də araq gətir.

Akif qurcuxdu, nəşə demək istədi.

– Dəymə, qoy doyunca içək bu gün.

...Kafedən çıxanda saat birə işləyirdi. Akif övvəl onu, sonra “Həkim”i aparacaqdı. Darvazanın ağzında dayandılar. Maşının içində yenə bayaqkı sözlərini təkrarlayır, Amerikanın qarasına deyirdi. Akif birtəhər onu dilə tutub maşından düşürə bildi.

– Bəlkə maşını mən salım həyəətə? – Akif darvazanın qarşısında dayanan maşını göstərdi. Etiraz etdi. Ciblərini eşələyib maşının açarını axtardı. Tapa bilmədi. İçəriyə keçdi. Arvadı səsə oyanıb həyəətə çıxmışdı.

– Maşını saalmıram, qooy çöldə qalsın, – kəkələdi.

Arvadı istədi desin ki, çöldə dəyib-dolaşan olar. Son vaxtlar oğurluq da çoxalmışdı – maşınların qabaq şüşələrinə, təkərlərinə-cən oğurlayırdılar. Onun içəri keçib pal-paltarlı özünü yatağa saldığını görüb bir söz demədi.

– Fikir eləmə, yaxşı olacaq. – Arvadı üzünü ona tərəf tutub danışdı. Onu isə yuxu aparmışdı.

Səhər ayılında başında küt ağrı vardı. Arvadı yerinin içində onunla üzbəüz oturmuşdu.

– Pis yuxu görmüşəm. Yekə-yekə binalar alışıb yanırdı.

– Maşına baxmısanmı?

– Baxmışam. Yerindədir.

– Qız neynir?

– Yaxşıdı. Nəsə olacaq, yaman qorxuram. İçmə, sən allah, tərgit bu zəhrimarı.

– Tərgidəcəm. Söz verirəm. Durub məscidə gedəcəm, tövbə edəcəm, – deyib yorğanı başına çəkdi.

2003

ORXAN FİKRƏTOĞLU

(1966)

Sadıqov Orxan Fikrət oğlu 1966-cı il mart ayının 21-də Bakı şəhərində anadan olmuşdur. Orada 135 sayılı orta məktəbi bitirmiş, Moskvada M.Qorki adına Ədəbiyyat İnstitutunun nəsr şöbəsində qiyabi təhsil almışdır. “Mənə bir məsləhət verin” adlı ilk hekayəsi 1981-ci ildə “Kirpi” jurnalında dərc edilmişdir. “Dünya haqqında upuzun bir nağıl” (1990), “Səhər” (1994), “Şirvan şəşəngisi” (1994), “Üçüncü günün adamı” (1999) kitablarının müəllifidir. “Səhər” hekayəsi yazıçının “Üçüncü günün adamı” (Bakı, Yeni Nəşrlər Evi, 1999) kitabından götürülmüşdür.

SƏHƏR

Süpürgəçi arvad, gecəki küləyi söyə-söyə quru yarpaqları ağacın altından süpürür. İki sərçə budaqdan-budağa hoppanır. İri, qara itini gəzməyə çıxarmış arıq qız üzünü göyə tutub. Qara it gecəni qovur. İki kişi əyinlərində idman paltarları qaça-qaça süpürgəçinin yanından keçir. Kişilərin ayaqları altından tökülən quru palçıq asfaltla qalır. Süpürgəçi arvad dünənki yağışı xatırlayıb, kişiləri bərkdən söyür.

Kişilərdən biri qanrılıb arxaya baxır. Süpürgəçi arvadın süpürgəsi və dili işdədi. Sərçələr budaqdan-budağa hoppanır. Süpürgəçi arvada indi də sərçələr xoş gəlmir. Sərçələrə söylənir: – Qırılmaz, hə! – deyir.

Üçüncü mənzilin kök kişisi eyvanda idman eləyir. İki əlini boynuna dayayıb, nəfəsini udur. İçəridən arvadının yoğun, xırıltılı səsi eşidilir: “Bu gün də soyuq suynan çimsən, öləcəksən daha, bəsdə yoq çıxartdın”, – deyir arvad. – “Heç yoq köpəkoğlu belə oyun çıxarmır!” Sözlər kişiyə çatmır. İndi də başını yerə qoyub, ayaqlarını göyə qaldırır. Binanın arxasından keçən torpaq yoldan maşın uğultusu eşidilir. Səs gecənin içindən səhərə qədər dartılır. Bir-iki

eyvanın qapısı açılır. Yuxulu gözlər həyətə baxır. Sıqnal səsi. Bir dəstə ağ çöl göyərçini özlərini göyə vurur. İki lap dərin uçur. İyirminci mənzildə yaşayan kişi maşının şüşəsini qurulaya-qurulaya quşların dalınca baxır. Qara it gecəni qovub, indi də quşlara hürür. Çiyinlərində ağır çanta bir dəstə uşaq məktəbə gedir. Eyvandan analarının gözləri və sözləri eşidilir. Uşaqlar analarının səsindən tutub məktəbə gedir. İri ombalı, sürmə gözlü, gəl-gəl sinəli kirayənişin qız gəl-gəl deyə-deyə dərəcə gedir. Həyətin bütün yeniyetmələrini kişi eyləyən bu qızın ayaqları dəyən yerə min göz dəyir. Süpürgəçi arvad gözlərini içinə tutub süpürgəsinə söykənir. Fikrə gedir. Cavan ölmüş ərinin iri əllərini gözünün qabağına götürür. İçindən bir istilik axır, boğazı qəhərlənir. Süpürgəsinə hirsə yerə çırpır. Toz qalxır. Sərçələr uçuşur. İri, qara it hürür...

Çəkməçi Yusif balaca köşkünə açıb. Damağında papiros, əlləri belində durub süpürgəçi arvada baxır. Süpürgəçi arvad kürəyi ilə bu baxışı tutub xoşhallanır. Qocalar baxış-baxış oyununa başlayır. Quşbaz İlham quşxananın dəmir qapısını açıb quşları havaya buraxır. Ələ öyrənmiş bu quşlar göyərçindən çox ev toyuğuna oxşayır. İlham ağ, irigöz quşun lələklərini yola-yola yola baxır. Yol boşdur. Quşun iri açılmış gözləri dünyanın yeni açılmış gözünə sataşır. Dünya gözünü çəkir. Gün çıxır. Quşbaz İlham əlindəki quşu göyə atır. Quş yerə çökür. Yerdə ağaclar bitib. Yüz birinci mənzilin sarı uşağı cibində quşatan həyətə çıxır. Çıxıb daş pillələrin üstündə oturur. Başını əlləri arasına alıb fikrə gedir. İri qara pişik köhnə “Moskviç”in damında yumurlanıb yatıb. Köhnə “Moskviç” köhnə Muxtar kişinin... İndi nə Muxtar kişi var, nə də “Moskviç”in mühərriki. Pişiklər xumarlanır. İki qadın eyvandan-eyvana danışır. Biri paltar asır... O biri göz qapağını. Biri ayıqdı, o biri yuxulu. Qadınlardan kişi iyi gəlir, saçlarında kişi tumarı durur. Paltarasan xırda uşaq köynəklərinin suyunu sıxır. Qulaqasan içəri keçib, hələ də yatan ərinin yanına uzanır. Əri kök, yumru kişidi. Nəfəs aldıqca tüklü sinəsi körük kimi qalxıb-enir. Əllərini, ayaqlarını aralayıb rahatca yatıb. Qulaqasan arvad köksünü ötürür. İki otaqları var. Biri yataq otağıdı, o biri yemək. Əvvəl birini uşaq otağı eləmişdilər, sonra yemək otağı elədilər.

Yüz birinci mənzilin sarı uşağı cibindən quşatanı çıxarıb ayağa qalxır. Dünən gecədən hazırladığı dəmir qarmaqcıqları quşatana

yaraqalayıb göyə atır. Qarmaqcıqlar yağış kimi oturacaqlarının şifer damına yağır. Sarı uşağın göy gözləri işarır. Əliylə dalına bir yumruq vurub qaça-qaça qara itə sarı götürülür. İt hürküb qaçır. On üçüncü mənzilin kişisini gəzdirən qara “Volqa” həyətdə görünür. Qonşular maşına salam verir. Çəkməçi Yusif özünü çəkə-çəkə maşına yaxınlaşıb durur. Baş əyir. Qara sürücü cibindən bir əzik beşlik çıxarıb Yusifin ovcuna basır: – Ala, dua oxu! – deyir. Yusif də oxuyur. Sürücünün gözü dolur. Yusif duasını qurtarıb, əlini təzəcə qırılmış üzünə çəkir: – “Allah köməyin olsun”, – deyir. – “A bala! Allah səni bu həyətdə çox görməsin!” – On üçüncü mənzilin kişisinin özü gəlir. Qara it susur. Qara “Volqa” həyətdən çıxanda, ağzulu Kazım kişi pencəyinin düymələrini bağlayıb öz yolunu gedirdi. Birdən yadına nəşə düşdü. Dala qayıtdı...

Yeddinci mənzilin qapısından xaş iyi gəlir. Bədəni donuna sığmayan dul Arifə haradansa evə qayıdır. Çəkməçi Yusifin yanından keçib salam verir. Çəkməçi Yusif arvadın salamını görmür... Ayrı şey görür, “salam” – deyir, ancaq! Dul Arifə Yusifi çoxdan tanıyır, amma bu gün o Yusifi elə bil təzədən görür. Öz evində çiməndə belə Yusifin gözlərini unuda bilmir. Hamamdan çıxıb, pəncərənin aralı pərdələri arasından Yusifi xeyli süzür. Lap axırda qəti qərara gəlir ki, uzunboğaz çəkmələrinin altı lap yeyilib, gərək ona yaxşı mıx vurula. Dul Arifəni görən kimi unutmuş Yusif qara sürücünün beşliyinə öz köşkündə pivə içir.

İki qaraşın qız həyətdə gəzişir. Bir dəstə uşaq evcik-evcik oynayıyır. Binanın arxasında durmuş iki balaca uşaq siqaret sümürür. Biri o birindən təcrübəli:

– Sinənə alma, – deyir. – Sinənə alma! Onda tez ata bilərsən.

O biri öskürə-öskürə:

– Almıram ki, – deyir, – özü keçir...

Çəkməçi Yusif sarışın uşağa pivə təklif eləyir. Uşaq istəmir, quşatanı dizinə çırpıb, binanın dalına qaçır.

İki yuxulu qadın yuxulu-yuxulu işə gedir. Həyətdən yorğan iyi gəlir. Süpürgəçi arvad yorulub. Yorğundu.

Hardasa radioda ölkənin padşahı danışır. Pişik asqırır. Dördgöz maşın həyətdən çıxır. İçindən dünyaya dörd göz baxır. Yüz birinci mənzilin sarı uşağı dördgöz maşının dalınca öz quşatanı ilə bir “sağ ol” atır. İki qaraşın qıza bu xoş gəlir. Sarışın qaraşınlarla qarışır. Üç

uşaq gəzişir. Qaraşının biri bu sarışınla lap uzun müddət dost olmaq istəyir. Bunu ona deyir. Sarışın sevinir. Və öz quşatanını qaraşının birinə bağışlayır. Həyətdən qatıqsatan keçib-gedir. Qatıqsatanın dalıyca bir dəstə pişik qaçır. Binanın ağzı yavaş-yavaş açılır. Çantalı, qovluqlu, bıçlı kişilər sakit-sakit öz qapılarını örtüb, ayrı qapılarını açmağa gedir. Ağ xalatlı, qara xalatlı arvadlar qapılarının dalında qalır. Sarışın uşaq, qaraşın qızla dalaşıb küsür. Qaraşın qız ağlayır. Səsə nənəsi çıxır: “Nədi az? – qışqırır. – Səhər-səhər nə olub sənə?”.

Səhərdi! İnsanlar dünyanı görüb tanıyıblar. Həmin dünyadı elə!
Səhərdi! Süpürgəçi arvad yavaş-yavaş səhəri süpürür.

2004

MÜNDƏRİCAT

Nəsrimizin yeni mərhələsi 4

Maqsud İbrahimbəyov

Bütün yaxşılıqlara ölüm (*povest*) 9

Rüstəm İbrahimbəyov

Nəğmə dərsi (*hekayə*) 65

Əkrəm Əylisli

Ürək yaman şeydir... (*povest*) 74

Anar

Vahimə (*hekayə*) 91

Çingiz Hüseynov

Adalar (*hekayə*) 121

Əfqan

Gözəllik sorağında (*hekayə*) 137

Çingiz Ələkbərzadə

Altıncı sim (*hekayə*) 160

Fərman Kərimzadə

Xallı maral (*povest*) 170

Sabir Azəri

Ölə bilməyən adam (*povest*)201

Vaqif Nəşib

Omaroğlunun qayıtması (*hekayə*)229

Elçin

Baladadaşın ilk məhəbbəti (*hekayə*)242

Mövlud Süleymanlı

Payız muştuluqları (*hekayə*)260

Məmməd Oruc

Günlərin bir günündə (*hekayə*)268

Mənzər Niyarlı

Dar gün (*hekayə*)280

Firuz Mustafa

Alın yazısı (*hekayə*)287

Aqil Abbas

Şəbədə Nazim (*hekayə*)300

Baba Vəziroğlu

Birə on dəqiqə qalmış (*hekayə*)308

Saday Budaqlı

Günorta (*hekayə*)318

Afaq Məsud

Gecə (*hekayə*)323

Elçin Hüseynbəyli

Keçə kimi qara və soyuq hava... Kəndə gün
çıxanda qayıdacağıq (*hekayə*)330

Rəşad Məcid

10 sentyabr (*hekayə*)335

Orxan Fikrətoğlu

Səhər (*hekayə*)344

**AZƏRBAYCAN NƏSRİ
ANTOLOGİYASI**

BEŞ CİLDDƏ
V CİLD

“ŞƏRQ-QƏRB”
BAKI-2006

Buraxılışa məsul: *Əziz Güləliyev*

Texniki redaktor: *Rövşən Ağayev*

Tərtibatçı-rəssam: *Nərgiz Əliyeva*

Kompyuter səhifələyicisi: *Rəvan Mürsəlov*

Korrektorlar: *Elnaz Xəlilqızı*
Nadir Quliyev

Yığılmağa verilmişdir 12.10.2006. Çapa imzalanmışdır 29.12.2006.
Formatı 60×90 $\frac{1}{16}$, Fiziki çap vərəqi 22. Ofset çap üsulu.
Tirajı 25000. Sifariş 275.

Kitab “PROMAT” mətbəəsində çap olunmuşdur.